

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

36

2005

14023

Чланови редакције:

Др Мато Пижурица, ред. професор
Др Вера Васић, ред. професор
Др Јасмина Грковић-Мејдор, ред. професор
Др Владислава Ружић, ванр. професор
Др Ивана Антонић, ванр. професор

Главни и одговорни уредник:
Секретар:

Др Љиљана Суботић
Мр Миливој Алановић

За издавача:

Проф. др Марија Клеут, декан

Штампање овог броја финансирало је Министарство науке и заштите животне средине Р. Србије и Извршно веће Аутономне Покрајине Војводине. Захваљујемо на финансијској помоћи.

Штампа: КриМел, Будисава

ДЕРИВАЦИЈА ИМЕНИЦА СА ЗНАЧЕЊЕМ ЛИЦА
У ДЕЛИМА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ

*Рађено под руководством
проф. др Јасмине Грковић-Мејнор*

САЖЕТАК

Рад се бави деривационим карактеристикама именица са значењем лица у делима Стефана Првовенчаног. Посебна пажња посвећена је суфиксалној творби, а нарочито оним творбеним обрасцима који су били продуктивни у прасловенској епоси, односно у епоси старословенске писмености. Резултати анализе показују да српскословенски језик у том погледу не показује већа одступања од онога што је затечено у канонским споменицима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српскословенски језик, старословенски језик, суфиксална творба, лексичко-семантичка група, продуктивност, непродуктивност.

1. У историјском изучавању језика наше средњовековне књижевности лексика је најслабије истражено подручје, а нарочито су мало испитани они сегменти који се односе на творбу речи. Стога, ова анализа именица са значењем лица у делима Стефана Првовенчаног, у којој се разматра њихова суфиксална творба, представља покушај да се барем донекле осветле одређени аспекти деривације и утврди начин функционисања овог дела језичког система у српскословенском. С тим у вези као изузетно значајна намеће се потреба да се утврди који су механизми наслеђени из старословенског, односно прасловенског језика и да ли српскословенски у том погледу показује извесне иновације и специфичности. Осим тога, један од важнијих задатака у испитивању деривационих особености наведене лексичко-семантичке групе јесте да се установи да ли међу творбеним обрасцима постоји диференцијација с обзиром на стилску раслојеност језика наше средњовековне писмености.

Да би се добио комплетан увид у лексички систем једног језичког идиома као што је српскословенски, неопходно је, пре свега због познатих културних и историјских околности развоја словенске језичке заједнице, дати проблем сагледати много шире, дакле, на целокупном словенском плану, а нарочито су у том смислу значајни резултати који се могу добити упоредним изучавањем историјског развоја лексике свих словенских језика. Упоредна лексикологија словенских језика као посебна лингвистичка дисциплина још увек је у настајању. Њен је циљ да језичком анализом конкретног лексичког материјала установи како опште теоријске поставке тако и историју образовања појединачних лексичких система језика који се пореде (Цейтлин 1996). Упоредна лексикологија бави се историјом језика од првих писаних споменика до савременог стања, а предмет њеног истраживања јесу посредни и непосредни извори словенске писмености (Цейтлин 1996).¹

¹ У посредне изворе убрајају се рукописи и штампари, а непосредне изворе упоредног изучавања лексичких система словенских језика чине сазнања из различитих области науке и културе (то су, пре свега, подаци из дијалекатске лексикологије, етимолошких истраживања итд.) (Цейтлин 1996).

2. Познато је, наиме, да сви савремени словенски језици располажу веома развијеним системом средстава и начина за творбу речи, наслеђеним из прасловенског, односно индоевропског језика, због чега на том плану испољавају многе заједничке црте. Најстарије индоевропско наслеђе на плану творбе речи у словенском језичком свету, поред слагања, свакако је суфиксација.² Она је настала у индоевропском периоду као резултат претварања самосталних лексичких елемената у суфиксе, који су потом постали регуларно средство творбе изведених речи (Коломијец и др. 1986: 47). Суфиксална творба стабилан је начин образовања речи у језику старословенских споменика и као канонско наслеђе очувана је у језику српске средњовековне писмености.

Будући да у нашој науци која се бави историјском перспективом језика нема озбиљнијег описа творбених карактеристика ни књижевног ни народног језика, истраживање именица са значењем лица у српскословенским споменицима захтева један посебан приступ наведеном проблему.³ Услед недостатка детаљних проучавања ове врсте резултати добијени анализом немају се са чим поредити те је врло тешко говорити о одређеним процесима који би имали карактер опште законитости у српскословенском језику, тако да све остаје у границама претпоставке. Оно што у таквим околностима преостаје истраживачу јесте да се у великој мери ослони на резултате добијене лексичким описом старословенских споменика и евентуално других језика средњовековне словенске писмености те да на основу поређења с њима претпостави логику развоја одређене језичке појаве у српскословенском. Од велике користи у том случају јесте и сагледавање стања на синхрониском плану како би се утврдило који су творбени модели очувани у савременим словенским језицима.

3. Корпус на којем су испитани творбени обрасци именица са значењем лица у српскословенском језику чине дела Стефана Првовенчаног, а она обухватају: *Хиландарску повељу* (ХП), *Житије светог Симеона* (ЖСС), *Повељу о пријатељству и трговини са Дубровником* (ПД), *Жичке натписе* (ЖН) и *Повељу манастиру свете Богородице на Мљету* (ПММ).⁴

Повељу манастиру Хиландару Стефан Првовенчани издао је између 1200. и 1202. године. Мада се у основи послужио Немањином оснивачком повељом и чак пренео из ње читаве одломке, Стефан је ипак, како се верује, створио нови текст обogaћен специфичним садржајима.⁵ Ова повеља сачувана је у оригиналу.

Житије светог Симеона настало је нешто касније, како се претпоставља између 1208. и 1216. године. Оригинал *Житија* није сачуван, а најстарији и једини целовит препис налази се у рукописном зборнику из 1320. Други препис сачуван је у зборнику који је за Јелену Балшић начинио Никон Јерусалимац 1441/42. године, а постоји и један део *Житија* на листу истргнутом из рукописа XV или XVI века.

² Бошковић (2000: 207) наводи податак да је индоевропски имао 98, а прасловенски 150 наставака.

³ Оно што се у извесној мери може искористити јесу дипломски радови одбрањени на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, писани под руководством проф. Јасмине Грковић-Међур и аутор рада ће се према потреби позивати на њих. То ће, наравно, бити назначено у даљем тексту.

⁴ За потребе овог истраживања коришћени су текстови следећег издања: Стефан Првовенчани, *Сабрани дела*, Српска књижевна задруга, Београд 1999.

⁵ Сви подаци о рукописима преузети су из Предговора *Сабраним делима*, који је начинила Љиљана Јухас-Ћеорђејевска. Она је уједно и превела све текстове.

Повеља којом Стефан Првовенчани гарантује Дубровчанима да могу слободно да тргују на територији његове државе издата је између 1215. и 1217. године, а оригинал или препис на пергаменту чува се у Државном архиву у Дубровнику.

Жички натписи (има их два) налазе се на северном, односно на јужном зиду под кулом манастира Жиче. Како се претпоставља, текстови на зиду преписани су из оснивачке повеље издате 1219, односно касније допуњене повеље настале између 1224. и 1227. године.

Повељу манастиру свете Богородице на Мљету Стефан Првовенчани издао је 1220. године.

Избор оваквог корпуса, мада невеликог обима, показао се као веома практичан будући да су се на једном месту нашли списи различитог карактера који одсликавају жанровску раслојеност у српском средњовековном стваралаштву. На једној страни налази се житије као најрепрезентативнија и уметнички најбогатија форма литургијске литературе, док се на другој страни налазе повеље, од којих су три манастирске даровнице (*Хиландарска повеља*, *Жички натписи* и *Повеља манастиру свете Богородице на Мљету*), а једна (*Повеља о пријатељству и трговини са Дубровником*) представља спис световноправног карактера. Оваква жанровска разноврсност омогућава да се јасније сагледа распоред творбених образаца и утврди евентуална стилска условљеност њихове употребе.

4. Будући да лексички систем сваког језика представља једну сложену целину, у овом истраживању биће описани само они аспекти творбе речи који се односе на именице са значењем лица. Може се рећи да лексеме којима се именују лица чине једну лексичко-семантичку групу, при чему поимање овог термина треба одвојити од његовог схватања у руској лингвистичкој литератури посвећеној дијахронијским испитивањима језика. Наиме, Р. Цејтлин разликује два типа лексичко-семантичких микросистема: тематску групу, у којој су лексеме повезане према екстралингвистичким особеностима, и морфемску лексичко-семантичку групу, у којој су лексеме обједињене на основу опште морфеме као опште компоненте значења, те постоје коренске и афиксалне (префиксалне и суфиксалне) лексичко-семантичке групе (Цејтлин 1996: 33). За праћење историјског развоја лексичког система једног језика свакако да већи значај има други тип, дакле, морфемска лексичко-семантичка група која пружа далеко више информација од тематске групе, а такође омогућава да се на основу извесних значења реконструишу и лексеме које нису засведочене у сачуваним споменицима. У овом истраживању, међутим, лексичко-семантичка група схваћена је према критеријима који владају у савременој лексикологији,⁶ те се она дефинише као скуп речи исте граматичке категорије обједињених заједничком појмовном вредношћу или архисемом.⁷ Дакле, реч је о именицама, деривираним раличитим творбеним обрасцима, којима се означавају лица или особе. Пошто се идентификација неког лица (или особе) може остварити на различите начине, применом различитих критерија, може се говорити о постојању неколико семантичких подтипова у оквиру дате лексичко-семантичке групе. Тако се разликују: лексеме којима се именује носилац неке професије, делатности или занимања (**воиници**), оне којима се означава објекат неког дејства (**моуџеници**, **оуџеници**) или носилац одређеног својства, односно стања (**грѣшници**), лексеме којима се лице одређује по припад-

⁶ О појму лексичко-семантичка група в. Драгићевић (1996).

⁷ О појму архисема в. Гортан-Премк (2004).

ности неком народу, религији или друштвеној групи (**арѣбанасинѣ, властелинѣ, грѣчинѣ, гражданинѣ**), лексеме којима се идентификује носилац неке активности (**дѣлатель, моучитель, хранитель**) итд.⁸ Ова семантичка разноврсност испољава се и на формалном, творбеном плану употребом одговарајућих суфикса, тј. употребом оних творбених форманата који су специјализовани за одређене значењске под-типове, па је тако, на пример, суфикс **-инѣ**, односно **-анинѣ** резервисан углавном за идентификацију лица према његовој друштвеној, етничкој или конфесионалној припадности. Међутим, однос између значења и форме не мора увек бити 1:1, што практично значи да се истим суфиксом могу деривирати различити семантички под-типови.

5. У делима Стефана Првовенчаног пронађена је 121 лексема којом се у језику наше средњовековне писмености лица именују употребом одговарајућих творбених форманата. Анализа ових именица конципирана је тако да се најпре полази од формалног аспекта речи. Лексеме су класификоване према суфиксима, утврђена је учесталост појављивања у списима и наведени су примери који илуструју њихову употребну вредност, при чему се за сваку лексему због ограничености простора наводи по један, евентално два примера. Све то пропраћено је коментарима о пореклу творбеног обрасца, његовој продуктивности и извесним одступањима у односу на канон уколико их има.

Иако ово истраживање не подразумева обавезно праћење и семантичких процеса у историјском развоју лексичког система, семантика као незаобилазна компонента сваког лексичког испитивања не може никако бити запостављена. Из тог разлога уз сваку лексему даје се и њено значење у наведеном контексту како би се утврдиле евентуалне семантичке промене у односу на канон, као и понеке специфичности њиховог семантичког садржаја, односно евентуална веза између значењске и формалне, творбене стране језика. Међутим, истраживање семантичких особености српскословенског лексикона захтева посебно ангажовање које је у великој мери отежано не само због специфичности средњовековног књижевног стваралаштва него и због чињенице да у великом броју случајева треба именовати ентитете који више не постоје или који су у том периоду имали значење у знатној мери различито од данашњег. Овом приликом дају се само опште напомене о семантичким цртама именица са значењем лица.

6. У групу најфреквентнијих именица за означавање лица у делима Стефана Првовенчаног спадају оне изведене суфиксом **-икѣ**, односно **-ѣникѣ/-еникѣ**. Овај, најпре агентивни суфикс настао је у позном прасловенском од придева на **-ьлѣ* додавањем именичког суфикса **-икѣ*.⁹ У испитаном корпусу среће се укупно 31 лексема с овим творбеним формантом.

⁸ Разматрајући детаљно статус лексема типа *nomina agentis* С. Николић наводи став В. А. Богородицког који у својој семантичкој класификацији именичких изведеница у руском језику именице *nomina agentis* одређује као категорију или поткласу имена лица (Николић 1966-1967: 12). Овом типу лексема на исти начин приступа и А. Лескин, који, међутим, уводи још једну семантичку категорију – имена занимања (Николић 1966-1967: 14).

⁹ Суфикс *-ѣникѣ* првобитно је имао агентивну функцију, да би се касније, у историјском развоју словенских језика почео употребљавати и у творби именица које означавају оруђе (нпр. руски *запашник*), предмете итд. (Бернштейн 1974: 92). У српском језику релативно је мали број назива за предмете изведен овим суфиксом, нпр. *златник, дневник, сунчаник, стакленик* (Клајн 2003: 86).

ВОИНИКЪ ЖН (3) ,војник‘

...аще ли котори боудеть вѣ власть да оуземлетъ се на нем кра-
лю .S. конь аще ли вѣ инихъ воиникъ да оузимаеть се на немъ по .В.
кона...(118/8-10).

...и тои истинно да испитаеть се съ расоужденикъ на властелѣхъ же
и на воиницѣхъ да оуземлють на нихъ вслоухе господьст-
воуещи...(120/3-4).

грѣшникъ ХП (2) ,грешник‘

не придохъ призвати праведникъ. нь грѣшники въ покаѣныи (6/16-
17).

и не остави его вл(а)д(ы)ка г(оспод)ь н(а)шь и(соу)с(ъ) х(ристос)ъ.
радоуеть во се о грѣшницѣ паче кающа се (8/24-26).

законпрѣстоупникъ ЖСС (1) ,законпреступник‘

Единомоу во вѣт[ъ]мет[ъ]никоу. вѣт[ъ] тогожде племени. го-и наре-
комаго вѣлгарьскаго вѣт[ъ]лоуцьшоу се на западѣ. къ вл[а]д[ы]чествию
мокроу. рекомомоу стрѣзоу. Иже насилень. вѣт[ъ] сего злаго законп-
рѣстоупника вѣр[а]та ко (82-84/33-1).

застоупникъ ЖСС (4) ,заступник‘

яко ты кси застоупникъ мои и привѣжище мок в тебѣ се вправдаю
(82/ 11-12).

Ты же въ вѣт[ъ]честви своемъ яви се велеи застоупникъ (94/22-23).

иноплеменикъ ЖН (4) ,странец‘

изред[ъ]нимъ наказаникъ и вл(а)г(о)с(ло)в(е)никъ оустъ твоихъ. не
оубою се нап[а]дающихъ на ме вкр(ъ)сть. ни иноплеменикъ вар[ъ]варь
шетанинъ...(60/9-11).

и выс(ъ) прѣстоупникъ. извед[ъ] во иноплеменики на вѣт[ъ]чество
свои (72/26-28).

моученикъ ЖСС (13), ПД (1), ЖН (1) ,мученик, страдалник за веру‘

си же с(ве)ты г(осподи)нь мои начеть съ поспѣшеникъмъ ни мали не
закъснѣвъ. зидати храмъ с(ве)т(а)го и прѣслав[ъ]наго и великаго
м(оу)ч(е)ника х(ри)с(то)ва георгія (28/21-24).

радоуи се м(оу)ч(е)н(и)комъ сърет[ъ]не и състр[а]дал[ъ]не и съпохвал[ъ]не
(96/26-27).

наимъникъ ЖСС (1) ,наѣмник‘ (фиг.)

наимника ме с[ъ]твори пастѣ твои (96/9-10).

намѣстникъ ЖН (1) ,наместник‘

...и съ прѣвъзлоуєленимъ ми синоу радославомъ по вожию милости
намѣстникомъ ми приносивѣ твои вѣ твоихъ...(110/5-7).

НАСЛѢДНИКЪ ЖН (1) ,наследник‘

...и мною грѣшнѣмь да ꙗже завезанъ въ си вѣкъ и въ боудоущии и наслѣдникъ да боудеть прѣдателю иудѣ и причестъникъ рекъшимъ... (122/1-4).

НАСТАВНИКЪ ЖСС (6), ПММ (1) ,вођа; учитель‘

помышляше въ себѣ г(лаго)ле. г(оспод)и и(соу)с(е) х(ри)с(те) сп(а)сит(е)лю нашъ. настав‘ниче заблѣуждышимъ (46/9-11).

Възвратих‘ же се къ оучителю и настав‘никоу моѣмоу савѣѣ икромонахоу (102/19-20).

НАЧЕЛЬНИКЪ ЖСС (2) ,онај који стоји на челу‘

оучителю же и начельникоу ихъ. ꙗзыкъ оуѣрѣза оу грѣтани кго (36/16-18).

и исправив‘шаа житиѣ свѣ. жизнь п[о]добно дрѣв‘ниимъ с(ве)тѣи-мъ. правила сего начел‘никомъ чрн‘цемъ прѣп[о]доб[ь]нымъ (68/1-4).

НЕНАВИСТЬНИКЪ ЖСС (1) ,онај који мрзи некога или нешто‘

против‘ны же диаволъ ненавистъникъ доброу (100/4).

ОВЕЩЬНИКЪ ХП (1) ,саучесник у нечему, учесник‘

х(ри)с(т)оу в(ог)оу извольшоу тако и прѣс(ве)тѣи вл(а)д(ы)ч(и)ци г(о)спожди в(огороди)ци. насити кго желаниа неисповѣдимага с(ве)таго. и овещьника и створи. неизреченьнаго и чьстнаго анг(е)льскаго и ап(о)с(то)льскаго вѣраза (6/26-29).

ОТЪМЕТЬНИКЪ ЖСС (1) ,одметник‘

Единомоу во от[ь]мет‘никоу. от[ь] тогожде племєне. гоѣи нарекомаго вѣлгарьскаго от[ь]лоучьшоу се на западъ. къ вл[а]д[ы]чьствию моѣмоу. рекомоу моу стрѣзоу (82/30-33).

ПОВОРЬНИКЪ ЖСС (4) ,поборник‘

и зиждоушоу храмъ с(ве)т(а)го чюдотвор‘ца и скорого въ напастехъ. поворника николаѣ (24/4-6).

и с(ве)т(а)го и великаго страсотр‘п‘ца. и въ вранехъ повор‘ника м(оу)ч(е)н(и)ка геѡргиѣ (32/10-12).

ПОДВИЖЬНИКЪ ХП (1) ,подвижник‘

си же ѣко подвижникъ и чедолюбни и сладьки старьць г(осподи)нъ ми с(ве)ти симеонъ. ѣко недостоина нареци се с(ы)на его вл(а)гослови ме изреднѣк от[ь] прочек мое вратие (8/5-8).

ПОКЛОНЬНИКЪ ХП (1) ,онај који се некоемъ клања, који некога поштује‘

помышль въ себѣ сп(о)добить ме вл(а)д(ы)ка мои ї(соу)с(ъ) х(рис-тос)ъ тоужде поклоньникоу выти. оу прѣс(ве)тыѣ вл(а)д(ы)ч(и)це н(а)ше в(огороди)це (10/30-33).

ПОМОЩЬНИКЪ ЖСС (8) ,помоѣникъ

нь оум(о)ливъ свою м(о)л(и)твю. с(ве)т(а)го и великаго м(оу)ч(е)ника х(ри)с(то)ва геѡргіа. ꙗкоже положи помощъника себѣ. и побѣдителя на врагы (92/2-4).

мы же ѡт[ъ]тидошмы къждо въ своа си. славеѣ ѡ(т)ца и с(ы)на и с(ве)т(а)го д(оу)ха. и с(ве)т(а)го сего трѣвл(а)женаго сѹмевна скорого помощъника нашего и н(ы)нѣ и присно и въ вѣкы вѣкомъ ам(и)нь (106/14-17).

ПОСОВЬНИКЪ ЖСС (1) ,помоѣникъ

рекъ сии воуди тебѣ хранитель и оутврѣжденик. и побѣдитель и посовъникъ въ вранехъ (62/6-8).

ПРАВЕДЬНИКЪ ЖСС (1) ,праведникъ

вл(аго)с(ло)в(е)нь кси г(оспод)и в(ож)е ѡт(ь)ць нашихъ). аврамовъ исаковъ. и іаковъ. иже праведъники любе (76/8-10).

ПРИСТАВЬНИКЪ ЖСС (1) ,управитель, надзорникъ

Кончавышоу же кмоу м(о)л(и)твю сию. призвавъ къ себѣ подроужик свок. и с(ы)ны свок. и архикрета свокго калиника рекомаго. и приставъника дѣломъ (50/12-14).

ПРИТЬЧЬНИКЪ ЖСС (1) ,писац прича

прѣвѣываше неѡт[ъ]стоупъно. веселе разоумомъ изреднымъ ѡ(т)ца свокго и м(а)теръ. ꙗкоже вѣштаетъ притьчъникъ (46/5-7).

ПРИЧЕСТЬНИКЪ ЖН (1) ,део неке скупине, учесник, саучесник, другъ

...и наследникъ да воудеть прѣдатею июдѣ и причестъникъ рекшимъ възми разъпни ꙗко кровь ꙗко на насъ и на чедѣхъ нашихъ (122/3-4).

ПРЬВОМОУЧЕНИКЪ ЖН (1) ,првомученикъ

...нь и анатѣма кмоу воуди и клетва на немъ светыхъ небесныхъ силъ іѡана прѣдтече и крѣстителя и светыхъ прѣславныхъ апостолъ и светаго прьвомоученика стефана...(120/30-33).

ПРѢСТОУПЬНИКЪ ЖСС (1) ,преступникъ

ѡнъ бо ѡставъ заповѣдь г(оспод)и и ѡт(ь)ца свокго. и выс(ть) прѣстоупъникъ (72/25-27).

ПОУСТЫНЬНИКЪ ЖСС (3) ,пустиѣакъ

иже протъ и вѣса братіа с(ве)тогорьскаѣ. и ч(ь)стъныи игоумени. и вса брат(и)а и поустынъници. придоше на посещеник ꙗко (54/2-4).

радоуи се поустинъникомъ оувѣте иночествоующимъ тишина (96/29-30).

РАЗБОЙНИКЪ ЖСС (1) ,разбойник‘

пом(и)лоуи ме с(ве)тѣи. поплъзшаго се грѣху своими. и оубиѣнаго раз‘бойники злыми. и лежеща елѣ жива (78/31–33).

СЪСѢДЬНИКЪ ЖСС (1) ,онај који седи заједно с неким‘

радоуи се ап(о)с(то)ломъ съсѣд‘ниче. и съоученик и съпроповѣданик (96/25–26).

СЪВЪЩЬНИКЪ ЖСС (2) ,заједничар, удеоничар‘

истин‘о приведи кго ꙗ намъ. съвѣщѣника показати мѣста сего с(ве)т(а)го (54/13–15).

аще и далече соуща ѡт[ъ] него. и съвѣщѣника ме и х‘титора творить храмъ кго с(ве)тѣхъ (58/12–13).

ОУГОДЬНИКЪ ЖСС (7) ,угодник, светац‘

ср[ъ]д[ъ]це же кго распалаше се в(о)ж(ь)ствѣнимъ ѡгнемъ. како оуг–одити г(о)с(поде)ви. и храмы оугод‘ники с(ве)тѣхъ творити (22/7–9).

и иде въ домъ свои радоук се. и славе в(о)г(а) дав‘шаго силоу оуг–од‘никомъ кго.:(78/18–19).

ОУЧЕНИКЪ ЖСС (1) ,ученик‘

ицѣли ме грѣш‘наго тако оученикъ истин‘ныи х(ри)с(т)а твоєго (80/4–5).

Лексеме са значењем лица деривирани наведеним суфиксом потврђене су у речнику Ф. Миклошича (1826–1865). У Даничићевом *Рјечнику из књижевних старина српских* није забележена именица **законопрѣстоупникъ**, док у *Речнику ЈАЗУ* изостају лексеме **овѣщѣникъ**, **подвижѣникъ** и **съвѣщѣникъ**. У поређењу са лексемама исте лексичко-семантичке групе које Р. Цејтлин (1977) проналази у старословенским споменицима може се видети да постоје извесне неподударности. Наиме, у списку који даје Р. Цејтлин нема потврда за следеће лексеме забележене у списима Стефана Првовенчаног: **воиникъ**, **ѡтѣметѣникъ**, **поворѣникъ**, **посовѣникъ**, **съсѣдѣникъ** и **съвѣщѣникъ**. Именице **моученикъ**, **наслѣдѣникъ**, **поворѣникъ**, **помощѣникъ**, **прѣвомоученикъ**, **разбойникъ**, **оугодѣникъ** и **оученикъ** налазимо и у *Житију Стефана Дечанског* од Григорија Цамблака (Ковачева 1985), где се, међутим, среће и низ лексема исте семантичке категорије које нису забележене у текстовима Стефана Првовенчаног.

Посматрано с творбеног аспекта, ради се углавном о изведеницама у чију основу улази именица (**воиникъ**), глагол (**прѣстоупникъ**) или придев (**праведѣникъ**). Свега су три сложенице: **законопрѣстоупникъ**, **иноплемѣнѣник** и **прѣвомоученикъ**.

У истој лексичко-семантичкој групи дати тип творбе показује се као најпродуктивнији и у језику старословенских споменика (Цејтлин 1986: 139), а његова висока продуктивност забележена је у *Житију Георгија Кратовца*, насталом неколико векова после списа Стефана Првовенчаног, као и у делима црквеноправног, световног и световноправног карактера: *Хиландарском типику*, *Српској Алек–*

сандриди и Градском закону Морачке крмчије.¹⁰ Будући да је и у савременом српском језику број речи изведених овим формантом веома велик,¹¹ може се закључити да је стабилност датог творбеног обрасца у току историјског развоја српског језика очувана.

На семантичком плану лексема с овим творбеним формантом у старословенским споменицима, како наводи Р. Цејтлин (1986), могу се сврстати у пет група, а семантичка садржина лексема у истраженом корпусу углавном улази у њихове оквири. Прву чине именице којима се лице идентификује према професији, делатности или занимању којим се бави (**воинникъ**); у другу групу спадају оне лексеме којима се исказује врста односа према другом лицу (**застоупникъ**); трећа окупља именице са значењем лица које трпи нечије деловање, тј. лице се јавља као објекат неког дејства (**моученикъ**, **оученикъ**); у четврту улазе лица као носиоци одређеног својства или стања (**грѣшникъ**, **праведникъ**); и у петој групи налазе се именице којима је лице одређено по свом друштвеном положају (**иноплеменикъ**). Известан број лексема, као што су нпр. **овьщникъ**, **причестникъ**, **съвьщникъ** и **оугодникъ** показује висок степен апстрактности, што је у неку руку одлика хагиографског стила, али је вероватно тешкоћа у њиховом разумевању резултат вишевековне удаљености савременог говорника од периода када су текстови настајали, као и разлике у културним обрасцима и поимању света.

7. Подједнаку учесталост имају именице изведене суфиксом **-тель**. Овај творбени формант, такође, садржи 31 лексема са значењем лица у делима Стефана Првовенчаног. Његова висока продуктивност одлика је и старословенског језика, а познају га и сви словенски језици у којима, како сматрају истраживачи, има искључиво књишки карактер будући да се ретко среће у народним говорима (Цейтлин 1986: 155).¹² Грчки еквиваленти ових лексема углавном имају наставак **-tes** или **-os** (Цейтлин 1986: 151). Упркос многобројним хипотезама у науци још није дат одговор на питање како је овај прасловенски суфикс индоевропског порекла постао одлика само књижевних језика (Бернштейн 1974).¹³

ВЪСѢДРЪЖИТЕЛЬ ЖСС (2), ПММ (1) ,сведржителъ‘

посла на нк въвроуживъ wt[ъ] славъныхъ своихъ. г(лаго)лѣ ревнѹк поревновахъ по г(оспод)ѣ в(о)зѣ **въсѣдръжители** (36/9-11).

Таковыи да воудеть проклѣтъ. wd[ъ] г(оспод)а в(ог)а **въсѣдръжитѣла** и прѣс(ве)тыѣ в(огороди)це и сила ч(ъ)стыѣнаго и животворещѣаго кр(ъ)ста да мьститѣ кго (128/19-22).

¹⁰ За потребе овог истраживања коришћени су подаци из следећих дипломских радова: Наташа Мрђан, *Именице са значењем лица у Градском закону Морачке крмчије*, Тамара Ранковић, *Именички суфикси у Хиландарском типичу*, Јелена Филиповић, *Творба именица у Житију Георгија Кратовица* и Тамара Летић, *Именице са значењем лица у Српској Александриди*.

¹¹ В. Стевановић (1970), Бабић (1986) и Клајн (2003).

¹² С. Ристић наводи да је највећа продуктивност суфикса **-тель** у руском и чешком језику, при чему је у савременом руском језику он „најпродуктивнији од свих суфикса за извођење номина агентис и, за разлику од других словенских језика у којима овај суфикс углавном има литерарни карактер, проширио је своју употребу из књижевног и на народни језик“ (Ристић 1982: 195).

¹³ Следећи ставове М. Докулила, С. Ристић (1982) истиче да је наведени формант добио књижевни карактер тиме што је преузео улогу да означава вршиоца апстрактних, духовних радњи.

ДАТЕЛЬ ПММ (1) ,давалац‘

ДАТЕЛЬ благыиъ. и источникъ всакомоу данию нешскоудънии оуслышителъ всакомоу призывающоумоу и истинью (124/ 1-3)

ДѢЛАТЕЛЬ ЖСС (1) ,радник‘ (фиг.)

да с товою павлю се ДѢЛАТЕЛЬ виногр[а]да х(ри)с(то)ва (52/15-16).

ЖИТЕЛЬ ЖСС (1) ,становник‘

Поустын’наго ли жителѧ нарекоу (94/27).

ЗИЖДИТЕЛЬ ЖСС (2), ЖН (1) ,творац, створитель‘

не възискати зиждителю нашему створенихъ роукоу кго (16/2-3).

...и светаго пророка прѣдтече крститела ишвана деснице юже възложи на врехъ зиждителѧ...(110/11-13).

ИЗБАВИТЕЛЬ ЖСС (1) ,спасилац, избавитель‘

придет‘ ли избавитель нашъ избавити нас(ь) или ини (16/4-5).

КРОВОПРОЛИАТЕЛЬ ЖСС (1) ,онај који пролива крв‘

По сих‘ же в’сѣхъ вѣста въ костан’тини градѣ. инъ ц(а)рь люты и кровопрولیатель (36/27-28).

КРЪМИТЕЛЬ ЖСС (7) ,хранитель‘

и нас(ь) вбитаѣшихъ въ нкмь. занкже донесе намъ кръмителѧ нашего (54/25-27).

Радоуи се г(оспод)и мои. зачело моє и кон’ць и кръмителю мои светыи (96/8-9).

КРЪСТИТЕЛЬ ЖСС (1), ЖН (2) ,крститель‘

ты же помени сл(о)во прѣд[ь]тече и кр(ь)ст(ите)лѧ ишвана (90/28-29).

...и анатѣма кмоу боуди и клетва на немъ светыхъ небесныхъ силъ ишвана прѣдтече и кръстителѧ... (120/30-32).

МИРОДРЪЖИТЕЛЬ ЖСС (1) ,онај који има сву моћ на земљи, који влада светом‘

ни паже въ нкмь тѣмъже г(оспод)и не поговби съ неч(ь)стивыми д(оу)ше моєи и съ миродръжителѧ вѣка сего (46/17-19).

МОУЧИТЕЛЬ ЖСС (3) ,мучитель‘

си бо м(оу)ч(и)тель вел’ми оустрьми се (84/6-7).

брав’ се и оубив’ до кон’ца м(оу)ч(и)т(е)лѧ днѧвола (94/6-7).

МЪЗДОВЪЗДАТЕЛЬ ХП (1) ,онај који даје награде‘

нь ѣко щедры троудоприкмыць мъздовъздателѧ. понкже р(е)че нескверными оустѧ своими (6/14-16).

НАСТАВИТЕЛЬ ЖСС (1) ,настављач‘

и прѣд[ь]лагаю те вл[а]д[ы]ко мои и(соу)се х(ри)с(те) вожда и храни-
теля старости моки. и наставителя поўти по кмоу же идыи (42/6-9).

ВВНОВИТЕЛЬ ЖСС (1) ,обновитель‘

роди и сего с(ве)т(а)го штрока хотешаго быти б(о)жикмь промысл-
омь. свькоупителя погившимь странами шт(ь)чествыи кго. пастира
же и оўчителя паче же и погившимь ввновителя. на мѣстѣ рекомѣемь
рыбница. оу храм(оу) (18/23-27).

ЩЦѢСТИТЕЛЬ ЖСС (1) ,очиститель‘

радоуи се свьлазномь щцѣстителю (96/31).

ПОВѢДИТЕЛЬ ЖСС (3) ,онај који је на врху, победник‘

кгоже положи помощника себѣ. и повѣдителя на врагы (92/3-4).

радоуи се повѣдителю соупротивнымь варваромь (96/20-21).

ПОКРОВИТЕЛЬ ПММ (1) ,покровитель‘

ты прикѣ ме ис(ь) чрѣва м(а)т(е)ре мое ты кси мои покровитель
тебе оутврѣжденик и надежду имамь (124/19-21).

ПРИАТЕЛЬ ПД (1) ,пријатељ‘

кльнѣ ви се. безъ всякога пропадѣства: ѣкорє да бисмь приатель
(108/9-10).

ПРѢДЪСТАТЕЛЬ ЖСС (2) ,онај који стоји испред некога‘

с(ве)т(и)и х(ри)с(то)ви прѣд[ь]стателк. и ар‘хан(ь)г(е)ли (44/1-2).

ПРѢДАТЕЛЬ ЖН (1) ,издајник‘

...и наслѣдникъ да воудѣтъ прѣдателю иудѣ...(122/3).

РОДИТЕЛЬ ХП (1), ЖСС (3), ЖН (1) ,родитель‘

и си поменуоушоу мнѣ жизнь чьстноюу слав(ь)ноюу ми родителю
(10/27-28).

питающеу же <се> кмоу въ вл(а)говѣр‘нюю. и вл(а)гоч(ь)стивоу род-
ителю кго. възираста же род[и]телк кго на штроче (20/4-7).

РѢШИТЕЛЬ ЖСС (1) ,онај који је некога ослободио нечега‘

радоуи се рѣшителю плениць грѣхов‘ныхъ (96/32-33).

СВЕТИТЕЛЬ ЖСС (6), ЖН (6) ,светитель‘

изъвѣличивъ кривовѣрик ихъ. и свѣсѣдовавъ се съ с(ве)т(и)е)лкмь си
квѣимикмь (36/6-7).

...пакы шмочивъ все тѣло свое слъзами прѣч(ь)стными
с(ве)т(и)е)ли (64/28-29).

СЛОУЖИТЕЛЬ ЖСС (1) ,служитель‘

сподовленъ быхъ быти емоу ктитору и слоужителю (12/2-3).

СПАСИТЕЛЬ ЖСС (1), спаситель‘

помышляше въ севѣ г(лаго)лє. г(оспод)и и(соу)с(є) х(ри)с(те)
сп(а)сит(є)лю нашъ (46/9–11).

СВЪВКОУПИТЕЛЬ ЖСС (1), онај који окупља, уједињује‘

роди и сего с(ве)т(а)го штрока хотецаго быти в(о)жикѣ промысл-
омъ. свѣвкоупителя погнѣвшимъ странами шт[ь]чьства кго (18/23–25).

ОУСЛЫШИТЕЛЬ ПММ (1), онај који слуша, услишава‘

Датель блажихъ. и источникъ вѣсакомоу данию нехвощдѣнии оуслы-
шитель вѣсакомоу призывающоумоу и истинью (124/1–3).

ОУТЕШИТЕЛЬ ЖСС (1), утешитель‘

выстрож теченик створихъ. къ рацѣ трѣблаженаго г(оспод)и мокого
с(ве)т(а)го оутѣшителя мокого (100/24–26).

ОУЧИТЕЛЬ ЖСС (7), учитель‘

оучителю же и начел‘никоу ихъ. кзыкь оуѣзда оу грѣтани кго
(36/16–18).

Възвратихъ же се къ оучителю и настав‘никоу мокомоу савѣѣ икром-
онахоу (102/19–20).

ХРАНИТЕЛЬ ЖСС (2), чувар, заштитник‘

и прѣд[ь]лагаю те вл[а]д[ы]ко мои и(соу)с(є) х(ри)с(те) вожда и храни-
теля старости моки (42/6–8).

рекъ сии боуди тебѣ хранитель и оутѣв‘жденик (62/6–7).

ЦѢЛИТЕЛЬ ЖСС (1), исцелитель‘

и цѣлитель волѣзнемъ телеснымъ (62/9–10).

Миклошич у свом речнику не бележи лексему оутешитель. Даничићевом прегледу недостају спаситель, оутешитель и вѣновитель, док у *Речнику* ЈАЗУ нема лексема рѣшитель, зиждатель, шцеѣститель и свѣвкоупитель. У старословенским споменицима (Цейтлин 1977) нема потврда за именице: избавитель, крѣвопролигатель, крѣмитель, мѣздовѣздатель, наставитель, вѣновитель, шцеѣститель, покровитель, пригатель, прѣдѣстатель, рѣшитель, свѣвкоупитель, оуслышитель и оутешитель. На листи именица са значењем лица забележених у *Житију Стефана Дечанског* (Ковачева 1985) нема лексема: датель, житель, зиждатель, избавитель, крѣвопролигатель, крѣмитель, крѣститель, миродрѣжитель, моучитель, мѣздовѣздатель, наставитель, вѣновитель, шцеѣститель, покровитель, пригатель, прѣдатель, родитель, рѣшитель, спаситель, свѣвкоупитель, оуслышитель, оутешитель, оучитель, хранитель и цѣлитель.

На плану творбе може се запазити да је већина ових именица изведена додавањем суфикса на глаголску основу. Свега је неколико сложеница: вѣседрѣжитель, крѣвопролигатель, миродрѣжитель, мѣздовѣздатель и свѣвкоупитель.

Ако се прилике забележене у списима Стефана Првовенчаног упореде са стањем у осталим споменицима српске средњовековне писмености, може се запазити прилична неподударност. Наиме, у *Градском закону Морачке крмчије, Српској Александриди, Хиландарском типичу* и *Житију Георгија Кратовца* број речи изведених овим творбеним формантом врло је мали (нема више од осам лексема). С друге стране, у савременом српском језику суфикс *-тељ* испољава умерену продуктивност, а углавном учествује у творби речи које се могу описати „као чисти помет *agentis*“ (Клајн 2003: 191), нпр: *хранитељ, старатељ, љубитељ, служитељ, обновитељ* итд. Својевремено је овај суфикс у лингвистичој науци изазвао полемику покренуто Белићевом изјавом да се ради о непродуктивном форманту и да се нове речи деривирани њиме појављују само под утицајем руског језика (Клајн 2003: 190).

Лексеме са суфиксом *-тељ* углавном припадају семантичкој групи *potina agentis*, тј. најчешће именују вршиоца радње. Наведена скупина у старословенском језику може се поделити на две семантичке подгрупе (Цейтлин 1986: 155), а сличне значењске нијансе углавном испољавају и лексеме потврђене у испитиваном корпусу. Прву подгрупу чине оне лексеме којима се лице одређује према поступку, професији и сл. (*дѣлатель, слоужитель*), а другу оне којима се лице одређује према карактеристичном поступку или деловању (*вѣседръжитель, побѣдитель*). Позивајући се на М. Докулила, чињеницу да се именице на *-тељ* не граде од емоционалних глагола Бернштајн (1972: 40) објашњава тиме што агентивне именице с овим суфиксом служе за исказивање носилаца интелектуалних радњи. Међутим, само летимичним погледом на лексеме забележене у делима Стефана Првовенчаног, међу којима посебно треба издвојити примере *датель, дѣлатель, моучитель* и *родитель*, може се запазити да ова тврдња није у потпуности прихватљива. У оквиру истраженог корпуса посебно треба издвојити лексеме које се најчешће везују за одређена лица. Тако се лексема *вѣседръжитель* углавном везује за Бога, док се лексема *кръститель* јавља искључиво као део имена Јована Крститеља.

8. Суфикс *-ѣць*, који води порекло од старог **-ik-*, имао је у старословенском различите функције и веома важну улогу, а задржао се и у савременим словенским језицима (Meillet 1934). У испитиваном корпусу учествује у деривацији 16 лексема.

ЛЮБИМЬЦЬ ЖСС (6) „љубимац“

вѣдомо бо боуди ѡ любимици (22/3-4).

г(лаго)лаше ми любимиче мои. не оустрашаи се лица м'ногихѣхъ кзыкъ (102/25-26).

МЛАДЕНЬЦЬ ЖСС (1) „мало дете“

Из оустѣ младѣнѣць. съсоуцихъ съвршихъ кси хвалоу (48/29-30).

ОТЪЦЬ ХП (2), ЖСС (31), ЖН (1), ПММ (4) „отац“

третиѣ кже чти оца и матерѣ (10/23-24).

в(аго)с(ло)в(е)нѣ кси г(оспод)и в(ож)е от(ъ)ць нашихъ (76/8-9).

ѠТЬЧЬСТВІЮЛЮБЬЦЬ ЖСС (1) ,онај који љуби отачество‘

іакоже доброповѣд’нии и посевивыи. и ѠТ(Ь)ЧЬСТВІЮЛЮБ’ЦЬ.
стр(а)ст(о)тр’п(ь)ць димитрии. пронызи ц(а)ра влижикоу сего (86/31-88/1).

пришьальць ПММ (1) ,странац, туђинац, придошлица‘

іако пришьальць азъ ксемь не скрии ѡдъ мене заповѣдеи твоихъ
(126/19-20).

прѣвѣньць ЖН (1) ,првенац‘

...азъ милостию вожикю вѣньчани краль стефанъ и с прѣвѣзлюб-
ленимъ синомъ своимъ радославомъ прѣвѣньцемъ...(116/4-6).

самодръжьць ЖСС (1), ПММ (1) ,самодржац‘

Ж(и)тик и жиж’нь с(ве)т(а)го и вл(а)женаго пр[ѣ]п[о]доб[ь]наго
ѡ(ть)ца нашег(о) сумевна прѣжде быв’шаго настав’ника и оучителя.
г(о)с(поди)на же и самодр’ж’ца ѡ(ть)ч’ствіа си в’се ср’б’скык земл’е и
помор’скык (14/1-5).

стефанъ по м(илос)ти в(о)жикии вѣньчаньны крал(ь) и самодръжь(ць)
всѣк сръпске землы и поморьскик (128/25-27).

старьць ХП (6), ЖСС (10) ,старац‘

и оу гроба чьстнаго и в(о)говѣрнаго старца. г(осподи)на ми светаго
симевна мниха (12/1-2).

и скоутавъ моци с(ве)т(а)го. и поимъ съ собою х(ри)столюбовивихъ и
изред’ниихъ сртар’цьѡ. с(ве)тык горы на хвалоу и в(ла)годареник
с(ве)т(а)го (74/26-28).

страстотръпць ЖСС (9) ,онај који страда‘

м(о)лвы творе къ с(ве)томуу и великомуу моуч(е)н(и)коу
х(ри)с(то)воу. стр(а)с(то)тр’п’цоу и воинноу неповѣдимому геѡргію
г(лаго)ле сицѣ...(26/19-21).

Он’ же въздвигъ ѡчи и роуцѣ свои на н(е)бо. въпиаше къ вл[а]д[ы]цѣ
свокмоу. изъ глоубины ср[ь]д[ь]чьнык. и къ стр(а)с(то)тр’пцоу
х(ри)с(то)воу геѡргію: (30/7-9).

творьць ЖСС (4) ,творац‘

тѣмже въ роуцѣ твои прѣдаю тебѣ д(оу)хъ мои. и въ незакснѣни
припадъ послѣдоую ти твор’че мои (46/25-27).

изъ в’сек мок д(оу)ше м(и)л(о)ср(ь)довавъ ѡ мнѣ твор’ць мои
(52/8-9).

троудоприкьць ХП (1) ,прималац труда‘

нь тѣко цедры троудоприкьць и мьздовъздатель. понкже р(е)че нес-
кверньными оусты своими (6/14-16).

христолюбъць ЖСС (2) ,христолюбѣцъ

Пр[и]дите ѡ х(ри)с(то)любъци и в[и]дите кже на нас(ь) земл'ныхъ в(о)жиа м(и)л(о)ср(ь)дѣа... (14/7-8).

възвѣстѣихъ(ь) г(лаго)лк. г(оспод)и мои х(ри)столюбъче ѡ(тъ)че прѣп[о]дов[ь]не саво (72/13-14).

чловѣколюбъць ЖСС (1) ,човеколюбѣцъ

вл(а)годарюу те вл[а]д[ь]ко г(оспод)и в(о)ж(е) мои і(соу)с(е) х(ри)с(т)е. м(и)л(о)стивы г(оспод)и чловѣколюбѣче (48/20-22).

чрьноризъць ХП (1), ЖСС (2) ,монахъ

ки же вѣтвик соутъ освѣ(ѣ)щени и в(о)говогазиви и х(ри)столюбивы чрьноризъцы (8/30-32).

Тѣмъже ѡ г(оспод)ѣ в(о)зѣ с(вети)т(е)лик икларъси. икреи же и чрьноризъци. любилици же и брат[и]а моѣа (18/9-11).

чрьньць ХП (1), ЖСС (1) ,монахъ

и оустави въ нкмѣ чрьньць сворѣ (22/14-15).

нь и ѡт[ь] землѣ свок оулоучивѣ дасть. на довольнок испльненик г(оспод)иоу с(ве)томоу. и чрьньцемѣ соуцимѣ въ мѣстѣ томѣ (58/31-33).

чюдотворъць ЖСС (5) ,чудотворѣцъ

разъгараемъ х(ри)с(то)вою любовию и зач(е)тъ зидати храмъ с(ве)т(а)го архикрѣа и чюдотворъца ѡ(тъ)ца николи (22/31-33).

И превываше вл(а)годаре в(о)г(а) и прѣс(ве)тоују и с(ве)т(а)го архикрѣа и чюдотворъца николѣа (24/22-23).

Лексема ѡтѣчствѣнолюбъць нема ни у једном од три поменути речника, а осим ње Миклошич не бележи ни именице любимъць и троудоприкъмъць. У списку који даје Р. Цејтлин (1977) нема лексема любимъць, ѡтѣць,¹⁴ ѡтѣчствѣнолюбъць, самодръжьць и троудоприкъмъць, док је *Житију Стефана Дечанског* (Ковачева 1985) и делима Стефана Првовенчаног, кад је реч о датој лексичко-семантичкој групи, заједничка једино именица самодръжьць.

Именице са суфиксом -ъць као творбену основу имају глагол (твориць) или придев (чрьньць), а у односу на њихов укупан број у знатној мери заступљене су сложенице (има их више од пола): ѡтѣчствѣнолюбъць, самодръжьць, страс-тотрпъць, троудоприкъмъць, христолюбъць, чловѣколюбъць, чрьноризъць и чюдотворъць.¹⁵

Остали споменици српске средњовековне писмености (*Хиландарски типик*, *Житије Георгија Краговца*, *Градски закон Морачке крмчије* и *Српска Алексан-*

¹⁴ У прегледу лексема забележених у старословенским споменицима (Цейтлин 1977) не помиње се ова именица, а њу изоставља и П. Ковачева (1985) која сматра да се формант -ъць у овој речи одваја само посматрано с аспекта етимологије.

¹⁵ Лексема овог творбеног обрасца у датој лексичко-семантичкој групи преовлађују и у старословенским споменицима (Цейтлин 1986: 158).

дрида) не показују већа одступања у односу на прилике затечене у списима Стефана Првовенчаног. Однос између најпродуктивнијег творбеног обрасца, оног са формантом **-икъ**, односно **-ѣникъ /-еникъ** и модела са суфиксом **-ѣць** у делима Стефана Првовенчаног готово да је идентичан односу у наведеним споменицима, а у савременом језику овај суфикс показује изразиту продуктивност.

На семантичком плану, како наводи Р. Цејтлин (1986: 159), ова група лексема у старословенском језику идентификује лица по њиховом занимању или специфичним поступцима и својствима, од чега нема великог одступања у ексерпираним корпусу.

9. Група од 12 лексема у текстовима Стефана Првовенчаног изведена је суфиксом **-ица (-ѣница)**. Овај творбени формант настао је додавањем суфикса ***-ka (>*-ca)** на старију форму именица женског рода типа ***vьlci** (Бошковић 2000), и то, како се претпоставља, у раном периоду развоја прасловенског језика (Бернштајн 1974).¹⁶ Ово су најстарија и најстабилнија образовања настала као корелат именица мушког рода, мада не у свим случајевима, нпр. **děvi** (Бернштајн 1974). Бавећи се детаљно наведеним творбеним формантом, Бошковић (2000) разматра процес ширења старих именица на **-i**, тачније, настоји открити суштину наведеног процеса и његово значење на унутрашњем, семантичком плану. Наиме, поставља се питање зашто су именице типа ***vьlci**, које су и семантички и формално биле женског рода, добиле додатни моциони маркер у форми суфикса ***-ka (>*-ca)**. Бошковић сматра да суфикс ***-i** није имао природу наставка за грађење речи те да се формант ***-ka** појавио само да би веза између именица ***vьlkъ : vьlci**, „добила природу суфиксног односа у језику“ (Бошковић 2000: 219). Осим моционог значења, формант ***-ka** током свог историјског развоја паралелно је имао и структурно значење у комбинацији с некадашњим поимениченим придевима типа ***čьrni**, ***desni**, ***lěvi** итд. Ове именице представљају резултат семантичке супстантивизације придевских номинатива женског рода (Бошковић 2000: 223). Промену ***čьrni** у ***čьrnika** Бошковић назива „еволутивном деградацијом“ сматрајући да је реч о смени двеју формалних категорија, тачније „супстантивизација без суфикса уступила је место супстантивизацији помоћу суфикса“ (Бошковић 2000: 225).

БЛАГОДАТЕЉНИЦА ЖСС (3), ПММ (4) „добročинитељка“

иакже и прѣжде писаникъ прѣдахъ ти. въ вл[а]д[ы]чѣстви твоякъ прѣс(вѣ)тыкъ в(огороди)це вл(а)годателице оу стоуденици (56/20-22).

аще ли кто завистию сотониною вдрѣжимъ. и дрѣзньетъ разорити что. ѡтъ приносныхъ мною. прѣс(вѣ)тѣи в(огороди)ци. вл(а)годѣтелъници. (128/16-19).

БОГОРОДИЦА ХП (6), ЖСС (27), ПД (2), ЖН (2), ПММ (4) „богородица“

и вѣрѣте монастырь нѣколи бывъши. зовомы милек. Въведение с(вѣ)тые и прѣславник вл(а)д(ы)ч(и)це в(огороди)це (10/14-16).

Провожденик твореще къ оуготованомоу кмоу гровоу. оу прѣс(вѣ)тыкъ в(огороди)це оу стоуденици (76/18-20).

¹⁶ За овај суфикс Бошковић наводи да је карактеристика јужнословенске језичке заједнице, при чему је овај творбени формант само функционално јужнословенски, док је по свом пореклу продукт прасловенске епохе (Бошковић 2000: 207).

ВЛАДЫЧИЦА ХП (3), ЖСС (8), ПММ (1) ,владичица‘

нѣ г(оспод)ѣ в(ог)ѣ и прѣч(и)стаѣ вл[а]д[ы]ч[и]ца в(огороди)ца м(а)ти кго. не зри на лице чл(о)вѣче (34/2-4).

и оутвържденик створшаа. ч(ъ)стънымъ и животворещимъ кр(ъ)сто-мъ г(оспод)нымъ. и прѣч(и)стою вл[а]д[ы]ч[и]цею в(огороди)цею (104/10-13).

ВЪДОВИЦА/ОУДОВИЦА ЖСС (1), ЖН (1) ,удовица‘

радоуи се прѣп[о]довѣне старѣемъ вождоу и въдовицамъ застоупникъ (96/16-18).

...плѣнь вратиша дѣдолю оудовица драгоушла...(114/17-18).

МОЛИТЕЛЬНИЦА ПММ (1) ,молительница‘

и тебе молительницоу прѣд[ъ]лагаю прѣч(и)стою ти м(а)т(е)рь. (124/20-21).

НАСТАВНИЦА ЖСС (1) ,наставница‘

Нѣ ѡ вл[а]д[ы]ко мои ѡ прѣс(ве)таѣ моѣ наставнице. испльнякт‘ се ср[ъ]д[ъ]це моѣ рыдания и въпла (94/31-32).

ПРИСНОДѢВИЦА ЖСС (1) ,она која је увек дева‘

и просто реци. ч(и)стаѣ и прѣч(и)стаѣ. и прѣнепорочнаѣ и пр(и)снодѣв(и)ца мариѣ (16/12-14).

СВАТВИЦА ЖН (1) ,свастика‘

аще ли кто сватвицоу прѣ[зъ] законъ оузме аще боудеть ѡтѣ власт-ель или ѡтѣ воиникъ да оузмлетъ ѡслоухъ господьствоуки по .ѡ. воли...(120/11-13).

СОУПЬРНИЦА ХП (1) ,супарница‘

ако ли кто потвори и име ѡвидѣти с(ве)тоу в(огороди)цоу. да га в(ог)ьпрокльне и с(ве)та в(огороди)ца. и да моу е соупьрница прѣдъ с(ы)номъ си въ д(ъ)нь страшнаго ѡного соудища х(ристо)ва (12/14-17).

ХРАНИТЕЛЬНИЦА ЖСС (1) ,чуварка‘

и хранителницоу прѣч(и)стою и нескврьнѣною м(а)терь твою подаю ти (42/3-4).

ЧЛОВѢКОЛЮБИЦА ЖСС (1) ,човеколюбца‘

Вл[а]д[ы]ко г(оспод)и ис(оу)с(е) х(ри)с(т)е и прѣс(ве)таѣ моѣ в(ого)родице. чл(о)вѣколюбце ты свѣси помысли и дѣлеса (82/3-5).

ЧРЬНИЦА ЖСС (1) ,монахиња‘

и прѣдасть ки храмъ прѣс(ве)тыи тако печи се имъ. всакою дѣтелю. И чрьницами ихъже оустави въ мѣстѣ томъ с(ве)тѣмъ (22/16-18).

У Миклошичевом речнику нису потврђене именице сватвица и супьрница. У корпусу старословенских споменика (Цейтлин 1977) нису забележене благода-

тельница, молителъница, наставъница, присънодѣвица, сватвица, соупъ-
рница, хранителъница и чловѣколювица. У оквиру овог творбеног обрасца
истраженог у *Житију Стефана Дечанског* Пенка Ковачева (1985) наводи свега
две лексеме: помошъница и царица.

На плану творбе ове лексеме добијене суфиксацијом успостављају везу с од-
говарајућим именицама мушког рода: владыка-владычица, молитель-молит-
ельница, наставник-наставница, чръньць-чръница. Од укупног броја на-
ведених лексема четири су сложенице: благодательница, богородица, присъно-
дѣвица и чловѣколювица.

Умерена продуктивност наведеног творбеног обрасца одлика је и поменутих
текстова наше средњовековне пимености, док је за савремени српски језик каракте-
ристична изузетна фреквенција суфикса *-ица* у функцији моционог знака (Клајн
2003: 116).

Највећим бројем лексема овог творбеног типа на семантичкој равни упућује
се на Богородицу, и то се чини било непосредно: богородица, владычица, при-
сънодѣвица, било посредно: соупърница, хранителъница, чловѣколювица.

10. Суфикс *-инъ*, који води порекло од прасловенског **-inŭ*, учествује у творби 7
лексема у испитиваном корпусу. Белић наводи да поменути суфикс има индое-
вропско порекло и да, пре свега, служи за индивидуализовање према множини,
нпр.: *грађанин – грађани* (Белић 2000: 131). У исто време он је други део сложеног
форманта *-ѧинъ<-jĕnin-* којим су изведене две именице у делима Стефана Прво-
венчаног.

АРБАНАСИНЪ ХП (1), Арбанасин‘

и въздвиже погивъшоу свою дѣдиноу и прихвѣрте ѿд морьске
зем(ь)ле зетѣ и съ градови. а ѿд арбанасъ пилотъ (2/18-20).

ВЛАСТЕЛИНЪ или **ВЛАСТЕЛЬ**¹⁷ ПД (3), властелин‘

...аще ли котори воудеть ѿтъ властель да оуземлеть се на немъ кра-
лю ·s· конь...(118/8-9).

...аще ли котора въ прѣстоупленик закона въпадеть аще воуде ѿтъ
властель то властельскимъ наказаникмъ да наказоует се...(118/20-22).

ВОИНЪ ЖСС (7), војник‘

Приш[ъ]дъшоу же кдиномоу ѿт[ъ] правовѣрныхъ воинъ ко
(32/16-17).

Воина ли те нарекоу с(ве)те крѣпка (94/15).

ГОСПОДИНЪ ХП (8), ЖСС (26), ЖН (1), господин‘

г(оспо)д(и)нъ ми с(ве)ти б(о)говѣрны чьстьны старьць симеонъ (4/3-
4).

Въ нѣмъже изволи жити г(осподи)нъ ти с(ве)ты:(74/34).

¹⁷ Ова лексема среће се само у генитиву множине тако да се не може утврдити да ли је њен основ-
ни облик властелинъ или властель.

ГОТИНЬ ЖСС (1) ,Гот‘

Единомоу во ѡт[ь]мет‘никоу. ѡт[ь] тогожде племеѡе. гоѡи нареко-
маго вѡлгарьскаго ѡт[ь]лочьшоу се на западѣ. къ вѡ[а]д[ь]чствию моѡ-
моу. рекомоумоу стрѣзоу (82/30-33).

ГРАЖДАНИНЬ ЖСС (1) ,грађанин‘

кмоу по истинѣ истовы гражданинь выс(ть)÷(46/1-2)

ГРЬЧИНЬ ЖСС (1) ,Грк‘

аз‘ во послань кс‘мь ѡт[ь] г(оспод)а. оубити михаила грѣчина
(92/10-11).

СРЬВЛИНЬ ПД (1) ,Србин‘

И да не смѡе срѣвлинь вѡлха. без сѡда:(108/16).

ХРИСТИАНИНЬ ЖСС (2) ,хришћанин‘

православнык во ц(а)ре г(оспод)ь хр(и)стианѣ нар(е)че (86/16-17).

приидѣте православ‘нии хр(и)стианѣ (64/6-7).

Лексеме из ове групе бележе сва три поменуѡа речника, али их као посебну
целину у оквиру истраживања лексике старословенских споменика Р. Цејтлин
(1977) не обрађује. У *Житију Стефана Дечанског* Пенка Ковачева (1985) не нала-
зи именице: **арѣбанасинь**, **вѡстелинь** или **вѡстель**, **грѣчинь** и **гражданинь**.

Посматрано с творбеног аспекѡа, све лексеме у основи имају именицу, а на
плану значења чине скупину којом се одређује припадност неком народу, религи-
ји или друштвеној групи. Мала продуктивност наведеног творбеног модела основ-
но је обележје лексике у *Морачкој крмчији* и *Житију Георгија Кратовца*, док у
Хиландарском титику није забележен ниједан пример. Зачуђујућа је, међутим,
фреквенција овог творбеног обрасца у *Српској Александриди* у којој се среће чак
13 од укупно 99 лексема којима се именује лице. То је вероватно условљено садр-
жајем *Александриде*, где се набрајају многи народи. У савременом српском језику
именице с овим суфиксом углавном чувају наслеђена семантичка обележја.

11. Латински суфикс -*ārius* Словени су примили преко готског у форми -**арѣ**. Ње-
гова учесталост у старословенским споменицима није висока, а у истраженим тек-
стовима налазимо га у свега 3 лексеме.

БОЛАРЬ ЖСС (1) ,бољар‘

вѡл‘можамь кго и боларомь сил‘нымь. покланѡущем‘ се на в‘сакь
д(ь)нь (104/25-26).

МЫТАРЬ ЖСС (1) ,цариник‘

и разьганѡак силою свокою прѣд[ь] товою въз‘д(оу)шнык мытаре
(62/15-16).

ЦѢСАРЬ ХП (3) ,цар‘

и постави ѡви ц(ѣ)с(а)ри и дроу(ги)к кнезе. (2/3-4).

Зѣти ѡд в(ог)а вѡнѣчанаго кирь алекѣѡа ц(ѣ)с(а)ра грѣчькаго (8/4-5).

Оне су потврђене у поменутиим речницима, а старословенским корпусом (Цейтлин 1977) није обухваћена лексема **волаѣрь**. Пенка Ковачева (1985) не помиње овај творбени образац у оквиру свог истраживања.

У погледу творбене структуре ових деривата проблематична је именица **цѣсарѣ** за коју Р. Цейтлин (1977: 119) каже да може бити посматрана или само с етимолошког аспекта или се пак може прикључити датом творбеном моделу. С обзиром на другу могућност, у овој анализи дата лексема посматрана је као изведеница.

У врло малом броју примера овај творбени образац среће се у претходно поменутиим споменицима. У том смислу изузетак је опет *Градски закон Морачке крмичје* у којем је забележено чак седам лексема с овим творбеним формантом. Међутим, у савременом језику ово је један од најпродуктивнијих суфикса. Нагли пораст броја речи са суфиксом *-ар* Гернер објашњава утицајем позајмљеница (Клајн 2003: 42).

У старословенским споменицима лексемама с формантом **-арѣ** исказује се професија или титула (Цейтлин 1977: 120), а такво значење, како потврђују примери, задржано је и у српскословенском језику.

12. Суфикс **-а/-ѣ** учествује у творби именица за означавање лица и мушког и женског рода којих у истраженом корпусу укупно има 6.

ВЕЛЬМОЖА¹⁸ ЖСС (6) ,велможа‘

си же г(лаго)люцоу с(ве)томоу семоу. и распри велицѣ вѣвѣши. приидѣ дѣщи кдиноу вельможѣ кго правовѣрныхъ. вѣроучена бѣвѣши за моужѣ. шт[ѣ] кривовѣрныхъ тѣхъ (34/18-21).

и съвѣсѣдовавъ се съ с(ве)т(ите)лкѣмъ си кѣфимикѣмъ. и съ ч(ѣ)ст(ѣ)ными чрѣнци. и съ вельможами своими (36/7-8).

ВОКВОДА ЖСС (1) ,војвода‘

Кончавѣшоу же кмоу м(о)л(и)твоу сию. призвавъ к себѣ подроужик свок. и с(ы)ны свок....вокводи же и войны (50/12-16).

ГОСПОЖДА ХП (1), ПММ (1) ,госпођа‘

х(ри)с(т)оу в(о)гоу извољшоу тако и прѣс(ве)тѣи вл(а)д(ы)ч(и)ци г(о)спожди в(огороди)ци, насити кго желаниа неисповѣдимаго с(ве)таго (6/26-28).

и семоу же манастирю. прѣч(и)стык влад[ы]чице наше г(оспо)жде в(огороди)це. въ млѣтѣ. сик дароую. (126/31-33).

ПРОТОПОПА ЖН (6) ,протопоп‘

и сик что се прилага сики цркви симъ да нѣма протопопа дворьски никокре чѣласти...(114/25-27).

...а кре к врѣховина попомъ да шѣ тога не оуземле протопопа чѣсты нѣ вѣсе то пискоупъ да оуземле (116/19-21).

¹⁸ За ову лексему се претпоставља да у номинативу јединине нема форму *вельможѣ* будући да јој је датив множине *вельможамъ* а инструментал *вельможами*.

прѣдѣтеча ЖСС (2), ЖН (2) ,претеча‘

паче же и оугодѣникомъ кго с(ве)тымъ дари въсилаше. почынь ѡт[ъ] великыѣ цр[ь]к[ь]ве г(оспод)нѣ. кже въ икр(оу)с(а)л(и)мѣ. и с(ве)т(а)го иѡана прѣд[ъ]тече (42/18-21).

нь и анатѣма кмоу боуди и клетва на немъ светыхъ небесныхъ силъ иѡана прѣдтече и крститеа...(120/30-32).

раба ЖСС (1) ,слушкина‘

азъ во вл[а]д[ы]ко рабъ твои и с(ы)нь равы твои (64/32-33).

Све лексеме забележене су у Даничићевом и Миклошичевом речнику, односно *Речнику* ЈАЗУ. Ову категорију речи Р. Цејтлин и П. Ковачева не разматрају.

Именице женског рода имају одговарајуће корелате мушког рода **господинь-госпожда**, **рабъ-раба**, што практично значи да у тим случајевима наведени суфикс има моциону улогу. Именице овог типа показују врло малу продуктивност и у поменутих споменицима српске средњовековне писмености.

Лексемама из ове класе лица се углавном одређују према свом друштвеном положају или занимању, али како показују примери, у делима Стефана Првовенчаног преовлађује њихова стилска употреба. Изузетак у том погледу свакако је именица **прѣдѣтеча** која долази као незаобилазна квалификација уз име светитеља Јована Крститеља.

13. У посебну групу можемо издвојити суфиксе који су потврђени као непродуктивни у старословенским споменицима, а као такви показали су се и у испитиваним текстовима. Сваки од њих среће се у једној или две лексеме: **-ика**, **-ыка**, **-оша**, **-(ч)ѣ**,¹⁹ **-иць**, **-ихъ**,²⁰ **-рь**, **-ырь**, **-ик**, **-иа**.

ближика ЖСС (1) ,рођак‘

...пронъзи ц(а)ра ближику сего. и злою смртію оумори (86/33).

владыка ХП (10), ЖСС (41), ПММ (4) ,владика‘

вл(а)годароу те вл[а]д[ы]ко г(оспод)и в(о)жѣ мои і(соу)с(ѣ) х(ри)с(т)ѣ (48/20-21).

іакоже во вл[а]д[ы]ка твои ѡславкнаго прѣжде ицѣли (78-80/33-1).

юноша²¹ ЖСС (2) ,младић‘

Си же в[с]а смотре довриѣ дѣтѣли г(оспод)и ми с(ве)т(а)го. с(ы)нь кго юнѣи. по истинѣ цѣломоудри юноша (46/3-5).

и дивль се моудрости юноше. и ц(а)рьскымъ саномъ почтъ и. и даръми различнымъ (20/26-27).

¹⁹ С аспекта савременог језичког стања у случајевима где је ч настало као резултат палатализације завршног -к, говоримо о суфиксу *-че* (*ѡаче*, *сандуче* итд.), иначе бисмо у противном „за суфикс морали да прогласимо само -е, по облику једнако флексионом наставку“ (Клајн 2003: 203). Белић, међутим, издваја наставак *-е* настао од прасловенског *-ѣ*. Њега налазимо код именица које означавају младо биће: *дете*, *тиле*, *прасе*, *теле* (Белић 2000: 121).

²⁰ П. Скок (1971-1973) наводи да је овај суфикс још у прасловенском замењен суфиксом **-ik*.

²¹ Према П. Скоку (1971-1973), у основи ове именице налази се стари придев *junъ*.

ВЬНОУЧЕ ЖСС (1) ,унук‘

іако да съзидает‘ се храмъ прѣс(вє)тык въ память мою. въ странѣ сєи и пакы по мнѣ тєвѣ и чєдомъ твоимъ. и вьноучетомъ въ род[ь] вашъ и род[ь] до вѣка (56/16-19).

Дѣтиць ЖСС (2) ,дете‘

Прѣбывше же вл(а)женыи сумєшнъ безъмльвьствоук. съ дѣтищемъ своимъ савою (66/23-24).

и сладкый кго дѣтиць. бывъ иногда мнѣ рождьствьнымъ сьюзомъ брат[ь] г(лаго)лемъ сава монахъ (4/29-31).

Жєнихъ ЖСС (1) ,женик‘

и оуп’лавѣше юже нивы разоумѣи жєт’ва кс(т)ь). жєнихъ при дв’рєхъ а ты неготова (50/ 3-5).

Коумирь ЖСС (2) ,кумир, идол‘

и вт[ь]врацьшоу к вт[ь] твор’ца свокго іакоже слоужити глоухимъ коумиромъ (14/20-21).

и не могоущии трьпѣти смрада глоухихъ коумирь. и мрьз’кык крєси истрьг’ши се из поуки их[ь]. и привѣг’ши вьпию дрьжавѣ твоки (34/32-36/2).

Втрочє ЖСС (1) ,дете‘

взыраста же род[и]телѧ кго на втрочє (20/6-7).

Втрочиць ЖСС (1) ,дете, дечак‘

и посла въ в’сє страни свок. слав’ныхъ своихъ вельможь. и кнезе свок. на взысканик вт[ь]рочица сєго (48/9-11).

Пастырь ЖСС (6) ,пастир‘ (фиг.)

послѣдствоук вл[а]д[ы]цѣ свокмоу пастироу х(ри)с(т)оу (20/1-2).

радоуи се пастироу добрии словєснимъ вѣцамъ х(ри)с(то)вѣмъ (96/8-9).

Подоужик ХП (1), ЖСС(3) ,супруга‘

изидє вт[ь] владичьства си и дѣтєи своихъ. и подоужьѣ си (8/21-22).

Кончавшоу же кмоу м(о)л(и)твоу сию. призвавъ к’ сєбѣ подоужик свок (50/12-13).

приснодѣвица ЖСС (1), ЖН (1) ,она која је увєк дева‘

и с(вє)тык и прѣслав’ник приснод(ѣ)вик в(огороди)цє въ квер’гєшти-дѣ (42/25-26).

и богоуматєри рождьшен прѣсвєтык приснодѣвик марик...(120/29-30).

соудѣна²² ЖСС (1), судија – односи се на Христа⁴

или **кто призоветь тогда страшнаго соудѣна на помощи севѣ** не створи м(и)л(о)сти (40/25-26).

Од наведених лексема у Миклошичевом речнику не налазимо потврду за именицу **приснодѣвѣна**, у *Речнику* ЈАЗУ за **дѣтиць** и **штрочиць**, а ова последња уз облик **штроче** није забележена ни код Даничића. Р. Цејтлин (1977) не узима у обзир овај тип образовања, а Пенка Ковачева помиње једино лексеме **владѣна** и **пастырѣ**.

Све лексеме добијене су извођењем, а међу њима је и једна сложеница **приснодѣвѣна**. Она се јавља врло ретко, и то искључиво као одредница уз Богородицу. Дати творбени обрасци испољавају малу продуктивност и у другим, претходно наведеним текстовима.

14. У истраженом корпусу, међутим, нису пронађене потврде за нека суфиксална образовања забележена у старословенским споменицима. Наиме, у делима Стефана Првовенчаног нема лексема са суфиксом **-чи** (**коравѣчи**), за који се верује да је турског порекла, а по свему судећи, именице с овим формантом припадају дијалекатском слоју лексике јер су у старословенски језик највероватније ушле непосредно из живог говора (Цейтлин 1977: 124). У *Српској Александриди* само су две лексеме деривирани овим суфиксом, а у *Градском закону Морачке крмчије* свега је једна изведеница овог творбеног типа. Такође, у корпусу нису засведочене ни именице изведене суфиксима **-ѣца/-јца** (**винопиѣца**, **оѣвица**), **-ота** (**сирота**), **-атаи/-таи** (**исходатаи**, **ратаи**) и **-ѣни** (**богѣни**, **равѣни**).

15. Будући да у нашој лингвистичкој науци не постоје исцрпни описи творбеног и уопште лексичког система језика наше средњовековне писмености, врло је тешко у парцијалним истраживањима пронаћи адекватне методе које би омогућиле утврђивање општих законитости развоја тога система. Међутим, један од начина да се ипак јасније сагледају прилике дате епохе на плану творбе јесте праћење распореда суфикса у текстовима једног писца који припадају различитим жанровима. Таквим поступком најједноставније се може утврдити да ли жанровска раслојеност утиче на развој деривационе структуре језика, тј. да ли су одређени творбени обрасци резервисани само за један језички тип, или се пак у том погледу ништа значајно не може приметити.

У Табели је представљен број појављивања одређеног суфикса у појединачним делима Стефана Првовенчаног и ради боље прегледности, те вредности су процентуално изражене.

²² Према П. Скоку (1971-1973), именица *судија* изведена је старим наставком **-ји**: *sođji* > *судија*.

Табела

суфикс	ЖСС	ЖН	ХП	ПД	ПММ
-икъ (-ъникъ /- еникъ)	21 (67,7%)	7 (22,6%)	4 (12,9%)	1 (3,2%)	1 (3,2%)
-теъль	25 (80, 6%)	5 (16,1%)	2 (6,4%)	1 (3,2%)	3 (9,7%)
-ъць	13 (81, 2%)	2 (12,5%)	5 (31,2%)		3 (18, 7)
-ица (- ъница)	9 (75 %)	3 (25%)	3 (25%)	1 (8,3%)	4 (33,3%)
-инъ (-ганинъ)	6 (85, 7%)	1 (14,3%)	2 (28,6%)	2 (28,6%)	
-аѣрь	2 (66,6%)		1 (33,3%)		
-а/-га	4 (%)	2 (25%)	1 (12,5%)		1 (12,5%)
-ига	2 (66,6%)	1 (33,3)			
-ика	1 (100%)				
-ыка	1 (100%)		1 (100%)		1 (100%)
-оша	1 (100%)				
-рь	1 (100%)				
-ырь	1 (100%)				
-(ч)е	2 (100%)				
-иць	2 (100%)				
-ик	1 (100%)		1 (100%)		
-ихъ	1 (100%)				

На основу датих вредности може се видети да су сви творбени обрасци заступљени једино у *Житију*. У осталим текстовима заступљени су само они форманти који се сматрају продуктивним или умерено продуктивним, али у врло малом броју. Разлог томе највероватније је ограничен обим повеља. Они творбени модели који се спорадично срећу у *Житију* врло су ретки и у осталим текстовима или их уопште нема, што може значити да су већ у том периоду, када су текстови настајали они били непродуктивни. Ову претпоставку потврђује и чињеница да суфикси попут -рь, -ырь, -иць, -ихъ итд. имају изузетно малу учесталост и у другим споменицима као што су *Хиландарски типик*, *Градски закон Морачке крмчије*, *Житије Георгија Кратовца* и *Српска Александрида*.

16. Да би се добила јаснија слика о деривационим одликама језика наше средњовековне писмености, процентуално је изражена учесталост појављивања одређених творбених форманата у делима Стефана Првовенчаног: -икъ, односно -ъникъ/-еникъ: 25,6 %, -теъль: 25,6%, -ъць: 13,2%, -ица (-ъница): 9,9%, -инъ/-ганинъ: 5,8%, -аѣрь: 2,5%, -а/-га: 4,9%, -ига: 1,6%, -(ч)е: 1,7%, 0,8%, -ыка: 0,8%, -ика: 0,8%, -оша: 0,8% -рь: 0,8%, -ырь: 0,8%, -иць: 0,8%, -ик: 0,8%, -ихъ: 0,8%. Наведени подаци указују на то да се углавном чува старословенски образац творбе. Наиме, и овде се као најбројнија и најпродуктивнија издваја група именица са

суфиксиом –икъ, односно –ѣникъ/–еникъ и –теъ. У знатно мањој мери заступљен је творбени образац у коме учествују суфикси –ѣцъ и –ица/–ѣница, а свега је неколико лексема деривираних формантима –инъ/–ѣнинъ, –аръ, –а/–ѣ. Само спорадично срећу се именице на –ѣа, –ѣка, –ѣка, –ръ, –ѣръ, –(ч)ѣ, –ицъ, –икъ, –иѣ. Сличне прилике на творбеном плану могу се запазити и у другим врстама текстова, као што су *Хиландарски типик*, *Градски закон Морачке крмчије*, *Житије Гоергија Кратовца* и *Српска Александрида*. Изузетак је, међутим, суфикс –теъ, који у наведеним делима испољава изненађујуће малу продуктивност. Ово звучи нелогично будући да је наведени формант регуларно средство творбе у савременом језику. Развојни пут овог суфикса може се објаснити само свеобухватном дијахронијском анализом језика. Осим тога, у наведеним текстовима могу се уочити још два незнатна одступања од стања забележеног у делима Стефана Првовенчаног. Наиме, реч је о врло високој фреквенцији суфикса –инъ/–ѣнинъ и –аръ у *Градском закону Морачке крмчије*.²³

17. Разматрање суфиксалне творбе именица са значењем лица у делима Стефана Првовенчаног само делимично одсликава деривациону структуру језика наше средњовековне писмености. Језичком анализом списка једног од најважнијих аутора у нашој средњовековној књижевности утврђено је да се принципи образовања именица дате лексичко-семантичке групе не удаљавају много од стања забележеног у канонским споменицима. Дакле, језик српске средњовековне писмености у датом периоду углавном чува творбене моделе наслеђене из старословенског, односно прасловенског језика те фаворизује оне који су у тој епоси били продуктивни. Новине се огледају у изостављању одређених типова образовања и евентуално у појави речи које нису забележене у канонским споменицима.

Извор

Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, Српска књижевна задруга, Београд 1999.

Литература

- Бабић, С. (1986). *Творба ријечи у хрватском књижевном језику*. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, Глобус.
- Белић, А. (2000). *Изабрана дела 14. Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика. Библиографија радова. (Савремени српскохрватски књижевни језик. Други део: Наука о грађењу речи*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Будућност.
- Бернштейн, С. Б. (1972). К истории славянского суффикса –теъ. *Руское и славянское языкознание*. Москва: Наука, 36-42.
- Бернштейн, С. Б. (1974). *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*. Москва: Наука.
- Бошковић, Р. (1978). *Одабрани чланци и расправе*. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Бошковић, Р. (2000). *Основи упоредне граматике словенских језика*. Београд: Требник.

²³ Анализа деривационих особености словенских језика показала је да су за све савремене словенске језике карактеристични суфикси –ник, –аръ, –теъ, –ица који учествују у творби именица са значењем лица (Коломиец и др. 1986).

- Гортан-Премк, Д. (2004). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Граматика на старобългарскиј език. *Фонетика, морфологија, синтаксис*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Даничић, Ђ. (1975). *Рјечник из књижевних старина српских*. Београд.
- Драгићевић, Р. (1996). О неким парадигматским лексичким скуповима. *Наш језик*. књ. XXXI, св. 1-5, Београд, 96-105.
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Ковачева, П. (1985). Производните съществителни имена за лица в „Житие на Стефан Де-чански“ от Григорий Цамблак. *Славистични проучавања, Сборник в чест на IX ме-ждународен славистичен конгрес*. София: 19-36.
- Коломиец, В. Т. и др. (1986). *Историческая типология славянских языков. Фонетика, сло-вообразование, лексика и фразеология*. Киев: Наукова думка.
- Николаева, Н. (1998). Особенности именного словообразования в языке древнеславянского перевода трактата Дионисия Ареопажита „О божественных именах“. *Beiträge zur Slavistik, XXXVII, Slavistische Studien zum XII. Internationalen Slavistenkongreß in Kra-kau 1998*. Frankfurt am Main.
- Николић, С. (1966-1967). Nomina agentis у старословенском језику. *Јужнословенски фило-лог*. XXVII/1-2. 1-84.
- Ристић, С. (1982). Морфема -тељ- у савременом српскохрватском језику. *Наш језик*. XXV/4-5. Београд: Институт за српски језик САНУ. 189-230.
- Рјечник хрватскога или српскога језика*, Југословенска академија знаности и умјетности. Загреб.
- Скок, П. (1971-1973). *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*. Загреб: Југо-словенска академија знаности и умјетности.
- Стевановић, М. (1970). *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- Цейтлин, Р. М. (1977). *Лексика старославянског језика*. Москва: Наука.
- Цейтлин, Р. М. (1986). *Лексика древнеболгарских рукописей X-XI вв*. София: Болгарская академия наук.
- Цейтлин, Р. М. (1996). *Сравнительная лексикология славянских языков X/XI-XIV/XV вв. Проблемы и методы*. Москва: Наука.

Meillet, A. (1934). *Le Slave Commun*. Paris: Librairie ancienne honoré champion.

Miklosich, Fr. (1862-1865). *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae.

Gordana Štrbac

NOUNS WHICH MEAN PERSONS IN COLLECTED WORKS OF STEFAN PRVOVENČANI

Summary

The paper deals with derivation characteristic of nouns which mean persons in *Collected works* of Stefan Prvovenčani. The research shows that Serbian Church Slavonic mostly preserves Old Church Slavonic model of word formation. In the researched documents the suffixes -икъ, -ьники/-еникъ и -тељ are the most productive, but there are no nouns with suffix -чин.

ДВА ДЕВЕТНАЕСТОВЕКОВНА ИЗДАЊА СТЕРИЈИНЕ КОМЕДИЈЕ *ПОКОНДИРЕНА ТИКВА* (1838. и 1884. год)

*Рађено под руководством
проф. др Љиљане Суботић*

САЖЕТАК

У овом раду поредио сам прво и друго издање Стеријине комедије *Покондирена тиква*. У првом и другом делу рада дао сам графематско-ортографску анализу првог издања из 1838. године. Стерија у овом свом раду користи традиционалну азбуку из предвуковског периода. Поред неререформисане азбуке, Стерија у делу користи и морфонолошки, идеографски и историјски правопис, али исто тако и фонолошки. У трећем делу рада анализирао сам измене које је претрпело друго издање *Покондирене тикве* из 1884. године; оне су на свим језичким нивоима. Њима се, готово доследно, исправљају дијалектизми. Измене нарушавају оригиналност дела, а неке мењају и смисао текста.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Стерија, *Покондирена тиква*, графија, ортографија, редактура, дијалектизми.

1. Увод

Иако српскословенски језик наставља да живи, у траговима, у српској култури и после његове смене у цркви рускословенским, па чак је и данас део лексичког фонда нашег књижевног језика, књижевност, или боље речено писменост, на овом језику нестаје половином XVIII века. Руски књижевни језик „средњег стила“, који је такође био један од језичких израза употребљаваних код Срба, и поред дела писаних од стране значајних аутора попут Павла Јулинца, Захарије Орфелина, Јована Рајића, после само неколико деценија употребе, нестаје са сцене. Постепено се гаси и књижевност на рускословенском, односно на руској редакцији црквенословенског који су, верујући да је то изворни старословенски, у српској средини звали „славенским“ језиком. Изузев чланова црквеног клера који су били упућени на овај језик као званични језик цркве (иако га ни они нису прихватили у потпуности), обичном, недовољно образованом и ка Европи окренутом грађанству он је био тежак и неразумљив. Довољно говори податак да су најзначајнији писци који су стварали на том језику, у овом периоду, били архимандрити Павле Кенгелац и Лукијан Мушички, трећи је био Глигорије Трлајић, професор универзитета који је живео и радио у Русији. Објављивањем предговора *Славеносербском магазину* 1768. године, Орфелин на књижевно-језичку сцену уводи нови идиом – славеносрпски. Повећањем броја дела световне књижевности јача и употреба овог језика. Како је представљао „виши“ стил од обичног говорног језика простог народа, а опет лакши од строго канонизованог рускословенског, овај језик је био идеалан за писце световњаке и најмногобројнију од свих публика за коју су они писали – грађанску. У почетку мешовит и хаотичан, овај језик ће временом добијати свој јасан лик, узусе које ће сама пракса наметнути. И поред тога, он никад неће бити званично кодификован. Биће то језик који је у појединим случајевима увек узимао облике рускословенског, а у другим српског језика; временом је он постајао све

више српски, а све мање славенски. И најзад, у језичку утакмицу ући ће и из ње изаћи као победник у почетку највише оспоравани – језик заснован на народном идиому. Пораст броја писаца и уопште увођење нових жанрова у српску књижевност дали су овом језику највећу снагу. Заговорници српског језика у књижевности били су: Доситеј Обрадовић, Стефан Рајић, Емануил Јанковић, Павле Соларић, Јован Дошеновић, Сава Мркаљ, Лука Милованов Георгијевић, Милован Видаковић. Апстрактни појмови и термини за тековине савременог друштва који су српском језику недостајали, преузимани су из рускослованског (при чему је често задржаван рускословенски фонетски лик и/или наставци за одређене морфолошке категорије), грчког или латинског. Управо због ове особине тог књижевнојезичког идиома, касније генерације српских књижевника, које су имале за узор дело Вука Стефановића Караџића, оспоравале су неке од поменутих писаца и њихов књижевни језик. Тако се на удару самог Вука нашао Милован Видаковић, а језик Доситеја Обрадовића „у промењеним приликама више није служио као пример израза блиског народу, већ напротив, као углед за ‘изображеније’ писање” (Ивић 1998а: 195).

Још 1818. године, објављивањем свог *Рјечника*, заједно са *Предговором* и *Српском граматиком*, Вук даје манифест књижевног језика заснованог на народном говору. Писан реформисаном азбуком, заснован на фонолошком ортографском принципу, са темељном граматиком, поделом српских дијалеката и акцентованим речима, *Рјечник* представља фундаментално дело наше филологије. Ипак, проћи ће осам година пре објављивања прве књиге писане овом азбуком (ако, наравно, изузмемо Вукове); затим, тек 1847. годину сматрамо годином победе Вукових идеја; а тек 1868. године, дакле педесет година од издавања *Рјечника*, у Србији бива укинута забрана употребе Вуковог писма и правописа у уџбеницима и другим службеним издањима; и најзад, тек од 1871. године ово је једини графематско-ортографски проседе у чланцима *Летописа Матице српске*.

Писци млађе генерације пошли су Доситејевим трагом и залагали су се за писање на српском говорном језику, али су, као и Доситеј, претежно на лексичком плану задржали тзв. славенизме за “термине градске цивилизације и поготову у сфери апстрактних појмова” (Ивић 1998а: 185). Међу овим писцима су били: Јован Хаџић, Георгије Магарашевић, Јован Стејић, **Јован Стерија Поповић**, Сима Милутиновић Сарајлија. Они су писали језиком који данас неки истраживачи називају доситејевским (Ивић 1990; Суботић 2004). Већина њих задржала је стару азбуку, обogaћену графемама <ћ>, <ђ> и <џ>, као и нефонолошке ортографске проседе: морфонолошки, идеографски и историјски (Ивић 1998а: 195).

1.1. Јован Стерија Поповић

Јован Стерија Поповић је рођен у Вршцу 1806. године. После Сремских Карловаца и Темишвара, школовао се у Пешти, а потом и у Кежмарку, у Словачкој, где је студирао права. Радио је као професор, а од 1835. био је адвокат у Вршцу. Једно време је предавао права на Лицеју у Крагујевцу, тада највишој школи у Србији, а затим одлази у Београд где је, почевши од 1842. године, провео шест година као начелник Министарства просвете.

После ране фазе писања поезије, Стерија је почео рад на „жалосним позорјима” обрађујући догађаје из националне историје и епске поезије. Како у то време није постојала озбиљна књижевна критика, успех његових драма можемо пратити по реакцијама читалаца. Његово дело *Светислав и Милева* доживљава два издања у истој години (1827) и представља појаву каква до тада није забележена у српској

књижевности. Убрзо Стерија напушта ову праксу и почиње са писањем „веселих позорја”. Овакав свој гест Стерија образлаже: „Конац мога писања био је исправленије; а мисао да у шали казана истина више него сува материја дејствује, на оваки ме предмет навела; нити се ко, по мненију моме, лакше поправити даје, него кад се на својим будалаштинама смејати почне” (Милинчевић 1985: 103). Публика је са још већим одушевљењем прихватила Стеријине комедије, за које је, такође, владало велико интересовање, па су и оне доживеле више издања. Позајмљујући често сижее својих дела од великих писаца попут Плаута и Молијера, што је код комедиографа честа пракса, Стерија је следио идеје свог младалачког узора – Вука Караџића. Борећи се за српски језик у књижевности и критикујући изображени говор тадашњих српских писаца, Вук, у критикама Видаковићевих романа, напада и нерафиниран укус српских читалаца. Све су ово идеје за које се и сам Стерија залагао.

Типичне представнике тадашњег „образованог грађанства” Стерија извргава руглу и кроз језик (или, боље речено, највише кроз језик) којим говоре. Тако Алекса у *Лажу и паралажу* на следећи начин објашњава како треба говорити славенски језик: „То је лако; само употребљавај често понеже, дондеже и по неколико баталиона ахова и ихова парадирати пусти, па те неће ни најбољи Славјанин разумети”. Знајући за пословицу: „Језик те твој издаје паметна или глупа”, није ни чудо што се Стерија толико трудио баш око језика. То је добро приметио Скерлић рекавши: „У његовим делима се говори природним језиком, свака личност се изражава својим језиком, и тако нам се даје пријатна, верна и занимљива слика српског друштва из доба од 1825. до 1850. год.” (Клаић 1972: 108). Колико је Стерија строг према свом делу говори податак из његовог писма Вуку, од 20. јануара 1832. године, где он каже: „Мило ми је било чути, да сте се за мене распитивали, и поздравили ме, но још ми је милије било разумети да вам се мој *Лажа и паралажа* допао. Дакле после дугог тумарања и кривудања једва на правац изиђо, а надам се да нећу с овог пута сврнути почем сам и *Покондирену тикву* истим маниром написао” (Милинчевић 1985: 102). Ипак, Стерија ће ово своје дело објавити тек 1838, у другој верзији, са измењеним ликом свог највећег песника на славјанском језику – Ружичића. Иако неки критичари, попут Васе Милинчевића и Братолуба Клаића, схватају величину Стерије језичара (тако Клаић каже да је Стерија „барем толико филолог колико и драматичар”, а мало касније и да је „сав у јези-

¹ Ево шта о томе каже сам Стерија у *додатку* уз прво издање:

Дјело ово, као што се горе види, сочинѣно е было године 1830, таки после Лаже и Паралаже; но изъ тога найвыше узрока нѣ се на светъ издати могло, што е Ружичиѣ такову роллу играо, коя бы гдикомъ зазорна быти могла. Да бы пакъ дјело ово – какво е такво е – у мраку не лежало, предузео е Сочинитель Ружичиѣу невинію роллу дати, и то у време, кадъ е нечаяномъ жалостіѣу обтерѣеный духъ свой сотымъ разгалити мыслію. Да ли накаламѣный Ружичиѣа характеръ свом теженю одговара, незнамъ, то знамъ, да не бы Позориште ово безъ дѣйства остало, кадъ бы могућно было првобытну му роллу задржати. Найпосле, да не помысли тко, да ми е Сцена, коя се у Родолѣбцу одъ Г. Чокерляна издатомъ печатана наоди, ко измени овой поводъ дала, ер' е и она изъ мога пера проистекла.

У Вршцу месеца Септемврија 1837.

І. С. П.

(цитирано према првом издању *Покондирене тикве*, штампане 1838. године код Павла Јанковића, приватног типографа из Новог Сада).

ку” (Клаић 1972: 107)), књижевна критика некад није била толико благонаклона према Стерији. Вукове присталице, пре свега Бранко Радичевић, „оштро су га нападали као противника чистог народног језика и политичког назадњака” (Милинчевић 1985: 177), а убрзо, напустивши терен језика, ово постаје и много оштрији напад. Касније му је замерано и објављивање књиге песама *Даворје* (1854) црквеном ћирилицом. Разочаран, заморен и крајње песимистичан Стерија се повукао у родни Вршац, где је, две године касније, умро. У наредним деценијама његове трагедије бивају заборављене и од стране читалаца и од стране критике. Комедиографски Стеријин рад, међутим, остао је жив, како читаоцима тако и код позоришне публике.

1.2. Циљеви рада

Писци предвуковске епохе дуго су били неправедно запостављани у науци. Иако су многи од њих писали српским (народним) језиком, због честе употребе славенизама у науци је створена слика да је језик којим су они писали хаотичан, без икаквих норми, а самим тим и безвредан. Промене које су се у овом језику дешавале током времена и настојања сваког писца да створи свој систем, норму уз помоћ које ће лакше обликовати свој писани израз, дуго су остали непримећени. Стваралаштвом ових књижевника научници су се бавили једино процењујући његову књижевно-уметничку вредност. Тек у периоду од последње четири деценије прошлог века светло научног рада пало је на овај, до тада мало проучаван па тиме и недовољно познат период у развоју наше књижевности и књижевног језика. У овом, за науку, кратком времену многи писци те епохе добили су монографије посвећене њиховом језику. Описан је језик Доситеја, Видаковића, Атанацковића, Хацића, Игњатовића и Радичевића недостаје, нажалост, опис Стеријиног језика. Проф. др Љиљана Суботић, која је истраживала неке особине књижевног језика Јована Стерије Поповића, сматра да је управо комплексност Стеријиног књижевнојезичког израза разлог због ког још увек немамо опсежну студију о његовом језику (Суботић 1998: 95, 96). Знајући све то, радо сам прихватио позив своје менторке да дам свој скромни допринос опису Стеријиног језика. Предмет мог проучавања је комедија *Покондирена тиква*, написана 1830, затим преправљана и објављена тек 1838. године.

Мој задатак је био да дам опис граfiјског система употребљеног у првом издању *Покондирене тикве*, из 1838. године, штампане код Павла Јанковића, приватног типографа из Новог Сада, што чиним у првом делу рада.

У другом делу рада бавим се описом ортографских принципа заступљених у овом издању и функцијама у којима се употребљавају поједине графеме.

После овог из 1838, следеће издање *Покондирене тикве* је из 1884. године, издато од стране „Српске књижаре” браће М. Поповића из Новог Сада. *Покондирена тиква* је сад објављена Вуковом реформисаном ћирилицом и фонолошким правописом. У трећем делу рада бавим се редакторским изменама које је претрпело друго издање, као и описом тих измена.

Прво издање ће у даљем тексту бити означаavano као П1, а друго као П2.

⁴ Brojevi u zagradama označavaju stranicu u P1 na kojoj je data reč nađena. Ovakav način označavanja koristio sam u prva dva dela rada. Kako u trećem delu rada poredim P1 i P2, pored brojeva u zagradi ће бити и информација о ком издању се ради.

7. Увођењем рускословенског језика, <θ> - традиционална графема српско-словенске ћирилице мења своју фонолошку вредност. Иако њен изговор, у складу са руским правилима, никад није био у потпуности прихваћен, она је коришћена при писању грчких речи које садрже ову графему у свом оригиналном лику. У тексту П1 једини пример са овом графемом налазимо у речи Доситей (43).

Због тако ретке заступљености, графеме <υ, υ, θ> нису типичне графемске репрезентације одговарајућих фонема, односно нису равноправни чланови графичког инвентара.

Све остале графеме као и фонеме које се њима представљају биће детаљно објашњене у наставку овог поглавља.

8. Стерија своје ликове диференцира и према њиховом језику. Српским народним говором служе се: Евица, Митар, Анчица, Василије и, донекле, слуга Јован. Фемин језик обилује накарадно изговореним изразима на немачком и француском, док Сара, као њена „учитељица”, правилније изговара стране речи. Слуга Јован поред српског народног говори и словачки језик, тј. језик који је он научио слушајући Словаке (такође погрешан). Светозар Ружичић скоро сав свој текст изговара “славјански”. Да би до краја спровео језичку диференцијацију, Стерија за славеносрпске изразе Ружичића, свој славеносрпски у дидаскалијама и на насловној страни, и за словачке изразе Јована - употребљава и другачије ортографске проседе. Да бих и ја приказао хетерогеност језика на површинском, визуелном, плану, у даљем тексту ћу означама: Р, Ј, насловна, дидаскалије, цитат назначити да наведени примери припадају Ружичићу или Јовану, односно да се налазе на насловној страни, у тексту дидаскалија или су део Стеријиног цитата. Тиме ће постати јасније следеће: у ком језику је већа заступљеност којих графема; која је типична фонолошка вредност појединих графема у српском, а која у славеносрпском; који је ортографски проседе заступљен у једном, а који у другом језику.

2.1. Фонема /a/

1. Типичан начин обележавања фонеме /a/ је графемом <a>, односно мајускулно као <A>. У позицији иза иницијалног /j/, означеног графемом <I>, у властитим именима, репрезентант је, такође, ова графема. У положају иза сваког другог /j/ ова фонема је представљена графемом <я>, односно <Я>. Такође, графемом <я> означава се фонема /a/ иза палатала /љ/, односно /њ/. Ово је уобичајена преддуковска правописна пракса коју Стерија доследно спроводи.

2. Фонема /a/ иза фонеме /j/, репрезентоване графемом <I>, у почетном положају код властитих имена, означава се графемом <a>: Јанковића (насловна стр.), Јаня (32).

3. Фонетски след /j+a/ обележен графемом <я>: Я (1), яднымъ (2), ямачно (33), ягнѣнце (Р. 38), яче (44), языкомъ (Р. 52), яшенъ (58), гурбіянство (5), бештія (8, 10), піянъ (10), успіаюћи (20), Уякъ (31), Грація (Р. 36), штрикерая (59), зрятъ (82).

4. Када у истој речи иза палаталног /љ/ дође фонема /a/, овај след се означава диграфом <ля>. Тако у П1 налазимо: воля (3), валяду (9), дроля (13), неделя (24), пиштоля (33), забавляти (33), оставляшь (34), земля (35), поля (35), заступляють (Р. 39), неочешляна (Р. 42), оставля (Р. 50), толягу (63), боля (Р. 71), шилати (74).

5. Диграфом <ня> означава се фонетски след [њ+a]. То потврђују примери: свиня (3), куцаня (4), фиршкиня (13), кремения (13), меняти (17), воспламенява (Р. 36), покланя (Р. 36), Богиня (Р. 36), непонятно (Р. 36), богиня (Р. 38, Р. 40), трня (Р. 38), понятія (Р. 41), пѣнязи (Р. 52), кланяю (57), шуныла (63).

2.2. Фонема /ђ/

1. Фонему /ђ/ Стерија доследно представља графијом <ђ>. Мајускулна варијанта ове графеме се не појављује у тексту П1. Неки од примера су: изгрђењ (1), за леђи (3), госпођа (4, 14), ђубре (7, 64), млађа (11), ђипи (13, 63), међеръ (13), пођемъ (31), дођешъ (32), такођеръ (35), уређуе (37), рођењ (59), пође (60), посвађати (73), виђиће (J. 75).

Иза фонеме /ђ/ никад се не налазе прејотоване вокалске графеме <я, ю, е>, фонолошке вредности /j+V/⁵, већ само основни графијски репрезентанти вокалских фонема - <а, е, и, о, у>. Једино одступање од овога је у погрешно написаном примеру рођакъ (46).

2. За означавање фонеме /ђ/ Орфелин користи диграф <ђъ>, Стефан Стратимировић <д'>, а Лукијан Мушицки и Атанасије Стојковић користе комбинацију <дъ> (Ивић 1998а: 149, 150). У Доситејевим делима, штампаним после његове смрти, фонама /ђ/ се означава диграфом <дъ> или <гъ>. Видаковић поред ових решења користи и <д> + јотовани самогласник. Емануил Јанковић фонеме /ћ/ и /ђ/ обележава истим графијским ликом <ћ> (Херити 1983: 49). Јован Хацић користи следећа решења: <ђ>, <дъ> и код личних имена страног порекла <гъ> (Суботић 1989: 19, 20). Реформом Саве Мркаља ова фонема ће бити обележена диграфом <дъ>. Венцловић у својим радовима користи графију <ђ>, али за означавање фонеме /ћ/. У *Рјечнику* из 1818. Вук фонему /ђ/ означава графемом <ђ>. Овај графијски лик, који је Вуку предложио Лукијан Мушицки, остао је у употреби и данас.

2.3. Фонема /е/

1. У означавању фонеме /е/ Стерија користи минускулне графије <е>, <е> и <ѣ>, односно мајускулне <Е>, <Э> и <Ѣ>⁶.

2. Типична графематска репрезентација овог вокала је <е>, а као велико - <Е>. Њоме се означава континуант старог, првобитно кратког вокала /е/ и континуант носног вокала /е/. Када употребљава фонолошки правопис, Стерија овом графемом означава и вокал /е/ настао екавском заменом /ѣ/. Графема <е> биће употребљена и иза вокалских графема, односно иза /ј/, за обележавање секвенце /је/.

3. Фонему /е/ у позицији иза /ј/, дакле, на почетку речи или иза вокалских графема, Стерија обележава и као <е>. Услед овакве недоследности Стерија ће некад у једној истој речи написати <е>, а некад <ѣ>.

4. Код властитих имена или на почетку реченице, мајускулном графијом <Э> обележава се фонема /е/ иза фонеме /ј/.

5. Када се фонема /е/ нађе иза палаталних гласова /љ/ и /њ/, Стерија је, следећи ортографску праксу свога времена, бележи графијом <ѣ>.

Проблеми настају при читању ове графеме употребљене ван ових случајева. Једино у примеру с' перѣмъ (Р. 43) можемо са сигурношћу тврдити да је фонетска вредност <ѣ> - [je].

⁵ Символ V употребљен је да означи било који вокал и у том значењу ова ће се ознака појављивати до краја рада.

⁶ Према Мразовићу и Вујановском, ауторима познатих граматика XVIII века, графема <ѣ> није могла да стоји на почетку речи (Херити 1983: 43). Сходно томе, мајускулну варијанту ове графеме у тексту П1 налазимо једино у речи целој исписаној великим словима - ДѢИСТВА (насловна страна).

Ради утврђивања вредности графеме <ѣ>, погледаћемо све случајеве у којима се она јавља, а не означава део у секвенцама /ље/, односно /ње/. Три примера (лѣта (2), тѣло (16) и послѣднѣй (35)) налазе се у језику ликова чији говор припада шумадијско-војвођанском дијалекту где је екавски рефлекс /ѣ/; вредност <ѣ> овде је, сигурно, /е/, а овако су написани или због пишчеве недоследности или услед штампарске грешке. Остали примери налазе се овако распоређени: један пример на насловној страни, дѣйства; један у дидаскалијама, завѣса (31); у цитату наилазимо на два примера – гдѣ (Р. 50) и цвѣта (50); три пута у језику слуге Јована (кад се труди да говори словачки) – повѣдаю (Ј. 53), пѣнзиз (Ј. 77), з'ѣхо (Ј. 83); четрдесет девет осталих случајева јављања графије <ѣ> су у језику Ружичића.

За примере из наслова, дидаскалија и цитата не можемо са сигурношћу тврдити која је вредност <ѣ>. Највероватније ће бити да је то само последица примене историјског ортографског принципа. Како је ово језик самог Стерије, мало је вероватно да је он као рођени екавац у овим примерима <ѣ> читао као [је].

У „словачком” слуге Јована <ѣ> има фонетску вредност [је].

6. У свом раду „Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века” професор Младеновић каже следеће: „...не може се дати прецизно упутство у погледу вредности ѣ, које би важило за све случајеве написане с овим словом. Такав рецепт у овој транскрипцији не постоји из простог разлога што нам то не омогућује језик ондашњих текстова, у којем, како смо видели, ѣ има двојаку вредност: понекад је а понекад е.” (Младеновић 1979: 101). Како међутим читати Ружичићево <ѣ> кад се зна да он говори славоносрпским језиком? Помоћи ће нам ако утврдимо правописни принцип који Стерија користи у овим случајевима. Историјски проседе нам ништа не говори о изговору, фонолошки даје јасну слику оног што се остварује на говорном плану. На основу примера: гди (Р.37. два пута), смею (Р. 37), месеца (Р. 40), престолъ (Р. 41), леп' (Р. 43), блешать (Р.70), који су сви забележени фонолошким правописом (ако занемаримо <ъ> у престолъ (Р. 41) и у блешать (Р. 70) - као ознаку апсолутног краја речи), јасно је да Стерија текст Ружичића бележи онако како жели да он буде изговорен. Према томе, кад употреби <ѣ>, Стерија не користи само историјски правопис већ групу [је] само записује одговарајућом графемом (да то није тако и да се графемом <ѣ> реализује /е/ Стерија би то написао као и у претходним примерима). Једину недоследност налазимо у примеру цвећемъ (Р. 42), све остале изведенице са овим кореном бележе <ѣ>: цвѣтова (Р. 38), цвѣте (Р. 39), цвѣта (цигат, 50), цвѣтми (Р. 52).

7. Графема <е>, фонолошке вредности /е/, најзаступљенија је у делу, што се и очекивало. Од неколико стотина примера издавајам: најгоре (1), угледай (4), слушајте (10), лютине (14), комендіа (17), чело (23), женио (26), стиде (35), величество (Р. 37), услаждение (Р. 37), курмахерај (39), бединтеръ (Ј. 53), кокетирајући (55), ђубре (64), тихотекушымъ (Р. 73).

8. Графемом <е> означена је фонема /е/, настала екавском заменом етимолошког /ѣ/: наипосле (8, 18), послѣднѣмъ (9), веруйте (10), девојку (12), белій (15), послѣднѣй (16), најлепше (17, 33), меняти (17), левой (21), неделя (24), венчаной (26), с' вѣштцыма (42), венчанъ (49,58), тели (60), целой (62), вере (66).

9. Овом графемом обележава се и секвенца [је] у почетном положају у речи: еданъ (1), естъ (21), естъ (52), ея (70. стр. два пута), ей (76).

У положају иза вокалских графема, односно иза интервокалског /ј/, Стерија фонему /е/ обележава графемом <е>. Тако имамо графемске следове:

<ае>: дае (9), токасра⁷ (48), подобаеъ (Р. 70), изображаеъ (Р. 72), остаеъ (Р. 73), възгрѣваеъ (Р. 76);

<ее>: греетъ (Р. 41);

<іе>: Василіе (почтак, 25), фамилие (1, 9, 78), обаяніе (Р. 36), услажденіе (Р. 37), гостолубивіе (37), пѣснословіе (Р. 41), найстрашніе (Р. 41), ліешъ (Р. 42), силніе (44), воображеніе (Р. 44), восхищеніе (Р. 52, Р. 47, Р. 37), с' отменіемъ (Р. 53), молчаніе (Р. 55), комендіе (62), біе (J. 75);

<ое>: госпое (7, 35), прое (26), чое (33), околостоеѣи (Р. 38), о Поезіи (Р. 41), Поезія (Р. 41), твоему (Р. 74), своєю (Р. 76), тое (Р. 77), двое (81);

<уе>: препоручуемъ (11), сауерай⁸ (14), чуемъ (20), веруемъ (22), одликуемъ (57), показуеъ (Р. 72);

<ѣе>: уразумѣтъ (54), довлѣтъ⁹ (Р. 53).

10. За обележавање фонеме /е/ иза /ј/, у почетном положају у речи, Стерија користи и мајускулну графију <Е>. У П1 налазимо један пример - Есамъ ли (13).

11. Други начин репрезентовања фонеме /е/ је графема <е>. Секвенцу /је/ означену графијом <е>, у почетном положају у речи, имамо у примерима: е (глаголска енклитика 1, 1, 5, 13, 29, 33), едной (1), ела (8, 39), едва (8), ело (9), едногъ (9, 29), еда (10), езыкъ (11, 22, 59), едити (11), едну (11), естество (Р. 37), ече (38), есу (50), единую (Р. 52), еданпутъ (65).

12. Графемом <е> означава се секвенца /је/ и у позицији иза вокалских графема:

<ае>: токасрѣ¹⁰ (8), дае (9), заедно (15), познаемъ (31), познаесе (34), неувядаемоъ (Р. 38), остаешъ (40), неисчерпасмый (Р. 52), заедно (59), припознаемъ (63);

<ее>: трее¹¹ чело (23);

<іе>: нісли (34), убіешъ (67);

<ое>: стое (3), мое (6, 20, 37), за кое кимъ (7), коєкакво (34);

<уе>: Уе (1), милуемъ (8), чуешъ (11, 11), унтерхондлус (22), псуе (24), лудус (26), милуешъ (31), торжествус (Р. 36, Р. 41), уреѣус (37), изискус (39), милус (Р. 42), робуеъ (Р. 50), почитуемъ (50), шмайхлуемъ (56), показус (61).

13. Секвенца /је/ у иницијалној реченичној позицији, тј. у почетном положају у речи кад су у питању властита имена обележена је и мајускулном графијом <Э>. То потврђују примери: Эсамъ (2), Эстество (Р. 36), Эстели (39), Эше (Р. 54), Эл' те (62), Элки-ѣа (78), Эдва (85).

14. Графијом <ѣ> репрезентује се фонема /е/ у позицији иза /љ/ и /њ/. Њоме се уједно означава и умекшаност ових гласова, па следови графема <лѣ> и <нѣ> имају фонетске вредности [љ+е], односно [њ+е]. Потврда тога су примери: СОСТАВЛѢНО (насловна стр.), нѣга (2), слушкинѣ (2), опоминѣмсе (5), напољѣ (6), далѣ (23), дромбуљѣ (23), благоумилѣно (Р. 36), ягнѣнце (Р. 38), звѣринѣ (Р. 41), старкелѣ (Р. 43), мнѣ (Р. 52), пониженѣ (J. 53), тристалѣтнаго (Р. 72).

15. Желећи да означи изговор секвенце [је] у позицијама етимолошког положаја /ѣ/, а без јотовања претходног консонанта, Стерија доследно пише графему <ѣ>: бѣдный (Р. 37), пѣнородна (Р. 38), Свѣтзаръ (Р. 38), свѣтло (Р. 38), стрѣлу (Р. 39), пѣснословіе (Р. 41), заповѣсть (Р. 41), свѣта (Р. 41, Р. 50), бѣжала (Р. 42), пѣвцу (Р. 52), пѣснь (Р. 52), человѣческаго (Р. 53), тебѣ (Р. 70), тѣло (Р. 76), цѣни (Р. 83).

16. Недовољна прецизност Стеријиног правописа доводи до тог да он исте речи пише различитим графемама – са <е> или <е>, од случаја до случаја. Овакве

⁷ Токајер – токајско вино (Поповић 1949: 187).

⁸ Сауерај – свињарија (Поповић 1949: 187).

⁹ Довлѣтъ - довољно је (Поповић 1949: 183).

¹⁰ Види напомену 7.

¹¹ трее - [треје], глагол *трети* < *трти* са проширењем /-је/ (види поглавље 4).

недоследности видимо: едань (1) : едань (2), естъ (21) и естъ (52) : есте (19), ние (1) : ниели (34), бие (J. 75) : убієшь (67), дає (9) : дає (9), токаєра (48) : токаєрь (8), остаєть (P. 73) : остаєшь (40), чуюєь (20) : чуюсь (11), показуєть (P. 72) : показує (61), Есамъ ли (13) : Эсамъ (2).

Означавање фонеме /e/ код осталих писаца предвуковаца своди се на већ наведени скуп графема којем се придодају још два члана <э> и <Є>. Због непостојања јасних правила око употребе ових графема, њихов правопис је, у том погледу, непрецизан и недоследан и зато изостављам његов приказ.

2.4. Фонема /и/

1. Фонему /и/ Стерија обележава на неколико начина. Најчешћи графематски лик ове фонеме је, такозвано, осмерачко *и* - <и>, затим графеме <і>, <ы> и <v>, као и следови графема <ый> и <ій>; мајускулне варијанте су <И> и <І>. Начин представљања ове фонеме зависи од правописа који Стерија користи. Сложена правописна правила као и Стеријина недоследност чине овај приказ представљања фонеме /и/ веома сложеним. Ради јаснијег приказа, у овом поглављу ћу прескочити уобичајени начин приказа кад наводим прво правила у којима се свака графема употребљава, па тек онда примере; овде ћу за сваку наведену графему посебно изложити правила њене употребе, примере, а затим и примере у којима се место те графеме погрешно употребљава нека друга.

2. Графемом <и> Стерија означава континуант старог вокала /и/. Положаји у којима се она јавља су - почетак речи, испред консонанта; средина речи, положај између консонаната; крај речи, иза консонанта. У П1 налазимо:

изгрѣнь (1), издртымъ (2, 5), истераю (3), имаду (16, 17, 32, 44), издышемъ (19), играю (23), измоди (26), изиѣе (35), с' извія (P. 35), издаю (P. 36, P. 45), изискує (39), имѣю (P. 52), ишеши (P. 52), изяжно (P. 70), идилскаго (P. 71);

ПОКОНДИРЕНА (насловна стр.), диринджишъ (2), приватимъ (3), майсторице (4), свиня (4), любиишъ (6), нѣиме (6), лютине (14), ѣипи (13), униформиратъ (27), восхитити (P. 36), великій (36), ниша (39), у година (44), шиблѣ (44);

найми (2), быти (4, 18), гледаюћи (22), три (23), у башти (24), опрости (26), забавляти (33), трава расти (P. 35), к' девойки (37), обчинити (37), куйни (37), вѣсили (P. 53), вещи (P. 54), ѣипи (63), посвађати (73).

Поред очекиваног <и> у примерима: аљине (2), аљина (5), аљини (26), Стерија фонему /и/ грешком означава десетерачким *и* у примеру аљине (5).

Уколико се фонема /и/ нађе на морфемској граници, у положају између вокала и консонанта, она ће исто бити обележена овом графемом: неисчерпаемый (P. 52), преизпещрена (P. 52).

3. Језик у П1 припада војвођанском поддијалекту шумадијско-војвођанског дијалекта. Ово је у основи екавски говор који у корену, наставцима или префиксима неких речи /ѣ/ замењује фонемом /и/. Поред ових фонетских и морфолошких икавизама, који су део стандардног српског језика, у дијалекту се јављају и друге категорије у којима је некадашње /ѣ/ замењено вокалом /и/. У неким примерима Стерија овако настало /и/ означава графијом осмерачког *и* - <и>: гди (4, 37, 37, 56, 62), видили (19), полудила (24, 27), видила (25), живити (33, 64), гдигодъ (56), стѣдити (57), видиѣмо (60), видићу (64), волила (70).

4. За означавање наставачког морфема /-и/ код именица у номинативу множине, Стерија, као што је и предлагала тадашња правописна пракса, ову фонему означава графијом <и>. Код именица које и у генитиву множине имају /-и/, овим се на плану писаног језика различито представљају хомофони облици (наравно, ови облици су хомофони само ако занемаримо изговор сталне дужине у генитиву

плурала). У П1 налазимо: люди (11, 25, 33), пединтери (17), смради (34), лафи (41), nobлесси (47), конњи (56), панџви (62).

5. Када се /и/ нађе иза вокалских графема Стерија га означава графијом <и>. Фонема /ј/ се налази у основи скоро свих ексцерпираних речи иако је Стерија не обележава посебном графемом. П1 ми не пружа довољно доказа да закључим да ли Стерија претпоставља да се /ј/ спонтано јавља у следу [V + и], и не означава га посебно, или пак графема <и> у овим примерима има вредност секвенце /ји/. Неки писци попут Јована Хацића, како показује Љиљана Суботић (Суботић 1989: 23), примере са <и> иза вокалских графема у изговору третирају баш као што их и пишу – без /ј/. У П1 имамо:

<аи>: Израиле (Р. 76);

<и>: ђурди (26), у лутри (32), на лутри (33), о Поези (Р. 41), постариџмъ (Р. 41), фамили (62);

<ои>: стоими (9), кон (16, 27, Р. 41), мои (49), дои (Р. 72), достоинџ (Р. 73), стои (Р. 82).

6. Домен представљања фонеме /и/ графијом <и> такође је велик. То је једини графијски лик ове фонеме испред вокалских графема.

<иа>: мариаша (23), фортепиано (23), гурбианско (30), гурбианџ (30), ариадна (Р. 73).

<и>: гурбианство (5, 11), бешти (8), пињ (10), инпретиненција (16), коменди (17), успи (20), арти (32, 67, 77), на пињци (33), кочињш (34), си (35), с' изви (Р. 35), Граци (Р. 36), хармони (Р. 39), понати (Р. 41), Поези (Р. 41).

<ие>: ни (1, 1), заптиџмъ (3), погани (17, 80), миџмъ (30), добиџш (33, 33), скорпи (Р. 41), по-сџшени (Р. 44), воспитани (47), си (Р. 53), комеди (Р. 73), откриџш (Р. 75), молниџ (Р. 76), сакри (80), премџнени (Р. 82), изчади (Р. 83).

Једини изузетак је пример картадџи (37), у коме је фонема /и/, иако испред друге вокалске графеме, означена графијом осмерачког и.

<ие>: ниџи (34), убиџш (67).

<и>: ђурди (26), у лутри (32), на лутри (33), о Поези (Р. 41), постариџмъ (Р. 41), фамили (62).

<и>: куриџно (8), пасиџнџ (9), котиллиџнџ (36), с' пренумерациџмъ (45), пасиџнџ (58), окла-гиџмъ (60), уи (76).

<и>: очиџ (6, 13, 47, 60), Василиџ (6), костиџ (22), свиџ (28, 79), персиџ (Р. 39), Грациџ (Р. 49), с' радостиџ (Р. 49), у страхопочитаниџ (Р. 51), кириџ (56), предпријатиџ (Р. 73), лутриџ (76), артиџ (77).

7. Када се у радном глаголском придеву фонема /и/ нађе испред /о/ које алтернира са /л/, она се означава графијом <и>. Овај графијски лик фонема /и/ има без обзира на то да ли води порекло од /и/ или од /џ/. У П1 налазимо: учиџ (1), створиџ (1), видиџ (2, 79), оставиџ (3), научиџ (4, 14, 28), траџиџ (4), живиџ (5), опоганиџ (7), залюбиџ (10, 12), опариџиџ (11), осрамотиџ (16), полюбиџ (19), забунџиџ (22), полудиџ (67), снџиџ (69).

8. Графијом <и> Стерија означава фонему /и/ у страним речима, првенствено грчким и латинским. Ове речи и у свом оригиналном лику имају графему <и>: вину (9), филозофџ (10, 12), филозофа (31), стиџотвориџа (Р. 35), музиџу (Р. 36), лимунада (36), стиџотворство (Р. 38), стиџотвориџи (Р. 41), стиџотворства (Р. 41), Стиџотвориџи (Р. 41), стиџотвориџиџа (Р. 42), стиџе (Р. 43), оригиналџ (Р. 44), Статиџтиџеско (џитат, 50), импретиненција (59), Филемоџнџ (Р. 45), Финџески (61).

Графију <и> као репрезентанта фонеме /и/ у облицима од речи *вино* и њеним изведеницама, сходно правилима црквенословенске ортографије, употребљавају у својим делима: Рајић (не увек доследно), Новаковић, Орфелин, Видаковић, Игњатовић (Херити 1983: 27). Јован Хацић ову графему пише (мада не увек) и у другим речима грчког или латинског порекла (Суботић 1989: 25).

Стерија ће у овој категорији некад правити изузетке, па поред облика са <и> исту реч некад пише и са <и>: вилџовџ (10, 12), са Финџескомџ (61), комплиментиранџу (65), инпретиненција (Р. 73).

9. Високи нелабијализовани вокал средњег реда /џ/, који је, као наслеђен из ранијих епоха, био део фонемског инвентара српских говора, у XII веку бива

изједначен са вокалом /и/. Графема <ы> се у српској ћирилици употребљавала до XIX века (Младеновић 1989: 18). Смена редакција у црквеном језику условила је и преузимање других фонолошких вредности које су неке графеме имале. На томе су инсистирали неки од писаца тадашњих граматика међу којима: Стефан Вујановски, Григорије Трлајић, Георгије Захаријадис, Милован Видаковић и Павле Соларић (Младеновић 1989: 19, 20). Међутим, и поред свих упутстава и описа правилног изговора /и/, Срби су наставили да је изговарају као [и].

Категорија у којој Стерија најдоследније пише <ы> је када жели да означи јеру тамо где му је место по етимологији. Овде спадају следеће речи:

- глагол бити и његове изведенице: бы (4, 18, 28), было (1), была (1), ко бы смео (3), было (3), кад бы се (18), сбыло (31), бываю (Р. 36), добыла (62), бывший (Р. 72), збыля (84). Прилог *обычно* по узору на горе наведене примере Стерија пише као *обылно* (Р. 41) иако он у оригиналном руском лику на месту <ы> има <и>;

- глагол питати : пытамъ (5, 7), пыташъ (32), пытао (33), питат' (55), пита (60), питай (85). Можда зато што је претпостављао да је глагол *воспитати* изведен од глагола питати (лат. *scrutare*), а не од *питати* (хранити, крмити, ловити; уп. Скок 1972: 666), Стерија графему <ы> пише и у следећим случајевима: воспитати (10), воспита (25, 62), воспитана (25, 36), воспитаніе (47). Овај глагол је правилно написан у примерима: воспитане (3), невоспитана (7), воспитани (7), невоспитано (20).

- глагол *мыслити* и изведенице од њега: мыслишь (2, 7), мыслила (9), мыслимъ (19, 29), намыслио (25), помыслимъ (31), размыслимъ (33), намыслила (36), мыслей (Р. 52), несмысленный (Р. 53);

- глагол дысати и деривирани облици : удышешъ (7), издышемъ (19), удыше (46);

- облици личних заменица: мы (1, 81), ты (1, 2, 34), вы (4);

- реч *языкъ* и сличне – *языкъ* (11, 22, 59), *во языкѣ* (Р. 52), *языкъ* (Р. 53, Р. 74), *языцѣ* (Р. 53);

- облици придева *высокъ*: *найвыше* (8), *выше* (15, 29, 31), *высоки наука* (35), *высокій* (Р. 35), *высокопарящему* (Р. 52), *высокородный* (Р. 70), *высоко* (82);

- изведенице од именице *крыло* и неке речи које у оригиналном руском лику имају <ы> : *воздушны крылы* (Р. 41), *крыла* (Р. 51), *выспреномъ* (Р. 49), *выспрена* (Р. 51), *выспренныхъ духовъ* (Р. 36) и др.

Стерија ће недоследности свог правописа показати и у овој категорији па тако неке од горе наведених речи пише и са графијом <и>: *добити* (32), *питат'* (55).

У једном примеру Стерија ће употребити ову графему и у речи која је не садржи по етимологији. Када напише *сыпербъ* (56), Стерија хоће да каже да је изговор ове графеме различит од /и/ - зато не пише **сипербъ*, и различит од /у/ - нити пише **супербъ*; особен изговор бележи графијом <ы>.

10. Употреба <ы> иза <ц> код именица је била обавезна. Стерија то поштује што видимо и из примера: *шпанцырь* (1, 10, 48), *руцы* (1, 66), *на столицы* (13), *цыганиномъ* (17), *цванцыгера* (20), *цванцыка* (20), *на пѣяцы* (33, 33), *стѣхотворцы* (Р. 41), *знацы* (Р. 50), *зрацы* (Р. 50), *столицы* (Ј. 53), *у руцы* (57), *безобразныцы* (59), *у бурмутицы* (67), *ліціянцы* (73).

Именице код којих би се <ы> евентуално нашло иза <ц>, а испред неке од прејетованих вокалских графема, уместо јери имају написану графију десетерачког и: *инпретиненція* (16), *Грація* (Р. 36), *грабанціяшъ* (52), *облигация* (Р. 54), *Грацію* (Р. 49), *комоція* (65), *инпретиненція* (Р. 72).

11. Наставак инструментала јединице заменичко-придевске промене, мушког и средњег рода, редовно садржи графему <ы>: *издртымъ* (2, 5), *яднымъ* (2), *жутымъ* (17), *правымъ* (20), *с' овымъ* (45), *с' благодатны* (Р. 50).

Како је правилима црквенословенске ортографије било забрањено писање графеме <ы> иза непчаних сугласника, на њеном месту у овој категорији Стерија пише графију осмерачког и: славянскимъ языкомъ (Р. 52).

Инструментал јединице заменице /мој/ има граfiјски лик — моимъ (20).

12. Такође по правилима рускословенске ортографије наставак генитива множине заменичко-придевске промене сва три рода обележен је графемом <ы(х)>: од белы костіу (22), выпрєнныхъ духовъ (Р. 36), Ружичиѣвы устѣй (Р. 39), прегрѣдны (Р. 41), земнородныхъ (Р. 52), оны (57), правы (58). Иако је, како каже Димитрије Тирол, ортографска пракса налагала да се после <г, ђ, ж, к, ђ, х, ш, щ> не пише <ы> (Суботић 1989: 68), Стерија ову графему пише после <щ>. То потврђује пример стоящихъ (Р. 82).

У осталим примерима ове категорије после непчаних сугласника редовно налазимо <и> уместо <ы>: высокі наука (35), околостоећи ружа (Р. 38), олимпійски (Р. 38).

Присвојне придевске заменице које садрже /ј/ у основи и које се мењају по овој промени у генитиву плурала имају лик са граfiјом <и> на месту <ы>: твои (Р. 39), моихъ (Р. 36), своихъ (Р. 52).

13. Фонему /и/ у наставку инструментала множине заменичко-придевске промене налазимо означену графемом <ы>: са златны ланцы (26) (...и сапєти руке са златны ланцы...), превыспрєннымъ (Р. 73) (Муза моя выше за превыспрєннымъ трагедіама тежитъ...).

Фонему /и/ у наставку локатива множине заменичко-придевске промене налазимо означену графемом <ы> у примеру: на воздушны крылы (Р. 41) (Тамо се мы стѣхотворцы на воздушны крылы пенѣмо...).

После <щ> опет налазимо <ы> у примеру: са тихотекущимъ (Р. 73).

14. У случајевима када је вршила слоговну функцију, граfiји <v> је одговарала вредност фонеме /и/, у свим осталим случајевима њена фонолошка вредност била је /в/. Црквенословенски правопис ју је предлагао у случајевима речи преузетих из грчког (Херити 1983: 28). Стерија је употребљава у следећим примерима: Нѹмфа (Р. 36, Р. 39), сѹмфоніа (Р. 36), Хѹмну (Р. 36), олимпійски (Р. 38), Хѹмень (Р. 43).

15. Придевске заменице и придеви мушког рода, само одређени вид, у номинативу-вокативу (и акузативу, ако је у питању шта неживо) јединице имају наставак /-ѣ/ обележен диграфом <-ѣй>. Уколико овај наставак дође иза непчаних сугласника у писму ће то бити репрезентовано диграфом <-іѣ>. Тако се ови облици, на нивоу писаног текста, разликују од истозвучних облика истих падежа множине, који се представљају графемом <-и>. Стерија поштује правила идеографског правописа што видимо из примера:

<-ѣй> - покойный (1, 14, 59), прѣый (12), проклетый (14, 2), змѣвидный (Р. 36), тихопрохладительный (Р. 36), бѣдный (Р. 37), орошенный (Р. 39), прекрасный (Р. 41), пачеземный (Р. 41), црны (Р. 42), правый (Р. 42), безсмертный (Р. 43), велкоможный (Р. 43), среѣнный (Р. 43), парный (Р. 51), неисчерпаемый (Р. 52);

<-іѣ> - драгіѣй (4), срнеіѣй (8), свакіѣй (10, 15, 30, 33, 48), французскіѣй (11, 22), женскіѣй (13), паорскіѣй (14, 64), некіѣй (18), великіѣй (21, 19, Р. 36), врашкіѣй (23), любкіѣй (Р. 35), всякіѣй (Р. 52), славянскіѣй (Р. 53), сладкіѣй (71), бывшіѣй (Р. 72).

Стерија некад у овој категорији, наравно грешком, пише диграф <іѣ> и иза ненепчаних сугласника: истіѣй (2), беліѣй (15), особитіѣй (58).

Погрешни су и примери у којима Стерија уместо диграфа <ѣй> бележи графему <и>: нѣми (Р. 53); односно када уместо диграфа <іѣ> имамо графему осмерачког и: французки (3, 11, 81), француски (14), глухи (Р. 53).

16. Фонема /и/ као наставак именица у генитиву множине графематски се представља диграфом <ій>. Стерија у овом доследно поштује ортографску норму: редій (12, Р. 41, Р. 59), сатій (20), речій (28), форинтій (29, 77), путій (32, 49), фелій (37), устій (Р. 39), людій (41), стварій (48), парій (58). Диграфом <ій> се облици Гпл., на плану писаног језика, одељују од хомофоних облика Нпл., представљених графемом <и> (види поглавље 2).

17. Секвенцу /-ији-/ у наставцима компаратива и суперлатива придева мушког рода у јединици, Стерија обележава следом графема <-иј->. Ово је разумљиво ако знамо да графијом <и> означава фонему /и/ иза вокалских графема, односно иза /ј/. Тако след <-иј-> има вредност [-ији-]. Ово решење би било прихватљиво да Стерија не користи исти начин да обележи компаратив и суперлатив у истим падежима множине. Овим се иначе хомофони облици и на писаном плану изједначавају, разликовање омогућава једино облик именице уз коју стоје или шири реченични контекст. У П1 налазимо: паметніи (Нјд. 14), найпаметніи (Нјд. 28), постаріимъ (Ипл. 45), найвыспренніи (Нјд. 70).

18. Код присвојних придева на /-ски/, изведених од именица које имају завршетак /-ија/, Стерија секвенцу [-иј-] обележава диграфом <ій>: олимпійски (Р. 38). Што се тиче изговорне равни, /ј/ из ове секвенце се веома слабо артикулише и по изговору се приближава вокалу /и/; два /и/ у говору чујемо као дуго и. Овде је поштован морфофонолошки принцип писања као, уосталом, и у нашем савременом правопису.

19. Губљењем финалног /х/ енклитички облик личне заменице трећег лица множине, у генитиву и акузативу, бива изједначен са везником и. Разликовање у писању омогућено је употребом диграфа <ій> за енклитички облик заменице и осмерачког и за везник. Стерија пише: гледи ій доникле (34), ій (80).

Исти диграф користи и за означавање показне заменице /тај/ у номинативу множине и њему синкретичним падежима, чиме се он разликује од личне заменице другог лица јединице. Идеографски правопис у П1 имамо у примеру тій (45).

20. Овде представљени систем графема користе и други писци предвуковског периода. Емануил Јанковић у свом језику не користи једино графему <ы>, док овај основни графијски систем мајускулном графијом <Ј> проширују следећи писци: Доситеј, Рајић и Видаковић; Јанковић и Венцловић додају графију <і>, односно Венцловић још и <ѣ>. Правила дистрибуције ових графема била су утврђена црквенословенским правописом и писци се разликују једино по томе у којој мери поштују та правила (Херити 1983: 25).

2.5. Фонема /ј/

1. Представљање фонеме /ј/ у писму зависи од положаја који она има у речи и од гласова који је окружују. Најчешћа графијска репрезентација ове фонеме је <й>, а у одређеним положајима и <і>. Зависно од тога који је вокал прати, фонема /ј/ се представља графијама: <я> за вредност [j+a]; <ю>, фонетске вредности [j+u]; графијама <е, е, ѣ> које, поред својих осталих функција, означавају и групу [j+e]. Мајускулне граfiје којима се у П1 означава фонема /ј/ представљају парњаке наведених минускулних графема, с тим што су стриктније позиционо условљене. Мајускулне граfiје су: <Й, І, Я, Е, Э, Ъ, Ю>. Сложеност означавања фонеме /ј/ разлог је што ћу је представити на начин како сам то учинио и са фонемом /и/.

2. Фонема /j/ је у српској писмености и пре смене црквених редакција означавана графијом <й>. Ову, дотад несистематичну, појаву утврдила су правила рускословенског правописа. По овим правилима <й> није било члан азбуке већ само једна варијанта <и>; ово <и> се у позицији иза других самогласника изговарало као /j/, а у писању је добијало дијакритички знак (Младеновић 1989: 34). Овом графијом редовно се репрезентује /j/ кад се нађе на крају речи. Стерија то поштује што доказују примери:

<ай> - тай (2, 4, 18), погледай (2, 3), угледай (4), чекай (7), гледай (7, 11, 34), кувай (13), сауерай (13), дай (15, 19), край (15, 76), онай (15, Р. 41), овай (18, 20), сачувай (21), дирай (35), курмахерай (39), белај (Ј. 53);

<ий> - носяй (Р. 52) (блаженъ всякій въ персѣхъ тя носяй);

<ей> - Досиѣей (Р. 43), мыслей (Р. 52), у треѣей (56), сей (Р. 70), ей (Р. 76);

<ой> - моіой (1, 18, 34), твоі (1, 33), едной (1), другой (1), своіой (2), твоіой (4, 24), десной (10), іой (11, 15, 31), немой (11), левой (21), венчаной (26), свечаной (26), кой (26, Р. 41), мой (31, 34), покой (45);

<уй> - славуі (Р. 35), здравствуі (Р. 39).

Када се <й> нађе иза неке од граfiја којима се означава фонема /и/, као што су диграфи <ый> и <ій>, имамо ситуацију у којој се /j/ веома тешко артикулише па чујемо глас близак /и/; спајањем два /и/ добијамо дуго и. Ова појава спомињана је и раније (види тачку 2).

3. Графијом <й> означава се фонема /j/ испред консонанта:

<айС>¹² - најгоре (1), майко (1), најгора (2), найми (2), майсторице (3), майсторицу (3, 14, 28), фрайла (3), најпосле (8, 18), највыше (8), найманьимъ (8), слушаите (10), гледаите (10), настаиваите (10), майсторско (13), майс (14), највеће (16);

<лйС> - слянопуне (Р. 39), сляна (Р. 42), сляно (Р. 49);

<ѣйС> - ДѢЙСТВА (насловна страна), краснѣйшая (Р. 55), разумѣите (Р. 77).

О графемаи <й> у положају иза вокалских графема којима се представља фонема /и/, а испред неког консонанта, важи све написано у последњем одељку претходне тачке:

<ойС> - девојко (1), покойный (1, 5, 14, 59), немоите (5, 8, 11), покойногъ (5, 21), девојку (12), небойсе (32), к' девојки (37), мадамојзель (Р. 39), койсе (Р. 42), нѣойзи (45), недостойно (Р. 71), покойнога (79);

<уйС> - веруите (10, 36), куйни (37), у куйну (Р. 51).

4. Када се фонема /j/ нађе иза вокала /о/ или /у/, а испред фонеме /о/, обележава се графемом /і/. У П1 налазимо:

<оіо> - моіой (1, 18, 24), своіой (2), твоіой (4, 24), моіомъ (46), Госпоіомъ (47), с' коіомъ (55);

<уіо> - уіо (24), струіомъ (39).

5. Иницијално /j/ које се нађе испред /о/ такође се означава графијом <і>: іошть (2, 3), іой (11, 15, 31, 40).

За означавање иницијалног /j/ испред /о/, у властитим именима или на почетку реченице, користи се мајускулна граfiја <І>: ІОАННА (насловна страна), Іоканъ (5, 18), Іована (14), Іоханъ (18), Іовишемъ (Р. 51).

6. Мајускулном граfiјом <І> означавана је, такође, фонема /j/ у положају испред /а/ у властитим именима: Іанковића (насловна страна), Іаня (38).

7. Фонема /j/ испред /а/ означава се графемом <я> у свим положајима у речи. Мајускулна варијанта ове графеме је <Я>.

¹² Латинично слово С ознака је било ког сугласника и у тој функцији ће се и даље појављивати у раду.

Иницијалну секвенцу /ја-/ налазимо у примерима: ја (1), јаднымъ (2), јако (26, 82), Јо (28, Р. 50), у јанклу (32), јамачно (33), јагѣнѣ (Р. 38), јаче (44), языкомъ (Р. 52), языцѣ (Р. 52, Р. 53), языкъ (Р. 53, Р. 74), яшенъ (50), язунъ (65).

Када се секвенца /ја/ нађе иза вокала, а испред консонанта, означава се графемом <я>: моя (2, 31, Р. 42), гурбіянство (5), бештія (8, 10), госпоја (9, 15, 35), піянь (10), настаявайте (10), другояче (24), Божія (28), с' извія (Р. 35), Грація (Р. 36, Р. 36), пояті (Р. 44), облигация (Р. 44), краснѣйшая (Р. 55), штрикерая (59), пріятно (65).

Секвенца /ја/ се означава графјом <я> и у положају иза сугласника. Ово правило важи само за непалаталне сугласнике. У П1 имамо примере: посвящава (Р. 36), озарява (Р. 38), неувядасмогъ (Р. 38), сјинопуне (Р. 39), курыке (Р. 41), у обяті (Р. 44), Славянскимъ (Р. 52), всякій (Р. 52), носяй (Р. 52), горящими (Р. 52), всячески (Р. 54), старайся (Р. 54), изячно (Р. 70), любящаго (Р. 70), проводятъ (Р. 72), отягощени (Р. 72).

8. Сагласно тадашњој правописној пракси Стерија графјом <ю>, односно мајускулном графјом <Ю>, означава секвенцу /ју/ у свим положајима.

Иницијално /ј/ испред /у/ имамо у примерима: јутро (4, 29), јуче (8, 58), Ю (13), Юнонињѣ спутниче (Р. 41), Юно (Р. 43), Юноши (Р. 55).

Секвенцу /ју/ у позицији испред вокала налазимо у примерима: истераю (4), очію (5, 13, 47), мою (9, 13, Р. 41), твою (11), показуюћи (21), од белы костію (22), гледаюћи (22, 40), свію (28, 79), кою (36), смею (Р. 37), заступляють (Р. 36), Грацію (Р. 49), у страхопочитанію (Р. 51), под лихвою (Р. 54), вскую (Р. 77).

У само једном примеру секвенцу /ју/ налазимо иза непалаталног сугласника: сотворю (Р. 53).

9. Фонему /ј/ испред вокала /е/, у иницијалном положају, Стерија обележава графемама <е> и <е>. У П1 имамо:

<е> - едной (1), ес' (1), ела (8, 39), едва (8), ело (9), едногъ (9, 29), еда (10), езыкъ (11, 22, 59), едити (11), едну (11), естество (Р. 37), ече (38), есу (50), единую (Р. 52), еданпутъ (65);

<е> - еданъ (1), естъ (2, Р. 52), ея (Р. 70, Р. 70), ей (76).

10. Мајускулним графјама <Е> и <Э> означава се секвенца /је/ у почетном положају у речи: Есамъ ли (13), Енглезинињѣ (79); Эсамъ (2), Эстество (Р. 36), Этели (39), Эще (Р. 54), Эл' те (62), Элкиѣна (78), Эдва (85).

11. Графјама <е> и <е> представља се међувокалско /ј/ испред /е/:

<е-е>: фамиліе (1, 9, 78), дае (9), прое (26), чое (33), обаяніе (Р. 36), усладженіе (Р. 37), околостоећи (Р. 38), пѣснословіе (Р. 41), греетъ (Р. 41), токаера (48), одликуемъ (57), комендіе (62), изображаетъ (Р. 72), тое (Р. 77), възгрѣваетъ (Р. 76);

<е-е>: Уе (1), стое (3), токаеръ (8), дае (9), засѣдно (15), псуе (24), познаемъ (31), познаеся (34), уреѣуе (37), изискуе (39), остаеши (40), милуе (Р. 42), робуе (Р. 50), шмайхлуемъ (56), убіеши (67).

12. На основу ранијих разматрања (види поглавље 2, тачке 20 и 21) јасно је да графју <ѣ> можемо читати као /је/ у следећим примерима: бѣдный (Р. 37), пѣно-родна (Р. 38), цвѣтова (Р. 38), свѣтозаръ (Р. 38), свѣтло (Р. 38), стрѣлу (Р. 39), пѣснословіе (Р. 41), запоѣсть (Р. 41), звѣринъ (Р. 41), свѣта (Р. 41), бѣжала (Р. 42), поѣщеніе (Р. 44), благодѣтелна (Р. 47), тѣло (Р. 50), пѣвцу (Р. 52).

13. Фонема /ј/ испред /и/ увек се репрезентује као <ѿ>. Потврда тога су примери: стоими (9), паметніи (14), кои (16, 27, Р. 41), ѣурди (29), најпаметніи (28), у лутри (32), на лутрин (33), о Поезији (Р. 41), постаримъ (45), мои (49), фамилии (62), највыспренніи (70), со своими (Р. 71), дои (Р. 72), достоинъ (Р. 73).

14. Фонема /ј/ никад се графјски не репрезентује у позицији иза /и/, а испред /а/. Ретки примери су: маріаша (23), фортепіано (23), гурбіанско (30), гурбіанъ (30), ариадна (Р. 73).

15. Фонему /ј/ на крају речи и слога пред сугласником Венцловић означава графјама <й, и, ѵ, ѱ>, као и знаком који личи на данашњи знак за краткосилазни

акценат <'>; за означавање почетног /je-/ Венцловић је често користио графему <е>. Секвенцу /ије/ Венцловић представља као <іе>. На крају речи и слога пред сугласником Орфелин, Рајић, Доситеј, Новаковић и Видаковић обележавају фонему /j/ графемом <й>; иницијално /ја-/ означавају графемом <я>, док Рајић ову секвенцу некад означава и сходно правилима Мразовића и Вујановског. За означавање иницијалног /ја-/ мајускулном графијом, Рајић користи <Ја>, Новаковић <Ј> и <Іа>, а последњи диграф користи и Видаковић. За означавање иницијалног /j-/ испред /у/, Рајић употребљава <ю, іу> и <Ј>. Исту секвенцу Доситеј означава са <ю, іу> и <Ј>, Орфелин са <ю>, Новаковић користи <ю> и <Ю, Іу>, док Видаковић употребљава <ю> и <Ю, Ју>. За означавање почетног /j-/ испред /о/, Рајић пише <і, ј> и <Ј>. Исту секвенцу Доситеј означава са <й, и, і>, Новаковић пише <і> и <І>, а Видаковић користи <і> и <Ј>. Секвенцу /ије/ сви ови писци обележавају комбинацијом <іе>, мада се код Рајића могу срести и примери са комбинацијом <ие>. Емануил Јанковић фонему /j/ означава графемама <і, и>, док од мајускулних варијанти употребљава <І, Ї>. Почетно /ја-/ Јанковић означава графемом <я>; за почетно /ју-/ Јанковић пише <ю>, <Ю> или <Їу>; за означавање почетног /j-/ испред /о/, Јанковић користи <і> и мајускулне графеме <І, Ї, И>; почетно /је-/ означено је графемама <е, е, э>, односно мајускулно - <Е, Ё, Э> (сви наведени примери цитирани према Херити 1983: 41-48). Фонему /j/ на крају речи и слога пред сугласником, Јован Хацић представља графемом <й>. У иницијалном и интервокалском положају, испред /о/, Хацић ову фонему бележи графемом <і>. У зависности од вокала који следи, фонема /j/ се реализује, у секвенци са наредним вокалом, као <е>= [j+e], <ю>= [j+y], <я>= [j+a] (Суботић 1989: 31-37).

2.6. Фонема /љ/

1. Начин представљања фонеме /љ/ у писаном тексту зависи од положаја који она заузима у речи као и од тога који је гласови окружују. У положају испред /ø/, као и испред било ког консонанта, фонему /љ/ Стерија означава диграфом <љ>. Како тадашњи графијски систем није поседовао јединствен знак којим би била означена секвенца вредности [j+и], односно [j+о], а чијом би употребом иза <л> била означена умекшаност овог сугласника у новонасталом следу [љ+и], односно [љ+о] – једини начин да се та секвенца представи био је писањем диграфа <љ> испред вокалске графеме <и>, односно <о>. Када се фонема /љ/ нађе у положају испред вокала /е/, /а/, или /у/, диграфима <лђ>, <ља> и <љу> се означава палаталност <л> + вокал који му следи, односно означавају се секвенце /ље/, /ља/ и /љу/.

2. Диграф <љ> употребљен да значи /љ/ испред /ø/ налазимо у примерима: ваљ да (2, 2), чешаљ (3, 30), шољ (40), добродѣтељ (Р. 55), педаљ (69). Као што видимо, Стерија речцу *ваљда* пише растављено па се фонема /љ/ заиста налази на положају краја речи; танким јер се означава палаталност <л> и апсолутни крај речи.

3. Диграф <љ> за означавање фонеме /љ/ испред консонанта: задовољна (8).

4. Фонема /љ/ испред вокала /и/ означена диграфом <љ>: аљине (2, 5, 17), аљина (5), аљине (5), аљинама (5), аљини (26), аљину (32), пријатељица (45), избуљи (Р. 70).

У делу не налазимо диграфом <љ> означену фонему /љ/ у положају испред /о/.

5. Диграф <лѣ>, фонолошке вредности /ље/, налазимо у примерима: напољѣ (6), найболѣ (8, 20), далѣ (23, 33, 84), дромбулѣ (23), краклѣ (26), благоумилѣно (Р. 36), залюблѣне (38), волѣ (Р. 42), старкелѣ (Р. 43), довлѣетѣ (Р. 53), куплѣни (56), грлѣнѣ (66), тристалѣтнаго (Р. 72), напољѣ (77).

6. Кад се фонема /љ/ нађе у положају испред фонеме /а/, Стерија пише диграф <ля>: воля (3), валяду (9), дроля (13), неделя (24), пиштоля (33), забавляти (33), оставляшѣ (34), поля (Р. 35), заступляють (Р. 39), неочешляна (Р. 42), оставля (Р. 50), толягу (63), боля (Р. 71), шияти (74), збыля (84).

7. Диграф <лю>, фонолошке вредности /љу/, имамо у примерима: волю (2, 10, 84), люде (4, 27, Р. 41), любишѣ (6), залюбіо (10, 12), лютине (14), полюбіо (19), полюбце (32), куколю (34), любкій (Р. 35), людма (Р. 36), цвѣте любви (Р. 39), людій (Р. 41), любящего (Р. 52), глаголю (Р. 52, Р. 53), прелюбезная (Р. 70).

8. Усвајањем руске редакције црквенословенског Срби не преузимају само руску лексику већ и систем графема и одговарајућа правописна правила. Правопис је предвиђао да се секвенце фонолошке вредности /-ље-/ означавају графематски као <-ле->. Срби, са традицијом српскословенског језика и правописа, поред групе /-ље-/ имају и групу /-ле-/ које се међусобно разликују и на граfiјском плану (Младеновић 1989: 35, 36). Рускословенским правописом написану групу /-ље-/ као <-ле->, Срби изједначавају са својом групом <-ле->, која има фонолошку вредност /-ле-/. Настојања генерација српских свештеника (који су се залагали за изговор веран оригиналном), нису наишла на шири одзив у свештенству, а поготово то није остварено при изговору руских речи у новој језичкој мешавини – славеносрпском. Групу <-ле-> можемо читати на српски начин у следећим примерима: удивленія (Р. 70), возлюбленная (Р. 70), Израиле (Р. 76), са сожаленіємъ (дидаскаліје, 83).¹³

Иста правила важе и код означавања гласа /љ/ на крају слога. По рускословенским правописним правилима овај глас није могао бити означен диграфом <-лѣ> већ искључиво као <-л>, фонолошке вредности /љ/. Срби графема <-л> не придају као Руси вредност /-љ-/ већ је читају као своје /л/. Са таквим, српским фонетизмом можемо читати примере на славеносрпском: задоволна (Р. 42), опорочителници (Р. 45), задовољни (Сара Ружичићу, 45), благодѣтелна (Р. 47), задовољств' (Р. 49), пријателство (Р. 52).

9. Несавршеност граfiјских система и правописних правила употребљаваних код српских писаца на тлу Војводине, пре победе Вукових идеја, репрезентује и хетерогеност правила којима се обележавала фонема /љ/. Венцловић користи <лѣ> за фонему /љ/ на крају речи; испред сугласника пише <л'>; испред /и/ <лѣ> или <ли>; а испред вокала /е/, /а/ и /у/ користи прејотоване вокалске графеме. За означавање /љ/ испред самогласника, Рајић, Орфелин, Доситеј, Новаковић и Видаковић некад користе само <л>, а испред вокала који имају своје јотоване граfiје користе већ спомињане комбинације; некад употребљавају и следове <ля> и <лю>. Секвенцу /љо/ ће писати као <ліо> - Рајић; <ліо> и <љо> - Доситеј; <љ> - Видаковић; <ліо> и <ло> - Новаковић. Сви они фонему /љ/ на крају речи пишу као

¹³ Извесну недоумицу ствара транскрипција примера *земле* (Р. 52). Ова реч, као део лексичког фонда и српског и руског народног језика, у свом основном облику али и кроз читаву парадигму садржи фонему /љ/. Остаје нејасно, међутим, зашто Стерија, ако је већ хтео да означи оно што се изговара као [земље], није написао *землѣ, где би (као и иначе) групу /ље/ означио диграфом <лѣ>? Мало је вероватно да би неко толико фреквентну реч, у овом примеру изговарао као [земле], а да истовремено (земля) у номинативу чита као [земља]. Претпостављам да је овде на правописној равни спроведено одређено славенизирање, док је говорна реалност друкчија.

<лъ>, односно <лъ>. Емануил Јанковић, поред комбинација са прејотованим вокалским грађијама, користи и <л'> за /л/ у секвенцама /љи/ и /љо/ и у позицији на крају речи или слога, некад само <л>, односно <лїо> за /љо/ (Херити 1983: 53-55). При означавању фонеме /л/ Јован Хацић користи иста грађиска решења као и Стерија (изузев у једној фази свог књижевног развоја када под утицајем Мркаљевих идеја фонему /л/ у свим позицијама обележава диграфом <лъ>) (Суботић 1989: 37-39). Мркаљев предлог из 1810. године, којим се фонема /л/ представља диграфом <лъ>, Вук ће унапредити, 1814. године, дајући овој фонему јединствен грађиски лик који употребљавамо и данас - <лъ>.

2.7. Фонема /њ/

1. Исте грађије које користи у комбинацији са <л> да би означио палаталност овог гласа, Стерија користи и уз <н> да би решио питање означавања фонеме /њ/. Испред /џ/, фонема /и/ и /о/ ова фонема се представља диграфом <њ>. Диграфи <њџ>, <њя>, <њю> имају фонолошке вредности /ње/, /ња/ и /њу/.

2. Фонема /њ/ испред /џ/ означена диграфом <њџ>: коњ (16), огњ (Р. 41), пань (Р. 71).

3. Фонема /њ/ испред /и/: њиме (2, 6), шњимџ (10, 27), последњий (16), њи (16, 22, 47), кинїџ (24), књиге (Р. 45; цитат, 50), њине (48), коњи (56), с' њимџ (69), шњиме (76).

Фонема /њ/ испред /о/: с' њоме (7), њџи (9, Р. 45), њоме (24), ш' њоме (35), шњоме (81).

4. Фонема /њ/ у положају испред фонеме /е/ обележена диграфом <њџ>, фонолошке вредности /ње/: њџа (2), њџму (2, 3), слушкінџ (2), опоминџмсе (5), печенџ (8, 9, 37), по последнџмџ (9), найманџ (11), пређашнџ (12), споминџшџ (16), њџ (24, 48), служкінџ (35), ягнџнџе (Р. 38), пенџмо (Р. 41), звџринџ (Р. 41), краснџйшџа (Р. 55).

5. Диграф <њя> налазимо у примерима: свинџа (3), куцџнџа (4), сумнџти (11), свинџџа (12, 19), фиршкінџа (13), кремџнџа (13), менџти (17), црнџа (19), воспламенџџа (Р. 36), покланџа (Р. 36), Богинџа (Р. 36), непонџтно (Р. 36), богинџа (Р. 38, 40), трнџа (Р. 38), понџтџа (Р. 41).

6. Диграф <њю>: њю (8, 10, 13, 35), младоженџу (9), сукнџу (18), путунџу (52), комплиментирџно (дидаскалиџе, 65).

7. Венцловић у својим радовима редовно пише <н> + јотоване грађије, секвенцу /њи/ обележава следом графема <нџ> или <ни>, ознаком <н'> нотира /њ/ испред сугласника, а /њ/ на крају речи представља као <њџ>. Фонему /њ/ Рајић, Орфелин, Доситеј, Новаковић и Видаковић некад су бележили само са <н> или са <не> и <на>; ипак, најчешће репрезентације су: <њџ>, <њю>, <њџ>, односно <ни>. У везама са самогласником, /њ/ је означавањо као <њџ>, <њџе> и <њџю> код Орфелина, односно са <њи> код свих осим Новаковића. Коришћене су још и ознаке <нї>, <нџ> код Доситеја, односно Новаковића. Видаковић користи и <њџ>. На крају речи, /њ/ је означавањо са <њџ>. Иако се залагао за означавање /њ/ путем диграфа <н'>, Емануил Јанковић је у пракси користио стандардне облике <њџ>, <њџа>, <њџю>, односно <нїџ> за /њџо/ и <ни> или <нї> за секвенцу /њи/ (Херити 1983: 53-55). Јован Хацић поред стандардних комбинација графеме <н> са прејотованим вокалским грађијама користи и диграф <њџ> за обележавање /њ/ у свим позицијама (Суботић 1989: 39, 40).

2.8. Фонема /r"/

1. Два језичка израза која постоје у делу, српски и славеносрпски, рефлектују се и у начину обележавања вокалног /r/. У српским речима ликова који говоре народним језиком вокално /r/ се посебно не обележава. Графемом <r> означава се, дакле, и сугласничко и самогласничко /r/. Примере самогласничког /r/ обележеног графијом <r> у П1 налазимо: шегртъ (почетак), изгрѣнь (1), издртымъ (2, 5), дрнда (3), усмрдила (6), тргне (6), срнеій (8), првый (12), црня (19), крстъ (21), згрнемъ (33), срдншъ (34), одрла (58), преврђали (62). Занимљиви су облици потро (27) и скр'ати (61). Исту ситуацију, слоговно /r/ у суседству вокала, Стерија различито пише, тј. у првом случају је не обележава посебно, док у другом употребљава апостроф као маркер слоговности /r/. Апостроф не представља изостављену фонему /x/ јер Стерија у својој ортографској пракси не означава изостављање ове фонеме у коренским/лексичким морфемама у медијалном положају. Ипак, четрдесет шест година касније, у П2, ова реч је записана Вуковим фонолошким правописом као потрѣо (31. у П2). Можемо претпоставити да је у примерима потро (27. у П1) и скр'ати (61. у П1) у ствари недоследно записан исти облик – слоговно /r/.

2. Поставља се питање читања примера са <ер> у славеносрпским изразима Ружичића. Александар Младеновић у својој књизи *Славеносрпски језик* говорећи о вокалном /r/ каже: „Присуство руског *ер* у оним речима где у српском имамо самогласничко *р* у славеносрпском језику тумачи се на фонетско-ортографском плану, тј. у лексемама које су у целини својој руске или рускословенске узима се, наравно, изговор *ер*, а у речима које у својој целини нису такве решење изговора (да ли *ер* или *р* вокално) тражи се од случаја до случаја” (Младеновић 1989: 87). Прво ћемо погледати примере самогласничког /r/ означеног графемом <r>. У П1 имамо: трня (Р. 38), прегрдны (Р. 41), црный (Р. 42), трбуве (Р. 43), на врѣ (Р. 50), разсрдити (Р. 72). У примеру црный (Р. 42) и поред тога што је наставачка морфема /-i/ означен рускословенским правописом, српско /ш/ уместо руског /ч/ и <r> уместо <ер> указују на српски изговор овог облика. Ово су облици у којима уместо <r> као ознаке /r"/ налазимо <ер>: на верху (Р. 38), персию (Р. 39), жертвую (Р. 41), безсмертнѣй (Р. 43), сердца (Р. 43), въ персѣхъ (Р. 52), шмеркати (Р. 52). На основу става професора Младеновића из наведених примера закључујемо: на основу српских наставака који имају облици на верху (Р. 38), (Р. 41), жертвую (Р. 41), шмеркати (Р. 52), закључујемо да њихов руски лик није потпун па <ер> можемо тумачити као ортографски моменат онога што се на говорном плану реализује као /r"/; како се облици на верху (Р. 38) и сердца (Р. 43) јављају и без групе <ер>, односно само као <r> у примерима: на врѣ (Р. 50) и разсрдити (Р. 72), јасно је да се <ер> изговара као /r"/ (иначе би сви примери били написани са групом <ер>); облик безсмертнѣй (Р. 42) могуће је читати са групом /er/; како је пример въ персѣхъ (Р. 52) у потпуности дат русификован, овде групу <ер> треба тако и читати, а по аналогiji са овим примером групу <ер> читамо као [e+r] и у примеру персию (Р. 39). Сама лексема прса, међутим, на руском има потпуно другачији облик. У примеру разк'рависе (Р. 38) апостроф може да означава синкопирано <е> које су многи писци овог периода у овој речи писали испред <r> да би речи дали наводни руски лик; тако на пример Емануил Јанковић пише ову именицу као <кервъ> (Херити 1983: 38) иако је њен облик у руском <кровъ>. С друге стране, апостроф је можда штампарском грешком стављен испред <r> а не иза, где би означио да је у питању /r"/.

3. На крају свих анализа о изговору групе <ер> не смемо заборавити да није у питању језик самог Стерије већ измишљеног лика бившег шегрта који се „на нау-

ку дао” и који се представља као „славјански песник”. Дајући му смешне и рогобатне фразе Стерија исмева овај лик и сам славеносрпски језик. Колико је овај језик изображен видимо из Евичине реченице: „Ја нисам ништа разумела што је овај господин говорио”. Слуга Јован на Ружичићеве речи каже: „Овај је Словак”, мало после: „Ја сам многе Словаке познавао, але таки разговор не чу сам”, а кад Ружичић коначно каже: „Магарац, шта булазниш?” Јован одговара: „А гле, ви знате српски, па што ме мучите туђим језиком?”. При постављању овог дела на сцени или телевизији горе наведена разматрања и ови упути самог писца помажу да одредимо како треба транскрибовати оригинални текст.

4. Вокално /р/ у језику писаца овог периода било је означавањем графичком <р> или групама <ер> и <ор>. Вук је означавао вокално /р/ диграфима <ѣр> или <ѣр>.

2.9. Фонема /ћ/

1. Фонема /ћ/ је у свим нађеним примерима доследно обележена графичком <ћ>. У делу се не појављује мајускулна графика којом би била означена фонема /ћ/. У П1 имамо: оћу (1, 17), оћете (13), сирћета (15, 19), већѣ (15), највећѣ (16, 24), успіајући (20, 79), показујући (21), ћурди (26), бећаре (31), цвећемъ (Р. 42), срећный (Р. 45), шећеръ (Р. 52), любићете (64), изићи (76), усећѣ (84).

И поред примера Јанковића (насловна стр.) Стерија презимена некада пише у складу са руском традицијом и на месту <ћ> има <ч>: ПОПОВИЧА (насловна стр.), Обродовичъ (Р. 43).

2. Графика <ћ>, са доста варијација у свом графичком лику, вековима је употребљавана за нотирање /ћ/ и /ђ/ (Ивић 1991: 54). После означавања фонеме /ћ/ графичком <ћ> у *Писменици*, 1814. године, и Вукових настојања да свака фонема буде представљена само једном графемом, а да свакој графему одговара увек само једна фонема, овај графички лик фонеме /ћ/ биће прихваћен као једини од стране већине тадашњих писаца. Орфелиново решење за /ћ/ био је диграф <ћѣ>. Рајић, Новаковић, Доситеј и Видаковић користили су графију <ћ>, иако код последње двојице налазимо и нотирање диграфом <ѣѣ>. Ово ће бити и решење Саве Мркаља. Венцловић је графичком <ћ> означавао /ћ/, а Емануил Јанковић није правио разлику између графема за /ћ/ и /ђ/ - увек је писао <ћ> (Херити 1983: 48, 49). Поред ретких примера са <ѣѣ> Јован Хаџић редовно пише <ћ> (Суботић 1989: 41, 42).

2.10. Фонема /у/

1. Фонему /у/ у П1 Стерија обележава минускулно као <у> и мајускулно као <У>. Уколико се ова фонема нађе иза /ј/, у било ком положају у речи, Стерија графичком <ю>, односно мајускулном графичком <Ю>, обележава секвенцу /ју/.

<ю>: јутро (4, 29), истѣраю (4), мораю (5), тераю (6), јучѣ (8, 58), моју (9, 13, Р. 41), показујући (21), смею (Р. 37), Јунонињѣ Сопутниче (Р. 41), Јуно (Р. 43), Грацию (Р. 49), негледаяући (49), јединую (Р. 52), со бурмутицею (Р. 52), сотворю (Р. 53).

2. Када се фонема /у/ нађе иза палаталног /љ/, секвенца /љу/ се означава диграфом <лю>: люди (11, 25, 33), любити (16), полюбишѣ (32), полюби (34), гостолубивіѣ (37), залюблѣне (38), веселю (38), любимце (Р. 41), любимацѣ (Р. 48), глаголю (Р. 53), полюбимѣ (55), лютити (60), любићете (64), на земљу (67), людски (76).

3. У секвенци /њу/ фонема /у/ се представља диграфом <ню>: ню (8, 10, 13), младоженю (9), сукню (18), за ню (35), путуню (52), комплиментиранию (дидаскалије, 65).

4. Правила црквенословенске ортографије која су налагала писање графичке <у> или диграфа <оу> на почетку речи и на почетку корена речи испред које се налази префикс, односно писање графичке <у> у средини или на крају речи, већи-

ном су поштовали писци: Рајић, Видаковић, Доситеј и Новаковић. У одређеним фазама свог стваралаштва они су и мењали ова правила. Начин обележавања фонеме /у/ у делима Емануила Јанковића и Јована Хаћића исти је као и овде описани Стеријин (Херити 1983: 30,31; Суботић 1989: 41).

2.11. Фонема /х/

1. Ради постизања потпуне симетрије консонантског система, струјно безвучно /х/ у већини дијалеката бива искључено из фонемског инвентара. Тако се и у говорима на тлу Војводине /х/ губи у већини положаја или се на његовом месту јављају /ј/ или /в/ (Ивић 1994а: 109, Ивић 2001: 98). Ова појава је у прошлости била још више изражена а поготово на плану писаног текста – у предвуковској и вуковској епохи ретки су били писци који су бележили графему <х> тамо где јој је место по етимологији. Како Стерија верно представља језик своје тадашње средине, ликови који су у делу представници војвођанског идиoma у свом говору не користе фонему /х/.

2. Нереализацију ове фонеме у лексичким/коренским морфемама у иницијалном положају, забележена је у примерима: оћу (1, 17), аљине (2, 5, 17), тео (5), оћешъ (17), айде (18, 25, 28), артія (32, 67), аљину (32), ода (32), оћешъ (39), тели (60), артію (77). У медијалном положају изостављање /х/ имамо у речима: приватимъ (3), уватити (5), увати (6), саранила (26). Изостанак финалног /х/ у облику сирома (32, 60) чини да се ова реч у генитиву једине јавља у облику сиромаа (67); овако настала вокалска гемината /-аа/ реализује се у говору као [ā]. Губљење фонеме /х/ имамо у потенцијалу – кад бы се (18); код заменица у акузативу множине – њи (22, 47), ій (34, 80); код заменица и придева у генитиву множине – њи (16), од белы костію (22), таковы (29), высокі наука (35), французки (9), олимпійски (Р. 38), твои (Р. 39), Ружичиѣвы устій (Р. 39), прегрдны (Р. 41), оны (57), правы (58); у облику партиципа - околостоећи ружа (Р. 38). Иако придеви у генитиву множине губљењем финалног /х/ постају хомофони са облицима придева одређеног вида у номинативу-вокативу (и акузативу за неживо) једине, односно номинативу и вокативу множине, употребом идеографског правописа они се разликују на писаном плану. Придеви одређеног вида у номинативу-вокативу (и акузативу за неживо) једине представљени су наставачком морфемом <-ый>, односно иза палаталних сугласника <-ій>; придеви у номинативу-вокативу множине имају наставак <-и>; наставак придева у генитиву множине је <-ы>, односно после непчаних сугласника <-и> (ово, наравно, после губљења финалног /х/).

Поред потпуног губљења /х/ у наведеним примерима, фонема /х/ је некад супституисана фонемом /к/. У П1 налазимо: закѣвате (13), ктела (58), проктева (58).

3. Када је део стране, обично немачке лексике, фонема /х/ односно <х>, редовно се јавља и у језику ликова који су представници народног говора. У П1 имамо: Іоханъ (18), унтерхондлус (22), Анчищенъ (28), курмахерај (39), унтерхалтовати (56), шмайхлусмъ (56), и у словачком слуге Јована - з'ѣхо (Ј. 88).

4. Све лексеме из рускословенског, грчког или латинског које садрже фонему /х/ по етимологији у славеносрпском језику Ружичића такође ће имати /х/ на лексичком плану. У П1 налазимо: стіхотворца (Р. 35), восхитити (Р. 36), Хвмну (Р. 36), тихопрхладителный (Р. 36), восхищеніе (Р. 37, Р. 47), стіхотворство (Р. 38), хармонія (Р. 39), стіхотворцы (Р. 41), Стіхотворецъ (Р. 41), Хвмень (Р. 43), стіхе (Р. 43), у страхопочитанію (Р. 51), у восхищеніе (Р. 52), глухи (Р. 53), под лихвою (Р. 54). У славеносрпском језику Ружичића фонема /х/ се јавља и у одговарајућим наставачким морфемама, тј. и на морфолошком плану: выпренныхъ духовъ (Р. 36), своихъ (Р. 36), земнородныхъ (Р. 52), въ персѣхъ (Р. 52), моихъ (Р. 52), стоящихъ (Р. 82).

5. Писци предвуковског периода у речима из народног говора не пишу графему <х> у етимолошком положају. Неки од њих ни у другим случајевима не пишу <х>, док се некад ова графема репрезентује апострофом. Сам Вук у *Српској граматици* графему <х> бележи у извесним страним речима, али је не даје у списку слова српске азбуке. Тек 1836. године Вук свесно и с образложењем уводи /х/ у свим положајима (Ивић 1991: 55).

2.12. Фонема /ц/

1. Настављајући старију правописну праксу, Стерија фонему /ц/ обележава диграфом <дж>. У П1 пише: диринджишъ (2), Джанъ (17), Джаномъ (18), джепу (21), по буджацы (34), картаджие (37), аванджираль (Ј. 53).

2. У предвуковској епохи Орфелин, Мушкатиновић и Рајић графемом <ж> нотирају /ц/. Доситеј се служио графемом <ж> а касније и <ч>, док Новаковић поред ове две користи и <ћ>. Видаковић се служио графикама <ц>, <ч>, <ж> и ди-графикама <дж> и <дч>. Емануил Јанковић је за фонему /ц/ користио следеће репрезентанте: <ч>, <ц> и <ж>; Јован Хацић <ц> и, изузетно, диграф <дж>. Иако Вук још 1814. године у *Писменици* помиње графему <ц> којом би означио /ц/, тек га 1818. године званично уводи у своју азбуку и то у *Рјечнику* (Херити 1983: 50, 51; Суботић 1989: 43).

3. Ортографија

1. На почетку првог дела дао сам преглед графема и знакова коришћених у П1. Ту смо се бавили њиховим инвентаром, функцијама у којима се јављају и фонолошким вредностима које им одговарају. У овом одељку говорићемо о употреби и комбиновању графема у речима, тј. о ортографији (Берић 1995: 65). Скуп графема коришћених у П1 је велик. Богати инвентар чине: графеме чија је фонолошка вредност била стриктно утврђена и које представљају једну, увек исту фонему или један, увек исти скуп фонема; графеме чија је фонолошка вредност била различита у разним речима; групе графема исте фонолошке вредности; и најзад, графеме или, тачније речено, знаци којима није представљена ни једна фонема. С друге стране, одређене фонеме српског језика нису имале графеме којима би биле представљене.

2. Ако пођемо од схватања фонолошког правописа као оног који се заснива на начелу да свакој фонему одговара посебна, увек иста графема, а томе додамо и да се у писању обележава глас који се чује у изговору речи¹⁴, јасно је да фонолошки правопис није довољан за бележење свих комбинација графема које користи Стерија у свом језику.

3. Стерија користи и морфонолошки правопис. Овим правописом бележи се фонемски састав морфема, а не речи. Примена овог правописа види се при означавању сугласничких група на морфемском шаву. Гласовне промене које се аутоматски остварују при изговору тешких и духу језика страних сугласничких скупова овај правопис не бележи – у противном би био угрожен изворни облик сваке морфеме, а на нивоу писаног текста некад би била замагљена веза између речи и облика од ког је потекла. Потврду примене морфонолошког правописа можемо видети у одељку о неизједначеним сугласничким групама. Како у овој категорији Стерија није био толико доследан, на приказаним примерима можемо видети да се

¹⁴ У „Граматици српског језика” Ж. Станојчића и Љ. Поповића овако дефинисан правопис назван је фонетски (Станојчић 1994: 26).

и он сам некада колебао па неке речи записивао морфонолошки, неке непотпуно морфонолошки, а неке у потпуности фонолошки.

4. Да би разбио хомографију истозвучних облика, Стерија примењује идеографски правопис. Једна иста фонема се у више различитих наставачких морфема представља преко различитих графема; овим реч већ на плану писаног текста носи информацију о граматичкој категорији којој припада. Разликовну функцију врсте и облика речи носе не само графеме већ и знаци попут танког и дебелог јер.

5. Поједини чланови прасловенског вокалног инвентара временом су изгубили особеност свог изговора и изједначили се са другим фонемама (/ы/ са /и/, /ѣ/ са /е/ или /и/ - на екавском терену, /ѣ/ са /е/, /ѣ/ са /у/, /ѣ/ и /ѣ/ прво међусобно па затим са /а/ - у одређеним положајима). Уколико је задржан писани начин репрезентовања ових фонема, у свим позицијама у којима им је место по етимологији, кажемо да је заступљен историјски правопис. Овај правопис не читава актуелно, тренутно, стање у језику и примери у којима треба писати ове графеме знани су само језичким стручњацима, али не и обичном говорнику. Стерија у примени овог правописног проседа није толико доследан.

Како се ортографија бави употребом графема, овде би требало објаснити употребу диграфа <ѣ> и <и> у речима у којима је употребљен идеографски ортографски проседе. С обзиром на то да сам при опису графема којима се представља фонема /и/ детаљно описао категорије бележења <ѣ> и <и>, овде ћу прескочити сувишна понављања. Такође ћу прескочити понављања случајева у којима се бележи <ѣ> за обележавање /е/ или /је/ и <ы> за нотирање /и/ јер је употреба ових графема у тој функцији, иако припада историјском ортографском проседеу, детаљно објашњена код начина бележења фонема /е/ и /и/.

3.1. Танко и дебело јер

1. Старословенски вокали /ѣ/ и /ѣ/, који су потицали од праиндоевропских кратких вокала, у X и XI веку бивају међусобно изједначени. Резултат тог једначења првобитно је било /ѣ/ (шва), нелабијализовани вокал средњег реда у простору између /е/ и /о/. Постепеним отварањем овог вокала, на највећем делу штокавског и чакавског подручја, он је прешао у /а/ (Ивић 1998б: 337, 347). На писаном плану, међутим, Срби су веома рано напустили <ѣ> и употребљавали само знак <ѣ>. Тек од XV века дебело јер се поново уводи у правопис, иако правила којима се регулише његова употреба нису увек доследна ни јасна (Херити 1983: 56). Када се употребљавају у делима писаца предвуковског периода, <ѣ> и <ѣ> се примењују у складу с историјским правописним принципом, а фонолошка вредност им је /ѣ/. Знаковима танког и дебелог јер обележава се апсолутни крај речи и они стоје иза финалног сугласника. Поред тога танко јер употребљено иза графеме <л>, односно <н>, означава палаталност фонема означених графемама <л> и <н>, односно фонеме /љ/ и /њ/. Сада ћу детаљније приказати категорије у којима се ове графичке користе као маркери краја речи.

2. Именице женског рода које се мењају по III деклинацији иза финалног консонанта имају <ѣ>. Овим се именице женског рода на плану писаног текста оддељују од именица мушког рода. У П1 имамо: честь (6, 56), старост (28), заповѣст (Р. 41), пѣснь (Р. 52).

3. Енклитички облик помоћног глагола *јесам* у првом лицу једнине има танко јер – самъ (2) чиме се разликује од придева – самъ. По аналогiji са самъ (2) Стерија пише знак танког јер и у пуном облику овог глагола: *Есамъ* (2) и *Есамъ ли* (13).

Иако ће после крајњег <м> у првом лицу једнине презента најчешће бити <ъ>, Стерија некад грешком пише и танко јер у овој позицији: *узымамъ* (8), *препоручуемъ* (11).

Као што је правописна пракса и налагала знак <ъ> налазимо у облику глагола *есть* (Р. 52).

4. Сходно правилима рускословенског, односно руског правописа, друго лице једнине презента редовно има знак <ъ>. Код Стерије налазимо случајеве: *мыслишь* (2), *диринджишь* (2), *любишь* (6), *удышешъ* (7), *мыслишь* (7), *споминѣшь* (16), *оѣшь* (17), *обслужишь* (18), *пыташь* (32), *полюбишь* (32), *добіешь* (33, 33), *срдишь* (34), *оставляшь* (34), *остаеъшъ* (40), *ліеъшъ* (Р. 42).

5. Када се фонема /љ/ нађе на крају речи она ће бити обележена диграфом <лъ>. Танким јер овде се обележава и палатално /љ/ и апсолутни крај речи. У П1 налазимо: *валь да* (2, 2), *чешаль* (3, 30), *шоль* (40), *педаљ* (69), *добродѣтель* (Р. 55). Фонема /л/ на крају речи биће представљена диграфом <лъ>.

6. За означавање фонеме /њ/ у финалном положају Стерија не примењује тако прецизна правила као код /љ/. Танко јер као ознаку палаталног /њ/ и апсолутног краја речи имамо у примерима: *конъ* (16), *огнь* (Р. 41), *панъ* (Р. 71). Танко јер се, међутим, јавља као ознака краја речи и иза финалног /н/ у: *изгрѣнь* (1), *пассіонъ* (9), *Іоханъ* (18), *еданъ* (1).

7. Прво лице једнине презента Стерија најчешће пише са знаком дебелог јер иза финалног <м>. У П1 имамо: *имамъ* (2), *заптіемъ* (3), *приватимъ* (3), *пытамъ* (5, 7), *милуемъ* (8), *нечуемъ* (12), *мыслимъ* (19, 29), *издышемъ* (19), *чуемъ* (21), *фалимъ* (22), *веруемъ* (22), *унтерлондлуемъ* (23), *міемъ* (30), *помыслимъ* (31), *познаемъ* (31).

8. Услед непрецизности свог правописа, Стерија ће некад и у другом лицу једнине презента писати <ъ> иза финалног <ш>. Ипак, напомињем да су овакви примери ређи од примера са танким јер у истој категорији. У П1 налазимо: *чуеъшъ* (11, 11), *милуеъшъ* (31), *доѣшеъ* (32), *оѣшеъ* (39), *убіеъшъ* (67), *откріеъшъ* (Р. 75).

9. У славеносрпском језику Ружичића Стерија уводи рускословенску црту додавањем финалног <т> у трећем лицу једнине и множине презента. Иза овог финалног <т> увек се налази знак дебелог јер. Ово потврђују примери: *заступляють* (Р. 39), *греетъ* (Р. 41), *прилпнетъ* (Р. 53), *довлѣетъ* (Р. 53), *уразумѣетъ* (Р. 54), *подобаетъ* (Р. 70), *проводять* (Р. 72), *изображаеть* (Р. 72), *остаеть* (Р. 73), *тежитъ* (Р. 73), *прил'пнетъ* (Р. 74), *возгрѣваеть* (Р. 76).

10. У инструменталу једнине именица свих родова Стерија најдоследније бележи графичку <ъ> као ознаку апсолутног краја речи: *паяцемъ* (17), *цыганиномъ* (17), *Джаномъ* (18), *госпоѣомъ* (20), *с' марвомъ* (33), *с' женомъ* (38), *струіомъ* (Р. 39), *цвеѣемъ* (Р. 42), *с' перѣмъ* (Р. 43), *Госпоіомъ* (47), *заглавіемъ* (цитат, 50), *Јовишемъ* (Р. 51), *славянскимъ языкомъ* (Р. 52), *оклагіомъ* (60), *са Финескомъ* (61).

11. У инструменталу једнине заменичко-придевске промене редовно је <ъ> као маркер апсолутног краја речи. У П1 имамо примере: *издртымъ* (2, 5), *яднымъ* (2), *с' овымъ* (5, 45), *за коє кимъ* (7), *млогимъ* (8), *шньимъ* (10, 27), *с' нѣомъ* (12), *жутымъ* (17), *моимъ* (20), *постаріимъ* (45), *правымъ* (20), *нѣномъ* (26), *с' тобомъ* (31), *сотымъ* (32, 58), *моіомъ* (46), *с' коіомъ* (55), *с' нѣимъ* (69).

12. Придеви мушког и средњег рода у генитиву једнине иза финалног <г> редовно имају дебело јер: *покойногъ* (5, 21), *едногъ* (9), *најгорегъ* (31), *неувядаемогъ* (Р. 38).

13. Дебело јер налазимо и у генитиву множине заменичко-придевске промене иза финалног <х> выпрeннѣхъ духовъ (Р. 36), своиѣхъ (Р. 36), земнороднѣхъ (Р. 52), моиѣхъ (Р. 52), стоящихъ (Р. 82).

14. Прилози, предлози и модалне речи са завршетком на сугласник као ознаку краја речи најчешће ће имати дебело јер: кодъ (почетак), одъ (1, 3, 22, 28, 38), іошгъ (2, 4), некъ (2), кадъ (5, 30), пакъ (6), веѣъ (15), чрезъ (34), такоѣеръ (35), отъ (38), въ (Р. 34, Р. 52), изъ (Р. 39, цитат 50), овдендеръ (40), подъ (50), гдигодъ (56), садъ (3, 5).

Поред ових забележени су и примери са танким јер у овој категорији: кодъ (1), штогодъ (33).

Финално јер у овој категорији Стерија ће често замењивати апострофом (види поглавље 3).

15. Финално /л/ биће обележено секвенцом <лѣ>: журналъ (1), елъ (20), престолъ (Р. 41), оригиналъ (Р. 44), предѣлъ (Р. 72), заповѣдилъ (Р. 75), вѣдалъ (Р. 77).

16. Поред набројаних случајева Стерија ће знак дебелог јер писати и код именица иза финалних <т, р, н, ц, ф, в, с (удвојено), к, ч, ш>. Овде Стерија неће бити тако доследан па ће после неких од ових сугласника некад писати и знак <ъ>.

Следеће примере налазимо написане без јерова: не парле француз (28), неш мыти (30). Највероватније се ради о штампарској грешци.

17. Колебање у писању танког и дебелог јер заједничка је карактеристика свих писаца предвуковског периода који су уопште користили овај знак. Покушавајући да прилагоде прегломазни граfiјски инвентар правописним правилима којима су се служили у својим делима, Текелија, Соларић, Дошеновић и Мушицки изостављају дебело јер. Својом реформом 1810. године Сава Мркаљ искључује <ъ> из употребе, али седам година касније, под притиском црквених власти, он се одриче оваквог свог схватања (Ивић 1998а: 173, 174).

Знак танког јер Вук спаја са граfiјама <л> и <н> и добија јединствен граfiјски лик - <лѣ>: за означавање /л/, односно <њ>: за означавање /њ/. Вук задржава знак дебелог јер, али као ознаку слоговности /р/ у суседству вокала. Овај принцип означавања /р/ Вук ће задржати и у другом издању *Рјечника* (Ивић 1991: 54, 55).

3.2. Графема /шч/

1. Графема <Ѡ> била је део граfiјског инвентара и српске и руске црквене ћирилице, односно и српскословенског и рускословенског. С друге стране, гласовна вредност <Ѡ> била је у сваком језику различита – у српскословенском графемѣ <Ѡ> је одговарао фонемски след /шт/, а у рускословенском /шч/. Упрошћавањем знакова црквене ћирилице и њиховим обликовањем тако да на визуелном плану одговарају тада употребљаваној верзији латинице, Руси стварају своју грађанску азбуку у којој ће графемѣ <Ѡ>, фонолошке вредности /шч/, одговарати граfiја <шч>. Увођењем руске грађанске ћирилице у српске штампане књиге, у шестој деценији XVIII века, Срби се упознају са граfiјом <шч>. Двојство које је постојало при читању <Ѡ>, у зависности да ли се поштовала српска традиција или новоусвојена руска правила, пренето је и на поље изговора граfiје <шч>. Орфелин, Вујановски, Мразовић, Соларић, Видаковић и Јовановић у својим приручницима рускословенског инсистирају на вредности /шч/ за <Ѡ>, односно <шч> - ако говоре о словима грађанске азбуке. Тирол, Карацић и Ј. Поповић, међутим, граfiји <шч> дају двојан изговор, и као /шт/ и као /шч/, у зависности да ли се ради о српским или о „славенским” речима (Младеновић 1989: 26-30).

2. Пишући славенизме у језику Ружичића, Стерија користи графему <щ>. Ако имамо на уму чињеницу да је Ружичићев језик донекле неразумљив ликовима који говоре само народним језиком, ако знамо да Ружичић за себе каже да говори славенским језиком (дакле рускословенским или мешовитим славеносрпским), графички <щ> у његовим примерима одговара вредност /шч/. У П1 налазимо: существо (Р. 36), посвѣщава (Р. 36), восхищеніе (Р. 37, Р. 47, Р. 52), преобрашена (Р. 39), постѣщеніе (Р. 44), преизпещрена (Р. 52), любящаго (Р. 52, Р. 70), высокопарящему (Р. 52), предстоящему (Р. 52), ищещи (Р. 52), горящими (Р. 52), вещи (Р. 54, Р. 72), Эще (Р. 54), блестятъ (Р. 70), изыашно (Р. 70), отягощени (Р. 72), превращени (Р. 73), за тихотекущимъ (Р. 73), Существа (Р. 75), аще (Р. 76), стоящихъ (Р. 82).

3. У српским речима секвенца /шт/ најчешће је представљена следом графема <шт>: Позориште (насловна страна), іошт' (4), іошт' (4), бештія (8, 10), у башти (24), пиштоля (33), штогодъ (33), с' вештцѣма (42).

Графему <щ>, фонолошке вредности /шт/, налазимо у следећим примерима: ща (24), нища (39).

4. Српски писци предвуковског периода користе графему <щ> дајући јој дво-струку фонолошку вредност - /шт/ и /шч/. У ту групу писаца спадају: Јован Рајић (у питању је графичка <Щ> из црквене ћирилице), Орфелин, Јанковић и Новаковић (Младеновић 1989: 27). Јован Хаџић, међутим, ову графему користи искључиво за нотирање секвенце /шт/ (Суботић 1989: 94). Својом реформом црквене ћирилице, 1810. године, Сава Мркаљ избацује <Щ> из система слова; ова реформа је посредно упућивала и на реформу грађанске азбуке која је за секвенцу /шч/ користила графему <щ>. Вук графему <щ> не уводи у своју реформисану азбуку.

3.3. Апостроф

1. Иако сам апостроф на почетку рада уврстио у списак графема коришћених у П1, он је само условно члан овог скупа. Статус праве графеме му ускраћује чињеница да се њиме као најмањом јединицом писаног текста не представља ни једна фонема. Он је знак који може да замени друге знаке (<ъ, њ>) или графеме (односно фонеме чији су они репрезентанти), односно он само указује на изостављен знак или графему који би ту требало да стоје, али се не пишу и не читају.

2. Стерија користи апостроф да би означио изостављен, синкопиран вокал. У П1 налазимо: уместо /и/ - ес' (1), ал' (3), ел' (24); уместо /е/ - с' извія (Р. 35); уместо /о/ - задолств' (Р. 49). Последњи пример је из стиха који говори Ружичић; изостављањем крајњег /о/ одржава се метричка структура од шест слогова у стиху. С апострофом се јавља и пример прил'пнѣтъ (Р. 74) – апостроф овде означава изостављен вокал /е/, ову реч Стерија пише и без апострофа – прилпнѣтъ (Р. 53).

Крајње /и/ у облицима инфинитива Стерија изоставља и на његовом месту пише апостроф у словачком језику слуге Јована: купит' (Ј. 54), достат' (Ј. 54), пытат' (Ј. 55), питат' (Ј. 55). Апостроф означава изостављено /и/ и у другим примерима из Јовановог говора: ист' (Ј. 54), от'шли (Ј. 77).

3. У једном случају Стерија ће апостроф искористити да означи слоговно /р/ у суседству вокала: скр'ати (61). Ипак, Стерија није толико доследан у овој категорији па /р'/ обележава и без апострофа – потро (27), што може значити и да је Стерија овде изговарао консонантско /р/.

4. Ипак, најчешћа употреба апострофа код Стерије је да би њиме означио изостављене знаке танког и дебелог јер. Апостроф је најзаступљенији у категорији предлога.

Апостроф као ознаку изостављеног <ъ> имамо у примерима: досад' (1), нек' (3, 38), од' (3, 26), јошт' (4), с' (5, 7, 12, 30, 31, 33, 34, 38, Р. 41, 42, Р. 53, 59, 69, Р. 73, 76, Ј. 83), пак' (6, 34), кад' (30), к' (32), с' ким' (Р. 41), с' тобом' (12), Светозар' (78).

У примеру едан' (2, 35) имамо апостроф уместо <ъ>.

У примеру подь' старость (28) имамо сувишан апостроф после <ъ>.

5. За разлику од неких својих савременика, Хаџића на пример, Стерија апострофом никад не означава покретни вокал заменичко-придевске промене. Стерија, такође, апострофом не означава ни изостављено /х/ у одређеним граматичким категоријама као ни изостављено /ј/ или /в/.

3.4. Удвојени сугласници

1. Правописна пракса Стеријиног времена предвиђала је бележење удвојених сугласника у појединим категоријама. Удвојени сугласници могли су се наћи у: страним личним именима, страним речима које у свом оригиналном лику садрже удвојене сугласнике, рускословенским речима, српским и рускословенским речима код којих се на граници двеју морфема нађу исти сугласници. У речима словенског порекла биле су могуће следеће комбинације: <дд, жж, зз, нн, сс, шш>. Удвојени сугласници у страним речима јављали су се у овим комбинацијама: <бб, вв, кк, лл, мм, нн, рр, сс>.

2. Када пише вишим стилем, тј. славеносрпским језиком, Стерија некад у личним именима пише удвојене сугласнике. На насловној страни налазимо пример ЈОАННА (насловна). У језику Ружичића два су примера: Аполло (Вјд., Р. 45) и Аполло (Нјд., Р.48).

3. Стране речи, по узору на свој оригинални лик, такође имају удвојене сугласнике: ноблессима (3), ноблесса (3, 13), ноблессъ (6), выше ноблессъ (31), свака ноблессъ (29) (а све према оригиналном лику француског noblesse); пассионъ (9), пассионъ (58) (по узору на француско passion); котиллионъ (36) (француски облик је cotillon); иберрокъ (33).

4. Удвојено <н> налазимо у трпном глаголском придеву возлюбленная (Р. 70). Примену морфонолошког правописног принципа видимо и у примеру кад се <н> из коренске морфеме нађе поред <н> којим почиње наставачка морфема. У П1 имамо: выспренныхъ духовъ (Р. 36), найвыспреннии (Р. 70), превыспреннымъ (Р. 73).

5. Овде побројане категорије јављања удвојених сугласника заступљене су и у делима других писаца овог периода. Тако Ј. Рајић, Доситеј, Видаковић, Венцловић, Јанковић и Хаџић удвојене сугласнике пишу у случајевима у којима их пише и Стерија, односно онако како је то предлагала тадашња правописна пракса. Једино одступање налазимо у трпном глаголском придеву где неки пишу <нн> а неки <н> (Херити 1983: 59; Суботић 1989: 82, 83).

3.5. Неизједначени сугласници на морфемској граници

1. У првом издању *Покондирене тикве* Стерија користи следеће ортографске проседе: фонолошки, морфонолошки, идеографски и историјски. Морфонолошким правописом чува се фонемски састав морфема, а не речи – ово се најбоље види у писању сугласничких група на морфемској граници. Префиксалне и суфиксалне морфеме се код морфонолошког правописа јављају само у свом основном облику. Морфонолошким правописом не читава се актуелно стање изговора речи, тј. њиме се не региструју сугласничке промене које се аутоматски остварују у говору.

2. На споју префикса и коренске речи у П1 налазимо следеће примере неизједначених сугласника: обслужишь (18), сбыло (31), обчинити (37), отрећи (Р. 37), разк'рваисе

(Р. 38), безсмертний (Р. 43), исчезава (Р. 50), презипрешрена (Р. 52), неисчерпаемый (Р. 52), разсрдити (Р. 72), підприємію (Р. 73), розширена (80), изчадіє (Р. 83), безчислені вѣки (Р. 83).

3. Кад преузима страну лексику, Стерија не записује фонолошки оно што је говорна реалија, већ транслитерује стране облике и на тај начин на писаном плану у речи имамо сугласничке групе које се иначе не остварују у српском језику. У П1 имамо примере: субтилно (17) и артигкайт (49).

4. Неизједначене сугласнике, као последицу примене морфонолошког правописа, налазимо и на споју коренске/лексичке морфеме и суфикса. У П1 то видимо у примерима: сладка (6), гладки (7), пољубце (32), сладкіј (Р. 71), србску (82). Поред морфонолошки записаних облика францускіј (11), францускіј (22) и француски (11), Стерија чешће пише француски (3, 9, 81), а некад и фонолошки, као и наш савремени правопис, француски (14). Двоумљење између фонолошког и морфонолошког принципа видимо и у примерима: слушкинѣ (2) и служкинѣ (35). Морфонолошки нису записани ни примери *серца* (Р. 43) и *серце* (Р. 76) – <ер> је у овим примерима само правописни манир бележења /r'/. У примеру *людски* (Р. 76) видимо сачуван морфемски састав, као и у нашем савременом правопису; говорна реалност је и овде друкчија.

5. Непостојање фонолошког писма повлачи за собом и употребу нефонолошких правописних принципа. Ове и сличне сугласничке групе на морфемским спојевима пишу сви писци преддуковског периода који користе морфонолошки проседе. Због честих недоследности некад имамо делимично или потпуно изједначене сугласничке групе на морфемском шаву.

3.6. Састављено и растављено писање речи¹⁵

1. Стерија показује доста колебања када се ради о састављеном и растављеном писању речи. Иако и у овој категорији постоје одступања, Стерија често пише заједно глагол и енклитику која следи.

Повратна заменица *се* написана је састављено са глаголом у примерима: *опоминѣмсе* (5), *небойсе* (32), *познаесе* (34), *разк'р'вависе* (Р. 38), *Не стараетесе* (40); али растављено у примеру *унтерлонтовати се* (59).

Често и речцу *ли* налазимо спојену са глаголом иза ког стоји: *нієли* (34), *Эстєли* (Р. 39), *вѣсили* (Р. 53), *вѣсили* (Р. 54); растављено су написани примери: *имате ли вољу* (10), *Есамъ ли* (13).

Глагол и енклитички облик заменице која следи представљени су као једна реч у примеру *стоими* (9).

Стерија некад и заменице пише састављено са енклитикама уз које стоје: *койсе* (Р. 42), *тоє* (Р. 77).

Прилог и енклитички облик глагола *јесам* представљени су као једна реч у примеру *кадсте* (5).

Стерија некад пише састављено негацију и глаголски облик испред кога стоји: *нечуємъ* (12), *небойсе* (32), *негледаюћи* (49), *нешалитесе* (74). Ипак, у овој категорији чешћи су растављено написани облици попут ових: *не имѣю* (Р. 52), *не глєди* (65), *не откриєшъ* (Р. 75), *не виђиѣ* (Ј. 75).

Спој предлога и личне или показне заменице Стерија некад пише заједно: *шнѣимъ* (10. П1), *шнѣимъ* (27), *сотымъ* (32, 58), *надомною* (Р. 75), *шнѣиме* (76), *шнѣоме* (81); али и *со тымъ* (80).

И поред састављено написаних сложених прилога – *досад'* (1), *єданпутъ* (65), *гди-годь* (56); Стерија их некад пише и као две речи – *єданъ путъ* (1, 65).

¹⁵ Напомињем да овде приказујем све примере које сам имао у ексерпираном материјалу, то равно не значи да су то и сви примери који се налазе у П1.

У категорији речци налазимо растављено написане примере: кан' да (1, 2), валь да (2), међу тымъ (40).

4. Разлике између првог и другог издања *Покондирене тикве*

4.1. Графија

1. Текст П2 је писан Вуковом реформисаном, фонолошком азбуком. Ову азбуку чини тридесет графема, као и у нашем савременом писму, и знак дебелог јер, <ъ> се у П2 користи као део диграфа <ръ> којим се означава /r/ у присуству вокала. Текст првог издања *Покондирене тикве* је у другом издању транслитерован, односно, како се ради о фонолошком правопису, можемо рећи транскрибован фонолошким писмом. Графије чија је фонолошка вредност стриктно утврђена и којима се представља увек једна одређена фонема у П2 задржавају свој граfiјски лик; ту спадају: <б, в, г, д, ђ, ж, з, к, м, н, о, п, р, с, т, ћ, ф, х, ц, ч, ш>. Графија <у>, фонолошке вредности /u/, у П2 је замењена графемом <в>; графија <Ѡ> чија је фонолошка вредност у П1 /t/ у П2 је замењена графијом <т>; грчко <υ>, у П1 употребљено са фонолошком вредношћу /и/, у П2 се представља графијом <и>. Диграф <дж> који Стерија користи у П1 да би означио фонему /ц/ у П2 имамо транслитерован као <ц>.

2. Графеме <ю> одговара транслитерат у виду следа графема <ју>, а диграф <ню> се транслитерује као <њу>, односно <лю> као /љу/. Графеме <я> из П1 у П2 одговара запис <ја>, изузев у ситуацији кад је део диграфа <ня> кад се представља као <ња>, односно у диграфу <ля> кад се транслитерује као <ља>.

3. Графема <й> транслитерује се као <ј> док диграфи <ый> и <ий>, фонолошке вредности /и/, имају писану репрезентацију као <и>. Графемом <и> се у П2 репрезентују следеће графеме из П1: <и>, <і> и <ы>.

Ситуације у којима у П1 стоји <й> да би означило фонему /j/, у П2 су представљене графијом <ј>. Положај фонеме /j/ иза вокала /о/ или /у/, а испред /о/, у П2 имамо транслитерован са <ј>. Исто важи и за ситуацију када се /j/ нађе испред /о/ у почетном положају у речи – след диграфа <іо-> у П2 имамо представљен као <јо->. Како се у П1 фонема /j/ никад не бележи испред /и/, у П2 увек имамо запис са <ј>. У П2 имамо и нотирање <ј> у позицији иза <и> а испред <а>, у свим случајевима где му је место по етимологији.

4. Слововно /р/ у вокалском окружењу у П2 се представља као <ръ>. То потврђују примери потро (27. П1) : потро (31. П2) и скр'ати (61. П1) : кр'ати (69. П2). Група <ер> којом се према тадашњој правописној пракси означавало /r'/ у П2 се транслитерује, такође, са <ер>: на верху (38. П1) : на верху (44. П2); персию (39. П1) : персију (45. П2); жертвую (41. П1) : жертвују (47. П2); серца (43. П1) : серца (49. П2); въ персѣхъ (52. П1) : в персѣх (59. П2); шмеркати (52. П1) : шмеркати (59. П2); серце (76. П1) : серце (87. П2). Само у једном примеру <ер> имамо транскрибовано као /р/: цервено (55. П1) : црвено (63. П2).

5. Што се тиче транскрипције графије <щ>, једино у примерима ща (24. П1) и нища (39. П1) она је транскрибована као /шт/ тако да имамо примере: шта (28. П2) и ништа (45. П2). У свим осталим случајевима (двадесет пет примера) графема <щ> је транскрибована као /шч/. Свих двадесет пет примера је ексцерпирано у Ружицићевом славеносрпском језику.

6. Фонема /л/ се у П1 означава графемом <л>. Овом графемом се, по правилима рускословенског правописа, означава и фонема /л'/ испред /е/ у примерима са

<ле>, а исто тако са <л> се означава и /љ/ на крају слога (види поглавље 1, тачку 74). Група <ле> из П1 у П2 је транскрибована као /ле/: земље (52. П1) : земље (59. П2); удивленија (70. П1) : удивленија (79. П2); али ову групу налазимо транскрибовану и као /ље/ у примеру Израиле (76. П1) : Израјиље (86. П2).

Графему <л>, фонолошке вредности /љ/, транскрибовану са /л/ имамо у следећим примерима: опорочителницу (45. П1) : опорочителницу (51. П2); благодјетелна (47. П1) : благодјетелна (54. П2); земли (72. П1) : земли (81. П2).

Графему <л> транскрибовану као /љ/ у П2 налазимо: задовољна (42. П1) : задовољна (48. П2); задовољни (45. П1) : задовољни (51. П2); задовољств' (49. П1) : задовољств (56. П2); пријателство (50. П1) : пријателство (57. П2).

Руски облик са сожалењем (83. П1) који писац употребљава у дидаскалијама у П2 је дат као сажаљењем (93. П2); иако је облик делимично србизирани, јотовано /л/ није и написано.

7. Сви случајеви из П1 у којима се графемама <е> и <е>, односно мајускулним графемама <Е> и <Э>, представља секвенца /је/ у П2 су транскрибовани са /је/, односно транслитеровани у следу графема <је> или <Је>.

Ретки примери у којима Стерија, највероватније грешком, напише <ѣ> у историјском положају у речи коју изговара лик који говори шумадијско-војвођанским дијалектом, у П2 су транскрибовани са /е/. Тако имамо примере: лѣта (2. П1) : лета (4. П2); тѣло (16. П1) : тело (19. П2).

Овде спада и пример из дидаскалија завѣса (31. П1) који је транскрибован као завеса (35. П2). Изузев примера с' перѣмъ (43. П1) : перјем (49. П2), где <ѣ> означава секвенцу /је/, али не од изворног /ѣ/, сви остали примери који су у П1 написани са <ѣ> (педесет шест примера) у П2 су транскрибовани са /је/ (уп. тачку 2.3: 15).

4.2. Ортографија

4.2.1. Сугласничке групе на морфемском шаву

1. У Вуковом фонолошком писму инвентар графема одговара гласовном систему српског језика, а у фонолошком правопису употреба графема одсликава оно што се стварно и изговара. При бележењу оног што се изговара постоје, наравно, одређена ограничења. Речи се бележе у оном лику који оне имају у самосталном положају, тј. не бележе се гласовне промене до којих аутоматски долази при додиру речи у говору. Нека сугласничка једначења се не бележе да се реч не би превише удаљила од облика од ког је потекла; дакле, супротно фонолошком принципу, у појединим случајевима се бележи фонемски састав коренске морфеме и префиксалне или наставачке морфеме, без сугласничких једначења на морфемском шаву. Недоследност у фонолошком бележењу имамо и у неким примерима са /ј/.

2. Идеографским и историјским правописом записани примери из П1 транскрибовани су, односно транслитеровани у П2 према начелима изнетим у одељку о графици. Кад су у питању речи које су у првом издању записане морфонолошким правописом, оне се у П2 јављају са изједначеним сугласницима на морфемском шаву. Потврда тога су примери¹⁶: французки (3. П1) : француски (5. П2); сладка (6. П1) : слатка (8. П2); гладки (7. П1) : глатки (10. П2); французки (9. П1) : француски (12. П2); францускiй (11. П1) : француски (13. П2); француски (11. П1) : француски (13. П2); францускiй (11. П1) : француски (14. П2); францускiй (22. П1) : француски (25. П2); сладкiй (31. П1) : слатки (36. П2); сбыло (31.

¹⁶ Овде напуштам праксу приказивања речи као у претходна два одељка, тј. да уколико се реч појави више пута, у загради наведем све странице са забележеним примерима. Због ситуације да је облик исте речи из П1 на разним местима у П2 различито представљен, бележење исте речи биће сваки пут посебно, тј. без обједињеног приказа свих страна на којима се она налази.

П1) : збило (36. П2); полюбце (32. П1) : пољупце (38. П2); служкинѣ (35. П1) : слушкиње (40. П2); любкій (35. П1) : љупки (41. П2); обвинити (37. П1) : опчинити (43. П2); отрѣи (37. П1) : одрѣи (43. П2); разк'рависе (38. П1) : раскрави се (44. П2); с' вештцѣма (42. П1) : с вешцима (48. П2); лубкій (42. П1) : љупки (48. П2); артигкѣйт (49. П1) : артикайт (56. П2); изчезава (50. П1) : ишчезава (57. П2); неисчерпаемѣй (52. П1) : неишчерпајѣми (59. П2); преизпещрена (52. П1) : преиспещрена (59. П2); приповедкама (60. П1) : приповеткама (68. П2); полюбецѣмъ (70. П1) : пољупцемъ (79. П2); сладкій (71. П1) : слатки (80. П2); расрдити (72. П1) : расрдити (82. П2); предпріятію (73. П1) : претпріятіју (83. П2); раширена (80. П1) : раширена (90. П2); французки (81. П1) : французки (91. П2); србску (82. П1) : српску (93. П2); изчадіе (83. П1) : ишчадије (93. П2); безчислены (83. П1) : бешчислены (94. П2); субтилно (17. П1) : суптилно (20. П2).

У примеру людски (76. П1) : људски (87. П2) нема сугласничког једначења на споју коренске речи и наставачке морфеме. За одступање од правила фонолошког бележења у примерима са <дс> и <дш> залагао се сам Вук. Једино одступање налазимо у Ружичићевом примеру безсмертнѣй (43. П1) : безсмертни (49. П2); он је, можда, овако транскрибован да би донекле била поштована традиција руског правописа – на изговорном плану он се реализује као [бесмертни].

4.2.2. Састављено и растављено писање речи

1. Правописна правила представљају друштвену творевину, договор између језичких стручњака. Појам правилности имплицира појам неправилности свега оног што у моменту доношења правила није прихваћено као норма. Ово се најбоље види кад је у питању састављено писање речи. Правописна пракса која је постојала у време објављивања П1, а коју ни сам Стерија није увек поштовао, променила се у време објављивања другог издања. Данашњи правопис, с друге стране, испољава разлике и у односу на прво и у односу на друго издање.

2. У свом *Рјечнику* (али не и у *Предговору* и *Српској граматици*) Вук повратну заменицу *се* пише заједно са глаголом који јој претходи (Ивић 1991: 58). Иако је Стерија глагол и повратну заменицу *се* само некад писао као једну реч, у П2 их увек налазимо написане растављено. То потврђују примери: опоминѣмсе (5. П1) : опоминѣм се (7. П2); небойсе (32. П1) : не бој се (37. П2); познаесе (34. П1) : познаје се (40. П2); разк'рависе (38. П1) : раскрави се (44. П2); Не старайтесе (40) : Не старайте се (46. П2).

У свим овим случајевима оно што у говору чујемо као једну акценатску целину, у ствари је спој две речи – једне ортотоничне, тј. способне да понесе акценат (та реч је у овом случају глагол) и клитике која не може да понесе акценат (то је у овом случају повратна заменица *се*). Иако се ове две речи у изговору везују једним, заједничким акцентом, приређивач другог издања их, сходно правописним правилима свог времена, пише растављено.

Србизирање на правописној равни спроведено је и код руских, односно словеносрпских облика повратних глагола: гнѣвалася (73. П1) : гњевала сја (83. П2); приволится (73. П1) : приволети сја (83. П2); претворится (76. П1) : претворит сја (87. П2); старайся (54. П1) : старај сја (61. П2).

Овакав начин писања не одговара ситуацији у руском правопису, а супротан је и изговору ових облика, које, такође, региструјемо као једну акценатску целину.

У П2 не налазимо примере састављеног писања глагола и упитне речце *ли* као у П1. То потврђују примери: ель (20. П1) : је ли (23. П2); Эстели (39. П1) : Јесте ли (45. П2); вѣсили (53. П1) : вјеси ли (60. П2); вѣсили (54. П1) : вјеси ли (61. П2); Эл' те (62. П1) : Је л'те (70. П2).

Када су глаголи у питању, растављено писање и промену правописне праксе из П1 налазимо у примерима: кадсте (5. П1) : кад сте (7. П2); стоими (9. П1) : стоји ми (12. П2); койсе (42. П1) : који се (48. П2); тое (77. П1) : то је (88. П2).

За разлику од П1 где негацију некад налазимо састављену са глаголом, у П2 *не* је увек одвојено од глагола: нечуемъ (12. П1) : не чујем (15. П2); небойсе (32. П1) : не бој се (37. П2); негледајуи (49. П1) : не гледајући (56. П2); нешалитесе (74. П1) : Не шалите се (83. П2).

И Вук је био доста колебљив када је у питању писање негираних облика неких глагола. У складу са Вуковим принципом писања *не ћу* у П2 налазимо овако написан облик *нећеу* (73. П1) : *не ће* (82. П2).

У П2 редовно налазимо растављено написане предлог и заменицу која уз њега стоји: *шњимъ* (10. П1) : *с њим* (13. П2); *шњимъ* (27. П1) : *с њим* (31. П2); *сотымъ* (32. П1) : *с отим* (38. П2); *сотымъ* (58. П1) : *с отим* (66. П2); *шњиме* (76. П1) : *с њиме* (86. П2); *со тымъ* (80. П1) : *с отим* (90. П2); *шњоме* (81. П1) : *с њоме* (91. П2); *надомною* (75. П1) : *нада мноју* (85. П2).

Неки сложени прилози који су у П1 дати као једна реч у П2 се налазе написани растављено: *заедно* (15. П1) : *за једно* (18. П2); *гдигодъ* (56. П1) : *где год* (64. П2); *еданпутъ* (65 П1) : *један пут* (74. П2).

У категорији речи састављено су написани примери: *кан' да* (1. П1) : *канда* (3. П2); *кан' да* (2. П1) : *канда* (4. П2); *ваљ да* (2. П1) : *ваљда* (4. П2).

Растављено написане налазимо следеће примере: *међу тымъ* (40. П1) : *међу тим* (46. П2); *зайста* (63. П1) : *за иста* (72. П2).

Растављено су написани облици: *наполъ* (77. П1) : *на поље* (87. П2); *коскакво* (34. П1) : *које какво* (40. П2); *околостоећи ружа* (38. П1) : *около стојећих ружа* (44. П2).

У облику *иберрокъ* (33. П1) : *иберрок* (38. П2) задржани су удвојени сугласници на граници између префиксалне и коренске морфеме. Ово је једини случај удвојених сугласника у речима страног порекла у П2.

4.3. Редакторске измене другог издања

1. Период од четрдесет шест година између првог и другог објављивања *Локондирене тикве* обележила је промена писма и правописа. С обзиром на ту чињеницу, једина разлика П2 у односу на П1 би требала да буде у графематско-ортографском лику. Друго издање, међутим, испољава значајна одступања у односу на прво у погледу језика. Измене у П2 су на свим нивоима: фонолошком, морфофонолошком, морфолошком, лексичком и синтаксичком. Сувише слободна редакција своди се највише на исправљање дијалекатских особености језика из првог издања, али исправљени су и облици који нису дијалекатски. У наставку рада представитићу све измене које је претрпело друго издање.

4.3.1. Исправљени дијалектизми на фонолошком и морфофонолошком плану

1. Шумадијско-војвођански дијалекат није у потпуности екавски. Иако је старо */ѣ/* у већини случајева замењено са */е/*, постоје категорије у којима је услед фонетских или морфолошких разлога рефлекс */ѣ/* фонема */и/*. Поред икавизама који су део нашег стандардног језика у дијалекту се могу наћи икавизми и у другим категоријама.

2. Типично дијалекатска црта је да глаголи VII Белићеве врсте у облицима од инфинитивне основе редовно имају аналошко */и/* према */и/* у презентској основи (Ивић 1994б: 227). Ова особина забележена је код већине српских писаца из Војводине у XVIII и првим деценијама XIX века (Херити 1983: 82; Суботић 1989: 99). Сувише слободну редакцијску измену у П2 представља замена овако насталог */и/* вокалом */е/* чиме се ови облици од дијалекатских претварају у стандардне. Извршене су промене у примерима: *видіо* (2. П1) : *видео* (4. П2); *живіо* (5. П1) : *живео* (7. П2); *видіо* (14. П1) : *видео* (17. П2); *видили* (19. П2) : *видели* (22. П2); *полудила* (24. П1) : *полудела* (27. П2); *видила* (25. П1) : *видела* (28. П2); *полудила* (27. П1) : *полудела* (31. П2); *видіо* (29. П1) : *видео* (33. П2); *Видићете* (30. П1) : *Видећете* (34. П2); *живити* (33. П1) : *живети* (38. П2); *постыдіо* (43. П1) : *постидео* (49. П2); *стыдити* (57. П1) : *тидети* (65. П2); *видићемо* (60. П1) : *видећемо* (68. П2); *видићу* (64. П1) : *видећу* (72. П2); *живити* (64. П1) : *живети* (73. П2); *полудіо* (67. П1) : *полудео* (76. П2); *волила* (70. П1) : *волела* (79. П2); *приволится* (73. П1) : *приволети сја* (83. П2).

Једини сачувани икавизам ове врсте видимо у речи видіо (79. П1) : видио (89. П2); пример је из језика Феминог брата Митра, који је иначе типичан представник народног говора.

3. Војвођанске говоре карактерише фонема /и/ на месту историјског /ѣ/ у прилогу *где* и облицима који се изводе од њега (Ивић 1994а: 162; Ивић 1994б: 227). Све овакве облике у П2 налазимо записане са /е/ или чак /је/ на месту /и/: гди (4. П1) : где (7. П2); гди (35. П1) : где (41. П2); гди (37. П1) : гдје (42. П2); гдигодъ (56. П1) : где год (64. П2); гди (56. П1) : где (64. П2); гди (62. П1) : где (70. П2).

4. Облик доникле (34. П1) у другом издању је преправљен и јавља се као – донекле (39. П2).

5. За дијалекат је карактеристична појава асимилације сугласника по месту творбе у сандхију (Ивић 1994б: 391). У П1 долази до замене свих оваквих облика стандардном варијантом: шњимъ (10. П1) : с њим (13. П2); шњимъ (27. П1) : с њим (31. П2); ш' њоме (35. П1) : с њоме (40. П2); шњиме (76. П1) : с њиме (86. П2); шњоме (81. П1) : с њоме (91. П2).

6. Говори војвођанског поддијалекта знају за појаву дисимилације групе /мн/ у /мл/ (Ивић 1994б: 370). Ова одлика народних говора није толико заступљена у делима тадашњих српских писаца (Херити 1983: 126; Суботић 1989: 117). Стеријине примере у којима је група /мн/ услед контактне дисимилације замењена групом /мл/ редактор другог издања преправља. Потврда тога су примери: млогимъ (8. П1) : многим (11. П2); млого (12. П1) : много (15. П2); млого (41. П1) : много (47. П2).

7. Појаву да код глагола V Белићеве врсте дође до алтернације /т/ са /ћ/ (Ивић 1997: 226) налазимо и код Стерије у примеру преврћали (61. П1). У другом издању ова реч је дата у правилном, књижевном облику – превртали (69. П2).

8. У студији о банатским говорима се каже: „Глагол *стојати* увек има изговорно *о*, а не секундарно *а* у облицима од инфинитивне основе” (Ивић 1997: 257); у првом издању налазимо сложени облик настаявайте (10. П1) док је у П2 овај облик промењен у настојавајте (13. П2).

9. У дијалектску карактеристику спада и отпадање крајњег вокала у сандхију пред консонантом (Ивић 1994б: 291). Друго издање у свим тим случајевима садржи пуне облике, тј. облике са вокалом: ес' (1. П1) : јеси (3. П2); ал' (3. П1) : али (4. П2); нит' (16. П1) : нити (19. П2).

Измене су претрпели и следећи облици: кой (26. П1) : који (30. П2); кой (41. П1) : који (47. П2); койсе (42. П1) : који се (48. П2).

Додавањем вокала /а/ у облику шолъ (40. П1) : шоља (46. П2) промењен је род именице, а у облику валъ да (2. П1) : ваља да (4. П2) имамо измењену конструкцију.

10. Почетно /х/ испред вокала у војвођанским говорима чува се факултативно. Поред примера са сачуваним /х/ (које се остварује у неколико варијанти) јављају се примери који у истим позицијама немају овај сугласник (Ивић 1994б: 334-337). Сви примери без /х/ у овој позицији из П1 у другом издању се јављају са /х/: оћу (1. П1) : хоћу (3. П2); аљине (2. П1) : хаљине (5. П2); аљине (5. П1) : хаљине (7. П2); аљина (5. П1) : хаљина (8. П2); аљинама (5. П1) : хаљинама (8. П2); оћете (13. П1) : хоћете (16. П2); аљине (17. П1) : хаљине (20. П2); оћу (17. П1) : хоћу (20. П2); оћешъ (17. П1) : хоћешъ (20. П2); айде (18. П1) : хајде (21. П2); айде (25. П1) : хајде (29. П2); аљини (26. П1) : хаљини (30. П2); айде (28. П1) : хајде (32. П2); артія (32. П1) : хартија (37. П2); аљину (32. П1) : хаљину (37. П2); ода (39. П1) : хода (45. П2); оћешъ (39. П1) : хоћешъ (45. П2); артія (67. П1) : хартија (76. П2); артію (77. П1) : хартију (87. П2).

11. У положајима у средини или на крају речи /х/ се не чува (Ивић 1994б: 337). Редакцијске измене другог издања обухватиле су и увођење фонеме /х/ у медијалном положају – тамо где је део коренске морфеме, на крајевима речи – где је део наставачке морфеме. Ово потврђују примери: приватимъ (3. П1) : прихватим (5. П2); уватити (5. П1) : ухватити (8. П2); увати (6. П1) : ухвати (8. П2); нњи (16. П1) : њих (20. П2); кад бы се

(18. П1) : кад бих се (21. П2); од белих костіо (22. П1) : од белих костију (25. П2); нњи (22. П1) : нних (26. П2); саранила (26. П1) : сахранила (30. П2); таковы (29. П1) : такових (33. П2); сиром (32. П1) : сиром (37. П2); ій (34. П1) : их (39. П2); високи наука (35. П1) : високих наука (41. П2); околостоећи ружа (38. П1) : около стојећих ружа (44. П2); олимпійски (38. П1) : олимпијских (44. П2); око твои (39. П1) : око твојих (45. П2); Ружичићевы устй (39. П1) : Ружичићевих усти (45. П2); на врѣ (50. П1) : на врх (56. П2); оны (57. П1) : оних (65. П2); сиром (60. П1) : сиром (68. П2); сиром (67. П1) : сиром (76. П2); ій (80. П1) : их (90. П2).

12. Облици са изостављеним /х/ задржани су само у два примера: нема правы (58. П1) : нема прави (66. П2 – у питању је Гпл.) и скр'ати (61. П1) : крѣати (69. П2).

13. Типичан дијалектизам је и појава /ј/ на месту /х/ и, по аналогји, на крају речи (Ивић 1994б: 343). Сви овакви дијалектизми су исправљени у П2. Потврда тога су примери: куйни (37. П1) : кухињи (43. П2); у куйну (51. П1) : у кухињу (58. П2); чое (33. П1) : чохе (38. П2); кјавица (84. П1) : кихавица (95. П2).

14. Међувокалско и крајње /х/ у дијалекту често бива замењено и са /в/ (Ивић 1994б: 343). У другом издању ови облици се јављају са /х/: кувай (13. П1) : кухај (16. П2); дува (3. П1) : душе (5. П2).

15. Мало је сложеније јављање групе /хт/ у П1 и П2. Почетно /х/ које изостаје у примерима тео (5. П1) и тели (60. П1) јавља се у другом издању: хтео (7. П2) и хтели (68. П2). Када се у дијалекту група /хт/ нађе у средишњем положају, асимилацијом по начину творбе, тј. по оклузивности, она даје /кт/. Иако дијалектизми, примери са оваквим /кт/ у П2 нису измењени: зактевате (13. П1) : зактевате (16. П2); проктева (58. П1) : проктева (66. П2).

Почетно /хт/ је замењено у /кт/ у примеру – ктела (58. П1). Ни овде није дошло до измене па у другом издању имамо исти облик – ктела (66. П2).

16. Услед испадања /х/ глагол *јахати* се у многим дијалектима јавља у лику *јашити*, што је уједно основа за многе изведене облике. Како је у војвођанским говорима у искључивој употреби једино облик *јашити* (Ивић 1997: 229), грубим нарушавањем оригиналности дела сматрамо следеће примере из другог издања: јашењ (58. П1) : јахање (66. П2); јашити (58. П1) : јахати (66. П2). Редактор је интервенисао и кад је у питању именица марама (74. П1), па је у другом издању даје у лику махрама (84. П2). Иако је облик из првог издања стандардан за српски језик, приређивач П2 је мења тако да би одговарала оригиналном турском лику (турски *mahrama*, *tak-gama*; уп. Шкаљић 1965: 441). Наравно, за банатске говоре је карактеристичан облик *марама* (Ивић 1997: 452).

4.3.2. Остале измене

1. У доста слободне редакцијске измене другог издања спада и губљење покретног вокала код личних заменица у облицима инструментала једине. Измењени облици су: нњиме (2. П1) : њим (4. П2); с' нњоме (7. П1) : њом (9. П2); нњоме (24. П1) : њом (28. П2).

2. У редакторске измене другог издања спадају следећи примери изостављања фонема: јоштѣ (2. П1) : још (4. П2); јоштѣ (4. П1) : још (6. П2); јошт' (4. П1) : још (6. П2); пакѣ (6. П1) : па (8. П2); пак' (6. П1) : па (9. П2); пак' (34. П1) : па (39. П2).

Иако је, како се наводи у опису банатских говора (Ивић 1994б: 358), у заменици *ко* и свим њеним сложеницама /т-/ доследно изгубљено, Стерија има облик – тко (75. П1). У другом издању ову заменицу имамо у облику - ко (85. П2). Изостављене су фонеме и у неправилно транслитерованим, односно транскрибованим примерима: маѣаша (23. П1) : маѣаша (26. П2); боѣја (28. П1) : боѣја (32. П2).

3. Неки, с данашње тачке посматрано, потпуно књижевни облици из првог издања у П2 се јављају у измењеном лику. Турска реч *bahçe* (Шкаљић 1965: 123) у српском се јавља као *баишта*. Банатски говори бележе две верзије ове именице: ба-

шта и башћа (Ивић 1994б: 374). И поред тога облик - у башти (24. П1), дакле облик типичан за подручје банатских говора, а исто тако и књижевно прихваћен облик ове именице, у П2 се јавља као – у башчи (27. П2). Облик заливајући (65. П1) у П2 се јавља као залевајући (74. П2).

4. Руски префикси замењени су српским у следећим примерима: воспитати (10. П1) : васпитати (13. П2); воспита (25. П1) : васпита (28. П2); воспитана (25. П1) : васпитана (28. П2); советъ (45. П1) : савет (51. П2); всякій (52. П1) : сваки (59. П2); воспита (62. П1) : васпита (71. П2).

5. Промену правописних правила видимо и кад је у питању транскрипција облика преузетих из грчког. У измењеном лику у П2 јављају се следећи облици: филозофъ (10. П1) : философ (13. П2); филозофъ (12. П1) : философ (14. П2); филозофа (31. П1) : филозофа (37. П2); Поезія (41. П1) : Појесија (47. П2); али и пример – вилософъ (12. П1) : вилосов (14. П2).

6. Са измењеним фонетизмом јављају се примери: Графица (45. П1) : грофица (52. П2); Енглезиниъ (79. П1) : Инглескиње (90. П2); с' пантолонима (80. П1) : панталонама (90. П1).

Иако у првом издању налазимо и импретиненція (59. П1) и инпретиненція (73. П1), у П2 имамо само облик импертиненција (67. П2 и 82. П2).

До измене је дошло и у примеру: снивашъ (67. П1) : сневаш (76. П2).

4.3.3. Измене на морфолошком плану

4.3.3.1. Глаголи

1. Говори на тлу Војводине показују двојство кад су у питању наставци глагола у трећем лицу множине презента. Сви глаголи, изузев помоћног глагола *јесам*, могу имати у овом лицу наставак /-ду/ (Ивић 1997: 63). Ова особина се јавља код готово свих писаца предвуковског периода који су са овог подручја. Већа или мања заступљеност ових облика зависи од врсте и намене текста као и од типа језика који је употребљен. Пишући *Покондирену тикву* народним језиком Стерија редовно користи облике са наставком /-ду/. Грубом изменом другог издања сматрамо све оне облике где је уклоњен овај наставак, а глагол добио књижевни облик. Поређењем два издања налазимо: ваљяду (9. П1) : ваљају (12. П2); имаду (16. П1) : имају (19. П2); имаду (32. П1) : имају (37. П2); умеду (44. П1) : умеју (50. П2); имаду (44. П1) : имају (51. П2); али и пример - имаду (16. П1) : имаду (20. П2).

2. Облик *нећею* (73. П1) у другом издању је *не ће* (82. П2). Иако је у XVIII веку облик *нећеју* био широко распрострањен и равноправан по употреби са обликом *нећеду*, данас он није познат у војвођанским говорима (Херити 1983: 229; Ивић 1997: 261).

3. Дијалекатска је појава да глаголи којима се и инфинитивна и презентска основа завршавају на /-а/ у трећем лицу множине презента могу имати наставак /-ау/ (Ивић 1997: 171). Измена је забележена и у овој категорији: узымау (43. П1) : узымају (50. П2).

4. Неки дијалектизми у категорији глаголских облика нису претрпели измене у другом издању. Сачувани су облици: отиде (35. П1) : отиде (40. П2); изиђе (35. П1) : изиђе (40. П2); не гледи (65. П1) : не гледи (74. П2).

5. Глагол *трети* < *трти* у дијалекту може да има проширење /-је/ (Ивић 1997: 198). Овакав пример забележен је и код Стерије у првом издању *Покондирене тикве* – *трее* чело (23. П1). У другом издању овај облик се јавља у стандардној варијанти – *тре* чело (26. П2).

6. За дијалекат је карактеристична појава да глаголи VI врсте који имају секвенцу /-ива-/ у основи, задржавају ову секвенцу у свим лицима презента, тј. не-

мају презентске облике са следом /-ује-/. Пример очекивањ (65. П1) у другом издању налазимо у лику очекујем (74. П2).

7. Глаголски придев трпни у облику униформирати (27. П1) у другом издању се јавља у лику униформисан (31. П2).

8. Известан број глагола се у другом издању јавља са додатим или променењем префиксом, а неки и без префикса. Променењени префикси углавном не мењају информацију коју реченица преноси. Поређењем два издања налазимо: Какве су ти те руке, какав ти је образ испуцањ и изгрђенњ, кан' да си од најгоре паорске фамилије (1. П1) : Какве су ти те руке, какав ти је образ, испуцањ и нагрђен, канда си од најгоре паорске фамилије (3. П2).

Речник Матице српске под речју *изгрдити*, као друго значење, наводи: „учинити грдним, наказним, нагрдити, унаказити, причинити велику штету, квар” (РМС II: 383). Прво значење које у речнику налазимо под речју *нагрдити* је: „учинити грдним, ружним, наружити, унаказити” (РМС III: 509, 510). Као што видимо, иако је промењен префикс, значење реченице није измењено.

Облик /усмрдила/ представља дијалектизам од глагола који у основном облику гласи усмрдети. Како Матичин речник наводи, основно значење овог глагола је: „постати смрдљив, укварен, одати смрад од себе, засмрдети” (РМС VI: 584). Глагол *засмрадети* се у речнику објашњава као: „испунити смрадом, пустити смрад од себе, учинити смрдљивим” (РМС II: 219). Иако је промењен глагол, основно значење се не мења, јер је пренета информација да је Фемина рука постала смрдљива, тј. да је „испуњена смрадом”: Ухъ, усмрдила самъ руку (6. П1) : Ух, засмрадила сам руку (8. П2).

Иако се означени глаголи разликују по глаголском виду, нема разлике у значењу у ком су употребљени. Основно значење глагола гледати је: „имати поглед, очи управљене на неког или на нешто, посматрати” (РМС I: 497, 498), објашњење које речник даје уз глагол погледати је: „управити поглед према коме, чему, обухватити погледом, гледнути” (РМС IV: 526): Каква майка? гледај ме, у образу, мислили би люди, да самъ ти млађа сестра (11. П1) : Каква мајка? Погледај ме, у образ, мислили би људи, да сам ти млађа сестра (14. П2).

Под речју /опслужити/ Матичин речник даје следеће објашњење: „1. послужити, услужити све редом, обићи послужујући; 2. одслужити, извршити, испунити, учинити” (РМС IV: 171). Значења која се наводе уз глагол *услужити* су следећа: „а. понудити, послужити (јелом, пићем), угостити; б. послужити (муштерију, купца)” (РМС VI: 583). Речник ЈАЗУ под речју *опслужити* даје следеће објашњење: „а. извршити, испунити, учинити; б. опслужити наредбу, заповијед” (РЈАЗУ IX: 132, 133), док се под четвртом тачком наводи значење: „послушати”. Исти речник глагол *услужити* дефинише као: „послужити коме каквом љубављу, добрим дјелом, услугом” (РЈАЗУ XIX: 896). Како видимо, тек би објашњења из РЈАЗУ могла да покажу да реченица и са измењеним глаголом преноси исту основну информацију. Међутим, то никако не оправдава мењања из оригиналног текста: ако ме обслужишъ три године дана, даћу ти петъ стотина фор. (18. П1) : Ако ме послужиш три године дана, даћу ти пет стотина форината (22. П2).

Како при објашњењу глагола *овладати* (РМС III: 842) аутори речника упућују на глагол *овладати*, јасно је да овом редакторском изменом није промењен смисао реченице: Садъ е све другояче; проклета мода јако е овладала (26. П1) : Сад је све дружије. Проклета мода јако је овладала (29, 30. П2).

Редакторском изменом изведеном у овом примеру није промењен основни смисао реченице, што потврђују и објашњења која у РМС налазимо уз дате речи –

/опростити/: „прећи преко нечије кривице, грешке, дати опроштење” (РМС IV: 167), /простити/: „скинути с кога кривицу, одговорност због чега, опростити коме” (РМС V: 225): Твоја се баба, Богъ да њој душу опрости, у венчаной аљини саранила... (26. П1) : Твоја се баба, бог да њој душу прости, у венчаной хаљини и сахранила... (29, 30. П2).

Речник Матице српске глагол /осладити/ објашњава на следећи начин: „2. а. учинити угодним, пријатним, учинити лакшим, подношљивијим” (РМС IV: 212). Објашњење уз реч /усладити/ гласи: „учинити слатким, засладити” (РМС VI: 582). Да ипак није промењен основни смисао текста видимо из објашњења која уз ове глаголе даје Рјечник ЈАЗУ: осладити се: „ц. а) постати сладак” (РЈАЗУ IX: 216, 217); усладити: „завољети што као слатко, стати, почети уживати што” (РЈАЗУ XIX: 886, 887): онъ, ће њо јмачно дотерати, те ће њој се усладити нобилитетъ (39, 40. П1) : Он ће њу јмачно дотерати, те ће њој осладити нобилитет (45. П2).

Иако се наведени глаголи разликују по глаголском виду, како налазимо у Матицином речнику, нема разлике у значењу у којем су употребљени у наведеним реченицама. Прво значење глагола /крхати/ је: „ломити, разбијати (уз мањи или јачи прасак)” (РМС III: 101); прво значење које се наводи уз глагол /скрхати/ је: „разбити, сломити, здробити” (РМС V: 825).: Неће њму више нико ногу скр’ати (61. П1) : Не ће њему више нико ногу кр’ати (69. П2).

4.3.3.2. Именице

1. За војвођанске говоре је карактеристично да код именица женског и мушког рода на /-а/ изостаје алтернација /к/ у /ц/ у дативу и локативу једнине (Ивић 1997: 59). У Стеријином језику ово потврђује пример – к’ девојки (37. П1). Редакторска измена другог издања захватила је и овај случај па се у другом издању јавља облик – к девојци (43. П2).

2. У дијалекту се некад јавља да именице мушког и женског рода имају вокатив једнине изједначен са обликом номинатива (Ивић 1997: 61). У другом издању ови облици су измењени: госпођа (17. П1) : госпођо (20. П2); госпођа (22. П1) : госпођо (25. П2).

3. Именице које се завршавају на /-ица/ имају вокатив на /-о/ (Ивић 1997: 61). Ову појаву бележе и Доситеј, Видаковић, Атанацковић и Вук (Херити 1983: 159). Код појединих именица то су стандардни облици и у савременом књижевном језику (Стевановић 1964: 234). У другом издању ове именице се јављају са наставком /-е/: кукавицо (2. П1) : кукавице (4. П2); безобразницо (75. П1) : безобразнице (85. П2); наставак је задржан у примеру – кукавицо (16. П1) : кукавицо (19. П2).

Вокатив једнак номинативу у примеру магарацъ (29. П1) (овај облик је забележен и у студији о банатским говорима Ивић 1997: 12) у другом издању има лик магарче (33. П2).

4. Именица /паун/ у нашем савременом књижевном језику има два облика множине: /пауни/ и проширен облик – /паунови/. Очигледно сматрајући облик пауны (27. П1) неправилним, редактор другог издања ову именицу даје у лику – паунови (гди се на пауны возе : на паунови возе) (31. П2).

5. Наставак /-и/ код именица у генитиву множине једини је могући наставак код именица мушког рода које немају непостојано /а/ и које мношину не образују проширењима /-ов-/ и /-ев-/; доста је чест код именица женског рода на /-а/; а јавља се и код именица средњег рода. Сви облици које ћу овде навести забележени су и на терену и наведени у студији о банатским говорима (Ивић 1997: 19, 20, 62). Ипак, све ове облике редактор другог издања „преводи”, дајући им наставак /-а/, а код неких и непостојано /а/. Поређењем два издања уочавамо: форингѣи (29. П1) : фо-

рината (33. П2); путј (32. П1) : пута (56. П2); фелј (37. П1) : фела (43. П2); путј (49. П1) : пута (56. П2); форинтј (77. П1) : форината (88. П2).

Облици генитива множине измењени су и у примерима: пет стотина фор (18. П1) : пет стотина форината (22. П2); сатј (20. П1) : сахата (23. П2).

6. Именице мушког рода у инструменталу множине у дијалекту могу имати следеће наставке: /-има/, /-ма/ и /-ама/. Наставак /-ма/ већином је резервисан за облике *људма* и *коњма*. Именице женског рода на /-а/ данас имају искључиво наставак /-ама/, док именице женског рода на сугласник у овом падежу имају наставак /-има/. Именице средњег рода имају наставке: /-и/, /-има/ и /-ма/ (Ивић 1997: 25, 63, 73, 48). Веома слично стање забележено је и код војвођанских писаца преддуковског периода. Измене другог издања *Покондирене тикве* захватиле су и дијалекатске наставке инструментала множине: с' грудма (27. П1) : с грудима (31. П2) (и фрајле с' раздрљњимъ грудма : и фрајле с раздрљеним грудима); с' панталонима (80. П1) : панталонама (90. П1). (Еданъ има криве ноге, мора да њ заклони с' панталонима...).

Иако је употреба локативског наставка /-ма/ у дијалекту најчешће у вези с облицима /коњма/ и /људма/ у П1 срећемо овај наставак и у примеру – у Романма (41. П1). Ова именица се у другом издању јавља у облику – у романима (47. П2).

Дијалекатски облици: за леђи (3. П1), у година (44. П1); у другом издању нису измењени. То потврђују примери: за леђи (5. П2), у година (50. П2).

4.3.4. Остале измене на морфолошком плану

1. Руски наставак редних бројева у локативу једине - /-ей/ у другом издању бива замењен српским наставком /-ој/: у трећей (56. П1) : у трећој (64. П2).

2. Поређењем два издања запажамо измене у реченици - Видићете, свакић ће у нѣга погледати (30. П1), наспрам које у другом издању имамо - Видећете, свако ће у њ погледати (34. П2). Лична заменица трећег лица једине мушког рода, која је у првом издању дата у пуном облику, у другом издању се јавља у енклитичком облику, наравно, оба пута уз предлог.

Употребу енклитичког заменичког облика уз акузатив с предлозима срећемо у књижевном изразу писаца старије генерације (сам Вук је веома често употребавао овакве облике; уп. Ивић 1991: 122), међутим, у данашњем свакодневном језику овакве облике уопште не срећемо (Стевановић 1964: 312). Краћи заменички облик уз предлог с акузативом не јавља се ни у банатским говорима (Ивић 1997: 87). Тим пре, још више чуди ова редакторска интервенција. Замена једног облика другим (од којих су оба правилна) може, можда, да укаже на чињеницу да је приређивач другог издања био из крајева у којима су енклитички облици личних заменица били живи и у честој употреби. Међутим, чак ни ово евентуално решење не оправдава овако слободну измену оригиналног текста.

Супротног смера је измена коју имамо у примерима – како ће око мене моје комшинице пузити, како ће ме називати милостивомъ Госпоіомъ Филозофицомъ, а ја ћу њи преко гледати, да покажемъ да самъ већа одъ њи (47. П1) : како ће око мене моје комшијнице пузити, како ће ме називати милостивом госпојом филозофицом, а ја ћу их по преко гледати, да покажем, да сам већа од њих (53. П2).

Пун облик заменице трећег лица множине у акузативу (али без финалног /х/) замењен је у П2 енклитичким обликом.

4.3.5. Лексичке измене

1. Овде спадају измене појединих речи из првог издања. Неке од њих су у другом издању потпуно изостављене, неке се у П2 јављају у измењеном лику, а неке су замењене другим речима.

2. Основни број /један/ „као нека врста неодређеног члана” (Стевановић 1964: 319) у другом издању се не јавља; конструкција је измењена и гласи: *едногь.....младожено* (9. П1) : *какогь.....младожењу* (12. П2) (А, мамзелъ, њойзи ће мо едногь лепогь младожено наћи : А, мамзел, њойзи ћемо наћи какогь лепогь младожењу).

Ознаку *бывшій* (72. П1), којом се у дидаскалијама означавају пређашњи актери сцене, редактор другог издања не наводи.

3. У нешто измењеном облику у П2 се јављају следеће речи: *другояче* (13. П1) : *другојачије* (16. П2); *овакову* (14. П1) : *овакву* (17. П2); *кармажинска* (19. П1) : *карминска* (22. П2); *цванцыгера* (20. П1) : *цванцика* (23. П2) (али и *цванцыка* (20. П1) : *цванцика* (23. П2)); *сатъ* (21. П1) : *сахат* (25. П2); *сата* (21. П1) : *сахата* (25. П2); *другояче* (24. П1) : *друкче* (28. П2); *другояче* (33. П1) : *другојачије* (39. П2); *воспитаніе* (47. П1) : *воспитање* (54. П2); *другояче* (62. П1) : *друкче* (70. П2); *остоинъ* (73. П1) : *достојан* (83. П2).

4. Редактор у другом издању „преводи” одређене речи из П1. Некад је то, просто, замена једне речи другом: *весело Позориште* (насловна стр. у П1) : *шала* (насловна стр. у П2); *папірь* (71. П1) : *хартију* (80. П2); *позоріе* (1. П1) : *призор* (3. П2); *іоштъ штогодъ* (33. П1) : *још нешто* (39. П2).

Када је у питању реченица: „Та ни шест недеља нема од кад ти је отац умро”, замена *неделя* (24. П1) : *месеци* (28. П2) значајно мења информацију коју реченица носи и, самим тим, околности у којима се све дешава. Значење се мења и при извршеној промени *една* (10. П1) : *једина* (13. П2) (*једна жеља*). У примерима: *составлѣно одъ* (насловна стр. П1) : *написао* (насловна стр. П2) и *дѣйствиа* (насловна стр. П1) : *чина* (насловна стр. П2) – редактор другог издања преводи славеносрбизме.

Да би се избегли дијалектизми одређене речи су замењене другим. Такву ситуацију имамо у примерима: *редій* (12. П1) : *пута* (15. П2); *чрезъ тебе* (34. П1) : *због тебе* (40. П2); *редій* (59. П1) : *пута* (67. П2).

Промене су извршене и у категорији присвојних заменица. Поређењем П1 и П2 налазимо: *твою* (11. П1) : *своју* (14. П2); *мою* (13. П1) : *своју* (16. П2); *нѣномъ* (26. П1) : *својом* (30. П2).

Именица *Василіе* (почетна стр. П1) и (25. П1) у другом издању је замењена својим хипокористичким обликом – *Васа* (почетна стр. П2) и (29. П2).

5. Промене извршене у другом издању већином се свode на исправљање дијалекатских облика из првог издања. Супротног смера је процес када се књижевни облик везе *предлог + показна заменица овај* замењује везом *предлог + проширење о + показна заменица тај* (ово је карактеристичан дијалекатски облик). То видимо у следећим примерима: *с’ овымъ* (5. П1) : *с отим* (8. П2); *с’ овымъ* (45. П1) : *с отим* (52. П2).

4.3.6. Измене на синтаксичком плану

1. У дијалектима је честа појава да инструментал оруђа иде с предлогом *с*, *са* или *сас* (Ивић 1997: 346). Примери овог типа из П1 у П2 се јављају без предлога. Поређењем налазимо: *с’ њоме* (7. П1) : *њом* (9. П2) (узме лепезу, пак’ га почне с’ њоме гурати); *сапети руке са златни ланци* (26. П1) : *сапети руке златни ланци* (30. П2); *с’ перѣмъ* (43. П1) : *перјем* (49. П2) (*Леп’ е паунъ, и красанъ, и с’ перѣмъ се дичи...*); *с’ пантолонима* (80. П1) : *панталонама* (90. П2) (*Еданъ има криве ноге, мора да ій заклони с’ панталонима...*).

2. Као и у књижевном језику и у дијалекту предлог *са* долази у конструкцији – *гледі га са сожаленіемъ* (83. П1). У другом издању, услед извршене измене, имамо лик без предлога – *гледі га сажалѣнемъ* (93. П2).

3. Већину дијалеката карактерише нарушено или чак уклоњено разликовање акузатива као падежа правца од локатива као падежа места. Сходно описима истраживача банатских говора (Ивић 1997: 303-305), у П1 налазимо пример: *метно у лутріи* (32. П1). У другом издању овај облик је исправљен па уместо везе *у + локатив* имамо *на + акузатив*: *на лутрију* (37. П2).

Данас помало необична конструкција *сумњати о + локатив*, некада је била честа у књижевном изразу војвођанских писаца (Херити 1983: 293, Суботић 1989: 185). Редактор другог издања пример сумњаш о мени (69. П1) мења у конструкцију обичнију источним варијантама екавског изговора *сумњати у + акузатив*, па пример гласи сумњаш у мене (78. П2).

Промењену предлошко-падежну конструкцију видимо и у примеру: гледај ме, у образу, (11. П1) : погледај ме, у образ, (14. П2).

Изостављен предлог, али задржан облик именице имамо у примеру: к' вратима (32. П1) : вратима (38. П2) (*одеи к вратима*).

4. Номинатив замењен генитивом имамо у примеру: тај смрадъ (18. П1) : тог смрада (21. П2) (тај смрадъ у мојој кући неће више бити). Слична је ситуација и у примеру: педаль (69. П1) : педља (78. П2) (Неће се педаль одъ мене макнути...).

5. Уз именицу /срам/ Стерија у једном примеру употребљава енклитику заменице у дативу: срамъ да ти буде (34. П1). У другом издању она је у акузативу, а конструкција гласи: срам да те буде (39. П2). У друга два примера Стерија уз именицу /срам/ има енклитику личне заменице у акузативу, али у конструкцији нема речцу *да*. Оба примера су претрпела измене у другом издању: срамъ те буди (62. П1) : срам да те буде (71. П2); срамъ те буди (78. П1) : срам те било (88. П2).

6. Инфинитив као допуну глагола непотпуног значења често срећемо у језику писаца предвуковског периода (Херити 1983: 305; Суботић 1989: 186-188). Ова особина изражена је и у Вуковом језику. Данас је као допуна глагола непотпуног значења честа веза /да + презент/. Редакцијом другог издања сви примери који су у П1 имали инфинитив у овом положају замењени су везом /да + презент/. То потврђују примери: кадъ е тео за пединтера стати (5. П1) : кад је хтео за пединтера да стане (7. П2); имате ли вољу удати е (10. П1) : имате ли вољу да је удате (12. П2); Шта си имала шилјати (74. П1) : Шта си имала да шиљеш (84. П2).

7. По дијалектима веома распрострањену појаву – употребу заменице /сваки/ у значењу /свако/, налазимо и у Стеријином језику првог издања: Ахъ, како ће то лепо бити, кадъ пођемъ шњимъ у шпациръ, како ће свакиј замномъ погледати (10. П1); Видићете, свакиј ће у нѣга погледати (30. П1).

Обе реченице су измењене у другом издању, а наведени облици имају свој стандардни лик: Ах, како ће то лепо бити кад пођем с њим у шпанцир, како ће свако за мном погледати (13. П2); Видећете, свако ће у њ погледати (33. П2).

8. Конструкција заменице и збирног броја – *мы двое* (81. П1) у другом издању је дата као – нас двоје (91. П2).

9. Потпуно промењене конструкције су: дае добро скувати (9. П1) : помаже варити (11. П2); а ел' (24. П1) : али је (28. П2); Есамъ ли (13. П1) : Зар нисам (16. П2); неієли (34. П1) : није (39. П2); неочешљана (42. П1) : не чешљана (49. П2); кой е (58. П1) : ко је (66. П2); избуљи главу (70. П1) : помоли (79. П2).

Конструкција чанколиза кодъ Феме (почетна стр. П1) у П2 се јавља представљена спојем /именица + присвојни придев/ - чанколиза Фемина (почетна стр. П2).

Реченицу: „...велике мадаме о новој години тринкелтъ даю” (21. П1) у П2 налазимо са измењеним редом речи: „...велике мадаме дају тринкелт о новој години” (24. П2).

5. Закључак

На основу анализа изнетих у претходним поглављима, можемо закључити следеће:

1. Иако је почео да пише кад је већ увелико био објављен *Рјечник* деветнаест година млађег Вука, Јован Стерија Поповић у својим делима користи традиционалну азбуку писаца предвуковског периода. Стару азбуку Стерија, као и неки други писци тог времена, употпуњује графемом <ћ> (за нотирање /ћ/) и графемом

<ђ>. Од четрдесет једног знака који Стерија употребљава у П1 двадесет седам има тачно одређену фонолошку вредност, ту спадају: < а, б, в, г, д, ђ, ж, з, и, њ, к, л, м, н, о, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ч, дж, ш>; четири графеме (<е, е, і, џ>) имале су различите фонолошке вредности у разним ситуацијама; графеме <ы> и <і> служиле су као алографи графеме <и>; графема <ѣ> у зависности од тога који је правописни принцип био примењен, имала је вредност [je] или /e/, а овом графемом означава-но је и /e/ у позицији иза /љ/ и /њ/ - тј. диграфи <лѣ> и <нѣ> имали су фонетске вредности [љ+е] и [њ+е]; графеме <я, ю, е> означавале су секвенцу [j+V], одно-сно <я>=[j+a], <ю>=[j+у] и <е>=[j+е], док графеме <я> и <ю>, употребљене иза графема <л> и <н>, означавају фонему /a/, односно /у/ и палаталност претходног /л/ и /н/; танко и дебело јер немају никакву фонолошку вредност (ипак, Стерија употребљава танко јер у диграфима - <лѣ> и <нѣ> којима се означавају фонеме /љ/ и /њ/); апостроф је знак без фонолошке вредности и Стерија га употребљава да би означио изостављање неке графеме или другог знака, а у једном примеру њиме означава и слоговност /р/ у присуству вокала; графеме <v, u, o> јављају се у рет-ким примерима грецизама који и у свом оригиналном лику садрже ову графему. Стерија се није истакао оригиналним графематским решењима кад су у питању српске фонеме /љ/ и /њ/, а за које тадашња правописна пракса није имала једин-ствене и доследне графематске репрезентације. Стерија у систему знакова употре-бљаваних у П1 не користи следеће графеме: <і, э, у, ou, ω>.

2. Стерија у П1 користи исте ортографске проседе као и други писци њего-вог времена који нису прихватили Вукове идеје.

Поред облика записаних фонолошки, Стерија користи и морфонолошки пра-вописни принцип. Овим правописом бележи се фонемски састав морфема, а не ре-чи. Примену морфонолошког проседа видимо у примерима неизједначених су-гласничких група на морфемском шаву.

У тексту П1 заступљени су облици у којима се огледа примена идеографског правописног принципа. Овај правопис не читава актуелни изговор већ има ди-стинктивну функцију. Ознаку граматичке категорије носи графема <ы>, диграфи <ый> и <ій> и знаци танког и дебелог јер.

Стерија у П1 примењује и историјски правописни принцип. То потврђују примери у којима налазимо графеме <ы> и <ѣ>. Писање знакова танког и дебелог јер, иако припада идеографском проседеу, историјски је условљено.

3. Текст П2 штампан је Вуковом реформисаном азбуком. Поред тридесет сло-ва која су и део наше савремене азбуке, граfiјски инвентар употпуњава знак <ѣ> - њиме се означава слоговно /р/ у присуству вокала.

Осим фонолошке азбуке, текст П2 одликује и фонолошки правописни прин-цип. Одступања од фонолошког проседа у складу су са Вуковим ставовима, а по-клапају се и са нашим савременим правописом.

Оригинални Стеријин текст приређивач другог издања мења, вршећи исправ-ке на свим нивоима. Најмногобројније су измене на фонолошком и морфофоноло-шком плану. Њима се, готово доследно, исправљају дијалекатски облици, мада су забележене и измене славенизама али и облика који су у потпуности стандардни. Измене на морфолошком плану тичу се, такође, стандардизације свих дијалекти-зама у категорији глагола и именица. Поједине речи из првог издања у П2 се ја-вљају делимично измењене или потпуно замењене другим речима, тако да то мо-

жемо сматрати изменама на лексичком нивоу. Корекције су захватиле и предлошко-падежне конструкције, као и читаве реченице, па видимо да је текст П2 претрпео измене и на синтаксичком плану.

Редакторским изменама извршеним у П2 нарушена је оригиналност дела, а у неким случајевима измене су такве да се мења основна информација коју реченица преноси. Верно приказан народни језик из П1 сада добија једну „књижевнију” форму, а народни идиом звучи мање аутентично.

Литература

- Барић, Еугенија и др. (1995). *Хрватска граматика*. Загреб: Школска књига.
- Ивић, Милка (1990). *О језику Вуковом и вуковском*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Ивић, Павле, Жарко Бошњакковић и Гордана Драгин (1994б). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник*. XL: 1-419.
- Ивић, Павле - Жарко Бошњакковић, Гордана Драгин (1997). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови. *Српски дијалектолошки зборник*. XLIII: 1-585.
- Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зоран Стојановић.
- Ивић, Павле (1991). *О Вуку Караџићу*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зоран Стојановић.
- Ивић, Павле (1998а). *Преглед историје српског језика*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зоран Стојановић.
- Ивић, Павле (1998б). *Расправе, студије, чланци. I. О фонологији*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зоран Стојановић.
- Ивић, Павле (1990). Доситејевски књижевни језик између славеносрпског и вуковског. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 19/2: 5-14.
- Ивић, Павле (1994а). *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зоран Стојановић.
- Клаић, Братолуб (1972). *Између језикословља и науке о књижевности*. Загреб: Матица хрватска.
- Милинчевић, Васо (1985). *Српска драма до Нушића*. Београд: Рад.
- Милисавец, Живан (уред.) (1984). *Југословенски књижевни лексикон*. Нови Сад: Матица српска.
- Миљковић, Татјана (1981). *Руско хрватски или српски и хрватско или српско руски репни рјечник. За основну школу*. Загреб: Школска књига.
- Младеновић, Александар (1979). Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века. *Зборник за филологију и лингвистику*. XXII-2: 95-129.
- Младеновић, Александар (1969). Однос између домаћих и рускословенских елемената у књижевном језику код Срба пре његове вуковске стандардизације. *Зборник за филологију и лингвистику*. XII: 43-51.
- Младеновић, Александар (1989). *Славеносрпски језик. Студије и чланци*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Пешикан, Митар - Јован Јерковић, Мато Пижурица (2000). *Правопис српског језика*. Нови Сад: Матица српска – Завод за уџбенике и наставна средства.

- Поповић, Јован Стерија (1949) [приредио Младен Лесковац]. *Одабране комедије*. Нови Сад: Матица српска.
- РМС (1967-1969). *Речник српскохрватског књижевног језика*. I-III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска; (1971-1976). *Речник српскохрватског књижевног језика*. IV-VI. Нови Сад: Матица српска.
- РЈАЗУ (1880-1976). *Рјечник хрватског или српског језика*. I-XXIII. Загреб: ЈАЗУ.
- Ромчевић, Небојша (2004). *Ране комедије Јована Стерије Поповића*. Нови Сад: Позоришни музеј Војводине.
- Скок, Петар (1972). *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*. II. Загреб: ЈАЗУ.
- Станојичић, Живојин - Љубомир Поповић (1994). *Граматика српског језика*. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1964). *Савремени српскохрватски језик (Граматички систем и књижевнорјечничка норма)*. Увод. Фонетика. Морфологија. Београд: Научно дело.
- Суботић, Љиљана (1989). *Језик Јована Хаџића*. Нови Сад: Матица српска.
- Суботић, Љиљана (1990). Типови ортографских проседеа у предвуковском периоду. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 20/2: 91-96.
- Суботић, Љиљана (1998). Употреба партиципа у књижевном језику Јована Стерије Поповића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLI/2:95-102.
- Суботић, Љиљана (2004). Из историје књижевног језика: „питање језика”. *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за српски језик и лингвистику. 145-191.
- Херити, Питер (1983). *Књижевни језик Емануила Јанковића*. Нови Сад: Матица српска.
- Шкаљић, Абдулах (1965). *Турцизми у српскохрватском језику*. Сарајево: Свјетлост.

ПАДЕЖНЕ И ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ УЗРОКА У ДЕЛУ ПРОТЕ М. НЕНАДОВИЋА И ЛАЗЕ ЛАЗАРЕВИЋА

*Рађено под руководством
проф. др Мате Пижурице*

САЖЕТАК

Рад је посвећен испитивању и анализи падежних и предлошко-падежних конструкција са каузалним значењем у *Мемоарима* П.М. Ненадовића и *Приповеткама* Л. Лазаревића. У раду се, даље, даје *типологија* узрочног семантичког поља са *фреквенцијом* појављивања одређених модела (конструкција).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: синтакса, семантика, падежне и предлошко-падежне конструкције, узрок, П.М. Ненадовић, Л. Лазаревић.

0. Предмет овога рада биће анализа *падежних и предлошко-падежних јединица* употребљених у функцији исказивања *узрока*. Корпус је формиран тако што је екскерпирана грађа из књижевних дела двају познатих и цењених писаца XIX века – Проте Матије Ненадовића и Лазе Лазаревића. Као корпус за ову анализу, коришћен је аутобиографски роман Матије Ненадовића – *Мемоари* и 9 приповедака Лазе Лазаревића.¹

1. Појам узрока уопште

Све до половине XX века узрок је био само спорадична и успутна тема које су се лингвисти дотicali. Узроком су се, заправо, од античких времена бавили готово искључиво филозофи. Тако филозофи Античке Грчке (која је и колевка Западне филозофије) почињу разматрати и постулирати основне метафизичке појмове и релације, међу које уврштају и категорију узрока. Аристотел је направио прву класификацију узрока (I. *causa materialis* – материјални узрок, II. *causa efficiens* – творачки, покретачки узрок, III. *causa formalis* – формални узрок, IV. *causa finalis* – узрок као коначна сврха)², а више од два миленијума доцније и Кант се у оквиру

¹ То су приповетке: *Швабица*, *Први пут с оцем на јутрење*, *Школска икона*, *У добри час хајдуци!*, *На бунару*, *Вертер*, *Све ће то народ позлатити*, *Ветар*, *Он зна све!* Од ових девет, 7 приповедака (*Швабица*, *Први пут с оцем на јутрење*, *Школска икона*, *На бунару*, *Вертер*, *Све ће то народ позлатити*, *Ветар*) је преузето из издања НОЛИТ-а из 1975. године, а преостале 2 приче (*Он зна све!*, *У добри час хајдуци!*) преузете су из издања Народне књиге (2005. година). При анализи примера из Лазаревићевих приповедака користили смо следеће скраћенице: *Швабица* – Ш, *Први пут с оцем на јутрење* – ППСОНЈ, *Школска икона* – ШИ, *На бунару* – НБ, *Вертер* – Вер, *Све ће то народ позлатити* – СЋТ-НП, *Ветар* – Вет, *Он зна све!* – ОЗС, *У добри час хајдуци!* – УДЧХ. Скраћеница за Ненадовићеве *Мемоаре* биће *Мем*.

² Ако бисмо замислили песника који пише неки еп, тада бисмо увидели, према Аристотелу, да је језик, тј. речи које песник користи онај материјални узрок, да је формални узрок идеја (нацрт, схема) којом се песник користи да би написао еп; да је творачки, делујући узрок оно посредништво које прои-

своје идеалистичке филозофије бавио основним категоријама мишљења, где је закључио да између 12 категорија мора постојати и једна која ће се тицати појма каузалности-депенденције (тј. односа узрока и последице). “Каузалност (узрочност) је однос између два догађаја који важи када, под условом да се један од њих деси, он ствара, или узрокује, или одређује, или чини нужним други; једнако тако кажемо да се, када се деси први, мора десити и други, или да други следи из првог (Blackburn 1999: 197-198).” У другој половини XX века каузалност се посматра више не само као појмовна (мисаона) категорија већ и као језичка. “Зато те двије категорије узимамо као међузависне, али не и као подударне јер је каузалност као појмовна категорија универзална а као језичка само категорија српскохрватског језика (Ковачевић 1988: 28).” И данас популарна и позната *теорија језичких примитива* (односно *језичких универзалија*) говори да сваки језик поседује своје језичке јединице за исказивање узрочног значења, другим речима узрок као логичка, ментална категорија јесте универзална структура (“дубинска структура” у терминологији Н. Чомског), а на јединственом лингвистичком плану (“површинска структура”) имамо његове различите језичке манифестације. Не само *теорија језичких примитива*, већ и *локалистичка језичка теорија* бавила се питањем узрока. У основи ове лингвистичке теорије налази се премиса (аксиом) да је локалност (просторност) у основи свих како менталних, тако и језичких категорија. Значи, преко просторних (локалистичких) односа откривају се и сви други односи: *темпорални, циљни, посесивни, узрочни...*

2. Појам узрока у лингвистици

У граматицама (синтаксама) српског (српскохрватског) језика узрок, односно узрочна детерминација интерпретира се у оквиру посебних значења падежа, и у оквиру система зависних реченица. Због тога ћемо се нешто више задржати на семантичком плану (семантичким нијансама) каузалних предлошко-падежних конструкција у српском језику.

Расправљајући о узрочним конструкцијама, Милка Ивић напомиње да у граматичким приручницима нашег језика нису дефинисана правила која одређују дистрибуцију узрочних предлога са именицом у генитиву, тј. да не пише када треба употребити *предлог ОД + Ngen*, када *предлог ИЗ + Ngen*, а када *предлог ЗБОГ + Ngen* ради исказивања узрочног значења. Истичући неопходност даљег разрађивања синтаксичко-семантичког плана предлошко-падежних конструкција, М. Ивић констатује да “на основу језичког осећања” Београђанин, који добро познаје свој стандардни идиом, разликује употребу ових предлога са именицом у генитиву (за означавања узрока), па тако неће рећи: *Умро сам због глади* или *Умро сам из глади*, него, исправно, *Умро сам од глади*.

Уочивши семантичку разлику у употребама ових узрочних предлошко-падежних конструкција, М. Ивић дели целокупно семантичко поље категорије узрока на два семантичка узрочна субпоља. Прво, у којему се појам изречен узрочном конструкцијом јавља као активни проузроковач, који својом појавом или природом изазива вршење радње, или даје подстрека за вршење те радње, и друго субпоље које дати појам, исказан морфосинтаксичком речју, схвата као нешто што сасвим индиректно има везе са изазивањем дате радње.

зводи резултат; а да је тзв. циљни узрок онај који објашњава који је циљ ауторовог, песниковог делања (Blackburn, 1999: 436-437). Данас би се само *causa efficiens* сматрао правим узроком.

Дакле, директни (активни) узрок уводи се у реченицу предлозима ОД и ИЗ, док се индиректни (пасивни) узрок уводи предлогом ЗБОГ. Као што се види, директни узрок познаје два подтипа: конструкција са ОД обележава изазивача датог стања, и тада се радња врши без предумишљања, односно без воље агенса, а сам појам својом структуром и природом изражава спонтану реакцију. Најчешћи изазивачи овог подтипа представљени су појмовима (лексемама) попут: *глад, жеђ, умор, болест...* Уколико се пак радња врши свесно и смишљено, тј. ако узрочна конструкција има такву функцију и значење да подстиче на акцију и вршење радње, тада се ради о неким унутрашњим побудама (психолошким моментима) и тада имамо конструкцију са предлогом ИЗ и именицом у генитиву. Милорад Радовановић ће ова два подтипа директног (активног) узрока назвати: *ефектор* и *стимулатор*. Ефектор представља радњу, акцију, процес “који подстичу или изазивају корелативну, аутоматску односно ‘несвесну’, ‘невољну’ радњу, акцију, процес или стање” (Радовановић 1978: 130), тј. узрок типа ефектор каузира ефекат. Стимулатор, с друге стране, представља унутрашњу побуду која спонтано подстиче акцију, свесног, вољног карактера, тј. стимулатор узрокује (“стимулише”) стимулацију.

Међутим, да све није ипак толико егзактно у погледу разграничења узрока (директног и индиректног, али и посебно у оквиру директног узрока), показао је пример из Вуковог језика који наводе и Даринка Гортан-Премк и Михаило Стевановић. Наиме, у реченици: *Обуче се од ђаволства у девојачке хаљине*, јасно је да се ради о свесној, организованој радњи (*ђаволство* као унутрашња побуда, стимуланс), те, према томе, то указује на интерференцију предлога ОД и ИЗ у означавању свесног узрока. Сходно томе, то даље имплицира да се чисто формални (предлошки, уско морфолошки) метод одређивања типа узрока не може (и тачније, не сме) аутономно користити, већ да се мора посматрати шири синтаксичка целина (контекст) да би се утврдило о којем типу узрока се ради³.

Монографију посвећену узрочном семантичком пољу (у српскохрватском језику) урадио је Милош Ковачевић. Разрадивши појам *функционално-семантичког узрочног поља*⁴, те центра и периферије узрочног семантичког поља, Ковачевић је редеофинисао и усложио дотадашњу поделу средстава за изражавање узрока. “Узрок се као општи, категоријални појам разлаже на типове као суштинске структуре. Зато је у анализи узрочног семантичког поља неопходно издвојити типове (...) јер се они остварују у скали од најчистијих до најслабијих оваплоћења (Ковачевић 1988: 52).” Његова подела изгледа овако:

1. *узрок типа изазивач, узрок ефектор*, који представља предмет, појаву која својим спонтаним (никад циљно усмереним) деловањем изазива последицу: *А она умрла од жалости.*⁵
2. *узрок везан за последице, вољног, свесног типа, мотив*, који за разлику од претходних за агенс увек претпоставља лице.

³ Уосталом и Милка Ивић у том раду о узрочним конструкцијама са *од, из и због* констатује следеће: “има и таквих писаца (који су овде, истичем, у мањини) код којих се оваква законитост [законитост о правилној дистрибуцији предлога *од, из и због*] није могла уочити. (...) старији писци (они из XIX века) (...) немају у свом језику искристалисану систему употребе *из, од и због* (...)”, и Ивић закључује да “неизграђеност доследне системе употребе узрочних предлога претставља свакако *архаичну* појаву (Ивић, 1954: 194)”.

⁴ “Као основну карактеристику семантичког поља готово сви аутори наводе присуство опште компоненте значења као семантичке инваријанте што на окупу држи јединице поља.” (Ковачевић, 1988: 27)

⁵ “Као агенс не-лице, узрок типа ефектор у датим околностима ‘аутоматски’, сам по себи доводи до последице несвесног, спонтаног, реакцијског типа” (Ковачевић 1988: 54).

- a) *стимулатор* – мотив и последица су у сфери истог лица, нпр.:
Учинилац може одустати из *страха* ...
 - b) *спољни стимулатор* – акцију агенса предодређује поступак пацијенса, увек етички одредљив као добар или зао (лош), нпр.: Не-
коме треба захвалити и за *ту милост*.
3. *узрок типа критеријум*, који представља основ према коме се нешто закључује или основ вршења неке радње. То је, у ствари, *sausa cognoscendi*: Па ипак онима који представу о људима стичу на *основу личног описа и легитимације*, могао бих још да кажем...
 4. *узрок типа разлог*, који означава *околност, стање, ситуацију* која потпомаже јављање узрока ефектора или мотива. То су сви они успутни, пропратни моменти који као реализовани услови готово у потпуности предодређују тип последице. То су индиректни (пасивни) узроци; нпр. Зашто она сада плаче. Је ли то *због страха или туге*.
 5. *подтип разлога, узрок типа повод*, који представља само једну карик у ланцу узрока који доводе до наведене последице. Он је то “додајно средство” које потпомаже реализацију последице; нпр. Занимљива расправа се водила *поводом овог истраживања*.

У анализи наших примера ослањаћемо се на ову Ковачевићеву поделу, извршићемо анализу⁶.

3. Примери и анализа ексцерпираниог материјала

3.1. Субпоље узрока ефектора

Као основно семантичко микропоље унутар овога типа издваја се на језичком плану микропоље *ефектора физиолошког стања или својства*. “Последица је овдје увијек неко физиолошко стање бића или неко својство настало спонтано (Ковачевић 1988: 94).” Како Ковачевић истиче, а што се види и из наших примера, веза узрока (ефектора) и последице (ефекта) најчешће се може чулно (визуелно, аудитивно и сл.) перципирати. Као и за читаво субпоље ефектора, и за ово микропоље је најкарактеристичнији предлог ОД са именицом у генитиву.

Прота Матија Ненадовић:

Затегло му се ђурче преко широких леђа, а око појаса се размиче од дубока даха (Мем, 72). Сад они из куће и из пламена изађу, црни као Арапи, које од дима а које од барута (Мем, 95) (...) ако сте ради помоћи добити, која вам је ближа а и кадра је помоћи свакога који од **насиленија** страда (Мем, 11). Па, кажу, хтео је да умре од **ране** што је добио на Јавору, па му онда одсекли ногу, па сад иде без ноге... (Мем, 177). Ја управ да кажем од **плача** једва сам проговарао за утешити вожда, и рекнем му (Мем, 185), од **које ране** Карађорђе је у руку сакат остао (Мем, 191).

Лаза Лазаревић

Може бити што сам је се сажелео, може бити и што је била запурена од **пута**, тек мени се учини необично лепа (Ш, 20). Сузе су ми текле кроз груди, и ја осетих да ми је топло од **њих** (Ш, 41). Ја исподизах књиге којих се хартија на корицама беше потклобучила од **воде**. (Ш, 53. Кад се он што обрцне, а она да свисне од **плача** (...). (ППСОНЈ, 63). У тај пар отворише се врата од куће, и Иконија, сва умазана од **суза** (ШИ, 83). Иконија да се угуши од **суза**, па не пушта дијете из руку (ШИ, 99), Ковач је нешто теретно радио, сав мокар од **зноја**

⁶ Синтаксом језика Лазе Лазаревића бавио и Живојин Станојичић (*Синтакса језика Лазе Лазаревића*). У поглављу о синтагмама узрочно-циљних односа (од 25. до 35. стр.), аутор врши класификацију на основу падежа и предлога: нпр. генитив са предлозима *од, због, из, ради, око, са...* или датив без предлога, затим акузатив са предлозима *на, по, за*, потом инструментал без предлога и инструментал са предлозима *за, под*, и на крају, локатив са предлогом *по*.

(...). (ШИ, 103). Већ ми срце поцрне од дувана! (СЋТНП, 179) Од суза и од вина, не знам шта је даље било (ОЗС, 209).

Из наведених примера видимо да већина управних (надређених) конституената представља заправо физичко стање (тј. консеквенцу) настало деловањем ефектора: црн од дима и барута, поцрнео од дувана, запурен од пута, мокар од зноја, сакат од ране. Носилац је тих особина човек [+ живо], а узрок спољашњег карактера, иако се у примеру мокар од зноја може тај узрок сматрати и (делимично) унутрашњим јер је настао у процесу деловања самог агенса. У примеру: хартија се потклобучила од воде, видимо да је 'доживљаваач' стања хартија (живо -), а да се радња десила под утицајем спољног фактора – воде. И у примеру: ђурак се размиче од дубоког даха, видимо да је стање субјекта (*ђурак*) каузирано деловањем спољног фактора (дубоки дах). Примери: угуши се од суза, свисне од плача, умре од ране, страда од насиленија, представљају физиолошка стања (и процесе) карактеристична за агенс (живо +) настала деловањем (спољашњег) ефектора. У примерима: угуши се од суза, свисне од плача имамо, заправо, однос двају физиолошких процеса, где се други физиолошки процес може сматрати спољашњим ефектором.

Микропоље које обухвата спољашњи ефектор, у виду некакве *физичке препреке*.

Прота Матија Ненадовић

изговарајући се после да нису могли од магле погодити Су-капију, али по свој прилици они су се бојали какве преваре и нису смели (Мем, 27).

Лаза Лазаревић

У соби се ништа не виђаше од дима (ШИ, 111). Од дората се није могло прићи комотно Видаку, те стога неко запе и извуче плуг испод њега, па га удари ногом у трбух (ОЗС, 201).

Ови примери показују да је заправо ефектор некаква *физичка* ('опипљива') *препрека* која својом појавом ('дејством') онемогућава (спречава) да се изврши нека акција.

Иначе, говорећи о конструкцији ОД + Ndev(gen), М. Радовановић (Радовановић 1978: 132-133) истиче да ова конструкција може имати два значења: α) *унутрашњи узрок*, односно психолошка и физиолошка стања и процеси и β) *спољашњи узрок*, тј. објективно стање, збивање изван људског бића. Дакле, ови примери би потпадали под β -значење. Оно што је посебно занимљиво у *номинализационим* процесима са каузалном семантиком јесте то да се узрочно значење може или само (α -1, β -1) *идентификовати*, или пак истовремено и идентификовати и додатно *квалификовати*, односно *квантификовати* (α -2, β -2). Нпр. Она се укочила од страха (α -2) → Она се укочила зато што се уплашила → Она се тако/толико уплашила да се укочила (Радовановић 1978: 133). Другим речима, у конструкцијама α -2 и β -2 имамо значењску конверзију, тј. замену надређености између субординиране и супраординиране синтаксичко-семантичке базе – па би тако у нашем примеру *Једва сам проговарао од плача* → подређени (субординирани) узрочни сегмент (*од плача*) постао надређен (суперординиран), док би истовремено надређена предикација (*проговарао*) постала подређена и то консекутивног (последичног) типа: Толико сам плакао да сам једва проговарао.

У трима реченицама нађене су и следеће конструкције, које нису компоноване по моделу ОД + Ngen.

Каузативним инструменталом истиче се да детерминат (надређени члан синтаксичко-семантичке конструкције) – *опијеност* настаје деловањем спољњег фактора, детерминанте – *победе*, и да то стање траје и после завршетка деловања ефектора исказаног детерминантом (субординираним чланом).

Опијени трима славним победама, позовемо врховног војда да дође у Боговађу (Мем 134).

Преостала два примера овог ефекторског микропоља јесу конструкције са предлозима ПО и У и именицом у локативу. Како Душка Кликовац (Кликовац 2004: 221-222) примећује, узрочна значења се могу исказати у нашем језику помоћу већег броја предлога, тј. предлошко-падежних конструкција. ЗБОГ и УСЛЕД су специјализовани предлози будући да *увек (искључиво)* имају значење узрока⁷. У другој групи каузалних препозиција нашли би се предлози: ИЗ, ОД, СА и ЗА. Иако је њихово значење примарно спацијално, управо *аблативно*, реченични контекст омогућава да се и у тим конструкцијама, врло лако развије узрочно значење. Трећој групи предлога припадали би сви они који могу, само под одређеним (изузетним) условима, искључиво у зависности од лексичко-синтаксичког контекста остварити узрочну семантику: У, НА, ПРЕД, УЗ, ПО...⁸

Прота Матија Ненадовић

Пуст сокак, блато до колена; идући у бирцауз по мраку кожух се сав до колена укаља; дигох га у руке (...). (Мем, 124) [→...јер је био мрак...→ управо зато што није могао добро видети јер је био мрак...] (...) ја стојим на мору, сам на једној дасци, у страшној бури, и давим се. (Мем, 51) [→ ...и пошто нас је задесила страшна бура...]

У овим примерима је јасна интерференција узрочног са временским и (атмосферско-)околношним значењем. Први пример бисмо могли тумачити и као узрок типа разлог, међутим, како је у питању некаква физичка препрека, ово можемо сврстати и у ефекторски узрок. Чини се, ипак, да је временска интерпретација ту тачнија и прецизнија што је имплицирано и синтаксичком *позицијом* детерминације *по мраку* – наиме, ова одредба је позиционирана после герунда (*идући*) и месног детерминатора (*у правцу*). Међутим, да се детерминација *по мраку* нашла, рецимо, после субјекта (нпр. *...кожух се по мраку укаља...*) узрочно значење било би очитије. Други пример је јаснији: атмосферска (временска) ситуација је таква да неизоставно утиче на невољну реакцију (последницу) агенса – *дављење*.

“Унутар истог семантичког микропоља у посебну синонимску групу треба издвојити конструкције које су обједињене значењем: последица која представља физиолошко стање настаје спонтано у току реализације агенсове акције или радње, те су зато ефектор и ефекат у сфери истог лица (Ковачевић 1988: 95).” Ова група је примерима невелика, и оба примера су из *Мемоара*. Заправо, ово микро-

⁷ Наравно да овде не убрјамо оне многобројне примере које налазимо у супстандардној употреби када неко жели да исказе финално (намерно, циљно) значење – нпр.: Идем у болницу *због* лечења, уместо правилног: Идем у болницу *ради* лечења.

⁸ “У свим оним случајевима када се, дакле, природа једне семантичке локализације приказује у језику преломљеном кроз призму израза просторне локализације, умесно је говорити о језичкој металокализацији”, тј. “металокализација (подвукао С.С.) обухвата све случајеве употребе средстава којима се исказују просторна значења за исказивање *непросторних* (подвукао С.С.) значења (Пипер 2001: 44).

поље је готово идентично са потоњим (микропоље *унутрашњег узрока*), а једина је разлика у томе што је ефектор несвесна последица вољне акције агенса. Дакле, и даље је ефектор у односу на агенса несвесног, аутоматизованог карактера, али је сада сам ефектор настао вољним понашањем агенса.

Прота Матија Ненадовић

(...) и ја радосно и задовољно повраћам се у ово селце на огњиште мојих дедова, да се одморим од мојих труда и да вас нејакe наставим на пут (Мем, 24). Одемо на конаке онако уморни од дугог стајања (Мем, 52).

Микропоље *унутрашњег ефектора*⁹ - ефектор је ту увек психолошко или физиолошко стање које се јавља *спонтаним* изазивачем последице: новог стања или реакцијске акције агенса. Овај тип директног узрока (активног проузроковача) "налази се" у самом агенсу, а као последицу деловања овог узрока не добијамо свесну већ аутоматизовану (невољну) реакцију тог агенса. У овим примерима по правилу изостаје експликација агенса и објекта (Радовановић 1978: 135) будући да је она *информацијски редундантна* (наиме, агенс корелативне предикације и њен узрок типа психолошког или физиолошког стања без изузетка се налазе у сфери истог лица).

Прота Матија Ненадовић

(...) да се цар не може видети, и који год га види, мора му од **стра** доња усна препући. (Мем, 30) (...) а онде ћемо казати да немамо новаци, па ако им дин подноси, нека у њиховој кући помремо од **глади**. (Мем, 116) Афиз-паша од **резилука** у Нишу умре. (Мем, 133) У то глухо доба Јанко, неким тајним осећањем од **кога** је дрхтао, отвори широм врата од своје собе, леже несвучен на кревет и покри лице руком. (Мем, 152) Афиз-паша уплаши се и са свом војском побегне у Ниш, где после неколико дана, или од **стра** или од **срамоте** на пречац умре. (Мем, 170) Сада је он само у грозничавом стању од **нестрпљења**, па тражи само себи занимања. (Мем, 176) Презнем и отргнем се из руку очајанија, а аки од сна пробудим се и помислим: а да л' би се јоште у чем себи и свом роду помоћи могло? (Мем, 183) "**Од стра**, господару: скривио сам јоште кад је кнез Алекса заповедао." (Мем, 196)

Лаза Лазаревић

Ја и сестра да умремо од **смеха**, а то се оцу даде на смех (...). (ППСОНЈ, 62) Послије јој се, ваљда од **бола**, развуче лице, трже се једном и онда као да се осмехну и као да отвори мало руку (...). (ШИ, 92) Поп нагнуо главу, а од **милине** све му сузе капљу у тањир (ШИ, 92). Ко није никад цео дан липсавао од **жеге** па ноћио у селу, тај не зна шта је уживање (ШИ, 105). Поп од **радости** ни говори, ни ромори, само брише очи, и тек постарији људи, што је што-год припитају, а млађима се чисто везао језик. (ШИ, 106) Велинка се заврти од **смеха**. (НБ, 118) После се кињио што је тако примио срцу реч "дулчинеја", и напоследку сав се знојио од **стида** и једа кад се сећаше како је, као какво дериште, извукао сабљу бригадирову (...). (Вер, 151.) Вертер се одмах заљуби у њу, и већ не зна од **љубави** куд удара. (Вер, 156) (...) па и Џуја, брисаше сузе које им од **смеха** удараше. (Вер, 167) Није то, дакле, оно од **чега** је мени тако тешко. (Вет, 190) А и ти би, - вели дркћући од **љутине**, - боље чинио да гледаш своја посла. (ОЗС, 194)

Међу овим примерима ефектора могли бисмо утврдити две класе. Прву би класу чинили сви они ефектори који су *физичко-физиолошког* карактера¹⁰ – од *жеге*, од *смеха*, од *бола*, од *глади*, другу би чинили они који су *психолошког* (менталног) порекла – од *љутине*, од *стида* (*резилука*), од *срама*, од *љубави*, од *једа*, од *радости*, од *милине*, од *неког осећаја*, од *нестрпљења*. Као и кад смо говорили

⁹ Иначе, ово микропоље се сматра најтипичнијим и најфреквентнијим микропољем ефекторског субпоља.

¹⁰ Па чак и ову подгрупу можемо 'разбити' на две микрогрупе – оне са ефекторима физичког значења (нпр. од *жеге*...) и оне са ефекторима физиолошког значења (од *боли*, *глади*...).

о ефектору типа физичке препреке, и овде можемо констатовати да је могуће извршити синтаксичко-семантичку конверзију, где бисмо, након такве претворбе, добили секундарно *консекутивно* значење, спрам примарно *каузалног* значења: *Дркће од љутине... → Дркће зато што је љут... → Толико је љут да је почео дрк-тати...;* У грозничавом је стању од нестрпљења... → *Ухватила га је грозница јер је нестрпљив... → Толико је нестрпљив да га (од тога) хвата грозница...*

Занимљив је пример *Од сна се пробудим* где се у позицији ефектора налази (апстрактна) лексема *сан* која у себи, заправо, крије информацију о некаквом страху – Пробудим се од сна → Пробудим се заправо *из страха од нечега*.

Латентна мисао као ефектор за спонтане последице типа психолошког дистанцирања. Дакле, у овом микропољу, као консеквенцу латентно присутне мисли о прошлој вези, имамо психолошко удаљавање, дистанцирање. Ефектор је та присутна мисао, а ефекат некаква (негативна) реакција на њу.

Овај тип узрока може се остварити у беспредлошком генитиву, са управном глаголском лексемом која има значење *страха, анксиозности, уплашености, стрепње, страве...*

Прота Матија Ненадовић

А шта сам, као бајаги, опет ја учинио Ани и шта ћу јој то урадити, чега се још плашим? (Мем, 57) Не знам чега сам се тако бојао, напослетку баш и да ме ћуши једанпут, па шта? (Мем, 62)

И овај беспредлошки и наредни предлошки генитив (ОД + Ngen) заправо су примарно *аблативног* значења. Уосталом, како смо и напоменули, у питању је узрок типа психолошког дистанцирања, значи некакве врсте удаљавања од локализатора. Ово специфично значење издваја и Стевановић (Стевановић 1974: 220) и закључује да се ради о “предлошко-генитивској вези за означавање изазивача радње и стања, односно расположења.” Да се ради заправо о *каузативу* говори и Стевановић, само не експлиците семантички, већ синтаксички, запажајући да су ове генитивске конструкције “на изврстан начин, по смислу (...), и субјекти али никад наравно и граматички субјекти.” Закључујемо, да ако ови појмови у генитиву нису граматички субјекти, а јесу ‘на изврстан начин субјекти’, онда морају бити логички (семантички) субјекти, тј. *каузативи* (проузроковачи радњи).

Прота Матија Ненадовић

Али већ после четири дана он се уплаши од онога што његово бистро око назираше кроз збуњено лице Јанково и још сањивије очи Маријине. (Мем, 159)

Лаза Лазаревић

Ја разгрнух њен црни шал и сакријем од тебе лице у њега. (III, 41) Али ја стрепим од *оних очију* (...). (ППСОНЈ, 62) (...) говори крупно и промукло, све се смеши оним малим, као јед зеленим очима, да те некакв страх ухвати као од *совуљаге*. (ППСОНЈ, 68) Спочетка чу како му срце бије испод леве сисе, и од тога као да се нешто уплаши. (НБ, 118) И од тога се тако уплаши и збуну, да најпре поче гледати по својим стварима и мислити да бежи зором (...). (Вер, 139)

Стевановић врши проверу своје тезе о семантичком субјекту тако што дату реченицу: *Али ја стрепим од оних очију* трансформише у реченицу где ће позицију граматичког субјекта заузети та генитивна конструкција (*од очију*), а позицију предиката експлицитна каузативна конструкција (*учинити да нешто*), па добијемо реченицу: *Оне очи су учиниле да ја сада стрепим*.

Синтагме с психолошким дистанцирањем као спонтаном последицом блиске су онима са *физичким дистанцирањем* као последицом која може бити и свесног и спонтаног типа. Уколико је свесног, те синтагме потпадају под значење узрока типа *разлога*, а ако је то дистанцирање спонтаног типа потпадају под значење узрока типа *ефектора*. Значи, за разлику од микропоља са психолошким дистанцирањем, овде имамо једну врсту спољашњег узрока-ефектора, који утиче на агенс тако, да овај мора тражити некакво друго "прибежиште" управо да би се склонио од *дејства* тог ефектора. Надређена предикација уз овакав ефектор је најчешће са значењем *бегати, бежати, склањати се, (у)клонити се...*

Прота Матија Ненадовић

(...) гонио сам непријатеље и бежао од њих, живео у сваком благу и изобилију и опет долазио до сиротиње. (Мем, 23) Кнезови на то сви сложено одговоре: да они не смеду народу казати, јербо ће их народ побити камењем, - и да би Турке већма уплашили, придаду да ће они (кнезови) морати у Немачку од народа бегати, ако са таквим гласом пођу у вилајет. (Мем, 34) Хаџи-Муста-паша, видећи себе и свој пашалук у опасности од Пасманије и од ове двојице у Босну побекше (...). (Мем, 50) (...) и везира код цара туже да је он глобар и зулумџар, да је пола раје у Немачку побегло од његове глобе (...). (Мем, 60) Ја кажем да не познајем никаквог трговца, и он ми каже да има неки Стеван Живковић, и он је побегао од дахија (...). (Мем, 71) Толико дадем и Јанку Зазићу из Скеле (који је од субаше Газије побегао у Земун) (...). (Мем, 71) (...) кога су јаничари ранили у руку и који је утекао од јаничара. (Мем, 71) Кажем да не смем од Турака но хоћу преко Влашке. (Мем, 106) Турци од ватра побегну, оставе покрај ватри печене јагњаци, сву вечеру, сав пртљак и плачку, побегну (...). (Мем, 137) (...) и опет бежаше од њега чим што напољу лупне. (Мем, 154)

Лаза Лазаревић

Час сам је се клонио и бежао од ње, час, опет, тражио је, ћеретао с њом (...). (Ш, 56) Све бежи од куће. (ППСОНЈ, 67) А у Вертеру је све тако налик на Јанка. Налик оно бежање од света а тражење Марије, налик је оно осећање (...). (Вер, 156)

У позицији тог ефектора могу се наћи и именице категоријалног обележја [+ живо] и обележја [- живо]. И овде је узрочно значење добијено семантичком транспозицијом од аблативног значења. Чини се да у оним случајевима где имамо каузатор типа [+ живо] имамо и прави ефектор, док у оним случајевима где је каузатор [- живо] узрок потпада под тип разлог (пасивни узрок), а не ефектор. Тако да би примери: Час сам је се клонио и бежао од ње; који је од субаше Газије побегао у Земун, који је утекао од јаничара били директног (активног) типа, док би пример: да је пола раје у Немачку побегло од његове глобе; пре био индиректног (пасивног) карактера.

3.2. Субпоље узрока *стимулатора* (унутрашњег мотива)

У оквиру овога субпоља Ковачевић издваја унутрашњи узрок, и то узрок у самом лицу. "Основна одлика овога типа узрочно-последичне везе јесте да се она везује само за *агенс лице*, затим да је узрок увијек неко *унутрашње психолошко стање* као покретачка (спонтана) снага за неку одлуку или акцију лица. Из тога се види да последица овдје може бити само свјесног, вољног типа (Ковачевић, 1988: 106)." Дакле, карактеристике овога типа (субпоља) би биле: 1. узрок делује на појам са обавезном карактеристиком [+ живо], и сам узрок потиче из тог истог појма (наравно, са том особином [+ живо]).

Осим што може бити експлициран самом лексемом воља (нпр. урадио сам то од своје воље, живио је по својој вољи, својом вољом је учинио то да...), сам стимулатор је језички најчешће *имплицитан*, па су *узрок и консеквенца у непосредном контакту*.

Иако се изражава типичним ефекторским или критеријумским средствима, пошто се ради о *свесном узроку*, ово микропоље потпада под мотивско узрочно

субпоље. У улози узрока налази се сама лексема 'воља', па, будући да воља самим својим лексичким значењем сигнификује нешто *свесно* (управо *вољно*), имамо стимулатор, а не ефектор. Имамо свега два примера са експлицираном лексемом 'воља' као стимулатором.

Лаза Лазаревић

Знала сам ја да све мора бити по мојој вољи! (НБ, 121) Радиле су све за њу и по њеној вољи. (НБ, 121)

Предлог ИЗ је најкарактеристичније морфолошко обележје стимулатора. Својим првотним (конкретним) аблативним значењем предлог ИЗ казује управо "одакле" (у *психолошком* или *физиолошком* смислу) потиче мотив за некакву радњу. У процесима номинализације у површинској структури добијамо девербативну именицу која својом инхерентном лексичком семантиком "означава неки психолошки или физиолошки процес или стање који функционишу као мотивација, унутрашња побуда, подстицај, што спонтано стимулише реализовање корелативне предикације. При том је глагол који заступа корелативну предикацију (у дубинској структури то је глагол у позицији предиката доминирајуће клаузе) по правилу из семантичког поља вољних односно свесних радњи (Радовановић 1978: 136)." Поред ове конструкције (ИЗ + Ngen), Ковачевић наводи још и примере типа У + Nloc¹¹ (у *страху*, у *сујети* су то урадили) и У, ЗА + Nacc (и то искључиво у конструкцији са именицом *инат*) којима се изражава узрок типа стимулатор.

Прота Матија Ненадовић

и мало ћете имена записатих наћи, и то нека из политике незаписата, а нека и из **заборављења**, но дело (...) ћете наћи како је и бивало. (Мем, 121) А и мог су оца посекали, и на смрти је аманет оставио да му нико његов Турцима не верује, али сам ја његов аманет заборавио, но то из нужде и за народ жртва, и сваки час погледам кад ће целат доћи да сече. (Мем, 147)

Лаза Лазаревић

Ја бризнух у плач, иако сам из поноса престао плакати још кад ми је било 15 година. (Ш, 41) Па казала је и Мирјани да се довела из глади! (НБ, 122) Из учтивости изјави допадање се представља као спонтана и 'неодољива': агенса његово стање потпуно обузима, он своју акцију изводи под његовим дејством (...)", а "када је узрок означен конструкцијом ИЗ + Ngen, последица је не само свесна него и делимично контролисана, намерна акција: агенс нешто предузима, ангажује се у неком циљу (Кликовац 2004: 235). " А објашњење за овакав језички (и стилски) 'феномен' Кликовац налази у следећем: "налажењу унутар садржала (конструкција У + Nloc, прим. аут.) одговара агенсова обузетост својим стањем, његова неспособност да рационално процени ситуацију или да контролише свој поступак (иако га може бити свестан); излажењу из садржала (конструкција ИЗ + Ngen, прим. аут.) одговара човекова делимична контрола свог поступка. Дакле, апстрактна значења резултат су метафоричког пресликавања конкретних значења на апстрактне домene, чиме се стварају и различита узрочна значења (Кликовац 2004: 237-238). "

¹¹ О разлици између конструкција ИЗ + Ngen и У + Nloc пише и Кликовац (2004: 221-238). "Ако је узрок акције изражен конструкцијом У + Nloc, акција, иако је обично свесна и вољна, у овом случају се представља као спонтана и 'неодољива': агенса његово стање потпуно обузима, он своју акцију изводи под његовим дејством (...)", а "када је узрок означен конструкцијом ИЗ + Ngen, последица је не само свесна него и делимично контролисана, намерна акција: агенс нешто предузима, ангажује се у неком циљу (Кликовац 2004: 235). " А објашњење за овакав језички (и стилски) 'феномен' Кликовац налази у следећем: "налажењу унутар садржала (конструкција У + Nloc, прим. аут.) одговара агенсова обузетост својим стањем, његова неспособност да рационално процени ситуацију или да контролише свој поступак (иако га може бити свестан); излажењу из садржала (конструкција ИЗ + Ngen, прим. аут.) одговара човекова делимична контрола свог поступка. Дакле, апстрактна значења резултат су метафоричког пресликавања конкретних значења на апстрактне домene, чиме се стварају и различита узрочна значења (Кликовац 2004: 237-238). "

Наишли смо и на један пример (код Проте Матије Ненадовића) са предлогом ЗА и именицом у акузативу¹².

Да, да – повиче Француз, - то су попови наређивали за свој интерес (Мем, 113).

Видимо да се као појмови у улози стимулатора налазе лексеме психолошког карактера – *заборављење, учтивост, радозналост, непријатност, понос* и сл., и оне физиолошког карактера – *глад, нужда* и сл. Номинализациони процеси (нпр. девербативна именица *заборављење*, или деадјективне именице *радозналост, непријатност, учтивост*) су, значи, захватили и овај стимулаторски тип узрока. Иначе, и у овом типу узрока не исказује се агенс (и објекат) јер су *обавезно у сфери истог лица*. Када говоримо о реченици: и не знам из каквог разлога ..., где имамо предлог ИЗ и апстрактну именицу РАЗЛОГ у позицији стимулатора, ваља нам се вратити Стевановићевој *Синтакси* (Стевановић 1974: 239-240) у којој аутор запажа да “предлог ИЗ врло често стоји уз генитив саме именице УЗРОК или именице РАЗЛОГ, у функцији, дакле, где се напоредо с овим употребљавају предлози ЗБОГ и СА као потпуни семантичко-синтаксички синоними.” Даље нам он наводи два примера: Да ли с тога или из друга каква разлога (...), Рекао сам да нам је књижевност потребна из више узрока али поглавито са њене естетске, идеалне осећајне природе на основу којих би требало да се уверимо у исправност његовог закључивања. Заправо и онај наш први пример: и то нека [дела] из политике незаписата, има пресупонирану лексему РАЗЛОГ (УЗРОК) → (...) и то нека [дела] *из политичких разлога (узрока) незаписата* (...)

У последњем примеру, модела ЗА + Насс имамо могућност и финалне интерпретације: *наређивали су [с намером] да би се обогатили...*

3.3. Субпоље *узвратно-узрочног мотива (компензацијског или спољашњег мотива)*

У примерима са унутрашњим мотивом (стимулатором) нема експликације услова или основа те појаве, тј. нема онога што ‘узрокује’ (каузира) узрок! Међутим, у случају *спољашњег мотива*, управо се експлицира спољашња условљеност мотива-узрока. Према семантичком типу лексема које заузимају позицију суперординаног члана синтагме, издвајају се мотиви *захвале, освете, награде, казне, кајања, компромитације и замерања, те зависти*. На овај начин Ковачевић сврстава ове примере у мотивски узрок – и дефинише микропоље компензације (Ковачевић 1988:115-123). Међутим, ми ћемо издвојити ове конструкције и обрадити их као *узвратно-узрочне моделе* по угледу на класификацију Даринке Гортан-Премк (Премк 1963-64: 446-448). Томе иде у прилог и чињеница да су ови примери морфолошки маркирани типичном конструкцијом ЗА + Насс. Појам у акузативу представља оно на шта управна предикација долази као “каква противвредност, као замена (...); узрочна је компонента ове полисемантичне конструкције секундарна, јер оно чему се што узвраћа или као противвредност даје само је посредно и узрок давања, узвраћања (Премк 1963-64: 447).” Иначе, овај предлог (уз, наравно, ЗБОГ, УСЛЕД, ОД, ИЗ) издваја и Поповић у средњошколској *Граматичи*, што, будући да тај уџбеник није дескриптиван (тј. екстензиван), и будући да се именичким јединицама с прилошким конституентским значењем даје мало простора, значи да

¹² Према нашем језичком осећају и интуицији овде данас очекујемо конструкцију *Verbum + ИЗ + Ngen (интерес)* : наређивали, радили су то из личног интереса...

се и овим предлогом (у одређеној предлошко-падежној конструкцији) означава "типично" каузално значење.

Прота Матија Ненадовић

и радујем се да ни на једно дело не наилазим за **које** би ми совест штогод пребацити могла. (Мем, 23) И ја се надам у ком народу појаве се јунаци и људи заслужни за **отечество**, тај ће народ родити и оне људе који ће њихова дела описати. (Мем, 24) (...) него наши нуријаши, од нас пет ког првог нађу, зову га, те чита молитву или крсти и проче; и сваки поп неће рећи: "Није то моја нурија, нећу да те венчам, или молитву читам", – него сваки сврши за **што** се позове (...). (Мем, 42) (...) и ћесарева војска оде натраг а фрајкорци оду свак својој кући, будући је од султана амнестија читана; онда сви србијански официри скупе се код Михаљевића у Сремским Карловцима, где је он Немцима рачун морао давати за **ратне трошкове**. (Мем, 44) А за **врло велике кривнице** морао је слати у апс муселиму и кадији (у Ваљево). (Мем, 46) Њихово друштво похвати војска, извезу два топа на чаршију, и њих 27 [дођу] за **једног кнеза Ранка** [да га] удаве с конопцем наред чаршије, и по турском обичају, кад једног удаве, пукне један топ. (Мем, 50) Љета 1801 јануарија 26 удави београдски паша владик-у Методија; за **његово нестројеније и безаконије** (...). (Мем, 59) (...) да идемо да тучемо твога пријатеља Хаџи-бега и да му попалимо Сребрницу за **моје азбуковачке хараче**. (Мем, 60) (...) он је (...) једнако код цара просио да му изун и ферман даде да покупи војску и на дахијама овету за **оца учини** (...). (Мем, 72) И кад видимо да они одиста побегоше, фришко извучемо топић онај други (за **који** је Лука остао те дотерао) (...). (Мем, 96) (...) и кажемо да су то све Турци сад поразоравали, да би с отим Руса на већи гњев подигли и разжалили да за **толике цркве освету учини**. (Мем, 98) Заречемо се: баш да доста је браће и на Врачару погинуло за **свој род**. (Мем, 103) Немојте се бринуте, но гледајте ваше дело за **које сте отишли**. (Мем, 136) "Прођи се, брата, врага и диплома и више учења; нама је нужда и невоља за **учене људе** (...). (Мем, 178) За **такве** се очи ишло на муке, за **њих** се лила крв, губила част и отаџбина издавала. (Мем, 137) Овога Турчина старца, како је дошао у логор, Марко, брат Јанков, за **свог брата посеко** је. (Мем, 160) (...) био он комендант, војвода, буљубаша, поп или калуђер или кмет, без разлике и лицемерија, кривца великог за **његова дела** у синоду јавити (...). (Мем, 173) Ми се управ почесмо за **нешега другара** стидети, и почесмо разговарати шта је заслужио када је заклетву преступио. (Мем, 179)

Видимо да се у суперординираним глаголским изразима налазе следеће лексеме: *пребацити, давати, слати (у апс), удавити, попалити, ићи (на муке), освету учинити, посећи*. Значи, некаква врста компензацијског односа - било *казна, замарање, пребацивање, компромитација, освета, каштиговање, егзекуција, денунцирање* и сл. У примеру (...) *где је он Немцима рачун морао давати за ратне трошкове* можемо говорити и о наменско-узрочном значењу јер оно чему је нешто намењено можемо схватити и као узрок такве акције.

Сличне претходнима су и конструкције са НА + Nloc које иду уз мотив *извињења, кајања, опраштања или захвалности*.

Прота Матија Ненадовић

Господине, опростите на **вашем труду и доласку**, ал' од мира ништа нема, и одсад ћете чути и видети бојева, и збогом!" (Мем, 92) Ми сви присуствујући онде скинемо капе и благодаримо на **опроштењу**, и прочита. (Мем, 197) Опростимо се и како смо умели захвалимо му на **љубезном дочеку** (...). (Мем, 111)

Издвојили смо и модел: НА + Насс – ови примери представљају акције (*пожалити се, смиловати се, прослављати*) инициране (узроковане) било *нелагодном (непријатном) ситуацијом, проблемом, било неком пријатном, радосном околношћу*.

Прота Матија Ненадовић

мој отац Алекса, због тога што је томе хаџи-Мустафи многу грађе за касарну низа Саву слао, познавао се и живео с њим добро, зато оде к њему и пожали му се **на тај агински ферман**. (Мем, 34) Ага, ми ћемо ићи, ал' те сва улема и ја молимо да се смилујеш **на оне куће и на ону фукару и српску и турску преко Дрине** (...). (Мем, 62) Како нам је свима собратим жао било што не могосмо чинити наше намерене церемоније **на славу како Ђорђа тако и целог народа!**.. Но се повинујемо заповести (...). (Мем, 172)

И забележили смо и један Ненадовићев пример с конструкцијом ЗБОГ + Ngen:

али се нисмо могли ослонити да ће народ с нама пристати на освету **због ова два кнеза**, којје је, истина, народ обадве кнежине љубио и уважавао (...). (Мем, 68)

3.4. Субпоље узрока критерија (или основе)

Основу овога узрочнога субпоља чини значење *основе или критерија*. Будући да је исказивање узрока типа критерија (основе) често у новинском (и административном и правном) стилу, већина је предлошких и везничких склопова овог субпоља компонована управо у време развоја ових друштвених делатности, те су према томе новијег датума (НА ОСНОВУ + Ngen, НА ТЕМЕЉУ + Ngen, ПО ТОМЕ ШТО, С ОБЗИРОМ НА ТО ДА..., ЗАХВАЉУЈУЋИ). Па ипак, језик је од давнина познавао конструкције ПО + Nloc, ПОД + Ninstr, НА + Nacc и сл. којима се изражавао узрок критерија. Овоме би требало додати и да значење типа *основ или критериј* можемо издвојити и као посебно у оквиру семантичког устројства језика (као што ради нпр. Милорад Радовановић), али "пошто по својој природи, значење *основа* односно *критерија* може да интерферира са значењем узрока, а будући да је и начелна семантичка дистанца између ове две врсте значења минимална (Радовановић 1978: 88)" и да је без увида у шири контекст тешко разграничити семантичко поље узрока од критерија, ми ћемо овде критериј посматрати као једно од субпоља у оквиру узрока.

Прво микропље у оквиру овога субпоља било би оно са значењем *когнитивне перцепције*. Последица је закључак деривирањем из онога сегмента који представља узрок. Надређене глаголске лексеме су значења 'закључивати, схватати, налазити, видети'.

Најчешћа предлошко-падежна конструкција којом се исказује критериј јесте ПО + Nloc¹³:

Прота Матија Ненадовић

осећам да моје тело **по вечном закону природе**, све већма слаби, и све се ближе гробу прикучује. (Мем, 23) (...) не тражите у овом мом приповедању историчке свезе, ја не могу догађаје све **по реду** овде забележити, него ћу их писати кад се ког опоменем. (Мем, 24) (...) и тако кад су дошли на бранковички вис (...) и одмах се ту зауставе и населе, уверивши се **по томе рикању** да ту мора добра и плодна земља бити. (Мем, 25) (...) а оно кад порежу **по ожењеним главама**, то дође по 8 или највише по 10 гроша, јербо су кнезови главе од везира крили (...). (Мем, 47) Њихово друштво похвата војска, извезу два топа на чаршију, и њих 27 за једног кнеза Ранка удаве с конопцем наспред чаршије, и **по турском обичају**, кад једног удаве, пукне један топ. (Мем, 50) Оду кнезови везиру и поклоне се **по обичају**, и пошто су мало дворили, рекне те редом поседају. (Мем, 50) Дошкан отворе се врата од собе везирове и, кад кнезови убу, поклоне се и **по обичају** приђу скуту, потом се измакну и у ред стану.

¹³ И Станојчић запажа да се "у Лазаревићевом језику локатив за исказивање узрочних односа своди на тип с предлогом *по* (Станојчић 1973: 32)."

(Мем, 51) Кад дође **по обичају** у Ваљево муселиму, да пушта оне које Турци као криве позатварају, и кад му муселим **по обичају** рекне: (...). (Мем, 56) И дворили су **по обичају** Аганлином, јер пред њим нико није смео сести, па и сама улема (...). (Мем, 62) (...) и он **по турском обичају** на колена седне. (Мем, 62) (...) а о свему томе он нама што пише нити ми њему, но само **по речима** људи знамо. (Мем, 76) (...) растанемо се и они ме **по оцу** познаду (...). (Мем, 86) (...) нађем Црног Ђорђа, да му писма прочитам и да се договоримо да се не би усудио когод предати и да је један план имамо **по ком** ћемо бојевати (...). (Мем, 86) Ја **по томе** познам да је то Јова Протић, и одговорим (...). (Мем, 104) (...) и толико с пута свратили молити га да и он од своје стране, **по свом** код двора **уваженију**, препоручи нас (...). (Мем, 115) Искали смо да их **по нашему закону** сахранимо, и није дао. (Мем, 143) (...) да се зна **по том** **опстојатељству** владати (...). (Мем, 159) (...) Ђурица [се] у скупштини закљиче највећом клетвом: "(...) да ћу без лицемерија, беспристрастија **по мојој личној совести** у синоду јављати, да синод (...) права одбрани." (Мем, 179) У исто време и Црни Ђорђе (...) пређе на Скобаљу скелу (...) и већ дође до Вуконе и до Кожухара, исто **по првоме обичају**, бадава једу и пију. (Мем, 190) У недељу **по обичају** дође Карађорђе и Катић и ондашње нахиске старешине (...). (Мем, 196)

Лазо Лазаревић

Већ си **по поштанском жигу** познао да сам оставио места мога (...). (Ш, 58) Али кад поша намири **по нашему рачуну** тако педесет и пет година, почне нешто худјети (...). (ШИ, 81) За њим кмет, за кметом Аксентије Смиљанић, а за њим сви остали **по реду**¹⁴ и **старјешинству**, и сваки дарива дијете. (ШИ, 84) Доста да знате да је наш поп био најстарији у цијелом округу, те да му је **по томе** спадала нека особита почит и задатак при поздрављању новог владике. (ШИ, 89) Е, а ти треба да знаш, јер ћу ја **по томе** да судим, да ти после не буде криво и да рекнеш овај и онај! (НБ, 124) Беше већ загазио у доба мужанства, не скрнувши из чаше љубави, осим што од једне ситнице из његова детињства почесто натезаше да начини, **по свима прописима** (...). (Вер, 135) (...) то јест све радио, или хтео радити, **по неком принципу**. (Вер, 135) Сретоше и Сретена камењара, који је **по томе** славаш што пије на дан четрдесет чаша воде и у хладном басену седи сваки дан сахат и по. (Вер, 143) Читање се продужило и сутра до подне, а после подне Јанко већ поче **по пропису** уређивати своје ствари (...). (Вер, 157) За Младена лично и **по томе** што се њихове нарави полудараше иако се обично каже да се не могу волети две сасвим једнаке душе. (Вер, 158) Верујем да они обоје искључно **по томе** што су им природе сличне, симпатизу једно другоме (...). (Вер, 163) Фауст је то исто што и Вертер. Мислим, наравно, не **по предмету**. (Вер, 168) (...) и глупа веселост ливаше из очију на које, **по изразу** мојих земљака, већ почињаше цурити ракија. (СЋТНП, 180) На табли је стајало латинским речима, а **по моме преводу**: "Сушење очњег живца". (Вет, 191) Или га, ваљда, познајем **по оним мојим величанственим молитвама** кад ми је било дванаест година; или **по оном погледу** коме недостаје цео свет; или **по она два црва** у камену са дна мора; или **по Шекспиру**; или..., тек ја њега познајем! (Вет, 192) У оваквим приликама ја, као лаик, а наравно, судећи **по здравом памети** и познајући моћ природе, ја мислим да изгледи, ако не на потпуно оздрављење (...). (Вет, 201) (...) она је, **по моме схватању**, имала задатак да га поред све његове несреће, ипак усрећи. (Вет, 202) Само су све те његове приче, по добу, земљишту, личностима, познате мојој мајци, и стога су је интересовале. (Вет, 208) Он је сад још дете! – Мањ **по томе** што још игра крајцара? (ОЗС, 198) (...) и судећи **по жапуреним обрзима Вучковим**, закључим (...). (ОЗС, 196) Ти коњи – да ли **по нарави**, да ли **по рђавој дресури**? – нису имали оне достојанствене хладноће и питомости коју би показао један Арапин или Енглец (...). (ОЗС, 199) То беше уговор **по коме** Видак прими свога брата Вучка у ортаклук и заједницу са собом (...). (ОЗС, 209)

Може се рећи да овај појам у локативу представља оно на чему је заснован процес. Могли бисмо издвојити оне примере где имамо глагол типа *verbum cognoscendi* (глаголи закључивања, односно дедукције), и оне у којима имамо глаголе типа *познати на основу...*, *уверити се на основу...* (тј. у реченици *растанемо се и они ме по оцу познаду* имамо један "дубински" елемент који би у трансформацији

¹⁴ У вези са овом лексемом РЕД, наишли смо (код Проте Матије Ненадовића, Мем. 50) и на беспреломношким *инструментал* у истом значењу: Оду кнезови везиру и поклоне се по обичају, и пошто су мало дворили, рекне те редом поседају.

овако изгледао: они ме виде→ они схвате (увиде) моју сличност са очевим ликом→ они закључе→ они ме познају). Други тип критеријумског узрока чинили би ови примери: *по утврђеном плану војујемо, по обичају га сахранимо, по реду и старешинству поседају, по опстојатељству се владају...* где заправо оно што је исказано локативном конструкцијом представља већ утврђен, стандардни ('ритуални') облик понашања. Зато ту и немамо глаголе *verbum cognoscendi* већ глаголе "обичне" семантике ("обичне" радње, акције).

Синонимичан модел (овом претходном моделу) реализује се и у локативној конструкцији са предлогом ПРЕМА (ПРЕМА + Nloc). Оба примера су из *Мемоара*:

Ваше речи, ваша делања, наклоности и уживања управљајте свагда **према времену и према годинама вашег живота**. (Мем, 41) И тако **према броју глава** и војску све у тефтер пописа, и сваком кнезу копију даде (Мем, 53).

Три примера смо нашли са предлогом ИЗ и именицом у генитиву. Иако смо констатовали да је ова конструкција карактеристична за исказивање стимулатора, на основу глаголске лексеме (која има значење 'закључити') јасно се показује да ова конструкција има значење критерија.

Прота Матија Ненадовић

То је, децо, вечна променљивост судбине коју сам рано познао и на коју се нигда тужио нисам; **из те променљивости** научите: да се не треба у срећи гордити ни у несрећи очајавати (Мем, 24)

Лаза Лазаревић

Томе је свему крив Јоца који нас је, кад нам је био у гостима, узео на око, па после и теби којешта надобио, **из чега** си ти начинио читаву оптужбу (...). (17) Кад се **нађе** у парку с Јанком, не рече му ни "добро јутро!", али га тако значајно стиште за руку и тако милостиво погледа, да је он **из тога** више прочитао него што ... (Вер.).

Слободни (беспредлошки инструментал) има значење критерија, што се види из декомпоноване предикације која следи (начинити закључак=закључити).

Лаза Лазаревић

Не знам којим си путем начинио овакав закључак у последњем писму (Ш, 24).

И конструкција НА + Насс, показује основ (критериј) на основу кога се врши одређена радња.

Прота Матија Ненадовић

на ожењену главу узимали су по један грош, и то се звало главница, и **баштеницу** 20 пара узимали су за све ситнице, тј. што се сеје у баштама; **на једну кошницу** по оку меда или наплате пошто је мед био; **на казан** 2 гроша; **на једно маторо крме** 6 пара (...). (Мем, 33) Осим тога плаћало се везиру порез **на мешћенску главу** по сто гроша, а каткад и повише, а цару плаћало се харача по 3 гроша и 2 паре. (Мем, 33) (...) долазило је по 7 или највише по 8 гроша **на главу**. (Мем, 33) (...) који и своју порезу трошковима дода и бурунгију напише колико **на једну главу** долази, па тако једних пута дође **на мешћенску главу** по сто а каткад и више гроша (...). (Мем, 47) (...) који и своју порезу трошковима дода и бурунгију напише колико **на једну ожењену главу** долази, па тако једних пута **на мешћенску главу** по сто а каткад и више гроша (...). (Мем, 47) (...) да сав пашалук београдски има давати порезе **на 20.000 глава ожењених** по 20 гроша (...). (Мем, 50) Нуто, господине, ви нас **на царски** и

ваш образ преведосте преко Саве (...). (Мем, 91) (...)“Сваком другом наплаћујем на персону по рубљу, а вама као мојој браћи Србима по пола рубље.” (Мем, 111)

Лаза Лазаревић

Нико није ништа радио, само се адвокат Нестор играо новим картама и вадио је на захтевање час четири кеса (Вер, 136).

Два су примера из Лазаревићевих приповедака, и један из *Мемоара* који имају конструкцију НА + Nloc са значењем критерија:

“Жарко погибе, али сву нашу војску од срамотне смрти избави, јер би нас Турци на њиховој вери све потукли.” (Мем, 190)

Ја вас уверавам да човек мора бити врло пакљив па вам само на акценту запазити да сте странац. (Ш, 37) Знаш да смо ми на нашој грбавини¹⁵ и стекли ово крова над главом (...). (ППСОНЈ, 66)

Под посебним микропољем *налога*, Ковачевић је издвојио сва она критеријумска значења у којима се остварује некаква акција иницирана, подстакнута спољашњим налогом, захтевом, наредбом... Та каузална детерминација садржи у свом лексичком делу именице типа *заповест*, *налог*, *закон*, или као код нас, *хатишериф*, *ферман*. Наравно, и овде је доминирајућа конструкција ПО + Nloc. Заправо, ова је конструкција слична претходним, у којима нема закључивања¹⁶ већ се радња врши по неком утврђеном, устаљеном реду. Само што је овде то понашање условљено (узроковано) неким ауторитетом (најчешће у виду некаквог правног акта), и тај ауторитет диктира услове и последице понашања односно непонашања по тој заповести, наредби и сл.

Прота Матија Ненадовић

У то време тукао се ћесар са Турцима, и сад не знам или по заповести ћесара или због тога што су се Турци прикучили Васиљеву, крене се сав народ к Сави. (Мем, 38) (...) и да њему везиру – донесу да по хатишерифу порез удара а не више, зато нека се приправи шта ће им одговорити и прочитај. (Мем, 51) Него да нам дадеш хатишериф – рекну кнезови – да однесемо нека види везир, и по хатишерифу нека удара порезу како је цар одредио. (Мем, 51) Ја знам шта ви тражите, ви хоћете да ударим порезу по хатишерифу царском (...). (Мем, 51) (...) и онда баш по хатишерифу царском ни једну аспру више од вас узимати нећу (...). (Мем, 52) (...) а он да остане везир у Београду, по царевом ферману, наместо свог оца, и прочитај. (Мем, 78) (...) но толико упамтио сам да генерал-команда по вишој заповести јавља нам да је аустриски двор са отоманским двором у највећем пријатељству (...). (Мем, 85) Међутим чујемо да је владика Леонтије долазио Црноме Ђорђу, и по заповести дахијској давао му сто кеса новаца (Мем, 85).

Занимљива су два примера са лексемом *вера*. Конструкција НА + Nacc: тврда је вира на коју сам те довео (...). (148) и један пример беспредлошког генитива “Е сјаш’те, браћо, *турске вам вере!*” (151); где би се у првом примеру могло претпоставити да је вера основ захваљујући којем је неко ‘наговорио’ на нешто. Други пример би се, због императивне конструкције, могао сврстати у критериј-заповест.

У двама примерима из Лазаревићевих приповедака забележили смо конструкције ОД + Ngen. Како смо већ у одељку о ефектору констатовали, овај модел узрочних конструкција, иако маркиран (и доминантан) у значењу директног, не-

¹⁵ Овде имамо семантичког потенцијала и за тзв. *омогућивачку* интерпретацију: → *тима што смо крваво радили...*

¹⁶ То су модели без *verbum cognoscendi*.

свесног узрока, могао је да означи и вољни узрок (Вуков пример од *ђаволства*). Трансформацијом ових предлошких конструкција, чини нам се, добили бисмо критеријумски узрок.

и живео сам с мајком од моје плате (186) Вет [→ и живео сам са мајком захваљујући мојој плати, → и живео сам с мајком од новца које сам добио захваљујући мом раду, на основу мога рада]

После је причао о некаквој помади (...), о некаквој помади од које расте коса и шта ти ја знам (209) Вет [→ о некаквој помади захваљујући којој расте коса, → о некаквој помади која потпомаже раст косе **ТИМЕ ШТО** делује ... – овде можемо говорити и о интерференцији узрочног и омогућивачког значења]

На крају овог поглавља, истаћи ћемо и два примера из *Мемоара* са предлогом КРОЗ и именицом у акузативу.

а ти иди царском човеку Дел-Амету, који је ферман донео, и кроз који ферман не може нас ни пушка ни топ нити какво друго оружје убити. (Мем, 75) Теодор кад оде, представи са-дружеству у универзитету и каже све како је (...). Кроз то сви чују ко како је; они му нимало не одобре (Мем, 112).

Треба истаћи да је номинализацијом захваћен и овај тип узрока. Девербативна именица, као кондензатор одговарајућег дубинског реченичног значења, може имати четири семантичке интерпретације; тако нпр. 1) нереченична предикација (...) *вадио је на захтевање четири кеца* (...) само констатује, идентификује предикацију – (...) *вадио је на основу тога ШТО је он захтевао четири кеца* (...), 2) нереченична предикација (...) *генерал-команда по вишој заповести јавља да* (...) експлицира и објект (садржај) – (...) генерал-команда на основу тога ШТА се каже у заповести (...), 3) нереченична предикација (...) *а по моме преводу* (...) има додатну информацију квалификативног типа – (...) *на основу тога КАКО сам превео* (...), 4) нереченична предикација (...) *по свом код двора уваженију* (...) има додатну информацију квантификативног типа (...) *на основу тога КОЛИКО сам цењен на двору* (...).

Занимљива је ситуација и са распоредом објекта и агенса ситуације. “Условe за експлицирање и анонимизовање агенса [налагаће] исти принципи који (сем у изузетним случајевима) одређују понашање агенса (па, аутоматски и објекта) (...) (Радовановић, 1978: 89).” Тако на пример у случајевима: *Осећам да моје тело по вечном закону природе слаби*, *Поклоне се по обичају* имамо анонимизацију исказа → на основу тога како гласи *вечни закон природе*, на основу тога како гласи *обичај*, док, рецимо, у исказима *По моме схватању*, *По моме преводу* посесивна заменица експлицира агенс → *Како ја схватам*, *Како ја преводим*...

3.5. Субпоље узрока *разлога*

Узрок типа разлог је најразуђенији у оквиру Ковачевићевог узрочног семантичког поља. Зато се он дефинише негативном идентификацијом, тј. све оно што не припада претходним четирма типовима (*ефектор*; *стимулатор* – *унутрашњи мотив*; *узвратно-узрочни мотив* – *компензатор*; *критериј*) припадаће управо субпољу разлога. Разлог је, иначе, најтипичније узрочно субпоље, што се потврђује и морфосинтаксичком кондензованом (нереченичном) конструкцијом у виду основне (базичне) каузалне препозиције ЗБОГ (или УСЛЕД) и именице у генитиву. Ковачевић је издвојио 4 микропоља овога субпоља (“1. микропоље *разлога* као неак-

тивног узрока свјесних акција као посљедица, 2. микропоље разлога као околностног или недостатног услова, 3. микропоље разлога аргумента, 4. микропоље разлога за емоционална стања као посљедице", а као 5. микропоље можемо регистровати и додатни разлог¹⁷), али је и сам свестан да због јаке међусобне интерференције ова микропоља су више "флуидних" неголи чврстих граница. Овакво његово објашњење (и микрокатегоризација разлога) могућно је да мало компликује само разумевање овог субпоља, па ћемо се држати већ прихваћене дефиниције овог типа узрока као *индиректног* одн. *пасивног* узрока, који посредним путем утиче на реализацију (остварење) посљедице.

У *Синтакси* (Стевановић 1974: 257) напомиње се да је и значење предлога ЗБОГ аблативног порекла. Али, у односу на предлоге ОД, ИЗ, СА предлог ЗБОГ (као и предлог УСЛЕД) *искључиво* је каузалног карактера и никако се не може интерпретирати у каквом темпоралном, локационом или неком другом адвербијалном значењу.

У раду о узрочним конструкцијама Гортан-Премк истиче да се моделом ЗБОГ + Ngen може изрећи 1) "појам с именицом у генитиву [који] означава околности у којима се налази субјекат; ове околности доводе 'субјекат' у процес медијалног типа (...). Медијални процес у субјекту може проузроковати и појам који је ван субјекта (...)" (Гортан-Премк 1963-64: 438-9)", 2) појам који је ван субјекта и који се доводи у везу са субјектом при том га (субјекат) активирајући или 3) појам који представља директну (физичку) препреку.

На основу нашег корпуса можемо предложити фрагментацију субпоља разлога на два микропоља – а) *ситуативни узрок* и б) *узрок који има неко физиолошко (и физичко) или емоционално стање за посљедицу*.

Ситуативни (околносни) узрок – њиме се обележавају оне ситуације (и околности) које због својих *инхерентних* карактеристика узрокују одређено понашање (или изглед) субјекта. Најбољи индикатори (сигнализатори) овог значења су синтагме са именицама *недостатак* или *одсуство*. Наводимо прво ЗБОГ + Ngen конструкције:

Прота Матија Ненадовић

Онда је овај крај Србије био готово сасвим пуст, не знам, или је то било због **каквог** иселенија, или су Турци народ растерали, или је куга поморила. (Мем, 25) Зато је морао све више војске којекуд скупљати, да се брани, а због тога морао је и порезу повишавати (...). (Мем, 50) Ја сам онај писмени одговор сачувао и кад смо, 1805 лето, српски Совет установили, најпре у манастиру Вољавчи, нахији рудничкој, а после преместили због **недостатка** хране нама и коњма у манастир Боговају у ваљевској (...). (Мем, 122)

Лаза Лазаревић

али поп вели да не може никако оставити села, а "због мене једног, вели, не вриједи да премјешташ конзисторије у село!" (ШИ, 92) Дјецe није било, јер је већ био јул мјесец, па због оно **неколико** дана до распуста не хтјесмо сазивати дјесце. (ШИ, 102) Ни главе не обрће да

¹⁷ Додатни разлог је препознатљив по везничком комплексу (склопу) ТИМ ВИШЕ или ТИМ ПРЕ. Тамо где није експлициран адвербни део (*више* или *пре*) он се може лако исказати. У нашем корпусу наишли смо на следеће примере: (1) Цео тај простор мог живота и народних збитаја стоји ми јоште живо у памети, и што је старији који догађај **тим** га се лакше и точније опомињем. (Мем, 24. стр.); (2) Ја баш и да сам уверен да ме она – чисто ме срамота да кажем – да ме она воли, **тим** бих се **пре** повукао с поља љубави. (Ш, 16. стр.); (3) Развићу своју музу. **Тим** ће бити смешније. (Ш, 28. стр.); (4) Дјесце нијесу имали, **тијем** су **више** рачунали на сеоску дјецу у своју. (ШИ, 78. стр.) У реченицама (1) и (3), иако није исказан компаративни или прилошки конституент (*више*, *пре*), он се подразумева. Стога се падежни облик **тим** не сме третирати као засебна морфосинтаксичка каузална јединица него, заправо, као део *сложеног везника (субјунктора)* којим се уводи *зависна узрочна клауза* са значењем додатног (секундарног) разлога.

види шта раде деца, и због ње је Јованкино дете и упало у крчану. (НБ, 122) (...) окрећући час по леђа онима с којим је говорила; и то не из непристојности, већ просто због тепелука који тако безазлено блисташе (...). (СЋТНП, 173) Ја сам због ових оскудних времена продао све што сам имао – шта ће ми? (...). (СЋТНП, 175) А је л' ти увек тако доцне вечераш? – Ја! А што? – Због посла. (УДЧХ, 106)

Наведимо и један Лазаревићев пример где је индиректни, околносни узрок одређене радње, акције (*није се могао јављати*) нека лексема из семантичког гнезда са значењем неке 'болести':

Тако он написа Младену дугачко писмо, најдуже које је икад написао, у коме му наговест како се због главобоље није могао још оно вече јављати Младену и његовој жени, а сутра, опет, беше позно. (Вер, 160)

У овим 'околносним' значењима можемо издвојити она која су више природног порекла, и друга која имају везе са човековим активностима. Примери *због недостатка хране, због оно неколико дана, због ових оскудних времена* више су инхерентно аутономног карактера неvezане за човекову активност, док су примери *због каквог иселенија, због тога (што је морао војске скупљати)* заправо настали у процесу агенсове-човекове акције (притом је први пример *-због иселенија* негде на самој међи између ове две подгрупе, будући да је, заиста, настао акцијом човека, али се та акција осећа као далека и, у садашњости, безутицајна).

Наводимо и један пример модела БЕЗ + Ngen:

Просуше пушке пуцати и по сата су непрекидно пуцали, као наша парада што без команде пуца (...) ¹⁸ (Мем, 152).

Следе четири реченице у којима је регистрована конструкције ОД + Ngen али не са ефекторским значењем него са значењем разлога, као што се види из контекста:

Овде се, наиме, на основу семантике глагола може закључити да није у питању несвесна, 'аутоматска' последица, већ да имамо активан процес размишљања (тј. свесности, вољности) – може се *умрети, онесвестити* и сл. *од глади*, али ако се неко *предаје од глади*, то значи да је тај субјект/агенс увидео безизлазност ситуације тј. да је увидео како нема више хране па потом и закључио да се мора предати управо у намери да избегне да "умре од глади".

У примеру *Но од све муке и невоље ми смо сви се договорили (...)* имамо, такође, лексичко значење глагола договорити се ('споразумети се') који имплицира да се ради о свесном процесу – могуће да су се они нашли у тешкој ситуацији од муке и невоље, али је договор који следи подразумевао рационално сагледавање ствари, па према томе и интелектуалну активност која не кореспондира са 'аутоматизмом' ефектора.

Прота Матија Ненадовић

Но од све муке и невоље ми смо сви се договорили (...). (Мем, 53) Но ваља их чувати, док се од глади не предаду (Мем, 80).

У наредна 2 случаја имамо заправо "деефекторизацију" узрока, тј. метонимијацију ефекторског значења. У нашем примеру када поп упита ковача да ли је видео волове, а овај одговори да није, тада поп закључује (по томе је ово слично

¹⁸ Ако извршимо трансформацију претходне реченицу, добићемо: као наша парада што тако пуца јер се нашла у таквој ситуацији да нико не командује.

узроку-критерију) да и није могао *од механе*. Заправо није могао видети зато што је стално у механи. Механа ту није *de facto* физичка препрека већ она представља читав један околностно-ситуацијски оквир (навику) који онемогућава да агенс правилно реагује. И у другом примеру чини се као да је црква физичка препрека која онемогућава попа, а заправо се ради о пословима (дакле, ситуацији) који спречавају агенса (попа) да изврши неку акцију. У истом том примеру, имамо и други узрок (*од старости*) који представља прави ефектор (и управо испоређујући ова два примера можемо и увидети разлику између њих).

Лаза Лазаревић

Нијеси, јабоме, немаш кад од *механе*. (ШИ, 78) Поп не може од *цркве*, а и од *старости* (ШИ, 95).

ПОД + Ninstr¹⁹ – непријатна околност која, ако се реализује, има за последицу у нашим примерима *бежање* или *робијање*.

Прота Матија Ненадовић

"Не дај, Јакове, не дај, паре, не остављај ми деце *под дугом* да робују". (Мем, 64) Но они скочише за очи: "Прођи се прото, зашто се задужујеш? Сутра кад у Срем побегнеш *под дугом*, а и онако, чиме ћеш се ранити итд." (Мем, 84)

3.6. Физиолошка (и физичка) или емоционална стања као последице.

Иако сличан ефекторском, овај се узрок од ефекторског разликује чињеницом да агенс (субјекат) *зна*, тј. *свестан* је (ново)настале ситуације која је означена субординираном узрочном конструкцијом. Агенс се, управо, налази у таквом "стању" (расположењу) јер је "ментално процесуирао" чиниоце који су проузроковали дату ситуацију.

Дајемо три реченице у којима суперординирана предикација означава некаку врсту расположења – 'узрујаност', 'суморност', 'тугу', 'уплаканост', а индиректни узрок таквог агенсовог стања исказан је моделом ЗБОГ + Ngen и C(A) + Ngen:

Прота Матија Ненадовић

и не смеде преко ваљевске нахије проћи, куд су се људи многи већ били узрујали због *нсецених кнезова* (68).

Лаза Лазаревић

Гле, где ти њега – рече Благоје. – *Због так'е ситнице* плаче! (СЋТНП, 184) Најзад, са *тога "израђивања" себе самога* долази и она необична превртљивост расположења: час весео до раскалашности, час тужан и суморан као да сав свет гори, а све с *какве ситнице* (Вер, 135).

Конструкција ОКО + Ngen заступљена је трима примерима. У два примера имамо разлог који узрокује свађу, заваду односно било какву врсту конфронтације – *завади се око ћорбатле, проицем сломи ребро око неке кобиле*. Трећи пример би се могао сврстати у "околностни" (ситуативни) разлог – *околност, ситуација да је Бегип-паша опасан узрокује да ми морамо страшну суму данка дати*.

Прота Матија Ненадовић

¹⁹ У вези са овом конструкцијом, Станојчић даје један пример: А груди му *бректаше под неким осећањем* – и констатује да, у овом случају, узрочно значење "произилази из основног значења *околности*, с тим што је у питању генерализована категорија: *осећање*, које мора бити у субјекту, схваћено је, због већине околности, као *спољна околност* (Станојчић 1973: 32)".

колико смо преко нашега обичнога данка страшну суму морали дати, које **око Бећир-паше и његове војске**, које за откуп од Гушанца (...). (Мем, 128) Кад буде на Лауданову шанцу, завади се Станоје Главаш са Жарком **око једне хорбатле** жуте од пиринча, као тупа сикирица, коју ја познајем. (Мем, 189)

Лаза Лазаревић

кад ја тамо, а њему Срнинић прощем сломио ребро, и то све **око неке сипљиве кобиле** (ШИ, 80).

Са узроком који за последицу има *смрт (погибију)* нашли смо неколико различитих предлошко-падежних типова. Чест случај је да се конструкцијом С + Ngen означи разлог страдања, и сви су примери из *Мемоара*. Свега су три примера конструкције ЗБОГ + Ngen у оваквом значењу, а имамо и један пример експлицитан конструкцијом О + Ngen.

С(А) + Ngen:

Прота Матија Ненадовић

оде Алекса да крене противу нас Немце, да војује на нас, пак ће други кнезови и сиротиња **с мене страдати** (Мем, 59). Зато су и казали Шапчани Мус-аги: "Ја излази ти од нас, да не трпимо ми **с тебе** (...)" (Мем, 88). Колико жалим момка, који ће **с моје памети** погинути, опет жалим и коња где га доведох бадава да га Турци јашу (Мем, 148). Кад момак мој верни неће **с мене** погинути, а и коњ неће Турцима остати, а себе сам осуђујем (Мем, 149).

Лаза Лазаревић

Са **тога** изгубих и дијете, а одведе ми га некрштен човек (ШИ, 113).

ЗБОГ + Ngen:

Лаза Лазаревић

Нико се није убио (бар ја не знам) ни **због једне** ни **због друге несреће**. (Ш, 42) Дакако! – Колико се младих људи убило **због тога** (Вер, 156).

О + Ngen:

Прота Матија Ненадовић

О колери му погине толика чељадија, да је после Аноку држао као мало воде на длану (Мем, 117).

У конструкцији са беспредлошким дативом примери које наводимо показују извесно *психичко стање* субјекта, или његов *став*²⁰. Наиме, нешто узрокује да се ми томе противимо, или да се томе смејемо, (об)радујемо... А те реакције управо су репрезентанти унутрашњих расположења – *противимо се*, и *љутимо* кад кад смо тужни и резигнирани, незадовољни, *радујемо се* и *смејемо* кад смо расположени, задовољни или срећни итд.

Прота Матија Ненадовић

Селаци обично много се **томе** противе (Мем, 33). Мој се отац **томе** врло обрадује (Мем, 62). ...док већ и они шалу нашу окабулише и мало затим усташе те пођемо својим путем и много смо се **томе** путем смејали (Мем, 118). Ја сам пристао на трампу, смејући се **рђавој досетци** о мољцима и лави. (Мем, 15) **Томе** је свему крив Јоца који нас је, кад нам је био у гостима, узео на око, па после и теби којешта надробно, из чега си ти начинио читаву оптужбу (Мем, 17). Јанко се у први мах обрадова **овоме**, али већ око подне спопаде га страшна чама и осећање бесконачности (Мем, 154).

²⁰ Једино се у случају реченице: **Томе** је свему крив Јоца, не може говорити о емоционалном "статусу" агенса, већ о индиректном разлогу неке појаве, ситуације.

Лаза Лазаревић

После су и он и Попеску дошли мени и радовали се целом "сраженију". (Ш, 49)

Сличне семантике су примери експлицирани конструкцијом ЗА + Насс у наредним реченицама:

Лаза Лазаревић

Чујте, госпођице, хајд' да закључимо уговор да се ниједно од нас не сме ни за што љутити (Ш, 26). Прсне неких пута за најмању ситницу, грди, праска, па богме хоће и да удари (НБ, 120). А некад, опет, мекан као памук, тражи само да милује децу, даје им по десет пара и ни за шта се расплаче (НБ, 120).

ЗА + Насс – узрок који представља *страх, уплашеност*:

Прота Матија Ненадовић

Мој побра куне се: "Тврда је вера, не бој се ништа за тебе итд."²¹ (Мем, 146).

И конструкција ЗА + Ninstr може означавати неко емоционално стање, а управне предикације су, у нашем случају, *жалити, туговати*:

Прота Матија Ненадовић

и колико сам жалио за оним писмом кад ми је требало да га покажем само, но нисам знао где је (Мем, 122).

Лаза Лазаревић

Младен је ишао с тугом за изгубљеним рајем (Вер, 165).

Каузативним беспредлошким инструменталом истиче да детерминат (надређени члан синтаксичко-семантичке конструкције) – (у нашем случају - *опијеност*), настаје деловањем спољашњег фактора, детерминанте – (код нас - *славна победа*), и да то стање траје и после завршетка деловања разлога исказаног субординираним чланом:

Опијени трима славним победама, позовемо врховног војводу да дође у Боговађу (Мем, 134)

У последњем поглављу ове анализе позабавићемо се *интерференцијом* између узрочног значења и других адвербијалних значења. Тако нпр. у реченицама²²:

Чете око Београда предводио је Радич Петровић, који је после с Немцима на Французе као капетан војска и немешаг добио, а уз *Карађорђево* рат то све оставио и нама у помоћ дошао (Мем, 43). ... а читуља је изгорела кад су нам уз *Карађорђево* рат куће погореле, само још три сестре памтим (Мем, 25).

имамо *узрочно-временску интерференцију*, где се заправо остварује временско-узрочна семантичка 'сливеност'. У оба примера одредница је *Карађорђево* рат.

Потом, у наредним реченицама остварује се *узрочно-омогућивачко значење*:

²¹ Видимо да се овде налази типична узвратно-узрочна конструкција ЗА + Насс, али је реченични контекст такав да се значење ове конструкције уклапа у узрок типа разлог емоционалног стања.

²² Сви примери у овом одељку су из Ненадовићевог дела, осим последњег, који је из приповетке *Вертер* Л. Лазаревића.

“А нашим одласком ми смо их на Дрини задржали барем двадест дана, ако не више” (Мем, 153). А да смо Турке бар 20 ако не више дана нашим одласком задржали, те у Шабац нису дошли, то ћете после се и од других осведочити (Мем, 154);

док у овом последњем случају интерферирају *узрочно и циљно значење*:

Ми смо от пре често одлазили на кленачки чардак **пословима** (...). (Мем, 88) А лако је дознати, јер земунски трговци и теруоман сваки дан у Београд прелазе **својим пословима**, пак дознаду. (Мем, 97) (...) путовао **по народном послу** далеке путове и код куће мирно седео и у мојој башти воћке калемио. (Мем, 23) Кад је мене Карађорђе **по делу народњем** послао у Беч, ја се упознам са Стефаном Живковићем (који је превео на српски Телемана) (Мем, 178).

Лаза Лазаревић

Па и после свадбе њихова кореспонденција не оживе – писали су само **по каквом послу** (Вер, 159).

4.3. Закључна разматрања

У овом раду покушали смо семантички анализирати (интерпретирати) падежне и предлошко-падежне конструкције на ексцерпираној грађи из *Мемоара* Проте Матије Ненадовића и девет приповедака Лазе Лазаревића. Иако смо се највише ослањали на Ковачевићеву монографију о узроку (тачније о узрочном семантичком пољу), прибегавали смо често и сопственом језичком осећају ради боље (трансформационе) интерпретације различитих синтаксичко-семантичких конструкција консултујући и студије о различитој каузалној проблематици. На основу свих тих приступа, извршили смо класификације и поткласификације узрочних конструкција (на примерима у овим делима).

Ковачевићево субпоље ефектора доследно се оцртава и у нашој подели (и ужим потподелама). Упоређујући примере из *Мемоара* и приповедака можемо извести следеће закључке: 1) ефектор физиолошког стања, и унутрашњи ефектор (модел ОД + Ngen) сразмерно су фреквентни и код Ненадовића и код Лазаревића. Ефектор 'латентне мисли' такође је забележен код обојице аутора, али Ненадовић има и један пример са беспредлошким генитивом који нисмо уочили код Лазаревића. Много фреквентнији су ефектори физичког дистанцирања код Ненадовића него код Лазаревића (10:3).

Мотив смо сузили у односу на Ковачевићеву детерминацију и класификацију (тј. његов тзв. компензацијски мотив посматрали смо засебно). Типично средство за исказивање стимулатора, конструкција ИЗ + Ngen, карактеристична је за оба писца али је чешћа код Лазаревића (8:3). Такође, у приповеткама смо наишли на два примера експлицитног стимулатора (са номиналним сигналом), тј. два примера у којима се лексема 'воља' појављује у површинској реченичној структури (*урадили смо то по вољи*), а чега нема у *Мемоарима*.

Узвратни узрок је препознатљив по конструкцији ЗА + Nacc. У позицији глаголске лексеме²³ налазе се изрази типа *пребацити, давати, слати у апс, удавити, попалити, ићи на муке, освету учинити, посећи*. Оно што је занимљиво, јесте да нема нити једног примера овог типа узрока у Лазаревићевим приповеткама. (Сви су примери из *Мемоара*.)

Исказивање критеријумског узрока подједнако је заступљено у оба књижевна дела. Инвентар конструкција које служе за исказивање критерија (основа) је врло

²³ Видимо из наших примера да се ту ради и о пунозначним предикатским изразима (*пребацити, посећи, удавити, попалити*) али и о декомпонованим предикатима (*слати у апс, ићи на муке, освету учинити*).

разнолик: ПО + Nloc, ПРЕМА + Nloc, НА + Nacc, НА + Nloc, Ninstr (беспредлошки инструментал), а идентификовали смо чак и три примера модела ИЗ + Ngen, и један пример са беспредлошким генитивом којима се може изрећи значење основа. Дакле, иако смо констатовали да је узрок-критериј подложен "отварању" према новим предлошким и (комплексним) везничким конструкцијама којима би се ово значење изразило, видимо и да у књижевном језику XIX века није било "недостатности" у погледу разноврсности предлошко-падежних израза за експлицирање значења основе.

Последње анализирано узрочно субпоље је разлог. Микрокатегоризације (микротрефраментације) у оквиру разлога вршили смо на основу значења предлошко-падежних конструкција, управних предикација и сл. а све са циљем да се системски сагледа ово обимно субпоље. Издвојили смо два доминантна микропоља²⁴: а) *ситуативни (околности) узрок* и б) разлог који има (*физичка* и) *физиолошка* или *емоционална стања* за последице.

Занимљива је чињеница да од пет најтипичнијих предлога (ЗБОГ, УСЛЕД; ИЗ, ОД; ЗА) који носе (или могу носити) каузално значење, нисмо нашли ни једну предлошко-падежну конструкцију са предлогом УСЛЕД²⁵. Али, иако занимљива, ова чињеница не зачуђује, с обзиром на то да, нити Вук у своме *Рјечнику*, нити Даничић у својој *Србској синтакси*, не бележе ову препозицију.

Последње субпоље из Ковачевићеве монографије носи назив – повод. Овај узрок "минималног интензитета" нисмо уочили код Ненадовића и Лазаревића. То и није изненађујуће будући да и сам Ковачевић (Ковачевић, 1988: 194) констатује да је то "најмлађе и по броју узрочних форми најсиромашније субпоље унутар узрочног семантичког поља."²⁶

У последњем сегменту рада осврнули смо се на неке семантички *интерферентне* јединице, чиме се још једанпут показало колико је, заправо, значење неких предлошко-падежних конструкција врло тешко искључиво *једнозначно* одредити, те да одређене конструкције поседују такав семантички потенцијал да их у трансформима можемо различито интерпретирати.

Корпус

1. Ненадовић, Прота Матија (1957). *Мемоари* (у библиотеци Српска књижевност у сто књига). Нови Сад-Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
2. Лазаревић, Лаза (1975). *Приповетке*. Београд: Нолит.
3. Лазаревић, Лаза (2005). *Швабица* (у библиотеци Бисери српске књижевности) Београд: Народна књига.

²⁴ В. код Ковачевића (1988) од 140. до 190. стране о његовој фрагментацији овог субпоља. Он издваја а) микропоље разлога као *неактивног узрока свесних акција као последица*, б) микропоље разлога као *околности или недостатног услова*, с) микропоље разлога *аргумента* и д) микропоље разлога за *емоционална стања као последице*.

²⁵ Ево шта по том питању износи Станојчић (1973: 33): У његовом [Лазаревићевом] језику нисмо, наиме, наишли на низ тзв. секундарних предлога, одн. синтагми с њима, које иначе налазимо у језику других писаца и XIX и XX века. У такве, одсутне у Лазаревићевом језику, спадају: генитивске синтагме с предлогом *услед* (*Он је услед магле налетео на Немце*), прилошко-падежна конструкција *захваљујући+генитив* (*Оздравио је захваљујући свом снажном организму*), инструментално-генитивска конструкција *поводом+генитив* (*Ту Зеко размишља поводом те мале смелости*), генитивске синтагме с предлогом *заради* и *поради*, инструментално-генитивска конструкција *силом+генитив* (*силом прилика доспео је у свет*).

²⁶ Језички је основ овог субпоља предлошки облик ПОВОДОМ, У ПОВОДУ, ГЛЕДЕ (кroatизам), (ређе ОКО) + Ngen. Види претходну напомену.

Литература

- Белић, Александар (1939). Вук Караџић и наш књижевни језик. *Наш језик VI*. Београд. 24.
- Блекбурн, Сајмон (1999). *Оксфордски филозофски речник*. Нови Сад: Светови.
- Гортан-Премк, Даринка (1963-64). Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука. *Јужнословенски филолог XXVI/1-2*. Београд. 437-458.
- Иванић, Душан (2005). Предговор приповеткама Лазе Лазаревића. *Швабица* (у библиотеци Бисери српске књижевности). Београд: Народна књига.
- Ивић, Милка (1954). Узрочне конструкције с предлозима "од", "због", "из" у савременом књижевном језику. *Наш језик, Нова серија, V/5-6*. Београд. 186-194.
- Ивић, Милка (1995). *Лингвистички огледи*. Београд: Библиотека XX век.
- Јовановић, Ђорђе (1957). Предговор у књизи *Мемоари* (у библиотеци Српска књижевност у сто књига). Нови Сад-Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
- Јовић, Душан (1985). *Језички систем и поетска граматика*. Београд: БИГЗ.
- Калин, Борис (1983). *Повијест филозофије*. Загреб: Школска књига.
- Кликовац, Душка (2004). *Метафоре у мишљењу и језику*. Београд: Библиотека XX век.
- Ковачевић, Милош (1988). *Узрочно семантичко поље*. Сарајево: Свјетлост.
- Минових, Миливоје (1987). *Синтакса српскохрватског-хрватског српског књижевног језика*. Сарајево: ИГКРО Свјетлост - ООУР Завод за уџбенике.
- Пипер, Предраг (2001). *Језик и простор* – друго допуњено издање. Београд: Библиотека XX век.
- Радовановић, Милорад (1978). *Именица у функцији кондензатора*. Нови Сад: Матица српска – Одељење за књижевност и језик.
- Радовановић, Милорад (1990). *Списи из синтаксе и семантике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Сосир, де Фердинанд (1996). *Курс опште лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Станојичић, Живојин (1973). *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Станојичић, Живојин и Љубомир Поповић (2002). *Граматика српског језика* – осмо, прерађено издање. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1974). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма) II. Синтакса* – друго издање. Београд: Научна књига.

Strahinja Stepanov

PRÄPOSITIONALE PHRASEN MIT KAUSALER BEDEUTUNG IN DEN LITERARISCHEN WERKEN VON PROTA MATIJA NENADOVIC UND LAZA LAZAREVIC

Zusammenfassung

In dieser Studie befassen wir uns mit Fragen der syntaktischen und semantischen Analyse von kausalen Konstruktionen. Die Analyse ist auf zwei Literaturautoren – Prota Matija Nenadovic (erste Hälfte des 19. Jahrhunderts) und Laza Lazarevic (das Ende des 19. Jahrhunderts) und ihre populärsten literarischen Werken (“Memoari”, “Pripovetke”) eingeschränkt. Die Beispiele mit kausaler Bedeutung aus Memoiren von Prota M Nenadovic wurden mit Beispielen aus den Kurzgeschichten von Laza Lazarevic verglichen. Das Ziel war, eine Liste aller kausalen Präpositionalphrasen zu erstellen und danach das ganze kausale semantische Feld zu analysieren.

ПРЕГЛЕД ПРИСТУПА У ИЗУЧАВАЊУ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦИЈА (страна литература)

*Рађено под руководством
проф. др Љиљане Суботић*

САЖЕТАК

Језички феномен актив–пасив одувек се налазио у центру пажње лингвистичких истраживања и, с обзиром на то да ли је анализа пасива дескриптивна или функционална, уочавају се извесне разлике, али и сличности међу њима. Овај рад представља приказ стране литературе посвећене проучавању пасивних конструкција, од младограматичара до савремених правца у лингвистици.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: пасив, лингвистичке школе

1. Под пасивном конструкцијом подразумева се синтаксичко средство које допушта, с једне стране, дефокусирање агенса и његово превођење у периферну позицију зависне агентивне одредбе и, с друге стране, померање објекта у позицију теме, тј. изражавање објекта речју која се налази у приоритетној позицији субјекта (Бондарко 1991:164; Носк 1991:323). Пасив представља врсту дијатезе, одређен тип кореспонденције између семантичких и синтаксичких елемената (Милошевић, 1972: 64), при чему је »граматички субјект у већини случајева 'прималац' (реципијент) или 'циљ' радње означене глаголом [...]« (Кристал 1985: 182).

Иако у дефинисању пасива постоји, углавном, општа сагласност, у анализи пасивне дијатезе међу лингвистима наилазимо на прилично разилажење.

2. Предмет овог рада јесте приказ стране литературе која је посвећена проблематици пасивних структура.¹

Језички феномен актив–пасив одувек се налазио у центру пажње лингвистичких истраживања и, с обзиром на два основна проседеа, анализа пасива може да се подели: (1) на дескриптивну, односно структурно-семантичку анализу пасива, и (2) на функционалну анализу, тј. уочавање разлога због којих је пасивна структура употребљена у датом дискурсу. Дескриптивисте примарно интересује шта је пасив, а функционалисте зашто је употребљен (Granger 1983: 47).

3. У првом проседеу могу се уочити два главна типа, у основи супротна – традиционални проседе младограматичара и трансформационални.

3.1. Традиционалисти су дали исцрпан опис пасивних структура, могућих у одређеном језику. У центру њихових интересовања леже питања у вези са корелацијом актив-пасив и глаголима који не могу бити пасивизирани. Питање функције пасива постављано је и анализирано само секундарно. Традиционалисти су уочи-

¹ Веома исцрпан хронолошки приказ различитих приступа проучавању пасивне дијатезе у енглеском језику налази се у Granger (1983: 4-52).

ли семантичку везу између актива и пасива, али је никад нису приказивали као апсолутну синонимију (Sweet 1955; Eckersley 1960; Jespersen 1909-1949. и др.).

Под глаголским стањем (voice) традиционалисти подразумевају различите граматичке начине за изражавање релације између транзитивног глагола и његовог субјекта и објекта (Sweet 1955: 112). Два основна глаголска стања су актив (*Он је видео*) и пасив (*Он је био виђен*).² За традиционалисте однос актив-пасив представљен је корелацијом структуре и значења те ако особа или лице, денотирано субјектом реченице, јесте вршилац неке радње, тада је форма тог глагола у активу: *The boy kicked the football*, али ако је одређени појам реципијенс или пацијенс (*receiver, sufferer*), онда се форма глагола налази у пасиву: *The football was kicked by the boy* (Eckersley 1960: 219). Н. Sweet (1955, 112-113), посматрајући реченицу *The dog killed the rat*, сматра да, ако желимо да поставимо објекат ове реченице у позицију субјекта, треба само да заменимо активну форму глагола *killed* у пасивну *was killed*: *The rat was killed*. Првобитни субјекат може се додати овој конструкцији помоћу предлога *by* (*by the dog*). У овој реченици *rat* је »inverted object« (инверзиван, обрнут), а *dog* »inverted subject«.³ Пасивну реченицу, дакле, традиционалисти описују из перспективе актива, посматрајући је као преструктурирање реченичних конституената активне реченичне конструкције. Н. Routsma (1926:7-9) сматра да у пасиву логички објекат реченице може постати њен граматички субјекат, а О. Jespersen (1909-1949: 299) да је оно што је објекат у активу, субјекат је у пасиву. Када је реч о транзитивним глаголима који уз себе везују и директан и индиректан објекат, традиционалисти су уочили да у енглеском језику оба објекта могу постати субјекат пасивне реченице: *They awarded him the Nobel Peace Prize in 1957*; *He was awarded the Nobel Peace Prize in 1957*; *The Nobel Peace Prize was awarded him in 1957* (Eckersley 1960: 222-223; Jespersen 1909-1949: 299-311). У српском језику у конструкцијама са дворекцијским глаголима само директни објекат активне реченичне структуре може заузети позицију субјекта пасивне реченице, а индиректни објекат увек задржава своју функцију. Конструкције са партиципским предикатом оформљене од интранзитивних глагола нису конгруентне па се не сматрају пасивним, већ имперсоналним структурама (нпр. *Овим људима помагано је данима*).

У српском језику, такође, конструкције са партиципским предикатом у 3. лицу једине могу стварати недоумице у погледу методолошке исправности, јер се обично оне са неексплицираним конгруентним субјектом сматрају имперсоналним, а оне са експлицираним - пасивним, на пример: *Речено је да дођете* јесте имперсонална реченица, а *Речено је то да дођете* – пасивна. Очигледно је да је у питању исто значење и да је критеријум у овом случају строго структуралан. Када је реч о рефлексивном значењу, у српском се језику оно исказује посебним морфолошким односно синтаксичким средством те говоримо о рефлексивној конструкцији. Проблем, међутим, настаје онда када нам контекст не даје довољно информација о томе да ли је значење рефлексивно (*Он се хвали* = *Он себе хвали*), пасивно са уопштеним агенсом (*Њега људи хвале*) и сл. Одговарајућа партиципска конструкција – *Он је хваљен* може се тумачити и као квалификативна и као пасивна.

² "In English passive is formed by combining the finite forms of the auxiliary verb *to be* with the preterite participle of the verb. Thus the active forms *I see, I saw, I have seen, I shall see* become in the passive *I am seen, I was seen, I have been seen, I shall be seen*" (Sweet 1955: 112).

³ Код Јесперсена (1909-1949: 299) то је »конверзивна конструкција субјекта«.

Традиционалисти су утврдили и то да корелација актив-пасив не представља апсолутну константу и да постојање једне активне реченичне конструкције не мора обавезно да значи постојање одговарајуће пасивне конструкције, и обрнуто. Поред тога, они су били свесни чињенице да конструкција *be+ past participle* може бити двосмислена и, у том смислу, нудили су два решења: или да изврше рестрикцију дефиниције пасива и тиме искључе одређен број ових конструкција из тако одређеног поља⁴ или да направе разлику међу подврстама пасива.⁵

Иако традиционалисти посматрају актив и пасив као корелате, то не значи да они мисле да су они синонимима, јер би тада били баласт у језику. Употребом једне или друге форме помера се центар пажње у реченици (Poutsma 1926: 102). Управо су због овога традиционалисти били упућени на испитивање када и зашто се употребљава пасив, односно, на питање његове функције.

У безагентним реченицама није било тешко одговорити на та питања. У таквим случајевима пасив је употребљаван због тога што је говорник желео »избећи спомињање примарног партиципанта акције« (Poutsma 1926: 101). За традиционалисте ово је и главни разлог зашто се пасив употребљава.⁶ Према истраживањима Јесперсена (1909-1949:120) 70% пасивних реченица у енглеској литератури је безагентно, а међу њима он уочава следеће категорије: (1) активни субјекат је непознат, тешко се може утврдити, или не представља важну чињеницу говорнику: *Her father was killed in Boer war; The doctor was sent for*; (2) активни субјекат је потпуно јасан из контекста: *She told me that her master had dismissed her. No reason had been assigned*; (3) активни субјекат није поменут због деликатности ситуације и сл.: *Enough has been said here of a subject*.

Поред тога, уочено је да се у енглеском језику, кад год се жели исказати уопштени агенс, прибегава пасиву (Sledd 1959: 303): **One grows oranges in Florida; *They grow oranges in Florida; Oranges are grown in Florida*. Управо из овог разлога, у случајевима када је агенс неодређен, уопштен, односно, у оним конструкцијама у којима се, на пример, у немачком употребљава /man/ са активном реченичном конструкцијом, у енглеском се језику прибегава пасиву: *Hier spricht man deutsch: German is spoken here*.

Када је реч о агентивним реченицама, решења која нуде традиционалисти мање су убедљива. Н. Sweet (1955: 113), С.Е. Eckersley (1960: 219-220) и Н. Poutsma (1926:101-102) истичу да је субјекат главна позиција у реченици, а пасив је тако граматичко средство које омогућује објекту транзитивног глагола да постане проминентнији на тај начин што га поставља у позицију субјекта. Самим тим, када је тема реченичног садржаја вршилац радње (performer), ми употребљавамо активну реченичну конструкцију, нпр. *Albert is cleaning the car* и њоме одговарамо на питање: *What is Albert doing?*. Међутим, када бисмо желели да померимо емфазу на акцију, радњу или на примаоца те акције, употребљавамо пасив, нпр. *The car is being cleaned by Albert* одговарајући истовремено на питање: *What is happening*

⁴ Тако Poutsma (1926: 98), Eckersley (1960: 219) и Zandvoort (1958: 49), на пример, сматрају да ако форма *be+ past participle* изражава стање настало као резултат неке акције, то онда није пасив него придев у саставу копулативног предиката: *The tree was uprooted by the wind /Passive/* и *The tree was uprooted when he saw it /Lex/*.

⁵ Тако G. O. Curme дели пасив на динамички и статички (Curme 1931:443 према Granger 1893: 7): *The door was shot /статички/ at six when I went by, but I don't know when it was shot /динамички/*.

⁶ „It is especially used in sentences in which it is unnecessary or undesirable to mention the agent, though the agent may be expressed by means of an adjunct with by” (Zandvoort 1958: 53).

⁷ Знаком * означава се неграматична реченична структура.

to the car?. У том тренутку нас не занима ко пере тај аутомобил, те се агенс може искључити из реченице без губитка на информативном плану. Routsma (1926: 101), међутим, примећује да завршни члан реченице може, такође, бити проминентан (*The dog was killed by his own master*) те проминенција субјекатске позиције не може бити валидан разлог за употребу агентивног пасива.

Ипак, традиционалисти уочавају једну, чини ми се, веома важну реченичну константу, којом ће се касније бавити и неки функционалисти (нпр. Бондарко) - пасивне конструкције употребљавају се као средство повезивања текста. Пасив, дакле, олакшава спајање једне реченице другом: *He rose to speak, and was listened to with enthusiasm; She came to the Derby not only to see, but just as much to be seen.*

Преглед проучавања глаголског рода у руској лингвистици од Ломоносова, Востокова, Фортунатова, Шахматова, до Потебње, Виноградова и др. дао је М. Стевановић у свом раду (1961: 45-65), критички се осврћући на свако гледиште, те их ја овом приликом не наводим.

3.2. За разлику од младограматичара, који су углавном дефинисали појмове на основу значења, занемарујући форму, **структуралисти** примењују формални приступ на свим нивоима проучавања језика, па и у анализи синтаксе. На тај је начин пасив премештен у један општији оквир анализе субјекта, при чему је субјекат дефинисан на потпуно формалан начин, с обзиром на конгруенцију са глаголом, с обзиром на ред реченичних конституената и сл.⁸ (Fries 1952: 173-175; Roberts 1956: 154-158; 300). Питање значења израженог субјектом долази у обзир тек на другом месту (*...the structure of the sentence tells us the meaning* /Roberts 1956: 187/). Fries (1952: 177-180) и Roberts (1956: 159-163; 185-190) уочили су пет значења која су сигнализирана различитим формалним уређењима и по којим субјект може бити агенс, пацијенс, реципијенс, нешто што је идентификовано или описано. Према овој подели субјекат има значење пацијенса онда када се појави у конструкцији у којој је предикат оформљен помоћним глаголом у одговарајућој форми и прошлим партиципом одређеног глагола ($Aux_{be} + V_{ed}$): *He was caught by the police; Her brother was seen in Idaho; The camels were fed.*

Будући да субјекат у конструкцији ($Aux_{be} + V_{ed}$) може да сигнализирати и друга значења, а не само значење пацијенса, овај се критеријум не може сматрати најадекватнијим. Поред тога, у поређењу са традиционалистичким испитивањима структуралистичко се показује као прилично штуро, без обзира на то што су оба проседеа дескриптивна.

3.3. Реагујући на структуралисте⁹, **трансформационалисти** долазе на идеју да се правилности у језику могу обухватити једино средствима граматике која систематски прави разлику између дубинске и површинске структуре реченица и служе се трансформационалним правилима која повезују те структуре (Vopon 1977: 145). Граматика се као скуп експлицитних формалних правила вреднује по томе да ли може генерисати неограничен низ граматичних реченица. Граматичност се, дакле, одређује интуитивним проценама које изворни говорници имају о свом језику. Као основна јединица прихвата се реченица, а односи међу деловима

⁸ Према структуралистима, субјекат је она именица која је, у основном реченичном обрасцу, повезана са глаголом. Глагол и именица везани су тако да зависе један од другог (птица пева: птице певају), а субјекат се углавном налази испред глагола (Roberts 1956: 300).

⁹ Структуралисти су претрпели критику генеративаца јер нису успели да развију адекватну теорију синтаксичких односа. Генеративци, наиме, тврде да, концентришући се на површинским феноменима језика, таксономски лингвисти нису успели да препознају оно што је фундаментална правилност, која лежи испод нивоа површинске структуре (Vopon 1977: 145).

језичке структуре описују се апстрактним исказима који се називају правилима фразне структуре и трансформационим правилима. Структуре генерисане правилима фразне структуре називају се подлежањим (дубинским) структурама. Структура која се појављује после деловања свих трансформација позната је као синтаксичка површинска структура (в. Суботић 2002: 110-116).

Један од главних циљева трансформационе граматике био је да прикаже основне регуларности језика у којем се однос актив-пасив сматрао као један од најизразитијих примера. С тим у вези, трансформационалисти долазе на идеју о активно-пасивној корелацији, односно трансформацији, названој »пасивна трансформација«, која је представљена као стандард, основни критеријум трансформационе граматике (Чомски 1984: 55). Опсежна литература посвећена овој проблематици намеће, међутим, закључак да »регуларности нису у потпуности регуларне« и да постоји готово онолико различитих пасивних трансформација колико и трансформациониста (Palmer 1976: 135-136; Granger 1983: 12). Трансформационалисти су дали веома мали број нових погледа на пасив (углавном у енглеском језику) и то управо због тога што они пасив нису проучавали као језички феномен, него као средство којим су желели приказати валидност различитих трансформационих модела, што је резултирало високим степеном апстрактности и формализованости без емпиријске подршке. На тај начин, они су дошли до решења која су била позната и раније. Разлика се своди на то што код њих анализа није заснована на корпусу и што су дали нов граматички модел.

Н. Чомски сматра (1984: 94-96) да би граматика фразне структуре била прилично комплексна уколико би се пасив инкорпорирао директно у њу (јер су неопходна додатна правила, и за генерисање и за рестрикцију). Због тога он активне реченице уводи као »језгрене« у граматику фразне структуре, а пасивне настају после низа правила која се називају пасивна трансформација. Свака пасивна реченица посматрана је као дериват из активне дубинске структуре, а трансформација пасива може се применити само на реченице типа $NP1 - Verb - NP2 \rightarrow NP2 - Aux + be + en - V - by + NP1$ (Чомски 1984: 95-96; Ypouf 1977: 145).¹⁰

Током времена три основна принципа била су испитивана, модификована или просто одбачена од стране Чомског или других традиционалиста: постојање исте дубинске структуре актива и пасива, њихова синонимичност и број трансформација током пасивизације.¹¹

Синонимији је поклоњено највише пажње, јер је утврђено да она није увек присутна. Као противпример синонимији између актива и пасива Чомски наводи реченицу са квантификатором: *Everyone in the room knows at least two languages*, која нема исто значење као и одговарајућа пасивна: *At least two languages are known by everyone in this room* (1984: 117-118). Овакви примери омогућавали су му да докаже да се значење не може узети као основа за граматички опис, односно,

¹⁰ "Ова чињеница је у складу и са традиционалним поступком граматичара, који граматику енглеског језика, на пример, увек почињу разматрањем простих реченица типа 'актер-акција' и једноставних помоћних релација типа субјекат-предикат или глагол-објекат. Нико не би почео озбиљно разматрање структуре конституената у енглеском језику реченицом као што је 'whom have they nominated', покушавајући да је разложи на два дела и сл." (Чомски 1984: 101). Будући да је свака пасивна реченица посматрана као дериват из одговарајуће активне дубинске структуре, често се наводи да пасивна трансформација генеративаца није ништа друго до формализована верзија активно-пасивне корелације коју су заступали традиционалисти.

¹¹ У генеративној граматичкој трансформацији реченице из активног у пасивни облик позната је под именом пасивизација. За глагол или реченицу која се подвргава таквом процесу кажемо да се пасивизира (Кристал 1985:182).

да синтакса не сме бити базирана на семантици. Он је сматрао да однос актив-пасив није искључиво семантичко питање и због тога је скренуо пажњу да се овај проблем никада неће расветлити до краја уколико се истраживања наставе у истом смеру (Palmer 1976:123; Granger 1983: 13-15).

Проблеми су се често појављивали и Чомски, као и његови наследници, баве се сталним редефинисањем пасива и увођењем нових ограничења (Extended Standard Theory, 1971; Trace Theory, 1976).

Наследници генеративног модела или су једноставно преузели једну од верзија пасивних трансформација које је понудио Чомски и представљали их у својим граматикама без много иновативности (Roberts 1967; 161-165 и др.), или су ре-анализирали различите верзије пасивних трансформација Чомског и дошли до нових приступа у изучавању пасива.

Гледишта многих аутора веома су интересантна и инспиративна. Тако, на пример, Huddleston (1971: 93-95) даје занимљив преглед реченица са транзитивним глаголима које се не могу пасивизирати. Пасивизација изостаје тамо где су тзв. «пре-пасивни» субјекат и објекат идентични (pre-passive subject and object): *John knew himself to be in wrong*: **John was known by himself to be in wrong*. Исти принцип важи и у случају када пре-пасивни објекат садржи посесивни детерминатор који је кореферентан са субјектом: **Mary's briefcase was lost by her (Mary)*. Глаголи попут /hate, love, like, prefer, want/: *Mary wanted John to play the piano* не дозвољавају пасивизацију, за разлику од /expect, intend, request, require.../. Очигледно је да је то условљено семантичким садржајем појединих глагола, али Huddleston не даје прецизна објашњења. Он, на пример, сматра да глагол /to have/ не може бити пасивизиран када значи *posedovati*, али глагол /to possess/ има и своју пасивну форму (*E is the main energy possessed by each of the molecules of gas*). Он говори и о псеудопасиву (Huddleston 1971: 95-97), као о појави у којој је субјекат деривира из објекта блокираног предлогом. Ако овакви објекти имају временско, начинско, узрочно и сл. значење, не могу бити пасивизирани: **Enthusiasm was sung with*. **The rain was remain indoors because of*. Међутим, уз неке месне (па и инструменталне) предлошке фразе, пасивизација је понекад могућа: *That bad hasn't been slept in for years*; *This blade has already been shaved with twice*. У српском језику све наведене реченичне структуре егзистирају као имперсоналне (*Певало се са ентузијазмом. Остало се унутра због кише. У овом кревету није се спавало годинама; Овим је бријачем већ два пута бријано*). Huddleston признаје да није потпуно јасно како треба да се односимо према оваквим чињеницама. Поред интранзитивних, он говори и о дитранзитивним глаголима код којих је могуће да индиректан објекат активне реченице постане одговарајући субјекат у пасивној (*He was given the book*; *The book was given to him*) у зависности од тога где се налази фокус (тема).¹²

¹² За разлику од енглеског језика, у немачком индиректни објекат не може заузети позицију субјекта, чак и када се постави у иницијалну позицију (*Ein Buch wurde ihm gegeben*; *Ihm wurde ein Buch gegeben*). У другој наведеној реченици индиректни објекат је само фронтан, при чему је задржао свој падежни облик – датив. Слична је ситуација и у српском језику. У реченици *Њему је дата књига* у иницијалној позицији налази се индиректан објекат, који се на овај начин емфатизује, или се указује на фокус реченице. Сматра се да је стање у српском и немачком старије, а да је у енглеском језику могућност промовисања и индиректног објекта резултат губљења флексије (Вупон 1977: 153), при чему ред речи добија улогу маркера синтаксичког статуса (*Him was given a book* > *He was given a book*). Синкретизам облика у енглеском језику доводи до тога да сваки објекат може бити промовисан у позицију субјекта, чак и онај блокиран предлогом, нпр. *They sent a letter to him*: *He was sent a letter to* (Нок 1991: 356). За разлику од српског, међутим, у многим језицима пасив се може градити и од интранзитивних

Тренутно је у свету најактуелнија, и још увек необорена, теорија минимализма. Према минималистичком приступу (Adger 2003: 229-232) пасив је алтернант активне реченице у којој је субјекат демовисан и у којој објекат долази у позицију субјекта. Глагол у пасиву не може да веже објекат у акузативу, а позиција тематског субјекта (агенса) празна је и због тога објекат добија падеж од Т (*tense*) – номинатив и помера се у позицију спецификатора (*specifier*) TP-а (*tense phrase*) како би се задовољно принцип обавезног попуњавања те позиције (EPP feature). Минималисти претпостављају да у свакој пасивној реченици постоји *passive functional head* (PassP) који се реализује преко помоћног глагола. *Passive functional head* даје главном глаголу одређену вредност, која ће у крајњој говорној реализацији (spell out-у) имати форму пасивног партиципа. Истовремено, *passive functional head*, попут свих помоћних глагола одлази у позицију Т (*tense*), која му даје финитност. Да не постоји *passive functional head*, имали бисмо конструкције попут: *Они примљени*; *Они примио* и сл. *Passive functional head*, дакле, бира одговарајући партицип (пасивни), а затим добија финитност. Све ово упућује на чињеницу да не постоји посебна конструкција за пасив, него посебан *head*, који својим специфичностима (*features*) условљава различита реченична понашања.

Након оваквог објашњења једино позиција агенса остаје нејасна. Сматра се да је агенс на неки начин избрисан, али да он као аргумент увек егзистира. Када је реч о експлицираном агенсу, он се увек појављује као испустива конструкција, конструкција која није неопходна да би реченица била граматична. Ј. Baylin¹³ мисли да глагол условљава то да ли ће агенс бити експлициран или не, а затим ту особину чекира у PPass, где се отвара могућност за одговарајућу предлошку фразу (PP).

4. Док су лингвисти, о којима је до сада било речи, посматрали и анализирали реченице изоловано, изван контекста (изузев, евентуално, младограматичара), **функционалисти** су примарно концентрисани на комуникативни аспект језика и због тога посматрају реченицу у контексту (Granger 1983: 27-33; Ивић, М. 1994: 124-128). Језик се посматра као феномен чија је реализација директно условљена нелингвистичким факторима (социјалном средином, тематиком, аудиторијумом). Функционалисти истичу да се језиком износе и интелектуалне и емоционалне манифестације човека, те лингвистика треба да се позабави односом форме језика и интелектуалних и емоционалних момената.¹⁴ Када је у питању синтакса, представници функционалног приступа, који је био је уведен Прашком школом (Ивић

глагола (Hock 1991: 322), а иницијална позиција се, ако не постоји одговарајући реченични конституент, попуњава тзв. неспуњеном (dummy) заменицом, нпр. *es* (*Alle tanzen hier: Es wird hier getanzt*). У српском се језику у овим случајевима употребљава имперсонална реченична структура (*Овде сви играју: Овде се игра*).

¹³ Ово мишљење професор Baylin изнео је на својим предавањима одржаним на Филозофском факултету у Новом Саду 2003. године.

¹⁴ Разликују се два типа функционалног приступа језику. Први је Прашка школа и Halliday, који је веома близак семантици: функција исказа је да саопшти одређен коментар за одређену тему односно треба проучавати семантичку функцију неког исказа. Други тип води ка социолингвистици – која проучава социолошке функције говора. Основно поглавље посвећено је говорном чину, као и утицају контекста. Контекст, међутим, може бити веома широк, али и веома узак, те су се функционалисти и ту поделили на оне који се окрећу унутрашњим факторима (тема/дато/пресупозиција – рема/ново/тврђња – пражани, Halliday, психолингвисти, социолингвисти) и оне који се окрећу спољашњим факторима (перманентни фактори: узраст, пол и сл. и ситуациони фактори: тема, однос говорник-слушалац, намера говорника – Labov, Calhoun, Stanley и др.). Неки аутори у анализи узимају у обзир оба типа наведених фактора.

1994: 127), концентришу се на комуникативну реченичну функцију. С тим у вези треба рећи да је Mathesius увео појам *функционалне реченичне перспективе* (уређење реченичних елемената у светлу актуелне ситуације – контекста, и вербалног и ситуационог) те се било која реченица-исказ анализира с обзиром на информацију коју саопштава и састоји се из два дела: теме и реме. Тема садржи оне реченичне елементе који изражавају нешто што је познато или оно што може да се претпостави из вербалног или ситуационог контекста (нешто што евидентно садржи почетну тачку комуникације). Рема пак садржи оне реченичне елементе који саопштавају нову информацију. Тема и рема могу да се контрастирају на основу степена комуникативног динамизма који саопштавају. Тако, тематски елементи јесу они који конституишу комуникативну базу реченице, али који најмање доприносе развоју дискурса и због тога изражавају најнижи степен комуникативног динамизма у датој реченици. Са друге стране, рематски елементи су они који највише доприносе развоју дискурса, изражавајући због тога највиши степен комуникативног динамизма у реченици. Лингвисти ове школе (Vachek, 1966: 90-92; Halliday 1970: 140-141; 161; Halliday 1976: 180-181) показали су да у чешком реду речи функционална реченична перспектива (ФРП) функционише као главни принцип, односно да се речи уређују од познатих ка непознатим - тема претходи реми (што је идентично ставовима Hilla). Они су, управо са овог становишта, указали на разлике између чешког и енглеског језика. Наиме, у енглеском језику принцип ФРП-а заузима друго место, после граматичког односно принципа кохеренције (спајања, повезаности) одређених елемената. Енглески је због тога суочен са антиномијом између захтева теме да буде испред реме и захтева граматичког реда речи, по којем је прво место у реченици резервисано за субјекат. Једно од средстава које усклађује ову антиномију јесте пасив. Због тога Vachek (1966: 92) сматра да, док у чешком (и другим словенским језицима) појам у позицији субјекта обично денотира агенса, у енглеском је његова функција промењена у оно што је имплементирано темом реченичног саопштења. Ово објашњава ређу употребу пасива у словенским језицима (јер субјекат пасивне реченице више није агенс) као и преференцију коју енглески даје тој врсти конструкције (јер је у пасиву тема реченични субјекат). Посматрано из овог угла, пасив је сматран средством које се употребљава ради поновног успостављања тематско-рематског односа у енглеском.

4.1. У руској лингвистичкој школи међу функционалистима који су се бавили проблематиком пасивне дијатезе истичу се А.В. Бондарко, В. С. Храковский, Р. Леч, Ю. А. Пупин, А.М. Мухин. Објашњавајући да се термин `залог` (глаголски род) у руској традиционалној лингвистици дефинише као граматичка категорија која се ослања само на одређен систем граматичких (морфолошких или синтаксичких) форми, Бондарко уводи нов термин `залоговост` (*поље дијатезе, the field of diathesis*) означавајући тиме функционално-семантичку сферу, која не обухвата само глаголски род као граматичку категорију, него и цео комплекс различитих морфолошких, творбених, синтаксичких и лексичких језичких средстава која служе за изражавање различитих типова дијатезе (Бондарко 1991: 125-135). Он, дакле, посматра дијатезу далеко шире, као функционално-семантичку целину унутар које се може разликовати неколико функционално-семантичких поља (ФСП): активност, пасивност, рефлексивност, реципроцитет, транзитивност, нетранзитивност.¹⁵ У свим случајима реч је о различитим карактеристикама радње и њеног од-

¹⁵ Под функционално-семантичким пољем (ФСП) подразумева се систем различитих средстава једног језика (морфолошких, синтаксичких и сл.) који узајамно делују обједињени заједничком функ-

носа ка агенсу и пацијенсу, при чему се та карактеристика манифестује у различитом односу семантичког субјекта и објекта према истим елементима синтаксичке структуре. Бондарко, дакле, усмерава своју пажњу ка односу семантичких категорија субјекта и објекта, ослањајући се на сличне погледе Холодовича и Храковског. Према Бондарку, на врху хијерархијске лествице поља дијатезе налази се поље активности/пасивности и при том истиче да је веома тешко дати јасно одређење опозиције активност/пасивност (А/П) које би било примењиво у свим случајевима. Због тога он у анализи и полази од основне, двочлане реченичне конструкције у којој је активност посматрана као дејство агенса¹⁶, који ступа у позицију реченичног субјекта, а пасивност као представљање дејства при којем се агенс уклања с позиције субјекта и њу заузима пацијенс¹⁷. У том смислу он говори о активним конструкцијама као о исходишно агентивним (*исходно-субъектные*), а о пасивним као о исходишно пацијенским (*исходно-объектные*). Према томе, пасивност се дефинише као исходишно-пацијенсна оријентација дејства предиката. Будући да у реченичној структури постоји извесна хијерархија, активност је у таквој вези са предикатом да највиши реченични ранг – субјекат заузима агенс, а пацијенс – следећи, по степену нижи ранг, тј. објекат. Пасивност је повезана са прерасподелом рангова у том смислу да највиши ранг – субјекат, сада заузима пацијенс, а агенс се или уклања или заузима периферни положај у реченичној структури. Чини ми се да овакво објашњење није ништа друго до теорија, наравно, из другог угла посматрана, о промовисању и демовисању субјекта Н.Носка (1991), о пасивизацији код трансформационалиста, о појави «inverted subject-object» код традиционалиста итд.

Када говори о искључној, бинарној опозицији активност/пасивност, Бондарко (1991: 135) маркираним чланом обележава пасивност, јер је то категорија која је семантички компактнија у односу на актив, који је у том смислу далеко шири и дифузнији јер га карактерише низ постепених прелаза од активности у правом смислу речи до значења блиских пасивности. Због тога, он активним назива све конструкције које нису пасивне у том смислу да задовољавају оне синтаксичко-семантичке критеријуме који су на почетку наведени.

В.С. Храковски (в. Бондарко 1991: 142-144) сматра да суштина опозиција које постоје у пољу дијатезе најадекватније може бити описана смештањем логичких акцената из сфере морфологије глаголских речи у сферу семантике и синтаксе. Он поставља радну хипотезу према којој су свакој глаголској лексеми својствене одговарајуће улоге, које остају постојане при било којој синтаксичкој употреби, тј. у било којој форми. Ако би ова хипотеза била исправна, онда се за сваку глаголску лексему може утврдити количина теоријски допустивих дијатеза. Приликом класификације дијатезе, он сматра да је неопходно имати у виду два семантичка параметра (хиперулоге – агенс и пацијенс, и конкретне семантичке улоге -

цијом, која се заснива на одређеној семантичкој категорији. ФСП подразумева и термине и појмове граматике, међутим, анализа појединих језичких феномена не иде од форме ка значењу, него од значења ка форми. У основи сваког ФСП-а лежи одређена семантичка категорија, семантички инваријант који обједињује различита језичка средства и условљава њихово узајамно деловање (В.Н. Ярцева 1998: 566-567).

¹⁶ Агенс се (*субјекат*, према терминологији Бондарка) овде употребљава у свом најширем значењу, дакле, и као агенс контролисане акције и носилац стања и инструмент и бенефицијент.

¹⁷ Под пацијенсом (објектом) Бондарко подразумева семантичку категорију која означава различите репрезентације учесника неке ситуације на који је усмерено дејство неке радње, те се он ствара или је подвргнут неком дејству које условљава његову промену, мењајући положај, својство, стање и сл.

агенс, еспериенсер, пацијенс, рецепијент, инструмент, бенефицијент, локатив, циљ и сл.) и два синтаксичка параметра (уопштене синтаксичке елементе – субјекат, директан објекат, индиректан објекат, и конкретне елементе – директан објекат у акузативу јединице без предлога и сл.).

А.М. Мухин (1999: 3-15) уводи појам "синтаксеме", као функционалне синтаксичке јединице која се битно разликује од реченичних компонената у том смислу што се може наћи у различитим реченичним позицијама (нпр. агентивна синтаксема може заузети позицију субјекта у активним реченицама и позицију зависног члана у пасивним реченицама).¹⁸ Мухин (1999: 42-43) синтаксеме дели на процесуалне, супстанцијалне и квалификативне. Процесуалне синтаксеме даље дели на акционалне, стативне, егзистенцијалне и посесивне, при чему у оквиру акционалних анализира тзв. «пасивне акционалне синтаксеме». Пасивне акционалне синтаксеме реализују се само међу транзитивним глаголима, који се, у форми трпног придева, удружују са помоћним глаголом у личном глаголском облику и налазе се у директном односу са одговарајућим синтаксемама акционалног реда. Општа дистрибутивна особеност ове синтаксеме јесте њена могућност (не и обавезност) удруживања са агентивном синтаксемом, израженом именицом или заменицом уз одговарајући предлог.¹⁹ Управо се по овој могућности акционална пасивна синтаксема разликује од стативне резултативне синтаксеме која се не може удружити са одговарајућом агентивном синтаксемом. А.М. Мухин (1999: 42-49) пасивну акционалну синтаксему дели на неколико типова: на перфективну, континуирану, итеративну, потенцијалну, дебитивну и кондиционалну синтаксему.

5. Пасивом су се бавили и представници «млађих» лингвистичких школа уносећи низ нових идеја у вези са функционисањем пасива. Тако су, на пример, **психолингвисти**²⁰ Tennenbaum и Williams (1968, према Granger 1983: 34) показали да је једна од функција пасива да гарантује контекстуалну близину. Они су неким испитаницима показали цртеже на којима су биле представљене једноставне ситуације и тражили од њих да их опишу употребљавајући или актив или пасив. На одговор је увек требало чекати дуже када је испитаник морао да употреби пасив. Разлике расту када је испитивач у експеримент унео уводну причу о логичком субјекту на слици (нпр. дискурс о возовима и слика која представља воз како удара аутомобил). Разлике се смањују када се увод односи на логички објекат (кола у овом случају). Из овог и сличних експеримена Hupet и Costermans (1976, према Granger 1983: 34) закључују: »Ови резултати показују да је могућност синтаксичке форме променљива: пасив као и актив може бити могућан у одговарајућој употреби у зависности од контекста. Међутим, могућност актива је много већа. Ова тачка је посебно битна у асиметрији актив-пасив, те треба рећи да је у том смислу актив немаркирана категорија». **Социолингвисти**²¹ Weiner и Labov (Weiner & Labov 1977:

¹⁸ Синтаксема је инваријантна синтаксичка јединица, представљена у језику системом варијаната, које могу бити изражене посебним лексемама или синтаксички недељивим спојевима лексема. Синтаксеме су обједињене синтаксичком семантиком, односно диференцијалним синтаксичко-семантичким ознакама које се могу манифестовати у различитим варијантама исте синтаксеме у зависности од дистрибутивних околности (Мухин 1999: 12-13).

¹⁹ Трбало би напоменути да А.М.Мухин своју класификацију поткрепљује примерима из енглеског језика те, због тога, говори о агентивној одредби блокираној предлогом.

²⁰ Психолингвистика је интердисциплинарно поље које је углавном концентрисано на когнитивне процесе у конкретној употреби језика (Слобин 1976: 21).

²¹ Социолингвистика посматра језик као друштвену чињеницу и жели да укаже на везу између лингвистичке и социјалне структуре (в. Кристал 1985).

44, према Granger 1983: 36-38) утврдили су да социјални фактори (пол, раса и го-диште) не играју битну улогу приликом избора пасива. Када је реч о лингвистич-ким факторима, закључили су да постоји снажна тенденција да се сачува паралел-на структура, најпре у сукцесији пасивних конструкција, а потом у задржавању исте синтаксичке позиције за исте референте у сукцесивним реченицама. Пасив се посматра као случај синтаксичке варијације који уопште нема или има веома мали степен социјалног маркера (Lavandera 1978:177). Због тога, целокупна њихова анализа, а посебно анализа пасива, може се сместити у оквире функционалне гра-матике (Lavandera 1978).

В. Lavandera (1978: 171-8) снажно се ослања на Bolingera, према којем нема правих синонима. Класичан случај идентичности упркос разликама јесте пасив. Оно што други сматрају за праве семантичке идентичности, Болингер посматра на другачији начин. Он мисли да поред заиста истог садржаја о догађају који се збио, ми на основу реченичног устројства можемо сазнати о ономе шта је центар, а шта периферија у реченици, можемо закључити о нашем односу према особи о којој говоримо и коме говоримо, шта мислимо о садржају наше поруке, како поставља-мо себе у односу на догађаје о којима говоримо, и друге факторе који чине да на-ша порука не буде просто излагање чињеница, него комплекс чињеница и комен-тара о њима у датој ситуацији. Лавандера (1978: 178) сматра да треба испитати и контексте где су обе форме синонимичне, али и оне контексте где контрастирају. Када се испитују социјални и стилски услови који утичу на разлику у значењу, треба истражити контекст варијације. Говорников циљ (*aim*) може да утиче на избор једне или друге форме.

G. Calhoun (1976, према Granger 1983: 40-42), следећи В. Lavandera, сматра да се актив и пасив, у зависности од циља говорника, у одређеном контексту поста-вљају као алтернативе. Он полази од тога да људи интуитивно схватају однос између актива и пасива, и сматра да је разлог због којег трансформационалисти нису успели да реше проблем односа актив-пасив тај што је њихов приступ и кон-цепт – укључујући и концепт трансформације – чисто структуралан. Релација која је примарно функционална не може се описати структурално.

Calhoun (1976, према Granger 1983: 40-42) анализира функције пасива проу-чавајући начине на који је употребљен, контекст и сврху. Он се концентрише на безагентивни пасив зато што је доминантан и зато што се чини да је агентивни па-сив у употреби да би испунио сасвим другу функцију. Обично се мисли да је агенс неизречен зато што је неодређен. Према ставу Calhoun-а ова интерпретација је погрешна. У реалности, пасив је често употребљен да би прерушио одређени субјекат у неодређени. Да би илустровао ову тврдњу, Calhoun употребљава рече-ницу Z. Harrisa: *The place has been taken*. Он ову реченицу поставља у хипотетич-ки контекст – *A man and a woman are conversing at a bar. The man's friend is sitting next to him, on the other side of him from the woman. The man gets up to put a quarter in the jukebox. When he returns he finds that his friend has moved over and taken his former seat. He remains standing for several moments, obviously annoyed. Finally, the woman asks him why he doesn't sit down, indicating with a gesture the empty seat which his friend had formerly occupied. He shakes his head and replies: The place has been taken*. Очигледно, неексплицирани агенс овде је одређен, а не неодређен: *Joe has taken my place*. Постоји још много врста ситуационих контекста овог типа. Calhoun закључује да је једна од функција безагентивног пасива да деперсонали-зује референце садржане у одређеним тврдњама које су на неки начин персоналне. У том смислу, пасив је посматран као врста стратегије која, заједно са осталим

(имперсоналним конструкцијама, неодређеним заменицама и сл.), омогућује говорнику да избегне персонализовање свог дискурса.

Усвајајући исти оквир анализе, односно посматрајући употребу пасива не само као резултат синтаксичких трансформација, него и контекстуалних околности (фокуса, теме), J. Stanley (1975: 25-30) анализира пасив као средство којим је омогућен губитак на информативном плану. Наиме, сви који су се раније бавили проблематиком функције пасива истицали су чињеницу да су ове конструкције маркери одређених функционалних стилова, али нису давали разлоге због којих је управо у њима пасив употребљен. Анализирајући Јесперсенове ставове у погледу употребе безагентивног пасива, J. Stanley (1975: 27-32) их своди на две групе: на ситуације у којима говорнику агенс није познат и на оне у којима не жели да да било какву информацију у вези са њим. J. Stanley сматра да је пасив сјајно средство за заваривање читалаца јер их доводи у ситуацију да верују да су добили потпуну информацију. То је конструкција која нам омогућава да лажемо без очигледног лагања, и само ће пажљив читалац утврдити да је информација непотпуна. У том смислу Stanley разликује говорничково свесно и несвесно неексплицирање агенса. Оваква је пракса веома честа и свесно употребљена у документима владе, научним радовима и сличним областима комуникације. Неексплицирањем агенс се штити односно скрива. Ову употребу J. Stanley (1975:31) назива *реторским пасивом*. У другим случајевима, попут личних приватних писама, конверзације између пријатеља или у оним у којима је јасно ко је агенс, али је то небитно, или у којима је агенс непознат, избор пасива је несвестан и аутоматски (1975: 32). Због тога су реченице које износе неку историјску чињеницу или свежу вест безагентивне (нпр. *Hanoi was bombed; The grocery store was robbed at midnight*). J. Stanley критикује превелику употребу пасива у школским задацима и назива је »интелектуална лењост«, којом аутор штити агенса од евентуалних последица, а са себе скида одговорност. Слична је конструкција *it is known* и сл. која на површини изгледа потпуно имперсонализована али која, у ствари, уводи агенса који денотира следећу ситуацију: *all right thinking people, everyone who agrees with me*, што усмерава недовољно свесног читаоца ка слагању са аутором.

Требало би напоменути и то да је корпус за истраживање пасива обично био сужен на један посебан стил, најчешће писаног језика. Међу лингвистима који су проучавали пасив у различитим функционалним стиливима треба споменути Svartvika (1966, према Granger 1983: 45-46). Он је проучио осам типова текстова где се показало да је пасив најфреквентнији у науци, затим у новинама, па у уметности, спорту, говору, романима, огласима, а најмање је заступљен у драмама.

6. Осамдесетих година ублажене су разлике у приступу пасиву између појединих лингвистичких проседеа. Тежи се све више објашњавању конкретних примера у конкретном корпусу, а све мањем теоретисању. Постао је важнија практична примењивост, него теоријска једноставност (Granger 1983: 52-53).

Тако, на пример, примењујући еклектички приступ, Sylviane Granger у својој студији »The *be* + *past participle* construction in spoken English with special emphasis on the passive« (1983) на корпусу говорног енглеског језика даје синтаксичко-лексичко-семантичку анализу конструкције глагола /to be/ и партиципа прошлог /past participle/: *be*+*Ved*, при чему она дели ову структуру на седам категорија, од којих се само једна назива пасивном. Стварни корпус и комуникативна функција језика представљају две упоришне тачке, на основу којих се, дескриптивно и функционално, објашњавају сви проблеми у *be* + *Ved* конструкцијама.

За разлику од многих лингвиста који су употребљавали термин 'пасив' да би означили све типове *be+Ved* конструкције, S. Granger употребљава овај термин у значењу само оних *be+Ved* реченичних конструкција у којима се у позицији субјекта налази пацијенс. Пасив је она комбинација која стоји у директној алтернацији са семантичким еквивалентом у активу. Пасив може бити агентивни или безагентивни: *That attitude was maintained by the government in the further nine days. A great deal of work has been done.*

Ауторка анализира однос пасивних конструкција са глаголима *be* и *get* (за који се мисли да је једини озбиљан ривал конструкцији са глаголом *to be*). У новим истраживањима је, међутим, утврђено да постоји жив процес ка све већој употреби ове конструкције у америчком енглеском и то међу младима, нарочито код црнаца (Granger 1983: 233-235).

Приликом анализе функције *be+Ved* пасивних конструкција S. Granger (1983: 239-286) покушава да утврди да ли је пасив стилистичка варијабла и, ако јесте, који фактори фаворизују стварање пасива. Будући да дијалекатских разлика овде нема, она корпус дели само у зависности од "дијатипичних варијација", које имају три димензије: *тема, однос између пошљаоца и примаоца поруке*, који може бити формалан и неформалан, и *вид реализације језика* (писани и говорни; говорни језик може бити спонтан и неспонтан). На крају закључује да је пасив стилска варијабла и да се веома ретко употребљава у тзв. колоквијалном стилу, тј. у оним случајима када је у питању тема која се односи на приватност неког појединца, односно кад је реч о неформалном и спонтаном тексту, говореном или писаном, и обрнуто.

7. На крају овог прегледа анализе пасивне дијатезе - од традиционалне, преко структуралне граматике која је водила сужавању поља лингвистичких истраживања, процесу који ће бити настављен у трансформационој граматичкој, до нових лингвистичких модела, који проучавају језик у употреби са циљем да се открије когнитивни механизам, интеракција са социолошким и другим екстралингвистичким факторима - може се закључити да су најбољи резултати постигнути у оним лингвистичким моделима у којима су анализирани примери у стварном корпусу, у моделима који су настојали да утврде релевантне разлоге за употребу пасивне форме, дакле, у традиционалном и функционалном проседеу. Овај тип анализе стоји у оштрој опозицији са оном у којој су примери конструисани и, обично, де-контекстуализовани, дакле, са трансформационистичким проседеом.

Литература

- Adger, David (2003). *Core syntax. A Minimalist Approach*. Oxford University Press.
- Бондарко, А.В. и др. (1991). *Теорија функционалне граматике. Персоналност. Залоговост*. Санкт-Петербург: Академија наука СССР. Институт лингвистических истраживања.
- Brown, Keith and Jim Miller [ed.] (1996). *Concise Encyclopedia of Syntactic Theories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bynon, Theodora (1977). *Historical linguistics*. London. New York. Melbourne: Cambridge University Press.
- Vachek, Josef (1966). *The Linguistic School of Prague. An introduction to the theory and practice*. London.

- Granger, Sylviane (1983). *The be + past participle construction in spoken English with special emphasis on the passive*. North-Holland Linguistic series. Amsterdam. New York. Oxford.
- Eckersley, C.E. and J. M. Ekersley (1960). *A Comprehensive English Grammar for foreign students*. London: Longmans, Green and Co Ltd.
- Zandvoort, R.W. (1958). *A Handbook of English Grammar*. London. New York. Toronto: Longmans, Green and Co.
- Ивић, Милка (1994). *Правици у лингвистици*. Београд: Словограф.
- Ярцева, В.Н. [уредник] (1998). *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Москва: Научное издательство «Большая Российская энциклопедия».
- Jespersen, Otto (1909-1949). *A Modern English Grammar on Historical Principles*. IV. London-Copenhagen.
- Кристал, Дејвид (1985). *Енциклопедијски речник модерне лингвистике..* Београд: Нолит.
- Lavandera, Beatriz (1978). Where does the sociolinguistic variable stop? *Language in Society*. VII/2. Cambridge University Press. 171-182.
- Милошевић, Ксенија (1972). Неки аспекти семантичког односа конструкција пасивне (са трпним придејвом) и рефлексивне у савременом српскохрватском језику. *Књижевни језик*. 1/ 3-4: 63-84. Сарајево.
- Мухин, Анатолий Митрофанович (1999). *Функциональный синтаксис*. Санкт-Петербург: Российская академия наук. Институт лингвистических исследований.
- Palmer, F.R. (1976). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poutsma, H. (1926). *A Grammar of Late Modern English*. II: 2. Groningen: P. Noordhoff.
- Roberts, Paul (1956). *Patterns of English*. New York: Harcourt. Brace and World.
- Roberts, Paul (1967). *Modern Grammar*. New York: Harcourt. Brace and World.
- Sweet, Henry (1955). *A New English Grammar Logical and Historical*. I. London: Oxford University Press.
- Sledd, James (1959). *A Short Introduction to English Grammar*. Chicago. Atlanta. Dallas. Palo Alto: Scott, Foresman and Company.
- Слобин, Д. и Дж. Грин (1976). *Психолингвистика*. Москва: Издательство Прогресс.
- Stanley, Julia (1975). Passive Mitivation. *Foundations of Language*. 13/1. Dordrecht - Boston: D. Reidel publishing company. 25-40.
- Стевановић, Михаило (1961). Глаголски род и питања у вези са њим. *Глас САНУ. Одељење литературе и језика*. CCLI. Београд. Н.с. VI: 45-65.
- Суботић, Љиљана (2002). *Историјска лингвистика. Фонолошке промене и морфолошке алтернативе. Младограматичари, структурализам, генеративна граматика*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Fries, Charles Carpenter (1952). *The Structure of English. An introduction to the construction of the english sentences*. London: Longmans, Green and co Ltd.
- Halliday, M.A.K. (1970). Language structure and Language Function. *New Horizons in Linguistics*. [John Lyons]. Pelican. 140-165.
- Halliday, M.A.K. (1976). *System and function in language*. London: Oxford University Press.
- Halliday, M.A.K. (1979). Modes of meaning and modes of expression: types of grammatical structure, and their determination by different semantic functions. *Function and context in linguistic analysis* [Allerton, D.J., Edward Carney, Da-

- vid Holdcroft]. Cambridge: Cambridge University Press. London. New York. Melbourne. 57-79.
- Hock, Hans Henrich (1991). *Principles of Historical Linguistics*. Second edition revised and updated. Berlin. New York.
- Huddleston, Rodney D. (1971). *The Sentence in Written English. A syntatic study based on an analysis of scientific texts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, Noam (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Чомски, Ноам (1984). *Синтаксичке структуре*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

Isidora Bjelaković

AN OVERVIEW OF APPROACHES TO STUDIES OF PASSIVE CONSTRUCTIONS (FOREIGN LITERATURE)

Summary

The active-passive phenomenon has always been the centre of attention in linguistic researches and, depending on whether the analysis of passive is descriptive or functional, it has come to notice that there are not only certain differences, but also similarities between them. This paper presents an overview of foreign literature which deals with passive construction studies from traditionalists to contemporary approaches to linguistics. The best results have been proven to be the ones achieved in those linguistic models which analyzed examples in real corpuses, in models that aimed to identify the relevant reasons for the use of passive mode, therefore, in the traditional and functional methods.

KONTRASTIVNA ANALIZA GLAGOLA KUVANJA U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU¹

*Rađeno pod rukovodstvom
prof. dr Tvrtka Prčića*

SAŽETAK

Rezultati kontrastivne analize leksičkog polja glagola kuvanja u engleskom i srpskom jeziku pokazuju da u slučaju formalne korespondencije komponente značenja podudaraju se u oba jezika, dok u slučaju prevodne ekvivalencije glagol u engleskom ima više komponenti značenja od glagola u srpskom, pa se glagol u srpskom dopunjava izrazom koji nosi tu dodatnu komponentu značenja.

KLJUČNE REČI: leksičko polje, kontrastivna analiza, komponentna analiza, formalna korespondencija, prevodna ekvivalencija, tertium comparationis.

1. Uvod

U ovom radu kontrastira se leksičko polje glagola kuvanja u engleskom i srpskom jeziku postupkom kontrastivne analize, koja polazi od pretpostavke da u jezicima postoje elementi koji su međusobno slični i različiti, tako da ona ima za zadatak da te sličnosti i razlike utvrdi i opiše (Đorđević 1994: 1). Ovaj rad se bavi kontrastiranjem na semantičkom nivou, i to na dva načina: pored toga što se lekseme kontrastiraju u engleskom i srpskom jeziku, one se kontrastiraju i međusobno, unutar jednog leksičkog polja. Međujezičkim kontrastiranjem utvrđuje se da li postoje formalni korespondenti i, ako ne postoje, utvrđuje se koji su prevodni ekvivalenti. Utvrđivanje komparabilnosti svodi se na prevođenje u osnovi koga leži semantički kriterijum, odnosno približna značenjska jednakost (Đorđević 1994: 49-50). Kontrastiranjem leksema unutar jednog leksičkog polja utvrđuju se međusobni odnosi i razlike u značenjima, te se time utvrđuje i kakva je organizacija leksikona jednog jezika i u kakvim odnosima lekseme tog jezika stoje jedna u odnosu na drugu.

Leksičko polje je "utemeljeno na grupisanju leksema prema srodnosti smisla – specifično, objektivno utvrdivim smislaonim odnosima" (Prčić 1997: 108), gde je ključan smislaoni odnos hiponimije. "Ova polja temelje se, prvenstveno, na kontrastima ostvarenim između više leksema" (Prčić 1997: 110), u ovom slučaju glagola kuvanja. Tako je ovde hiperonim COOK² u engleskom i KUVATI u srpskom, oba sa značenjem "pripremati hranu za jelo uz upotrebu toplote". U radu je analizirano devet najčešćih glagola kuvanja u engleskom jeziku: COOK (nadređena leksema), BOIL, BAKE, ROAST, GRILL, FRY, STEW, STEAM, POACH, a kasnijom analizom došlo se do formalnih

¹ Ranija verzija ovog rada saopštena je na 7. simpozijumu *Kontrastivna, teorijska i primenjena jezička istraživanja*, u Novom Sadu oktobra 2001.

² Glagoli na engleskom u tekstu će se davati VERZALOM, glagoli na srpskom VERZALOM U KURZIVU, engleske komponente značenja MALIM VERZALOM, a srpske komponente značenja MALIM VERZALOM U KURZIVU.

KONTRASTIVNA ANALIZA GLAGOLA KUVANJA U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU¹

*Radeno pod rukovodstvom
prof. dr Tvrtka Prčića*

SAŽETAK

Rezultati kontrastivne analize leksičkog polja glagola kuvanja u engleskom i srpskom jeziku pokazuju da u slučaju formalne korespondencije komponente značenja podudaraju se u oba jezika, dok u slučaju prevodne ekvivalencije glagol u engleskom ima više komponenti značenja od glagola u srpskom, pa se glagol u srpskom dopunjava izrazom koji nosi tu dodatnu komponentu značenja.

KLJUČNE REČI: leksičko polje, kontrastivna analiza, komponentna analiza, formalna korespondencija, prevodna ekvivalencija, tertium comparationis.

1. Uvod

U ovom radu kontrastira se leksičko polje glagola kuvanja u engleskom i srpskom jeziku postupkom kontrastivne analize, koja polazi od pretpostavke da u jezicima postoje elementi koji su međusobno slični i različiti, tako da ona ima za zadatak da te sličnosti i razlike utvrdi i opiše (Đorđević 1994: 1). Ovaj rad se bavi kontrastiranjem na semantičkom nivou, i to na dva načina: pored toga što se lekseme kontrastiraju u engleskom i srpskom jeziku, one se kontrastiraju i međusobno, unutar jednog leksičkog polja. Međujezičkim kontrastiranjem utvrđuje se da li postoje formalni korespondenti i, ako ne postoje, utvrđuje se koji su prevodni ekvivalenti. Utvrđivanje komparabilnosti svodi se na prevođenje u osnovi koga leži semantički kriterijum, odnosno približna značenjska jednakost (Đorđević 1994: 49-50). Kontrastiranjem leksema unutar jednog leksičkog polja utvrđuju se međusobni odnosi i razlike u značenjima, te se time utvrđuje i kakva je organizacija leksikona jednog jezika i u kakvim odnosima lekseme tog jezika stoje jedna u odnosu na drugu.

Leksičko polje je "utemeljeno na grupisanju leksema prema srodnosti smisla – specifično, objektivno utvrdivim smisaonim odnosima" (Prčić 1997: 108), gde je ključan smisaoni odnos hiponimije. "Ova polja temelje se, prvenstveno, na kontrastima ostvarenim između više leksema" (Prčić 1997: 110), u ovom slučaju glagola kuvanja. Tako je ovde hiperonim COOK² u engleskom i KUVATI u srpskom, oba sa značenjem "pripremati hranu za jelo uz upotrebu toplote". U radu je analizirano devet najčešćih glagola kuvanja u engleskom jeziku: COOK (nadređena leksema), BOIL, BAKE, ROAST, GRILL, FRY, STEW, STEAM, POACH, a kasnijom analizom došlo se do formalnih

¹ Ranija verzija ovog rada saopštena je na 7. simpozijumu *Kontrastivna, teorijska i primenjena jezička istraživanja*, u Novom Sadu oktobra 2001.

² Glagoli na engleskom u tekstu će se davati VERZALOM, glagoli na srpskom VERZALOM U KURZIVU, engleske komponente značenja MALIM VERZALOM, a srpske komponente značenja MALIM VERZALOM U KURZIVU.

korespondenata i prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku: *KUVATI* (nadređena leksema), *KUVATI*, *BARITI*, *PEĆI*, *PRŽITI*, *DINSTATI*, *KUVATI NA PARI*, *POŠIRATI*. Analiza leksičkog polja vršila se pomoću komponenti značenja sadržanih u svakoj leksemi, što znači da se reči međusobno mogu porediti po sličnim komponentama ili kontrastirati po različitim komponentama (Nida 1975). Komponente značenja leksema utvrđuju se na osnovu dijagnostičkih obeležja sadržanih u rečničkoj definiciji date lekseme. Tako definicija glagola *COOK* u *Longman Dictionary of English Language and Culture* (1995) glasi "to prepare (food) for eating by using heat". Ovde se mogu naći tri komponente značenja: *PREPARE FOOD*, *FOR EATING*, *USE HEAT*. Na sličan način za svaku leksemu u oba jezika utvrđene su komponente značenja na osnovu njihovih rečničkih definicija u jednojezičnim rečnicima.

Sva poređenja temelje se na pretpostavci da ono što se poredi ima zajedničke osobine nasuprot kojih "stoji neko univerzalno, ili kontrastivno obeležje, ili *tertium comparationis*" (Đorđević 1994: 63), a u ovoj analizi to je skup komponenti značenja, tj. dijagnostičkih obeležja date lekseme koja su ista bez obzira na kome se jeziku izražavaju. Prilikom utvrđivanja sličnosti i razlika između odabranih leksema utvrdilo se da se njihovi odnosi mogu izraziti na dva načina – formalnom korespondencijom i prevodnom ekvivalencijom. U slučaju formalne korespondencije elementi dva jezika se podudaraju i formalno i značenjski (Đorđević 1994: 54), te tako nadređeni pojmovi *COOK* i *KUVATI* po svim svojim obeležjima stoje u tom odnosu. S druge strane, u odnosu prevodne ekvivalencije stoje lekseme koje uspostavljaju značenjsku jednakost elemenata dva jezika, dok se ne zadovoljava formalni kriterijum (Đorđević 1994: 54), a u korpusu se našao samo jedan takav slučaj kod glagola *STEAM*, čiji je prevodni ekvivalent u srpskom jeziku *KUVATI NA PARI*.

2. Analiza podataka

Kao što je već rečeno, komponente značenja glagola *COOK* su *PREPARE FOOD*, *USE HEAT*, *FOR EATING*, a pošto je ta leksema nadređena celom leksičkom polju, njegove komponente značenja uključene su u značenje svih ostalih glagola i ne navode se u Tabeli 1. Tako glagol *BAKE* ima komponente značenja *PREPARE FOOD*, *USE HEAT*, *FOR EATING* i dodatne komponente *USE DRY HEAT*, *IN AN OVEN*, koje mu sužavaju značenje, a koje se navode u Tabeli 1. Nakon što je napravljen spisak komponenti uključenih u značenje svih glagola, poređenjem se utvrdilo koje su komponente zajedničke kojim leksemama, a koje se komponente pojavljuju samo jednom. Tako se komponenta *USE WATER* pojavljuje kod glagola *BOIL*, *STEAM*, *POACH*, dok se komponenta *SLOWLY* pojavljuje samo kod glagola *STEW*, ili komponenta *GENTLY* kod glagola *POACH*. Zatim su za svaku leksemu ponaosob navedene sve komponente koje čine njeno značenje, kao npr. kod glagola *BAKE*: *DRY HEAT*, *IN AN OVEN*. Time se proverilo da li se neki od tih kulinar-skih postupaka zaista obavlja onako kako komponente značenja kažu da se čini. U slučaju da kulinarski postupak zaista tako teče, onda je analiza bila uspešna. Ako se postupak ne poklapa sa komponentama, treba se vratiti na početak i utvrditi koja je komponenta pogrešno navedena. Na samom kraju sve dobijene komponente svih leksema prikazuju se na sistematičan način u Tabeli 1.

Tabela 1.

	USE DRY HEAT/ KORISTI SE SUVA TOPLOTA	IN HOT FAT OR OIL/ U VRELOJ MASTI ILLI ULJU	IN BOILING WATER/ U KLJUČALOJ VODI	IN OTHER LIQUID/ U DRUGOJ TEČNOSTI	IN A LITTLE LIQUID/ U MALO TEČNOSTI	IN AN OVEN/ U RERNI	USE DIRECT HEAT/ KORISTI SE DIREKTNA TOPLOTA	IN A CLOSED DISH/ U ZATVORENOJ POSUDI	USE STEAM/ KORISTI SE PARA	FOR A SHORT TIME/ KRATKO VREME	GENTLY/ LAGANO	SLOWLY/ POLAKO
BAKE	✓					✓						
ROAST	✓					✓						
GRILL	✓						✓					
PEĆI	✓					✓	✓					
FRY		✓										
PRŽITI		✓										
BOIL			✓									
BARITI			✓									
KUVATI			✓									
STEW				✓	✓			✓				✓
DINSTATI				✓	✓			✓			✓	
STEAM									✓			
KUVATI NA PARI									✓			
POACH			✓	✓							✓	
POŠIRATI			✓	✓							✓	

Nakon što su se za svaku leksemu utvrdile komponente značenja, trebalo je izvršiti i kontrastivnu analizu u odnosu na srpski jezik. Stoga su se u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967) tražili glagoli koji u definicijama imaju iste komponente značenja utvrđene za glagole u engleskom jeziku. U najvećem broju slučajeva u ciljnom jeziku postojali su formalni korespondenti, a u nekoliko slučajeva kad nije postojao formalni korespondent, kao rešenje dao se prevodni ekvivalent. Tako glagol STEW (komponente: IN OTHER LIQUID, IN A LITTLE LIQUID, IN A CLOSED DISH, SLOWLY) ima svoj formalni korespondent u srpskom jeziku u glagolu DINSTATI (komponente: U DRUGOJ TEČNOSTI, U MALO TEČNOSTI, U ZATVORENOJ POSUDI, POLAKO). Kod glagola FRY i PRŽITI, kao i POACH i POŠIRATI, takođe se podudaraju sve komponente značenja, pa oni stoje u odnosi formalne korespondencije (Tabela 1). S druge strane, glagol STEAM nema svoj formalni korespondent u srpskom, nego prevodni ekvivalent KUVATI NA PARI. Doduše, glagol STEAM ima svoj formalni korespondent PARITI u srpskom jeziku, ali pošto se on ne koristi u domenu kulinarstva, ne može se upotrebiti kao formalni korespondent u ovoj analizi.

Osim problema nepostojanja formalnog korespondenta, u dvojezičnoj kontrastivnoj analizi javljaju se još dva problema – konvergencija i divergencija. Đorđević (1994: 60) kaže da "[K]onvergentne pojave u odnosima između dva jezika predstavljaju oni slučajevi u kojima nasuprot dva ili više simbola u jeziku A stoji samo jedan simbol u jeziku

B za određeni deo realnosti." Naime, u slučaju BAKE, ROAST i GRILL komponentnom analizom utvrdilo se da se ta tri glagola izražavaju jednim glagolom u srpskom – *PEĆI*, koji ima sve komponente značenja sadržane u tri engleska glagola – USE DRY HEAT, IN AN OVEN, USE DIRECT HEAT. Drugi problem Đorđević (1994: 61) definiše kao "[D]ivergentne odnose između dva jezika ... u kojima u jeziku A postoji jedan znak, a za isti deo realnosti u jeziku B se javlja više znakova." Ovo se javlja kod engleskog glagola BOIL, koji daje dva moguća prevoda u srpskom – *KUVATI* i *BARITI*.

3. Kolokacije

Jedan deo semantičke analize sastoji se od toga da se pokaže priroda odnosa leksema unutar jednog polja ili između dva polja, a drugi deo sastoji se od toga da se pokaže koji je odnos tih leksema i ljudskog iskustva, tj. upotrebe. Pod ovim drugim podrazumeva se upotreba glagola u kontekstu, u samom domenu kulinarstva, tj. pronalaženje kolokacionih ograničenja leksema. Naime, nakon navođenja komponenti značenja svakog glagola, sledeći korak je bio analiza upotrebe odabranih leksema. Za engleske glagole bilo je konsultovano nekoliko knjiga-kuvara na engleskom jeziku, gde se moglo tačno videti na koji način se koja vrsta hrane sprema, čime se došlo do kolokacija koje su umnogome ograničile značenje i razjasnile upotrebu engleskih glagola kuvanja (v. Tabelu 2).

Tabela 2.

Glagol	Kolokacioni opseg
BAKE	bread, cakes, pies, pastry, potatoes (with skin), tomatoes, meat (mutton, veal, beef, pork, lamb), vegetables (usually boiled before), pudding, eggs
ROAST	chicken, meat, potatoes (with skin), coffee beans, nuts
GRILL	meat, sausages, fish, mushrooms, cheese, bread (to make toast), tomatoes
FRY	meat, fish, bacon, eggs, vegetables (usually boiled before), rice
BOIL	eggs, rice, fish, milk, vegetables, pastry or pasta, meat, pudding
STEW	meat and vegetables (usually together), fruit, fish
STEAM	vegetables, fish, rice, pudding
POACH	eggs, fish

Što se tiče srpskog jezika, osim toga što su knjige-kuvari pomogli u određivanju kolokacionih ograničenja, analizirao se i upitnik sproveden među pedesetak ljudi između 25 i 50 godina, koji je pokazao kako ispitanici koriste koje glagole i kojim se kolokacijama oni mogu naći (Tabela 3).

Tabela 3.

Glagol	Kolokacioni opseg
<i>PEĆI</i>	meso (rerna), kolač, gibanica, krompir, jaja, riba, kobasica, musaka, duvedž, pile, kore za torte, paprika, palačinke, kolači, pica, hleb, ruštilj, jabuke, čevapi, pljeskavica, lazanje, kifle, pogačice, pomfrit
<i>PRŽITI</i>	meso, krompir, jaja, luk, riba, slanina, krofne, kobasica, čvarci, lignje, pomfrit, suncokret, orah, šećer, kikiriki, pohovano meso, uštipci
<i>KUVATI</i>	grašak, krompir, knedle, pasulj, boranija, meso, povrće, supa, jaja, sos, testo, kukuruz, pirinač, viršle, varivo, paprikaš, puding, mleko, soja, čorba, sarma, pekmez, čaj, kafa, voće (za kompot i sok)
<i>BARITI</i>	jaja, krompir, povrće, viršle, meso, mahunasto povrće, testo, piletina,

	riba, šunka i jaja, pirinač, soja, karfiol, voće
<i>DINSTATI</i>	meso (mleveno i na kockice), boranija, luk, šargarepa, tikvice, povrće (za duvedž), sitni kupus, pečurke, grašak
<i>KUVATI NA PARI</i>	fil, povrće, puding, pirinač, prokelj, balance, žumance, šnel, krompir, meso
<i>POŠIRATI</i>	jaja

Tako kolokacije rešavaju probleme konvergencije i divergencije: (1) Hrana koja se na engleskom sprema na tri načina, BAKE, ROAST i GRILL, na srpskom sprema na samo jedan način, *PEČENJEM*. Tako se u srpskom kaže da se *PEČE* i hleb i meso, a na engleskom se za ta dva postupka koriste različiti glagoli, BAKE (bread) i ROAST (meat). Iako u srpskom govornom jeziku postoji neformalni oblik *ROŠTILJATI* nastao od imenice *ROŠTILJ*, on se ne nalazi u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967) i zato se i ne navodi kao formalni korespondent engleskog glagola GRILL. U slučaju glagola GRILL može se reći da on u nekim slučajevima ima i svoj prevodni ekvivalent u *PEĆI NA ROŠTILJU* kad situacija zahteva da se tačno opiše postupak spremanja hrane. U slučajevima kad to nije neophodno, koristi se formalni korespondent *PEĆI*. (2) Iako srpski glagoli *KUVATI* i *BARITI* imaju iste komponente značenja kao engleski BOIL, međusobno se razlikuju utoliko ukoliko glagol *BARITI* ima uži kolokacioni opseg. Osim užeg kolokacionog opsega, bitno je reći da je glagol *BARITI* i dijalekatski uslovljen, tj. ne koriste ga podjednako često govornici iz različitih krajeva. Osim toga, analiza upotrebe razjašnjava i zašto neko kaže da *PEČE KROMPIR* iako ga *PRŽI*, i da neko na engleskom GRILLS CHEESE, a u stvari ga FRIES. Iako semantička analiza glagola kaže da se njihovo značenje sastoji od nekih komponenti, pragmatička analiza kaže da se oni upotrebljavaju u kontekstu koji nije predviđen njihovim komponentama značenja, jer im je takav kolokacioni opseg.

4. Zaključak

Ovaj rad je primer kako bi trebalo analizirati celokupni vokabular jednog jezika u odnosu na drugi i time utvrditi sličnosti i razlike, u cilju pravljenja što preciznijeg i detaljnijeg dvojezičnog rečnika koji će, pored formalnih korespondenata i prevodnih ekvivalenata, dati i uvid u upotrebnost, kolokacijski potencijal oba jezika, i objasniti kako vokabulari stoje jedan naspram drugog.

Literatura

- Benson, M. (1986). *Englesko-srpskorvatski rečnik*. 2., prerađeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Prosveta.
- Borchert, U. (1977). *Sve o dubokom zamrzavanju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Đorđević, R. (1994). *Uvod u kontrastiranje jezika*. 3. izdanje. Beograd: Filološki fakultet.
- Filipović, R. (ur.). (1988). *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*. 14. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, Grafički zavod Hrvatske.
- Klaić, B. (1962). *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Zagreb: Zora.
- Krzeszowski, T. P. (1990). *Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Lehrer, A. (1969). Semantic cuisine. *Journal of Linguistics* 5: 39–55.

- Lehrer, A. (1974). *Semantic Fields And Lexical Structure*. Amsterdam, London: North-Holland Publishing Company, New York: American Elsevier Publishing Company, Inc.
- Lipka, L. (1992). *An Outline Of English Lexicology*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Mirković, Č. i dr. (ur.). (1996/97). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Mrs. Beeton's *All-About Cookery*. London and Melbourne: Ward, Lock & Co.
- Nida, E. (1975). *Componential Analysis Of Meaning*. The Hague, Paris: Mouton.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ristić, S. et al. (1973). *Enciklopediski [sic] englesko-srpskohrvatski rečnik. I-II*. Beograd: Prosveta.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. I-VI*. (1967). Novi Sad: Matica srpska, Zagreb: Matica hrvatska.
- Sansome, R. (1986). Connotation and lexical field. *Cahiers de Lexicologie* 49: 13-33.
- Summers, D. (ed.) (1995). *Longman Dictionary of English Language and Culture*. Burt Mill, Harlow: Longman House.

Biljana Radić-Bojanić

CONTRASTIVE ANALYSIS OF VERBS OF COOKING IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary

This paper presents results of a contrastive analysis of the lexical field of verbs of cooking in English and Serbian. Components of meaning of the verbs in both languages have been listed and compared. In cases where the components of meaning are the same for two or more verbs, collocations are used to narrow down the meaning. If the components of meaning coincide in both languages, there is formal correspondence between the verbs. If a verb in English has more components than the verb in Serbian, the latter has a phrase added to compensate for the missing component(s) of meaning – this is the case of translation equivalence.

POZAJMLJENICA ILI PROMENA KODA?¹ ENGLISKI JEZIK U SRPSKOM I POLJSKOM PISANOM DISKURSU

*Radeno pod rukovodstvom
prof. dr Vere Vasić*

SAŽETAK

U ovom radu teorija promene koda primenjena je na pisani diskurs srpskog i poljskog jezika, u kome su nacionalni jezici (srpski i poljski) smatrani neobeleženim, a engleski jezik obeleženim kodom. Primeri promene koda registrovani su nivou lekseme, sinatgme, rečenice i paragrafa, a prouzrokovani su uglavnom temom teksta.

KLJUČNE REČI: promena koda, pozajmljenice, srpski jezik, poljski jezik, engleski jezik.

1. Uvodne napomene

Pojam jezičkog koda ima osnovu u Berstajnovom teorijskom polazištu da se u strukturi jezika, dakle u sistemskoj jezičkoj sferi ili u jezičkom znanju, pa i u selekciji i upotrebi jezičkih sredstava, redovno ispoljavaju dva različita sloja, u vidu govornih varijeteta na nivou socijalne varijacije, koje on naziva razređenim ili elaboriranim i nerazrađenim ili ograničenim kodovima (sociolektima, stilovima), a koji su odraz postojanja odgovarajućih društvenih varijeteta, tj. klasa, slojeva – na nivou socijalne populacijske varijacije (Radovanović 1986: 251). U ovom radu kao jezički kod neće biti posmatran stilski varijetet, kao odlika društvenog statusa, već kod kao oznaka jednog jezika u odnosu na drugi tj. prebacivanje s jednog jezika na drugi, u toku konverzacije. Ono se javlja u različitim oblicima. U dužem izlaganju može se prelaziti s jednog jezika na drugi ili se prividno nasumice mogu alternirati rečenice. Rečenica se može započeti na jednom, a završiti na drugom jeziku, mogu se smenjivati sintagme na dva jezika, itd. (Kristal 1995: 363); prema Bugarskom menjanje ili preključivanje kodova je „raširena praksa kombinovanja elemenata dvaju jezika tokom iste interakcije između bilingvala“ (Bugarski 1997: 128).

Iako se fenomen promene koda uglavnom vezuje za govorni diskurs, smatram da bi na ovom mestu bilo korisno pokušati jednu ovakvu teoriju prmeniti i na nešto drugačiji medij, na tekst, tj. pisani diskurs. Danas je sasvim uobičajeno pronaći čitave engleske fraze i rečenice u srpskim i poljskim tekstovima u štampi ili na internetu, te se postavlja pitanje da li takvu situaciju treba posmatrati kao leksičko pozajmljivanje ili kao mešanje jezičkih kodova, ubacivanje koda jednog jezika u tekst drugog.

¹ Ovaj rad je objavljen pod nazivom *Loanword or Code-switching? English Language in Serbian and Polish Written Discourse* u časopisu *Sociolingvistika* t. 19, Varšava (2005). Nastanak i objavljivanje ovoga rada pomogli su The Research Council of Norway i Kasa im. Józefa Mianowskiego, Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej.

U analizi uticaja engleskog jezika na savremeni danski Gottlieb promenu koda vidi kao jedan od mogućih načina posmatranja ove problematike. On uticaj engleskog posmatra na dva nivoa, na nivou koji naziva mikrojezik (morfeme, foneme, lekseme, frazeološke i sintaksičke jedinice) i makrojezik (engleski jezik na nivou rečenice ili teksta) (Gottlieb 2004: 47). Dalje, on navodi probleme u razlikovanju promene koda od pozajmljivanja: „Nema jasne granice između promene koda i pozajmljenice (direktnog pozajmljivanja). Može se reći da je pozajmljenica institucionalizacija promene koda, kao i da ne postoji objektivni način da odredimo koji će to strani element postati prihvaćen, konsolidovan u jeziku primaocu“ (Larsen 1994: 22). U svakom slučaju, „što je strani konstituent u diskursu manji to je teže odrediti da li se radi o promeni koda ili pozajmljenici“ (Romaine 1989: 137).

2. Promena koda i tekst

Promena koda se najčešće vezuje za bilingvalne ili multilingvalne sredine u kojima postoji naporedna upotreba dva ili više jezika u jednoj društvenoj zajednici (Bugarski 1995: 58). Dvojezičnima se ne smatraju samo oni pojedinci koji su od malih nogu paralelno usvojili dva jezika i njima ovladali u podjednako meri, tako da se za njih može reći da imaju dva maternja jezika, već i oni koji su i kasnije naučili neki drugi jezik – ili druge jezike (Bugarski 1995: 58). Jedan od tih jezika može dvojezičnoj osobi da bude bliži kao sredstvo svakodnevne komunikacije u razgovoru ili ličnoj korespondenciji, dok se drugim spretnije služi u profesionalne svrhe i na njemu radije čita stručnu literaturu (Bugarski 1995: 60).

Među mnogim podelama i vrstama bilingvizma koje navodi Bugarski, u ovom kontekstu mogla bi se pomenuti podela na prirodni, školski i kulturni bilingvizam. U prvom slučaju reč je o deci iz dvojezičnih porodica ili sredina za koje je bilingvizam vitalna potreba i svojevrsna socijalna prinuda. Nasuprot tome, u drugom i trećem slučaju (deca koja uče strane jezike u školi, odnosno odrasli koji ih uče za poslovne i slične potrebe) usvajanje drugih jezika u principu je stvar dobrovoljnog ličnog izbora i doživljava se kao nešto poželjno (Bugarski 1997: 119).

Dakle, promenu koda možemo definisati kao smenjivanje dva ili više jezika u istom diskursu, često bez promene teme razgovora, prilikom komunikacije bilingvalnih (ili monolingvalnih) govornika. Odnosno, to je alternacija dva jezika u okviru istog diskursa, rečenice ili rečeničnog konstituenta (Poplack 1980: 583).

S obzirom na intenzivno učenje stranih jezika, u širem kontekstu, savremeno društvo može se smatrati višjezičnim. U okviru svake jezičke zajednice danas važnu ulogu, pored maternjeg jezika² ima i strani jezik³ (najčešće engleski), koji u mnogim segmentima društva funkcioniše kao drugi jezik. Iako smo svedoci da je uticaj stranog, tj. drugog jezika na maternji jezik velik, jer on utiče na njegovu leksiku i strukturu, ovakvu situaciju ipak treba odvojiti od pravog bilingvizma. S druge strane, anglicizmi su u toj meri prisutni u nekim registrima standardnog jezika, odnosno u nekim govornim situacijama da se zaista može postaviti pitanje da li je upotreba engleskih reči i izraza zapravo promena koda. S obzirom na postavljeni cilj u ovom delu rada, mogli bismo govoriti

² Pojam maternjeg jezika zapravo se može razložiti u nekoliko komponenti i definisati po poreklu, odnosno redosledu usvajanja (prvi naučeni jezik), stepenu znanja (jezik koji se najbolje zna), funkciji (jezik koji se najčešće koristi) ili identifikaciji (jezik koji neko sam prihvata kao svoj maternji, ili mu ga drugi u tom svojstvu pripisuju), (Bugarski 1997: 116).

³ Prema Kristalu (1995) strani jezik je nematrenji jezik koji se uči u školi i nema status uobičajenog medijuma komunikacije u datoj zemlji, dok je drugi jezik nematrenji jezik koji se široko upotrebljava u komunikativne svrhe obično kao medijum obrazovanja, državnih poslova ili trgovine.

o promeni koda u odnosu „pisani maternji (nacionalni) jezik - engleski jezik”, odnosno intropolacija engleskih izraza u pisani maternji.⁴

Upotreba engleskog jezika u ovom slučaju najčešće nije motivisana samo neophodnim „kulturnim pozajmljenicama”, tj. leksemama čije se značenje odnosi na pojavu nove realije ili koncepta, već je motivisana i identifikacijom sa kulturnim obrascem engleskog govornog područja. Za razliku od govornog diskursa, u pisanom imamo, zapravo, ubacivanje stranog jezika, manje-više svesno,⁵ u tekst na maternjem jeziku.

Graedler ističe da promena koda može imati različite forme u dva komunikativna medija: govornom jeziku, direktnoj komunikaciji „licem u lice”, i tada je spontano i situaciono uslovljeno, uz česta odstupanja od standarda; i u tekstu, u pisanom obliku izražavanja, kada je planirano, odabrano uz veću samocenzuru (Graedler 1999: 327).

Mnogi govornici koji koriste strane reči u govoru, ne bi se usudili da ih na isti način upotrebe i u pisanju. U ovom slučaju pismena komunikacija je restriktivnija. S druge strane, često pišemo različite oznake, skraćenice, simbole, strane nazive itd. bez svesti o tome kakav je njihov tačan izgovor. U tom trenutku on nas ni ne zanima. Dakle, s te strane pisani diskurs se čini slobodniji, manje restriktivan.

3. Promena koda ili leksičko pozajmljivanje

Baveći se ovom problematikom različiti autori su pokušali da daju određene kriterije za potvrdu promene koda ili razlikovanje od leksičkog pozajmljivanja. Za neke promenu koda predstavljali bi svi oblici strane reči koji se ne mogu potvrditi kao prihvaćeni i odomaćeni, proverom u rečniku ili su grafološki istaknuti kurzivom ili na neki drugi način (McClure 1998 nav. prema Androutsopoulos 2004: 3). Auer (1998) razlikuje promenu ili mešanje koda i alternaciju ili ubacivanje (insertaciju). On insertaciju vidi kao jednosmeran proces u kome se elementi jednog jezika ubacuju u drugi jezik, dok je alternacija dvosmerna i elementi oba jezika se pojavljuju jedan u drugom, a svrha mešanja nije predvidiva. Kao razliku između promene i mešanja koda Auer dalje navodi da je promena koda fenomen koji je uslovljen situacijom ili namerom govornika, kao što je na primer promena teme ili toka razgovora. Ovakva promena može da se odnosi na jednu reč ili veće jezičke jedinice.

U analizi novinskog teksta na norveškom jeziku kao promenu koda Graedler posmatra sledeće : 1. svi primeri engleskih reči koje imaju određenu diskursnu funkciju,⁶ 2. svi primeri engleskih glagola sa nastavcima koji su u skladu sa engleskom, a ne norveškom normom, 3. sve sintagme koje sadrže više od dve engleske reči (Graedler 1999: 330).⁷

⁴ Ako ovu pojavu smestimo u istorijski kontekst videćemo da ona ne predstavlja nikakvu novinu. Upotreba latinskih poslovice, francuskih ili nemačkih izraza u tekstovima mnogih pisaca može se posmatrati kao promena koda. Dodajmo još i primer slavenosrpskog kod Sterije kao sliku diglosije u tadašnjem društvu. Pošto je engleski jezik postao *lingua franca* današnjeg sveta, on je najprisutniji u smenjivanju kodova u pisanom diskursu savremenih medija.

⁵ Svestan odabir strane reči, sintagme ili rečenice, jer je pisani tekst formalniji i, u odnosu na govorni diskurs, podleže većoj samocenzuri, tako da je propuštanje engleskih delova izbor autora, a ne nužna upotreba leksičke pozajmljenice.

⁶ Ovde se pre svega misli na uzvike, partikule i sl.

⁷ Ovakva postavka nam se čini najpreciznijom tako da ćemo je uglavnom pratiti u odabiru primera. S obzirom na to da problematiku promene koda u pisanom diskursu ovde pominjemo samo kao jedan od mogućih načina posmatranja umetnutih engleskih segmenata u srpski i poljski tekst, izostaće detaljnija analiza, koja svakako zaslužuje veću pažnju.

4. Motivacija

Potrebno je razjasniti i motivaciju za promenu koda, uzimajući u obzir govornikovu sposobnosti da prepozna obeleženi i neobeleženi kod u komunikaciji (Graedler 1999:332). Konkretno u našem slučaju neobeleženi kod, za govornike srpskog jezika, bio bi srpski jezik, a za govornike poljskog, poljski jezik. Kao jedna opšta motivacija može se smatrati isticanje obeleženog koda uslovljeno temom,⁸ a zatim kao oznake socijalne razlike ili solidarnosti među učesnicima u komunikaciji.

U sledeća dva teksta, koji predstavljaju prikaze kompjuterskih programa, engleski jezik se pojavljuje u onom trenutku kada autor počinje da se bavi konkretnim problemima, tj. kada prelazi na jezik struke. Promenu koda u odnosu govorni jezik – stručni metajezik, prati i promena srpski/poljski jezik – engleski jezik. Obeležanim kodom, na jeziku programa o kome govori, autor se direktno obraća čitaocu, pretpostavljajući da on poznaje kako problematiku tako i strani jezik.

a) Tematski uslovljena promena

Primer 1:

Nameravao sam već duže vremena da pišem o **Alexi**⁹. Mnogi ljudi su mi pisali hvaleći **Alexu**, kako je dobar, predivan. . . I konačno, u decembru mesecu sam našao dovoljno vremena da ga instaliram. Sada me možete dodati spisku njegovih obožavalaca. Posle **instaliranja** programa **Alexa**, on se pojavljuje kao mali **toolbar** preko vašeg **browser-a**. Na njemu se nalaze dve glavne oblasti "**Where You Are**" ("Gde ste") i "**Where to Go Next**" ("Gde da se ide dalje"). (INT)

Primer 2:

Witamy Serdecznie!
Z dzisiejszym dniem mamy przyjemność opublikować nową wersję **WebSera**!
Wprowadzone zmiany:
- Nowa wersja **PHP**.
- Nowa wersja **phpMyAdmin**.
- Drobnie zmiany w **MySQL**.
- Zmiany w aplikacji **WebServ'a**.
- Dodano **Serwer FTP**!
Oraz przedstawić nowy program o nazwie **WebServ DiskAccess**!
Jest to program, dzięki któremy będzie można udostępnić swój **dysk** w sieci (**HTTP**).
Program ten jest **serwerem stron internetowych** tak jak np. **Apache**, lecz ten jest przystosowany do szybkiego udostępniania **folderów** z każdego miejsca naszego **dysku**!
Przekonajcie się! (INT)

U oba teksta svi nazivi napisani su u originalu. U srpskom tekstu na engleskom su i delovi programskog sistema *Windows* uz adaptirani derivat *instaliranje*, dok su u poljskom tekstu zastupljeni samo adaptirani (ili prihvaćeni u izvornom obliku) oblici tipa: *dysk*, *serwer* i *folder*, uz jednu semantičku pozajmljenicu *internet strona* (*Web Page*). Bez obzira na to što nisu napisane engleskim pravopisom i fonetski su adaptirane, one

⁸ U korpusu engleskih reči i izraza, nastalom za potrebe proučavanja srpske kompjuterske terminologije, zabeleženi su mnogi primeri ovakve promene, pa čak i čitavi delovi teksta na engleskom jeziku (Injac 2002). Tema se čini najvažnijim poticajem za prebacivanje sa jednog jezika na drugi, jer ona podrazumeva i znanje jezika čija terminologija u tom trenutku funkcioniše kao jezik struke. Prevođenje se smatra nepotrebnim, jer se znanje izraza podrazumeva.

⁹ Ovaj primer funkcioniše kao etiketa, lično ime i ne predstavlja najbolji primer onoga što se smatra promenom koda. Ipak, i on, kao i svi delovi teksta na engleskom jeziku, ovde i u daljim primerima, istaknuti su radi lakše uočljivosti.

su markirane svojim poreklom te ih možemo posmatrati na isti način kao i primere u srpskom tekstu.

b) Socijalno uslovljena promena

U sledećim primerima pokušaćemo da pokažemo jedan drugačiji razlog koji može da posluži kao poticaj za promenu koda. Kao srpski primer naveden je deo razgovora sa jednim muzičarem. Iako ovaj tekst ima dosta toga zajedničkog sa primerima navedenim pod a), smatramo da je suština promene jezika socijalna i generacijska identifikacija autora sa čitaocem, pripadnikom mlađe generacije i tehno kulture.

Primer 1:

Holandanin sa svojih kako on kaže **almost** 29 ,devica u horoskopu, i šta još reći . . . radio je **Party** u Barutani 18. a u Subotici 19. avgusta. Žurkica je počela oko 11 a on je na scenu izašao nešto docnije . O greškama nećemo suditi , .. mada u principu dobio je i novi **nick SWISS WATCH** . . . neki i ne moraju da se slože .

Šta ti je ostalo u sećanju od prošlog puta ?

-Dobar provod u Industriji. Mada i Barutana je **cool place**. Nisam radio pre ali obećavam dobar provod.

Mnogi ljudi povezuju **techno** sa drogama. Šta ti misliš o tome ?

-NE znam ja i ne koristim , i mislim da ljudi koji ih ne koriste su **cool** .

Na pitanje šta misli o **trance-u** ?

-Da li zaista želiš da znaš šta ja mislim . . . (zatim smeh) .. **It's discusting !!!** (ko je razumeo , shvatiće).

O nekim drugim pravicima ?

-Mogu da slušam **house** , **d'n'b** **and so on** . Inače volim **hard** i **minimal**.

(INT)

Kao poljski primer dajemo jedan komentar sa Internet stranice. Ovaj kratak tekst otvara se i zatvara izrazima na engleskom jeziku. Fonetski neadaptiran engleski tekst napisan je poljskim pravopisom, tj. svojevrsnom transliteracijom na poljski. Smatramo da je motivacija ista kao i u srpskom primeru, bez obzira na razliku u vrsti diskursa. Engleski delovi su u oba slučaja svesno odabrani i svojom obeleženošću govore o generacijskoj i socijalnoj solidarnosti autora sa budućim čitaocem.

Primer 2:

Oł maj gadd...co się dzieje? "Ale przecież to nieważne" Przestraszyłam się, kurde no wy to byście chyba shocka przeżyli...Widok tego zdjęcia wyjaśnił mi z jakiego cudownego powodu jestem hmmm... zatruta, przetruta? Nie podam **url** tego **photo** bo normalnie... **TENTEGES**...wiecie o co chodzi, jeszcze mnie o jakąś dziecięcą pomografie oskarżają...powiem, że to zdjęcie znajduje się nad wodą...reszty domyślcie się sami. Parapsychologia - nie wiem co toaczy, weźcie pomóżcie !:(Beee No nic, **baj** ... (INT)

5. Pozicija u tekstu

Podela se može napraviti i s obzirom na mesto u tekstu na kome se nalazi ubačeni engleski element, tj. promena koda.¹⁰

Jedan od najčešćih primera upotrebe engleskih reči, sintagmi ili slogana jeste u reklamnim oglasima. Takvi primeri se veoma lako mogu pronaći i u srpskom i u poljskom jeziku. Sam diskurs reklamnih oglasa, kratka forma, izrazi koji nisu nužno povezani i koherentni, daje veću jezičku slobodu. Dalje, firme koje reklamiraju svoje proizvode često su iz inostranstva, te se već postojeći slogani samo preuzimaju, a s druge strane u domaćim reklamnim kampanjama ovakvo prebacivanje često je stvar pretiža. Ne treba zaboraviti ni vizuelni efekat stranog teksta koji je svakako istaknutiji, obeležen svojom „različitošću”, što ga čini pogodnim sredstvom za privlačenje pažnje.

a) Reklamni oglasi

Primer 1:

1. **welcome to www.cont.co.yu**
welcome to www.cont.yu internet site of continental banka
CONTINENTAL BANKA
dnevna kursna lista i konvertor valuta (Danas, 27.02.2005)
2. **online bookstore**
www.gerila.com
knjige muzika film (b92, 28.02.2005)

Primer 2:

1. **VOTE NOW**
www.mtv.pl/ema
Roma2004
MTV Europe Music Awards
18.11.04
Na żywo z Rzymu w MTV o 21.00
Let the Race Begin (Viva!, 08.11.2004)
2. **fit & clean**
Nowy pomysł na biznes.
Prosty i dostępny. (Polityka, 06.11.2004.)

Navedeni primeri nameću pitanje kome se tačno obraćaju ovi oglasi. S obzirom na to da oni počinju, a u nekim primerima gotovu su čitavi na engleskom jeziku, moglo bi se zaključiti da su oni namenjeni strancima. S druge strane, dalji srpski ili poljski tekst u tom slučaju je nepotreban, a upravo ovaj neobeleženi kod, domaći jezik, odlikuje se većom informativnošću i govori konkretno šta se u pomenutim oglasima nudi. Engleski tekst, pored toga što privlači pažnju ima za cilj i da čitaoca uputi na internacionalni karakter firme ili događaja koji se reklamira, kao i da svojim engleskim oblikom ukaže na savremenost. On može poslužiti i kao svojevrsan vodič za neke druge tekstove, jer se engleski tekst često usvaja kao ideografski znak i u reklamne svrhe on služi kao asocija-

¹⁰ Kao promena koda mogu se posmatrati: izrazi poput *okay?* na kraju rečenice, zatim duži jezički segmenti na engleskom jeziku umetnuti u rečenicu, različite dvojezične igre reči, čitave rečenice na engleskom jeziku unutar domaćeg diskursa, potpuno prebacivanje koda (prevodi čitavog teksta na engleski) i različita „propuštanja” stranog teksta, najčešće u stručnim tekstovima ili reklamnim oglasima, filmskim naslovima i slično (Gottlieb, 2004: 47).

cija u svesti čitaoca. Dodajmo još da je se u primeru *online bookstore* i kontakti položaj može smatrati relevantnim. Naime *online* sve sigurnije ostaje bez svog sprskog ekvivalenta te njegova upotreba nameće i englesko *bookstore*.

b) Naslovi

Naslov je grafički, a i informativno odvojen od teksta i samim tim omućava određenu slobodu u jezičkoj strukturi (Greadler 1999: 328). Grafološka vrednost engleskih izraza i ovde se čini najvažnija.

Primer 1:

Hollywood is crazy about OSCAR

Dodela Oskara ove godine se održava 27. februara. A ko će postati ponosni vlasnik ove prestižne nagrade? Po nekim predviđanjima koje je objavio „New York Times“, Oskar za glavnu ulogu mogao bi otići Džejmiju Foksu koji je maestralno odigrao ulogu slepog muzičara Reja Čarlsa. (Joy, februar, 2005)

Primer 2:

Good bye, Gierek!

Powiedzmy otwarcie: brakuje dorych historycznych opracowań lat 70. Okres ten, w porównaniu do innych etapów Polski Ludowej, jest po prostu zaniedbany. (Polityka, 6.11.2004)

Engleski uzvici poput *vau* (*wow*), pozdravi *haj* (*hi*), *baj* (*bye*) ili *veznici* (*so*) ne mogu se smatrati leksičkim pozajmljenicama ni u srpskom niti u poljskom jeziku. Ipak, upravo se najviše oni javljaju na različitim mestima u tekstu. Svi primeri koje ćemo navesti zabeleženi su na Internetu (internet pričaonice i forumi) i deo su komentara koje su ostavljali posetioci određenih internet sajtova. Ovaj jezik se zbog toga odlikuje donekle manjom formalnošću od novinskog teksta i bliži je govornom jeziku, sa svim nestandardnim varijacijama. Primeri su odabrani nasumično u nameri da potvrde pretpostavljenu promenu.

c) Početak teksta – otvaranje

Primer 1:

1.a Sorry, ali mislim da si ti malo prolupao! (INT)

1.b Sorry za offtopic, ali čisto da kao korisnik kažem svoja iskustva. (INT)

2. Hey ljudi, pa zar se ne znate opustiti i uživati? (INT)

3. Wow, kakav napredak! Put bi naravno bio beskrajno dosadan bez moje omiljene saputnice, **Shirley**. (INT)

4.a Hi, kako ste? Stvarno ste mi super,... (INT)

4.b Haj narode, ima li neko ko će mi objasniti kako preko **ir porta** da šaljem slike ... (INT)

Primer 2:

- 1.a **Sorry** za dužu przerwę, ale teraz już są wakacje mam (trochę) więcej czasu. (INT)
- 1.b **No sorry** ale napewno to jest wyrwane z kontekstu... (INT)
- 2. **Hey**, jak wam poszło ??? (INT)
- 3. **Wow**, jaki wysoki chłopak, jaki przystojny i słodki,... (INT)
- 4.a **Hi Zdolny!** Czytajac Cie (po raz n...y) mozna miec wrazenie ze to autoreklama;... (INT)
- 4.b **Haj** witam wszystkich i pozdrawiam wszystkich fanów ... (INT)

d) Kraj teksta – zatvaranje

Primer 1:

- 1. Nadam se da nisam nekog zaboravio, a AKO jesam – **SORRY** (INT)
- 2.a ... hm, to se ne može isključiti... pozdrav! **baj**. (INT)
- 2.b ... I, sad na kraju, bez imalo patetike, zelio bih da se zahvalim svima ... **THANK YOU AND GOODBYE**. (INT)

Primer 2:

- 1. Było fajnie... wtedy dopiero odkryłam że to na mnie silnie działa.**Sorry!** (INT)
- 2.a ... ale ja tak nie uważam..... pozdrawiam **bye bye!!!!** (INT)
- 2.b ... ale dobra dzięki za odpowiedź a **teraz baj baj**. (INT)

e) Sredina teksta – umetanje

Pre navođenja primera moramo istaći da se u sredini teksta javljaju dva tipa promene koda. Prvi bi bio (primeri pod 1) engleski nazivi ili duži delovi teksta koji se preuzimaju u originalu u sledećim oblicima: bez ikakvih oznaka, istaknuti kurzivom ili navodnicima i navedeni u zagradi kao dodatno objašnjenje,¹¹ i (primeri pod 2) svesno umetnute engleske fraze koje imaju ekspresivnu i emfatičku funkciju.

Primer:

1.a Nove knjige o velikim filmskim imenima su i "**Despite the System: Orson Welles Versus the Hollywood Studios**" Klintona Hejlina, u kojoj autor odgovara na kritike Pauline Kil i Sajmona Keloua na račun Velsa zbog neispunjenih potencijala. Hejlin vidi Velsa kao inovativnog umetnika koji je od "Građanina Kejna" mogao da ima seriju uspeha, samo da su ga studiji podržali. S druge strane, "**It's Only a Movie: Alfred Hitchcock - A Personal Biography**" Šarlote Candler, govori o Hičkoku koji se fokusira više na zabavu nego na umetnost, pa je tako izbegao Velsove padove. (Danas, 28.02.2005)

1.b Američki film "Izgubljeno u prevodu" Sofije Kopole (**Sofia Coppola**), za koji je prošle godine dobila Oskara za scenario, osvojio je najvišu francusku filmsku nagradu

¹¹ Ovakva upotreba može imati sasvim različite motive. Najčešće se ukazuje na naslov knjige ili filma koji se još nije pojavio na domaćem tržištu i nije preveden, na naziv muzičke grupe ili pevača, te nazive pesama čije se ime piše u originalu, određene izraze koji na primer služe kao komande u kompjuterskim programima i sl.

Cezar za najbolji strani film, dok je nagrada za najbolje evropsko ostvarenje dodeljena filmovima "Život je čudo" Emira Kusturice i "Just a Kiss" (Samo poljubac) Kena Louča (Loach). (B92, kultura, 26.02.2005)

2.a Metallica je 15. juna, a Exit će biti početkom jula, ko tu krade kome publiku Eni-vejz, biće odlično na oba događaja, nadam se da ću uspeti da odem na oba! (INT)

2.b Au bre...jel ovo neka "generalna" prozivka? Manča ... daj se malo kontroliraj....nije sve tako blekbaj d vej ...koja je to pesma"glupost je neuništiva" ... ko je izvođač ... Mitar možda ? (INT)

Primer 2:

1.a. Je li juž koniecznie szukać jego inspiracji, to w duzo bardziej odległej przeszłości muzycznej. Bo czy wybrany z "Some Cities" na pierwszego singla "Black And White City" nie ma czegoś z klimatu popowo-soulowych piosenek z lat 60.? Czy początek "Almost Forgot Myself" (jednej ze wspanialszych piosenek na płycie) nie mógłby pojawiać się w którymś z przebojów Small Faces czy Spencer Davis Group? Czy "The Storm" nie pachnie psychodelicznymi podróżami wczesnych Pink Floyd? (gazeta.pl, 23.02.2005)

1.b. Jednak sam artysta niczego nie jest pewien i chętnie opowiada historię Ennio Morricone z czasu, gdy był nominowany za muzykę do "Misji".

- And the Oscar goes to... - zanim wyczytano zwycięzcę, Morricone już się podniósł i ruszył na scenę.

- Herbie Hancock! - padło nazwisko z koperty, ale Morricone nadal szedł. Był tak pewny wygranej - w końcu wszyscy mu powtarzali, że na pewno wygra - że nie słyszał, że wygrał ktoś inny - mówi Kaczmarek. (gazeta.pl, 27.02.2005)

2.a. A ona na to-wow! jaki piękny kwiatek! (INT)

2.b. Strona jest cool naprawdę znalazłam wszystko czego szukałam.(INT)

6. Zaključne napomene

Teorija promene koda koja se u lingvističkoj praksi vezuje za direktnu komunikaciju dvojezičnih govornika može se primeniti i na pisani diskurs, polazeći od pretpostavke da je neobeleženi kod maternji, a obeleženi engleski jezik. Strani, engleski element u tekstu može biti jedna reč ili duži umetnuti segmenti. Kao promena koda nisu posmatrane već ustaljene i asimilovane pozajmljenice, već jezički elementi koji se upravo neadaptiranošću ističu u tekstu. Sve to iz razloga što se danas u novinskim tekstovima ili uopšte pisanom obliku izražavanja pojavljuju čitave engleske fraze te se postavlja pitanje kako ih posmatrati.

Promene koda zabeležene su u naslovima ili podnaslovima, na kraju pasusa ili čitavog teksta i kao potpuno odvojeni, nezavisni delovi umetnuti u tekst. Ovakva prebacivanja često su pod navodnicima, u kurzivu ili odvojena od teksta zagradama. Razlozi za takvo ponašanje autora su dvojaki: isticanje dela teksta ili vid distance prema stranom tekstu koji je neophodno uneti, uprkos autorovoj svesti o njegovoj nestandardnosti. Strani kod se često bira i usled prestiža koje podrazumeva znanje engleskog, a u donekle nestandardnim komentarima pronađenim na Internetu, on je i sredstvo izražavanja socijalne i generacijske pripadnosti, te imitacije i jezičkog snobizma.

U navedenim primerima teško je utvrditi šta tačno služi kao poticaj za promenu koda. Ipak, na opštijem nivou donekle se jasno izdvajaju tematske ili socijalno uslovljene promene, uglavnom potaknute odabirom teme ili ciljane grupe kojoj je tekst namenjen. U samom tekstu nešto je teže konkretizovati reč ili frazu koja bi poslužila kao motivaci-

ja. Iako prema teoriji to može biti već prihvaćena pozajmljenica, odgovarajući naziv i ime, ili reč koja je zajednička za oba jezika (Graedler 1999: 340), čini se da je u pisanom diskursu promena koda pre nameran i svestan izbor autora, a ne spontano mešanje.

Literatura

- Androutsopoulos, J. (2004). *Switching from National Language to English in Media Discourse: Some Findings from German Youth-Cultural Media*. www.ids-mannheim.de/prag/sprachvariation/tp/tp7/Oxford-draft.pdf
- Auer, P. (ed.) (1998). *Code-Switching in Conversation. Language, Interaction and Identity*. London: Rutledge.
- Bugariski, R. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bugariski, R. (1997). *Jezici*. Beograd. XX vek: Čigoja Štampa.
- Gottlieb, H. (2004). *Danish echoes of English*. Nordic Journal of English Studies No 2, Vol. 3, Special Issue: 39-67.
- Graedler, A.L. (1999). *Where English and Norwegian Meet: Code switching in Written Texts*. Out of Corpora, Studies in Honor of Stig Johansson: 327-343. Amsterdam/ Atlanta.
- Injac, G. (2002). *Engleski jezik u com@media, Prilog proučavanju srpske kompjuterske terminologije*. Prilozi proučavanju jezika. 33: 78-122.
- Kristal, D. (1995). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd : Nolit.
- Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Romaine, S. (1989). *Bilingualism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Larsen, F. (1994). *More than Loan-words: English Influence on Danish*. Rask. Internationalt tidsskrift for sprog og kommunikation I: 21-46.
- Poplack, S. (1980). *Sometimes I'll Start a Sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPAÑOL: Toward a Typology of Code-Switching*. Linguistics 18: 581-618.

Goran Injac

LOANWORD OR CODE-SWITCHING? – ENGLISH LANGUAGE IN SERBIAN AND POLISH WRITTEN DISCOURSE

Summary

This paper attempts to apply the theory of code-switching, which is usually connected to the face-to-face conversation of bilinguals, to the written discourse of Serbian and Polish language. It starts from the presumption that the unmarked code is national language while English language has been considered as the marked one. Established borrowings have not been discussed as the examples of code-switching, but unadopted elements which are marked by their “foreignness”. Foreign elements could occur as a single lexeme or longer inserted segments. The examples of code-switching have been registered in the titles, at the beginning or ending of the text or as the separate English segments interpolated in the written discourse. The main stimulus for the switching into English language is a topic, than marked choice as an instrument of the author’s social and age group identification with future readers, often connected to imitation and language snobbism stimulated by the

prestige which English language holds nowadays. It is difficult to distinguish what could be a trigger for the switching. In spite it is usually considered that established loanwords and proper names, as well as corresponding words common to both languages may function as trigger words, it seems that in this case switching into English is author's choice rather than unconscious phenomena.

TEKST IZMEĐU SLOVENSKOG I SRPSKOG JEZIKA (TIPIČNE PISANE POGREŠKE NA ISPITIMA IZ ZNANJA SLOVENSKOG KAO DRUGOG JEZIKA)

SAŽETAK

U radu se pokušava odgovoriti na pitanje kako piše, odnosno kako se pisano sporazumijeva tipičan korisnik slovenskog kao J2 kojemu je J1 srpski jezik. Donose se rezultati analize korpusa (35 tekstova iz pisanog dijela ispita iz znanja slovenskog kao J2) te predstavljaju interferencijske i razvojne pogreške na svim jezičnim razinama: pravopisnoj, morfosintaktičkoj, leksičkoj i pogreške na razini teksta.

KLJUČNE REČI: slovenski jezik, drugi/strani jezik, srpski jezik, pogreška, jezici u kontaktu, interferencije

1. Uvod

Govornike¹ slovenskog kao prvog jezika (J1) jednostavno razlikujemo od govornika slovenskog kao drugog/stranog jezika (J2/JS), posebice po izgovoru, ali i po načinu pisanja. U većini slučajeva prepoznajemo i govornikov prvi jezik. To znači da većina govornika određenog jezika kao drugog/stranog zadržava tipične karakteristike prvoga jezika – to naravno zavisi od govornikove komunikacijske kompetencije u J2/JS. U ovom radu zanimaju nas upravo te specifičnosti; pokušat ćemo odgovoriti na pitanje kako piše, odnosno kako pisano komunicira na slovenskom jeziku tipičan korisnik slovenskog kao J2², a kojemu je J1 srpski.³

2. Jezici u kontaktu

Proces učenja/usvajanja⁴ slovenskog kao J2 kod govornika kojima je J1 srpski jezik ima svoje prednosti (npr. lakše sporazumijevanje), ali i nedostatke (npr. interferencijske pogreške); riječ je naime o srodnim jezicima. Prednosti su naročito velike u početnim fazama učenja/usvajanja slovenskog kao J2, srodnost jezika naime omogućava komunikaciju odmah – u tom slučaju govorimo o pozitivnom prijenosu iz J1 – slični jezični sistemi dakle omogućuju i dopuštaju prenošenje sistemskih elemenata prema analogiji iz J1. Taj

¹ Govornikom nazivamo svakog korisnika nekog jezika koji se njime govorno i/ili pisano sporazumijeva.

² Sa stajališta govornika J1 onaj je jezik koji čovjek uči/nauči najprije i koji mu načelno daje prvi, odnosno osnovni identitet. J2, također i jezik okoline, onaj je jezik koji čovjek uči/nauči uz prvi ili poslije njega formalno i/ili neformalno, prije svega iz okoline u kojoj živi. JS ne-prvi je jezik koji pojedinac uči/nauči u školi i koji u određenoj državi ima status stranog jezika. (Sažeto prema Ferbežar 1999). U ovome članku o slovenskom jeziku govorimo kao o J2.

³ Za analizu govornog sporazumijevanja tipičnog korisnika slovenskog kao J2 v. Požgaj Hadži, Ferbežar 2001.

⁴ Učenje J2/JS razumijemo kao organiziran, vođen proces, posebice ako je riječ o formalnom učenju (na tečaju); postoji također i neformalno učenje (sistematično samostalno učenje). Učenje usmjeravaju svjesni procesi. Nasuprot tome usvajanje je jezika nesvjesno, spontano, nesistematično; korisnik jezik uči iz okoline (Ferbežar 1999).

proces prijenosa može biti i negativan – tada govorimo o pogreškama, odnosno interferencijama koje nastaju zbog razlika u sistemima jezika u kontaktu. Interferencije koje su posljedica kontakta srodnih jezika intenzivnije su i dublje; teško ih je ispravljati i ako im se pri učenju/nastavi jezika ne posvećuje dovoljno pozornosti, ostaju i trajne (tzv. fosilizacija). Intenzitet interferencija zapravo je proporcionalan stupnju srodnosti jezika; kod srodnih su jezika, kao što je to u našem slučaju, govornici zapravo manje svjesni razlika među njima,⁵ a posljedica je takva procesa stvaranje međujezika. Postoji niz definicija međujezika koje se mogu podijeliti u dvije veće grupe. Neki autori (npr. Lewandowski 1994, O'Grady 1997) pod međujezikom podrazumijevaju fazu usvajanja J2, čija je karakteristika upotreba elemenata J1 (interferencija) ili elemenata jezika cilja (npr. uopćavanje), a drugi autori (npr. Pogorelec 1989)⁶ pod međujezikom podrazumijevaju relativno stalan oblik jezične i pragmatičke kompetencije u stranome jeziku.

3. Ispit iz znanja slovenskog kao drugog jezika

Kao ishodište za istraživanje odabrale smo ispite iz znanja slovenskog jezika koje od godine 1993. provodi ispitni dio Centra za slovenski kao drugi/strani jezik Filozofskog fakulteta u Ljubljani (www.centerslo.net). Iako je Centar osnovan tek 1986. godine, neki njegovi programi imaju mnogo dužu tradiciju (npr. 2005. godine održan je 41. seminar slovenskog jezika, literature i kulture pod naslovom *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*). Od 1989. godine Centar za slovenski kao drugi/strani jezik djelovao je u okviru Odsjeka za slavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Ljubljani, a od 2002. godine u okviru Odsjeka za slovenistiku i nudi ove programe: već spomenuti Seminar slovenskog jezika, literature i kulture, Simpozij Razdoblja u slovenskom jeziku, literaturi i kulturi (studenoga 2005. godine održan je 24. simpozij pod naslovom *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*), Slovenski na stranim sveučilištima, Tečajevi slovenskog jezika i Ispitni centar.⁷ Od 1994. godine Centar je od strane slovenske države opunomoćen za provjeravanje znanja iz slovenskog kao drugog jezika te izdavanje javno priznatih dokumenata o tome znanju.

Ispit iz znanja slovenskog jezika namijenjen je svima kojima slovenski nije prvi jezik, i kojima treba javno priznata listina o znanju slovenskog jezika za službene i/ili privatne potrebe. Postoje raznovrsni jezični testovi (npr. klasifikacijski, prijemni, testovi stručnog jezika itd.); u našem slučaju zadacima koje kandidati rješavaju na ispitima mjerimo i vrednujemo stupanj opće komunikacijske kompetencije, i to kod govornog i pisanog sporazumijevanja. Ispit iz znanja slovenskog jezika temelji na obrazovnom programu *Slovenščina za tujce*⁸ (www.acs.si/programoteka/), koji vrijedi od prosinca 2000. i određuje te opisuje standarde znanja slovenskog kao drugog jezika. Program određuje

⁵ To potvrđuju istraživanja i drugih srodnih jezika, v. npr. Krisin 1990.

⁶ Riječ je o jezičnom obliku posebnoga idiolekt (o jeziku koji oblikuje pojedinac u kontaktu dvaju jezika i koji je na svim jezičnim razinama protkan interferencijama iz drugoga jezika); kao manje stabilan takav jezični oblik ima više mogućnosti razvoja.

⁷ Navedeni programi Centra podrobije su predstavljeni u zborniku Centra, koji je izdan u čast 35. godišnjice Seminara slovenskog jezika, literature i kulture, v. Bešter, Kržišnik (ur.) 1999.

⁸ Program javno vrijedi, što znači da omogućuje dobivanje javno priznate listine kao što su potvrde o znanju slovenskog jezika. Taj je program nadomjestio stari program *Slovenski za one koji govore hrvatski/srpski* koji je imao samo jedan stupanj i isključivao govornike drugih stranih jezika. Ispiti iz znanja slovenskog na osnovnoj, srednjoj i visokoj razini zamijenili su stare (jednostupanjske) ispite iz aktivnog znanja slovenskog; višegodišnje iskustvo pokazalo je, naime, nužnost podjele na više razina – s obzirom na komunikacijske potrebe pojedinaca koji trebaju potvrdu o znanju slovenskog jezika za službene svrhe. O programu (organizacijskim i sadržajnim značajkama, katalogu znanja i ispitnom katalogu) v. Ferbežar, Pirih Svetina 2000/2001.

tri razine znanja slovenskog – osnovnu, srednju i visoku – i pri tome uzima u obzir govornika i razinu njegove samostalnosti pri sporazumijevanju na slovenskom. Na osnovnoj razini to znači samostalnost kod komuniciranja u rutinskim zadacima, onima s kojima se susrećemo svakodnevno privatno ili javno; na toj su razini važnije receptivne jezične djelatnosti. Na srednjoj je razini govornik samostalan i kod govornog i kod pisanog sporazumijevanja, čak i u nepredviđenim okolnostima; na visokoj razini očekuje se potpuna nezavisnost, pa čak i kreativnost pri uporabi jezika. U programu su detaljno opisani standardi znanja za svaku razinu posebno, oni određuju one vještine i znanja koja bi pojedinci trebali imati na svakoj razini i s kojima bi se mogli uključiti u obrazovni proces, nastaviti ga i/ili zaključiti – također s eksternim provjeravanjem znanja. Program je nastao na osnovi dugogodišnjih iskustava, u skladu s razvojem struke – u vrijeme globalizacije – i sa zahtjevima za komunikacijskim pristupom učenju jezika i provjeravanju jezičnog znanja. To naravno ne znači da je iz novih programa izbačeno učenje gramatike. Naprotiv: pojedinac koji se želi uključiti u život u suvremenoj Sloveniji mora se znati snaći u najrazličitijim govornim položajima, “snaći se” znači razumjeti i biti sposoban tvoriti smislene – a time i pravilne tekstove. Poznavanje jezičnih struktura uključeno je dakle u uporabu jezika. U to su usmjereni i ciljevi programa *Slovenščina za tujce*, glavni je cilj razvijena komunikacijska kompetencija na slovenskom. Program je dakle u tom pogledu suvremen, a time i usporediv s programima drugih jezika (prema šestostupanjskom dokumentu koji je oblikovalo Vijeće Evrope, engleski imenovanom *Common European Framework of References for Languages* ili *CEFR*, osnovna razina u programu slovenskog jezika usporediva je s trećim stupnjem /B1/, srednja s četvrtim /B2/ i visoka s petim, odnosno šestim stupnjem /C1/C2/).

Iz svega rečenoga proizlazi da testovi kojima provjeravamo znanje slovenskog jezika mjere komunikacijsku kompetenciju na sve tri razine “komunikacijski”, to znači da se u njima nalaze takvi zadaci s kojima se kandidati susreću i u realnom životu (traženje informacija, rješavanje problema, pisanje tekstova za svakodnevnu upotrebu, izražavanje mišljenja i dr.), nazivamo ih također autentičnim zadacima. Testovi su sastavljeni od četiri (na osnovnoj razini), odnosno pet jednakovrijednih dijelova (svaki od njih sadrži od dva do tri različita tipa zadataka); od toga je jedan usmeni, a drugi su pisani i sadrže razumijevanje govorenih i zapisanih tekstova, pisanje teksta i poznavanje gramatičkih struktura. Poznavanje gramatičkih struktura predviđeno je samo za srednju i visoku razinu; na osnovnoj je razini uključeno u pisanje teksta, što znači da su za osnovnu razinu zadaci u testu zaista funkcionalni (ne govorimo li također o funkcionalnoj pismenosti?).

3. 1. Korpis istraživanja

Kao što smo već rekli, u ovome radu zanimalo nas je koje elemente J1 strani govornici slovenskog kojima je J1 srpski unose u ciljni jezik, tj. slovenski. Kao izhodište za analizu poslužili su nam upravo ispiti iz znanja slovenskog kao J2. U vezi s tim moramo naglasiti da je većina kandidata koji polažu ispite iz znanja slovenskog jezika (skoro 90 %) iz bivših jugoslavenskih republika, što znači da je njihov J1 jedan od južnoslavenskih jezika. Među njima za analizu smo odabrale govornike srpskog kao J1 koji su od 2001. do 2003. godine polagali ispit iz znanja slovenskog na srednjoj i visokoj razini; konkretnije analizirale smo njihovu pisanu produkciju. Spomenimo ovdje i važnu činjenicu da većina kandidata ne uči slovenski jezik sistematično, već ga usvajaju iz okoline; to naročito vrijedi za kandidate koji polažu ispit na srednjoj razini. Drukčije je s kandidatima na visokoj razini: slovenski jezik doduše uče sistematično (ili na tečajevima ili individualno), ali najčešće

izvan Slovenije i u Sloveniju dolaze samo na ispit. Rijetki su među njima i polaznici posebnog pripremnog tečaja koji se održava neposredno prije samoga ispita.

Pisanje teksta jednakovrijedan je dio ispita iz znanja slovenskog jezika na sve tri razine (25 %, odnosno 20 % od ukupne ocjene). Na srednjoj i na visokoj razini u taj su dio ispita uključena dva tipa tekstova: uporabni tekst – za koji se navode detaljne upute i esej o izabranoj temi s područja društvenih ili prirodoslovnih znanosti⁹ – za koji se kao ishodište navodi kratak tekst. Od kandidata se očekuje samostalnost pri pisanju teksta, a na visokoj razini i kreativnost pri izražavanju mišljenja. Za pisanje eseja kandidati dobivaju ovakve upute:¹⁰

»Izberite eno od spodaj opisanih tem in na izbrano temo napišite besedilo, dolgo od 150 do 180 besed. O temi izrazite svoje mnenje in ga utemeljite. Prosimo, pišite čitljivo. (Pri pisanju bodite pozorni na vsebino, zgradbo, besedje in slovenično pravilnost.)«

Slijede dva ishodišna teksta između kojih kandidati biraju jedan, npr.

»V zadnjem času je – po zgledu Zahoda – precej slovenskih trgovin podaljšalo delovni čas. Odprto imajo tudi ob nedeljah in praznikih, ponekod celo 24 ur na dan. Kupci so sicer zadovoljni, saj lahko gredo po nakupih kadarkoli, prodajalci pa se pritožujejo, češ da trpi njihovo družinsko življenje. Posebej v decembru si ne morejo vzeti dopusta, saj je njihov delovni čas povsem podrejen nakupovalni mrzlici. Kaj o takšnem vdiranju zahodnega potrošništva menite vi? Navedite razloge za in proti in jih utemeljite s konkretnimi primeri.«

Analizirale smo 35 tekstova o različitim temama na srednjoj i visokoj razini; među njima bilo je i nekoliko tekstova iz starih testova u kojima podjele na tri razine još nije bilo.¹¹ Za srednju i visoku razinu odlučile smo se zbog kompleksnosti tekstova u kojima se pojavljuju raznovrsnije pogreške. Autori tekstova bili su različite dobi, različito obrazovani, a razlikovali su se i po trajanju boravka u Sloveniji (od nekoliko tjedana do više godina); potvrdu o znanju slovenskog trebali su za različite svrhe: uglavnom za studij i posao. Svi su autori osim jednog slovenski usvajali iz okoline, neki od njih učili su i sami iz knjiga; jedan je autor učio slovenski organizirano na tečaju.

4. Analiza pogrešaka

Pod pogreškom smatramo odstupanje od norme slovenskog standardnog jezika koje može biti posljedica prijenosa iz J1 ili nekog drugog stranog jezika – u tom slučaju, kao što smo već rekli, govorimo o interferencijama. Ako pak odstupanje nastaje po analogiji iz J2, govorimo o razvojnoj pogrešci. Zbog preglednosti u ovome radu pogreške smo podijelile na pravopisne, morfosintaktičke, leksičke i pogreške na razini teksta; treba međutim naglasiti da se navedene jezične razine često međusobno isprepleću, naročito na početnim razinama znanja slovenskog jezika. Svi primjeri koje navodimo »izvučeni« su iz (kon)teksta i cjelokupnog konteksta ispitne situacije. Smatramo međutim da navedeni korpus usprkos tome dovoljno zorno pokazuje dodire J2 (slovenskog) i J1 (srp-

⁹ Na srednjem stupnju ta podjela ne postoji; obično se daje jedan ishodišni tekst s područja društvenih znanosti, a drugi je tekst s područja prirodoslovnih znanosti. Za tu podjelu odlučili smo se na osnovi iskustava u usporedbi sa sličnim jezičnim testovima u drugim državama. Treba naglasiti da je riječ o kandidatima koji su odrasle osobe, već profesionalno »profilirane« i da njihovo znanje jezika izuzetno ovisi o kontekstu odn. kontekstima u kojima jezik (u našem slučaju slovenski) koriste.

¹⁰ Za analizu podjela na uporabni tekst i tekst esejškoga tipa nije relevantna; zato kao primjer navodimo samo upute za esejeski tip zadatka.

¹¹ Za analizu ta činjenica nije relevantna.

skog) jezika, odnosno tipične jezične probleme kandidata koji polažu slovenski, a J1 im je srpski jezik (v. tablicu).¹²

Tablica: Pogreške po jezičnim razinama

PRAVOPISNE	MORFOSINTAKTIČKE	LEKSIČKE	POGREŠKE NA RAZINI TEKSTA
– <i>ć</i> umjesto <i>č</i> – <i>u</i> umjesto <i>v</i> – <i>s</i> umjesto <i>z</i> – jednačenja – pisanje zareza	– padeži – neupotreba dvojine – brojevi – zamjenice – 3. l. mn. prezenta – pridjev radni – kondicional – red riječi	– riječi – sintagme – doslovno prevođenje	– pogrešno povezivanje – konektori – zarez kao kohezivno sredstvo

4. 1. Pravopisne pogreške

Među pravopisnim pogreškama pojavljuju se one koje su vezane uz različitost slovenskog i srpskog pravopisa (slovenski morfološki i srpski fonološki) te uz različitost pojedinih pravopisnih pravila (npr. pisanje zareza, velikog i malog slova itd.). Navedimo neke od pogrešaka:

- pisanje *ć* umjesto *č*, npr. *odlućitvijo* (pravilno slovenski: *odločitvijo*), *slučajno* (slučajno), *uščac* (všeč),
- pisanje *u* umjesto *v*, kao što se na slovenskom govori, npr. *automobil* (avtomobil), *grejo u promet* (grejo v promet), *upliv* (vpliv),
- *a* umjesto *e* (izgovoren kao poluglasnik), npr. *sam* (sem), *turizam* (turizem), *danas* (danes), *pojam* (pojem), *pridan* (priden),
- promjene po zvučnosti također u pisanju (u slovenskom vrijede samo u izgovoru), npr. *ispolniti* (izpolniti), *kto* (kdo), *potpisala* (podpisala), *teško* (težko), *općina* (občina),
- *-o* umjesto *-l* u jednini muškog roda pridjeva radnog (pojavljuje se i govoreni oblik: *prišo* umjesto *prišel*), npr. *obiskao* (obiskal), *končao* (končal), *dobio deo* (dobil delo), *rabo* (rabil),
- pisanje brojeva, npr. *petnajest* (petnajst), *edan* (en), *enaest* (enajst),
- pisanje prijedloga i naglašenih zamjenica odvojeno (u slovenskom se pišu zajedno), npr. *za sebe* (zase), *na njega* (nanj), *v sebe* (vase),
- zarez (v. primjere tekstovima u 5.1. i 5.2).

4. 2. Morfosintaktičke pogreške

Od morfoloških pogrešaka većina se primjera odnosi na upotrebu prenošenja morfoloških oblika iz J1, a od sintaktičkih pogrešaka na prvome je mjestu različitost automatiziranog reda riječi.

- upotreba padeža iz J1, npr. nominativ: *ljudi živijo* (ljudje živijo), *ljudi so imeli* (ljudje so imeli), *taj dan* (ta dan), *svaki dan* (vsak dan); genitiv: *take ključe no-*

¹² Treba naglasiti da dosadašnja iskustva na ispitima iz znanja srpskog (hrvatskog) jezika na Filozofskom fakultetu u Ljubljani potvrđuju slične jezične probleme i kod kandidata kojima je slovenski jezik prvi. Više o tome v. Požgaj Hadži, Balažić Bulc 2004.

beden ne pogreša (takih ključev nobeden ne pogreša), *nimajo denar* (nimajo denarja), *niskega je rasta* (je nizke rasti), *veliko ljudje* (veliko ljudi), *na eni od številnih terasah* (na eni od številnih teras), *nisem imela nobenih problema* (nisem imela nobenih problemov), *12 uri* (12 ur); dativ: *se pomaga ljudje oz. šole* (se pomaga ljudem oz. šolam), *tistima, katerima učenje ne gre, potrebna je pomoč* (tistim, ki jim učenje ne gre, je potrebna pomoč), *hodili so na obisk starim staršim, drugim sorodnicima* (hodili so na obisk k starim staršem, drugim sorodnikom), *njima* (njim), *nekaterima* (nekaterim), *narediti škodo drugom* (narediti škodo drugemu); akuzativ: *rabim novega avta* (potrebujem nov avto), *ih* (jih), *narediti življenje boljšim in lepšim* (narediti življenje boljše in lepše), *možno je videti številnih gostov* (možno je videti številne goste), *uzimajo alkoholnih pijača* (jemljejo alkoholne pijače), *skrbim za svojo denarnico* (skrbim za svojo denarnico), *najraje imam Gorenjsku* (najraje imam Gorenjsko), *potrebujejo takšno pomoč* (potrebujejo takšno pomoč), *tovarna je potreba in v vsakom primeru je treba zgraditi* (tovarna je potreba in treba jo je zgraditi); lokativ: *po Dunajski cesti* (po Dunajski cesti), *v Knez Mihajlovoj* (v Knez Mihajlovi), *da pride pri meni* (da pride k meni), *v laboratorijah* (v laboratorijih), *v zimskih časih* (v zimskih časih), *o tvojemu imenu* (o tvojem imenu); instrumental: *prej dva tedna* (pred dvema tednoma), *jed ponujam s svečama* (jed ponudim ob svečah – mestnik), *s njem* (z njim), *sa staršimi* (s starši),

- prema analogiji iz J1 upotreba množine, a ne dvojine, npr. *prej dva tedna* (pred dvema tednoma), *pol je moj prijatelj prišo v moje stanovanje in smo se zmenili* (potem je prijatelj prišel v moje stanovanje in sva se dogovorila, *mi se pa poznamo* (midve se pa poznavata), *ker sta moj oče in dedek zdravniki* (ker sta moj oče in dedek zdravnik), *druge dve sta dvojčki* (drugi dve sta dvojčici),
- upotreba broja *en* kao određenog člana, npr. *park, kateri je ena zelena oaza* (park, ki je zelena oaza), *je sosedu pripravila eno sladico* (je sosedu pripravila sladico),
- upotreba relativne zamjenice u obliku koji poznaju iz J1, npr. *živim v mestu, katero se imenuje* (živim v mestu, ki se imenuje), *v Subotici, kje sva skupaj* (v Subotici, kjer sva skupaj), *vrnem tam, kje sam jo najdo* (vrnem tja, kjer sem jo našel),
- bez potrebe upotrebljavaju lične zamjenice (ne naglašavajući ništa posebno), npr. *jaz živim* (živim), *jaz nimam rad igre na srečo* (ne maram iger na srečo), *on je bil okrog sto tisoč mark* (bil je okrog sto tisoč mark), *na tem kraju, kjer ja živim* (na kraju, kjer živim), *mi se poznamo* (poznamo se),
- upotreba 3. l. množine prezenta iz J1, npr. *oni potrebuju* (potrebujejo), *sprašovali su me* (spraševali so me), *mladi danes veliko skrbe* (mladi danes zelo skrbi jo), *ko se žele dobro zabaviti* (ko se želijo dobro zabavati),
- upotreba pridjeva radnog za muški rod jednine iz J1, npr. *sam našo* (sem našel), *hodio sem* (hodil sem), *sem prejeo* (sem prejel), *sem usmerjao* (sem usmerjal), *sem jo najdo* (sem jo našel), *sam dobio otroka* (sem dobil otroka), *obiskao München* (obiskal München), *je dobio deo* (je dobil delo), *če bi rabo kakšno pomoč* (če bi potreboval kakšno pomoč), *poklicao* (poklical),
- kondicional tvore kao u J1, npr. *jaz bih potpisala peticijo* (jaz bi podpisala peticijo), *lepo bi bilo da bih imela otroka* (lepo bi bilo, če bi imela otroka),
- red riječi kao u J1, npr. *včasih jih se ne zavedam* (včasih se jih ne zavedam), *če bi se bolje organizirali, potrebovali bi ...* (če bi se bolje organizirali, bi potrebo-

vali), *jaz bom se odlučil* (odložil se bom), *jaz bom se strinjal* (strinjal se bom), *za otroke, katerih so starši zauzeti* (za otroke, katerih starši nimajo časa), *zdilo mi se* (zdelo se mi je), *vse je lahko to navedeno trend* (vse navedeno je lahko trend), *kajti sem se od njega naučila* (kajti od njega sem se naučila), *resnica pa je jedina bila, da ...* (resnica pa je bila, da), *različne so možnosti* (obstajajo različne možnosti).

4. 3. Leksičke pogreške

Leksičke su pogreške najuočljivije, iz J1 prenose ne samo riječi i sintagme već često nailazimo i na doslovno prevođenje.

- prenošenje riječi, sintagmi iz J1, npr. *zdravlje* (zdravje), *sve* (vse), *briga za človeka* (skrb za človeka), *doneti odločitev* (sprejeti odločitev, odložiti se), *tvornice* (tovarne), *odlučitev začnje* (odločitev se začne), *ishrana* (prehrana), *začin* (začimba), *sadržina* (vsebina), *bolesna* (bolna), *leči* (zdravi), *imeti uticaja* (imeti vpliv), *v bližnjem restoranu* (v bližnji restavraciji), *jedina* (edina), *dobijemo* (dobimo), *pratimo* (spremljamo), *korisne* (koristne), *to je po meni dobro* (to je po mojem dobro), i pogrešno upotrebljavaju glagole *znati* i *vedeti*, npr. *življenje je zabavno, če veš živeti* (življenje je zabavno, če znaš živeti), *ko človek zna, kdaj stati* (ko človek ve, kdaj se ustaviti), *središče mesta treba da je prosto* (središče mesta mora biti prosto), *tovarni je treba zgraditi, ali ne tamo, kje ljudi živijo* (tovarno je treba zgraditi, ampak ne tam, kjer živijo ljudje)
- iz J1 manje ili više doslovno prevode riječi, sintagme ili cijele strukture, npr. *šolovali* (šolali), *kdaj ni bilo avta* (ko ni bilo avta), *niskega je rasta* (je nizke rasti, je majhen), *takoj sem zaključil* (takoj sem videl), *da je veliko tega povezano z horoskopom* (da je marsikaj povezano s horoskopom), *lepo bi bilo, da bih imela otroka* (bilo bi lepo, če bi imela otroka), *moja družina živi v hiši, katera se nahaja ob poti proti Mariboru* (moja družina živi v hiši, ki stoji ob cesti proti Mariboru), *kako čas gre, v življenju je več obremenitev* (ko čas mineva, je v življenju vse več obremenitev), *kdaj ti je sosed pri roki* (ko je pri roki sosed), *moja prijateljica mi je Mirjana* (moja prijateljica je Mirjana), *občina mi ni daleč* (/moja/ občina ni daleč), *kateri bi nam učinili življenje boljšim in lepšim* (ki bi nam naredili življenje boljše in lepše), *na to temo in sam velikokrat premišlujem* (o tej temi tudi sam velikokrat premišlujem), *ima veliko ljudi, ki nimajo denar* (veliko ljudi je, ki nimajo denarja), *vsak za sebe mora da pretehta* (vsak zase mora pretehtati).

4. 4. Pogreške na razini teksta

Detaljniju analizu pogrešaka na razini teksta ostavljamo za neki drugi rad. Na ovome mjestu upozoravamo da bi ona trebala obuhvatiti ove probleme: neuzimanje u obzir zadane teme, neuzimanje u obzir govornog položaja (kandidat npr. odabere krivu vrstu teksta za zadani zadatak), nepravilno povezivanje, nepoznavanje pravila upotrebe zareza kao kohezivnog sredstva, nepravilna upotreba konektora koji tekst povezuju u smislenu cjelinu itd. (usp. tekstove u poglavlju 5).

Možemo zaključiti da se među nabrojenim pogreškama pojavljuju oba tipa: interferencijske i razvojne pogreške; potonje je teže prepoznati jer je riječ o najrodnijim jezicima i jer se javljaju često u kombinaciji s interferencijama. Navedimo nekoliko primjera razvojnih pogrešaka: *povedajo* (povedo), *za zdravje otrokov* (za zdravje otrok), *vsi hitajo* (vsi hitijo), *imajo veliko lepih stvari* (imajo veliko lepih stvari), *če se zgodi naj bolezen pride* (če se zgodi, da pride bolezen), *prostorja* (prostora), *sa staršimi* (s starši) itd. Nasu-

prot razvojnim pogreškama interferencije se češće javljaju i lako uočavanju, isprepleću se na svim jezičnim razinama i nalazimo ih u pisanim tekstovima na svim stupnjevima znanja J2/JS.¹³ Na početnim stupnjevima znanja upravo je J1 onaj koji omogućuje sporazumijevanje. Na višim stupnjevima govornici također koriste prijenos iz J1, najuočljiviji je prijenos na leksičkoj razini i u situacijama kada traže odgovarajuću riječ ili sintagmu. U tim slučajevima govornici ili a) koriste (svjesno ili nesvjesno) riječ ili sintagmu iz međujezika i upravo tu možemo pratiti tipične (i ponovljive) karakteristike međujezika koje govornici slovenskog kao J2 kojima je srpski J1 oblikuju za vrijeme procesa učenja/usvajanja slovenskog,¹⁴ ili b) riječ, odnosno sintagmu doslovno prevedu iz J1.

5. Analiza dvaju primjera

Za detaljniju analizu odabrale smo dva teksta koja donosimo u cjelini.

5.1. Prvi tekst

Autor prvoga teksta ima visokoškolsko obrazovanje. Izabrana tema o kojoj je pisao bila je o igrama na sreću. Njegov tekst glasi:

»Jaz nimam rad igre na srečo ampak včasih kupujem loterijo. Enkrat sam zadel glavni dobiček. On je bil okrog sto tisoč nemških mark. S tem dobitkom /prvič/¹⁵ najprej nisem vedel kaj bom delal. Prvič /na začetku/ sem pomislil da rabim novega avta ali novo stanovanje. Zdilo mi se da bo potovanje na morje tudi dobra investicija. Potem sam mislil da rabim nove čevlje ali novi obleko. Kasneje sam spomnil da ima veliko ljudje ki nimajo denar niti za kruh in da bo lepo, če bi nekomur lahko pomagal s tim dobitkom. Ta dobiček mi je pokazal da s denarom treba mudro, in da igre na srečo niso sploh tako hude in da se s njimi lahko pomagajo ljudje oziroma šole, bolnišnice, vrtiči, vse ki potrebujejo takšno pomoč.«

Mogući 'prijevod' na slovenski:

»Nimam rad iger na srečo, ampak včasih kupujem srečke. Nekoč sem zadel glavni dobiček. Ta je bil okrog sto tisoč nemških mark. Najprej nisem vedel, kaj bom počel s tem dobitkom. Na začetku sem pomislil, da potrebujem nov avto ali novo stanovanje. Nato se mi je zdelo, da bi bilo tudi potovanje na morje dobra naložba. Potem sem mislil, da potrebujem nove čevlje ali novo obleko. Pozneje sem se spomnil, da je veliko ljudi, ki nemaju denarja niti za kruh, in da bi bilo lepo, če bi komu lahko pomagal s tem dobitkom. Ob tem dobitku sem se začel zavedati, da je treba z denarjem ravnati modro in da igre na srečo sploh niso tako slabe, da je z njimi moguće pomagati ljudem oziroma školam, bolnišnicam, vrtcem, vsem, ki potrebujejo takšno pomoč.«

U gornjem tekstu vide se pogreške navedene u analizi pogrešaka (poglavlje 4), npr. tipične pravopisne pogreške, nepravilna upotreba padeža, nepravilan red riječi (posebno automatizirani), korištenje »krivo odabranih« riječi itd. Autor teksta usvajao je slovenski jezik najvjerojatnije iz okoline, nesistematično i otuda brojne interferencije iz J1. Ipak, svjestan je razlika između slovenskog i srpskog jezika, o čemu govore njegove samokorekcije. Zbog nepisanja zareza, odnosno nepravilnog postavljanja zareza, neade-

¹³ To je potvrdilo i istraživanje T. Balazić Bulc 2004.

¹⁴ Slične rezultate pokazalo je i istraživanje desetogodišnjeg slovensko-hrvatskog bilingvala, v. Požgaj Hadži, Kranjc 2001.

¹⁵ Oba prijepisa vjerna su rukopisu. U zagradama // navode se autorove samokorekcije.

kvatnog izbora riječi i nepravilnog povezivanja, tekst je izuzetno nepravilan, mogli bismo reći gotovo nekoherentan. Međutim, tolerantan sugovornik najvjerojatnije će razumjeti smisao teksta.

5. 2. Drugi tekst

Autor drugoga teksta završio je gimnaziju i u Ljubljani pohađao intenzivni tečaj slovenskog jezika. Tekst je nastao nakon najviše 80 sati nastave. Izabrana tema bila je: *Zatvoriti li središte grada za promet?* Njegov tekst glasi:

»Jaz živim v mestu katero se imenuje Niš. Tisto mesto je v Jugoslaviji. Ulice so zelo natrpane z avtomobili in avtobusi. Pešci in kolesarji imajo malo prostora za sebe. Jaz bom se strinjal z njihovo odločitvijo ker otroci in veliko ljudi nima prostega prostora. Mesto je postalo preveliko. Središče mesta so zaprli z avtomobili in avtobusi. Bilo bo manjše pešcev ampak visje avtomobilov in avtobusov. Bilo bi tudi preveč dima od avtomobilov in avtobusov. Dim ni dober za zdravje otrokov in ostalih ljudi. Kdaj bojo mene prašali jaz bom jim odgovoril da to ni potrebno in pametno.«

Mogući 'prijevod':

»Živim v mestu, ki se imenuje Niš. To mesto je v Jugoslaviji. Ulice so zelo natrpane z avtomobili in avtobusi. Pešci in kolesarji imajo malo prostora zase. Strinjal bi se z njihovo odločitvijo, ker veliko ljudi in otrok nima prostora. Mesto je postalo preveliko. Središče mesta so zaprli avtomobili in avtobusi. Zato je manj pešcev in več avtomobilov in avtobusov. Prav tako je preveč izpušnih plinov, ki niso dobri za zdravje otrok in drugih ljudi. Če bodo vprašali mene, jim bom odgovoril, da je to potrebno in pametno.«

Autor kratkim i jednostavnim rečenicama koje se često ponavljaju pokušava prikriti premalu kompetenciju na slovenskom jeziku. U usporedbi s prvim tekstom nema toliko interferencija iz J1, već se vide tipične razvojne pogreške (*prostora, otrokov*). Tekst djeluje dosta nekoherentno (autor ne poznaje odgovarajuće konektore kojima bi tekst povezao u smislenu cjelinu), o čemu posebno govori zadnja rečenica koja je u suprotnosti ne samo s ostalim dijelom teksta već i s ishodišnom temom.

6. Zaključak

Rezultati istraživanja pokazali su da većina govornika pri upotrebi J2 zadržava – u većoj ili manjoj mjeri – tipične karakteristike J1. Budući da govorimo o srodnim jezicima, taj se prijenos (pozitivan ili negativan) javlja na svim jezičnim razinama. Zbog srodnosti jezika on s jedne strane omogućava sporazumijevanje, a s druge strane uzrok je intenzivnijim interferencijama koje se teško otklanjaju, odnosno fosiliziraju, a ponekad ostaju i trajne, a konačna je posljedica oblikovanje međujezika.

Analiza korpusa pokazala je da većina kandidata koji se odlučuju za ispite iz slovenskog jezika (posebice na srednjoj i visokoj razini) uče slovenski izvan Slovenije i samo na tečajevima te jezik ne "doživljavaju" u okolini. Upravo se i zbog toga u tekstovima i govornom sporazumijevanju pojavljuju brojne interferencijske i razvojne pogreške. Idealno bi bilo da svako usvajanje jezika iz okoline prati i sistematično učenje jezika, po mogućnosti kontrastivno kada je riječ o srodnim jezicima. To je međutim pitanje savjesti i motivacije pojedinca. Otvorenim dakle ostaje pitanje kako motivirati tipičnog govornika slovenskog kao J2 za sistematično učenje koje bi itekako pridonijelo uspješnijim rezultatima na ispitima iz znanja slovenskog kao drugog jezika.

Literatura

- Bešter M., Kržišnik, E. (ur.). (1999). *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Ferbežar, I. (1999). Merjenje in merljivost v jeziku (Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov). *Slavistična revija* 47/4: 417–436.
- Ferbežar, I., Pirih Svetina N. (2002). *Izobraževalni programi. Izobraževanje odraslih. Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Krisin, L. P. (1990). Sociolingvistički problemi u kontaktu blisko srodnih jezika. *Funkcionisanje jezika u višenacionalnim zemljama*. Posebna izdanja 7. Sarajevo: Institut za jezik: 189–194.
- Lewandovsky, Th. (ur.) (1994). *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Mikeš, M. (1997). *Razvijanje i negovanje materinjeg jezika u višejezičnoj zajednici*. <http://www.sezampro.yu/jezikdanas>.
- O'Grady, W., Doborovolsky, M., Katama, F. (ur.). (1997). *Contemporary Linguistics. An Introduction*. London and New York: Longman.
- Pogorelec, B. (1989). Sociolingvistični problemi slovenske etnične skupnosti v Italiji. *Aspetti metodologici e teoretici nello studio del plurilinguismo nei territori dell'Alpe-Adria. Atti del Convegno Internazionale*. (ur. L. Spinozzi Monai). Udine, 12-14. 10. 1989. Udine: Aviani editore.
- Požgaj Hadži, V., Ferbežar, I. (2001). Tudi to je slovenščina. 37. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani: 57–68.
- Požgaj Hadži, V., Kranjc, S. (2001). O simultanom slovensko-hrvatskom bilingvizmu (na primeru slovensko-hrvatskog bilingvala). *Strani jezici*. 30/3: 129–140.
- Požgaj Hadži, V., Balažic Bulc, T. (2004). *Hrvatski jezik/Srpski jezik. Vodič za polaganje ispita na visokoj razini*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Vesna Požgaj-Hadži, Ina Ferbežar

TEXT ZWISCHEN DER SLOVENISCHEN UND SERBISCHEN SPRACHE (TYPISCHEN FEHLER AUF DEN PRÜFUNGEN IN SLOVENISCHER SPRACHE ALS FREMDSPRACHE)

Zusammenfassung

Die überwiegende Mehrheit der Lernenden behalten die typischen Elemente aus Ihrer Muttersprache. Die Interferenz auf der Linie Serbisch-Slovenisch ist groß, jedoch ermöglicht sie die sofortige Kommunikation.

ANTEPOZICIJA DETERMINATORA IMENIČKOG TIPA

*Radeno pod rukovodstvom
prof. dr Vere Vasić*

SAŽETAK

Predmet ovoga rada su kolokacije formacijskog tipa $N_1 + N_2$, čiji je inicijalni član anglicizam. U takvoj kolokaciji imenica na poziciji N_1 funkcioniše kao determinator N_2 imenice čije je formalno ograničenje da pripada semantičkoj klasi nomen agentis ili nomen instrumenti. Međutim, determinacija N_2 imenice može se ostvariti i nekom predložko-padežnom konstrukcijom, a rede pridevom iste tvorbene osnove kao i anglicizam. Cilj ovoga istraživanja, dakle, jeste identifikacija semantičko-sintaksičkih tipova konkurentnih supstituenata antepovanog determinatora imeničkog tipa.

KLJUČNE REČI: pozajmljenice, kolokacije, determinacija, adaptacija, supstitucija.

1. Uvod

Dobro je poznato da potreba za gotovo istovremenim prevođenjem dovodi kako do pojave neodgovarajućih prevoda, tako, a u poslednje vreme sve češće, do direktnog preuzimanja, ponekad samo uz ortografsku, nedoslednu, često i netačnu adaptaciju. Razlog za preuzimanje strane reči može biti i njena terminologizacija, te nespremnost da se za novi pojam nađe domaći ekvivalent, bilo širenjem značenja postojećih reči, bilo tvorbom neologizama. Preuzimanje koje se tiče samo pojedinačnih leksema bez obzira na to što nije uvek samo izraz komunikacione neophodnosti već pomalo pomodnog ponašanja pojedinaca u govornoj praksi i želje za individualnom ili kolektivnom identifikacijom sa stranim uzornim kulturnim i drugim krugovima, poznato uostalom od davnina, ne podstiče tipološke promene u jeziku primaocu. Međutim, preuzimanje sintaksičkih modela preko preuzimanja jedinica leksičkog nivoa podstiče razvijanje novih ili ekspanziju do tada neproductivnih modela u jeziku primaocu (*Washington Post*, *New York Times* – *Vojvodinaput*, *Srbijašume*).

Kako u pozadini procesa pozajmljivanja stoji opšta društvena klima, prirodno je da postoje razlike od kulture do kulture, te je stoga vredno uporediti kako različiti jezici, odnosno, različite govorne zajednice reaguju na stranu reč u istoj ili sličnoj situaciji, vodeći računa pri tome o tipološkim razlikama među jezicima.

Predmet ovog rada su imeničke kolokacije¹ - kombinacije dveju ili više imenica koje se ne smatraju složenicom, već polusloženicom (Hlebec 1996: 139) - a funkcionišu po obrascu $N_1 + N_2$, sa poziciono indeklinabilnim anglicizmom na N_1 poziciji, i najčešće imenicom semantičke klase nomen agentis, domaćom ili stranom adaptiranom na poziciji N_2 . Cilj ovoga istraživanja jeste da sintaksičko-semantičkom analizom identifikuje konkurentne strukturne obrasce, inače tipične za srpski jezik, kao moguće supstituente.

¹ Kolokacija se obično definiše kao vrsta sintagmatskih leksičkih odnosa gde se u spoju pojavljuju manje ili više predvidljive leksičke jedinice. Tešnja veza među sastavnim elementima kolokacije približava je idiomu (Kristal 1985: 120).

Ove kolokacije (ili polusloženice) potvrđene su i u *Rečniku novijih anglicizama* (Vasić, Prčić, Nejgebauer 2001) čija građa predstavlja korpus na kom se i zasniva ovo istraživanje. Rezultati analize biće provereni i na primerima iz ruskog, francuskog i nemačkog jezika. Srpski i ruski jezik, s jedne strane, povezuje ne samo tipološka sličnost, već i društveno-kulturni kontekst poslednjih decenija, dok, s druge strane, francuski i nemački, iako strukturno bliži engleskom, ne prihvataju na isti način engleske kolokacije.

Sa aspekta rasporeda strukturnih elemenata unutar kolokacije, imenica N_1 je u antepoziciji, što je tipična pozicija za pridev. Sa funkcionalno-semantičkog aspekta, imenica N_1 je zavisni i opcioni član kolokacije (*džez pevač*, *rok pevač*, *pop pevač*) koji se ponekad može supstituisati pridevom (*mafija bos* > *mafijaški bos*) ili predložko-padežnom konstrukcijom (*bekstejdž pevač* > *pevač u bekstejdžu*) što upućuje na zaključak da N_1 ima determinativnu funkciju.

Višečlani nazivi sličnog obrazovanja već postoje u srpskom leksikonu: *radio-aparat*, *veš-mašina*, *šok-soba*. Namesto imenica u inicijalnom položaju mogao bi se upotrebiti pridev iste tvorbene osnove (*radijski aparat*) ili predložko-padežna konstrukcija sa determinativnom funkcijom (*mašina za veš*). Takva zamenjena, međutim, nije uvek moguća, budući da sve reči nemaju jednak derivacioni potencijal, što je uslovljeno jezičkim i nejezičkim faktorima, te tako višečlani naziv *šok-soba* nema opšteprihvaćen domaći ekvivalent, a od imenice *džez*, odavno odomaćene i u potpunosti morfološki adaptirane (prema KmPø obrascu), ne izvodi se pridev, te ona u kolokaciji sa imenicom tipa *pevač* ostaje nepromenjena i ostvaruje funkciju determinatora (*džez pevač* / *operski pevač*). Budući da je reč o jednoreferentnoj jedinici ona se može definisati i kao analitička nominacija (Matijašević 1992: 279).

Prema kolokacijama, kao višečlanim, analitičkim nominacijama po modelu $N_{1(det)} + N_2(nomen\ agentis)$, javljaju se i sintetičke nominacije kao *džez*, *reper*, *roker*. Međutim, one u mnogim slučajevima izostaju. Takođe izostaju i kompozitna obrazovanja, najčešće stoga što ne dolazi do akcenatskog objedinjavanja, obličke promene i promene značenja (Vukićević 1995: 127). Mada su u pitanju dve imenice, u suštini, one funkcionišu kao jedna reč na semantičkom planu, te, logično, mogu preuzeti sve one sintaksičke funkcije kao i svaka druga "prosta" imenica.

Zahvaljujući pojavi imenica iz kategorije *nomen agentis* na poziciji N_2 čitava kolokacija se može transformisati u verbalnu strukturu, odnosno restriktivnu determinativnu relativnu klauzu čiji je antecedent zamenica ili imenica sa generičkim značenjem.

$$N_1 + N_2 > Pron/Nom. + Rel.cl.(V_{iranz} + N_1)$$

<i>hip-hop pevač</i>	> <i>onaj(čovjek) koji peva hip-hop</i>
<i>mejnstrim kritičar</i>	> <i>onaj koji kritički ocenjuje mejnstrim</i>
<i>toples igračica</i>	> <i>žena koja igra u toplesu</i>
<i>ferplej vozač</i>	> <i>onaj koji vozi korektno</i>
<i>bekstejdž muzičar</i>	> <i>onaj koji svira u bekstejdžu</i>
<i>CD čitač</i>	> <i>uređaj koji čita sa CD-a</i>

2. Sintaksičko-semantička analiza

Ako se u analizi krene od formalnog aspekta, sve kolokacije se mogu razvrstati s obzirom na mogućnost supstitucije N_1 imenice pridevom iste ili druge tvorbene osnove, ali semantički joj bliskim.

Kolokacije $N_1 + N_2$ mogu se, tako, svrstati u dve po veličini nejednake grupe i to na osnovu uspešnosti supstitucije nekim pridevom koji bi imenicu u funkciji determinatora ravnopravno zamenio i time za srpski jezik formirao sasvim uobičajenu imeničko-pridevsku sintagmu. S druge strane, neuporedivo veći broj kolokacija onemogućava takvu zamenu, već se kao konkurentne forme pojavljuju (predložsko-)padežne konstrukcije u funkciji determinatora. Na ovaj način se sve identifikovane i analizirane kolokacije mogu transformisati prema sledećim obrascima:

1. $N_{1(det)} + N_{2(nomen\ agentis)} > Adj + N_{2(nomen\ agentis)}$
2. $N_{1(det)} + N_{2(nomen\ agentis)} > N_{2(nomen\ agentis)} + (Prep) + N_1$

Rukovodeći se ovim dvama kriterijumima kao konkurentne forme mogu se pojaviti:

<i>marketing menadžer</i>	>	<i>marketinški menadžer</i>
<i>mafija bos</i>	>	<i>mafijaški bos</i>
<i>tattoo majstor</i>	>	<i>majstor za tattoo</i>

2.1. Pridevska determinacija

$$N_{1(det)} + N_{2(nomen\ agentis)} > Adj + N_{2(nomen\ agentis)}$$

U ovaj strukturni tip mogu se svrstati sve kolokacije u kojima je zamena imenice pridevom načelno moguća. To znači da su ti pridevi u govoru i u pisanoj reči već potvrđeni. U našem jeziku pred svakom stranom reči stoje mnoga morfološka i tvorbeno ograničenja, tako da od pojedinih imenica nemamo izveden pridev, najčešće u onim slučajevima kada je u engleskom jeziku determinator u pridevskoj funkciji dobijen funkcionalnom konverzijom imenice (*bekstejdž pevač*), kada je složenica ili polusloženica (*toples* ili *olstar*), ili skraćenica (*ufo*).

Ovom tipu pripadaju primeri u kojima se prva imenica može supstituisati pridevom, a druga, budući klase *nomen agentis*, ima obeležje živo/+/.

<i>marketing menadžer</i>	>	<i>marketinški menadžer</i>
<i>mafija bos</i>	>	<i>mafijaški bos</i>

Ovom strukturnom obrascu mogu se pridružiti i kolokacije gde N_2 imenica ima obeležje živo /-, tj. koja pripada semantičkoj klasi *nomen instrumenti* što ih s obzirom na obeležje samoaktivnost /+/ približava imenicama tipa *nomen agentis* (Alanović 2004: 200).

$$N_{1(det)} + N_{2(živo/-)} > Adj + N_{2(živo/-)}$$

<i>print server</i>	>	<i>printerski server</i>
<i>tekst editor</i>	>	<i>tekstualni editor</i>

2.1.1. Nemački i francuski jezik koji, u odnosu na srpski i ruski jezik, pokazuju znatno veći stepen analitizma, relativno lako primaju ove pozajmljenice. U nemačkom su i ranije, kao rezultat unutrašnjeg jezičkog razvoja, postojale binominalne strukture, iako se isto to značenje može izraziti nekom predložsko-padežnom konstrukcijom, te se kao formalno konkurentne forme pojavljuju:

<i>die Putzfrau</i>	>	<i>die Frau fürs Putzen</i>
<i>der Haarausfall</i>	>	<i>der Ausfall des Hares</i>
<i>das Autoradio</i>	>	<i>das Radio im Auto/ fürs Auto</i>

U prvom primeru semantički ekvivalent izražen je akuzativom namene, u drugom subjekatskim genitivom budući da se determinaciji podvrgava deverbativna imenica koja je derivirana od intranzitivnog glagola, dok se u trećem primeru kao konkurentne forme pojavljuju kvalifikativni dativ ili akuzativ namene.

Zahvaljujući produktivnosti tvorbenog modela kompozicije u nemačkom jeziku su posve odmaćeni primeri tipa *Mafia-Boss*, *Kick-Box-Champion*, *Country-Sänger* i slično. Ove složence se u potpunosti uklapaju u postojeća kompozitna obrazovanja od kojih se mogu razviti odgovarajuće predložko-padežne konstrukcije.

2.1.2. U francuskom jeziku su se pod uticajem engleskog jezika pojavile neke inovacije gotovo na svim nivoima strukture. Ovo posebno važi za kanadski francuski koji je doživeo značajne promene u odnosu na evropski. Na ovaj problem ukazao je Rene Etiembl (Etiemble 1964) koji čak govori o *epidemiji* za koju okrivljuje štampu, radio, vladu, političare, industriju. Ovakva tendencija je pojačana nedostatkom institucionalne podrške da se jezik primalac zaštiti od uticaja drugih jezika, posebno engleskog.

U standardnom francuskom jeziku kao ekvivalent importovanih engleskih kolokacija pojavljuju se konstrukcije koje se strukturiraju po obrascu $N_2 + de + N_1$ (*chanteur de jazz*). Po uzoru na prideve engleskog porekla kao *snoob*, *vamp*, *groggy* koji morfološki ne razlikuju kategorije roda i broja, tako ni pozajmljene imenice ne podležu nekim sistemskim derivacionim procesima kojima se, na primer, može izvesti pridev.

2.1.3. U ruskom jeziku zanemarljivi broj imenica engleskog porekla ima deriviran pridev, npr.: *маркетинговый* ili *офф-шорный*. Sasvim je očekivano da se i u ruskom jeziku, kao i u srpskom uostalom, glasovna, morfološka ili kompoziciona struktura strane reči postavi kao prepreka u procesu njene dalje adaptacije, odnosno derivacije kao jednog njenog pojavnog oblika (Alanović 1999-2001: 307). Tako, mnoge pozajmljenice, a posebno kolokacije tipa $N_1 + N_2$ ostaju neadaptirane: *бизнесумен*, *кик-боксинг*, *мач-мейкер*, *пресс-сервис*..

2.2. Determinacija (predložko-)padežnog tipa

Kao što se i može pretpostaviti, izrazito slab derivacioni potencijal novijih pozajmljenica uslovio je nemogućnost supstitucije imenice na poziciji N_1 odgovarajućim deriviranim pridevom, te se to čini odgovarajućom nenominativnom formom u adnominalnoj poziciji.

2.2.1. $N_{1(det)} + N_{2(nomen\ agentis)} > N_2 + N_{1(obj.\ gen)}$ ako je imenica N_2 izvedena od direktno tranzitivnog glagola. Ovakav model supstitucije moguć je u sledećim primerima:

<i>bestseller pisac</i>	>	<i>pisac bestselera</i>
<i>džez pevač</i>	>	<i>pevač džeza</i>
<i>kantri pevač</i>	>	<i>pevač kantrija</i>
<i>turbo folk obožavalac</i>	>	<i>obožavalac turbo folka</i>
<i>step igračica</i>	>	<i>igračica stepa</i>

Iako se kao formalno-semantički supstituent javlja slobodni genitiv u adnominalnoj poziciji (Feleško 1995: 25), kolokacija onemogućuje detereminaciju semantičkog objekta, već samo agensa, što nije slučaj i sa objekatskim genitivom.

najbolji bestseller pisac / najbolji pisac bestselera / pisac ovogodišnjeg bestselera

2.2.1.1. Sa formalnog aspekta ovom sintaksičkom podtipu mogu se pridružiti i kolokacije u čiji sastav ulaze lekseme tipa *grupa*, *sastav*, *bend* koje služe za semantičku pluralizaciju, tj. kojima se identifikuje manji ili veći skup istorodnih pojmova. Budući da imenuju veći broj aktera u nekoj radnji, uslovno se mogu pridružiti klasi nomen *agentis*.

Kada se, dakle, ove imenice pojave kao upravni član u kolokaciji $N_1 + N_2$, zbog svo-
ga značenja nakon supstituisanja vezuju ograničeni broj predikata. Prvobitna kolektivna
množina zamenjuje se regularnom.

bluz bend > *pevači / svirači bluza* > *oni koji pevaju / sviraju bluz*
džez sastav > *pevači / svirači džeza* > *oni koji pevaju / sviraju džez*

S druge strane, imenice tipa *grupa* zahtevaju determinator konkretizacionog tipa
što slobodni genitiv čini eksplikativnom odredbom (*grupa đaka*).

U ovom tipu kolokacija javljaju se i imenice sa semantičkim obeležjem živo /-/ i
samoaktivan /+/: *njuz-rider* i *turbo punjač* > *punjač turboa* odnosno *čitač vesti* (*news*
reader). Upravo obeležje samoaktivan /+/-/ ove imenice svrstava u semantičku klasu no-
men instrumenti, što znači pod određenim okolnostima mogu da izraze određeni agentiv-
ni stepen.

CD čitač > *čitač CD-a* > *uređaj koji čita CD*

U slučaju kada je upravni član kolokacije imenica koja nije u derivacionoj nego sa-
mo u semantičkoj vezi sa nekim glagolom domaće tvorbenne osnove (*mafija bos* > *vođa*
mafije > *onaj koji predvodi mafiju*), tek na osnovu supstitucije odgovarajućim domaćim
semantičkim ekvivalentom može se utvrditi priroda odnosa unutar kolokacije, odnosno
da je N_1 bazni objekat.

2.2.1.2. U nekim primerima, iako je formalno realizovana struktura $N_2 + N_{1(gen)}$,
tek se transformacijom u predikatske strukture obrazovane oko glagola koji je u asocija-
tivnoj vezi sa imenicom, može identifikovati tip semantičke veze unutar kolokacije. Ta-
ko se od kolokacije tipa *rok novinari* kao ishodišna struktura transformacionog postupka
dobija *izveštači roka*, odnosno *novinari koji izveštavaju o roku*. Na ovaj način imenica
na N_1 poziciji interpretirana je kao indirektni objekat uz glagol *izveštavati*.

S druge strane kolokacije obrazovane oko imenice kojom se iznosi neki vrednosni
stav, kao što je *majstor* (*strip majstor* > *majstor stripa* > *majstor u crtanju stripa*) trans-
formišu se u strukture $N_2 + N_{1(gen)} / u + N_{3(dev)} + N_{1(gen)}$ gde se u prvom slučaju slobod-
nim genitivom definiše sam pojam – definicioni genitiv (Feleško 1995: 34) - ili, u slu-
čaju lokativa, kvalifikuje akter (Batistić 1972: 197), a imenica koja je podvrgnuta deter-
minaciji ima semantičku vrednost prideva (*On je majstor u stripu* / *On je dobar u crta-
nju stripova*).

2.2.2. U ovom poglavlju predmet analize biće i one kolokacije koje se mogu trans-
formisati u strukture sa determinatorom predložko-padežnog tipa, a koje funkcionišu
po obrascu $N_{1(det)} + N_2(nomen agentis) > N_2 + Prep + N_1$.

2.2.2.1. Adnominalna determinacija predložko-padežnog tipa ostvaruje se kao kva-
lifikacija u strukturi $N_2 + u + N_{1(loc)}$, gde N_1 predstavlja imenicu kategorije nomen loci,
kojom se, dakle, identifikuje lokalizator u čijim se granicama odvija neka radnja. Za-
hvaljujući tome, daljom transformacijom lokalizator se može pojaviti na nivou rečenič-
nog konstituenta i to adverbijalnog tipa.

<i>bekstejdž muzičar</i>	>	<i>mužičar u bekstejdžu</i>	>	<i>mužičar koji svira u bekstejdžu</i>
<i>disko plesač</i>	>	<i>plesač u disku</i>	>	<i>onaj koji pleše u disku</i>

Dešava se, međutim, da se u istom strukturnom obrascu pojavi kao konkurentna forma kolokaciji predložka konstrukcija u lokativu koja predstavlja površinski eksponent punoznačnog predikata. Ovakvu transformaciju omogućuje semantička ili derivacijska veza imenice sa odgovarajućim glagolom koji uvodi determinativnu relativnu rečenicu.

sparing partner > *partner u sparingu* > *partner sa kojim sparingujem*

Pojedini primeri mogu alternirati sa genitivom eksplikativnog tipa *majstor noža* ili akuzativom namene *partner za sparing* i slično.

2.2.2.2 U strukturnom obrascu $N_2 + za + N_1$ (acc) predložka konstrukcija u akuzativu ima ulogu kvalifikatora tipa namene (Stevanović 1974: 429).

<i>kasting agent</i>	>	<i>agent za kasting</i>
<i>kontakt grupa</i>	>	<i>grupa za kontakt</i>
<i>marketing menadžer</i>	>	<i>menadžer za marketing</i>
<i>sparing partner</i>	>	<i>partner za sparing</i>

U poslednjem primeru kao konkurentna forma se može pojaviti i lokativ (t. 2.2.2.1.). Budući da je determinator u adnominalnoj poziciji, moguća je i njegova zamena relativnom klauzom u kojoj se predložki akuzativ javlja u poziciji leksičkog dela predikata.

agent koji je za kasting
grupa koja je za kontakt
menadžer koji je za marketing
partner koji je za sparing
majstor koji je za tatu (tattoo)

I u ovom tipu N_2 može imati obeležje živo */-/*: *server za print(ovanje)*.

Ako je na poziciji N_1 deverbativna imenica, imenica N_2 može se ostvariti kao objekatski genitiv (*plejer kompakt diska*), pod uslovom da se podrazumeva predikacija druge osnove.

2.2.2.3. Kvalifikativno padežno značenje može se pojaviti nakon transformacije i u formi $N_2 + na + N_1$ (acc) u slučaju kada je determinisani pojam određen svojim integralnim delom. Akuzativom kvalifikativnog tipa u ovom formalno-semantičkom podtipu upućuje se na način obrazovanja ili funkcionisanja nekog pojma. Kao i u drugim slučajevima, kao konkurentna struktura se pojavljuje relativna klauza determinativnog tipa u kojoj akuzativna sintagma ima predikativnu funkciju.

inkdžet štampač > *štampač na inkdžet patrone* > *štampač koji je na inkdžet patrone*

2.2.2.4. U pojedinim primerima namesto imenice N_1 kao njen supstituent može se pojaviti jedino pridev koji je s njom u konceptualno-logičkoj vezi (*olstar igrač* > *najbolji igrač*; *ferplej vozač* > *korektan vozač*). S druge strane, prema kolokaciji *olstar igrač* kao konkurentna forma može se javiti *igrač u olstar timu* što predstavlja kvalifikaciju

preko identifikatora kolektivnosti, uz obavezno uvođenje kategorizacije odredbe (*tim*). Na taj način se kolokacija $N_1 + N_2$ transformiše u $Adj + N_2 / N_2 + Prep + N_1 + N_{3(kategor.)}$.

Ipak, uvođenjem pridevske determinacije (*najbolji tim*) gubi se dragocena informacija o samom poreklu aktera (*najbolji tim SAD-a*).

2.2.2.4.1. U slučajevima kada se zadrži leksički sastav kolokacije kao konkurentna forma može se pojaviti samo determinator sentencijalnog tipa po obrascu $N_1 + N_2 > N_2 + Rel.cl$.

Kolokacije koje otvaraju, izostankom leksičke supstitucije (t. 2.2.1.1.), rečenično obrazovanje supstitutivnog determinatora, transformišu se u determinativne relativne klauze sa značenjski odgovarajućim uvedenim predikatom i eventualnom promenom kategorije broja.

<i>džez sastav</i>	>	<i>sastav koji svira džez.</i>
<i>bluz grupa</i>	>	<i>grupa koja svira bluz.</i>
<i>hevimetal bend</i>	>	<i>bend koji svira hevimetal</i>

2.2.2.5. I pored derivacionog potencijala domaćih leksičkih jedinica u srpskom jeziku su vrlo retki primeri sa izvedenom imenicom iz semantičke klase nomen agentis kao supstituentom kolokacija: $N_1 + N_2 > N_3$.

<i>džez</i>	<	<i>džez pevač</i>
<i>rejver</i>	<	<i>rejev pevač</i>
<i>reper</i>	<	<i>rep pevač</i>

Bez uvida u kontekst reč je dvoznačna i nije moguće identifikovati da li se radi o izvođačima neke muzike ili su u pitanju obožavaoci nekog konkretnog muzičkog pravca. Razlog niske produktivnosti ovog modela je najverovatnije to što sintetički oblik nije uvek dovoljno informativan sa komunikativnog stanovišta.

2.2.3. I nemački jezik, kao i srpski, može kolokacije da supstituiše sintagmama sa realizovanim akuzativom namene i posesivnim genitivom, ali se u praksi obično pribegava složenici kao ekonomičnijem rešenju.

Fan vom Jazz / Jazz-Fan
Partner für den Sparing / Sparing-Partner
Direktor für den Casting / Casting-Direktor
Chef des All-Star-Teams / All-Star-Team-Chef

Francuski jezik nema razvijen mehanizam za građenje imeničkih složenica kao nemački, a pridevsko obrazovanje od imenica engleskog porekla praktično ne postoji. U njemu se kolokacija $N_1 + N_2$ supstituiše po modelu $N_2 + de + N_1$.

chanteur de rapp, chanteur d'opéra, chanteur de jazz, joueur de football

U ruskom jeziku prilike su gotovo identične onima u srpskom. Naime, u polusloženici tipa $N_1 + N_2$ imenica N_1 ostaje u njoj kao njen indeklinabilni član, a druga imenica se uklapa u postojeće morfološke obrasce zahvaljujući tome što je ili domaće osnove ili je već u potpunosti adaptirana: *бизнес-партнёр, диск-жокей, матч-мейкер, кик-боксинг*.

Pojedine kolokacija alterniraju sa predložko-padežnim konstrukcijama slično kao u našem jeziku: *партнёр для бизнеса, жокей в диске, мейкер мача*.

3. Zaključak

Opisana kategorija kolokacija ipak nije nova u našem jeziku kako se to, možda, na prvi pogled čini, posebno ako se uporede polusloženice kao *spomen-česma*, *rak-rana* s onim tipa *džez pevač*. Međutim, u prvoj grupi u kojoj su *spomen-česma* i slični primeri, nalaze se jedinice leksikona, te se definišu kao višečlane leksičke jedinice koje se mogu terminologizovati. S druge strane, primeri tipa *džez pevač* ipak su gramatičke jedinice kojima korespondira struktura *Subj/Ag + V + Obj* (*On peva džez*), u kojima je, u biti, jedan sintaksički model leksikalizovan. Pojam *pevač* figurira kao hiperonim u odnosu na pojmove predstavljene kolokacijama *džez pevač*, *pop pevač*, *rok pevač* i sl.

Neki jezici prihvataju ove kolokacije u strukturno neizmenjenom obliku (u nemačkom *Jazz-Sänger*), drugi ih adaptiraju (*chanteur de jazz* u francuskom). Za N_1+N_2 kolokacije postoje ravnopravni supstituenti i u srpskom jeziku (*pevač džeza*, *menadžer za marketing*), što, s druge strane, ne znači da se sve predložko-padežne konstrukcije u praksi i pojavljuju.

Sam proces pozajmljivanja može se smatrati jednim od pokazatelja svetske kulturne i privredne integracije (Крысин 1996: 142). Međutim, malo koji jezik prihvata strane reči u izvornom obliku, već ih prilagođava svome ustrojstvu na fonetskom i morfološkom planu.

Nove reči prihvatamo najlakše sa nekim novim pojmovima našeg duhovnog ili predmetnog sveta i to onda kada ih je potrebno imenovati. Umesto *hardvera*, *softvera*, *ekvilajzera*, *plejofa* i slično, teško da se u srpskom jeziku mogu pronaći adekvatni i istovremeno ekonomični supstituenti.

Neretko se dešava da je strana reč prestižna u odnosu na neki domaći ekvivalent. Neko će svirati ili pevati u *bekstejdžu*, ali svakako ne u *pozadini* (sa istim značenjem). Reč je ponekad izbor, ako je on moguć, i izraz želje za identifikacijom sa nekom uzornom društvenom grupom.

Problem ne leži u stranim rečima, već u našoj jezičkoj kulturi. Upotrebiti pravu reč i na pravom mestu, treba da bude cilj svakog govornika.

U nekim radovima se govori čak i o slabljenju moći našeg morfološkog sistema da na različite načine adaptira mnogobrojne tuđice pod uticajem masovnih medija (Nikolić 1995-1996: 35).

Problem polusloženica može se posmatrati i u svetlu rastućeg broja analitičkih oblika u našem, ali i u drugim jezicima. Srpski jezik spada u izrazito sintetične jezike. Međutim, izgleda da se istorijski razvoj jezika upravo kreće u tom pravcu, od sintetizma ka analitzmu. Ako pogledamo stanje u nekim srpskim dijalektima, situacija u njima ide u prilog ovoj tvrdnji, a još je ilustrativniji primer deklinacije kardinalnih brojeva na celom srpskom govornom području.

To, svakako, ne znači da će u srpskom jeziku nestati sintetičke forme, ali će broj analitičkih oblika rasti, bilo da jezik sledi svoju logiku razvoja, ili da to čini pod uticajem drugih jezika, što, zasigurno, ne može bitnije narušiti njegovo unutrašnje ustrojstvo.

Literatura

- Alanović, M. (1999-2001). Germanizmi u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika. Prilozi proučavanju jezika*. 30-32: 297-309.
- Alanović, M. (2004). Prilog tipologiji agensa (na primerima iz srpskog, francuskog i nemačkog jezika). *Prilozi proučavanju jezika*. 35: 193-204.

- Batišćić, T. (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Etiemble, R. (1964). *Parlez-vous franglais?*. Paris: Gallimard.
- Feleško, K. (1995). *Značenja i sintaksa srpskohrvatskog genitiva*. Novi Sad - Beograd: Matica srpska – Vukova zadužbina – Orfelin.
- Hlebec, B. (1996). Principi formiranja binominalnih složenica i sintagmi u srpskom jeziku. *O leksičkim pozajmljenicama – Zbornik radova sa naučnog skupa "Strane reči i izrazi u srpskom jeziku sa osvrtom na isti problem u jezicima nacionalnih manjina"*. Subotica-Beograd. 139-145.
- Kristal, D. (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: NOLIT.
- Крысин, Л.П. (1996). Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни. *Русский язык на концу 20. столетия*. Москва. 142-161.
- Matijašević, J. (1992). Agentivnost i nominacija. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. 22/2: 279-287.
- Nikolić, M. (1995-1996). Nedeklinabilne imenice u srpskom jeziku. *Naš jezik*. XXX/1-5: 35-54.
- Stevanović, M. (1974). *Savremeni srpskohrvatski jezik II*. Beograd: Naučna knjiga.
- Vasić, V. i T. Prčić, G. Nejgebauer (2001). *Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj.
- Vukićević, D. (1995). Imeničke složenice u srpskom književnom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XXXVIII/1: 127-174.

Milivoj Alanović

DIE ANTEPOSITION DES NOMINALBESTIMMUNGSWORTES

Zusammenfassung

Das Thema unserer Studie ist die Struktur die man als $N_{1(det)} + N_{2(nomen agentis)}$ bezeichnen kann, wobei an der Position N_1 immer ein Wort englischer Herkunft steht. Das N_2 -Nomen dagegen gehört schon dem serbischen Lexikon.

Die Funktion des N_1 -Nomens ist die eines Bestimmungswortes. Wie wir es gesehen haben, im Serbischen existieren auch andere lexische und syntaktische Möglichkeiten um diese analytische Struktur zu ersätzen.

НОВИ ПРИСТУП ИМЕНИЦАМА ТИПА NOMINA AGENTIS

*Рађено под руководством
проф. др Вере Васић*

САЖЕТАК

У раду се предлаже примена новог класификационог критеријума за дефинисање и дескрипцију именица с категоријалним обележјем особа /+/, а у оквиру њих пре свега именица из семантичке категорије *nomina agentis*. Овај критеријум приликом дефинисања *nomina agentis* у обзир као равноправне узима семантички и деривациони критеријум, али и секундарна значења именица, чиме се омогућује њихов тачнији опис.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: именица, *nomina agentis*, семантички критеријум, деривациони критеријум, секундарно значење.

0. Уводне напомене

Циљ овог рада јесте да допринесе класификацији именица које обележавају особе и у оквиру њих посебно оних из семантичке класе *nomina agentis* или, како се још понегде називају, имена радника. Наиме, иако су у досадашњој литератури *nomina agentis* истицане као важна и засебна семантичко-деривациона категорија, овој класи именица давано је различито место у односу на друге класе, а и сам њен обим различито је одређиван, о чему сведочи и само летимичан поглед на неке радове и студије који су се овом облашћу бавили.

Класификацију засновану на семантичкој концепцији номиналних деривата, која је до данас остала доминантна, дао је још К. Бругман у првом делу друге свеске своје *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (Strassburg, 19062),¹ који именице *nomina agentis* смешта међу једну од једанаест посебних семантичких категорија у оквиру конкретних или стварних предмета, при чему као ове именице одређује одговарајуће девербативе и десупстантиве (*piśśś, kṛtvānikā*). Задржавајући у основи овакву концепцију, многи истраживачи је у мањој или већој мери модификују: Тако је, на пример, В. А. Богородицки до некле сужава будући да, дајући семантичку класификацију десупстантива у руском (Общий курс русской грамматики, Казань, 1913), конкретна имена дели на имена живих бића и називе предмета неживог света. У оквиру прве подгрупе, потом, између осталог, разликује и имена лица, у оквиру чега пак као посебне класе издваја *nomina agentis* (имена деятелей или действующих лиц) те имена лица према особинама, према пореклу и, коначно, према сродству. И овај аутор, осим тога, у оквиру *nomina agentis* смешта деривате од глаголског и именичког општег дела.²

¹ О овоме и осталим подацима везаним за историјски преглед дефинисања именица из класе *nomina agentis* в. више у Николић 1966-1967.

² Класификација слична овој понавља се у руској лингвистици и знатно касније (Грамматика русского языка. Том I, Фонетика и Морфология, Москва, 1960).

А. Лескин (*Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914), међутим, за разлику од претходна два аутора, који имају јединствену категорију *nomina agentis*, поред ове категорије, на основу обличке и морфолошке структуре деривата, издваја као посебну категорију и имена занимања (*nomina professionis*, *nomina officii*), при чему одговарајуће девербативе који означавају лице као активног вршиоца радње одређује као *nomina agentis*, а десупстантиве који означавају лице које се бави одређеним послом као професијом – као *nomina professionis*. Осим тога, у оквиру категорије *nomina attributiva* Лескин издваја у засебну семантичку класу деривате код којих се у позицији творбених основа јављају партиципи. Ово разликовање категорија *nomina agentis* и *nomina professionis* од Лескина су прихватили и неки други аутори и оно се и до данас понегде очувало.

Што се нешто рецентније литературе тиче, С. Николић, аутор студије о *nomina agentis* у старословенском, као ове именице или имена радника, како их још назива, одређује само оне номиналне деривате, по пореклу девербативе, који означавају неког или нешто као носиоца глаголске особине, тј. неког процеса у најширем значењу те речи (Николић 1966-1967: 28).

Аутори *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika* у оквиру именица које значе мушку особу као једну од подгрупа издвајају и именице које значе вршиоца радње. Аутори при томе не задржавају дистинкцију између именица *nomina agentis* и *nomina professionis* будући да међу именице са значењем 'вршилац радње', које су мотивисане пре свега глаголима али и другим именицама, смештају како оне које означавају човека који врши неку радњу тако и његову професију (Barić et al., 1979: 241).

3. Вукадиновић у *Gramatici srpskohrvatskog jezika za strance*, у којој је творби речи посвећена нешто мања пажња, као једно од значења именица наводи и имена вршилаца радње (поред овог користи и термин *nomina agentis*), те као посебну групу издваја именице које именују или проузроковаче или извршиоце радњи/процеса (Vukadinović, Mrazović 1990: 190). Као посебна категорија овде се не наводе *nomina professionis*, штавише већина примера који се наводе у оквиру *nomina agentis* заправо су (и) из класе оних које означавају имена занимања (пекар, лекар, диригент, комадант).

У *Граматици српског језика* (Станојчић, Поповић 20007: 138) такође се као посебна не издваја класа *nomina professionis*, већ се као једна од значењских група у оквиру именица са значењем особа наводе и именице са значењем вршиоца радње, имаоца занимања или ствараоца,³ које по пореклу могу бити девербативи (писац, спасилац, кувар), десупстантиви (бачвар, вратар, овчар) али и деадјективи (путник, добитник, губитник).⁴

Конечно, у *Nomina agentis i nomina instrumenti у српском и руском књижевном језику*, компаративно-контрастивној студији о категоријама *nomina agentis* и *nomina instrumenti* у српском и руском језику, као термини синонимични с првом категоријом узимају се термини категорија вршиоца радње и категорија радника, при чему се сматра да одређени дериват припада тој категорији уколико фиксира агентивну карактеристику одређеног лица мушког пола (Киршова 2003: 10, 13).⁵

³ Као што се из овог види, аутори не користе ни термина *nomina agentis*, што је и разумљиво с обзиром на циљну групу којој је овај средњошколски уџбеник намењен.

⁴ О последњем в. више у Клајн 2003:155-160.

⁵ У овом се раду поред веома богатог списка литературе налази и преглед важније литературе из проучаване области. О категорији агентивности в. више и у Матијашевић 1986, 1992, 1993, 1995.

1. Предмет, корпус, циљ и методологија рада

Предмет проучавања овог рада, дакле, јесу именице с категоријалним обележјем *особа* /+/, које су забележене у језику дневне штампе, при чему је корпус за анализу ексцерпиран из три броја новосадског *Дневника* (од 12, 18. и 23.2.2004). У корпусу су уврштене само оне лексеме које су по својој творбеној структури деривати,⁶ што значи да су изостављене композите као и лексеме преузете из других језика (тј. оне које с једне стране репрезентују лексеме попут добровољац, домородац, законодавац, односно адвокат, алас, диригент, с друге). Ради методолошке доследности у другу групу примера уврштене су и оне именице код којих се као творбени формант јавља неки од суфикса страног порекла,⁷ будући да велика већина њих представља интернационализме те се поставља питање њихове мотивисаности. Изузетак од овог критеријума начињен је само у онима случајевима у којима имамо хибридне деривате, тј. оне у којима је овакав суфикс додат на домаћу творбену основу, као и у онима када су и творбена основа и суфикс страног порекла али је сама реч која је настала њиховим удруживањем скована у српском језику (нпр. ватерполиста, снајпериста). Из корпуса ће овом приликом, осим тога, бити изостављене и именице типа *nomina feminina*.⁸ Придржавајући се ових критеријума у селекцији грађе, забележили смо укупно 328 лексема с обележјем *особа* /+/.

Будући да су проблеми семантичко-деривационих анализа именица из категорије на обимнијим корпусима проузроковани првенствено недоследношћу класификационих критерија, циљ овога рада јесте да се да нови приступ класификацији именица из категорије *nomina agentis*. У досадашњим истраживањима, наиме, показало се да деривационо оријентисане класификације већином не узимају у обзир секундарна значења, те се приликом анализе текста често показују недовољним. У семантички оријентисаним класификацијама, с друге стране, семантички критеријум укршта се с деривационим на тај начин што се именице типа *nomina agentis* одређују таквима пре свега само на основу тога што се деривирају од глагола. Класификација која би узела у обзир и семантички и деривациони критеријум, али и секундарна значења лексема истовремено, према нашем мишљењу, омогућила би тачније индексирање именица, а тиме и њихов тачнији опис.

На све посматране именице примениће се принцип индексирања различитим маркерима и тако ће се добити одређени број комбинација, које ће, ради лакше прегледности, бити приказане по критеријуму опадајуће вредности, тј. од именице код којих је агентивно значење најприсутније преко оних код којих је присутно али није примарно до оних код којих га уопште нема. Будући да фреквенција појављивања забележених лексема није од важности за овакав тип истраживања, неће посебно ни бити бележена као ни број новина у којима је дата лексема забележена.⁹

⁶ Овај је рад замишљен као део једног знатно обимнијег рада у чијем ће фокусу бити искључиво номиналне суфиксалне изведенице које денотирају особе.

⁷ Изузетак представљају суфикси турског порекла, а о разлозима за то в. више у Клајн 2003: 218, у коме се и даје укупан инвентар суфикса страног порекла (op cit. 218-253).

⁸ О овој проблему нешто више в. у Киршова (1998: 13).

⁹ Велики број лексема појављује се у сва три посматрана броја (такве су нпр. председник, Новосањанин, гласач), а сама фреквенција, што је сасвим разумљиво, условљена је пре свега нејезичким факторима.

2. Анализа прикупљене грађе

Као што је већ речено, посматране именице анализираће се с два аспекта – семантичког (С) и деривационог (Д), при чему ће се у обзир узимати и секундарна значења лексема. Маркером С₁ означаће се оне именице које означавају актуелни агенс, тј. вршиоца глаголске радње у тренутку њеног вршења (каква је нпр. пешак), односно оне код којих би се у трансформационом тесту у позицији предиката јавио неки пунозначни или семикопулативни глагол са комплементизатором одговарајуће семантике.¹⁰ Маркером С₂, будући да је свака професија нужно повезана с вршењем одређене радње, биће означене именице *nomina professionis*, тј. оне која денотирају особу која се стално (редовно) или привремено бави одређеним послом (нпр. заменик односно ловац).¹¹ Маркером С₃ биће означене оне именице које немају глагол у творбеној основи или партицип медијалног глагола али које могу развити агентивно значење (каква је нпр. старшина → руководиоца → ‘онај који неким руководи’), при чему ће се у фуснотама увек дати одговарајуће трансформације. Маркером С₄ означаћемо само оне лексеме код којих се јавља пацијативни однос, тј. однос према глаголској радњи супротан оном код лексема типа С₁, односно оне лексеме код којих се као творбена основа јављају партиципи транзитивних глагола и код којих имамо називање или карактерисање лица као трпилаца радње (Николић 1966-67: 34). Маркером С-, коначно, означаћемо оне именице код којих се ни на који начин не може интерпретирати агентивно значење.

Код деривационог критеријума ради прецизнијег описа биће спецификовани деривациони маркери (Д_{гл} – именице са глаголском творбеном основом, Д_{им} – именице с номиналном творбеном основом, Д_{пр} – оне с придевом у творбеној основи, Д_{бр} – именице деривирани од бројева, Д_{глпр} – именице са партиципом у творбеној основи).¹²

1. С₁ Д_{гл} беседник
2. С₁ Д_{гл} бирач
3. С₁ Д_{гл} борац
4. С₁ Д_{гл} вођа
5. С₁ Д_{гл} вршилац
6. С₁ Д_{гл} гласач
7. С₁ Д_{гл} гледалац
8. С₁ Д_{гл} гњурац
9. С₁ Д_{гл} градитељ
10. С₁ Д_{гл} гутач
11. С₁ Д_{гл} давалац
12. С₁ Д_{гл} добављач
13. С₁ Д_{гл} житељ
14. С₁ Д_{гл} закупац
15. С₁ Д_{гл} заступник

¹⁰ Саме трансформације у већини случаја биће изостављене као и контексти у којима су лексеме забележене.

¹¹ Будући да српски језик не поседује посебан инвентар суфикса којим би се означила категорија *nomina professionis* (Матијашевић 1993: 156), због чега је понекад могућа двострука интерпретација (нпр. певач 1. особа која пева, 2. особа која се бави певањем као професијом), приликом индексирања биће консултовани контексти у којима су речи забележене.

¹² Приликом одређивања творбене основе користили смо Babić 1986, Клајн 2003. и Skok 1971-74.

16. С₁ Д_{гл} зналац
17. С₁ Д_{гл} играч
18. С₁ Д_{гл} извођач
19. С₁ Д_{гл} извозник
20. С₁ Д_{гл} излагач
21. С₁ Д_{гл} истраживач
22. С₁ Д_{гл} корисник
23. С₁ Д_{гл} кријумчар
24. С₁ Д_{гл} купац
25. С₁ Д_{гл} лажов
26. С₁ Д_{гл} љубитељ
27. С₁ Д_{гл} мрзитељ
28. С₁ Д_{гл} навијач
29. С₁ Д_{гл} нападач
30. С₁ Д_{гл} насловитељ
31. С₁ Д_{гл} носилац
32. С₁ Д_{гл} обожавалац
33. С₁ Д_{гл} оснивач
34. С₁ Д_{гл} пешак
35. С₁ Д_{гл} победник
36. С₁ Д_{гл} поверилац
37. С₁ Д_{гл} повратник¹³
38. С₁ Д_{гл} подстрекач
39. С₁ Д_{гл} познавалац
40. С₁ Д_{гл} покретач
41. С₁ Д_{гл} покровитељ
42. С₁ Д_{гл} понуђач
43. С₁ Д_{гл} посетилац
44. С₁ Д_{гл} посматрач
45. С₁ Д_{гл} посредник
46. С₁ Д_{гл} потписник
47. С₁ Д_{гл} потрошач
48. С₁ Д_{гл} почетник
49. С₁ Д_{гл} починилац
50. С₁ Д_{гл} пратилац
51. С₁ Д_{гл} преговарач
52. С₁ Д_{гл} предавач
53. С₁ Д_{гл} председник
54. С₁ Д_{гл} представник
55. С₁ Д_{гл} претходник
56. С₁ Д_{гл} пријатељ¹⁴

¹³ У овом случају префиксација се јавља због резултативног значења, будући да је повратник 'онај који се негде вратио'.

¹⁴ Овде је дошло до семантичког померања (Клајн 2003: 191). Иако је творбена основа глаголска, у синхроној перспективи мотивација је замућена. Може се, ипак, реконструисати неки други глагол приликом трансформације, који, међутим, мора бити детерминиран: пријатељ → 'онај који се понаша искрено према некоме'.

57. С₁ Д_{гл} припадник
58. С₁ Д_{гл} приправник
59. С₁ Д_{гл} присталица
60. С₁ Д_{гл} провалник
61. С₁ Д_{гл} произвођач
62. С₁ Д_{гл} пролазник
63. С₁ Д_{гл} противник
64. С₁ Д_{гл} путник
65. С₁ Д_{гл} ратник¹⁵
66. С₁ Д_{гл} рвач
67. С₁ Д_{гл} родитељ
68. С₁ Д_{гл} руководиоцац
69. С₁ Д_{гл} рушитељ
70. С₁ Д_{гл} сарадник
71. С₁ Д_{гл} сведок
72. С₁ Д_{гл} следбеник
73. С₁ Д_{гл} снабдевач
74. С₁ Д_{гл} спасаоцац
75. С₁ Д_{гл} станар
76. С₁ Д_{гл} становник
77. С₁ Д_{гл} старатељ
78. С₁ Д_{гл} стваралац
79. С₁ Д_{гл} такмичар
80. С₁ Д_{гл} творац
81. С₁ Д_{гл} трубач
82. С₁ Д_{гл} управник
83. С₁ Д_{гл} уредник
84. С₁ Д_{гл} усташа
85. С₁ Д_{гл} учесник
86. С₁ Д_{гл} учинилац
87. С₁ Д_{гл} цртач
88. С₁ Д_{гл} читалац
89. С₁ Д_{гл} чувар
90. С₁ Д_{гл} штедиша
91. С₁ Д_{глпр} брањеник
92. С₁ Д_{гл/им} робијаш
93. С₁ Д_{гл/им} стрелац
94. С₁ Д_{глпр} заљубљеник¹⁶
95. С₁ Д_{глпр} побуњеник
96. С₁ Д_{глпр} ученик
97. С₁ Д_{им} бегунац
98. С₁ Д_{им} безбедњак¹⁷

¹⁵ У Babić 1986: 194 као једна од укупно три дефиниције лексеме ратник наводи се и 'ратан човек', што би значило да би и С и Д маркери били друкчији. Не улазећи у његову евентуалну некадашњу утемељеност, сматрамо, ипак, да овакво тумачење данас није прихватљиво.

¹⁶ Заљубљеник → 'онај који воли'.

99. С₁ Д_{им} бомбаш
100. С₁ Д_{им} ватерполиста
101. С₁ Д_{им} власник
102. С₁ Д_{им} изгредник
103. С_{1/4} Д_{глпр} мученик¹⁸
104. С_{1/4} Д_{глпр} осигураник¹⁹
105. С_{1/4} Д_{глпр} слављеник²⁰
106. С₁ Д_{глпр} избеглица
107. С₂ Д_{гл} заменик
108. С₂ Д_{гл} ловац
109. С₂ Д_{пр} званичник²¹
110. С₂ Д_{гл} бранилац
111. С₂ Д_{гл} вајар
112. С₂ Д_{гл} возач
113. С₂ Д_{гл} глумац
114. С₂ Д_{гл} војник²²
115. С₂ Д_{гл} издавач
116. С₂ Д_{гл} кројач
117. С₂ Д_{гл} лекар
118. С₂ Д_{гл} мерник
119. С₂ Д_{гл} отпрачник
120. С₂ Д_{гл} певач
121. С₂ Д_{гл} писац
122. С₂ Д_{гл} преводилац
123. С₂ Д_{гл} приповедач
124. С₂ Д_{гл} продавац
125. С₂ Д_{гл} проналазач
126. С₂ Д_{гл} радник
127. С₂ Д_{гл} редитељ
128. С₂ Д_{гл} саветник
129. С₂ Д_{гл} сликар
130. С₂ Д_{гл} сниматељ
131. С₂ Д_{гл} судија
132. С₂ Д_{гл} трговац
133. С₂ Д_{гл} тужилац
134. С₂ Д_{гл} учитељ
135. С₂ Д_{глпр} посланик
136. С₂ Д_{им} поручник

¹⁷ Овде имамо универбацију, код које се на први поглед може јавити недоумица да ли је творбена основа именица или придев; међутим, с обзиром на то да је лексичко значење ове лексеме 'особа која се бави нечијом безбедношћу' или 'особа која је припадник неке службе безбедности', а не 'особа која је безбедна' – несумњиво је да се ради о именици.

¹⁸ Овде је могућа двострука индексација зато што се као творбена основа може претпоставити партицип медијалног али и транзитивног глагола.

¹⁹ Види претходну напомену.

²⁰ Види напомену 17.

²¹ Званичник → службеник.

²² Ова се лексема деривира од глагол *војевати* (Клајн 2003: 158).

- 137.С₂ Д_{им} аналитичар
138.С₂ Д_{им} балистичар
139.С₂ Д_{им} банкар
140.С₂ Д_{им} бостанџија
141.С₂ Д_{им} винар
142.С₂ Д_{им} виноградар
143.С₂ Д_{им} виолинчелиста
144.С₂ Д_{им} гостионичар
145.С₂ Д_{им} граничар
146.С₂ Д_{им} графичар
147.С₂ Д_{им} гумар
148.С₂ Д_{им} државник
149.С₂ Д_{им} занатлија
150.С₂ Д_{им} записничар
151.С₂ Д_{им} златар
152.С₂ Д_{им} историчар
153.С₂ Д_{им} кафеџија
154.С₂ Д_{им} књижевник
155.С₂ Д_{им} кормилар
156.С₂ Д_{им} кошаркаш
157.С₂ Д_{им} кривичар²³
158.С₂ Д_{им} критичар
159.С₂ Д_{им} крчмар
160.С₂ Д_{им} ловник
161.С₂ Д_{им} матичар
162.С₂ Д_{им} месар
163.С₂ Д_{им} морнар
164.С₂ Д_{им} музичар
165.С₂ Д_{им} наивац²⁴
166.С₂ Д_{им} наставник
167.С₂ Д_{им} научник
168.С₂ Д_{им} новинар
169.С₂ Д_{им} обућар
170.С₂ Д_{им} одборник
171.С₂ Д_{им} падобранац
172.С₂ Д_{им} парламентарцац
173.С₂ Д_{им} песник
174.С₂ Д_{им} политичар
175.С₂ Д_{им} полицајац
176.С₂ Д_{им} пољопривредник
177.С₂ Д_{им} поротник
178.С₂ Д_{им} правник
179.С₂ Д_{им} привредник
180.С₂ Д_{им} пуковник

²³ Овде се ради о неологизму, тј. кривичар је 'правник који се бави кривичним правом'.

²⁴ Наивац је 'самоуки сликар'.

- 181.С₂ Д_{им} резервиста
- 182.С₂ Д_{им} репрезентативац
- 183.С₂ Д_{им} рудар
- 184.С₂ Д_{им} рукометаш
- 185.С₂ Д_{им} саобраћајац
- 186.С₂ Д_{им} службеник
- 187.С₂ Д_{им} снајпериста
- 188.С₂ Д_{им} сточар
- 189.С₂ Д_{им} тамбураш
- 190.С₂ Д_{им} техничар
- 191.С₂ Д_{им} уметник
- 192.С₂ Д_{им} физичар
- 193.С₂ Д_{им} хемичар
- 194.С₂ Д_{им} хокејаш
- 195.С₂ Д_{им} хроничар
- 196.С₂ Д_{им} цариник
- 197.С₂ Д_{им} часовничар
- 198.С₂ Д_{им} чизмар
- 199.С₂ Д_{им} шумар
- 200.С₂ Д_{пр} помоћник
- 201.С₂ Д_{пр} свештеник
- 202.С₂ Д_{пр} синдикалац²⁵
- 203.С₂ Д_{пр} специјалац
- 204.С₃ Д_{бр} осмак²⁶
- 205.С₃ Д_{бр} првак²⁷
- 206.С₃ Д_{гл} кукавица²⁸
- 207.С₃ Д_{им} академац²⁹
- 208.С₃ Д_{им} Албанац³⁰
- 209.С₃ Д_{им} Алжирац
- 210.С₃ Д_{им} Американац
- 211.С₃ Д_{им} Аустралијанац
- 212.С₃ Д_{им} Београђанин
- 213.С₃ Д_{им} Бечејац
- 214.С₃ Д_{им} Бешчанин
- 215.С₃ Д_{им} Бјеловарчанин
- 216.С₃ Д_{им} Босанац
- 217.С₃ Д_{им} Британац
- 218.С₃ Д_{им} бруцош³¹

²⁵ Овде се ради о неологизму: синдикалац је 'онај који ради у синдикалној организацији'.

²⁶ Осмак → 'ученик осмог разреда' → 'онај који учи у осмом разреду/похађа осми разред'.

²⁷ Првак → 'онај који је први/најбољи у нечему' → 'онај који је у нечему победио/постигао најбољи успех'.

²⁸ Иако је творбена основа ове лексеме глагол *кукати*, лексичко значење ове лексеме није 'онај који кука' већ 'плашљивац, страшљивац', тј. 'онај који се (често, стално) боји', тако да се овде агентивно значење укршта с атрибутивним преко хабитуалног презента.

²⁹ Академац → 'онај који студира на академији'.

³⁰ Албанац → 'онај који живи у Албанији/потиче из Албаније'. Овакве се трансформације претпостављају и код других етника, тако да се неће посебно наводити.

- 219.С₃ Д_{им} Бугарин
 220.С₃ Д_{им} викендаш³²
 221.С₃ Д_{им} Винковчанин
 222.С₃ Д_{им} Вршчанин
 223.С₃ Д_{им} Госпођинчанин
 224.С₃ Д_{им} грађанин
 225.С₃ Д_{им} Далматинац
 226.С₃ Д_{им} Дворанин
 227.С₃ Д_{им} дистрофичар³³
 228.С₃ Д_{им} Добојлија
 229.С₃ Д_{им} другар³⁴
 230.С₃ Д_{им} Ђурђевчанин
 231.С₃ Д_{им} европејац³⁵
 232.С₃ Д_{им} Етиопљанин
 233.С₃ Д_{им} Звездаш³⁶
 234.С₃ Д_{им} Зећанин
 235.С₃ Д_{им} злочинац³⁷
 236.С₃ Д_{им} Зрењанинац
 237.С₃ Д_{им} Ирац
 238.С₃ Д_{им} Ирачанин
 239.С₃ Д_{им} Јапанац
 240.С₃ Д_{им} Јерменац
 241.С₃ Д_{им} Карловчанин
 242.С₃ Д_{им} Каталонац
 243.С₃ Д_{им} Каћанин
 244.С₃ Д_{им} Колумбијац
 245.С₃ Д_{им} Которанин
 246.С₃ Д_{им} Крушевљанин
 247.С₃ Д_{им} Куљанин
 248.С₃ Д_{им} Литванац
 249.С₃ Д_{им} логораш³⁸
 250.С₃ Д_{им} Македонац
 251.С₃ Д_{им} Малезијац
 252.С₃ Д_{им} Мексиканац
 253.С₃ Д_{им} Митровчанин
 254.С₃ Д_{им} Младеновчанин
 255.С₃ Д_{им} Немац
 256.С₃ Д_{им} Никшићанин

³¹ Бруцош → 'студент прве године' → 'онај који студира на првој години'.

³² Викендаш → 'онај који поседује викендицу'.

³³ Дистрофичар → 'онај који болује од дистрофије'.

³⁴ Иако се у Клајн 2003: 46 наводи да се ова лексема не може сврстати ни у једну од семантичких категорија, ми овакву индексаију сматрамо оправданом због њене синонимије с лексемом *пријатељ*.

³⁵ Европејац → 'онај који поседује европску културу'.

³⁶ Звездаш → 'онај који навија за Црвену звезду'.

³⁷ Злочинац → 'онај који је учинио/чини злочине'. Уколико бисмо реконструисали глагол *злочинити*, који речници не бележе, тада би и С и Д маркери били друкчији (С₁ Д_{гл}).

³⁸ Логораш → 'онај који живи у логору'.

- 257.С₃ Д_{им} Нишлија
 258.С₃ Д_{им} Паланчанин
 259.С₃ Д_{им} Палестинац
 260.С₃ Д_{им} Панончанин
 261.С₃ Д_{им} паралитичар
 262.С₃ Д_{им} параплегичар
 263.С₃ Д_{им} Парижанин
 264.С₃ Д_{им} Пожаревљанин
 265.С₃ Д_{им} Пољак
 266.С₃ Д_{им} Португалац
 267.С₃ Д_{им} презимењак³⁹
 268.С₃ Д_{им} рекреативац⁴⁰
 269.С₃ Д_{им} Руменчанин
 270.С₃ Д_{им} Сарајлија
 271.С₃ Д_{им} Словенац
 272.С₃ Д_{им} смуђарош⁴¹
 273.С₃ Д_{им} Србобранац
 274.С₃ Д_{им} Сремац
 275.С₃ Д_{им} Суботичанин
 276.С₃ Д_{им} Украјинац
 277.С₃ Д_{им} Финац
 278.С₃ Д_{им} Француз
 279.С₃ Д_{им} Фрушкогорац
 280.С₃ Д_{им} Црвенчанин
 281.С₃ Д_{им} челник⁴²
 282.С₃ Д_{им} Швеђанин
 283.С₃ Д_{им} Шиђанин
 284.С₃ Д_{им} школарац⁴³
 285.С₃ Д_{пр} болесник⁴⁴
 286.С₃ Д_{пр} везњак⁴⁵
 287.С₃ Д_{пр} верник⁴⁶
 288.С₃ Д_{пр} весељак⁴⁷
 289.С₃ Д_{пр} грубијан⁴⁸
 290.С₃ Д_{пр} двојник⁴⁹

³⁹ Презимењак → 'онај који носи исто презиме с ким, а да нису у сродству'.

⁴⁰ Рекреативац → 'онај који се рекреативно бави неким спортом'. Уколико бисмо творбену основу изводили од глагола, тада бисмо имали и друкчију индексаију (С₁Д_м).

⁴¹ Смуђарош → 'онај који пеца смуђе'.

⁴² У РМС као један од синонима за ову лексему даје се лексема *старешина*, чији је, опет, један од синонима *руководилац*, тако да бисмо овде имали: челник → руководицац → 'онај који неким руководи'.

⁴³ Школарац → ђак, ученик → 'онај који се школује'.

⁴⁴ Болесник → 'онај који је болестан' → 'онај који од нечега болује'.

⁴⁵ Универбације овога типа честе су у спортском дискурсу: везњак → 'онај који игра фудбал у везном реду'.

⁴⁶ Верник → 'онај који исповеда неку веру, религију'.

⁴⁷ Весељак → 'онај који је веселе ћуди' → 'онај који се често весели'.

⁴⁸ Грубијан → 'онај који се понаша на груб начин'.

⁴⁹ Двојник → 'човек који личи на неког другог човека'.

- 291.С₃ Д_{пр} домаћин⁵⁰
 292.С₃ Д_{пр} јадник⁵¹
 293.С₃ Д_{пр} крадљивац⁵²
 294.С₃ Д_{пр} кривац⁵³
 295.С₃ Д_{пр} лудак⁵⁴
 296.С₃ Д_{пр} насилник⁵⁵
 297.С₃ Д_{пр} новајлија⁵⁶
 298.С₃ Д_{пр} професионалац⁵⁷
 299.С₃ Д_{пр} самац⁵⁸
 300.С₃ Д_{пр} светац⁵⁹
 301.С₃ Д_{пр} средњах⁶⁰
 302.С₃ Д_{пр} старешина⁶¹
 303.С₃ Д_{пр} стручњак⁶²
 304.С₃ Д_{им} држављанин⁶³
 305.С₃ Д_{им} сељак⁶⁴
 306.С₄ Д_{глпр} заробљеник
 307.С₄ Д_{глпр} изабраник⁶⁵
 308.С₄ Д_{глпр} оптуженик
 309.С₄ Д_{глпр} штићеник⁶⁶
 310.С₄ Д_{глпр} затвореник
 311.С₄ Д_{глпр} осуђеник⁶⁷
 312.С- Д_{гл} посинак
 313.С- Д_{им/пр} вршњак⁶⁸

⁵⁰ Домаћин → 'члан породице који управља домом'.

⁵¹ Јадник → 'онај који изазива сажаљење'.

⁵² Овде се са значењем агентивности укршта значење атрибутивности.

⁵³ Кривац → 'онај који је нешто скривио'.

⁵⁴ Лудак → 'онај који се понаша на неуобичајен начин/болује од неког душевног поремећаја'.

⁵⁵ Насилник → 'онај који врши насиље'.

⁵⁶ Новајлија → 'онај који је тек почео нешто да ради'.

⁵⁷ Професионалац → 'онај који се понаша професионално'.

⁵⁸ Самац → 'онај који је сам' → 'онај који живи сам'.

⁵⁹ Овде је у могућа двострука интерпретација; наиме, у РМС уз одредницу *светац*, између осталог, стоји: 1. а. онај кога је црква после његове смрти прогласила светим због његових заслуга за веру 3. човек аскетског живота, пун врлина. У оба ова случаја, међутим, можемо реконструисати и агентивно значење (нпр. → 'онај који је живео/живи у складу с неким религијским узусом'), а о овоме сведочи и чињеница да се као синоним ове лексеме јавља лексема *светитељ*, код које је агентивно значење, иако га РМС не бележи, и формално присутније (суфикс *-тељ* једини је суфикс који се додаје искључиво на глаголске основе).

⁶⁰ Средњах → 'онај који се рве у средњој категорији'.

⁶¹ Види напомену 42.

⁶² Овде се развија агентивно значење преко функционалне синонимије, наиме стручњак → 'онај који је стручан' → 'онај који добро познаје своју струку'.

⁶³ Држављанин → 'онај који има држављанство неке државе'.

⁶⁴ Овде су могуће две интерпретације, које омогућују развијање агентивног значења: сељак 1. 'становник села' → 'онај који живи на селу' 2. неваспитан човек → 'онај који се понаша на недоличан начин'.

⁶⁵ Изабраник → 'онај који је изабран (гласањем) за нешто'.

⁶⁶ Штићеник → 'онај који је под нечијом заштитом'.

⁶⁷ Осуђеник → 'онај који је осуђен'.

⁶⁸ П. Скок ову лексему изводи из придева *врстан*, док И. Клајн сматра да је као творбена основа послужила именица *врста*, али и примећује да са синхроног аспекта ова именица није мотивисана (Клајн 2003: 35).

- 314.С- Д_{им} бенедиктинац
- 315.С- Д_{им} господин
- 316.С- Д_{им} дечак
- 317.С- Д_{им} интелектуалац
- 318.С- Д_{им} момак
- 319.С- Д_{им} омладинац
- 320.С- Д_{им} рођак
- 321.С- Д_{пр} белац
- 322.С- Д_{пр} малишан
- 323.С- Д_{пр} младић
- 324.С- Д_{пр} мушкарац
- 325.С- Д_{пр} појединац
- 326.С- Д_{пр} сродник
- 327.С- Д_{пр} старац⁶⁹
- 328.С- Д_{пр} странац⁷⁰

3. Закључак

Од укупно 328 именица с обележјем особа /+/- чак 311 има индексацију С₁, С₂, С₃, тј. на неки начин развија (и) агентивно значење, при чему су прототипичне *nomina agentis*, односно именице које означавају актуелни агенс и у чијој се творбеној основи налази глагол или партицип медијалног глагола, најбројније и забележене у укупно 106 примера. Следећу велику групу (97) представљају *nomina professionis*, при чему је разликовање ове и претходне групе понекад, односно у већини случајева где се као творбена основа јавља глагол, пре свега контекстуално условљено (као нпр. код *чувар* или *певач*). Разлика према првој групи именица, међутим, нешто је јаснија када се погледају Д маркери - велику већину *nomina professionis* чине десупстантиви (нпр. *песник*, *пуковник*), мада, као што смо видели, ни девербативи нису ретки, а забележени су и деадјективи (*помоћник*, *свештеник*). С обзиром на различиту семантику и често различиту творбену основу ових именица и именица из прве групе, сматрамо да је исправно ове две групе именица одвајати. Следећу, такође бројну, групу именица (102) чине оне индексирание као С₃, тј. оне код којих агентивно значење није примарно, али се приликом трансформација, имајући у виду секундарна значења лексема, може реконструисати. Од именица с маркером С најмалобројније (6) јесу оне код којих имамо пацијативни однос и у чијој се творбеној структури без изузетка налази партицип транзитивног глагола. Именица с маркером С-, тј. оних код којих се не може реконструисати агентивно значење, има укупно 17, при чему велика већина ових именица представља деадјективе.

Овим се, како сматрамо, показује да је поље агентивности знатно шире него што се то обично узима, те да обележје особа /+/- скоро без изузетка претпоставља неку агентивност, при чему се може говорити о врсти континуума, где на једној

⁶⁹ Ово је атрибутивна именица будући да се развија преко копулативног предиката: старац → 'онај који је стар'.

⁷⁰ Овде је могућа двострука интерпретација а тиме и индексација: странац 1. 'непознат, стран човек' 2. 'онај који не живи овде'. Ми смо се ипак одлучили за прву интерпретацију, јер је сматрамо прихватљивијом.

страни имамо прототипичне *nomina agentis*, док на другоме крају именице код којих ово значење није једино нити чак примарно, али је такође присутно.

Оваква врста класификације, наравно, није коначна, будући да би се даљим увођењем поткласа опис могао додатно нијансирати и учинити прецизнијим (нпр. посебним индексирањем именица које обележавају етничку и регионалну или припадност по неком другом критеријуму и др.).

Литература

- Babić, Stjepan (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU, Globus.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (1979). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Vukadinović, Zora, Pavica Mrazović (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Киршова, Маријана (1998). *Nomina agentis u srpskom i ruskom književnom jeziku*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија (Прилози граматици српског језика II), Београд Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Матијашевић, Јелка (1986). Из проблематике именица типа *nomina agentis*, *Јужнословенски филолог* XLII, 115-128.
- Матијашевић, Јелка (1992). Агентивност и номинација (Аналитички агенс). *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 22/2: 279-287.
- Матијашевић, Јелка (1993). Агентивно-творбени модели у руском и српском језику. *Зборник Матице српске за славистику*. Нови Сад. 44-45: 151-175.
- Матијашевић, Јелка (1995). Пресецање поља агентивности и поља експресије руског и српског језика на творбеном нивоу (Квалификативи), *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 23/2, 269-278.
- Николић, Светозар (1966-1967). *Nomina agentis u staroslovenskom jeziku*, *Јужнословенски филолог* XXVII, св. 1-2, 1-84.
- Речник српскохрватског књижевног језика I-III* (1967-1969). Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска; IV-VI (1971-1976). Нови Сад: Матица српска
- Skok, Petar (1971-1974) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I-IV, Zagreb: JAZU
- Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић (20007) *Грамматика српског језика. (Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Milan Ajdžanović

A NEW APPROACH TO NOMINA AGENTIS NOUNS

Summary

In this paper the author suggests a different approach to nomina agentis nouns (nouns denoting performers of an activity or a profession). Namely, in his classification the author focuses not only on derivative and semantic criteria but on the secondary meanings of the nouns as well, which results in a somewhat widened concept of nomina agentis category and, consequently, in the more precise description of the category itself. As a basis of the written corpus for linguistic analysis, the author of this paper uses three issues of *Dnevnik* (a daily paper published in Novi Sad).

ПРИЛОГ ИЗРАДИ РЕЧНИКА ВАЛЕНЦИЈЕ ГЛАГОЛА ЕМОЦИОНАЛНОГ САДРЖАЈА

*Рађено под руководством
проф. др Владиславе Петровић*

САЖЕТАК

У раду су представљени принципи за израду речника валенције глагола емоционалног садржаја у српском језику, а у прилогу је дат *Речник*, конципиран тако да валенцијска формула, која одсликава валенцијску структуру глагола, почива на њиховој семантичкој структури, што, заправо, указује на то да се овде ради о једној врсти семантичко-синтаксичког речника.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: валенција, рекција, семантика, глаголи емоционалног садржаја.

1. Уводне напомене

За успостављање граматички исправних реченица и за правилно организовање реченичне структуре уопште од пресудног је значаја валентност глагола, тачније важне су способности којима глагол располаже у погледу комбиновања са осталим реченичним члановима. Зато се може рећи да је испитивање валентности глагола, а потом и њено представљање у одређеној форми један од најважнијих задатака у области синтаксе.

Проблемима моделовања реченице, тј. проблемима удруживања глагола с осталим конституентима при организовању реченичне структуре није посвећено довољно простора у нашој лингвистичкој литератури. Осим појединачних радова у којима се исказује потреба за детаљнијим бављењем овом проблематиком,¹ и неколико студија које дају практична решења за представљање глаголске рекције,² у овој области нема већих подухвата. Стога, валенцијски речник глагола приказан у овом раду треба да понуди модел за представљање валенцијских карактеристика глаголског система у нашем језику, а он може бити од значаја не само у будућим лексикографским подухватима него и у компаративним језичким истраживањима која су битна у процесу усвајања српског језика као страног.

1.1. Да би се могао разумети модел по којем је речник израђен и да би се сам речник могао лакше читати, неопходно је претходно дати неколико напомена у вези са теоријским оквиром и основним принципима његове израде.

¹ Будући да се у раду не цитирају ставови појединих аутора, упућује се на шири списак литературе, а нарочито в. Ђукановић (1991), Енгел, Микић (1982), Иричанин (1997), Киршова (1997), Михајловић (1998) и Тополињска (2002).

² В. Микеш, Јунгер (1979) и Петровић, Дудић (1989).

2. Принципи израде *Речника валенције глагола емоционалног садржаја*³

2.1. Грађа Речника

Као што је самим насловом назначено, у речнику су представљене валенцијске вредности глагола који припадају једној лексичко-семантичкој групи. Реч је, наиме, о глаголским лексемама којима се исказују различити типови емоција, различита расположења, душевна стања и сл. и које су из тог разлога и назване глаголима емоционалног садржаја (такви су нпр. *волети*, *презирати*, *поштовати*, *нервирати се*, *љутити се* и многи други). Дакле, глаголске јединице чија је валентност представљена у речнику одабране су према општем значењском критерију. Главни мотив за овакав поступак крије се у уверењу да глаголи који су значењски блиски испољавају слична или идентична својства и на формалном плану, тј. и у погледу комбиновања с другим реченичним члановима. Ова претпоставка показала се као тачна, што се може видети и на основу валенцијских карактеристика глагола представљених у речнику.

При изради *Речника*, који обухвата стотињак одредница, тежило се томе да се све глаголске лексеме представе на једнообразан начин, односно да се на идентичан начин обраде они глаголи који припадају истим семантичким групама или подгрупама. Ова једнообразност односи се, пре свега, на структуру саме одреднице, прецизније речено на дефинисање лексичког значења глагола, као и на утврђивање њиховог валенцијског модела.

2.2. Структура одреднице

Будући да је реч о валенцијском речнику, структура његове одреднице знатно се разликује од структуре одреднице било ког дескриптивног речника. Она садржи сегменте који дају две основне врсте информација: *семантичку* и *граматичку*, а сврха навођења примера није потврда значења, већ валенцијских и реакцијских вредности глагола. Заправо, могло би се рећи да је ово нека врста морфосинтаксичког речника у којем је семантичка страна основа за извођење њених граматичких особености тако да су све информације које се дају у вези са семантичким својствима у функцији што прегледнијег представљања феномена глаголске валенције.

2.3. Семантичка информација

Семантички приступ глаголима емоционалног садржаја подразумева успостављање три основна типа семантичке структуре глагола па сходно томе и њихову класификацију у три велике групе: *глаголе емотивних односа*, *глаголе емотивних стања* и *глаголе каузираних емотивних стања* (што је у *Речнику* обележено римским бројевима: I, II и III). За сваку појединачну глаголску лексему даје се дефиниција значења чије формулисање зависи од припадности глагола одговарајућој семантичкој групи. При тумачењу глаголског значења не прибегава се класичним лексикографским поступцима, већ се примењује семантички језик или метајезик карактеристичан за дату групу или подгрупу глагола емоционалног садржаја. Тако је под бројевима 1, 2, 3 итд. дат семантички опис (уколико се у значењском потенцијалу лексеме може идентификовати више подзначања), а под а), б) и сл.

³ Валенцијским речником глагола емоционалног садржаја представљеним у овом раду обухваћено је стотињак одредница из већег и опширнијег речника који садржи 539 одредница и који је у целости део магистарског рада *Афективни глаголи: синтаксичко-семантичка анализа и речник валенције*, одбрањеног 16. маја 2005. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом: проф. др Владислава Петровић (ментор), проф. др Даринка Гортан-Премк и проф. др Вера Васић. За ову прилику одабране су оне лексеме које се сматрају типичним представницима глагола емоционалног садржаја.

указује се на различитост, односно варијантност валенцијских модела. Први поступак примењен је, нпр. код глагола *бојати се*, који је дефинисан на следећи начин: 1. *бити у стању страха, стрепње*; 2. *бити у стању забринутости, стрепње за некога, нешто*; 3. *не усуђивати се чинити нешто*. Други поступак среће се, нпр. код глагола *веселити*, чији се валенцијски потенцијал може испољити на два начина: а) $N^1_{Nom} /+/-/ + V_{form\ tr} /III/ + N^2_{Acc} /+/-/$ и б) $N^1_{Nom} /+/-/ + V_{form\ tr} /III/ + N^2_{Acc} /+/-/ + N^3_{Instr} /-/-/$.

2.3.1. Описивање глаголског значења помоћу општег семантичког метајезика може се илустровати глаголом *миловати*, који се према основним семантичким критеријима сврстава у прву глаголску групу, у тзв. *глаголе емотивних односа*. У РМС, из кога је грађа ексерципирана, овај глагол дефинисан је на следећи начин: „1. *с љубављу гладити, мазити*.” и „2. *волети*.” За валенцијски речник, за који су релевантна само емоционална значења, узима се друга значењска компонента глагола, она која подразумева одређени емотивни однос. Глагол у *Речнику* не дефинише се синонимом, тј. глаголом *волети*, него се емоционално значење разлаже на компоненте, те његова речничка дефиниција гласи *имати осећање љубави, наклоности према некоме, нечему*. Овако разложена дефиниција пружа још два податка: она, с једне стране, говори о каквој је врсти емоције реч, а с друге, да предмет те емоције, тј. предмет љубави може бити појам који има оба обележја и живо */+/-/* и живо */-/-/*. Ова, друга информација аутоматски одређује карактеристику друге глаголске допуне тако што упућује на то да се у њеној позицији може наћи само конкретна именица, а никако појам који означава глаголску радњу, па се може рећи, нпр. *Милујем Александра*, али не и **Милујем путовати*. Овим и још понеким обележјем глагол *миловати* разликује се од глагола *волети* који му је, како се види, синониман само једним делом свог комплексног значења (будући да се може рећи *Волим путовати*).

При опису лексичког садржаја глагола тежи се постизању једнообразности, дакле, идентичном приказивању њиховог значења ако су у истим групама или подгрупама. То значи да су дефиниције глаголских значења једноличне, што подразумева употребу истих језичких средстава при њиховом формулисању. Једину разлику чини компонента којом је исказана врста емоције или тип емоционалног стања.

Тако све лексеме које припадају првој семантичкој групи (I), дакле, *глаголима емотивних односа* носе дефиницију *имати/стећи осећање према некоме, нечему* (нпр. *мрзети* *имати осећање мржње према некоме, нечему*), *обожавати* *имати осећање велике љубави према некоме, нечему*, где је, како се види, укључена у дефиницију и специфична компонента *интензитета* коју репрезентује придев уз именицу, итд.). Лексеме које припадају другој групи (II), тј. *глаголима емотивних стања* имају дефиницију *бити/наћи се у емотивном стању* (нпр. *патити* *бити у стању патње*, *нервирати се* *бити у стању нервозе* итд.), а лексеме из треће групе (III) *глагола каузираних емотивних стања* дефинишу се на следећи начин: *(у)чинити да се неко нађе у посебном емотивном стању* или *изаз(и)вати у некоме посебно емотивно стање* (нпр. *љутити* *некога* *изазивати у некоме стање љутње*). Осим основних значењских компонената, у дефиницијама се могу наћи и неке друге компоненте, оне које упућују на изражавање или испољавање емоције (нпр. *жалити се* *изражавати осећање незадовољства према некоме, нечему*, *плакати* *испољавати осећање туге, жалости* и сл.).

2.3.2. Понеки глаголи из прве и треће групе могу имати своју реципрочну или узајамно-повратну форму (а она се остварује под одређеним условима, тј. представља посебну контекстуалну реализацију), која се тада на специфичан начин

представља у дефиницији. Да би се указало на узајамност везе између субјекатских појмова, употребљава се израз *једно за друго*. Тако се, нпр. значење глагола у облику *волет* се интерпретира овако: 'имати осећање љубави једно за друго'. На реципрочност, осим дефиниције, указује и ознака **recipr.** уз глагол у валенцијској формули (која нпр. за *волет* изгледа овако: $N_{\text{Nom } /+, \text{pl}} + V_{\text{recipr } /-}$). У случајевима када је остварена реципрочност, појам у субјекатској позицији мора имати множинско значење, што је представљено ознаком **pl.** или то може бити удвојени субјекат (нпр. *Пера и Мира се воле*), односно именске речи у позицији субјекта могу бити у напоредном синтаксичком односу.

2.3.3. Једна глаголска лексема може имати више сличних или различитих значења која су онда обрађена под посебним бројем, а ново значење, углавном, изискује и друкчије валенцијске карактеристике. Нпр. глагол *љутити* се има две семантичке интерпретације: 1. 'бити у стању љутње, беса'; 2. (на некога) 'имати осећање љутње према некоме'. Прво значење овог глагола указује на одређено стање у којем се субјекат налази, док друго значење упућује на врсту емоције усмерене према некој особи. У другом случају глагол захтева допуну у предлошком акузативу. Овај глагол, према томе, ако се узме у обзир његово прво значење, припада *глаголима емотивних стања*, а ако се узме у обзир његово друго значење, може се сврстати у групу *глагола емотивних односа*.

3. Граматичка информација

У *Речнику* има неколико врста граматичких информација. Једна од њих је **морфолошка**, односно **морфосемантичка**, а односи се на припадност глаголске лексеме категоријама глаголског вида и рода. Скраћенице за глаголски вид: импф. (за глагол несвршеног вида), односно пф. (за глагол свршеног вида) налазе се непосредно уз одредничку реч, нпр.: *добровољити се* импф. Податак о глаголском роду садржан је у самој формули којом је представљена валенцијска структура једног глагола, нпр. $V_{\text{tr/intr. form tr}}$ или ако је реч о узајамно-повратним глаголима: $V_{\text{recipr.}}$.

Информације о **морфосинтаксичким** јединицама које попуњавају позиције допуна такође су садржане у валенцијској формули. То су, заправо, подаци о падежним формама, глаголским облицима (мисли се пре, свега, на инфинитив и немобилни презент као његову алтернатију) и синтаксичким јединицама које преузимају улогу допуне уз одређени тип глагола. Синтаксички обрасци у виду формуле налазе се непосредно испод дефиниције, при чему су њихове варијантне форме означене малим словима а), б) итд. Нпр.:

гневити импф.

изазивати у некоме стање гнева

а) $N^1_{\text{Nom } /+, -/} + V_{\text{form tr III/}} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$

Петар је веома брзоплет човек па ме често гневи (А). Још му није јасно шта га то, заправо, гневи (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr III/}} + N^2_{\text{Acc } /+/-} + N^3_{\text{Instr } /-}$

Ти ... наводиш на гријех народ мој ... да ме гњеви гријесима својим (Дан. Ћ. 12, 294).

3.1. Валенцијска структура, која указује на број и врсту допуна, зависи првенствено од тога којој семантичкој групи припада дати глагол. Уколико припада групи *глагола емотивних односа*, најчешће као допуну с десне стране добија беспредлошки акузатив, а лева страна резервисана је за позицију субјекта у чијој се функцији налази именица у номинативу, а она увек означава биће. Такав тип валенцијских односа представљен је формулом: $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$ где прва допуна

($N^1_{\text{Nom } /+/-}$) означава носиоца емотивног процеса, а друга допуна ($N^2_{\text{Acc } /+/-}$) предмет осећања, тј. појам на који се емоција преноси. Међутим, осим беспредлошког акузатива, овај тип глагола може имати с десне стране предлошко-падежну конструкцију, уколико је то непрелазан глагол са обавезном морфемом *се* у свом саставу (нпр. код глагола *заљубити се*: *у + Перу*), инфинитив, односно конструкцију *да + презент* као глагол *мрзети* (нпр.: *Мрзим радити / да радим*), при чему су агенси двеју глаголских радњи идентични ($Ag_1 = Ag_2$), односно објекатску клаузу (као уз глагол *воleti* у примеру: *Воли да сви буду срећни*).

3.2. Често различита значења или другачије значењске варијације исте глаголске лексеме захтевају различити тип допуне, и обрнуто, лексичко значење допуне условљава семантичку интерпретацију. Нпр. глагол *воleti* у значењу *имати осећање љубави, наклоности према некоме, нечему* као другу допуну добија именицу у беспредлошком акузативу с обележјем живо / неживо. Међутим, у случају када овај глагол означава позитиван однос према некој активности, улогу допуне преузима инфинитив или конструкција *да + презент*. *Речник валенције* покрива углавном све актуелне значењске ликове једне глаголске лексеме, а сходно томе и све типове допуна који им одговарају.

С друге стране, глаголи емотивних стања најчешће су једновалентни, те са своје леве стране као допуну добијају именицу у номинативу која на семантичком плану представља *доживљавача* емотивног стања. Нпр. глагол *добровољити се* има следећу валенцијску структуру $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /IV/}$. Код двовалентних глагола овог типа позицију с десне стране попуњава именица у неком од зависних падежа или предлошко-падежна конструкција, при чему оба типа допуне имају улогу каузатора одређеног емотивног стања. Нпр. валентност глагола *дивити се* представљена је формулом $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /III/} + N^2_{\text{Dat } /+/-}$ која указује на то да је појам у функцији каузатора датог емотивног стања увек у дативу без предлога.

Код глагола каузираних емотивних стања распоред допуна нешто је друкчији. Каузатор емотивног стања налази се с леве стране глагола, у позицији граматичког субјекта, а доживљавач тога стања исказан је беспредлошким акузативом и попуњава позицију с десне стране глагола. За ове глаголе, међутим, карактеристично је то да се синонимне информације могу пренети различитим валенцијским моделима: уп. *Она ме је задивила / Њена лепота ме је задивила* и *Она ме је задивила својом лепотом*. Овакав тип валенцијских односа представљен је на следећи начин:

- а) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$
 б) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-} + N^3_{\text{Instr } /+/-}$

Дакле, осећање задивљености најчешће не изазива особа сама по себи, већ нека њена особина или поступак, те уколико то и није експлицирано, оно се подразумева.

3.3. Сваки тип валенцијских односа који је представљен у *Речнику* потврђен је примером. Примарно су узимани примери из РМС; уколико за одређени тип валенцијских односа не постоји потврда у РМС или је она преузета из дела које се са становишта савременог српског језика сматра неактуелним, примери су узимани из РСАНУ. Ако ни у РСАНУ нису пронађени одговарајући валенцијски типови, прибегло се давању моделских примера⁴. Пошто су примери на основу којих се одређу-

⁴ Примери су преузимаи у целости из наведених речника (РМС = *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске и РСАНУ = *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ), заједно са скраћеницама којима је означен извор. Начин обележавања извора у *Речнику валенције* није мењан. Једину новину представља ознака (А) којом се упућује на то да је пример саставио аутор рада.

ју валенцијске карактеристике посматраних глагола истргнути из контекста, тешко је утврдити како се неки глагол, заправо, понаша. Таквих примера највише има код глагола *емотивних стања* и глагола *каузираних емотивних стања* код којих се, онда, под ознакама а), б) итд. дају сви могући модели. Нпр. за глагол *веселити се* дају се следећи типови рекцијских односа:

$$\text{а) } N_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /+/}$$

И све то запливало у општи талас живота па се весели. *Ранк.*

$$\text{б) } N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /+/} + N^2_{\text{Dat } /+/-} // \text{ да } + \text{CI}^2$$

Кад је деда дошао, једино сам му се ја веселила (А). Веселила сам се његовој посети (А). Ја се весељах ... да ме је бог довео гдје се право суди (Љуб. 1, 107).

А валенцијска структура, нпр. глагола *нервирати*, представљена је на следећи начин:

$$\text{а) } N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /+/} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$$

Он ме увек нервира (А). Свака га је жалба нервирала. *Чол.*

$$\text{б) } N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /+/} + N^2_{\text{Acc } /+/-} + N^3_{\text{Instr } -/}$$

Нервира ме својим ненајављеним посетама (А).

3.4. Као што видимо, представљање валенције глагола само једне уже, семантички сродне групе, није нимало једноставан задатак, пошто се мора водити рачуна о многим параметрима, међутим, веома је важно да се понуди одговарајући лексикографски опис морфосинтаксичких карактеристика глагола, а да он одрази значајску разложеност њиховог лексичког садржаја.

У складу са досад наведеним, закључићемо следеће: валенцијски речници, као што је овај, могу бити од вишеструког значаја за нашу науку о језику. С једне стране, израда речника у којем су систематски представљене валенцијске особине једне лексичко-семантичке групе глагола омогућава да се у извесној мери осветле основни принципи моделовања просте реченице у српском језику и јасније сагледа место глагола емоционалног садржаја у глаголском систему уопште. С друге стране, достигнућа у овој области могу послужити као основа за компаративна лингвистичка истраживања, нарочито у словенском језичком свету. А подаци о валенцијским сличностима и разликама међу генетски сродним језицима веома су драгоцени у поступку усвајања страних језика. Осим тога, овакав приступ глаголима унеколико би могао понудити и решења за њихово представљање у лексикографској пракси где би требало тежити уједначеном дефинисању семантички блиских лексема и давању што потпунијих граматичких информација, нарочито оних који се односе на област валенције и рекције.

Скраћенице и симболи

Adj – придев

Adv – прилог

N – номинална допуна

Nom, Gen, Dat, Acc, Instr, Loc (у индексу) – номинатив, генитив, датив, акузатив, инструментал, локатив

Pron – прономинална допуна

V – глагол

tr/intr, form tr (у индексу, уз глагол) – транзитиван, односно интранзитиван, формално или синтаксички транзитиван

refl (у индексу, уз глагол) – рефлексиван

recipr (у индексу, уз глагол) – реципрочан

I, II, III (у индексу, уз глагол) – семантичке групе глагола: **I** – глаголи емотивних односа, **II** – глаголи емотивних стања, **III** – глаголи каузираних емотивних стања
C – комплемент (допуна)
Inf – допуна у инфинитиву
да + Prez – допуна у конструкцији са презентом
Cl – клауза
Cl_{subj} – субјекатска клауза, **Cl_{obj}** – објекатска клауза
Ag – агенс
Obj – објекат
pl – (у индексу, уз номиналну допуну) – плурал, плуралско значење именске речи
пф. – перфективни, свршени вид
импф. – имперфективни, несвршени вид
итер. – итеративан, учестали глагол
1, 2 ... (у експоненту) – број и редослед допуна
в. (у дефиницији) – *видети* значење лексеме на коју се упућује
уп. (у дефиницији) – *упоредити* са значењски сличном лексемом
/+/, /-/ (у индексу, уз ознаку за падеж) – *живо* (+/-)
→, ← – имплицира
/, // – алтернација двеју конструкција, при чему се први знак употребљава да укаже на алтернацију у оквиру једне допуне (најчешће између инфинитива и конструкције *да + презент*, односно између везника *да/како/што* или ознака за падеже), док се другим упућује на алтернацију двеју или више различитих допуна

Напомена: Уз поједине одреднице налазе се *Напомене* које садрже додатне информације неопходне за боље разумевање речничког чланка. У њима се дају објашњења која се или директно односе на лексичка својства обрађених глаголских речи или указују на одређена граматичка одступања, валенцијске карактеристике итд.

РЕЧНИК ВАЛЕНЦИЈЕ ГЛАГОЛА ЕМОЦИОНАЛНОГ САДРЖАЈА

беснети импф.

1. испољавати бес

$N^1_{\text{Nom } /+/, +} + V_{\text{intr } \text{III/}}$

Јуче је стражар у логору опет беснео, још једнога бајонетом пробо. *Аз.*

2. имати и испољавати осећање беса према некоме

$N^1_{\text{Nom } /+/, +} + V_{\text{intr } \text{II/}} + \text{на} + N^2_{\text{Acc } /+/, +}$

против + $N^2_{\text{Gen } /+/, +}$

Јуче је цео дан беснео на мене. (А).
 Кремић је беснео против старе госпође (Уск. I, 128).

бодрити импф.

1. чинити да се неко нађе у стању охрабрености

$a) N^1_{\text{Nom } /+/, +} + V_{\text{tr } \text{III/}} + N^2_{\text{Acc } /+/, +}$

Удри само срчано ... бодри га отац (Рад. Д. 6, 24). То сазнање бодрило га је све време (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+/, +} + V_{\text{tr } \text{III/}} + N^2_{\text{Acc } /+/, +} + N^3_{\text{Instr } /-/, -}$
 Корачали [су] ... крај самих кола, бодрећи промуклим гласовима преморену запрегу (Пос. Б. 3, 57).

2. подстицати некога на неку активност

$N^1_{\text{Nom } /+/, +} + V_{\text{tr } \text{III/}} + N^2_{\text{Acc } /+/, +} + \text{на} + N^3_{\text{Acc } /-/, -} // \text{да} + Cl^3$

Гусле подстрјекавају, гусле бодре на истрајност (НП Корд., III). Бодрим моје младиће да код куће још размишљају. *Сек.*

Напомена: У првом примеру код другог значења директан објекат није експлициран, али се подразумева да је реч о људима.

бодрити се импф.

1. в. бодрити I

$N^1_{\text{Nom } /+/, pl/} + V_{\text{recipr } \text{III/}} + N^2_{\text{Instr } /-/, -}$

У току борбе бодрили су се јуначким речима (А)

2. в. бодрити

$$N^1_{\text{Nom } +/, \text{pl}} + V_{\text{recipr/III}} + \text{на} + N^2_{\text{Acc } -/} // \text{да} + CI^2$$

Људи су се међусобно бодрили на заједнички отпор (А). Они се узајамно бодре да истрају (А).

бојати се импф.

1. бити у стању страха, стрепње

$$a) N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}}$$

Та не бојим се ја, него ме страх (Лаз. Л. 2, 161).

$$b) N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}} + (\text{од}) + N^2_{\text{Gen } +/, -/} // \text{да} + CI^2$$

Бојали су је се ђаци као живе ватре (Весел. 12, 58). Не бој се од свијетле пушке, него се чувај од чађаве (НПосл Вук). Силно се боји да не мисле о њему да је глуп (А). (→ Силно се боји ДА ЋЕ МИСЛИТИ О ЊЕМУ ДА ЈЕ ГЛУП).

2. имати осећање забринутости, стрепње за некога или нешто (уп. бринути се 2)

$$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}} + \text{за} + N^2_{\text{Acc } +/, -/} \rightarrow \text{да} + CI^2$$

Ја се бојим за сина мојега (НП Вук 1, 254). (→ Ја се бојим ДА СЕ МОМ СИНУ НЕШТО НЕ ДЕСИ). Бојали смо се за службу, за парче хлеба. Пер. (→ Бојали смо се ДА НЕ ИЗГУБИМО СЛУЖБУ, ДА НЕ ИЗГУБИМО ПАРЧЕ ХЛЕБА).

3. не усуђивати се чинити нешто

$$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}} + C^2(\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez})$$

$$(\text{Ag}_1 = \text{Ag}_2)$$

Боји се и помислити на то (А).

Напомена: У значењу под 1 среће се и дативска допуна, али она је савременом говорнику страна, нпр. *Арнаутина мужа хоћу. Онога што носи пушку, што се никоме не боји* (Бож. Г. 1, 64). У значењу под 2 углавном се имплицира реченична допуна. Номинална допуна у том случају представља врсту кондензатора.

бринути импф.

изазивати у некоме стање бриге, забринутости

$$a) N^1_{\text{Nom } +/, -/} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/}$$

Светозаре, немој више да си тако неваљао. Зашто бринеш родитеље? Поп. Ј. Као сваку мајку, брине је болест његова (А).

$$b) N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/} + N^3_{\text{Instr } -/}$$

Брине нас много својом болешћу (А).

бринути (се) импф.

1. бити у стању забринутости, стрепње

$$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}}$$

Био сам болестан. Нисам ти хтео писати да се не бринеш. Лаз. Л.

2. имати осећање забринутости, стрепње за некога или нешто

$$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}} + \text{за} + N^2_{\text{Acc } +/, -/} \rightarrow \text{да} + CI^2 // \text{као} + CI^2$$

Није се дуго јављао и зато бринемо за њега (А) (→ Није се дуго јављао и зато бринемо ДА МУ СЕ НЕШТО НИЈЕ ДЕСИЛО). Бринем се за његово здравље (А). Бринуо је како ће очувати свој новац (← ЗА СВОЈ НОВАЦ), којег је имао у изобиљу (НПр. Миј. С. 7, 261).

Напомена: У значењу под 2 предлог за може се комбиновати са инструменталом, али то је данас врло ретко. Среће се у примеру: *Јако брину за кућом, јер никаквог гласа од куће не добијају* (Павл. Ж. 2, 180).

веселити импф.

1. изазивати у некоме стање радости, весеља

$$a) N^1_{\text{Nom } +/, -/} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/}$$

Погледај њега кад ће банути да им свира и да их весели. Вес. Њих је моја прича веселила (Мат. 3, 60).

$$b) N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/} + N^3_{\text{Instr } -/}$$

Ја сам их веселио својом причом (А).

веселити се импф.

1. постајати весело

$$a) N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}}$$

И све то запливало у општи талас живота па се весели. Ранк.

$$b) N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr } \text{II}} + N^2_{\text{Dat } +/, -/} // \text{да/што} + CI^2$$

Кад је деда дошао, једино сам му се ја веселила (А). Веселила сам се његовој посети (А). Ја се веселах ... да ме је бог довео гдје се право суди (Љуб. 1, 107).

волетити импф.

1. *имати осећање љубави или наклоности према некоме или нечему*

а) $N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{tr} / \text{л}} + N^2_{\text{Acc} / +, - /}$

О тек воли учитеља Грују, — никад га неће обићи, а да не сврати (Глиш. 1, 80). Страсно је волео крушке, као медвед (Весел. 6, 17).

б) $N^1_{\text{Nom} / + /} + \text{не} + V_{\text{tr} / \text{л}} + N^2_{\text{Gen} / + /}$

Али ја ниједне друге осим тебе не волим, ја се не могу другом оженити. *Вес.*

в) $N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{intr} / \text{л}} + N^2_{\text{Dat} / + /}$

Ја јој напоменух Раду ... а она се издаде и вели: Волим му као очима у глави (Ћип. 3, 67).

2. *имати осећање љубави за нешто, желети да се деси нешто*

$N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{tr} / \text{л}} + \text{да} + C1^2 (Ag_1 \neq Ag_2)$

Ја баш волем да он чује све, за то сам га и позвао (Весел. 6, 198).

3. *имати осећање љубави за неку активност, волети чинити нешто*

$N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{tr} / \text{л}} + C^2 (\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez})$
($Ag_1 = Ag_2$)

Волим путовати (А).

4. *имати осећање веће наклоности или приврженост према некоме, нечему*

$N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{tr} / \text{л}} + N^2_{\text{Dat} / \text{Acc} / +, - /} // C^2 (\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez}) (Ag_1 = Ag_2)$

Волела је њему сиромашном него неком богатијем (А). Казао је да воли Олгину прсту него ли читаву имућу (Ћор. С. 12, 597). Волим тебе него све благо овог света (А). Отац је волео парче хлеба него читаву ћурку. (А). Ми воледосмо прегорети и постојбину, него слободу своју! (Ил. Ј. 4, 398). Волим да одлежим једно запаљење плућа него једну министарску кризу. *Нуш.*

Напомена: Дативска допуна у првом значењу (1в) делује застарело с аспекта савременог говорника. Уз глагол *волети* у последњем значењу увек се имплицира компаратив прилога *више*, тако да се он реализује у поредбеној

конструкцији са речцом *него* ('више волим то него то').

волетити се импф.

имати осећање љубави једно за друго

$N^1_{\text{Nom} / +, \text{pl}} + V_{\text{recipr} / \text{л}}$

Ова наша деца воле се (Змај 1, 482).

вређати импф.

чинити да се неко нађе у стању увережености

а) $N^1_{\text{Nom} / +, - /} + V_{\text{tr} / \text{лpl}} + N^2_{\text{Acc} / + /}$

Читаваг живота вређала је свога мужа (А). Само је једно Олгу изненађивало, готово ју је вређало (Јанк. Мил. 1, 121).

б) $N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{tr} / \text{лpl}} + N^2_{\text{Acc} / + /} + N^3_{\text{Instr} / - /}$
Читаваг живота вређала је свога мужа прекорима (А).

Напомена: Када је у позицији субјекта појам који има обележје живо /+/, онада значењски садржај овог глагола обухвата вербалну компоненту која подразумева изражавање увреде.

гневити импф.

изазивати у некоме стање гнева

а) $N^1_{\text{Nom} / +, - /} + V_{\text{form tr} / \text{лpl}} + N^2_{\text{Acc} / + /}$

Петар је веома брзоплет човек па ме често гневи (А). Још му није јасно шта га то, заправо, гневи (А).

б) $N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{form tr} / \text{лpl}} + N^2_{\text{Acc} / + /} + N^3_{\text{Instr} / - /}$

Ти ... наводиш на гријех народ мој ... да ме гњеви гријесима својим (Дан. Ћ. 12, 294).

гневити се импф.

1. *бити се у стању гнева (уп. љутити се 1)*

$N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{intr} / \text{л}}$

Буди расположен. Немој се стално гневити (А).

2. *имати осећање гнева према некоме (уп. љутити се 2)*

$N^1_{\text{Nom} / + /} + V_{\text{intr} / \text{л}} + \text{на} + N^2_{\text{Acc} / + /}$

А ја вам кажем да ће сваки који се гњеви на брата својега ни за шта, бити крив суду (Вук 11, 6).

гнушати се импф.

бити у стању гнушања

$$N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III} + N^2_{\text{Gen}/+/-} // \text{над} + N^2_{\text{Instr}/+/-} // \text{на} + N^2_{\text{Acc}/+/-}$$

Ја сам убица. Гнушај ме се с правом. *Бој*. Гнушам се њених речи (А). Претерала си у обмањивању, гнушам се над тобом (А). Његови родитељи су се над тим поступком страшно гнушали (А). Гнушају се на њу и њене ставове (А).

грозити се импф.

бити у стању грозе, гађења

$$N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III} + N^2_{\text{Gen}/+/-} // \text{над} + N^2_{\text{Instr}/+/-} // \text{на} + N^2_{\text{Acc}/+/-}$$

Неки су се грозили мишева и пацова (Јак. С. 5, 150). Пре смо те речи са радошћу изговарали, а сад их се грозимо. *Сек*. Грозимо се над њима и њиховим поступцима (А). Грозим се на његову сестру (А). Грозим се на саму помисао да ћу сутра поново путовати (А).

дивити се импф.

бити у стању дивљења

$$N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III} + N^2_{\text{Dat}/+/-}$$

И сам сам слушао и дивио се старој Види како слатко прича. *Вес*. Дефосе је морао да се диви у себи начину на који су фратри умели да одвоје оно што дугују лично овим гостима од онога на што их обавезује њихов позив и ... дужност (Андрић 5, 334).

добровољити се импф.

постајати добре воље

$$N_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III}$$

Добровољео се слатко уживајући у укусној вечери (А).

дојадити пф.

изазвати у некоме стање досаде

а) $N_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III}$

Дојадео је и тај човек (А). Ружно време дојади (Весел. 6, 405).

б) $N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III} + N^2_{\text{Dat}/+/-}$

Хаџи-Алија бјеше дојадио раји (Мат. 13, 274). Дојадиле су нам ваше приче (А).

в) $C^1(\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez}) + V_{\text{intr}} \text{III} + N^2_{\text{Dat}/+/-}$
($Ag_1=Ag_2$)

Дојадило ми је слушати ваше притужбе (А).

допасти се пф.

изазвати у некоме осећање допадљивости према некоме, нечему

а) $N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III} + N^2_{\text{Dat}/+/-}$

Ћетку се допала моја Стана (Врч. 2, 14). Његова спољашњост се њој нимало није допала. *Јанк.*

б) $C^1(\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez}) + V_{\text{intr}} \text{III} + N^2_{\text{Dat}/+/-}$
($Ag_1=Ag_2$)

Допало ми се да гледам кроз прозор (А).

жалити импф.

1. *имати осећање сажалења према некоме*

$$N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{tr}} \text{II} + N^2_{\text{Acc}/+/-}$$

Она је изгледала Јоки као светица, заволела је и жалила много и сматрала да је мученица. *Рист*

2. *бити у стању жалости за неким, нечим*

$$N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{III} + \text{за} + N^2_{\text{Instr}/+/-} // \text{што} + C^2$$

Жалила је за њим (А). Жалила је за том књигом (А). Још више жаљах што се по свој прилици растајем заувјек са старом Аницом. *Ћип*.

3. *бити у жалости за мртвим*

$$N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{tr}} \text{II} + N^2_{\text{Acc}/+/-}$$

Први пут виде како је свет грозан. Она умрла, а он не сме да је жали. *Вес*.

Напомена: 1. У првом примеру је, ради поставања прецизности, боље ставити акузативни облик зам. за 3. л. јд. ју. 2. У значењу под 3 именица покојник, у ствари, има граматички обележје живо /+/-.

жалити се импф.

1. *изражавати осећање незадовољства према некоме, нечему*

а) $N_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{II}$

Добро је. Знаш ... да се људи не жале и да се [јело] не баца (Ђаја Б. 2, 28).

б) $N^1_{\text{Nom}/+/-} + V_{\text{intr}} \text{II} + \text{на} + N^2_{\text{Acc}/+/-}$

Жали се на зета, жали, каже, рђаво живи с Персом. *Дом.* Уђе Никола и рече да се Слатинац...жали на промрзле ноге и да не може даље. *Гос. Д.*

в) $N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{intr} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Dat} /+ /} + \text{на} + N^3_{\text{Acc} /+ , - /}$

Жали му се Лазар на крвника (НП Драгов. Ђ. , 21). Бојани...[се] жалио на свој тежак положај *Гос. Д.*

г) $N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{intr} / \text{Л} /} + \text{да/како} + \text{СИ}^2$

Жалио се да су му Немци кућу запалили (Дуд. 1, 158). Капетан се жали: како је тешка служба, како се мучно живи (Глиш. 1, 67).

д) $N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{intr} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Dat} /+ /} + \text{да/како} + \text{СИ}^3$

Жали му се да/како јој је тешко (А).

жалостити импф.

изазивати у некоме тугу, жалост

а) $N^1_{\text{Nom} /+ , - /} + V_{\text{form tr} / \text{Л} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Acc} /+ /}$

Немојте му рећи истину. Зашто да га жалостите! (А). Већ сама чињеница што је Мумица апсолутно без амбиције, жалостила је била сестре (Петр. В. 5, 152).

б) $N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{form tr} / \text{Л} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Acc} /+ /} + N^3_{\text{Instr} /- /}$

Том вечном сумњом што жалостиш мене! *Ант. 2.*

жалостити се импф.

постајати жалостан

$N_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{intr} / \text{Л} /}$

Једина Зорка држи се некако подједнако: пре се није много радовала, а сад се опет много не жалости (Мил. М. Ђ. 22, 35).

желети импф.

1. *имати осећање жеље (више пута) за неким, нечим*

$N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{tr} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Acc} /+ , - /}$

Знам да ме ти много волиш и да ме жениш. *Бар.* Жели баш ту хаљину (А).

2. *имати осећање жеље за неком активношћу*

$N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{tr} / \text{Л} /} + \text{C}^2(\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez})$
($\text{Ag}_1 = \text{Ag}_2$)

Желела је да сазна како се научио (А).

3. *имати осећање жеље за нечим, да се деси нешто*

$N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{tr} / \text{Л} /} + \text{да} + \text{СИ}^2$

Мајка је желела да јој син поново дође (А).

завидети импф

имати осећање зависти према некоме

а) $N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{intr} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Dat} /+ /}$

Не завидим ја, Андрија, ни цару у Стамболу а камо ли теби! (Весел. 17, 369).

б) $N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{intr} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Dat} /+ /} + N^3_{\text{Acc} /- /}$
// $\text{на} + N^3_{\text{Loc} /+ , - /}$

Далеко сам од тога да коме завидим ливачки успех (ШГл 1841, 1/7). Сви му завиде на тако лепој жени (А). Опаки људи завиде му на успеху (А).

задивити пф.

изазвати у некоме стање задивљености

а) $N^1_{\text{Nom} /+ , - /} + V_{\text{form tr} / \text{Л} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Acc} /+ /}$

Она је хтела данас да га задиви и успела је. *Јанк.* Господско држање једног шпањолског петла, мора сваког да задиви (Радић Ђ. 6, 26).

б) $N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{form tr} / \text{Л} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Acc} /+ /} + N^3_{\text{Instr} /- /}$

Бури [су] у рату ... својом ... издржљивошћу управо задивили сав свет (Пел. 1, 178).

задивити се пф.

наћи се у стању задивљености

$N_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{intr} / \text{Л} /}$

Каква је то била девојка да се толико задиви старица? *Ман.*

зажалили пф.

1. *стећи осећање сажалења према некоме*

$N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{tr} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Acc} /+ /}$

Осећала се сиротна, сама без игде икога, ко би је зажалио (Весел. 17, 324).

2. *наћи се у стању жалости, кајања због нечега*

$N^1_{\text{Nom} /+ /} + V_{\text{tr} / \text{Л} /} + N^2_{\text{Acc} /- /} \rightarrow \text{што} + \text{СИ}^2$

Зажалићеш то (А). (→ Зажалићеш ШТО СИ ТАКО ПОСТУПИЛА).

3. *наћи се у стању жалости за неким, нечим*

$N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/} + \text{за} + N^2_{\text{Instr } /+/-}$

Кад је мајка отишла, веома зажали за њом (А). Затим заједнички зажалише за старим, добрим земаном (Ћор. С. 10, 398).

4. *стећи осећање љутње према некоме* (уп. *љутити се* 2)

$N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/} + \text{на} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$

Да ти рекнем што за [удају], ко зна ... можеш после зажалити на ме. *Глиш.*

зажалити се пф.

изразити незадовољство према некоме

а) $N_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/}$

Кад се напи воде, уздахну чича Јордан и зажали се озбиљно. *Срем.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/} + N^2_{\text{Dat } /-/-} + \text{на} + N^3_{\text{Acc } /+/-}$

Није дуго оклевала пред пријатељицом, одмах јој се зажалила на сина (А). Свима су се зажалили на тежак положај (А).

заљубити се пф.

стећи осећање љубави према некоме

а) $N_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/}$

Заљубио се, а да није био свестан тога (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/} + \text{у} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$

Манчу [су] све девојке гледале и све се заљубиле у њега. *Срем*

Напомена: Глагол *заљубити се* не мора увек имати објекатску допуну, али се она подражава.

запрепастити пф.

изазвати у некоме стање запрепаћености

а) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$

Изрекао је толико лажи да нас је све запрепастио (А). Ако он убије Лазара, убиће и њега. И онда, Јелица опет неће бити његова. То га запрепасти и готово поколеба. *Вес.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-} + N^3_{\text{Instr } /-/-}$

Стало [му је] до тога ... да нас засени својом духовитошћу и запрепасти масом

научних појединости (Прод., Наши и страни, Бгд. 1949, 257).

запрепастити се пф.

наћи се у стању запрепаћености

$N_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/}$

Запрепастио се и дошло му да се прекрсти од чуда (Радић Д. 2, 19).

изненадити пф.

изазвати у некоме стање изненађености

а) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$

Баш си нас изненадио, нисмо ни сањали да ћеш и ти доћи (Змај 4). Има увек појединости које нас пријатно изненаде и узбуде (Андрић 5, 162).

б) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-} + N^3_{\text{Instr } /-/-}$

Богатством мисли и обиљем речи све нас је изненадио (А).

изненадити се пф.

наћи се у стању изненађености

$N_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/}$

Кад је ... мајстор Петар ... опазио Милку, изненадио се и обрадовао (Ћор. С., СКГЛ 16, 404).

изнервирати пф.

изазвати у некоме стање изнервираности

а) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-}$

Павлова сестра ме је опет изнервирала (А). Ово пројакхивање треба да загреје и умири коња, а не да га умори и изнервира. *Јах.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{form tr } /III/} + N^2_{\text{Acc } /+/-} + N^3_{\text{Instr } /-/-}$

Изнервирао ме је својим понашањем (А).

изнервирати се пф.

наћи се у стању изнервираности

$N_{\text{Nom } /+/-} + V_{\text{intr } /II/}$

Доста сам се изнервирао чекајући на то решење (Ред./РСАНУ/).

импресионирати импф. и пф.

изаз(и)вати у некоме стање задивљености, импресионираности

а) $N^1_{\text{Nom } +/ -, -} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/}$

Весна је била веома паметна и образована, заиста ме је импресионирао (А). Највише их је импресионирао велика морална предност Србије, јуначка дела њеног народа. *Цвиј.*

б) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/} + N^3_{\text{Instr } -/}$

Млади доктор импресионирао је суграђане својим великим знањем (А).

јадати импф.

изражавати јад, тугу

а) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{tr II}} + N^2_{\text{Acc } -/}$

Јада [Илић] своје јаде љубавне. *Нед.*

б) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{tr II}} + N^2_{\text{Dat } +/} + N^3_{\text{Acc } -/}$

Јада нам Илић своје јаде љубавне (А).

јадати се импф.

изражавати осећање незадовољства према некоме, нечему (уп. жалити се)

а) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}} + N^2_{\text{Dat } +/}$

Онај наредник ... јада ми се више пута због сиротиње (Сек. 2, 177).

б) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}} + \text{на} + N^2_{\text{Acc } +/ -, -}$

Некада се и сама свекрва јадала на сина. (А). Јадаше се на свој удес (Мат. 12, 202).

в) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}} + N^2_{\text{Dat } +/} + \text{на} + N^3_{\text{Acc } +/ -, -}$

Јада се [сељак] своме куму на многе свеце које мора да прославља. *Мил. Ж.* Јадала сам му се на свој положај (А).

г) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}} + \text{како/да} + \text{CI}^2$

И сви листом узавреше и почеше се јадати, како/да би их оволика глоба упропастила (Ил. Д. 3, 156).

д) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}} + N^2_{\text{Dat } +/} + \text{како/да} + \text{CI}^3$

Јада ми се како/да не може доћи (А).

једити импф.

изазивати у некоме стање једа, срибе

а) $N^1_{\text{Nom } +/ -, -} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/}$

Озбиљно, Фреди, не једи ми Ненада (Пос. Б. 3, 149). Најмања ситница једи ме (А).

б) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{form tr III}} + N^2_{\text{Acc } +/} + N^3_{\text{Instr } -/}$

Не једи ме глупим предлозима (А).

једити се импф.

1. *бити у стању једа, срибе*

$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}}$

Он се једио због те незгоде (Чол. 3, 135).

2. *имати осећање једа, срибе према некоме*

$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}} + \text{на} + N^2_{\text{Acc } +/}$

Теши ме само што замишљам да се он још више једи на мене. *Јак.*

кајати импф.

бити у стању патње, жалости због нечега

а) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}}$

Ако си се, кмете, огрешио, кајао веком док не докајао! *Букић.*

б) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{tr II}} + N^2_{\text{Acc } -/}$

Пред њиме старе грехове каје (Змај 1, 102).

в) $N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{tr II}} + N^2_{\text{Acc } -/} + N^3_{\text{Instr } -/}$

Испаштам ја, и дела тамна, што време свети, / Страдањем кајем горким и перем сузом својом (Марк. Д. 1, 18).

кајати се импф.

бити у стању жалости због неког свог поступка

$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}}$

Кажи им нека је просе, неће се кајати. *Вес.*

Напомена: У РСАНУ забележен је пример у коме је глагол *кајати се* допуњен конструкцијом ОД + Ген: *Ова се двојица чињаху да се кају од свог поступка* (Гар. И. 1, 351), али овај тип допуне стран је савременом говорнику.

кукати импф.

1. *испољавати стање душевног бола, жалости*

$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{intr II}}$

По вас дуги дан кука на глас и њена горка запевка ... разлиже се преко суседних плотова. *Рад. Д.*

2. *испољавати тугу, жалост за мртвим*

$N^1_{\text{Nom } +/} + V_{\text{tr II}} + N^2_{\text{Acc } -/}$

Око одра кукала га је жена (Поповић В., Вук 18, 212).

3. *изражавати снажно осећање жеље, потребе за неким, нечим*

$N^1_{Nom /+/-} + V_{intr /L} + \text{за} + N^2_{Instr /+/-}$

Ми већ одавно кукамо за једним таквим стручњаком. *Пол. 1958.* Већ четири године како кука за Београдом. *Срем.*

4. *изражавати осећање незадовољства према некоме* (уп. **жалити се** 2б)

$N^1_{Nom /+/-} + V_{intr /L} + \text{на} + N^2_{Acc /+/-}$

Кажем ти да знаш, да не кукаш на ме због младости. *Чол.*

куражити импф.

1. *чинити да се неко нађе у стању охрабрености* (уп. **храбрити**)

а) $N^1_{Nom /+/-} + V_{tr /III} + N^2_{Acc /+/-}$

Имамо ми прослављеног књижевника и ... академика што све нас смртне куражи и подстиче на рад (Доман 5, 324). У тренутку слабости те су нас мисли куражиле (А).

б) $N^1_{Nom /+/-} + V_{tr /III} + N^2_{Acc /+/-} + N^3_{Instr /-}$

По мом изласку из болнице куражио ме је лепим вестима (А).

2. *подстицати некога на неку активност*

$N^1_{Nom /+/-} + V_{tr /III} + N^2_{Acc /+/-} + \text{да} + \text{C}^1$

Они [листови] су нас отворено куражили да се ослободимо утицаја стране дипломатије (Јов. С. 8, 293).

Напомена: У последњем примеру лексема листови заправо представља метонимију. Иза ње крију се они који пишу за те листове, а то су, свакако, новинари, или изјаве других људи које су у њима објављене.

куражити се импф.

в. **куражити** 1

а) $N^1_{Nom /+/-} + V_{ref /III}$

Ја станем пуцати у таван, само да се куражим, а наравно добро се чувајући да кога не погодим (Лаз. Ј. 1, 157).

б) $N^1_{Nom /+/-} + V_{ref /III} + N^2_{Instr /-}$

Плашећи се реакције родитеља, несрећни младић куражио се мишљу да ће све бити добро (А).

ликовати импф.

испољавати радост, задовољство

а) $N^1_{Nom /+/-} + V_{intr /IV}$

Непријатељ опет ликује у својим извештајима, слави победе (Ков. Д. 1, 233).

б) $N^1_{Nom /+/-} + V_{intr /IV} + \text{над} + N^2_{Instr /+/-} // \text{од} + N^2_{Gen /-}$

Зар да је оставим љубави Сашиној, па да овај звекан ликује нада мном (БК 1898, 658). Ниједан песник није ликовао над већим тешкоћама него Милтон (Мил. В. 5, 16). Неосетно се расположили старији домаћини, а младеж ликовала од задовољства кад је наишао у кафану Гавра кочијаш (Радић Д. 6, 152).

в) $N^1_{Nom /+/-} + V_{tr /IV} + N^2_{Acc /-}$

Штампа ликоваше већ коначну ... победу (Шум. 1876, 29).

љубити импф.

1. *имати осећање љубави или наклоности према некоме, нечему*

$N^1_{Nom /+/-} + V_{tr /L} + N^2_{Acc /+/-}$

Ја те не љубим, нисам те никад ни љубила. *Срем.* Млади владика [Раде] љубио је науку (Нен. Јб. 28, 133).

2. *имати осећање љубави за нешто, да се деси нешто*

$N^1_{Nom /+/-} + V_{tr /L} + \text{да} + \text{C}^2 (\text{Ag}_1 \neq \text{Ag}_2)$

Стојан не би љубио да га неко претекне у звању (А).

3. *имати осећање љубави за неку активност, волети чинити нешто*

$N^1_{Nom /+/-} + V_{tr /L} + \text{C}^2 (\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez}) (\text{Ag}_1 = \text{Ag}_2)$

Веома љубим читати (А).

љутити импф.

изазивати у некоме стање љутње, гнева

а) $N^1_{Nom /+/-} + V_{form tr /III} + N^2_{Acc /+/-}$

Као да су се сви заклели да га љуте и да му не признаду заслуге! *Срем.* Сопственике и становнике палата љутило је присуство те мале куће (Макс. Д. 1, 106).

б) $N^1_{Nom /+/-} + V_{form tr /III} + N^2_{Acc /+/-} + N^3_{Instr /-}$

Заиста су га та деца љутила својим понашањем (А).

ЉУТИТИ се импф.

1. бити у стању љутње, гнева

$N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{intr}} \text{ ЛУ}$

И дуго би поштени старина викао и љутио се да га не опоменуше. *Вес.*

2. имати осећање љутње, гнева према некоме

$N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{intr}} \text{ ЛУ} + \text{на} + N_{\text{Acc}}^{2/+}$
Немој се љутити на сестру (А).

МИЛОВАТИ импф.

имати осећање љубави према некоме

а) $N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{tr}} \text{ ЛУ} + N_{\text{Acc}}^{2/+,-}$

Милујеш ли ти Аноку? *Лаз. Л.* Зоран милује науку (А).

б) $N_{\text{Nom}}^{1/+} + \text{не} + V_{\text{tr}} \text{ ЛУ} + N_{\text{Gen}}^{2/+}$

Он јој одговара да се не може женити, да не милује ни једне девојке (*Весел. 7, 125*).

МИЛОВАТИ се импф.

имати осећање љубави једно за друго

$N_{\text{Nom}}^{1/+} \text{ пл} + V_{\text{recipr}} \text{ ЛУ}$

Тако су се Јелица и Мићо миловали (А).

МРЗЕТИ импф.

1. имати осећање мржње према некоме, нечему

а) $N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{tr}} \text{ ЛУ} + N_{\text{Acc}}^{2/+,-}$

Од то доба су смртно мрзели оца мога, јер мишљаху да је он...узрок њиховој беди.

Дом. Мрзели су математику (А).

б) $N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{intr}} \text{ ЛУ} + \text{на} + N_{\text{Acc}}^{2/+,-}$

Најзад и сам Маринко ... поче на Марка мрзити (*Весел. 7, 148*). Мрзим на лаж и гадим се на њу (*Дан. Ђ. 12, 484*).

2. имати осећање мржње, одбојности према некој активности

а) $N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{tr}} \text{ ЛУ} + C^2(\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez})$
($\text{Ag}_1 = \text{Ag}_2$)

Мрзим да устајем рано (А).

б) $\text{bezi } V_{\text{intr}} \text{ ЛУ} + N_{\text{Acc}}^{1/+}$

Шта ће школа женским. Ја сам томе противан ... У цркву одем понекад кад ме не мрзи, али ја у школи немам посла (*Доман. 6, 489*).

в) $\text{bezi } V_{\text{intr}} \text{ ЛУ} + N_{\text{Acc}}^{1/+} + C^2(\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez})$ ($\text{Ag}_1 = \text{Ag}_2$)

Мрзи ме да палим свећу, а мислим да је скоро по ноћи. *Лаз. Л.*

МРЗЕТИ се импф.

имати осећање мржње једно за друго

$N_{\text{Nom}}^{1/+} \text{ пл} + V_{\text{recipr}} \text{ ЛУ}$

Услед разлика у верским схватањима ... поменуле две групе су се јако мрзеле (*Милој. Б. 2, 11*).

НАДАТИ се импф.

1. бити у стању надања

$N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{intr}} \text{ ЛУ}$

Немој бити тако депресиван. Треба се надати (А).

2. очекивати некога, да се нешто деси

$N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{intr}} \text{ ЛУ} + N_{\text{Dat}}^{2/+,-} \rightarrow \text{да} + C^2$

Још ове зиме се можете надати консулу. *Андр. И.* ($\rightarrow$ Још ове зиме можете се надати ДА ЋЕ КОНСУЛ ДОЋИ). Нисам се надао таквом дочеку (А). ($\rightarrow$ Нисам се надао ДА ЋЕ НАС ТАКО ДОЧЕКАТИ).

Напомена: Допуна у акузативу, уместо у дативу, као у примеру *Добро није, ја га се не надам* (НП Корд., 18), страна је савременом говорнику.

НЕРВИРАТИ импф. и пф.

изаз(и)вати у некоме стање нервозе, раздражљивости

а) $N_{\text{Nom}}^{1/+,-} + V_{\text{form tr}} \text{ ЛУ/ЛУ} + N_{\text{Acc}}^{2/+}$

Он ме увек нервира (Ред. /САНУ/). Свака га је жалба нервирала. *Чол.*

б) $N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{form tr}} \text{ ЛУ/ЛУ} + N_{\text{Acc}}^{2/+} + N_{\text{Instr}}^{3/-}$

Нервира ме својим ненајављеним посетама (А).

НЕРВИРАТИ се импф.

бити у стању нервозе, раздражљивости

$N_{\text{Nom}}^{1/+} + V_{\text{intr}} \text{ ЛУ}$

Миле се већ нервирао. *Јак.*

обожавати импф.

1. *имати осећање велике љубави према некоме, нечему*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / /} + N^2_{\text{Acc } /+ , -}$

Годинама је обожавао ту девојку и дивео јој се (А). Од природе романтична, она је обожавала уметност и љубав. Јанк.

2. *имати осећање велике љубави за неку активност*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / /} + C^2(\text{Inf } / \text{ да } + \text{Prez})$
($\text{Ag}_1 = \text{Ag}_2$)

Обожавала је да седи у башти и чита поезију (А).

3. *имати осећање поштовања према некоме, нечему*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / /} + N^2_{\text{Acc } /+ , -}$

Обожавали су ... владара (А). Стари народи су обожавали природне силе (А).

одушевити пф.

изазвати у некоме стање одушевљености, заноса

а) $N^1_{\text{Nom } /+ , -} + V_{\text{form tr } / / /} + N^2_{\text{Acc } /+ /}$

Тај нас ју човек све одушевио (А).
Одушевила ме је њена лепота (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{form tr } / / /} + N^2_{\text{Acc } /+ /} + N^3_{\text{Instr } /- /}$

Одушевио ме је својим великим трудом и неуморним радом (А).

одушевити се пф.

наћи се у стању одушевљености, заноса

а) $N_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / /}$

Публици није требало много па да се одушеви и запали. Јов. С.

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / /} + N^2_{\text{Instr } /+ , -}$

Одушевио се њоме и њеном лепотом (А).

оплакати пф.

1. *испољити жалост*

$N_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / /}$

Бусаше се у груди наричући тако тужно да сви оплакаше. Вес.

2. *испољити жалост за мртвим*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / /} + N^2_{\text{Acc } /- /}$

Ако погинеш, оплакаћемо те дивно. Љуб.

Напомена: У последњем примеру, у значењу под 2, појам у акузативу има обележје живо */- /*, али се именица покојник, у ствари, граматички понаша као живо */+ /*.

орасположити пф.

изазвати у некоме стање расположености

а) $N^1_{\text{Nom } /+ , -} + V_{\text{form tr } / / /} + N^2_{\text{Acc } /+ /}$

Да бих је орасположио, покушах да се шалим. Богдан. Његова жива прича све нас је орасположила (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{form tr } / / /} + N^2_{\text{Acc } /+ /} + N^3_{\text{Instr } /- /}$

Песмом ме је орасположио (А).

орасположити се

постати расположен

$N_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / /}$

Тражи где би се могао орасположити (А).

осећати импф.

1. *имати какво осећање*

а) $N_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / /}$

Уметник осећа јаче и дубље од осталих људи (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / /} + N^2_{\text{Acc } /- /}$

У том граду осећао је само тугу (А).

2. *имати какав предосећај*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / /} + \text{да} + \text{Cl}_{\text{obj}}^2$

Сви су осећали да ће се догодити нешто лоше (А).

осећати се импф

бити обузет каквим осећањем

а) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / /} + \text{Adj}^2_{\text{Instr } / \text{ Nom}}$

Гледајући своју ћерку, осећао се срећним и задовољним (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / /} + \text{Adv}^2$

Данас се осећам лоше (А).

охрабривати импф. и итер.

1. *чинити да се неко нађе у стању охрабрености*

а) $N^1_{\text{Nom } /+ , -} + V_{\text{tr } / / /} + N^2_{\text{Acc } /+ /}$

У том подухвату највише га је охрабривао отац (А). Та мисао нас је охрабривала (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / / /} + N^2_{\text{Acc } /+ /} + N^3_{\text{Instr } /- /}$

Болеснике су охрабривали добрим вестима (А).

2. *подстицати некога на неку активност*

$N^1_{\text{Nom } +/ -, -} + V_{\text{tr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Acc } +/ +} \text{ да} + \text{C}^3$
Њихова мајка нас је охрабривала да наставимо са радом (А). Уверење да ће бити боље охрабривало их је да истрају (А).

охрабривати се импф.

в. охрабривати 1

а) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}}$

Охрабривали су се и не слутећи несрећу (А).

б) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Instr } -/ -}$

Охрабривали смо се њиховим примером (А).

очајавати импф.

бити у стању очаја

$N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}}$

Марко, разочаран, стаде очајавати. Дом.

патити импф.

1. *бити у стању патње, моралне муке*

а) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}}$

Немојте га дирати, у тешком је душевном стању, веома пати (А).

б) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}} + \text{за} + N^2_{\text{Instr } +/ -, -}$

Годинама је патила за Милошем (А). Пати за изгубљеним временима (А).

в) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}} + \text{од} + N^2_{\text{Gen } -/ -}$

Пати од љубоморе (А).

2. *изазивати у некоме стање патње*

а) $N^1_{\text{Nom } +/ -, -} + V_{\text{form tr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Acc } +/ +}$

Кад [све] знате, онда 'волико патите и мене и дијете? Бан. Патио нас је страх да ће се десити нешто лоше (А).

б) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{tr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Acc } +/ +} + N^3_{\text{Instr } -/ -}$

Патила је [маћеха пасторку] глађу и голотињом. Н. прип. Вук.

патити се импф.

бити у стању патње, моралне муке

$N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}}$

Годинама се тако пати, али не жели ничију помоћ (А).

плакати

1. *испољавати тугу, жалост*

а) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}}$

И данас плачем сећајући се њихове несреће (А).

б) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}} + \text{над} / \text{за} + N^2_{\text{Instr } +/ -, -}$

Ти видиш пријатеља да плаче над својим пријатељем. Кнеж. Б. Целог века плаче над њиховом судбином (А). Годинама је плакала за тим младићем (А). Немој плакати за оним што не можеш имати (А).

2. *испољавати тугу, жалост за мртвим*

$N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{tr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Acc } -/ -}$

Плакало га мало и велико. НП Вук.

3. *имати снажно осећање жеље за неким, нечим*

$N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}} + \text{за} + N^2_{\text{Instr } +/ -, -}$

Иако га не жели ни видети, Марко плаче за Љубицом (А). Годинама плаче за Београдом и само у њему жели живети (А).

4. *изражавати осећање незадовољства према некоме (уп. жалити се)*

$N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}} + \text{на} + N^2_{\text{Acc } +/ +}$

Плаче на те сва Херцеговина. НП Вук.

Напомена: У примеру под 4. значењем именица Херцеговина има метонимијско значење: људи из Херцеговине.

плашити импф.

изазивати у некоме стање страха

а) $N^1_{\text{Nom } +/ -, -} + V_{\text{tr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Acc } +/ +}$

Тај ме човек веома плаши (А). Плаше ме ове лепоте јануарске, јер се бојим да их у априлу и мају не искијамо. Вес.

б) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{tr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Acc } +/ +} + N^3_{\text{Instr } +/ -, -}$

Учитељ нас је плашио батинама (А). Плаши нас учитељем (А).

плашити се импф.

1. *бити у стању страха, стрепње (уп. бојати се)*

а) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}}$

Немој се плашити, ја ћу ти помоћи (А).

б) $N^1_{\text{Nom } +/ +} + V_{\text{intr } \text{ЛП}} + N^2_{\text{Gen } +/ -, -} // \text{да} + \text{C}^2$

Они се мене плаше (А). Плашим се непланираних догађаја (А). Плашим се да ће Невена ипак погрешити (А).

2. *имати осећање забринутости, стрепње за некога или нешто* (уп. **бринути се** 2)

$$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / \text{II} /} + \text{за} + N^2_{\text{Acc } /+ , - /} \rightarrow \text{да} + \text{CI}^2$$

Плашим се за тебе. Сувише си осетљива (А). (→ Плашим се ДА СЕ ТЕБИ НЕШТО НЕ ДЕСИ). Не плашим се ја за живот, да знаш! Нисам ја кукавица. *Пос. Д.* (→ Не плашим се ДА ЋУ ИЗГУБИТИ ЖИВОТ).

3. *не усуђивати се чинити нешто*

$$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / \text{II} /} + \text{C}^2(\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez}) (\text{Ag}_1 = \text{Ag}_2)$$

Плаши се признати истину (А).

Напомена: У значењу под 2 углавном се имплицира реченична допуна. Номинална допуна у том случају функционише као врста кондензатора

постидети се пф.

наћи се у стању постиђености

а) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / \text{II} /}$

Нехотично, видећи себе у огледалу, рече сам себи: „Секретар“, па се онда постиди. *Лаз. Л.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / \text{II} /} + N^2_{\text{Gen } /+ , - /}$

Постидела се неваспитане другарице (А). Ружица се постидела своје беде (А).

постидити пф.

изазвати у некоме стање постиђености

а) $N^1_{\text{Nom } /+ , - /} + V_{\text{form tr } / \text{III} /} + N^2_{\text{Acc } /+ /}$

[Жене] умеју ... да дочекају противника плотуном из пушака и да постиде поколебане редове. *Мил. В.* То га је питање постидило (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{form tr } / \text{III} /} + N^2_{\text{Acc } /+ /} + N^3_{\text{Instr } /- /}$

Отац је желео да Марка постиди тим питањем (А).

поштовати импф.

имати осећање поштовања према некоме, нечему

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / \text{II} /} + N^2_{\text{Acc } /+ , - /}$

Он кума не поштује. *Вес.* Уредник се држао начела да треба, што је могућно више, поштовати текст и навике самих песника. *Ант. 2.*

поштовати се импф.

1. *имати осећање поштовања према себи*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{refl } / \text{II} /}$

Ко хоће да га други људи поштују, ваља најпре сам да се поштује. *Н. Посл. Вук.*

2. *имати осећање поштовања једно према другом*

$N^1_{\text{Nom } /+ , \text{pl} /} + V_{\text{recipr } / \text{II} /}$

Ти људи се веома поштују (А).

прежалити пф.

1. *не бити више у стању туге, жалости због некога, нечега*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / \text{II} /} + N^2_{\text{Acc } /+ , - /}$

Многа удовица жалила је и прежалила свога домаћина. *Глиш.* Прежалила је бисере и накит (А).

2. *немати више осећање љубав према некоме*

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{tr } / \text{II} /} + N^2_{\text{Acc } /+ /}$

Нека крха врат кад хоће, није ми више син, прежалио сам га. *Сек.*

презати импф.

бити у стању бојазни, страха, стрепње

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / \text{II} /} + \text{од} + N^2_{\text{Gen } /+ , - //} + \text{пред} + N^2_{\text{Instr } /+ /}$

Презао је од људи (А). Коњ је презао од изваљеног корења. *Андр. И.* Охолост га је толико понела да није презао ни пред ким (А).

презати се импф.

в. презати

$N^1_{\text{Nom } /+ /} + V_{\text{intr } / \text{II} /}$

Све се презам, све ме плаши тмина. *Митр.*

презирати импф.

имати осећање презира према некоме, нечему

$N^1_{\text{Nom /+/, -/}} + V_{\text{tr /Л/}} + N^2_{\text{Acc /+/, -/}}$

Презире родитеље, породицу и све пријатеље и зато је заувек отишла из тог примитивног места (А). Презире живот (А).

презирати се импф.

имати осећање презира једно за друго

$N_{\text{Nom /+/, pl/}} + V_{\text{recipr /Л/}}$

Њихови родитељи не само да се нису поштовали него су се штавише презирали (А).

пренеразити пф.

изазвати у некоме стање пренеражености, изненађености, запрепашћености

а) $N^1_{\text{Nom /+/, -/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}}$

Ова девојка нас је све пренеразила (А). Промена коју јој опазих на лицу пренерази ме. *Нед.*

б) $N^1_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}} + N^3_{\text{Instr /-/}}$

Ова жена нас је пренеразила својим сулудим идејама (А).

пренеразити се пф.

наћи се у стању пренеражености, изненађености, запрепашћености

$N_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{intr /Л/}}$

Испрва се збуни, пренерази...а затим јој ударише сузе. *Нуш.*

претрнути пф.

наћи се у стању страха, запањености, запрепашћености

а) $N_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{intr /Л/}}$

У један пут шкљоцну брава ... Ја претрнух. *Лаз. Л.*

б) $N^1_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{intr /Л/}} + \text{од} + N^2_{\text{Gen /-/}}$

Софка која била навикнула на толики сјај, ипак чисто претрну [од скупог поклона]. *Станк.*

разјарити пф.

изазвати у некоме стање јарости, гнева

а) $N^1_{\text{Nom /+/, -/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}}$

Весна је разјарила ионако нервозну мајку (А). Та ... примедба потпуно разјари старицу. *Андр. И.*

б) $N^1_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}} + N^3_{\text{Instr /-/}}$

Разјарио је оца својом брзоплетошћу (А).

разјарити се пф.

наћи се у стању јарости, гнева

$N_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{intr /Л/}}$

Обрад се разјарио, из разрогаченог ока кануо му срдити поглед. *Рад. Д.*

разочарати пф.

изазвати у некоме стање разочараности, незадовољства

а) $N^1_{\text{Nom /+/, -/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}}$

Разочарали бисмо свет ... *Ђос. Д.* Када те живот болно разочара ... *Дуч.*

б) $N^1_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}} + N^3_{\text{Instr /-/}}$

Разочарала нас је избором новог мужа (А).

разочарати се пф.

наћи се у стању разочараности, незадовољства

а) $N_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{intr /Л/}}$

После тог неуспеха Јован се био мало разочарао (А).

б) $N^1_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{intr /Л/}} + \text{у} + N^2_{\text{Acc /+/, -/}}$

Разочарао се у пријатеље, па и у љубав (А).

растужити пф.

изазвати у некоме тугу, жалост

а) $N^1_{\text{Nom /+/, -/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}}$

Она је несрећна па је и нас растужила (А). Обузе је ... горко кајање. Растужило је ово тихо јесење време. *Срем.*

б) $N^1_{\text{Nom /+/}} + V_{\text{form tr /ЛЛ/}} + N^2_{\text{Acc /+/}} + N^3_{\text{Instr /-/}}$

Растужио нас је својим одласком (А).

растужити се пф.

постати тужан, жалостан

а) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} /$

И ја сам покушао једном ... да се својски растужим, па да процвилим у ритму. *Ант.*

2.

б) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + \text{над} + N_{Instr}^{2} /+ , - /$

Сви су се растужили над њим и његовом судбином (А).

сажалити пф.

стећи осећање сажалења према некоме

$N_{Nom}^{1} /+ / + V_{tr} / \text{л} / + N_{Acc}^{2} /+ /$

Иво сажали младића, а...догађај га... потре-
се. *Поп.*

сажалити се пф.

1. *стећи осећање сажалења, сами-
лости према некоме, нечему*

а) $bezl\ V_{intr} / \text{л} / + N_{Dat}^{1} /+ /$

Чисто ми се сажали кад га видех...као неко сироче. *Глиш.*

б) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + \text{над} + N_{Instr}^{2} /+ , - /$
 $//\text{на} + N_{Acc}^{2} /+ /$

Моја мајка, добра жена, сажалила се над тим људима и њиховом несрећном судбином (А). Сажалила сам се на Бојану (А).

2. *постати жалостан*

$N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} /$

Умјесто да га то обрадује, он се још више сажали. *Поп.*

срдити се импф.

1. *бити у стању срдње, љутње*

$N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} /$

Није се мање од Карађорђа срдио ни цар Александар кад је чуо шта је урађено у Влашкој. *Нов.*

2. *имати осећање срдње, љутње према некоме*

$N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + \text{на} + N_{Acc}^{2} /+ /$

А ти се иначе не срдих на мене? – Боже сачувај! *Трифк.*

стидети се импф.

1. *бити у стању стида, срама*

а) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} /$

Немојте је задиркивати! Зар не видите да се стиди (А).

б) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + N_{Gen}^{2} /+ , - /$

Јован се стиди своје вулгарне и неотесане жене (А). Није он ни тако лош. Знам да се стиди својих поступака (А).

2. *не усуђивати се чинити нешто*

$N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + C^2 (\text{Inf} / \text{да} + \text{Prez})$
($Ag_1 = Ag_2$)

Ви бисте се стидели тако што рећи. *Лаз. Л.*

страховати импф.

бити у стању страха, бојазни

а) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} /$

Веома је нервозан и стално страхује (А).

б) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + \text{од} + N_{Gen}^{2} /+ , - /$
 $\rightarrow \text{да} + C^2$

Као деца страховали смо од тог чудног и несвакидашњег човека (А). Ишла је стално крај мене и викала страшно ... а ја сам страховала да ме не удари. *Рист.* ($\rightarrow$ А ја сам страховала ОД УДАРЦА)

2. *имати осећање забринутости, стрепње за некога или нешто* (уп. **бринути се 2**)

$N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + \text{за} + N_{Acc}^{2} /+ , - / \rightarrow \text{да} + C^2$

Командир је највише страховао за коње. *Јак.* ($\rightarrow$ Командир је највише страховао ДА СЕ КОЊИМА НЕШТО НЕ ДОГОДИ).
Страховали смо за њихов живот (А). ($\rightarrow$ Страховали смо ДА НЕ ИЗГУБЕ ЖИВОТ).

стрепети импф.

1. *бити у стању стрепње, бојазни страха, узнемирености*

а) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} /$

Никада није мирна, стално стрепи (А).

б) $N_{Nom}^{1} /+ / + V_{intr} / \text{л} / + (\text{од}) + N_{Gen}^{2} /+ , - /$
 $\rightarrow \text{да} + C^2$

Мариновићева влада највише је стрепила од два човека. *Јов. С.* Стрепим од неизвесности (А). Стрепим да ће вам се догодити нешто лоше (А).

2. *имати осећање забринутости, стрепње за некога или нешто* (уп. **бринути се 2**)

$N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{intr } /-} + \text{за} + N^2_{\text{Acc } /+, -/} \rightarrow \text{да} + \text{CI}^2$

Стрепим за вас и ваш положај у предузећу (А). (→ Стрепим ДА ЋЕ ВАМ СЕ ДОГОДИТИ НЕШТО ЛОШЕ И ДА ЋЕТЕ ИЗГУБИТИ ПОЛОЖАЈ У ПРЕДУЗЕЋУ).

Напомена: Лексему *влада* у примеру под 16 треба третирати као метонимију, замену за појам људи који чине владу.

трпети импф.

1. *имати мучно, тескобно осећање, осећање моралне, душевне боли, патње*

а) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{intr } /-}$

Сине...Трпела сам – и праштам ти; трпео си – и опрости ми! *Вес.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /-}$

Већ одавно трпимо патњу (А).

2. *имати осећање нетрпељивости према некоме*

$N^1_{\text{Nom } /+} + \text{не} + V_{\text{tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /+}$

Снаху не трпи јер ју је син узео против њене воље. *ЛМС 1951.*

трпети се импф.

имати осећање нетрпељивости једно према другом

$N^1_{\text{Nom } /+, \text{pl}} + \text{не} + V_{\text{recipr } /-}$

Јетрве се не трпе (А).

туговати импф.

бити у стању туге

а) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{intr } /-}$

Не тугујте, радујте се рају који вам је обећан. *Селим.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{intr } /-} + \text{за} + N^2_{\text{Instr } /+, -/}$

Немој туговати за мнош, брзо ћу се вратити (А). Она и даље тугује за тим градом (А).

уважавати импф.

имати осећање уважавања, поштовања према некоме, нечему

$N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /+, -/}$

Ваљевски Турци [су] мога оца... уважавали. *Нен. М.* Уважавам твој труд (А).

уважавати се импф.

1. *имати осећање уважавања за себе*

$N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{refl } /-}$

Требало је мање волети себе а више се уважавати. *Уск.*

2. *имати осећање уважавања једно за друго*

$N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{recipr } /-}$

Ти људи се веома уважавају (А).

узбудити пф.

изазвати у некоме стање узбуђености, узнемирености, узрујаности

а) $N^1_{\text{Nom } /+, -/} + V_{\text{form tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /+}$

То дете их је све веома узбудило (А). [Дискутовали смо] о свему што може да узбуди духове. *Пон. Ј.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{form tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /+} +$

$N^3_{\text{Instr } /-}$

Милош нас је узбудио својим опасним питањима (А).

Напомена: У другом примеру под а) лексема *духови* односи се на људе.

узбудити се пф.

наћи се у стању узбуђености, узнемирености, узрујаности

а) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{intr } /-}$

У том тренутку Весна се силно узбудила (А).

б) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{intr } /-} + (\text{од}) + N^2_{\text{Gen } /-}$

Публика се узбудила од мојих речи (А).

узрујати пф.

изазвати у некоме стање узрујаности, узбуђености, узнемирености

а) $N^1_{\text{Nom } /+, -/} + V_{\text{form tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /+}$

Та жена ме увек без потребе узруја (А). Отац не одговори ништа...и то је дирну и узруја. *Мил. В.*

б) $N^1_{\text{Nom } /+} + V_{\text{form tr } /-} + N^2_{\text{Acc } /+} +$
 $N^3_{\text{Instr } /-}$

Узрујаћеш ме лошим вестима (А).

узрујати се

наћи се у стању узрујаности, узбуђености, узнемирености

$N_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{intr}} \text{ III/}$

Београд се сав узрујао. *Јов. С.*

Напомена: У наведеном примеру лексема Београд има метонимијско значење: људи који живе у Београду, Београђани.

храбрити импф.

1. *чинити да се неко нађе у стању охрабрености*

а) $N^1_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{tr}} \text{ III/} + N^2_{\text{Acc}} /+/-/$

Могу ја, храбрила ме је мило. *Станк.*
Њене речи су ме храбриле (А).

б) $N^1_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{tr}} \text{ III/} + N^2_{\text{Acc}} /+/-/ + N^3_{\text{Instr}} /-/$
Храбрила нас је песмом (А).

2. *подстицати некога на неку активност*

$N^1_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{tr}} \text{ III/} + N^2_{\text{Acc}} /+/-/ + \text{да} + \text{Ct}^3$
Храбрила нас је да истрајемо (А).

храбрити се пф.

Извори

Речник српскохрватскога књижевног језика, Матица српска–Матица хрватска, Нови Сад – Загреб. (Матица српска–Матица хрватска 1-3, Матица српска 4–6). (1967-1976).

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Српска академија наука и уметности (1959-2001). Београд.

Литература

Апресјан, Ј. Д. (1974). *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*. Москва: Издательство „Наука“.

Апресјан, Ј. Д., Палл, Э. (1982). *Русский глагол – венгерский глагол. Управление и сочетаемость*. Будапешт.

Белић, А. (1941). *О језичкој природи и језичком развоју. Лингвистичка испитивања*. Београд: Српска краљевска академија.

Бережан, С. Г. (1984). *Обусловленность словарного значения глагола его грамматическими особенностями. Слово в грамматике славяне*. Москва: Издательство „Наука“, 51-59.

Виноградова, В. Н. (1984). *Лексическая сочетаемость в словаре и тексте. Слово в грамматике славяне*. Москва: Издательство „Наука“, 176-180.

Гортан-Премк, Д. (1971). *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога.

Гортан-Премк, Д. (1977). *О неким питањима двојачке глаголске рекције. Јужнословенски филолог*, XXXIII, св. 1-2. Београд, 237-246.

в. храбрити I

а) $N_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{refl}} \text{ III/}$

Покушао сам се храбрити, али нисам успео (А).

б) $N^1_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{refl}} \text{ III/} + N^2_{\text{Instr}} /-/$

Загледао [се] у ону гомилу што се видно храбрила последњом ... вешћу. *Вас.*

в) $N_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{recipr}} \text{ III/}$

У најтежим тренуцима људи су се међусобно храбрили (А).

г) $N^1_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{recipr}} \text{ III/} + N^2_{\text{Instr}} /-/$

Борци су се храбрили тапшањем по рамену (А).

ценити пф.

имати осећање поштовања према некоме, нечему

$N^1_{\text{Nom}} /+/-/ + V_{\text{tr}} \text{ II/} + N^2_{\text{Acc}} /+/-/$

Народ који не цени своје велике људе, не заслужује ни да их има! *Срем.* Ценим твој труд (А).

- Грицкат, И. (1973). Из проблематике прелазности српскохрватских глагола. *Јужнословенски филолог*, XXX, 1-2. Београд, 297-303.
- Ђукановић, Ј. (1991). Примена модела валентности у српскохрватској лексикографији. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, год. XX, бр. 2. Београд, 191-199.
- Енгел, У (1980). Способност везивања језичких елемената и поређење језика. Семантички проширен појам валентности и његова применљивост у контрастивној лингвистици. *Зборник радова Института за стране језике и књижевности*, св. 1, Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности, 35-63.
- Енгел, У., Микић, П. (1982). Валентност глагола у речницима. *Зборник радова Института за стране језика и књижевност*, бр. 4. Нови Сад: Институт за стране језике и књижевност, 287-291.
- Ивић, М. (1995). Исказивање директног објекта у (стандардном) српскохрватском. *Лингвистички огледи*. Београд: Словограф, 113-136.
- Ивић, М. (1972а). О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи. *Зборник за језик и књижевност*, I. Титоград, 27-32.
- Ивић, М. (1972б). Проблематика српскохрватског инфинитива. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XV/2. Нови Сад: Матица српска, 115-138.
- Иричанин, Г. (1997). Валентност и речник – контрастивно поређење (намачки – српски) према депенденцијалном граматичком моделу манхајмске школе на примерима глагола са препозиционалном допуном. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26, бр. 2. Београд, 441-448.
- Киршова, М. (1997). Нека запажања поводом структуре рекцијског речника. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, год. 26, бр. 2. Београд, 433-439.
- Лалевић, М. С. (1957). О појавама везаним за глаголску рекцију. *Наш језик*, год. VIII, бр. 7-10. Београд, 251-258.
- Микеш, Меланија и Јунгер, Ференц (1979). Рекцијски односи у глаголској синтагми. *Контрастивна граматика српског и мађарског језика*, В. Нови Сад: Институт за мађарски језик, књижевност и хунгаролошка истраживања Филозофског факултета у Новом Саду.
- Михајловић, Ј. (1998). Рекција у двојезичним речницима руског и српског језика. *Славистика*, год. II. Београд, 162-168.
- Мразовић, П. (1979). Развој теорије граматике зависности. *Грамматичка теорија, контрастивне студије и настава страних језика*, св. 1, Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности Филозофског факултета, 7-67.
- Мразовић, П., Вукадиновић, З. (1990). *Грамматика српскохрватског језика за странце*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића; Нови Сад: Добра вест.
- Мухин, А. М. (1984). Переходные глаголы, словари и грамматика. *Слово в грамматике славяне*. Москва: Издательство „Наука“, 106-112.
- Мухин, А. М. (1987а). Валентность и сочетаемость глаголов. *Вопросы языкознания*, 6. Москва, 52-64.
- Мухин, А. М. (1987б). *Системные отношения переходных глагольных лексем (на материале английского и русского языков)*. Ленинград: Издательство „Наука“.
- Петровић, В. (1986). Принципи за израду речника глаголских допуна у српскохрватском језику. *Књижевност и језик*. 3-4, Београд, 10-17.

- Петровић, В., Дудић, К. (1989). *Речник глагола са допунама*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Петровић, В. (2000). Алтернативност предлошког и беспредлошког објекта у српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1. Београд, 113-121.
- Самарија, М. (1986). Допуне у савременом хрватском књижевном језику. *Радови Завода за славенску филологију*, 21, Загреб, 1-32.
- Самарија, М. (1987). Четири питања о бити валентности. *Радови Завода за славенску филологију*, 22. Нови Сад, 85-107.
- Станојчић, Ж., Поповић, Љ. (1992). *Граматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Тенџер, Л. (1988). *Основе структурног синтаксиса*. Москва: „Прогресс”.
- Тополињска, З. (1996). „Падеш” и глаголски род” – две стратегије граматикализације односа између „предиката” и његових „аргумента”. *Јужнословенски филолог*, LII. Београд, 1-9.
- Тополињска, З. (2002). Шта тражим у речнику? *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ. – Нови Сад: Матица српска, 33-37.

Gordana Štrbac

A SMALL VALENCE DICTIONARY OF EMOTIONAL VERBS

Summary

The valence of verb has the most important rule in organizing the sentence. Therefore, it is necessary to explore this problem and describe the verbal valence in some kind of dictionary.

This article offers a model for presenting the verbal valency. In this model valence formula and definition of verb's meaning reflect the appropriate semantics structure.

Valence dictionary of emotional verbs can be useful in lexicography work and comparative linguistic researches

NAZIVI ZANIMANJA U ŽARGONU

*Rađeno pod rukovodstvom
prof. dr Vere Vasić*

SAŽETAK

Žargonizmi kao leksičke jedinice jednog specifičnog sociolekta nastaju derivacijom ili semantičkim transformacijama (metaforom, metonimijom, sinegdohom). Na osnovu primera ekscerpiranih iz rečnika žargona analizirani su tvorbeni modeli naziva zanimanja u žargonu s ciljem da se utvrdi da li oni odražavaju psihosocijalne stavove prema pojedinim zanimanjima odnosno prema onima koji se tim zanimanjem bave.

KLJUČNE REČI: žargon, žargonizam, sufiksna derivacija, nomina professionis

1. Uvod

Socijalnim raslojavanjem jezika nastaju socijalni dijalekti koji reflektuju razlike između pojedinih društvenih grupa. Kako je žargon proizvod socijalnog raslojavanja, dakle sociolekt, u zavisnosti od grupe koja se njime obično koristi razlikuje se đački žargon od studentskog, vojničkog, sportskog, žargona narkomana, kriminalaca i drugih.

Iako se o žargonu dosta piše u poslednje vreme, različita su shvatanja samog termina žargon, počevši od onog da je to elitni vokabular jednog društvenog sloja ili struke (Klajn 1996), a argo ili sleng supstandardni varijetet s obavezanim komponentama afektivnosti i pejorativnosti, do onog profesora Ranka Bugarskog (Bugarski 2003) koji kaže da je žargon jezik u malom, da se razlikuje stručni, subkulturni, omladinski tip žargona. On dalje ističe da je za stručne žargone karakteristična šablonska i pretenciozna upotreba stručnih naziva, a da nasuprot njima subkulturni i omladinski žargon karakterišu kreativno i živopisno stvorene reči.

Predmet ovog rada su žargonizmi kojima se imenuju zanimanja ljudi. Imenice tipa nomina professionis su podgrupa tvorbeno-semantičke kategorije agentivnih imenica čiju tvorbenu osnovu najčešće čini glagol ili, ređe, imenica. Cilj je bio da se utvrde tvorbeni mehanizmi naziva zanimanja koja podležu žargonizaciji, kao i to da li žargonizmi iz ove semantičke grupe odražavaju stav njihovih tvoraca i onih koji ih upotrebljavaju prema određenim zanimanjima.¹

Žargon karakteriše specifična upotreba postojećih reči i građenje novih reči, često s ciljem da se one učine nerazumljivim onima koji nisu pripadnici određene grupe. Žargonizmi se grade po obrascima jezika kom žargon pripada, ali tako što se koriste žargonizovani ili izvorno žargonski sufiksi. Termini žargonizacija i žargonizovani sufiksi ovde se upotrebljavaju u onom značenju u kom ih koristi Bugarski. Pod žargonizacijom on podrazumeva «pojavu nove produktivnosti starih imeničkih sufiksa, kao i pojavljivanje

¹ Građa je prikupljena iz četiri rečnika žargona, od kojih dva, Imamijev i Gerzićev, predstavljaju savremeni beogradski žargon (up. Izvori).

novih sufiksa i drugih formanata, čiji su rezultat stilski markirane lekseme sa ekspresivnim familijarno-žargonskim senčenjem.» (Bugarski 2003: 17).

Među žargonizmima koji znače osobu koja se bavi određenom profesijom ima onih sa oblikom za muški i ženski rod (*profander/profanderka*), samo za muški rod (*giljos*), samo za ženski rod (*stjuca*).

Najfrekventnije su sufiksarne izvedenice, kompozite su nešto ređe, slede reči sa metatezom slogova i sufiksarne izvedenice od redukovane osnove. U sferi naziva zanimanja uočljiva je igra reči i ironija, takođe i semantička derivacija.

2. Sufiksi

sufiks -ac/-avac : -ka

Od glagolske ili imeničke osnove i sufiksa -ac nastaju žargonizmi: *fizikalac*, *čukac*, *terenac*, *resavac*, *surčinac*, *tonac*; od pridevske osnove: *socijalac*, *plavac*, *specijalac*; od sufiksa -avac i glagolske ili imeničke osnove *šljakavac*, *kucavac*; *keravac*. Od redukovane imeničke osnove nastaju *cajac*, *micajac*, a od abrevijatura i nastavka dobijamo *debejca*, *debeovca*, *mupovca* i *otovca*. Jedina imenica ženskog roda je *otovka*, koja stoji naspram nastavnika OTO-a.² Žargonizmi *socijalac*, *specijalac*, *terenac* su pokazatelji univerbizacije kao jednog od tvorbenih modela u savremenom srpskom jeziku.³ Ipak, možemo reći da se neke lekseme izdvajaju kao neologizmi i da su deo govornog standarda: *debeovac*, *mupovac*, *specijalac*.

sufiks -aš

Sufisk -aš je vrlo produktivan; pomoću njega se grade mnoge imenice sa značenjem životinja i predmeta, pripadnika određene grupe, sportske discipline, sledbenika muzičkog ili političkog pravca i bolesnika.

Žargonizmi sa oznakom muškog roda nastali pomoću ovog sufiksa i imeničke osnove nemaju ženske parnjake. Po ekspresivnosti se izdvajaju oni koji nastaju dodavanjem žargonizovanog sufiksa na osnovu stranog porekla kao što su: *ringaš* – prodavac lažnih zlatnih prstenova, *haubaš* – ulični prodavac knjiga koji knjige drži na haubi; zatim žargonizmi kojima se imenuje policajac: *čoškaš* – ulični policajac, *tabanaš*, *murjaš*, *murijaš*; periferijski ugostitelj: *čardaš*; čuvar parka: *zelenáš*; filmski radnik: *filmaš* naspram starijeg *filmadžija*, korišćenog često podrugljivo, zatim *kontraš* – kondukter, i novije *primenjaš* – student Akademije primenjenih umetnosti. Metaforizacijom nastaje *jeguljaš* – preprodavac droge. Žargonizam *zelenáš* homomorfan je sa imenicom *zelenáš* koja, sa kvalifikatorom pejorativno, označava onoga koji daje novac uz veliku kamatu. Žargonsko značenje izvedeno je iz seme boje.

sufiks -džija:

Od imeničkih osnova nastaju sledeće reči: *čukadžija* – časovničar, *koladžija* – inženjer, *koverdžija* – poštar, *krofnadžija* – čovek koji prodaje krofne na plaži, *kučadžija* –

² Naziv predmeta Opštetehtničko obrazovanje zamenjeno je nazivom Tehničko obrazovanje, te izostaju leksikalizacije ovog pojma u savremenom žargonu, primere beleži jedino Andrić.

³ Pod univerbizacijom smatra se proces u kome nastaju prosta imena prema postojećim složenim imenima. Ovaj proces se ostvaruje sufiksnom derivacijom jednog od članova složenog imena pri čemu se ostali članovi izostavljaju (Ristić 1995:125-133).

čovjek koji šeta psa, *liftadžija* – čovjek koji popravlja liftove, *pumpadžija* – čovjek koji toči benzin, zatim *televizadžija*, *vodovodadžija*. Jedina imenica ženskog roda je *krofnadžijka*, koju rečnici ne beleže. Spoj sufiksa -džija i osnove različitog porekla (domaće ili strane) doprinosi šaljivom i ironičnom tonu dobijenih žargonizama.

sufiks -ak:

Kada su u pitanju žargonizmi kojima se imenuju nosioci pojedinih zanimanja, a grade se sufiksom -ak/-jak, tada je najuočljivija univerbizacija. Od imeničke ili pridevske osnove i sufiksa nastaju sledeće reči: *bezbednjak*, *civilnjak*, *divljak*, *istražnjak*, *kestenjak*, *murjak*, *poslovnjak*, koje sve imaju oznake muškog roda, dok samo kod imenice *kućnjak* (kućna pomoćnica) dolazi do neslaganja između prirodnog i gramatičkog roda.

sufiks -ar:

Sufiks -ar je jedan od najproduktivnijih sufiksa, označava, između ostalog i nosioce zanimanja, pa tako i u žargonu nastaju imenice: *čoškár*, *drotar*, *dugar* – kondukter, *krivičar*, *kučkar*, *prašinar*, *šljakar*. Prema semi mesta na kom obavljaju radnju nastaje *čoškár* žargonizam koji imenuje policajca pozornika. Sinonimne imenice su *kučkar* / *kučkadžija*, *šljakar* / *šljaker* / *šljakator* / *šljakaroš* / *šljakavac*, *čoškaš* / *čoškár*. Neki oblici su karakteristični za starije stanje (*šljakar*, *šljakavac*, *čoškaš*, zabeleženi su u Andrićevom rečniku), dok su sufiksi -er, -ator, -aroš sa značenjem zanimanja zabeleženi u Gerzićevom i Imamićevom rečniku koji registruju savremenije stanje u žargonu.

sufiks -er:

Sufiks -er se dodaje na imeničke osnove, domaćeg ili stranog, porekla: *šljaker*, *kasaper*, *bajker*, *drover*, *skrečer*, *striper*, *štreber*. Naspram *štrebera* stoji imenica ženskog roda (*štreberka*), dok ostale imenice nemaju ženske korelate, ali bi se oni mogli graditi dodavanjem sufiksa na celu osnovu koju predstavlja imenica muškog roda. Žargonizam *striperka* iako naizgled ima u osnovi muški korelativ *striper* – crtač stripova, ima sasvim drugo značenje – igračicu u striptiz klubovima.

sufiks -lo:

Sufiks -lo se u žargonskoj upotrebi dodaje na glagolsku tvorbenu osnovu, ekspresivno obeleženu, te tako nastaju imenice: *piskaralo* – novinar, *njuškalo* – agent, *mazalo* – slikar. Iako su prirodnog muškog roda, gramatičkog su srednjeg. Kao što su *debeovac*, *mupovac* deo kolokvijalnog govora, tako je i imenica *piskaralo* ekspresivna i odlika ne samo žargonske upotrebe. Osnova glagola *piskarati* svojom ekspresivnošću daje podrugljiv ton reči *piskaralo*, a to je slučaj i sa žargonizmima *njuškalo* i *mazalo*.

sufiks -os:

Sufiks -os, španskog porekla, vrlo je produktivan u stvaranju žargonskih izraza. Pomoću njega mogu se graditi imenice tipa nomina attributiva, nomina agentis, imenice kojima se označava deo ljudskog tela i etnici. Njime se grade i žargonizmi tipa nomina professionis: *brljós*, *đubós* – đubretar, *daktós* – daktilografinja, zatim *giljós*, *fizikos*, *fizós*, *hemos*, *pajkos*, *poštariłos*, *zuzós*. Uglavnom se dodaju na redukovanu osnovu, sve

imaju gramatički muški rod, a kod dve imenice koje se odnose na osobu ženskog pola, *daktos*, *zuzos* (kućna pomoćnica) ne poklapaju se gramatički i prirodni rod.

sufiks -iška:

Sufiks -iška je još jedan izvorno žargonski sufiks koji daje šaljiv ton izvedenicama. Sa značenjem nosioca zanimanja beleže se: *poštariška* i *šoferiška*. Bugarski beleži još jedan: *panduriška*.

Ostali sufiksi kojima se grade žargonizmi sa značenjem nosioca zanimanja nisu produktivni. Nazivi za žensku osobu koja se bavi određenim zanimanjem izvode se pomoću sufiksa -uša, -kinja, -ica, -ulja, -aljka. Od imeničke osnove i sufiksa -uša nastaje žargonizam pejorativnog značenja *šalteruša* – šalterska službenica. U analiziranoj građi sa sufiksom -kinja zabeležena je samo imenica *matiškinja* – nastavnica matematike. Sufiksima -ulja i -aljka grade se samo imenice ženskog roda tipa nomina attributiva, ali i žargonizmi kojima se označava ženska prostitucija. Ova oblast je obeležena velikim brojem sinonima: *cavulja*, *droculja*, *ravulja*, *cepaljka*, *češaljka*, *drmaljka*, *fufica*, *fuksica* i drugim. Još jedno zanimanje označeno je pomoću ovog sufiksa, *pevaljka*, te je tako napravljena sjajna razlika između pevačice i kafanske pevačice, ili izvođačice folk-muzike. Od adaptirane osnove engleskog porekla i sufiksa -ka nastaju nazivi zanimanja: *denserka* – plesačica, *striperka* – striptizeta, a po analogiji i *vecejka* – čuvarica javanog ili kafanskog toaleta. Sufiks -ica nalazi se samo u primerima: *kalcanica* popadija, koja nastaje kao ženski korelat žargonizma *kalcan* i ne označava osobu nosioca zanimanja, niti vršioca radnje, već ženu popa, i *treskavica* – igračica.

Možemo zaključiti da je velik broj sufiksa zastupljen u tvorbi žargonizama, ali da je broj leksema kojima se imenuju nosioci određene profesije manji u odnosu na broj žargonizama koji označavaju nosioce osobine ili vršioca radnje. Takođe se može zaključiti da više muških zanimanja podeleže žargonizaciji, nego ženskih, na šta nam ukazuju zabeleženi primeri. Žargonizovani sufiksi (-ac, -ač, -ak, -an, -ar, -aš, -ator, -džija, -lo, -telj, -uša, -ka, -kinja, -ista, -ant, -ić, -iš) su produktivniji od izvorno žargonskih (-os, -iška, -ander, -dža, -kan, -eza) u ovoj semantičkoj kategoriji imenica.

Žargonizmi za nazive zanimanja tvore se i od redukovane osnove i sufiksa, zatim skraćivanjem reči ili pomoću hipokorističnih obrazovanja nastalih po ugledu na tvorbu hipokoristika u standardnom jeziku. Primeri za prvi model su: *agiš*, *agiša*, *cajkan*, *cajkoš*, *kenja*, *kedža*, *micac*, *micajac*, *rijala*, *stjuca*, *telos*; za drugi model: *desa*, *caja*, *cajac*, *rija* (od *murija*), *mata*, *fiza*, *profa*; za treći model: *diša*, *doca*, *giša*, *kale*, *paki*, *puki*, *zuza*.

Metatezom slogova nastaju: *džari* (ridža), *šadija* (diša + -ja), *durpan*, *tadro*, *tara-dro*.

Prefiksarno-sufiksalmom derivacijom nastaju *domlaznjak* i *potrčko*, prema modelu prefiks + TO + sufiks. Žargonizam *domlaznjak* označava perača ulica, *potrčko* pomoćnika policijskog inspektora. Ironija je naročito izražena u drugom primeru. Žargonizam *domlaznjak* nastaje po modelu živ *l-l*, nomina *agentis l-l*, a označava osobu vršioca radnje.

U nastajanju kompozita učestvuju imenice (N) i glagoli (V) po sledećim modelima:

N + spojnik + N + sufiks (-ar): *krampotehničar*, *picomehaničar*

N + spojnik + V + sufiks (-ač, -ac): *zubočupač*, *kartogrizac*, *vatropirac*

N + spojnik + V: *dišomor*, *mudogriz*

V + N + sufiks (-ić): *mučibabić*

V + spojnik + V + sufiks (-ač): *cepodrpač*

V + spojnik + V: *giljotres*

N + sufiksoid -log: *lopatolog*

Žargoniziraju se najčešće neprestična zanimanja ili ona koja su predmet mnogobrojnih viceva. U pitanju su fizički, nekvalifikovani radnici: *giljač* (A, I), *giljos* (A), *giljotres* (A), *giljovan* (A), *šljakar* (A), *šljakaroš* (I), *šljakator* (A, I), *šljakavac* (A), *šljaker* (I), *filatelist* (M), *fizikalac* (A, G, I), *fizikos* (A), *fizikus* (A), *fizos* (A), *krapotehničar* (M), *lopatolog* (M), *rodoljub* (A), *student fizike* (A), *šljakator* (G), *šljaker* (G), *vukovac* (A, G, I), *đubretari*: *brljios* (A), *džubar* (A), *đubos* (A), *kešboj* (A), *perači ulica*: *domlaznjak* (A), *mljaz* (A), *prvi na mlaznjak* (A), *čuvar*: *čukac* (I), *kostur* (A), *čuvari parkova*: *čuka* (I), *zelenoš* (A), *zatvorski čuvari*: *firer* (A), *šunto* (A), *čuvarka javnog ili kafanskog toaleta*: *baba-sera* (A, G, I), *baba-sralja* (A), *baba-kaka* (I), *kafanska stjuardesa* (A), *sralja* (A), *vecejka* (A), *zatim kontrolori karata*: *cepodrpač* (A), *džari* (G), *kartogrizac* (A), *kondor* (M), *kontraš* (A), *kontrić* (A), *lešinar* (A), *ridža* (A, M, I), *Ridžvej* (A, I), *rida* (A, I), *riđan* (A), *riđokosi* (A), *riđov* (I), *riđovan* (I), *riki* (A), *šinter* (A), *kondukeri*: *abasamis* (A), *dugar* (A), *kondor* (I), *mesari*: *dželat* (A), *kasaper* (A), *časovničari*: *čukadžija* (A), *poštari*: *kengur* (A), *koverdžija* (A), *poštarišilos* (A), *poštariška* (A), *torbar* (A), *Trčko Trčković* (A), *prodavci i preprodavci*: *tekstilac* (I), *tapos* (I), *ringaš* (I), *firli* (A), *haubaš* (G), *bukinista* (G) *valjator* (A), *lota* (A), *torbar* (G), *službenici*: *gubar* (A), *mastiljar* (A), *muljesta* (A), *plebejac* (A), *čata* (I), *šalteruša* (G, I), *grobar* (A), *socijalac* (I), *neškolo-vane pevačice*: *pevaljka* (A, G, I), *igračice po striptiz klubovima*: *denserka* (G), *treskavica* (A), *striperka* (G), *stjuardese*: *desa* (G, I), *stevka* (A, G), *stjuca* (A), *zatim lekari*: *doca* (A, G, I), *dok* (A), *kasapin* (A), *mesar* (A), *travar* (A), *giša* (G), *picomehaničar* (A), *čika zuba* (G), *klamfar* (A), *kljovator* (A), *mučibabić* (A), *zubizareta* (G), *zubočupač* (A), *kasapin* (I), *psihić* (G, I), *nastavnici*: *mučitelj* (A), *mata* (I), *matiškinja* (A), *raca* (A), *hemke* (A), *hemos* (A), *srpkinja* (A), *otovac* (A), *otovka* (A), *gegiš* (I), *fiza* (A), *fizikos* (A), *fizikus* (A), *fizos* (A), *fis* (I), *gmaz* (M), *davitelj* (M), *kestenjak* (A), *mučitelj* (M), *lešička* (M), *profa* (A, G, I), *profan* (A, I), *profander* (A, I), *profanderka* (A, I), *digitron* (A), *crtanko* (A), *crtanko* (A), *đaci i studenti*: *mučenik* (A), *resavac* (G), *klasičar* (I), *vicematurant* (A), *budući intelektualac* (A), *mastiljar* (A), *bubi-bubi* (A), *punoglavac* (I), *štreber* (G, I, M, A), *tropa* (A), *sudopera* (A), *zupčanik* (A), *primenjaši* (I), *muzičar* (I), *vojnici*: *fačko* (G), *fazan* (G, I), *guja* (G, I), *gušter* (M, G, I), *rema* (A, I), *remac* (A, I), *remo* (A), *reponja* (A, G, I), *asker* (A), *esembeovac* (A), *gušter* (A), *požarac* (G), *senegalac* (A), *staža* (A), *ugovorac* (G), *voja* (G), *džomba* (M, G, I), *stara kajla* (I), *stara kost/kuka/kvrga* (G), *stara kvrga* (I), *stari borac*, *stara kvrga*, *stara koska*, *stara kost*, *stara kocka*, *stara kajla* (A), *policajci i inspektori*: *anđelčić* (A), *anđeo* (A, I), *anđeo čuvar* (I), *babaj* (A), *bambus* (G), *biritan* (A), *caja* (A, G, I), *cajac* (A, I), *cajkan* (A, M, G, I), *cajkoš* (A, G), *čoškár* (I), *čoškaš* (A), *dever* (A), *drot* (A, G, M, I), *drotar* (A), *drover* (A), *durpan* (A, I), *esmeralda* (G), *fuki* (G), *gavran* (A), *glodar* (A), *hala* (A), *keravac* (A), *kljun* (A, M), *klovn* (A), *kokošar* (A), *komišak* (A), *komišnjak* (A), *kondor* (A, I), *kundak* (A), *kuvar* (A), *linijaš* (A), *ljubičica* (A), *maneken* (G), *mastiljav* (A), *micac* (A), *micajac* (A), *micoš* (A), *Milan* (A), *Mile* (A, I), *milek* (A), *Miler* (A), *mili* (A), *milica* (A), *Milisav* (A), *miljkovac* (A), *milkan* (A, I), *milkoš* (A), *murija* (A, I), *murijaš* (A, M, I, G), *murijaner* (G), *murja* (A, I), *murjak* (M, G, I), *murjan* (A), *murjaš* (A), *murka* (A, M, I), *murkač* (A), *murkan* (G, I), *murke* (I), *muzičar* (A), *njuškalo* (G), *organ* (A, G, I), *paja* (A, I), *pajkan* (A, G, M, I), *pajkos* (I), *paki* (A), *papika* (A), *pefazon* (A), *plavac* (A, M, I), *plavi anđeo* (A, M), *pop* (A, I), *porijan* (A), *prikan* (A), *pub* (A, M, I), *pubijaner* (A, I), *pubiš* (A), *puki* (A), *pukica* (A), *rezanac* (A), *rija* (I), *rijala* (I), *sivori* (A), *stegnat* (A), *surčinac* (A), *šetač* (I), *šljivar* (A), *štrumpf* (M), *tadro* (G), *taradro* (A), *teget* (A), *Teodor* (A), *te-treb* (A), *trucker* (A), *vucibatina* (I), *zub* (A, I), *žacman* (A), *žandareza* (G), *žuti* (A), *agiš* (A, I), *agiša* (A), *ala* (A, G), *alijanović* (A), *alka* (A), *alkica* (A), *aver* (A), *aždaja* (A), *civilnjak* (A), *lentraš* (A), u savremenom žargonu taksisti: *taksara* (I), *divljak* (G), *čekač*

(G), radnici na benzinskoj pumpi: *pumpadžija* (G), *supermen* (I), filmski i televizijski radnici: *filmaš* (G), *televizdžija* (I), *tonac* (I), stručnjak za kompjuterske programe: *haker* (G, I).

Interesovalo nas je koja zanimanja podležu žargonizaciji, koji koncepti opstaju uprkos vremenskoj i teritorijalnoj promenljivosti žargona, i koji su tvorbeni modeli zastupljeni. Takođe nas je zanimalo da li žargonizmi kojima se imenuju nosioci pojedinih zanimanja odražavaju psihosocijalne stavove nosilaca i tvoraca žargonske leksike prema njima.

Da bismo odgovorili na prvo postavljeno pitanje, upoređićemo žargonizme koje beleže analizirani rečnici. U sva četiri izvora potvrđene su sledeće reči: *cajkan*, *drot*, *murijaš*, *pajkan*. Ovaj podatak ide u prilog tezi da postoje teme koje opstaju u žargonima bez obzira na brzu promenljivost i nestalnost žargonskog registra, i na činjenicu da je žargon kako vremenski tako i teritorijalno ograničen. Sledeće poređenje izvršićemo na odnosu leksema zabeleženih kod Andrića, jer je ovaj rečnik najstariji, i leksema koje se beleže u rečnicima savremenog beogradskog žargona. Andrić ima preko dve stotine žargonskih reči iz klase nomina professionis, u rečniku Gerzićevih nalazi se osamdesetak, u Imamijevom oko sto. Rečnik đačkog žargona je najsiriomašniji u ovoj oblasti, beleži svega nekoliko reči kojima daje ironična, pejorativna i šaljiva imena nastavnicima, radnicima, policajcima i lekarima. Ista zanimanja imenuju se različitim rečima nastalim ili derivacijom ili semantičkim transformacijama. Uzećemo za primer samo nekoliko pojmova:

vozač

šoferiška < šofer (franc.) + -iška (žargonski sufiks), kočijaš < kočij- + -aš

Prva reč nalazi se kod Imamija, druga kod Andrića. Ekspresivnost u primeru *šoferiška* potiče od samog sufiksa -iška, koji nema potvrdu u standardnom jeziku, i adaptirane imeničke osnove iz francuskog jezika. Druga reč svoju žargonsku obojenost dobija proširenjem značenja imenice *kočijaš*.

Možemo pogledati još jedan primer zabeležen kod istih autora:

policajac

milkan < milicionar + druškan

glodar

Konflacijom nastaje žargonizam *milkan*, a u Andrićevom primeru ponovo vidimo semantičku transformaciju.

telohranitelj

telos

gorila

Ova dva žargonizma zabeležena su u rečnicima beogradskog žargona, kod Andrića ga ne nalazimo, a ni u RĐŽ. Prvi primer nastao je derivacijom od redukovane osnove i žargonskog sufiksa -os, drugi zoonimizacijom. Prvome žargonsku boju daje specifičan sufiks, drugome narušena leksička hijerarhija po kojoj najviši rang zauzima čovek, a ostali pojmovi su na nižem leksičkom rangu (Premk 1997:108).

U RĐŽ žargoniziraju se zanimanja koja su zanimljiva u đačkom životu, nastavnici i profesori, policajci, lekari i fizički radnici, u Andrićevom je uočljiva šarolikost u nazivima zanimanja, tu su i ona kojima se imenuju fizički radnici, razne zanatlije i radnici uslužnih delatnosti, zatim činovnici, vojnici i sve one grupe o kojima je već govoreno. Neka zanimanja imenovana su samo kod Andrića, druga kod ostalih autora rečnika. Nazivi raznih vrsta fizičkih poslova, kao što su đubretari (*brljós*, *đubos*), perači ulica (*domlaznjak*), i druge slične profesije našle su svoje mesto u žargonu koji ilustruje ranije stanje. Danas su aktuelniji preprodavci droge (*jeguljaš*), ulični prodavci knjiga (*bukiništa*, *haubaš*) i druge robe (*tekstilac*), i taksisti (*taksara*, *divljak*, *čekač*). U odnosu na An-

drića, novo kod Gerzića i Imamija je zanimanje vezano za televiziju (*televizdžija, to-nac*), razni prodavci (*ringaš*), i prodavci benzina (*pumpadžija, supermen*).

U stvaranju žargonizama prisutne su i semantičke modifikacije, metafora, metonimija, sinegdoha, zatim ironija i igra reči.

U okviru metaforičnih transformacija izdvajaju se zoonimizacija: *buldog, gorila, gavran, gubar, tetreb, guja, gušter, fazan, kondor, kengur, mrav*, prema delu tela životinje: *kljun*; fitonimizacija: *ljubičica, bambus*; reifikacija: *flaster, kundak, ventilator*; mistifikacija (natprirodna bića i izmišljeni likovi): *anđeo, anđeo čuvar, aždaja, zmaj, štrumpf*; antroponimi: *grobar, maneken, mesar, šetač*.

Sinegdohom nastaju: *muriya* (policija i policajac), *glavonja* (šef), *crtanko, crtanka* (profesor nacrtne geometrije).

Metonimijom: *digitron* (nastavnik matematike), *slovo* (novinar), *četskica* (školska poslužiteljka), *poštariška* (poštar).

Proširenje značenja vidimo u primerima poput naziva – *srpkinja* (nastavnica srpskog).

Igra reči: *filatelist, sudopera*.

Ironija: *rodoljub, student fizike, kasapin, mesar* (doktor).

Žargonske naziva dobijaju ona zanimanja koja su aktuelna za tvorce žargonske leksike, za đake i studente, vojnike, narkomane, kriminalce i druge socijalne grupe kojima oni pokazuju svoj stav prema tim zanimanjima, (ne)poštovanje autoriteta, emotivni stav i sl. Najviše sinonima ima zanimanje *policajac*. Izdvajaju se posebni žargonizmi za agenta, inspektora, kriminalističkog inspektora, policajca, uličnog policajca i pripadnika SDB. Preko 90 reči je zabeleženo kod Andrića te se mnoge od njih ponavljaju i u ostalim rečnicima žargona. Neke su vrlo stare, potiču još iz prvih decenija XX veka (a možda i od ranije). Takve su *pajkan, porijan, pub, drot, drotar, murja*. Kao što je rečeno, nastaju u procesu derivacije sufiksacijom, metatezom slogova i skraćivanjem reči i semantičkim modifikacijama, metaforizacijom po obliku, boji, nameni. Možemo analizirati sve one žargonizme koji su nastali od imenice *anđeo*, a odnose se na policajca. Anđeo je po hrišćanskom verovanju natprirodno biće s krilima, čuvar, izbavitelj. Metaforom je preneto značenje čuvar iz izvornog domena u ciljni domen, te tako dobijamo nazive *anđeo*, deminutivni oblik *anđelčić*, i kolokaciju *anđeo čuvar*. Još jedan žargonizam za policajca nastaje metaforom. U pitanju je imenica *kljun* kojoj je arhisema *organ za hvatanje hrane* u ptica. Diferencijalna sema namene (za hvatanje) poslužila je nastajanju novog značenja te imenice jer je policija, a sinegdohom policajac, organ javne uprave koji se brine oko čuvanja reda, postojećeg uređenja i poretka. Prema tome, policajac je u žargonu *kljun* jer je on organ koji je zadužen za čuvanje reda, za hvatanje prestupnika i svih onih koji narušavaju postojeći poredak. Naravno, nije samo ovo zanimanje aktuelno u žargonskoj tvorbi reči. Tu su i profesori i nastavnici, školske poslužiteljke, zatim fizički radnici, kontrolori karata i kondukteri, službenici i (pre)prodavci. Nema mnogo primera kojima se označava polna razlika među nosiocima zanimanja. Tipično muška zanimanja su, u žargonskoj leksici, zanimanja policajca, telohranitelja, islednika, advokata, vojnika, s druge strane imenicama ženskog roda imenuju se zanimanja kućne pomoćnice (nema kućnog pomoćnika), školske poslužiteljke, čuvarke javnog toaleta, igraričice, šalterske službenice i stjuardese. Posebne imenice se grade za označavanje zanimanja nastavnika i profesora, npr. nastavnik matematike je *mata*, a nastavnica *matiškinja*, profesor *profander, profan*, profesorka *profanka, profanderka*. Na kraju, onaj koji je stručnjak u nečemu dobija u žargonu posebno mesto, pa je on *maher, marka, otrov, streptomicin*.

3. Zaključak

Dakle, ekscerpcija leksema vezanih za nazive zanimanja u žargonu pokazala je da se žargoniziraju ona zanimanja koja su aktuelna za tvorce žargonske leksike, za đake, studente, vojnike, kriminalce i druge socijalne grupe ili ona koja se nalaze pri dnu društvene lestvice (čistači, fizički radnici, đubretari), te na ovaj način nosioci žargona pokazuju svoj stav prema pojedinim zanimanjima, odnosno onima koji ih obavljaju. Derivaciona analiza pokazala je koji su sufiksi više produktivni (-aš, -džija, -ac, -os), koji manje (-lo, -iška). Ovim sufiksima grade se imenice muškog roda, a sufiksima -uša, -kinja, -aljka, -ica imenice ženskog roda.

Rezultat semantičke analize pokazuje da se na prvom mestu žargoniziraju zanimanja osoba muškog pola, da postoje tipično muška (telos - telohranitelj) i tipično ženska zanimanja (stjuca - stjuardesa). Takođe možemo zaključiti da su nazivi zanimanja, bilo ženskih bilo muških, stilski obeleženi. Njihova ekspresivnost dolazi od ekspresivne osnove i neobebeženog nastavka (šljakaroš), stilski nemarakirane osnove i ekspresivnog sufiksa (koladžija, krofnadžija), ili osnove stranog porekla i domaćeg sufiksa (ringaš, haubaš).

Izvori

- Andrić, D. (1976). Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza, BIGZ [A]
Gerzić, B. (2002): *Rečnik savremenog beogradskog žargona*, Istar, Beograd, MMII [G]
Imami, P. (2003). *Beogradski frajerski rečnik*. Beograd.
Milojković, M. (2000): *Reči - Rečnik đачkog žargona*, Vršac [RĐŽ]

Litertura

- Bugarski, R. (1995). Jedan žargonizovani sufiks: sh -ak. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XXXVIII/2. 157-167.
Bugarski, R. (1997). Žargonizacija u tvorbi reči. *NSSVD*. 26/2: 301-308.
Bugarski, R. (2001). Neki aspekti žargonizacije u našem današnjem jeziku. U: *Lica jezika-sociolingvističke teme*. Beograd: Biblioteka XX vek. 57-81.
Bugarski, R. (2002). Novi primeri žargonizacije. U: *Nova lica jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek. 239-250.
Bugarski, R. (2003). *Žargon*. Lingvistička studija. Beograd: Biblioteka XX vek.
Gortan-Premk, D. (1997). *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
Gortan-Premk, D. (1998). Munja ili svetleća strela. *Jezik danas*. 5: 8-10.
Gortan-Premk, D. (2001). Semantičko-derivacioni rečnik srpskog jezika. *Jezik danas*. 13: 6-10.
Ham, J. (1939-1940). Dvije tri o govoru zagrebačkih srednjoškolaca. *Nastavni vijesnik*. 4: 233-247.
Klajn, I. (1996). *Leksika*. U: *Srpski jezik na kraju veka*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU-Službeni glasnik.
Petković, Ž. (1928). *Jezik naših šatrovaca*. Beograd
Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci-Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
Ristić, S. (1995). Univerbizacija kao sredstvo ekspresivizacije razgovorne leksike. *Južnoslovenski filolog*. LI: 125-133.

- Ristić, S. (1996). Leksička semantika kao odraz odnosa čoveka i njegovog jezika. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XXXIX/1: 99-109.
- Ristić, S. (2000). Ekspresivna leksika u najnovijem omladinskom žargonu i u savremenom srpskom jeziku. *Naš jezik*. XXXIII/3-5: 73-88.
- Ristić, S. (2004). *Ekspresivna leksika u srpskom jeziku*, teorijske osnove i normativno-kulturološki aspekti. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. Monografije 1.
- Ristić, S. (2002). Ekspresivna leksika u deskriptivnom rečniku. *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – SANU – Institut za srpski jezik SANU. 89-111.
- Šipka, D. (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Štasni, G. (1999-2001). Nomina agentis i nomina attributiva u Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika. *Prilozi proučavanju jezika*. 30-32.

Zorica Knežević

NOMINA PROFESSIONIS IN JARGON

Summary

Jargon (slang) is determined as a type of sociolectal, and jargon words as lexical units formed by derivation or semantic transformations (metaphore and metonymy).

The objective of this paper is to determine and analyse suffixation patterns in the nomina professionis according to conclude whether they reflect psychosocial standpoint towards certain professions and according professionals. Author is also seeking to answer the question: how much is expressive base and how much jargon suffix influencing an jargon expression.

Derivation analysis proved that a great number of nomina professionis in jargon is formed by suffix. Semantic analysis showed which professions exceed the change of jargon vocabulary and which nomina professionis jargonize. It is also determined that as in standard language, there are more male than female nomina professionis.

OBELEŽJA NOVOSADSKOG OMLADINSKOG ŽARGONA SA REČNIKOM

*Rađeno pod rukovodstvom
prof. dr Vladislave Petrović*

SAŽETAK

Komunikacija među mladima gotovo da se ne odvija bez upotrebe različite leksike i izraza obeleženih po nekom kriteriju, a nesumnjivo je da su u govoru mladih posebno mesto našli žargonizmi. Stoga je ovaj rad mali prilog proučavanju žargona omladine Novog Sada. Rečnikom je obuhvaćeno 1120 žargonizama s ciljem da se sačuvaju reči koje, inače, obično zastarevaju paralelno sa odrastanjem onih koji ih tvore i upotrebljavaju. Rečnik je sastavljen na osnovu metode anketiranja i vođenja razgovora s mladim Novosađanima starosnog doba od 20 do 25 godina. Prikupljena građa poređena je s *Rečnikom žargona* Dragoslava Andrića da bi se uočile razlike i eventualne promene, inovacije u žargonu današnje omladine jedne urbane sredine, kao što je Novi Sad. Posebna pažnja posvećena je analizi žargona iz rodne perspektive i otkrivanju mizoginije kao njegovog imanentnog dela. Sakupljena žargonska građa poslužila je i za izvođenje zaključaka o muško-ženskim odnosima u novosadskoj sredini među omladinom, kao i za prosuđivanja sa psiholingvističkog aspekta.

KLJUČNE REČI: žargon, žargonizam, komunikacija mladih, rodna perspektiva, frekventnost glagola.

1. O žargonu

Žargon predstavlja poseban govor, odnosno govornu varijantu ljudi neke određene društvene grupe koju mogu da određuju profesija, socijalni status, uzrast, teritorijalna omeđenost, zajednička interesovanja i način života njenih članova i slično; tako, na primer, možemo govoriti o političkom, kompjuterskom, uličnom, omladinskom, studentskom, narkomanskom, novosadskom ili limanskom žargonu. Žargon ne samo da obiluje specifičnim jezičkim sredstvima, nego i nekim standardnim ili književnim izrazima daje specifično značenje, te je zbog toga manje razumljiv drugim govornicima istog jezika; zapravo, takav jezik *unutar jezika* ima funkciju da identifikuje članove određene društvene grupe, da još više tu grupu zatvori i sačuva je od *uljeza*.

Šatrovački govor nekada je podrazumevao govor skitnica i lopova, a danas se odnosi na reči koje su nastale različitim kombinacijama slogova neke književne reči, najčešće inverzijom prvog i poslednjeg sloga. Osim promenom značenja književne reči, a da logika te promene često nije jasna (npr. *peglati* u značenju povraćati ili tući nekoga) i premetanjem slogova (npr. *skivi* umesto viski), žargonske reči nastaju i slivanjem dve reči (npr. *hamburegdžinica*), zatim pozajmljivanjem i modifikovanjem stranih reči (npr. *kulirati* – ne uzbuđivati se, od engleskog cool – hladan) ili skraćivanjem književnih reči (npr. *Kop* umesto Kopaonik ili *ljara* umesto pepeljara), a nije retka pojava ni da poneki arhaizam oživi u žargonu (npr. *vrnuti* – vratiti).¹

1.1. U osnovne karakteristike žargona spadaju: **zvučnost**, to jest nerazbijenost konsonantskih grupa vokalom (npr. *sprčeno* – malo ili *sprdnja* – šala), **hiperboličnost** (npr.

¹ Tvorbom žargonizama i žargonizovanim sufiksima detaljno se bavio Ranko Bugarski u lingvističkoj studiji *Žargon*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2003.

nemam 'leba da jedem u značenju nemam dovoljno novca), **nonsens** (npr. *Riba mu je kokoška, ali je mačka!* – Devojka mu je napadna i brbljiva, ali je zgodna!), **kontrast** (npr. *glupača* sa značenjem glava), **slikovitost** (npr. *poze pijanstva*²), **duhovitost** koja se posebno ističe u poređenjima (npr. *Leglo mu je k'o budali šamar!* – Baš mu odgovara!). Sem toga, **pežorativnost** i **vulgarnost** su vodeće među osobinama zbog kojih je žargon napadan i osuđivan od strane *jezičkih čistunaca*.³

Kako istraživanja pokazuju, na meti onih koji stvaraju žargon ili se koriste njime, najčešće su žene (u žargonu npr. *kokoške*), zatim određena zanimanja (npr. u žargonu *ker* za policajca), kao i pripadnici određenih nacionalnosti (*gafter* za Roma) ili manjinskih grupa (*derpe, fagot, feget, furundžija, ložac, peder, peđa, pešovan, pozadinac* – homoseksualac) i sl. Na osnovu toga može se zaključiti da je žargon izrazito mizogin i netolerantan prema različitosti. Pored toga, žargon je negacija postojećeg sistema vrednosti, izraz večitog bunta dece protiv očeva, a samim tim žargon je vrsta etičkog nihilizma ili bar jezički odraz istog. Zapravo, ne postoji ono što žargon ne bi umeo da demistifikuje ili degradira, niti postoji stvarnost toliko ružna da je žargon ne bi mogao još ružnijom načiniti! Žargon ne poznaje usiljenost, formalnost, eufemizam – on teži surovoj i goloj istini, a ako takve u svetu nema, žargon će je stvoriti sasvim spontano.

1.2 Prema Anriju Bergsonu⁴ **ljudskost, neosetljivost i zaverenost** jesu činioци bez kojih smeh ne bi bio smeh, a ono što je smešno jeste preterivanje, sličnost dvaju ili više lica, čovekova ograničenost telesnošću i forma bez suštine. Uloga smeha je u tome da popravља određene mane ili nedostatke društva (identifikovane kao smešno) ili da ih učini manje vidljivim. Smeh je, dakle, lek i kazna.

Žargon poseduje mladu i nelicemernu ljudskost, neosetljiv je, a reč je i o zaverenstvu ili zatvorenosti grupe koja žargon stvara i koristi. Ne samo što s lakoćom i spontanošću otkriva smešne i ružne strane pojava već žargon čini smešnim i izvrgava poruzi i ono što tradicija i moralne norme čuvaju kao nešto uzvišeno i nedodirivo. Žargon se, zapravo, podsmeva svetu, kažnjava ga, ali ne da bi ga promenio, nego da bi pokazao svoju nadmoć nad njim.

1.3. Kao što kažu da literatura često nastaje iz nezadovoljstva sobom i svetom, za žargon tvrde takođe da nastaje iz nezadovoljstva ljudi, pogotovo mladih, svojim standardnim jezikom kao odrazom ili formom postojećeg sveta, s tom razlikom što se literatura rađa u težnji za *stvaranjem sebe na bolji način*, a žargon iz težnje za stvaranjem sebe i sveta na drugačiji, ružniji način. Žargon "vodi bitku" sa standardnim jezikom i u tom osvajačkom pohodu čini se da navedena obeležja žargona pretenduju da postanu opšta obeležja ponašanja mladih, njihovog doživljaja okoline i života uopšte. Ako je žargon oruđe u rukama mladih koji svet otimaju od starijih, neizbežno je pitanje da li čovek vlada jezikom ili, pak, jezik čovekom. Možda se u stvaranju i upotrebi žargonske leksike ogleda nastojanje mladih da se razlikuju, da budu što kreativniji, ali i osećanje da svojim novim jezičkim izrazom mogu bolje, mnogo sigurnije i lakše vladati (ili se, bar, time zavaravaju) kao jezikom koji nisu usvojili niti naučili, nego sami stvorili, dakle, ne kao vrsta, nego kao individue.

² *Poze pijanstva* ilustrovala je Aleksandra Erdeljan, studentkinja Akademije umetnosti u Novom Sadu

³ Osnovne karakteristike žargonizama definisao je Dragoslav Andrić u predgovoru svog *Dvosmernog rečnika srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza*, BIGZ, 1976.

⁴ Anri Bergson – *O smehu; Esej o značenju komičnog*, Vega media, Novi Sad, 2004.

2. pristup izradi rečnika novosadskog omladinskog žargona

Rečnik žargona koji je sačinjen tokom ovoga istraživanja sadrži 1120 reči i fraza koje upotrebljava novosadska omladina. Sakupljana je leksika koja bi se mogla podeliti na omladinski, studentski i narkomanski žargon, a manji deo reči spada u šire prihvaćeni šatrovački žargon. *Dvosmerni rečnik srpskog žargona*, koji je sastavio Dragoslav Andrić, kao i studija Ranka Bugarskog *Žargon*, bile su knjige vodilje, pomoć i podsticaj za nastanak ovog rečnika. Rad na rečniku nije trajao duže od šest meseci, pri čemu je bilo moguće prikupiti i stotinak reči dnevno, a najviše vremena trebalo je posvetiti *prevođenju* na standardni jezik, otkrivanju višeznačnosti pojedinih reči ili njihove upotrebe u nekom već utvrđenom kontekstu i potrazi za razlikama među sinonimima.

2.1. Većina reči prikupljena je od osoba muškog pola (što ne znači da se žene ne koriste njihovim *kreacijama* niti da ih i same ne stvaraju), čije se starosno doba kreće od 20 do 25 godina, većinom su studenti ili zaposleni, srednjeg socijalnog statusa. Prikupljanje reči vršeno je anketiranjem tako što je desetak ispitanika pravilo spiskove žargonskih reči koje koristi, ali nedostatak ove sakupljačke metode je u tome što se žargon kod nekih ispitanika toliko odomaćio da ga oni jednostavno ne osećaju (niti čuju) kao žargon, nego kao standard. *Prevođenje* reči najlakše je teklo putem navođenja primera, odnosno razumevanjem iz konteksta; vrlo često ispitanici nisu umeli prosto naći sinonim u standardnom jeziku, pa i kada bi ga našli, u određenom kontekstu zvučao im je ili smešno ili nedovoljno ekspresivno, ma koliko da mu se značenje poklapa sa žargonskim. Dakle, iako se radi o *prevođenju sa srpskog na srpski*, onima koji žargon stvaraju i koriste, gotovo da se čini kao da je u pitanju prevođenje na neki drugi jezik, pri čemu je neminovan gubitak određene stilističke boje.

2.2. Drugi problem koji se pojavio u analizi građe bio je utvrđivanje sinonima u okviru samog žargona. Pored ogromnog truda, nije bilo moguće građirati impresivni niz žargonskih izraza sa značenjem *napiti se*, niti mu iznijansirati značenja na bilo koji drugi način. Na pitanja da li je *dangliran* pijaniji od *tabliranog*, ili je onaj koji *se ranio* pijaniji od obojice, ili – da li se onaj koji *truli*, jače ili na različit način dosađuje nego neko ko *otpada* – ispitanici su odgovarali da među pomenutim izrazima nema nikakve razlike, da se upotrebljavaju podjednako, a brojnost izraza objašnjavali su učestalošću pojave koju dati izrazi označavaju. Na kraju, mada nijedan rečnik zapravo nema kraj i može se beskrajno dopisivati ili, posebno kada je žargon u pitanju, menjati, ispitanicima su nuđene reči koje je pre tridesetak godina sakupio Dragoslav Andrić, uz pitanje *kako se danas kaže*, što je, pobuđujući brojne asocijacije, poslužilo kao izvrstan podsticaj u otkrivanju novih reči i kao usmerenje k onim pojavama koje su svakoj generaciji iznova inspirativne za kovanje žargonizama.

2.3. Istraživanje nije bilo ograničeno samo na pomenutu grupu ispitanika nego je, osim neposrednog anketiranja, prikupljanje reči teklo i tako da određeni ispitanici nisu bili svesni toga da su ispitivani – jer, poznato je da se ljudi drugačije (odnosno neprirodnije i nelagodnije) ponašaju kada znaju da su posmatrani (u ovom slučaju slušani ili čak prisluškivani) u cilju nekakvog istraživanja. (I Vukovi pevači drugačije su pevali kolektivu, a drugačije samom Vuku, u neprirodnoj atmosferi, sumnjičavi prema njegovom beleženju.) Neophodno je opet uzeti u obzir i činjenicu da žargon zatvara određenu grupu ljudi (žargonski rečeno – *ekipu*), dakle, do reči će se najlakše doći ako i sam sakupljač pripada istoj grupi ili makar unutar nje ima svog saradnika (*špijuna*). Sa druge strane, žargon se može čuti svuda – počevši od ulice, preko medija, u najnovijim muzičkim hitovima (naročito rep muzike), pa do najrazličitijih institucija – te do žargonizama nije teško doći. Žargon se poput zaraze, na koju niko nije imun, uvlači kroz sve društvene pore i najlakše se osveti onima koji ga osuđuju – jer upravo oni, izrugujući se žargo-

nu, žargon najbrže nauče i upotrebe žargonsku reč onda kada to najmanje očekuju. Oni koji osuđuju žargon, produžuju mu život višestruko – osuda i zabrana imaju moć privlačnosti.

2.4. Što se tiče ciljeva ovoga istraživanja, ono je nastalo prvenstveno u želji da se opišu neke govorne karakteristike mladih Novosađana, tačnije, njihov žargon. Zato je sakupljana žargonska leksika koju veoma često koriste mladi u okviru svojih manje-više zatvorenih grupa. Priloženi rečnik sa 1120 odrednica žargonske leksike mali je prilog ispitivanju govora omladine grada Novog Sada. Leksička grada sakupljana je i analizirana i sa ciljem da se otvore pitanja potrebe za stvaranjem i korišćenjem žargonizama, da se već utvrđene karakteristike žargona ispitaju i potvrde novim primerima, da se poređenjem sa *Rečnikom žargona* Dragoslava Andrića pokušaju utvrditi mehanizmi promena, odnosno zastarevanja žargonizama. Takođe, žargon je osvetljen iz rodne perspektive, kao i malo šire, sociolingvističke, da bi se ukazalo na dvosmernost odnosa između omladine i žargona, odnosno jezika i svesti onoga ko ga stvara i upotrebljava.

3. Analiza žargonizama iz rečnika novosadske omladine

Žargon poseduje neku vrstu *regenerativnog sistema* čija je osnova u **promenama**. Sam jezik jeste proces, a sliku tog procesa upravo odražava žargon. Žargon se menja od govornika do govornika, od jedne razgovorne situacije do druge; njegova prilagodljivost je tolika da je teško naći kontekst koji ne bi bio *plodno tlo* za nastajanje ili upotrebu žargona. Žargon je poput parazita u standardnom jeziku, sposoban da prati sve jezičke promene (samim tim i društvene), da crpi postojeću leksiku i gramatiku i ne samo da im se prilagođava, nego da ih preobražava u svoju korist. Žargon brzo zastareva, ali podjednako brzinom nastaje i njegov podmladak.

3.1. Rečnik Dragoslava Andrića nije bio samo podsticaj za beleženje ove žargonske leksike već i da se poređenjem sa tim rečnikom otkriju različiti tokovi promena žargonskih reči. Neke reči su se za skoro tri decenije toliko odomaćile u jeziku da ih više ne primećujemo kao žargonske (npr. *valjati se od smeha* ili *glupirati se*), neke prepoznajemo u govoru starijih generacija (npr. reč *cinkaroš* nove generacije zamenjuju rečju *taster*; značenje reči *askerija* prepoznaćemo po današnjoj *askari* tj. vojsci), a neke uopšte ne prepoznajemo, ali im manje ili više slutimo značenje (npr. reč *nakljucati se* je iščezla u obilju novih reči sa značenjem napiti se, ali se koren reči zadržao u današnjim *pozama pijanstva*). Promene žargonskih reči mogu se razvrstati u nekoliko osnovnih tokova: žargonska reč gubi neko od svojih značenja, ali se zadržava u svom osnovnom značenju (npr. *pljuga* danas ne označava novac, ali se i dalje upotrebljava sa značenjem cigarete; *zurka* se gubi u značenju zabune i meteža, ali se zadržava u značenju frizure); žargonska reč u potpunosti gubi svoje nekadašnje značenje i dobija novo (npr. *početi peglati* danas više ne znači biti pri kraju vojnog roka, nego bi značilo početi povraćati, s tim da se *peglati* zadržalo i u značenju tući, ali u najezičiji žargonskih reči sa istim značenjem, sve ređe se koristi; *skembati* više ne znači otići, nego srediti ili uhvatiti nekoga; *kosijaner* – reč čiju je promenu značenja od kose do muškarka sa dugom kosom lakše razumeti); žargonska reč potpuno se gubi, ali njeno ponovno pojavljivanje u nekom drugom vremenu nije isključeno. Značenje žargonske reči ne zavisi samo od vremena u kome se reč upotrebljava, nego i od prostora (npr. *Novak* će Beograđanima značiti Novi Beograd, ali Novosađanima Novu godinu).

3.2. Kao što je već spomenuto, žargon bolje podnosi sinonime nego što to čini ekonimičnost standardnog jezika; zapravo, oni koji stvaraju žargon, neumorni su u stvaranju novih reči i izraza za pojave koje su česte u društvu (ili u određenoj grupi koja se svojim žargonom identifikuje), ne brinući se pritom za nijansiranje značenja već posto-

ječih i novostvorenih reči. Popularnost neke pojave oslikana je obiljem žargonskih sinonima za datu pojavu, što opet ubrzava proces promena u žargonu, jer standardni jezik ipak nameće ekonomičnost *svom parazitu*. Takođe, neki od principa građenja reči u standardnom jeziku primenljivi su i u žargonu (npr. *bauljati* – šetati, *dobauljati* – došetati, *odbauljati* – odšetati, *probauljati* – prošetati, *nabauljati se* – našetati se), ali je žargon ipak fleksibilniji (npr. *nabauljati na nekoga* – naići na nekoga, *prebauljati* – preći veliki put).

Ekonomičnost žargona pre se ogleda u već pomenutoj potrebi za skraćivanjem reči, nego u odstranjivanju reči istog značenja. Poneka novonastala reč traje koliko i razgovor kojim je nadahnuto njeno stvaranje. Nemoguće je odrediti koliko jedna reč mora da traje da se ne bi smatrala samo trenutnim bljeskom nečije inventivnosti i da bi ušla u rečnik. Nemoguće je odrediti koliko ljudi treba da zna ili upotrebljava neku reč da se ona ne bi smatrala suviše internom, nego opštom – koliko je to za žargon moguće – dakle, opštom za određenu grupu.

4. Žargonizmi iz rodne perspektive

Najproduktivniji sufixi imenica ženskog roda u standardnom jeziku su -ca, -ka, -ica i -(k)inja, a u žargonu se od naglašeno *muških* sufixa kao najproduktivniji izdvajaju sufixi -uša, -ulja, -ara i -ača. Nasuprot ostalim žargonskim sufixima sufix -uša izrazito je *ženski*, ali ravnoteža koju ovaj sufix pokušava da uspostavi samo je formalna. Iz skupljene leksičke građe izdvajaju se sledeće imenice sa *ženskom* sufixacijom: *smoruša*, *sponzoruša*, *šalteruša*, *torokuša*, *napaljenuša*, *narodnjakuša*, *krevetara*, *vezara*, *profuknjača*. Iz navedenog niza jasno je da svaka od ovih imenica ima negativnu konotaciju, ali, ipak, neophodna je izvesna mera obazrivosti pri izvođenju zaključaka o mizoginosti žargona na osnovu navedenih podataka, jer iz samog žargona izbija naboj negativnog odnosa gotovo prema svemu što postoji, kao i težnja za poružnjavanjem sveta, te nije lako izdvojiti žargonizme sa jačim intenzitetom degradiranja ili negiranja, omalovažavanja ili unižavanja.

4.1. Pri površnoj analizi žargonizama koje mladi koriste u međusobnom oslovljavanju, vidljivo je da postoji više žargonizama za oslovljavanje muškaraca nego onih za oslovljavanje žena (24 naspram 8), pri čemu se otkriva da je veći broj žargonizama sa negativnom konotacijom za oslovljavanje osoba muškog pola (16 naspram 2).

Za muške osobe upotrebljavaju se sledeće reči:

gari, *gariša*, *garišon*, *matori*, *šaner*, *šmeker*, *tip*, *torime*,

a više je primera reči kojima se oslovljava muškarac u negativnom smislu:

boban, *brban*, *čoban*, *čobus*, *džiber*, *đilkoš*, *krkan*, *pacer*, *pajser*, *pajvan*, *pakšu*, *papak*, *papan*, *šaban*, *šajber*, *šogun*.

Za oslovljavanje ženskih osoba upotrebljavaju se sledeće reči:

cava, *cupi*, *koka*, *mačka*, *mala*, *riba*, *ćurka*, *kokoška*,

od kojih su poslednje dve nesumnjivo negativno konotirane.

Ako se uzme u obzir činjenica da žargon stvaraju prvenstveno muškarci, nije začuđujuće da ga stvaraju za potrebe muške komunikacije, te se time može objasniti frekventnost odrednica za oslovljavanje muškaraca. Međutim, neophodno je razjasniti i ko koga oslovljava navedenim žargonizmima. Prilikom osluškivanja komunikacije mladih i učestvovanja u njoj, otkriva se kako se žargonizmima za oslovljavanje osoba muškog pola oslovljavaju muškarci međusobno, da se pri tome često oslovljavaju ili pozdravljaju i onim odrednicama čija je konotacija negativna, ali u takvoj komunikaciji nema uvredljivih tonova niti nipodaštavanja sagovornika, već takav ton obraćanja signalizira pripadnost istoj grupi i prisnost među njenim članovima. Osobe ženskog pola ne oslo-

vljavaju muškarce žargonizmima kojima se muškarci međusobno oslovljavaju, osim u slučaju kada namerno žele da ih uvrede. Na primer, kada se muškarac muškarcu obrati sa *brbane*, obratio mu se sa *prijatelju*, a kada se žena obrati muškarcu koristeći istu reč, obratila mu se sa *budalo*. Kada su u pitanju žargonizmi za oslovljavanje osoba ženskog pola, njima muškarci nazivaju žene, ali ne u direktnoj komunikaciji, osim ako namerno ne žele da ih uvrede. U ovom slučaju, radi se o oslovljavanju žena u odsustvu žena, uz napomenu da se žargonizmi sa negativnom konotacijom kojima se imenuju (više nego što se oslovljavaju) osobe ženskog pola ne koriste bezrazložno niti neosnovano, što znači da žena retko biva *kokoška* ili *čurka* samo zato što je žena, a mnogo češće zato što je nekim svojim postupkom izazvala takvo poimanje sebe kod drugih – dakle, muškaraca i žena podjednako. Nije retka pojava da se žene međusobno oslovljavaju nazivima bez negativne konotacije, a koje su za njih osmislili muškarci (najčešće *riba* ili *mala*), opet u tonu prisnosti među članicama iste grupe.

4.2. Međutim, mizoginost kao imanentni deo žargona postaje najočiglednija kada se posmatraju žargonizmi čije semantičko polje pokriva muško-ženske odnose. Momci se devojkama ne udvaraju, nego ih *muvasu*, *napadaju* ili *startuju ribe*, u čemu se oseća jedan nasilnički ton i potvrđuje se patrijarhalno shvatanje žene kao pasivne i nemoćne (ona biva *smuvana* ili *napadnuta*) i muškarca kao aktivnog osvajača (sveta ili žene, svejedno). Sličan navedenim žargonizmima je i izraz *ići u pičarenje* (izaći u cilju zavoda žena), koji osobe ženskog pola svodi na puku telesnost i sirovu seksualnost, tako da nije reč o osvajanju ženske osobe nego ženskog polnog organa. Najpravnoopravljivi u ovoj grupi izraza je žargonizam *muvasi se* jer podrazumeva interakciju. Poseban doprinos mizoginičnosti žargona daje tzv. *pivska skala* – količina alkohola neophodna muškarcu da bi prišao ženi. Dakle, žena se na toj *skali* procenjuje i vrednuje na osnovu svoje telesnosti – što je žena muškarcu privlačnija, njeno mesto na skali je niže, što znači da muškarac čiste svesti pristaje da bude sa njom. Međutim, nije redak slučaj da muškarcima alkohol uliva dodatno samopouzdanje neophodno da bi se prišlo privlačnoj ženi, te se nameće zaključak da u ovom slučaju ne samo da žargonizmi oslikavaju muško-ženske odnose, nego predstavljaju svojevrsan muški odbrambeni mehanizam uperen prema ženskoj nadmoći da muškarca odbije.

Zbog skrivene višeznačnosti interesantan je pojam *bombe* u značenju ženskih grudi. Ne samo da asocira na svojevrsnu sličnost po obliku, nego se iz njega može iščitati muški strah od ženskog tela kao različitog, a iz semantičkih dubina izvire zaključak da su ženske grudi svojevrsno oružje, što je, opet, višesmisleno – kao telesnost kojom žene osvajaju svet, ili kao emotivnost iz dubine grudi, emotivnost koja je dar, često nipodaštavan, zloupotrebljavan i smatran nedostatkom.

4.3. U izrazima koji znače seksualni čin potvrđuje se muška nasilnost – *rasturiti*, *razbiti*, *razvaliti*, *ubiti* – žargonizmi su koji potvrđuju dominaciju muške seksualne energije nad ženskom; on je onaj koji nad njom (a ne sa njom) vrši seksualni čin, a ona biva iznurena. Ako se u grupi izraza koji znače stupanje u seksualni odnos uopšte mogu izdvojiti oni koji bi bili rodno ravnopravni, onda bi to uslovno bili izrazi *fukati se* i *kresati se* jer podrazumevaju interakciju, mada se i u njima oseća muška dominacija (nikada ona ne *kresne* njega, uvek on nju).

Kada su u pitanju izrazi koji znače oralno zadovoljavanje seksualnih potreba, primetna je veća frekventnost i raznovrsnost izraza koji podrazumevaju muško zadovoljstvo. Iz žargonizama tog tipa moglo bi se zaključiti da je muško zadovoljstvo primarno, a žensko sekundarno, odnosno, da češće ona zadovoljava njega, kao i to da muškarcu nedostaje maštovitosti da ženu zadovolji na različite načine (koren svih žargonizama ovog tipa je glagol *lizati*). Ipak, još jednom valja napomenuti da žargon stvaraju mu-

škarci, pa je, donekle, razumljivo da se njime izražavaju muške potrebe, ali nije razumljivo da među primarnim muškim potrebama ne bude i zadovoljavanje žene.

Svi izrazi koji znače masturbiranje (*šajbati*, *baciti majmuna*, *ručni rad*) podrazumevaju masturbaciju muškarca, da li zbog toga što muškarci žargonom izražavaju prvenstveno svoje (muške) potrebe ili zato što kod njih i dalje postoji nazadno shvatanje da žena sama sebi ne može pružiti zadovoljstvo, te da je njena samostalnost zapravo necelovitost, ostaje otvoreno pitanje.

4.3.1. Interesantno je kontrastirati žargonizme koji označavaju mušku neseksualnost naspram ženske seksualnosti. Negativan odnos prema izraženoj ženskoj seksualnosti otkriva se u žargonizmima *fufa*, *fuksa*, *krevetara*, *napaljenuša* i *profuknjača* – zapravo, navedeni žargonizmi seksualnost žene ne tretiraju kao izraženu, nego kao krajnje neukusnu i nemoralnu. Nasuprot tome, muška seksualnost je izuzetno cenjena, te se njen nedostatak ili nemogućnost njenog pražnjenja tretira sa posebnom pažnjom izrazima kao što su *paučina*, *suv*, *zardao*, da li u smislu nipodaštavanja takvih muškaraca ili saosećanja sa njihovom mukom, takođe je otvoreno pitanje.

4.4. Mizoginija provejava i kroz pojedinačne (u ovom radu semantički negrupisane) žargonizme. Na primer, reči *deda-sera* ili *šalteraš* ne postoje iako je sasvim moguće da muškarac bude zaposlen u javnom toaletu ili na šalteru (pri čemu je takođe moguće da u obavljanju svog posla bude neljubazan), ali kao što se u standardnom jeziku tek sada stvaraju imenice sa značenjem (prestižnih) zanimanja i titula ženskih osoba (ili se značenja već postojećih imenica menjaju u smislu da advokatica više nije advokatova žena nego je advokatkinja, u smislu da gradonačelnica nije nesposoban gradonačelnik i sl.), na sličan način i žargon određene profesije rezerviše samo za žene, odnosno muškarce. Sličan je slučaj sa prividnim muško-ženskim parom imenica *sponzor* – *sponzorruša*: on je taj koji poseduje novac i moć, a njoj je potrebna njegova ispomoć koju će dobiti telesnošću, a ne intelektom. Na osnovu primera žargonizma *do jaja!*, koji se koristi kao izraz oduševljenja i u značenju prideva najbolji, dakle, kao merilo određenog kvaliteta, moglo bi se zaključiti da nije čovek merilo svih stvari, nego je to ipak muškarac. Nameće se paradoksalno pitanje kako to da žargon kao izraz bunta i rušenja postojećih vrednosnih sistema ipak podržava patrijarhalno poimanje sveta.

5. Sociološki i psiholingvistički aspekti upotrebe žargona

Proučavanje žargona neminovno dovodi do saznanja o društvu ili grupi koja taj žargon stvara, te žargon nije samo lingvističko, nego psihološko i sociološko pitanje. Prvenstveno, žargon stvaraju mladi (izuzimajući stručni žargon koji najčešće prerasta u terminologije), te se iz žargonskih reči i izraza može iščitati kako razmišljaju mladi, kakva im je svest. Čini se da su iste, vrlo slične pojave i ponašanja upadale u oči i ranije, pre tri-deset godina, a i danas podstiču našu mladu populaciju na stvaranje ili upotrebu leksike koja se može označiti žargonskom.

5.1. Brojnost⁵ žargonizama čiji je smisao u glagolu *napiti se* (v. dole priložene primere) svedoči o potrebi mladih za izmenom sopstvene svesti i poimanja sveta. Nasilnost kao odraz nemoći u dokazivanju sebe pred svetom vidljiva je u frekventnosti glagola sa značenjem *tući se* (v. dole: 5.4).

Na osnovu velike frekventnosti i raznolikosti glagola vezanih za seks iščitava se i potreba mladih za demistifikacijom seksa, ali i mizogino poimanje žene kao pasivne i

⁵ Listu sistematizovanih najfrekventnijih glagola, kao i listu izraza oduševljenja i negodovanja dajemo niže kao prilog.

neravnopravne u seksualnom činu (o čemu je već bilo reči). Primere tih izraza dajemo niže (5.4).

Interesantna je frekventnost glagola sa opštim značenjem *pričati* – a posebno su frekventni glagoli i izrazi sa značenjem *pričati gluposti*, te bi to mogao biti dokaz svojevrsne mladalačke otuđenosti, nezadovoljstva komunikacijom, odnosno nemirenja sa svetom, a samim tim i nemirenja sa postojećim jezikom, u čemu je i koren potrebe za stvaranjem žargona kao drugačijeg izraza. Učestalost žargonizama sa značenjem *šetati* dokaz je mladalačke pokretljivosti i dinamike življenja, a nasuprot tome, frekventnost glagola sa značenjem *dosađivati se* svedočaštvo je o mladalačkom nezadovoljstvu ili nezainteresovanosti za društvene zbivanja i život.

Izrazi oduševljenja koje smo zabeležili asociraju na trenutnu zanesenost, zaslepljenost nekom pojavom, ali i na sklonost ka preterivanju, npr.: *Bruka dobro! Do jaja! Kul! Ludilo! Preterano! Strava! Ultra dobro!*

5.2. Potreba mladih da degradiraju opšteprihvaćene vrednosti i ideale, da svemu nađu pogrdan ili vulgaran naziv, iskonski je bunt protiv roditelja, protiv tradicije, a taj bunt osnova je svakog odrastanja, početak potrage za novim vrednostima i slika nezadovoljstva svetom kakav nam je ostavljen u nasleđe. Žargonom se mladi štite od sveta, kriju svoju ranjivost. Ako su tužni, mladi u žargonu kažu da su *skenjani*, što je prejaka reč za takvo stanje, ali možda baš tako najbolje oslikavaju te svoje snažne emocije.

Grubi i ekspresivni izrazi negodovanja oslikavaju (ili čak *ozvučavaju*) mladalačku svest koja teži preuveličavanju, koja, sem toga, neprestano traga za nečim novim, uzbudljivijim, a ne prihvata da ga neko ili nešto sputava u tome.

U žargonu mladih Novosađana zabeležili smo nekoliko karakterističnih izraza negodovanja, češće obraćanja drugome s ciljem da se taj otera, skloni ili postidi:

Čibe! Pali! Šina! Šrafta! Štura! Šutaj se! Teraj se! Stidi se na bugarskom! Šutaj se do kuće na bugarskom!

5.3. Ovde dajemo listu najfrekventnijih glagola, odnosno izraza kojima se označavaju određene radnje svojstvene mladima, sa njihovim sinonimima u žargonu.

1. Najučestaliji glagol **napiti se** ima bar 20 sinonima u žargonu:

biti janpi, biti letva, biti pijan k'o zemlja, biti tabla pijan (tabliran), biti u ofsajdu, (iz)danglirati se, iseći se od alkohola, istablrirati se, nacugati se, nacvrcati se, našljokati se, odbiti se, oduzeti se, odvaliti se, olešiti se od alkohola, ošutati se, otkinuti se, raniti se, ubiti se, zakucati se.

2. Glagol **tući** ili **istući** ima 12 sinonimičnih glagola – žargonizama:

(iz)danglirati, (iz)devetati, ispičkati, isprangijati, istamburati, (iz)lemati, marati, nakantati, napucati, (is)peglati, (i)šibati, (is)tabati.

3. Za značenje „*imati seksualni odnos*“ upotrebljava se najmanje 10 glagola:

fukati se, kresati se, opaliti, rasturiti, razbiti, razvaliti, šimičiti, tresti, ubiti, zigovati.

Ali ako je u pitanju zadovoljavanje oralnim seksom muškarca, onda se koriste sledeći glagoli: *blajvati, dudlati, ispušiti, isvirati kitu, izduvati, oglabati, pušiti, popušiti, posisati*, dok za žene važi samo glagol *lizati* i njegovi prefiksirani parovi *(o)lizati, (po)lizati*.

4. Značenje **pričati gluposti** pokriveno je sledećim žargonizmima:

bulazniti, fonjati, kenjati, lupati, lupetati, prdeti, šuketati, tantrljati, trabunjati, trtljati

5. Umesto glagola **šetati**, odnosno **prošetati**, čuju se sledeći žargonizmi:

(pro)bauljati, (pro)muвати se, (pro)tabanati, (pro)zujati.

6. I glagol **dosađivati se** ima nekoliko sinonima u žargonu mladih:

otpadati (k'o malter ili slina), raspadati se, smarati se, truliti.

5.4. *Umesto zaključka*: Kao što je lepota u oku posmatrača, tako je lepota reči u uhu slušaoca, a lepota žargona više je u uhu njegovih stvaralaca, koji njegovu pežorativnost ne čuju kao pežorativnost, nego kao izraz bliskosti jer – *prema najbližima smo naj-suroviji...* Među bliskim sagovornicima uvreda se manje doživljava kao uvreda, a više kao iskrenost, dakle, kao prihvatljiv način obraćanja ili jezički kod. Žargonskim rečnikom uspostavlja se (manje-više) uspešna komunikacija među mladim, komunikacija koja je neformalna i spontana, koja demistifikuje i zagovara skaredno govorenje umesto negovorenja.

REČNIK

A

aj – hajde
akrep – ružna osoba
akati – često i nebrižljivo upotrebljavati nešto
alav – halapljiv
alaviti se – biti pohlepan, biti *alav*
alkatraz – problemi sa metabolizmom, zatvor
alkos – alkoholičar, pijanac
Amer – Amerikanac
askara – vojska

B

baba-sera – žena zaposlena u javnom toaletu
bacati bombu – lagati, v. *baronisati*
bacati brijač – brijati se
bacati kuglu – vršiti veliku nuždu, v. *baciti blato*, *baciti ciglu*, *izbaciti stana-ra*, *kuglati se*, *pustiti Bambija na slobodu*
bacati nekoga u bedak – oneraspoložiti nekoga
bacati peglu – povraćati; *Diže mi se pegla!* – Muka mi jel; v. *peglati*
baciti blato – izvršiti veliku nuždu, v. *bacati kuglu*
baciti ciglu – izvršiti veliku nuždu, v. *bacati kuglu*
baciti kladbu – kladiti se
baciti majmuna – masturbirati, v. *šaj-bati*, *ručni rad*
bača – baterija
bajs – bicikl
baktati se – truditi se (nepotrebno) oko nečega

bakuta – baba
balaviti se – ljubiti se
Baliya – Turčin, musliman
banana – blokada u košarci, v. *bandža*
bančiti – pijančiti, ludovati
bandža – v. *banana*
bangav – glup, nesposoban, v. *bilde*, *bistar k'o Dunav*, *bizgov*, *blentav*, *bolid*, *dekret*, *glupson*, *lud samo što ne muče*, *mentol*, *retard*, *retardinjo*, *som*, *šaran*, *tuka*
banuti – doći nenajavljen, v. *upasti*
banjati se – dugo se kupati
baron – lažov (po poznatom lažovu baronu Minhauzenu), v. *trovač*
baronisati – lagati
basketaner – košarkaš
basketanerka – košarkašica
bataliti – ostaviti, napustiti
baulj – šetnja, v. *zujanje*
bauljati – šetati besciljno, v. *muвати se*, *tabanati*, *zujati*
bazditi – smrdeti, v. *čuti se*, *džibriti*, *diđiti*, *kandisati*
Bećar (bič) – Bećarac
bedačiti se – biti neraspoložen
bedak – neraspoloženje
beknuti – jedva progovoriti, izustiti
benc – benzin
bendati – konstatovati, obraćati pažnju na nekoga
bengula – BMW
beton – naizmenično konzumiranje rakije i piva
bilde – debil, neko glup odn. nesposoban, v. *bangav*
binder – udarac donjim delom dlana
birica – ribica
bistar k'o Dunav – glup, v. *bangav*

biti u frci – biti zauzet; biti u žurbi
biti u frci s nečim – imati probleme s nečim

biti u nečijem fazonu – biti nečiji istomišljenik; oponašati nečiji imidž

biti u ofsajdu – biti pijan, v. *dangliran*

bizgov – glupan, v. *bangav*

blajvati – zadovoljavati muškarca oralnim seksom, v. *dudlati, ispušiti, isvirati kitu, izduvati, oglabati, pušiti, popušiti, posisati*

blam – sramota

blamirati se – sramotiti se, obrukati se

blentav – glup, blesav, nesposoban, v. *bangav*

bodlja – bežanje, odlazak

bojler – veliki stomak

bolesnik – ekscentrik, onaj koji preteruje u nečemu

boli me (uvo) – baš me briga, nije mi stalo

bolid – neko glup, nesposoban, prost, v. *bangav*

bombe – ženske grudi

bombone – lekovi (najčešće trodon), droga

bosti se u tetku – bosti se u venu, drogirati se intravenozno, v. *fiksati se*

boban – v. *čoban, brban*

brban – podrugljiv naziv za muškarca, upotrebljavan u međusobnom oslovljavanju drugova, sa konotacijom bezrazložnog i nezlonamernog podrugivanja; *'De si, brbane!* – pozdrav; v. *čoban, čobus, džiber, đilkoš, krkan, pacer, pajser, pajvan, pakšu, papak, papan, šaban, šajber, šogun*

brečiti – pasti

brejn (za nešto) – koji se razume, stručnjak

brlja – nekulturan odn. vulgaran postupak; loša odn. jeftina rakija

brljav – nekulturan, vulgaran, prost

brljaviti – nedolično se ponašati; govoriti gluposti, v. *bulazniti*

brucošijada – skup studenata prve godine

bruka – intenzifikator: *bruka umoran* – premoren; *bruka dobar* – najbolji

bruka dobro! – izraz oduševljenja, v. *do jaja!, kul!, ludilo!, preterano!, strava!, ultra dobro!*

bubiti – ljubiti

budžiti – popravljati

budžovan – neko na dobrom položaju, funkcioner

buja – autobus, v. *bus*

bulazniti – pričati gluposti, v. *brljaviti, fonjati, kenjati, lupati, lupetati, prdeti, srati, šuketati, tantrljati, trabunjati, trtljati*

bulja – stražnjica

bunariti – tražiti

burazer – brat

buržuj – bogataš

bus – autobus, v. *buja*

bušiti vodku – praviti đus-vodku

C

caka – trik, poenta, obrt

canje – pecanje; seks (skraćeno od prcanje), v. *fukanje*

cava – devojka, v. *cupi, koka, mala, riba*

cepati – piti (neumereno)

cepati se – smejati se

cevčiti – polako piti

ciganiti se – štedeti, tvrditi

ciganjenje – štednja, tvrdičenje

cigla – nešto para

Cigojner – Rom, v. *Gafter, Gajger, Ganci*

cimati – tražiti uslugu

cimati se – trzati se, maknuti se; brinuti se, potresati se

cimer – sobni sustanar

cimerka – sobna sustanarka

cimnuti – pozvoniti telefonom

cimnuti se – trznuti se

cinkariti – izdati, odati, v. *ocinkariti, odrukati, otkucati*

cinkaroš – onaj koji *cinkari*, izdajica

cipe – cipele (jedinina se ne upotrebljava)

cipelke – cipele

cipe – cipele

cirka – piće, alkohol, pijančenje; otpri-
like

cmakati se – ljubiti se

cmizdriti – plakati

crći od smeha – smejati se

crkavati od smeha – smejati se

crtā – granica

crtāć – crtani film

cuga – piće (alkoholno); v. *cirka*, *žesti-*
na

cugati – piti alkohol

cuger – alkoholičar

cupi – devojka, v. *cava*

cvala – cicija, neko škrt, v. *gafter*, *Je-*
vrej, *stipsa*

cvikati – plašiti se

cvikeri – naočare

Č

čabulja – bubuljica

čam(uga) – crnac

čamiti – čekati

čantrati – pričati; pridikovati

čapriti – pričati

čekićati – čekati. v. *džidžiti*

čemer – semenke suncokreta

čestitka – račun za stanarinu u student-
skom domu

čibe! – izraz negodovanja i neodobra-
vanja, beži!, marš!, v. *murh!*, *pali!*, *sti-*
di se na bugarskom!, *šina!*, *štrafta!*,
štura!, *šutaj se!*, *šutaj se do kuće na bu-*
garskom!, *teraj se!*

čika-glava – psihijatar

čmrljav – nikakav

čmuk – analni otvor

čoban – podrugljiv naziv za muškarca,
v. *brban*

čobus – v. *čoban*, *brban*

čoka – čokolada; ženski polni organ

čop – jedinica (ocena)

čoporativno – grupno

čorba – benzin

čuka – sat; sat vremena; srce

čukati – udarati

čupati se – izvlačiti se iz neprilike

čuti se – smrdeti, v. *bazditi*

čvariti se – sunčati se

Ć

ćale – otac

ćef – hir, prohtev; trenutno raspolože-
nje

ćefnuti se – prohteti se, hteti

ćega – gaće

ćera – kuća; *Idem ćera (ćiku)*. – *Idem*
kući.

ćoma – v. *koma*, umor, pospanost

ćomirati se – v. *komirati se*, umoriti se,
biti pospan

ćornuti – ukrasti

ćoroskop – promašaj

ćurka – napadna devojka, glupača, v.
kokoška

D

dabra – brada

dangla – pijan, v. *dangliran*; udarac

dangliran – pijan, v. *biti u ofsajdu*,
janpi, *letva*, *nacvrčan*, *nacugan*, *našljo-*
kan, *oduzet od alkohola*, *pijan k'o ze-*
mlja, *tabla pijan (tabliran)*

danglirati – udariti, tući, v. *devetati*,
lemati, *peglati*, *šibati*, *tabati*

danglirati se – napiti se, v. *iseći se od*
alkohola, *istablrirati se*, *izdanglirati se*,
nacugati se, *nacvrcati se*, *našljokati se*,
odbiti se, *oduzeti se*, *odvaliti se*, *olešiti*
se od alkohola, *ošutati se*, *otkinuti se*,
raniti se, *ubiti se*, *zakucati se*

daska – mršava devojka

davež – neko dosadan

daviti – dosađivati; sporo raditi

debilana – glupost, besmislica, glupo
dešavanje

degen – degenerik, budala

dekintiran – bez novca

dekret – neko glup (**debil** + kreten), v.
bangav

derpe – v. *peder*

deset u glavu – najbolje; bolje u odno-
su na nešto drugo

Detelina – Detelinara

devetati – tući, v. *danglirati*

dići pare – zaraditi na kocki

dil – dogovor, dogovoreno!

dindža – dinar
dinosaurus – dinar
dinus – dinar
Divčus – Divčibare
dizati frku – bezrazložno se uzbuđivati, videti probleme tamo gde ih nema, v. *praviti frku*
dlan – šamar
do jaja! – najbolje; izraz oduševljenja, v. *bruka dobro!*
do panja – preglasno; skroz, potpuno
dobiti se – biti pripit
dofurati – brzo doći
domaćica – čista domaća marihuana; v. *domaja*
domaja – čista domaća marihuana, v. *domaćica*
dop – droga
doušnik – onaj koji ima velike uši
drndati – nervozno koristiti neki uređaj
drndati nekoga – v. *ići (nekome) na mozak/ živac, skakati (nekome) po gan-glijama, žderati, živcirati*
drot – policajac, v. *pandur*
drugoman – drug, prijatelj
drviti – dosađivati nekome istom pričom, pridikovati, zanovetati
dudlati – zadovoljavati muškarca oralnim seksom, v. *blajvati*
dumati – razmišljati
dunuti džojus – popušiti džoint, v. *smiriti, pušnuti džojus, variti džojus*
Dušan – onaj koji ima velike uši
duvan – cigarete
duvati – pušiti marihuanu
dva sa dva – krupan čovek

Dž

džaba – besplatno; zalud
džabalebariti – dangubiti, lenstvovati, živeti na tuđ račun
džabalebaroš – onaj koji *džabalebari*
džagati – dirati
džamiti – pušiti
džeil – problemi sa metabolizmom, zatvor

džiber – podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban*
džibriti – smrdeti, v. *bazditi*
džidžiti – čekati, v. *čekicati*
džojus – džoint, v. *džokavac, dip, dipavac, dipus, jus, plikavac, plikus*
džokavac – džoint, v. *džojus*
džomba – onaj koji završava vojsku
džonjati – spavati, v. *knjavati, kuntati, soviti*
džora – ženski polni organ
džudža – duvan
džukac – pas; pokvarenjak
džumbus – nered, haos

Đ

Đarma – Mađar, Mađarska
Đava – Tvrdava
đene-đene – tu i tamo
điditi – smrdeti, v. *bazditi*
đilkoš – v. *brban*
đip – džoint, v. *džojus*
đipavac – džoint, v. *džojus*
đipus – džoint, v. *džojus*
đirati – voziti
đitra – gitara
dozeri – naočare, v. *dozle, dozluci, pepeljare*
dozle – naočare
dozluci – naočare
đumle – mnogo, previše
Đura – *Baš si Đura!* – Divan si! (Iz filma "Mi nismo anđeli": *Divan si, Đuro!*)
đuskati – igrati
đuture – grupno

E

ekipa – društvo
ekonomijada – skup studenata ekonomskih fakulteta
ekseri – ekstazi
eksirati – popiti naiskap
elektraš – student elektrotehnike
elektrijada – skup studenata elektrotehnike
evrilos – evro

F

faca – podrugljiv naziv za onoga ko nastoji da bude autoritet; lice
fagot – v. *peder*
fajercag – upaljač, v. *lajter*
fajront – kraj radnog vremena u ugostiteljskom objektu
fajtovati se – tući se, v. *marati se*
faks – fakultet
falširati – loše pevati
faraon – budala; izrod; zaludenik
farbati – lagati
farke – farmerke
fazon – stil, način; šala; poenta
feget – v. *peder*
ferka – fer tuča: *tući se na ferku* – tući se jedan na jedan
fensi – skupo i moderno
fermati – obraćati pažnju na nekoga
fest – jako, veoma
fička – kafić
filing – osećaj
filozofijada – skup studenata filozofskih fakulteta
finta – trik, poenta
fizikalac – fizički radnik
fizikalisati – obavljati težak fizički rad
floker – flomaster
folirati (se) – pretvarati se, *izigravati* nešto; praviti se važan
fon – telefon
fontele – telefon
fonjati – imati sreće, v. *sere te!*; pričati gluposti, v. *bulazniti*
fora – šala; poenta
forsirati – siliti
fotka – fotografija
frajer – muškarac, zgodan muškarac, v. *macan*
frčkov – kovrdžav
frik – nakaza; ludak
friz – frižider; frizura
frka – trema, strah, bojazan; nevolja, problem
frka, murija, žvaka, rolka! – *neprilika, policija, razlaz, bežanje!* – upozorenje među narkomanima da je policija u blizini

frljati se – pričati o nečemu ne znajući osnovne stvari o tome; *frljati se s padeži* – grešiti u padežima, v. *gađati se padežima*

fuca – fudbal

fufa – promiskuitetna žena; prostitutka, v. *fuksa, krevetara, profuknjača*

fuka – kafa; *Aj baci fuka!* – Skuvaj kafu!

fukanje – seks, v. *canje, karanje, kres, kresanje, udaranje, utovar, zigovanje*

fukati se – imati seksualni odnos, v. *kresati se, opaliti, rasturiti, razbiti, šimičiti, tresti, ubiti, zigovati*

fuksa – promiskuitetna žena; prostitutka; v. *fufa*; gad; sebičnjak

furati – ići; biti u vezi sa momkom/ devojkom

furundžija – v. *ložać*

G

gabor – ružna osoba

gađati se padežima – grešiti u padežima

Gafter – Rom, v. *Cigojner*

gafter – cicija, škrtac, v. *cvala*

gajba – stan

Gajger – Rom, v. *Cigojner*

gajger – v. *gafter*

Ganci – Rom, v. *Cigojner*

gandža – marihuana, v. *ganja, gendža, gras, hedovina, štoj, trava, vutra*; vrste marihuane: *domaćica (domaja), šibalja (Šiptar, šipus), Holandija*

ganja – marihuana, v. *gandža*

ganjati se – obavljati nešto s naporom, mučiti se oko nečega: *Ganjam se sa ispitima.* – Spremanje ispita ne ide mi baš najbolje.

garant – sigurno, bez sumnje

gari – muškarac; drug; v. *gariša, garišon, matori, šaner, šmeker, tip, torime*

gariša – v. *gari*

garišon – v. *gari*

gendža – marihuana, v. *gandža*

gera – geografija

gilje – patike, v. *tike(pa)*

glava – nešto para

glavonja – onaj koji umišlja da je važan
glavudža – glava, v. *glupača, tintara, vugla*
glindžav – gnjecav, mlohav, mekan; beživotan, slab, v. *kilamfer, kilav, njanjav*
glupača – glava: *Boli me glupača!*, v. *glavudža*
glupson – neko glup, v. *bangav*
gnjavež – dosadna osoba
gnjaviti – dosađivati
gorila – telohranitelj
gornjak – teksas jakna
gotivan – dopadljiv, neko koga je lako zavoleti
gotiviti – voleti
grana – granica
gras – marihuana, v. *gandža*
grbaviti – prećutati; slagati; prevariti; *Izgrbavio me za dvadeset dindži!* – Nije mi vratio pozajmljenih dvadeset dinara.
grebati se – materijalno iskorišćavati nekoga
gromada – neko jak, snažan, v. *me-dved, međed, mrcina, strvina, životinja*
grebator – onaj koji *se grebe*
grudvati se – v. *trpati*
gruvati – učiti napamet
gudra – droga
gudrati se – drogirati se, v. *bosti se u tetku, fiksati se*
gudrovina – droga, v. *gudra*
gušter – onaj koji je tek postao vojnik

H

haker – stručnjak za računarske sisteme
hakerisati – provaljivati u tuđe računarske sisteme
haludža – halucinacija, izmišljotina: *Trese te haludža!* – Umišljaš!
hamburegdžinica – hamburgerija; buregdžinica
has – hrana
hasati – jesti, v. *klopiti, njupati, žderati*
hed – plod marihuane

hedovina – marihuana, v. *gandža*
hemara – hemijska olovka
hemija – privlačnost; osećanja; *Među njima ima hemije.* – Osećaju nešto jedno prema drugome.
Holandija* – vrsta marihuane koja je uvezena iz Holandije
hors – heroin
hotel promaja – uslužni objekat bez prometa odn. profita

I

ići (nekome) na mozak – nervirati nekoga, v. *drndati nekoga*
ići (nekome) na živac – nervirati nekoga, v. *drndati nekoga*
ići u pičarenje – izaći u cilju zavodjenja devojaka
ići u sitna crevca – zalaziti u detalje
ići u štetu – ići u provod
ilegalac – onaj koji bespravno stanuje u studentskom domu
ilegalisati – bespravno dobiti mesto u studentskom domu

* Žargonizmi *Holandija, Jevrej i Šiptar* u istom obliku postoje u standardnom jeziku, zapravo, navedeni žargonizmi zasnovani su na promeni značenja postojećih standardnih reči. Pošto se ta promena može objasniti stilskom figurom sinegdohom, u pisanju je zadržano veliko početno slovo prema zahtevima standardnog jezika, iako su navedene reči pretrpele značenjske promene od imena države odn. nacije do zajedničkih imenica. Pod sinegdohom se podrazumeva uzimanje dela umesto celine ili celine umesto dela, npr. u ovom slučaju se Holandija kao celina uzima da označi holandsku marihuanu, kao što se Šiptar (celina – oni koji proizvode i distribuiraju) uzima da označi albansku marihuanu (proizvod kao deo), i kao što se Jevrej (narod kao celina) uzima zbog predrasuda o Jevrejima kao oznaka jedne od ljudskih osobina ili, u vezi sa istom predrasudom (ili samo zbog glasovnog podudaranja reči) u značenju novčane jedinice. Dakle, veza između ovih žargonizama i istih reči u standardnom jeziku odviše je očigledna i nova žargonska značenja ovih reči naprosto upućuju na značenja u standardnom jeziku, te je u pisanju zadržano veliko početno slovo. Žargonizmi *šibalja* i *šipus* pisani su dvojako, u zavisnosti od značenja, jer u takvom obliku ne postoje u standardnom jeziku.

imati pik na nekoga – *uzeti nekoga na zub*, učestalo nekoga maltretirati
integraliti se – sedeti pogureno, iskri-
 vljeno (J)
iscediti pitona – izvršiti malu nuždu
iscimati nekoga (za nešto) – nagovori-
 ti, izmamiti od nekoga uslugu
iseći se od alkohola – prepiti se, v.
izdanglirati se
isfurati – izaći
iskesiti se – platiti; izreskirati se
iskežečiti – istegeliti
iskobeljati se – izvući se iz neprilike
iskulirati – zanemariti nešto ili nekoga,
 prečuti, preći preko nečega
ispala – neispoštovan dogovor; onaj
 koji ne poštuje dogovore
ispaliti (nekoga) – ne ispoštovati do-
 govor
ispeglati – istući, v. *izdanglirati*; ispo-
 vraćati se
ispičkati (nekoga) – izgrditi; isprebija-
 ti, v. *izdanglirati*
ispljuvati – ocrniti, iskritikovati, izo-
 govarati
isprangijati – istući, prebiti, v. *izdan-
 glirati*
ispružiti se – platiti
ispušiti – biti na gubitku, v. *izduvati*;
 zadovoljavati muškarca oralnim sek-
 som, v. *blajvati*
istabati – istući, v. *izdanglirati*
istablrirati se – napiti se, v. *danglirati
 se*
istamburati – izgrditi; isprebijati, v.
izdanglirati
istripovan – koji se uživi u ono što je
 umislio, koji je u zabludi
istripovati se – umisliti nešto, biti u za-
 bludi
isvirati kitu – zadovoljavati muškarca
 oralnim seksom, v. *blajvati*
išibati – istući, v. *izdanglirati*
izaći (nekome) na crtu – nadmetati se
 (s nekim) u nečemu; potući se, v. *po-
 šajbati se*
izbaciti stanara – izvršiti veliku nu-
 ždu, v. *bacati kuglu*
izbananirati – blokirati šut u košarci

izblamirati se – osramotiti se
izbrljaviti – pogrešiti, napraviti glupost
izbunariti – slučajno ili teško doći do
 nečega
izburgijati – teško doći do nečega
izdanglirati – istući, v. *izdevetati, ispe-
 glati ispičkati, isprangijati, istabati,
 istamburati, išibati, izlemati, nakantati,
 napucati*
izdanglirati se – napiti se, v. *danglirati
 se*
izdevetati – izgrditi; isprebijati, v.
izdanglirati
izdrndati – pokvariti, uništiti; pokvari-
 ti nekome raspoloženje, iznervirati ne-
 koga
izduvati – izgubiti u igri; ne uspeti u
 nekom pokušaju: *Izduv'o sam kod one
 ribe!* – Nisam uspeo da je zavedem; v.
ispušiti, izvisiti, popušiti; zadovoljavati
 muškarca oralnim seksom, v. *blajvati*
izigravati – pretvarati se; *Šta izigra-
 vaš?* – izraz koji se koristi kad neko re-
 aguje suprotno od našeg očekivanja
izigravati besne gliste – ponašati se
 neuobičajeno
izlemati – istući, v. *izdanglirati*
izlizati – zadovoljavati ženu oralnim
 seksom, v. *lizati*
izmuvati – doći do nečega na nepošten
 način
izraditi (nekoga) – prevariti
izvaditi se – izvući se, pronaći izgovor,
 nadoknaditi štetu
izvisiti – propustiti priliku tuđom krivi-
 com; v. *izduvati*
izvoditi burgije – ponašati se neuobi-
 čajeno, v. *izigravati*

J

janpi – pijan, v. *dangliran*
jaša – jakna
jašar – jakna
jesti lekove – drogirati se, v. najesti se
lekova
Jevrej – škrt, onaj koji štedi, v. *cvala*;
 evro
jus – džoint, v. *džojus*

K

kajla – lanac
kandisati – smrdeti, v. *bazditi*
kanta – velika stražnjica
kantarika – konzerva lepka za duvanje
kanterana – kompjuterska igraonica
 otvorena u nekadašnjoj teretani: **kante-ri** (counter strike – vrsta kompjuterske igrice) + teretana
kantoprevrtač – pas lualica
kapirati – shvatati, shvatiti, razume(va)ti, v. *kontati, kopčati, skapirati, skontati, skopčati, ukapirati*
karambol – nered, kaos
karanje – seks, v. *fukanje*
kasoš – kasetofon
kečati – hvatati
kenjati – pričati gluposti, v. *bulazniti*
kep – kapa
ker – pokvarenjak; policajac
Kereća plaža – Bečarac
kerefeke – gluposti
kesa – kukavica; nešto što je lako uraditi: *kesa ispit* – lak ispit
keš – novac
keširati – platiti
ket – paket marihuane
keva – majka
kić – sok (od sokić)
kilamfer – onaj koji je slab v. *glindžav*, koji se ne oseća dobro; neko usporen
kilav – slab, koji se ne oseća dobro, v. *glindžav*; spor
kilaviti se – raditi nešto s mukom; biti bezvoljan odn. slab ili lenj
kinta – novac
kita – muški polni organ, v. *majmun, tuki, šura*
klempa – udarac iza uva, v. *zauška*
kleptus – kleptoman
klonja – toalet
klopa – hrana
klopiti – jesti, v. *hasati*
klošus – klošar, propalica
kljucanje – v. *poze pijanstva*
knjavati – spavati, v. *džonjati*

k'o da ga je poplava izbacila – ružan, neprivlačan; koji izgleda premoreno odn. napačeno
k'o da ti je atomska pala u sobu – soba ti je neuredna
ko ima sreće i kapija mu se ždrebi – ko ima sreće, čuda mu se događaju
k'o kec na jedanaest! – povoljno, odgovarajuće, nešto što dolazi u pravom trenutku
kobaja – kobasica
kobajlele – kobasica
kobra – v. *poze pijanstva*
koka – devojka, v. *cava*; kokain
kokoška – podrugljiv naziv za devojku: *Riba mu je kokoška!* – Devojka mu je nametljiva, brbljiva i dosadna!; v. *čurka*
koks – kokain
količina – paket marihuane
kolisati – pozvati telefonom: *Kolisaćemo se!* – Čućemo se!
koma – premorenost: *Koma sam, idem na sovku!* – Premoren sam, idem na spavanje!
koman – narkoman, v. *narkić, narkos*
komirati se – premoriti se
komp – računar
kompaš – računar
komša – komšija
kondor – kontrolor u vozilu gradskog saobraćaja
kontati – razumeti, v. *kapirati*; misliti, razmišljati
kontraš – onaj koji svima protivreči
konjinjo! – budalo! (koristi se samo u vokativu), v. *mamune!*
Kop – Kopaonik
kopčati – shvatati, razumeti, v. *kapirati*
kosijaner – muškarac sa dugom kosom
kosoš – *kosijaner*
krbanje – takmičenje u obaranju ruke, v. *skrbati*
krbati se – takmičiti se u obaranju ruke, v. *skrbati*
krdža – loš odn. jeftin duvan
kreda – kredit za mobilni telefon
krejzilo – ludilo

kremaš – onaj koji je stalno doteran
odn. sreden
kres – seks, v. *fukanje*
kresanje – seks, v. *fukanje*
kresati se – imati seksualni odnos, v.
fukati se
krevetara – v. *fufa*; *Završice faks*
preko kreveta! – Doći će do diplome
dajući seksualne usluge.
kriminalan – odvratn, nepodnošljiv
krkan – podrugljiv naziv za muškarca,
v. *brban*
krljati – lomiti; grubo igrati fudbal
krnuti – staviti puno nečega, *nakrma-*
čiti
krpice – odeća
kuglati se – vršiti veliku nuždu, v. *ba-*
cati kuglu
kul – dobro, zadovoljavajuće; uzvik pri
oduševljenju nečim, v. *bruka dobro!*; u
redu, dogovoreno!
kuler – onaj ko je stalno opušten, koga
ništa ne potresa
kulerka – ona koja je opuštena, koju
ništa ne potresa
kulirati – biti opušten, v. *'laditi jaja,*
landarati
kuntati – spavati, v. *džonjati*
kurblati – *verglati*, *kurblati telefon*,
okretati; *kurblati keš* – snaći se za pare
kurtonka – pržena kobasica koja se je-
de u vojsci

L

'laditi jaja – ne raditi ništa, opuštati se,
v. *kulirati*
'ladne vode – opušteno odn. lako ura-
diti ili postići nešto: *'Ladne vode sam*
položio ispit! – Položio sam ispit bez
problema!
'ladno i bez problema– v. *'ladne vode*
lajter – upaljač, v. *fajercag*
landarati – ne raditi ništa, opuštati se,
v. *kulirati*
lapo – pola
lažnjak – privremena tetovaža; lažni
parsing; nešto lažno

leći k'o budali šamar – doći u pravom
trenutku, dočekati nešto povoljno odn.
odgovarajuće
legenda – neko originalan, neobičan,
poseban, zanimljiv, v. *lik*
lemati – tući, v. *danglirati*
lešiti – trošiti
letva – pijan, v. *dangliran*
levatiti – nagovarati, ubeđivati
levis – spojene obrve
licitirati devojku – naći joj mesto (kla-
sifikovati je) na *pivskoj skali*
ličnjak – lična karta
lija rajdže – litra rakije
lik – ličnost, osoba; neko zanimljiv, v.
legenda
lipsati – premoriti se; umreti
lišće – marihuana slabog dejstva, v. *pa-*
prika
lizati – zadovoljavati ženu oralnim sek-
som, v. *izlizati*, *olizati*, *polizati*
lova – novac
ložač – v. *peder*
ložiti (nekoga) – šaliti se, ubeđivati ne-
koga u neistinu; uzbuditi nekoga (sek-
sualno)
ložiti se – imati nagon (želju) za ne-
kim: *Loži se na tu ribu.* – Ta devojk
mu je privlačna.; uzbuđivati se (seksu-
alno); *Loži se na fudbal!* – Redovno
prati utakmice.
lud k'o noga – *lud k'o struja*
lud k'o struja– onaj koji *tripuje* odn.
umišlja; nenormalan
lud samo što ne muče – glup, prost,
budala, v. *bangav*
ludilo! – uzvik pri oduševljenju nečim,
v. *bruka dobro!*; dobar provod
ludnica – *ludilo*
lujka – devojk slobodnog ponašanja
lupati – pričati gluposti, v. *bulazniti*
lupetati – pričati gluposti, v. *bulazniti*
luzer – gubitnik

Lj

ljara – pepeljara
ljesnuti – pasti

M

macan – zgodan momak, v. *frajer*
mačka – devojka, v. *cava*
maja – majica
majmun – muški polni organ, v. *kita*
mala – devojka, v. *cava*
malo sutra – nikad
Manli – Liman
mamune! – budalo! (koristi se samo u vokativu), v. *konjinjo!*
marati se – tući se, v. *fajtovati se*
mare – batine
masa – veliki broj ljudi; *'De ste, maso!*
 – pozdrav pri susretu s društvom
masirati – dosađivati
masni – debeo muškarac
mašinijada – skup studenata mašinskih fakulteta
mata – matematika
matorci – roditelji
matori – muškarac; dobar drug; v. *gari*
meca – menstruacija
mecan – mercedes, v. *merdžan*
mečka – mercedes, v. *merdžan*
med – prljavština u ušima
medved – neko jak, snažan, v. *gromada*
međed – neko jak, snažan, v. *gromada*
mentol – neko glup, primitivan, zaoštao, v. *bangav*
merdžan – mercedes, v. *mecan*, *mečka*
mosa – zamah, oponašanje udarca
motati – saviti džoint
mrčina – neko jak, snažan, v. *gromada*
murh – marš, v. *čibe!*
muriya – policija
mutljavina – nepošten posao, prevara v. *muvanje*, *muvaža*; neko nepošten ili sumnjiv, prevarant, v. *muuator*
muvanje – zavodenje, flertovanje, v. *muvaža*; izvršavanje obaveza ili poslova na nepošten način odn. mimo propisa; v. *mutljavina*
muвати – zavoditi odn. osvajati devojku, v. *napadati ribu*, *startovati*; izbegavati istinu; doći do nečega na nepošten način

muвати se – flertovati; šetati, v. *bauljati*
muuator – prevarant
muvaža – zavodenje, flert, v. *muvanje*; prevara v. *mutljavina*
muvić – film

N

na brzaka – na brzinu
na frku – na brzinu
nabacivati se – udvarati se, nametati se
nabudžen – jak, nabijen; doteran, sređen; popravljen
nabudžiti – napraviti; popraviti; podići cenu nečemu
nacugan – pijan, v. *dangliran*
nacugati se – napiti se, v. *danglirati se*
nacvrčan – pijan, v. *dangliran*
nacvrcati se – napiti se, v. *danglirati se*
nadrkan – nervozan; odličan, najbolji, v. *preteran*
nadrndan – ljut, nervozan
naduvan – koji je pod dejstvom marihuane
nafilovan – doteran
nafrakana – suviše našminkana, neprirodna
najesti se lekova – drogirati se, v. *jesti lekove*
najo – ne, nema, nemam, neću, nećeš
nakačiti se na net – uspostaviti internet vezu
nakantati – prebiti, v. *izdanglirati*
nakrkati se – najesti se
nakrmačiti – staviti puno nečega na nešto: *nakrmačiti kečapa na pomfrit* – staviti puno kečapa
naleteti (na nekoga) – sresti nekoga
nalipariti se – napiti se neke tečnosti
naložiti se – imati nagon ka nečemu; imati jak seksualni nagon
nameštaljka – podmetanje intrige ili krivice nevinom
napadati ribu – flertovati s devojkom, v. *muвати*
napaliti se – v. *naložiti se*

napaljenuša – žena izražene seksualnosti; nimfomanka
napanjiti muziku – glasno slušati muziku
napenaliti – namestiti; *napenaliti gaće* – navući ih visoko
napljuvati (nekoga) – iskritikovati
napucan – dobrog izgleda
napucati – prebiti, v. *izdanglirti*
napuštati sise – isticati grudi, isprсити se
napušen – pod dejstvom marihuane
napušiti – izgrditi
napušiti se – pušiti marihuanu
naraditi se – v. *napušiti se*
narkić – narkoman, v. *koman*
narkos – narkoman, v. *koman*
narodnjak – pevač novokomponovanih narodnih pesama; novokomponovana narodna pesma; onaj koji sluša narodnu muziku
narodnjakuša – pevačica novokomponovanih narodnih pesama; ženska osoba koja sluša narodnu muziku
našljokan – pijan, v. *dangliran*
našljokati se – napiti se, v. *danglirati se*
nateran – (*nadrkan* + *preteran*); najbolji u svojoj vrsti: *nateran telefon* – najbolji od svih telefona
natripovan – koji je stalno u *tripu* odn. u zabludi; uživljen u ono što radi
natripovati se – umisliti nešto
navatati nekoga – potražiti nekoga: *Moram da navatam tu asistentkinju!* – Moram otići na konsultacije.
navlaka – nešto zarazno, ono što izaziva zavisnost
navući se (na nešto) – postati zavisan od nečega: *navući se na teg* – stalno ići u teretanu
nemam 'leba da jedem – nemam novca
nemati tri čuke – ne znati
nestati u vidu smrada – otići bez zdrava, izgubiti se
nogat k'o patka – ima velika stopala
Novak – Nova godina
novi – vino

Nj

njakati – maltretirati
njakati se – s naporom obavljati nešto, v. *ganjati se*, maltretirati se
njanjav – slabašan, v. *glindžav*; koji se prenemaže; *njanjava muzika* – spora, lagana muzika
njupati – jesti, v. *hasati*

O

obdarena riba – žena koja ima velike grudi
ocinkariti – odati, izdati, v. *cinkariti*
očetkati nekoga – ubedljivo pobediti u nekom nadmetanju, v. *oprati nekoga*
odbiti se – napiti se, v. *danglirati se*
odokativno – otprilike, v. *ofrlje*
odrukati – odati, izdati, v. *cinkariti*
oduzet od alkohola – pijan, v. *dangliran*
oduzeti se – napiti se, v. *danglirati se*
odvaliti se – napiti se, v. *danglirati se*
oflekati nekoga – preteći nekoga u saobraćaju
ofrlje – površno, otprilike, v. *odokativno*
ofucan – koji je telesno propao, lošeg izgleda
ofucati se – telesno propasti, loše izgledati
oglabati – zadovoljavati muškarca oralnim seksom, v. *blajvati*
okinava – padanje na ispitu
okinuti – pasti na ispitu
olešiti – oštetiti nekoga, trošiti nešto tuđe
olešiti se od alkohola – napiti se, *danglirati se*
olindrati se – kratko se ošišati
olizati – zadovoljavati ženu oralnim seksom, v. *lizati*
omanuti – promašiti
opaliti – imati seksualni odnos, v. *fukati se*
opaliti po nekome – v. *oprangijati po nekome*
opanjavati – ogovarati

opasuljiti se – dozvati se pameti
opičen – ekscentričan, lud, blesav
oprangijati po nekome – zasuti nekoga grudvama snega
oprati nekoga – ubedljivo pobediti u nekom nadmetanju, v. *očetkati nekoga*
orididi – original
orkestar – društvo koje duva lepak, v. *trubači*
oskrnaviti – degradirati, obezvređiti
ošutati se – napiti se, v. *danglirati se*
otfikirati – odseći
otkačiti – ostaviti nekoga, odbiti nekoga
otkidati (na nekoga) – simpatisati (nekoga), v. *ložiti se*
otkinuti se – napiti se i drogirati
otkucati – izdati, odati, v. *cinkariti*
otpadati – dosađivati se, ne raditi ništa, v. *raspadati se, smarati se, truliti*
otpadati k'o malter – v. *otpadati*
otpadati k'o slina – v. *otpadati*
otpadaus – otpadanje
otpaliti – otići
overiti – rukovati se na poseban način udarcem dlana o dlan; pasti; pasti na ispitu

P

pacer – podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban*
padati na prvu loptu – pristati na prvu ponudu
padobranac – onaj koji dolazi na žurku nepozvan; koji se ubacuje preko reda
pajser – veliki nos; podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban*
pajvan – podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban, papan*
pakšu – pogrdan naziv za muškarca, v. *brban*
pali! – skloni mi se s očiju!, v. *čibe!*
paliya – motka, šipka
paliti – uspevati, vredeti: *Ne pali to kod mene!* – Time kod mene ništa ne postižeš!; pobunjivati, izazivati napetost; zavaravati: *On pali masu!* – Zava-

rava okupljene ljude/ stvara napetost među njima.; ići: *Palim kući!* – Idem kući!
paliti se – v. *ložiti se*
palmolive – slanina lošeg ukusa, v. *sapunjara*
paljevina – onaj koji se lako uzbuđuje, koji brzo plane
pandur – policajac, v. *drot*
papak – podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban*; stopalo
papan – podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban*
paprika – marihuana slabog dejstva, v. *lišće*
papuča(r) – muškarac koji je *pod ženinom papučom*, koji podilazi odn. ugađa ženi
papučariti – biti *papučar*
pare mu iz ušiju cure! – bogat je
pariti oči – posmatrati nešto (nedostižno)
parlati (100 na sat) – govoriti (brzo), razgovarati
pasti u bedak – oneraspoložiti se, v. *skenjati se, ubedačiti se*
paučina – onaj ko je seksualno neaktivan, v. *suv, zarđao*
pečina – primitivac, prostak, neobrazovan, v. *seljak*
peder – homoseksualac; feminiziran muškarac, v. *derpe, fagot, feget, furundžija, ložac, peđa, pešovan, pozadinac*
pederbal – žurka na kojoj je premalo devojaka
pederuša – vrsta torbice koja se nosi oko struka
peđa – v. *peder*
peglati – povraćati, v. *bacati peglu*; tući, v. *danglirati*
penzoš – penzioner
pepa – pepeljara
pepeljare – naočare sa velikom dioptrijom, v. *dozeri*
peperalja – pepeljara
pesnaja – pesnica
pešovan – v. *peder*
petlja – smelost, hrabrost
Pezos – Petrovaradin

picnuti se – doterati se
pičiti – brzo hodati
pijan k'o zemlja – pijan, oduzet, v. *dangliran*
pikati fucu – igrati fudbal
pirkanje – duvanje lepka
pištolji – salo oko struka
pivkan – pivo
pivo bez kragne – pivo bez pene
pivska skala – količina alkohola neop-
 hodna da bi momak bio sa devojkom
 koja se na *skali klasifikuje*:
Da eksiraš dve litre rakije i dobro da se
zamisliš! – odbojna, neprivlačna devoj-
 ka
Gajba 'ladnog piva mi treba! – nepri-
 vlačna
Deset piva, pa možda i bi'! – nedovolj-
 no privlačna
Par piva i 'ladno bi'! – prosečna, lepu-
 škasta
I da nisam pio mesec dana, pristao bi'!
 – poželjna, zgodna devojka
plastika – pivo od dve litre
plikavac – džoint, v. *džojus*
plikus – džoint, v. *džojus*
pljeska – pljeskavica
pljuga – cigareta, v. *sudžuk, poke*
pljuvati (po nekome) – kritikovati ne-
 koga odn. ocrniti
pocepati k'o ludak novine – rasturiti,
 pobediti
pokačiti se – posvađati se
poke – cigarete, v. *pljuga*
polizati – zadovoljavati ženu oralnim
 seksom, v. *lizati*
popaliti – ukrasti
popasti – dobiti: *popasti grip, popasti*
keca
popiti – dobiti: *popiti batine, popiti ša-*
mar
poprskan – poludeo
popušiti – zadovoljavati muškarca
 oralnim seksom, v. *blajvati*; v. *izduvati*
pornić – erotski film
pornjava – erotski film
posisati – zadovoljavati muškarca oral-
 nim seksom, v. *blajvati*

posoliti – pomešati duvan sa marihua-
 nom
pošajbati se – potući se, v. *izaći (neko-*
me) na crtu, pošibati se, zakačiti se
pošandrcati – poludeti, iznervirati se
pošibati se – potući se, v. *pošajbati se*
pošizeti – razbesniti se, iznervirati se
potetričiti – podeliti na tri dela
potrefiti – pogoditi
poze pijanstva – položaj tela koji zavi-
 si od količine i jačine dejstva alkohola:

kljucanje

kobra

supermen

povatati se – maziti se tokom predigre
pozadinac – v. *peder*

pozer – onaj koji odećom izražava mišljenje u kome nije dosledan
prangija – udarac, šut (na gol)
praviti frku – v. *dizati frku*
prdeti – pričati gluposti, v. *bulazniti*
prebauljati – pretražiti određen prostor; preći duži put
prebiti knjigu – naučiti nešto; v. *preštrebati se*
precvikati – preseći
prefrigan – snalažljiv, lukav
preko grane – inostranstvo
presmešno – najsmešnije
prestisnuti – pritisnuti
preštrebati se – umoriti se od učenja
preteran – najbolji
preterano! – izraz oduševljenja, v. *bruka dobro!*
preterana – teretana
primiti se – zainteresovati se za nešto; poverovati u nešto neistinito
prebauljati – prošetati (se), v. *promuvati se, protabanati, prozujati*
prodirati se – provozati se
profa(n) – profesor
profanka – profesorka
profuknjača – v. *fufa*
profurati – brzo proći, proći ne primećujući nikoga
prokuvati – oznojati se
promuvati se – prošetati (se), v. *prebauljati*
prosuti se – pasti
protabanati – prošetati (se), v. *probauljati*
provala – glupost, glupa izjava
provaliti – izreći glupost; shvatiti nešto; *provaliti nekoga* – razotkriti nečije namere; *To je već provaljeno!* – Prevaženo je odn. zastarelo.
prozivka – provokacija
prozujati – prošetati, v. *prebauljati*
prsnuti – poludeti
prva lopta – prva ponuda
pržiti ditru – svirati gitaru
pržiti muziku – slušati muziku preglasno
pući ispit – pasti na ispitu
pući od smeha – smejati se

pući pare – potrošiti pare, izgubiti pare na kocki
pun gas – najjače
pun k'o brod – bogat, imućan
pustiti Bambija na slobodu – izvršiti veliku nuždu, v. *bacati kuglu*
pustiti buvu – prineti lažnu vest
pustiti jezičinu – biti svađalački nastrojen odn. vulgaran ili bezobrazan
pušenje – oralni seks
pušiti – zadovoljavati muškarca oralnim seksom, v. *blajvati*
pušla – gomila; količina nečega
pušnuti džojus – popušiti džoint, *du-nuti džojus*

R

računardžija – student računarstva
radža – rakija
rajdža – rakija
raniti se – napiti se, v. *danglirati se*
raspadati se – dosađivati se, v. *otpada-ti*; trpeti bolove
rastrubiti – svima ispričati
rasturiti – iznuriti ženu seksom, v. *razbiti, razvaliti, ubiti, fukati se*
razbiti – v. *rasturiti*
razvaliti – v. *rasturiti*
rebnuti – naplatiti: *Rebnuli su me trista dinara za kartu.* - Naplatili su mi trista dinara za kartu.; odrediti previsoku cenu
repra – reprezentacija
retard – neko primitivan odn. zaostao ili glup, v. *bangav*
retardinjo – v. *retard, bangav*
rez – rezultat
riba – devojka, v. *cava*
riknuti – pokvariti se; umreti
rolka – bežanje
rota – bežanje
roviti – tražiti
ručka – rukavica
ručni rad – masturbiranje, v. *baciti majmuna*

S

sajam bolida – grupa budala
saobraćajac – student saobraćaja
saobraćajka – saobraćajna nezgoda
saobraćijada – skup studenata saobraćajnih fakulteta
sapunjara – slanina lošeg ukusa, v. *palmolive*
sateliti – uši (jedinina se ne upotrebljava)
seća knezova – pijanka, *odsecanje od alkohola*
seljak – neko primitivan odn. prost ili nekulturan, v. *pećina*
sere te! – imaš sreće!
sidaš – bolesnik od side
sisa – kukavica; v. *strina, tetka*
sitno – kraj vojnog roka
skakati (nekome) po ganglijama – nervirati nekoga, v. *drndati nekoga*
skarabudžiti – napraviti *pomoću štapa i kanapa* odn. otaljati posao, obaviti posao nemarno i na brzinu; v. *sklepati*
skembati – *Skemb'o sam ga!* – Sredio sam ga!; Moj je!; Uhvatio sam ga!
skenj-papir – toalet papir
skenjavac – loša marihuana, v. *šibalja*
skenjati se – postati neraspoložen, v. *pasti u bedak*
skinuti se – odslužiti vojsku; izležiti se od narkomanije
skinuti šubaru – ošišati se
skivi – viski
sklepati – napraviti nešto na brzinu; *sklepati ispit* – otaljati ispit, spremi ga brzo i površno
skockati se – doterati se
skontati – shvatiti, razumeti, v. *kapirati*; *skontati se s ribom* – osvojiti devojku, biti u vezi s devojkom
skopčati – shvatiti, razumeti, v. *kapirati*
skrbati – oboriti nekome ruku, v. *krbanje, krbati se*
skrljati – slomiti
skrn – nemoralan, bezobziran
skrnaviti – degradirati, obezvređiti

skrnavština – nemoralan odn. bezobziran postupak
skvrčopiz – zima, hladnoća, v. *spič, spičina, spičotina, spičiti*
skvrčopizditi se – smrznuti se
sleteti – smršati
slomi nogu! – srećno!
sluške – slušalice
smarač – onaj koji je dosadan
smaračina – dosađivanje
smarati (se) – dosađivati (se), v. *otpadati*
smazati – pojesti brzo
smešan k'o bioskop – smešan kao komičan film
smiriti – potrošiti: *smiriti džojus* – popušiti džoint, v. *dunuti džojus*; *smiriti kutiju* – potrošiti kutiju cigareta
smor – dosada
smoriti se – izmoriti se dosadnim poslovima
smoruša – dosadna devojka
smotati ribu – osvojiti devojku, v. *smuvati*
smrdeti – zvučati lažno, ličiti na neistinu
smuvati – osvojiti devojku, v. *smotati ribu*; izmisliti izgovor ili opravdanje, prevariti nekoga
smuvati se – početi se zabavljati sa momkom/ devojkom
snimati – gledati: *Snimi ovo!* – Pogledaj!
soc – nešto lošeg kvaliteta ili staromodno
socijala – v. *soc*
softveraš – onaj koji programira računare, programer
soler – koji je sam
solo-drinker – koji sam pije
solo-gajba – prazan stan
solirati – biti sam
solirati džojus – sam pušiti marihuanu
som – neko glup, v. *bangav*
som dinara – hiljadu dinara
soma – mnogo
soviti – spavati, v. *džonjati*
sovka – spavanje
spandati se – v. *smuvati se*

spavati na telefonu – dugo telefonirati
spič – zima, hladnoća, v. *skvrčopiz*
spičina – v. *skvrčopiz*
spičotina – v. *skvrčopiz*
spičiti – pogoditi nekoga
spičiti se – smrznuti se
spičitis – v. *skvrčopiz*
sponzor – bogat muškarac
sponzoruša – devojka kojoj je kod muškarca najvažniji novac
sprčeno – malo
sprčiti se – smanjiti se
sprdačina – šala
sprdnja – šala
spustiti loptu – smiriti situaciju
srati – pričati gluposti, v. *bulazniti*
Srbenda – Srbin nacionalista
srediti (nekoga) – povrediti nekoga fizički i(li) psihički
startovati – *startovati ribu* – flertovati s devojkom, v. *muвати*; *Startovali su me panduri.* – Zaustavila me je milicija.; *Startovao me neki gari za pet dindži.* – Neki muškarac tražio je pet dinara od mene.
stidi se na bugarskom! – beži!, skloni mi se s očiju!, v. *čibe!*
stipsa – cicija, neko škrt, v. *cvala*
stojdža – stojadin
stondara – neraspoloženje odn. depresija nastala usled prestanka dejstva droge
strava – najbolje; uzvik pri oduševljenju nečim, v. *bruka dobro!*
strefiti – pogoditi; udariti; snaći; šokirati
strejt – čist, nije pod uticajem alkohola ili droge
strejter – čistunac, onaj koji nikad ne konzumira alkohol ili drogu, koji je neporočan
strina – muškarac koji ima neki ženski manir ili nema hrabrosti za nešto, v. *si-sa*
strmopizditi – strmoglaviti se, pasti, srušiti se
strvina – neko jak, v. *gromada*
sudžuk – cigarete, v. *pljuga*
sulje – semenke suncokreta

supermen – v. *poze pijanstva*
surfovati – pretraživati nešto na internetu; v. *zujati*
surla – nos
suv – seksualno neaktivan, v. *paučina*
svinjur – debeo
sviranje – duvanje lepka

Š

šaban – podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban*
šabanija – *šaban*
šacometrija – nepouzdanu određivanje nečega, određivanje otprilike
šajbati – masturbirati, v. *baciti majmunu*
šajber – v. *šaban*
šaltati – menjati, prebacivati (kanale, brzine)
šalteruša – neljubazna žena koja radi na šalteru
šaner – naziv za muškarca, v. *gari*
šaran – neko glup, v. *bangav*
šatro – podrugljivo kao: *On je šatro trezan!* – Pijan je.
šečeruša – slatka kafa
šenuti – poludeti
šeprtlja – neko nespretna
šerbetuša – v. *šečeruša*
šetati – *Daj mi jaknu da je šetam par dana!* – Pozajmi mi jaknu na nekoliko dana!
Šibalja* – Šiptar, v. *Šipus*
šibalja – loša marihuana, marihuana koja se pre prodaje umače u lekove da bi jače delovala i najčešće je uvezena iz Albanije, v. Šiptar, *šipus*, *skenjavac*
šibati – tući, v. *danglirati*
šimičiti – imati seksualni odnos, v. *fukati se*
šina! – skloni mi se s očiju!, v. *čibe*
šipčiti – imati dug put pred sobom
Šiptar* – v. *šibalja*
Šipus* – Šiptar, v. *Šibalja*
šipus – v. *šibalja*
škart – neupotrebljiva roba, roba lošeg kvaliteta

škirpe – peškir
šlajka – ispljuvak, pljuvačka
šlajmara – v. *šlajka*
šlihtati se – biti poltron; iskorišćavati nekoga materijalno, v. *grebati se*
šlihter – poltron; *grebator*
šljaka – posao
šljakati – raditi
šljaštiti – biti upadljiv, sijati se
šljokati – piti
šmeker – v. *frajer, gari*
šminker – doteran muškarac; snob
šmrljav – nikakav
šmugnuti – pobeći
šoferka – šoferšajbna
šoferke – ružne i staromodne čarape
šogun – podrugljiv naziv za muškarca, v. *brban*
šorka – tuča
štancovati – proizvoditi u velikim količinama
šteć – skrovište; količina ušteđenog novca; *imati u šteću* – imati ušteđevinu
štećer – onaj koji nešto čuva ili šteti
štećovati – sakriti; uštedeti
štoj – marihuana, v. *gandža*
štrafta! – beži!, v. *čibe!*
štrokav – prljav
štura! – v. *štrafta!, čibe!*
štrebati – puno učiti
štreber – onaj koji mnogo uči
štreberka – ona koja mnogo uči
šuketati – pričati gluposti, v. *bulazniti*
šuknuti – reći glupost
šulja – košulja
šura – muški polni organ, v. *kita*
šurnajst – puno
šut-karta – *dati nekome šut-kartu* – ostaviti nekoga, napustiti; *dobiti šut-kartu* – biti ostavljen; dobiti otkaz
šutaj se! – skloni mi se s očiju!, v. *čibe!*
šutaj se do kuće na bugarskom! – v. *šutaj se!*
šutka – tuča
šutnuti – ostaviti momka/ devojku
švićnuti – baciti
švorc – bez novca
švrljati – činiti preljube

T

tabadžija – nasilnik, siledžija
tabana – peške
tabanati – šetati, v. *bauljati*
tabati – tući, v. *danglirati*
tabla pijan – v. *tabliran, dangliran*
tabliran – pijan, v. *dangliran*
tadža – taksi
taliti – prodavati
taljati – prodavati
tanak s kešom – bez novca
tantrljati – pričati gluposti, v. *bulazniti*
tarzanka – muška frizura
taster – v. *cinkaroš*
tefter – sveska, blok za pisanje
tefteriti – pisati, zapisivati
tekma – utakmica
telefonanisati – zvati hot-lajn (telefon + onanisati)
teraj se! – skloni mi se s očiju!, v. *čibe*
teret – teretana
tet – tetovaža
tetka – muškarac koji ima neki ženski manir ili nema hrabrosti, v. *sisu*
tiću u kafiću – ćuti!
tike(pa) – patike (jednina se ne upotrebljava)
tintara – glava, v. *glavudža*
tip – muškarac, v. *gari*
tipovati (na nekoga) – pretpostavljati pobjednika (u sportskoj prognozi)
tojaš – testisi
torime – v. *matori, gari*
torokati – puno pričati
torokuša – pričalica, ona koja *toroče*
tovariti – provocirati; ubeđivati nekoga u nešto lažno; prigovarati zbog nečega; v. *trpati*
tozla – zlato
trabunjati – pričati gluposti, v. *bulazniti*
trava – marihuana, v. *gandža*
trendža – trenerka
tresti – imati seksualni odnos: *Tres'o sam je!*; v. *fukati se*
trip – halucinacija nastala pod dejstvom droge; ideja; fantazija; izmišljotina

tina; *Puckaju* odn. *sevaju te tripovi!* – Umišljaš!; *Koji je to trip?* – Gde je u tome zadovoljstvo?

tripovati se – umisliti nešto i uživati se u to

trodonka – zgrada zeleno-žute boje (boje trodona)

trokirati – zamuckivati; pokvariti se (za uređaje)

trovač – lažov, v. *baron*

trovačnica – loša hamburgerija

trpati – provocirati; v. *tovariti*

trtljati – pričati brzo i puno; pričati gluposti, v. *bulazniti*

truba – loše, nezanimljivo

trubači – društvo koje duva lepak, v. *orkestar*

trubiti – pričati svima, ogovarati

truliti – dosađivati se, v. *otpadati*

tuka – neko glup, v. *bangav*

tuki – muški polni organ, v. *kita*

U

ubedačiti se – oneraspoložiti se, v. *pa-siti u bedak*

ubiti – iznuriti ženu seksom, v. *rasturiti*

ubiti se – napiti se, v. *danglirati se*

ubosti – slučajno pogoditi; slučajno dobiti

ucur – onaj koji dolazi nepozvan na žurku, koji se ubacuje preko reda

ucuriti se – doći nepozvan na žurku, ubacivati se preko reda

udaranje – seks, v. *fukanje*

udaren – ekscentričan, neobičan, lud

udaviti – izmoriti nekoga dosadnom pričom

u fazonu – kao, poput, nalik

ufonjati se – uplašiti se, v. *utronjati se*

ufrkestiti se – pogoršati svoj izgled, unakaziti se

ufrkisati se – imati tremu

ufurati – ući; uvesti

ufurati se – ubaciti se, nametnuti se, ugurati se

ufuravati se – ubacivati se, nametati se, gurati se

ukapirati – shvatiti, razumeti, v. *kapirati*

ultra – vrlo, veoma

ultra dobro! – izraz oduševljenja, v. *bruka dobro!*

umirati (od smeha) – smejati se grohotom; v. *valjati se od smeha*

univerzijada – skup studenata sa nekoliko univerziteta

upad – ulaznica

upadaus! – upadaj!, uđi!

upasti – doći nenajavljeno ili iznenada

upicaniti se – doterati se, srediti se

urađen – pod dejstvom droge; *Je l' te radi?* - Da li deluje?

urnisati – rasturiti; dosađivati nekome

usta te bolela! – izraz kojim se neko ućutkuje

ustondirati se – biti neraspoložen odn. depresivan usled prestanka dejstva droge

ušiti – pobediti

uštekati – uštedeti; sakriti

utaliti – prodati, v. *utopiti*

utanjiti – slabo stajati s novcem

utoka – pištolj; oružje

utopiti – prodati, v. *utaliti*

utovar – seks, v. *fukanje*

utronjati se – uplašiti se, v. *ufonjati se*

utuliti – ugasiti, isključiti; utišati

uvaliti – prodati lošu robu, v. *valjati*;

prebaciti svoju obavezu na drugoga;

podmetnuti nekome

uvaliti se – dobiti dobar položaj; upasti u nevolju

u'vati se za uši i igrati! – briga me šta ćeš da radiš!

u'vatiti crtu – pobeći od nekoga, v. *zabosti crtu*

uvatiti šturu – v. *u'vatiti crtu*

V

vaditi fleke – iskupiti se, pravdati se posle nekog lošeg postupka

vaditi se – pravdati se; spasavati se;

nalaziti izgovor; izbegavati nešto

vajda – korist

valjati – prodavati lošu robu, v. *uvaliti*

valjati se (od smeha) – smejati se grohotom; v. *umitari od smeha*
variti džojus – pušiti marihuanu, v. *du-nuti džojus*
vazdušara – vazdušna puška
verglati – brzo i puno pričati
vezara – onaj ili ona koja napreduje koristeći se poznanstvima ili rodbinskim vezama
vikendaja – vikendica
vime – velike grudi
visiti – provoditi vreme
vodenjak – student vodnog saobraćaja
vopara – pivo
vrnuti (se) – vratiti (se)
vugla – glava, v. *glavudža*
vugliti – nositi nešto, vući
vutra – marihuana, v. *gandža*

Z

zabosti crtu – pobeći od nekoga, v. *u'-vatiti crtu/šturu*
zafrknuti – prevariti, preći nekoga; pokvariti, upropastiti
zafurati se – zajuriti se
zaglaviti – ostati negde dugo, zadržati se; neplanirano ostati u drugom stanju; upasti u nevolju; *zaglaviti robiju* – biti u zatvoru
zaglibiti – uplesti se u nešto
zagrejan – zainteresovan
zagrižen – tvrdoglav u svom mišljenju, dosledan, zadržat
zajdža – zastava
zakačiti – neplanirano ostati u drugom stanju; zaraziti se nekom bolešću
zakačiti se – posvađati se; potući se, v. *pošajbati se; zakačiti se za nekoga* – dosađivati nekome
zakucati – ubaciti loptu u koš iz gornjeg ugla
zakucati se – napiti se, v. *danglirati se*; sudariti se
zakuvati – pripremiti nešto
zamajavati se – gubiti ili oduzimati nekome vreme; zadržavati se; obmanjivati se
zardati – biti seksualno neaktivan

zardao – seksualno neaktivan, v. *paučina*
zarezivati nekoga – obraćati pažnju na nekoga (uglavnom se koristi sa negacijom: *Ne zarezuje me!* – Ne obraća pažnju na mene.)
zašlajmariti – pljunuti
zaštitar – koji studira zaštitu životne sredine
zatefteriti – zapisati
zatreskati se – zaljubiti se
zauška – udarac iza uva
zavaliti se – udobno se smestiti; leći; pasti
zavariti – udariti
zavariti džojus – zapaliti džoint
završiti (nekome) nešto – biti posrednik u kupovini droge
zbrisati – pobeći
zez – šala
zezancija – *zezanje*
zezanje – šala; dobar provod; zaludan trud
zezati se – šaliti se; provoditi se; zalud se truditi
zeznuti (se) – prevariti (se)
zgotiviti – zavoleti
zidar – flaša piva od pola litre
zigovanje – seks, v. *fukanje*
zigovati – imati seksualni odnos, v. *fukati se*
zika – muzika
zikra – kriza: *Lupa me zikra za duvanom!* – Imam krizu za duvanom!
ziljav – iskreveljen, onaj koji pravi grimase
zimir me! – mrzi me!
zucnuti – progovoriti, usuditi se da se nešto kaže
zujanje – šetnja, v. *baulj*
zujati – šetati, v. *bauljati*; *zujati po telefonu* – prelistavati imenik; *zujati po internetu* – v. *surfovati*
zurka – frizura
zveknuti (se) – udariti (se)
zvrcnuti – pozvati telefonom

Ž

žderati – jesti, v. *hasati*; nervirati nekoga, v. *drndati nekoga*

žderati se – nervirati se
žedan k'o kaktus – dehidriran
žestina – žestoko alkoholno piće
žige – šibice
živa! – važi!; dogovoreno!
živac – neko nervozan odn. naprasit

živcirati (se) – nervirati (se), v. *drndati nekoga*
životinja – neko jak, snažan. v. *gromada*
žurka – proslava
žvaka – dosadna priča
žvalaviti se – ljubiti se

Literatura

- Andrić, Dragoslav (1976). *Rečnik žargona (Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza)*. Beograd: Beogradsko izdavačko-grafički zavod.
 Bugarski, Ranko (2003). *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX vek.
 Radovanović, Milorad (1986). *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada – Dnevnik.
 Sabljak, Tomislav (1981). *Rječnik šatrovačkog govora*. Zagreb: Globus.
 Savić, Svenka i Veronika Mitro(1998). *Diskurs viceva*. Novi Sad: Futura publikacije.

Marijana M. Čanak

THE JARGON DICTIONARY OF NOVOSADINIAN YOUTH

Summary

The dictionary of jargon of Novosadinian youth contains 1120 of jargonisms and represents an attempt of saving words and expressions that are being made and used by young people in the 20 – 25 age group, in order to keep the group away from intruders.

The introductory paragraph aims at analyzing basic characteristics of jargonisms and following the ways in which jargonisms are changed, expired or rejected as old-fashioned. The corpus of jargonisms is also considered from the gender perspective in order to clarify relations between men and women.

The final part of the consists of systematic lists of most frequent verbs, modes of addressing and expressive phrases in order to illustrate realized analyses.

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ ИЗ БАТОВЦА (КОД ПОЖАРЕВЦА)

САЖЕТАК

У овом раду, уз примере живе речи информатора различите старости, даје се и кратак преглед прозодијског система говора Батовца и његов однос према суседним говорима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Дијалекатски текст, К-Р говор, прозодија.

У септембру 2003. године боравио сам десетак дана у Батовцу снимајући и бележећи грађу за Српски дијалектолошки атлас. Имао сам срећу да нађем породицу Миљковић, у којој живи пет генерација и који су сви рођени у овом селу. Овом приликом снимљени су чукунбаба Даринка – Дара и чукундеда Иван – Ива, рођени 1912. и 1914. године. Снимљена је и снаха Надежда – Нада која је рођена 1934. године. Међу школском децом од првог до четвртог разреда, чији сам говор такође снимио, налази се и њихова чукунунука Сандра, рођена 1993. године. Овом приликом свима њима, а посебно малом колективу школе у Батовцу, најсрдачније захваљујем на великој љубазности, предусретљивости и стрпљењу.

За лакше ишчитавање ове грађе, укратко ћемо навести прозодијске карактеристике овог К-Р говора:

1. Инвентар акцената ($\sim$ $\hat$ $\acute$) и њихова дистрибуција (*жѐна, њѝшок, њоѝдка; љáва, náрод, њѝѝáла; седѝ, седѝм, девѝјка; вѝчѐ, вѝчѐм, вѝчѐмо*) указују на косовско-ресавску основу говора Батовца. Само је неколико примера с кановачким акцентом, који се могу тумачити и емфатичким дужењем (*не мѝѝу*) или аналогизмом (*оѝѝшла : оѝѝћи*). Углавном и у осталим говорима, осим Михајловца, Уљме и Крушчице и Моштанице (биограчићко село), овај акценат је веома редак.

2. Краткоузлазни акценат је новијег датума и знатно је обичнији код деце: *вѝда, кѝус, вѝлео; ко дѝце, ѝѝлмáч, ѝѝрáнка*. Померањем $\sim$ из средине речи и $\hat$ из свих позиција код свих информатора, а код деце чешће, уместо $\sim$ среће се $\sim$: *одлѝдио < одледѝо; зѝве се < зовѝ се, дѝчак < дечáк, нáрану < нарáну*. Овом особином говор Батовца приближава се источнијим браничевским, црногорско-неготинским и говорима у Ђердапској зони.

3. Дугоузлазни акценат се добија померањем $\sim$ али и $\hat$ на дужину: доследно у типу *љáва* и *náрод*, а факултативно у: *ѝѝѝáла : ѝѝѝáла, вѝчѐ : вѝче, вѝчѐм : вѝчем* и *вѝчѐмо : вѝчемо*. Ово померање је присутно у већини говора. И у Батовцу, као нпр. и у Михајловцу и Левчу, овај акценат је присутан и на једносложним речима (*ѝвѝ, нѝ се*).

4. Као и у другим говорима (нпр. црноречко-неготинским, источнијим браничевским, Михајловца, ђердапске зоне) у којима је почело померање старих акцената, јављају се и двослоги акценти (*џрећачили*, *вџџио*).

5. У Батовцу, за разлику од стања у Левчу, Ресави, Михајловцу, Касидолу, Врачевом Гају Крушчици, Биограчићима, ђердапској зони, енликтика не утиче на чување старог места акцента (*дѣџе-му ј...*).

6. Заменом дугоузлазног дугосилазним (*џрѣсла*) говор Батовца везује се за Банатске Хере, а скраћивањем дугих акцената (*рџред*, *кџјна*) за ђердапску зону и Михајловац. У Батовцу ове промене нису тако честе.¹

Дијалекатски текстови

Прича: Дара, 1912, а убацује се (Ива, 1914) и ретко /Нада 1934/:

О Божићу

... Нѣ знам ни јѧ (како не пѧнтиш!) ... па славило се Бџић: мѣсимо колаче и рѣжемо кад бѣде на Бџић ... и тако и проју ... не мѣћем ништа ... (Како не мѣћеш! Штѧ не причаш!? Мѣће од јѧрма, от кѧла прѣ бѣло, тѧ није бѣло трѧктор него бѣло кѧла, от кѧће, от прѧга, свѣ тѧ смѣси у проју. Пѧра се мѣте йсто у проју и ѧндак се рѣже колач. Печѣмо прѧсе. Донесѣ се слама уочи Божића у сѧби и ѧндак мѣсу се и ѧвца, и свиња, и крѧве, волѧви - штѧ ти јѧ знѧм, и ѧнда на колач и ѧнда кад бѣде тѧ љвече, уочи Божића...) ... за Бѧдњи дѧн љвече окѧдимо и ѧндак вечѣрамо на зѣмју пасљљ и бѣло штѧ дѣеш (и бѣли лљкац), орѧси, бѣли лљка, грѧјзе, тако. Имѧли смо, како да нѣсмо, љвек смо имѧли грѧјзе, имѧли смо крѧве, имѧли смо кѧњи, имѧли смо ѧвце, свиње, пиладљу, све.

(Сламу донесѣмо, ѧнак сѣчѣмо бѧдњак, па прѧймо бѧдњак, па сљтрадан кад бѣде, чѧша виѧа, у чѧши пѧрче лѣба, дрѧн, босљлак, тѧ се частѣмо и йдемо свѣ на умивѧник и умѣвамо се с онљ вѧду. Тѧ је бѣо тѧј нѧш ѧбичај. Прасѣнце у шпѧрет мѣтеш јѣл на рѧжањ, прѣ на рѧжањ, ал сѧд нѣће да се мљчу и мѣтеш прасѣнце у шпѧрет, печѣница, проја у шпѧрет и пѧсле ка ће бѣде рљчак сѣчѣ се свѧкем пѧрче прѧјѣ, домѧћин па пѧсе рѣдом сѣн, унљцима, па ... И тако се тѧ рљча. Лѣпо рѣжемо колач. На колач, љзму макѧзе, сѧд ѧвѧ млѧдеж рѣцка, тѧ изрѣцка и ка се испечѣ рљже йма на колач. Рѣжемо на Бџић, на Йскрс колач, слава. Јѧ славим светѧ Јѧвѧна, славу йсто рѣжемо колач. Тѧ су нѧши ѧбичаји, лѣпи).

О сеоским пословима и јѣлима

Копѧли смо кукљруз, а жѣто смо жњѣли срѧпом тако, срѧпом смо жњѣли, и ѧнда трећѧчили и тако. Јѣс, пѧвимо снопѧви, вѣзѣва се жѣто и нѧсимо пѧсе на машинљу и вршѣмо. Мѧј ѧтац имѧо машинљу ... (па дрѣш, причај, брѣ, кад знѧш свѣ! ... па кѧзан, па се ложѣо кѧзан са сламу). Не мѧгу ни да пѧнтим.

¹ О свему ѧвѧме ѧширније информације могу се наћи у мом раду *Прозодијски систем Батовца и њѣгов ѧднос према сусѣдним говорима*, - Српски јѣзик, број 8/1-2, година VIII, Београд 2003, 315-328.

Имãли смо машину и ðнда имãли смо кôј ложй са слãму, ложãч, а имãли смо кûј рãни у дреш... прãимо камãру, свè смо знãли и свè смо имãли. Кôј имãо, оврo, кôј нйје имãо, ðн нйје ни врo, него кûпи па јèде. Мй смо врли па смо носйли у млын па млèли брãшно, мèsйли лèба у нãхве. И ðнда мèsимо такo и печèмо, ложймо вãтру па ðнда кад угрèе се, мèтемо вршньик па вршньик се угрèје, па ðнда заклòпимо лèба и такo печèмо, навучèм на вршньик жãр и погãче и лèба, гибãницу и свè што гòд се имãло. Мèsимо колãче, па накйти-мо такo колãчи. Кад бûде на Бðжић, рèжемо колãч, пãлимо свећу и тãко. Имãли смо све: кокòшке, плòвке, гýске, пýке. (Кãжи човèку кãко си седèла за синйју ко овo нйско, па столйце... бйли су дèца пè-шèс нй и такo тý жèли, рýчãли). Тã сенйја, што кãже дèда, седйм па мãле столйце, па седймo, па јè-мo, па такo. Жèли смо свè: проју, лèба, штã имãло, пасуъл, купус, рãсo, па ðн-дак бèли лýка, папрйка, а и мèsо. Имãли смо и мèsа кад јемо мèsо, свйньско, ка смо жèли, кад бйло мрс. А прè се постйло, па се јè рãсo, кйсо купус, папрй-ка. Рйльãли смо винòград па рãсo смо жèли. Нйсмо жèли мèsо, бйо пòсан пас-уъл. Копãли смо, рйльãли па смо и на нйву носйли свè. Такй је ðбичај бйо, такo је бйло, а данãс тo нèма. Йма ðвче мèsо, свйньско, дрýго нйсмо жèли, гов-èе нйсмо, а от пиладйе, свè пиладйу.

Прãили смо сйр(а). Ка закòлемо свйњу, ел прãсе, ел јãгње, штã бйло, остãимо сйриште и прãимо цедйло. Потòпимо и престојй нèколико дãнã и пòсе сýнемо у флãшу и такo се чýва и сйпамо по кòлко сйра, тòлко мèтемо, пòдлийем и прãимо сйрење, крйшке вèлике па такo мèтемо па се тo мãло прòври, па нòсимо на нйву. Нйсмо прãили кãймак.

Лèба мèћемо у нãхве и мãло крèне и пòсе мèsимо лèба, мèтемо у шпòрет ел под вршньик па кãко бйло. Имãли смо мãле вурýне, селãчке.

Кат сам јã бйла за шкòлу, ðнда се чýвãло ðвце. Нй ми дãли д йдем у шкò-лу, нй ми дãли мојй родйтељи, трèба да се чýва ðвце. Чýвãла сам. Имãла сам млòго. Дотèрамо ðвце па затòримо у ðбор, па ðндак ўземо кòву и столйцу па мýзèмо ðвце и тãко, и прãимо сйра и тãко. Ошйшамо ðвце па пèремо вýну на бунãр... и прèла, и ткãла и свè рãдйла. Кудèљу, мãнйца, такo, кудèља и окр-èћем такo. Рãзбòј па ðндак уведèмо брда, па нйти, па прãимо, ткãмо поњãве и свè, и сýкно. Нйје бйло купòвно, свè ткãно па се нòси, па се вãла ... и фйлий-ми, и поњãве, и свè, кãко да ти кãжем ... мèтемо, увòдимо такo нйти, па брда, па шãрамо да ни нйје од јèдне сòрте, него мнòго. Рãдйло се свè. Дòнела сам поњãве, фйлийми, чарãпе и пешкйри.

Дãли ме, мòј ðтац, тý у сèло. Дй сам се углèдала. Вйђãли смо се свãки дãн. ðдма овã кýћа, тo је мòјега ðца. Прошèвина, свãдба, стãри гòсти, даров-нйна, одãмно тo бйло, па мýзика, свйрãчи свйрãју, па игрãнка, па свè. Умèла сам да йграм, кãко да нйсам!

Свè сам рãдйла ... на нйву саз двã детèга. Јèдан сã дòшо и јèдан ўмро.

О рату

Ратови ... нисмо бегали, били смо кўћи. Кат сам била мала, било бежанйја, још кад био онџј рѣт. Мѣји носили, мала деца и кѣла и носили дѣцу, крили од рѣта. Не пѣнтим, а чѣла сам да е такѣ било. Ал кад били овѣ рѣтови, јѣ сам имѣла ... мѣж ми био у рѣпсто, а јѣ сас двѣ детѣта тѣ кўћи. Криј се од партизѣни, лѣпѣју на вѣрата, дѣца запѣвѣју. Да не дѣ Бѣг да бѣде више. Да су нѣша дѣца жѣва што ѣма.

Шкѣловала сѣнови, шкѣловала и унѣчићи, шкѣловала и параунѣчићи и сѣд ѣмам и чукунѣчићи у шкѣлу.

О грађњи кўће

Зѣдѣли смо кўћу посе рѣта. Свѣ тѣ што гѣд вѣдиш, свѣ тѣ назѣдано посе рѣта. Јѣо, јѣ, зар мѣло сам рѣдѣла! Бѣла здѣва. Сѣт сам разболѣла и не мѣгу сас нѣгу да ѣдем. (Пѣрѣај кѣко си пѣрила кўћу, онѣ и ѣна бѣла нѣва па нѣ пѣс уквѣрили па пѣрили овѣ). Јѣс, овѣ ми трѣћа кўћа, посе рѣта трѣћа. Пѣрили бѣље. Имѣли су мѣјстори, имѣли смо пѣре за тѣ и затѣ смо пѣрили. Бѣле пѣре (чѣкмѣре). Нѣ знам, нѣсам пѣрила јѣ. А пѣре тѣ било код мѣјега ѣца, а било и код мѣјега свѣкра, плетѣно, свѣ плетено. Двѣ сѣбе и јѣдна кўјна, шпѣрет, асѣл. Имѣла и вурѣна, зѣдана вурѣна, па се ложѣ с тулѣзину. Било огњѣште па се печѣ лѣба. (Па се слѣнина сѣшѣла, кѣжи чѣвѣку, свѣ знѣш!) Кўћа па је комѣн, па се сѣшѣло мѣсо, слѣнина. Пѣре нѣје било замѣзивѣч, него сѣшиш па јѣдеш. Нѣсимо на нѣву слѣнѣну, па такѣ.

Јѣрчево млѣко

(А кат си бѣла на нѣву, па нестѣне ти рѣна, шта си пѣрила - јѣрчево млѣко?) Тѣ је лѣба - пѣрѣја, надѣрѣи у чѣнак пѣрѣју па сѣнеш вѣду па посѣлиш, па кўсаш, јѣдеш. Тѣ је јѣрчево млѣко. Нѣсам волѣла, мѣрѣла сам да јѣм, да кѣпам.

О копању кукуруза

Цѣо дѣн кѣпам. Двѣ пѣта се кѣпа. Пѣрви пѣт кѣпамо па пѣсе порѣстѣ трѣва, па кѣпамо дрѣги пѣт и тѣко и трѣћи пѣт заѣрнемо, заѣртѣч - заѣрнемо тѣј кокѣруз.. Кѣњи увѣтимо. Пѣрво са пѣрашѣч пѣрашимо, а посе заѣртѣч заѣрне и такѣ чѣкамо да бѣремо у јѣсен. (Кѣжѣ кѣко си ... тѣраш вѣсту, снѣја бѣла ти млѣда па тѣ тѣраш вѣсту и тѣѣју и нѣону, помѣжеш.) И нѣѣ помѣжем. /Бѣла вѣредна ѣна, бѣба млѣго. Мнѣго бѣла вѣредна и тѣрала и мѣју вѣсту и нѣѣну./ Помѣжемо јѣдан дрѣгем кѣј остѣне позѣди. /Затѣ нѣма нѣге. Сѣд би имѣла нѣге./ Овѣ ми снѣја. Ё(т) тѣ. Лѣпо смо се слѣгѣли. /Слѣшала ѣна мѣне. Кѣфу па ми донѣсе у кѣвет и ѣнда мѣрѣло да бѣде дѣбро. Јѣ нѣсам рѣдѣла!/?/ Рѣдѣла ми снѣја па бѣла у ... био ми сѣн и снѣја у Бѣч рѣдѣли, а мѣ смо били кўћи. Имѣла сам унѣка. Сѣд ми тѣј ѣнук и унѣка у Итѣлију, а мѣ ...

О Ускрсу

Мѣсимо кола́че, па рѣжемо на Ћскрс и тако, заклѣмо свињу ели прасе, кат се йма. Фѣрбѣли јаја па носйли на другарйчење, па се другарйчили (куц-али јајима). Плетѣмо вѣнац о цвѣће које йма. Праймо вѣнац па заклѣймо на капйу. Йшла сам у цркву чѣсто, није самѠ на Ћскрс ели самѠ на Бѣжић, него и вѣко. Бйло кѣко бйло.

О одевану

Сукњу плекѣчу, такѠ се звѣла, плекѣча. ТѠ се ткѣло на рѣзбѠј. (Нѣки носйли о тежйне, такѠ вѣме бйло.) Кѣј није имѣо, мѠрѠ тежињѣво. Носйли лѣуди кад бйло под Нѣмци и кошѣље и свѣ тежйна. Имѣла сам сукњу, кишѣље, блѣзе купѠвне и тако, и јелѣци смо имѣли, свѣ. Слѣбо имѣло у сѣло (либаде). (А ѣна сукње, двѣнајс сукње нѣве дѣнела, свѣ тѠ изаткѣла, чарѣпе.) ТѠ сам ткѣла, кадйфа ... свѣ бйло ѣбичаји кѣки бйли, такѠ сам се и влѣдѣла. Па није имѣло, него кат сам се ѣдала кѠнѣа, а данѣс тѠ нѣма. Имѣла сам кѠнѣу. Вѣжеш нѣтраг па онѣ вйси, вйси нѣтраг. Марѣма, цвѣтови сам носйла, купѠвно цвѣће, завѣчѣм у кѠнѣу чйвѣда и тѣу чйвѣда и такѠ. Кѣко бйла мѠда, такѠ сам се влѣдѣла. Нѣма кѠнѣе, марѣма па повѣжеш. Већйном гологлѣви данѣс.

О болестима

(ПравѠ је бйло прѣ што бйо пѠс. Млѣго је здрављйи нѣрод бйо ранйје него сѣд данѣс. Дрѣго, није се прскѣла јѣбука, нй се брѣска, јѣдйно што си винѣград прскѠ с плѣви кѣмен, а инаѣе кукѣруз нйшта се није прскѣо. Данѣс на овѠ свѣ сѣд овлѣдѠ рѣк, ко прѣ што је бйла јѣфтйка, ѣ, сѣ тѣј рѣк, сѣмо Ѡн је опашњйи, јѣбѣ(м) му дѣте у дѣпе. Ѡн не дйра стѣри лѣуди, него йде на млѣдо. Девѣдѣсет гѣдина па тѠ је дѣста, четрнѣјсто гѣдиште. А прѣ је бйо пѠс. Нѣма, бѣба, Чистй понедеѣник, бѣба свѣже у цѣк и нѣма сѣтра дѣн бѣба бѣца на кѣчићи и мѣсо, свѣ, нѣма да јѣмо. Не дѣ, не дѣ бѣба да се јѣ. Прѣја па и качѣмак смо прѣвили.) Врй вѣда па мѣтем брѣшно, онѠ врй, јѣ мѣшам, мѣшам. Па йма што се мѣси прѣја, лопарйца. ТакѠ мѣшам, мѣшам ка се укѣва, мѣтеш на лопѣр ... Кад млѣко, кад није млѣко, јѣш и пѣсан пасѣл и качѣмак. И копѣли су, ал нйсу знѣли за тѣрет, а данѣс се јѣ сѣмо мѣсо и бѠље свакојѣке. А прѣ мй нйсмо знѣли за бѠље, за бѠлѣви, за лѣкѣви. Прѣ није бйло кат се нѣко дѣте разболй, нѣки бѣбе Ѡбѣју и тѠ прѣје. А данѣс лѣкѣви - лѣкѣви. ТакѠ смо жйвѣли, кѣлко гѣдина смо жйвѣли и ...данѣске не ѣмре се, него се жйвй јѣднако. Йшла сам и у бѣну Врѣачку. Десетйну - пѣтнајс гѣдине тѣм сам седѣла и лѣчйла. Ка сам пѣсе вѣћ пропѣла, ослабѣла, ѣј, пѣсе мојй идѣу по лѣкѣви. Сѣдам гѣдине сѣдам пѣта сам седѣла у бѠлнйцу. Болѣло ме свѣ жѣч / жѣч. Нѣговала двѣ сйна, нѣговала двѣ унѣка, нѣговала јѣднѠг параунѣка и сѣд йма двѣ чукунунѣчета у шкѣлу. Дѣбро бйло сѣ, свѣ дѣбро, не мѣгу да искрйв-им да кѣжем да није дѣбро, свѣ дѣбро. Ћ(т) тѠ ми унѣка и(з) сѣла.

О смрти и старости

(Мй смо се свѣ нѣкако млади женили, шѣснајс гѣдине и унѣци и синови и ѣто живимо јѣш. Једва чѣкам да ѣмрем, досадило ми да се обукѣм. Па тѣ су деведѣсет гѣдина, али ѣто нѣће Бѣг да не ѣзне, ѣзо ни сина, а нас нѣће. Он имѣо трийес ѣсам гѣдине, нѣму су отказали бубрѣзи, јѣдан па и дрѣги пѣсе.) Имѣо урѣју. У Бѣдград ѣмро тѣмо у бѣлницу. Обичаји велики, велики обичаји: дѣђу донѣсу свѣђу и трѣба вечѣра, најѣдѣ се, напију се, кажу: Бѣг да прѣстѣй, упѣлу свѣће. Тѣшко онѣм кој ѣмре млѣт... Мѣј син тѣмо ѣмро у Бѣдград од бѣбрека и мѣртвога га дѣнели. Имѣ сина и ѣѣрку и жѣну. Женили смо га и дѣли смо га у Пѣтку тѣмо код жѣне у кѣђу и тѣмо ј и ѣмро, а тѣ сарањен. Дѣнели га тѣ и сарањен ѣвде у насѣ грѣбље. Није лѣко, тѣшко велико. (Напрѣавио ни ѣвај син грѣбницу, тѣмо смѣстѣли смо нѣга и за мѣне и за бѣбу подѣйго спѣменик. Кат пѣмремо сѣм да не пѣсту тѣм у рѣпу и гѣотово. Па кѣпано у зѣмљи па сазѣдано, па гѣр ко капѣла, гѣр као кѣђа. Уна јѣднако мѣли Бѣга д ѣмре. Јѣ кажем па најбѣђе да смо пѣмрли мй, а мѣј син да ѣстѣне, али ка тѣ рѣшено ѣвако. Ѓјде, реко, јѣ ... ѣна: ѣу да се, нѣ знам, изврѣшим убѣство, досѣдна сам свѣма и ѣнѣ, ѣјде јѣ ѣу д ѣдем д ѣтвѣрим вѣрата тѣмо, знам дѣ је, и да те пѣстим живѣ. Јѣс да је ѣстарѣла, али не мѣжемо мй сѣд жив д ѣдѣш у рѣпу, сѣм. Тѣ је, није нѣко у стѣђу да врѣшим убѣство и тѣ јѣш не вѣља, него ѣ(т) такѣ чврѣљимо ѣ(д) данѣс до сѣтра. Па штѣ да рѣдимѣ. Уна не мѣж, јѣ више ѣко нѣ, веѣином јѣ свѣ ѣко нѣ. Помѣгнем мѣло штѣ мѣгу, не мѣже. До прѣ гѣдину дѣна сам тѣро бѣр бѣйциклу. Умамо тѣмо јѣш јѣдну кѣђу ѣправѣну. Тѣро сам бѣйциклу и ѣшо сам тѣм, сѣд не мѣг се прѣпнем, не мѣже. Мѣн слѣђу јѣш нѣге, али дрѣгу бѣлку ѣмам. Свѣки десѣти дѣн долѣзи лѣкар да ме превѣја. Нисам мѣго да мокрѣм па ми прѣвѣли ѣнѣ катѣтер. Ума, ал дѣсадно, јѣбѣ(м) му дѣте у дѣпе да му јѣбѣм, на мѣ ... нѣма бѣлѣви, ал на мѣ, мѣјку му јѣбѣм, тѣ нисам вѣрово да мѣже чѣек ѣ тѣга болѣм и кад ѣдем да мокрѣм, ѣно ѣд пѣтѣ ѣде нѣшто крѣз мѣн, крѣз, јѣз бѣгами. Рѣдѣли смо прѣ. Дѣбро, ѣна имѣла тѣј жѣч, али јѣ сам бѣо, кѣки, али сѣд не мѣже. Ѓѣш, ал не мѣжеш. Јѣм. Пѣће не трошѣм нѣкакво, али не мѣже, ѣздѣјѣ, познајѣм јѣ, зѣвѣј попѣста, свѣки зѣвѣј попѣста, не мѣжеш. Свѣ се јѣриш да бѣдѣш јѣш, ал не мѣже. Па сѣд ѣвако ѣѣ нѣкако, али на мѣкапо да стѣнем с нѣге ѣно не мѣгу. Обѣри ме глаѣа ѣдма лѣво ѣл дѣсно. А на тврѣдо мѣгу јѣш. Рѣдим у штѣлу, ѣдем по мѣл чѣстим. Дѣца вѣчу: немѣј! Мѣл кот свѣнѣѣ ѣтѣднѣш па ѣмамо нѣке, рѣним тѣмо, а вѣлим свѣ данѣс. Мѣн је мнѣго чѣдно кат каже нѣки млѣд: поѣопрѣвѣреда, нѣма нѣшта на нѣ! Кѣко да нѣма, рѣди па да вѣж дѣ л нѣма.

Прича само Ива, 1914. годиште:

О рѣпству у Немачкој

Јѣ сам бѣо чѣтир ѣ по гѣдине код јѣднѣг Шѣбѣ. Прѣви дѣн сам ѣтѣшо код нѣга и ѣд нѣга сам пѣшо кѣђи. Пѣдѣсет и дѣве крѣве мѣзаре је ѣмо. И брѣ, јѣ

свѣ тѣ почѣстим. Ја сам вѣдо ѿма прѣви дѣн чим сам љшо код нѣг, па нѣ ме ѿн звѣ да му читѣм нѣвине тѣм. Чим сам љшо у штѣлу, ја сам вѣдо штѣ је и кѣко. Довѣтио лопѣту, вѣлу, колица и свѣ тѣ ја почѣстим. Онѣ ѣрке нѣгѣе и жѣна му мљзљ, нѣсу имѣли (музлице), сѣд ѣмам и ја мљзѣлице, али нѣсу имѣли ѿндак свѣ, имѣ нѣки. И мѣни нѣје бѣло тѣшко и данѣс. Па вѣ кат сте на дљжнос, не мѣш кѣ ти ѿѣш да ѣдеш на зѣвѣтину, а мѣ пољопрѣвреду - данѣс љу рѣдим, сљтра нѣљ. И кѣже тѣшка, па кѣка тѣшка сѣд. Па ја сам, тѣ бѣба сѣд, ѿна остѣла с тѣ двѣ мѣји дѣтѣта кот кљѣе сѣма. Стѣку смо имѣли и ѿндак, кѣњи, крѣве, јел ... Ја сам бѣо у Лучѣцу гѣдину дѣнѣ тѣм, тљ је код Пѣжаревца Лучѣца, побѣгнем нѣљ, дѣѣм до кљѣе са свѣ пљшку, дѣѣм до кљѣе, помѣгнем нѣѣзи, дѣљу ѿремо ел нѣшто и љвече пѣшке, нѣје бѣло ѣуто, нѣг пѣшке и ја ѣдем нѣзад. А онѣм дежљрнем, што је дежљрни, ја му кѣжем, реко, енѣ га корѣто сѣм ти спрѣмѣю, постѣиш г у сѣби смо спѣвѣли... слѣма па ѣѣбад, а ја постѣим корѣто па пѣкрием сѣс ѣѣбе, па шиѣѣр мѣј одозгѣр и онѣј броѣј, знаш, ал корѣто дѣл, а ја дѣѣм кљѣи. И такѣ сам се мљчио, ѿсам месѣци сам ја такѣ свѣки дѣн долѣзѣо код бѣбе да е помѣгнем. Ё, пѣсе, кад ме Нѣмци отѣраше, реко, гѣтово е, нѣма ... И јѣш ѿнак штѣ,трѣжѣла ѣѣвола да дѣѣе код мѣне... Дѣ л да ѣдем, дѣ л да не ѣдем, море, нѣѣ д ѣдем па нек ме стрѣљу Нѣмци, реко, али стрѣц ми је бѣо стѣр чѣвек, кѣже, брѣ, а и нѣгѣв сѣн ѣсто с мѣн, кѣже, брѣ, лѣко ѣе вѣс да пѣбију, ал ѣе и пѣбију дѣцу тѣмо. Кае, нарѣдѣли кѣ се не прѣѣви у Пѣжревцу, нѣшти му се кљѣа. Ај, одрѣжи сѣ тѣ. До дѣсет-једанѣј(с) сѣти нѣсмо отѣшли. Увѣтимо кѣњи пѣсе и тѣј мѣј стрѣц не одвезѣ. Ка смо стѣгли, у Пѣжревцу нѣко не нѣје дѣрѣ нѣшта, а пљн Пѣжаревац вѣјскѣ нѣмачке. А ѿни нѣко те не дѣра нѣшта. Одлѣзи нѣки, кѣсарне нѣше тљ што ѣма у Пѣжревцу, улѣзу нѣки унѣтра, не врѣе се нѣко. А бѣли смо чѣтири брѣта о(д) стрѣчѣва свѣ, зѣједно. И мѣ кѣжемо: ѣјдемо унѣтра. И такѣ мѣ љѣемо унѣтра. Ка ѣе се врѣнемо, не дѣ ни стражѣр с пљшку на капѣју: цљрик, цљрик, не дѣ ни. Прѣноѣимо тљнѣ. Кад ја уљѣтру: Ыво, Ыво, штѣ је, штѣ вѣче, кѣже, ѣво ти дѣшла жѣна, кѣже, твѣја. Кад ја на капѣју, и ѿна. А штѣ ѣеш тљ, штѣ ѣеш тљ, кљѣи, реко, да дѣѣш. Па дѣца, брѣ, мѣн ѣе да отѣрају сѣд, кљј ѣе ко дѣце и тѣб нек закѣчу, кљј ѣе ко дѣце. Вѣкѣо сам на нљ. кад бѣло дѣсет сѣти, и ѿни ... на свѣка двѣ мѣтра војник нѣмачки, дѣсно на свѣки, лѣво ... мѣ чѣтири и јѣш смо брѣѣа. И ја јѣј кѣжем: ѣј збѣгом, реко, па сам се сѣкирѣо, па сам се мљчио. Отѣрали не у Смѣдерево, па и(з) Смѣдерева за Ковѣн, па ис Кѣвин у Пѣнчево, па ис Пѣнчева Дебѣлѣча, па у Врѣац, тѣмо не отѣрали. Дѣ ѣе онѣ дѣца, а нѣј затворѣли, тѣ жѣне свѣ што дѣшле, затворѣли. Дѣ ѣе сѣд онѣ дѣца. Њѣна мѣти остѣла ко дѣце. Ал јѣдан заустѣ из мѣг сѣла тѣм па га нѣшли тѣк сљтрадан и ѿн ка дѣшо и ја га пѣтам. Жѣра му имѣло, Жѣро, брѣ, штѣ рѣдѣли с онѣ жѣне, кѣже, тѣрали и почѣстили онѣ што смо напрѣвили, онѣј штрѣвољ па и пустѣли пѣсе. Ё, сѣд, реко, лѣкше ми, бар жѣна да остѣне код онљ дѣцу, а мѣне сѣд штѣ дѣ Бѣг. И глѣѣјте вѣ, и одѣтле кад не отѣрали у Румљнију, у нѣ-

ко бла́то не нају́рили Не́мци, Шва́бе. Па ода́тле по́сле не крѣну у Моравицу, не крѣну, ту́ је би́ло до́бро, знаш, ле́дина свѣ би́ла, али напра́или на́около, ве́лика ма́са, пѣт и́ладе ду́ша смо би́ли, напу́нили смо онѝ ша́нчеви, вѣрши́ла се ну́жда, знаш, онѦ. Кад прѣ́ко но́ћ, ма́јку му јебѣ́м, је́дан Шва́ба, ни́је Шва́ба би́о, обу́ко се у шва́пско, на́ш је би́о, по́(с) смо чу́ли, и Ѧн на на́с: цу́рик, цу́рик, па свѣ испред на́с, митра́лъѣз пу́ца у зе́мљу свѣ, па цу́рик. Ја́ ка́жем на ову́ мо́ју бра́ћу: брѣ́, па́јсте онѝ ша́нац, ако па́днемо ди смо вѣрши́ли ну́жду, с уда́вимо, дубо́ко би́ло. И тако́ ми́ ту́на́ прено́ћимо, ма́јку му јебѣ́м. Кад ују́тру, до́шли офице́ри, ми се жа́лимо, али, ће га прона́ћемо, ди́, бе́жи ... Ту́ сам би́о се́дам да́на у ту́ лива́ду. Не́ма шта́ да се је́, не́ма ни́шта, се́ди и готѦ́во. А шта́ ће́мо са́д? Кат по́слен Руму́ни чу́ли, знаш, да смо ми́ та́мо, и онѣ́ њи́не же́не, њи́на је ве́йном мо́да, ширѦ́ке онѣ́ су́кње, Ѧне заву́чу пот су́књу ле́ба и држи́ш сто́ ди́нара, на́ше па́ре, да́ш жо́ сто́ ди́нара, Ѧна ти да́ онѝ ле́ба, ал по́сле де́лимо ми́ овѝм ... Кад, ту́ др́жали не се́дам да́на́ и се́дам но́ћи, и не́ знаш са́д, мо́жда ће́ д и́деш на го́ре ме́сто, ал са́м да с изи́ђе одѝ́нде. Напра́или смо чу́до, млѦ́го ра́ја. И тако́ ми́ изи́ћемо и Ѧни ... Ту́ на́пољу (смо спа́вали), не́ма ни́шта, ка́ка лива́да, ал бе́ше и хла́дно, Ѧндак У́скрс би́ло. Кад, ја́ и бра́т ми та́ј о(д) стри́ца, на́јста́рѝји би́о Ѧн, а ја́ му ка́жем: Са́(в)о брѣ́, ка́же, हु́ти, мо́жда ће́ да наи́ћемо не́где у го́ре, реко́, не мо́ж да бу́де. Кад не отѣ́рали у Са́кан, ја́о, де́те му јебѣ́м, равни́ца овѝ́ко, а овѝ́ко брѦ́до та́м, а Ѧни напра́или кло́зѣти на онѦ́ брѦ́до, а Ѧно свѣ под на́с. Ја́ сам на́шо је́дан шкрѣ́љ (дрво́ је́дно), би́о ва́кав, одлѦ́мим ја́ ону́ па на́ћушка́м онѦ́ па бо́дем онѦ́, пра́им ма́л бе́дем да одмо́рим, да се́днем ма́ло, не мо́ш се издржи́ ви́ше до́вде ни до́шло. И напра́имо ми́ ма́л бе́дем, ко да́му кад во́да ће́ да опла́ви, а онѝ да́ма се напра́и, те тако́ ми́ ма́ло смо је́ поравна́ли и ме́теш дѣ́пе онѦ́ да одмо́риш но́гу. Ма́ло по́сле мо́кро свѣ онѦ́ на те́бе, ѝо, ма́јку му јебѣ́м. Кад, крѣну не ўју́тру у Ѧсам са́ти ода́тле, та нек те́ра ди Ѧ́е. Цни не те́рали по́сле ту́ у гра́д и би́о во́з поста́вљен и на́бију не у ваго́ни ту́на́ по четре́с у ваго́ну, овѝ сто́чни, је́л знаш, а би́ли смо свѣ ка́љави мо́кри, је́л знаш. ОнѦ́, кад пе́ да́на и пѣт но́ћи у ти́ ваго́ни, онѦ́ се осу́шило онѦ́ бла́то. Ка смо сти́гли на ста́ницу у Мо́збург, ѝ са́д изла́зимо. Ка смо по́чели д изла́зимо, ко да би те́ро сто́ бра́ва Ѧвце по праши́ну, онѝ праши́на, је́л знаш, осу́шило се то́ свѣ, ѝу, брѣ́, а Ѧни са́мо не тако́ сли́каду. И ту́ ў́ћемо у Мо́збург. Кад, ў́шли смо ту́ у Мо́збург, ту́ не дочека́ли Францу́зи, знаш, То́ мо́ж да им ски́неш ка́пу ў́век, дочека́ли не до́бро. Поста́или трпе́за́рије да се је́де ру́чак, има́ло шта́ Ѧ́еш: и бесквѣ́ти, и ме́со, и конзе́рве, и ка́фа и што го́д Ѧ́еш. Ту́ не дочека́ли Францу́зи. Ту́ два́јс је́дан да́н сам би́о. Ё́, до́ће Шва́ба и ту́лма́ч и Ѧндак ко́ је по́льопри́вредник, та́мо, шна́јдери овѝ́мо, бри́це та́мо, свѣ одва́јѝли, али ми́ на́јви́ше смо би́ли по́льопри́вредници. И, ка́же, ку́ј й́ма ро́дбину свѦ́ју, мо́ж се са́станате, де́сет-петна́јс у гру́пи, два́јс, ка́ко Ѧ́ете, й́дете на ра́д, ка́же. Па да й́демо на ра́д бар

ће да јемо, а дно да ти један кромпир и цео дан. Алсват, бџаги, алсват свѣ, знаш оно, поред бџака свѣ то било алсват, а кад идеш, ти се сатйреш ко кад йма рупе мѣтар дубѣке, не видиш дй идеш. Нйсмо јѣли, нѣма затвѣрају ти с ђчи и свѣ. И мй ђндак, тунѣ сѣмо ову нѡћ преноћимо и кад било то мѣл свануло, намѣстили крѣвѣти и дѡѣ Швѣба с пущком тулмѣч: тѣ грѣпа излѣзи, тѣ грѣпа, мй смо трѣћи бйли, излѣзи. Изйђемо мй и ѡма војник не дрѣги прѣхвѣти њйн и сас њѣга ѡјде, ѡн напред, мй за њѣга. ђн пущку, мй онѡко, је л. И дѡђемо на стѣницу. Ка смо дѡшли на стѣницу, мѣло смо почѣкали, ѣво га вѡз, крѣнули за Мйнхен. Не мѣри нйшта. Мй се крѣнемо одѣтле. Ка смо се крѣнули одѣтле, ѡјде у Мйнхену, а јѣдан мѡј сѣлѡк што је бйо сѣ мном, онѡга рѣта је бйо ко дѣчко, бйо тѣм зарѡбљен и ѡн кѡже: Пѣјсте дѡбро сѣд, а улѣзимо дѡл као у пѡдрум јѣдан и ѡн кѡже: мй ћемо ...тѣ фѣбрика, кѡже, па ће да рѣду, немѡј тѣмо да се грѣбимо за пѡсо, него полѡко свѣ. Кад, мй смо сйшли дѡл, а ђно нйје фѣбрика, него свѣ под зѣмљѡм стѣнице, бйо ђнда тѣ тѣј Мйнхен. Тѡ је бйла вѣрош небѣска. И мй тѣу смо онѡ ... Кад, сѣдѣли смо мѣл на стѣници и мѣло пѡсле онѡј Нѣмац, што с нѣма, што нас спровѡди кѡже да се дйгнемо. Дйгнемо се мй, ѡн напред, мй за њѣга, ѡн напред, ѡјде у ваѡн. Ўђемо у ваѡну. Одѣтле трйјес киломѣтара смо йшли вѡзом до то ди смо ... Ка смо стйгли тѣмо, сѣло двѣ-трй кѣѣ тѣу, двѣ-трй тѣмо, црква тѣу, ди црква тѣу мѣло вйше кѣѣ бйле. И мй йдемо, ѡн напред и ѡн нѣ зна дй (ћй) је пйта и ѡн, нѣ зна. Кад, јѣдна кѣѣ такѡ бйла, а имѡо пѡмоћну згрѣду з двѣ спрѣта, је л знаш, овѡко бйла. Нѣрод, нѣрод, нѣрод, јѣ сам мислйѡ зѣвѣтина као код нѣс, јел знаш, па реко, је л игрѣнка. Кад ђно дѡшли да не бйрѣју, мѣму и(м) швѣпску јѣбѣм. А јѣ, знѣш штѣ сам јѣ бйо?! Јѣ сам бйо ... кѣки... а по чйну ко пѡручник сам бйо, ал јѣ нйсам се јѣвљѡ, нйсам сѣдѣо у офйцйрски лѣгер уѡпште. Кад, ђни свй глѣду ми рѣке, а јѣ нйсам рѣдйѡ, дѣте му јѣбѣм, штѣ дѡђем мѣл њѡзи помѡгнем, ал то нйшта, нйсам рѣдио нѣке двѣ-трй гѡдине, нйсам бйо кот кѣѣ, стѣлно ме јѣрили на вѣжбе. Јѣ сам обйшо и Бѣнѣт, и Срѣм и свѣ. И глѣда ми рѣке, а ђно свѣ бѡбичѣве, очйшћене рѣке свѣ, кѡже, нѣ знам штѣ ме пйта, али пѡсе сам знѡо штѣ ме пйта, кѣе, нйсам јѣ сѣлѡк, глѣдали ми рѣке ... ђнѡј ўзо онѡга, брѣта ми о(д) стрйца, ђнѡј ўзо онѡга, остѣнем сѣмо јѣ од брѣѣе. и одлѣзи ѡдма. ђнѡј узйма тѣбе и вѡди те код кѣѣ. Јѣ сам остѣо и јѣдна бѣба, опѣсала јѣдан цѣк напред, јѣдан нѣзад, рѣдйла у штѣлу. Јѣо, Бѡже, и да се смѣјем, и ђна не пйта мѣне јел умѣм да рѣдим јел н умѣм, увѣтила ме рѣкѣв и ѡј, вѡди ме ко слѣпца. Ка сам јѣ ўшо унутра у штѣлу и ка сам поглѣдо онѡ, нйсам мѡго да замйсим да мѡже јѣдан сѣлѡк д йма онолйку стѡку, свѣ на траншѣје у штѣли, а бйкови имѡ, по јѣдан бйк му мѣри илѣду и двѣста кйла му мѣри јѣдан бйк, ка смо прѡдали. И, нйшта, јѣ сѣмо глѣдам дй сам ўшо. И ка сам ўшо, онй бйкови пѡчѣли да рѡву, нѣпознато је. Глѣдам јѣ ако се откйне, али базѣнт с вѡду на срѣд штѣле, после јѣсле су рѣдом, и јѣ тѣу ўзем и сѣ-

днем н онај базѐнт и сѣдим. Базѐнт за вѣду чѣтвртас па на струју исто свѣ спровѣђено, знаш, појилице, и ја љмам сѣд појилице кот крава. И, ја љзо сам и скрстио сам тѹ рѹке и седѹм, а ѓни отвѣру врата и вѣчу, а ѓдма ми упѣнтили љме: Љван, Љван, ја тѣм, преговѣру нѣшто и отѣдну, а штѣ ја знам. И ѓни вѣ- дели да нѣ знам ја нѣшта и дѣђе ћѣрка, мѣђа, бѣла дѣте и ѓна увѣти за рѹку и кро(з) штѣлу у хѣдник, ис хѣдник у кѹјну, лѣ (леле). А ѓни вѣчу да љѣдем, а ја нѣ знам. Кат, и ја нѣ знам штѣ је бѣло на стѣлу: и салѣме, и бѣла кѣфа, и штрѹдла, и овѣ, штѣ ѓђе да љѣдеш, ал ѓни ѓдма отѣдну, мѣн остѣили и отѣшли. А ја сам љзо онѣ пѣрче штрѹдле исѣчено и кѣфу бѣлу и тѣ пѣпијем, сѣмо тѣ. А кѣзѣ ни лекѣр да не смѣмо мнѣго ѓдма да љѣдемо. И такѣ ја кр(о)з онѣ и ја сам вѣдо љи и љђем ја на врата тѣ и ѓни мѹзѹ краве. Јѣ довѣтим лопѣ- ту и чѣстим штѣлу. Ка сам почѣстио штѣлу, ѓни ѓпет отѣшли тѣм унѣтра, ѓп- ет вѣчу нѣшто, ал ја нѣ знам нѣшта о тѣм штѣ вѣчу и кѣко и ја ѓпет ... Дѣђу за мѣне, ка тѣмо ѓпет да се љѣде, љвече вечѣра, ка тѣмо, па нѣсам ја глѹп, реко, мѣсим се сѣм, а кад нѣ знам да говѣрим, нѣ знам, и ѓни дѣгоше се са столѣце и прекрстише рѹке овѣко и почѣше ѓни да читѣју молѣтву и прѣ љѣла и пѣсле љѣла се молѣтва читѣ. Кад ѓни онѣ, ја сам љзо па сам прекрстио рѹке, вѣдим ја. ѓни се крстѹ сас шѣку овѣко, а ја сас трѣ прѣста мѣја овѣко, а ѓни глѣдају па се смејѹ мѣне што се ја крстѣм такѣ. И такѣ, чѣтири гѣдине нѣсам мрѣдно од љѣгѣве кѹђе. Па знаѣ сам (немачки) дѣ нѣје профѣкт, али знаѣ сам. Али се губѣи вѣђ, свѣ. Али рѣдѣо сам као бѣк, свѣ и с кѣњи, и с машинѣрије, и свѣ сам ја љѣгѣву кѹђу. Нѣје знаѣ штѣ је мѣло прѣсе, а ја му кѣжем: брѣ, куп- љјеш, реко, ѓн кѹпи љѣдно мѹшко и љѣдно жѣнско, мѣли, па однѣгуе па кѣље, па штѣ тѣ тѣ ... кѣже, нѣ зна ѓн. Пѣсе сам ја научѣо да говѣрим. Кат сам ја ... кѹпиѣ ѓн љѣдно жѣнско, љѣдно мѹшко и пѣсле бѣли овѣкви. И ја му кѣжем овѣ тражи да се гѣца, ја љѣму кѣем, кѣже, ја нѣ знам, Љване, ја љу, реко. ѓн љпали кѣла, мѣту онѹ кѣрпу и ѣјде у пољопрѣвредно дѣбро, отѣрамо тѣм. ѓн нѣје ни љшо да вѣди о тѣ брѣга љѣгѣви, а нѣш Југословѣн рѣдѣо тѣм, ја сам га пѹ- стио онѣг нѣраста, а мѣла нѣје мрѣднула, је л знаш. И такѣ. Кат смо дѣшли кѹђи, а ѓн пѣво и мѣсо, кѣже, вѣдо сам комерѣта тѣм, другѣра. И такѣ, тѣра, тѣра, ја сам мѣсио да ље се заврѣши рѣт... Кад ѓна сѹпрасна бѣла, а изѣшла оvolѣка крмѣча, и ѓна се опрѣси, трѣнѣјс прѣви пѹт се опрѣсила прѣјци. Тамѣн се истѣрале машинѣрије д љдемо да рѣдимѣ жѣто, пшѣница, а ѓна пѣкуе слѣ- му ѹста и на гомѣлу пѣкуе, а ѓни пѣтѣју штѣ тѣ ѓна рѣди - ље се опрѣси. Јѣо ка сам и(м) рѣко, а ѓни рѣпају. Нѣ, нѣ, нѣ да рѣду жѣто, ље да глѣдају, а љѣму рѣ- кли Швѣбе кат се прѣси, мѣра да се склѣња онѣ прѣјци у сѣндук љѣдан, у кѣ- рпу. Јѣ кѣм: нѣшта се не секирѣјте. Јѣо, прѣсе, ѓни рѣпају ѓдма, ја полѣко и сѣмо га заколоврѣтим и ѓдма увѣти сѣсу, и однѣговала. Прѣво што се опрѣсѣ- ло, поклонѣо мѣн. Да знаѣ Хѣтлер, убѣо би ме. И кат сам пѣшо, кѹђи да пѣђем, испрѣатио ме до стѣнице, тѹ у Мѣнхѣну. Трѣнѣјс кѣла сѹве слѣниѣе ми

пра̀тио. Ја̀ нисам те́о да ўзем и по́се сам да́о, у Бе́оград кат сам до́шо, ја́ сам да́о за кйло раки́је. Ё́(т) такó је то́ било. И до́ђем ку́ћи.

Па ка́ко, то́ је ўжасно́ било (бомбардова́ње). Ма сѐла ни́је (бомбардово́), он не́ма рачу́на да ба́ци, али гра́д. Та́ј Ми́нхен, то́ је би́ло онó, а кат сам по́шо ку́ћи, све́ преко згра́де смо ова́ко йшли, све́ одо́нуд згра́де, одо́вуд згра́де, све́ попа́дало. Ка́ко да ни́је (погинули) циві́ли, а и фрóнт, зна́те ви́ да, да ту́ ди сам ја́ би́о, ту́ је све́ из Ма́џарске по́чело да бе́га ова́мо, йшли за Не́мачку па из Не́мачке за Ита́лију, бе́гали, све́ ту́ преко ме́н ди сам ја́ би́о, на то́ ме́сто. Бомба́рдова́ње кад бу́де, да на́ђеш йглу. Упа́лу све́тла Америкáнци, ма не́ма то́, али прéлично́ и настра́дало, обо́ру и, обо́ру и, Шва́бе. Један па́о ту́ бли́зу код на́с и кат смо ми́ стй́гли, он изгорéо, пилóт. Изгорéо, ува́тила га ва́тра и изгорéо. Ўжасно́ је то́ било.

Ако си би́о по́штен, и о́ни су, са́м до́бро. Шта́ он је́о, то́ је́о си йсто́ и ти́. Нйшта́ ја́ јо́ш нисам нй́ ви́до не́што кра́дом да је́ду, кола́чи ове́ ова́ко одма ме́не, Йван, да́ју ме́не. Он имó две́ ће́рке, ни́је имó мушка́рце.

Кóпаш ре́пу, не́ма, куку́руз, ни́ј имáло ди сам ја́ би́о, ре́па, ку́пус, парада́-јз, ко́паш. То́ ти је би́ло по́со. Сéно, сва́ки да́н сéно. Ондак по́кóсиш ливáду, ува́тиш јел ко́њи јел волóви и цистéрна и зали́ваш ливáду. Са́т си је покóси́о, тра́ву такó, за́лије је с овóм сўтрадан изй́ђе ё́в то́лика, за но́ћ. Мло́го корй́сти то́ са мокра́ћу. Па да́, све́ цистéрне. Са́д ймамо́ и ми́ цистéрну, ал не зали́ва-мо. Цáбе ймаш кад не ... тре́ба да се ра́ди.

О де́тињству́ и младо́сти

Йшо́ сам у шкóлу. Имó сам, кат сам би́о ма́ли ма́јку, ба́бу и де́ду. И(з) сѐ-ла, ту́ из, а и му́жа ўзела́ код не́ и(з) сѐла. Е, ондак кад ми́ц по ми́ц, би́ла ми шéста го́дина, то́ сам до́бро зату́вио, ја́ сам волéо стра́шно ко́њи. И ка́же мо́-ја ма́ти, брè, та́то, реко́, брè, ку́пи једно́ ждрéбе ма́ло, па ће́ га не́гуемо́ па да порáстй́. Ё́, јебè(м) му, шта́ ће́ ти? Па, реко́, во́лим да ймам, а де́да ми би́о ста́р, и он у осамдèс пéту го́дину ўмро, де́да, и ба́ба ста́ра би́ла. И о́тац такó. И прóшло јо́ш две́ го́дине то́ ждрéбе стй́гло и ће́ га учй́мо да га ва́тамо да ра́-димо с не́га. И не́како́ би́ли смо несрèћни, о́тац га учй́о, по́шо да йде́ да га учй́ сас ко́ла, јел, и о́но, ја́ сам би́о с не́га, ал ја́ сам испáо ис ко́ла, а он ни́је те́о да пу́шти да испáдне, неѓ је др́жо за онé дизгй́ни и кад би́ло на о́куку не́-га онй́ дизгй́ни одба́цу и једне́м човéку би́ло плóт такó па по́тпоран би́о ова́-ко багремóм и он излетй́ од онó па удáри ра́ме на то́ па састáи с овó ра́ме и такó ти се он побóлй́. По́се прóђе на то́ уби́ство, што му би́ло, јефты́ка и ўм-ре ми о́тац у трийе́(с) сéдму го́дину. У трийе́(с) сéдму го́дину ми ўмро́ о́тац. Ја́ оста́нем без о́ца.

Та́мо ни би́ла прè́ ку́ћа н онáј кра́ј сѐла па смо́ се ми́ иселй́ли. Кат сам ўзо́ же́ну одáвде, то́ је од но́ног о́ца све́ та́мо то́. И ја́ му да́м парце́лу мо́ју, а он ми устў́пи то́ и ја́ се досéлим трийес́ и дрўге́ го́дине. Ту́ се досéлим. И ја́ он-дак, та́ј ко́њ што га оборо́йо, ја́ сам по́сле ра́дйó, ја́ ко де́чко. Ја́ ува́тио сам

плѹг, Комѣт се звѣ, и ѣнда држимъ тѣ, кадъ бѹде да окрѣнемъ, ја не мѡгъ да га занѣсимъ такѣ, него мѣтемъ ручицу тѹ и тѹ па такѣ занѣсемъ, па нѣки пѹт и паднемъ, а ја глѣдамъ дѣ л ме вѣдео нѣки да ми се смејѣ. А бѣо самъ безъ ѣца, а волѣо самъ да ймамъ свѣ. И такѣ, пѣсле, трѣјесъ трѣће гѣдине се ожѣнимъ. Ыземъ тѹ бѣбу. Ја самъ имѣ ѣндакъ шѣснајзъ гѣдина, а ѣна осѣмнајзъ гѣдина. Ыземъ нѹ и такѣ пѣсле крѣнемо. И имѣо самъ двѣ сѣна. И пѣсле рѣшимъ тѣ да с ѣсѣлимо тѹнѣ. И такѣ се ѣсѣлимо тѹ и опрѣимо, дѣбре згрѣде и свѣ смо имѣли дѣбро. Па катъ самъ дѣшо изъ рѣпста, мѣ смо прѣили цѣглу па напрѣимо кѹћу, четрнѣј(с) са сѣдамъ ширѣку. И пѣсле стѣгла дѣца, ѣде прѣимо цѣглу, пожнѣмо пшѣеницу ... бѣба сѣчѣ, ја прѣимъ блѣто, дѣца разнѣсу онѣ и напрѣимо цѣглу и испечѣмъ тѹ фурунѹ двѣјс ѣладе цѣглу.. И ка ѣе да се прѣву дѣмови кодъ нѣс ѣвдена, ѣе да ми ѹзну цѣглу за дѣмъ. Четрѣс пѣте самъ ја дѣшо изъ рѣпста. И тѣј што је прѣсѣдникъ бѣо, мѣ смо бѣили шкѣлски дрѹгови и дѣбри, и ѣн дѣѣ ѹвече кодъ мѣне, тѹ и бѣба у сѣби, каже: Ыво, је л знѣшъ штѣ је нѣво? реко, не знамъ, каже, кѣко знѣшъ цѣглу да вакѹйшешъ ѣе се узѣма цѣгла ко йма цѣглу. И ја зѣвнемъ ѣѣнога ѣца, нѣсамъ имѣо старѣје дрѹго, него тѣс, и ја му кѣжемъ и ѣн дѣѣ кодъ мѣн и отѣднемъ у Дѹбравици, ѣдма ѣд, у сѹседно сѣло, и уговѣримъ с мѣјстори и дѣѹ нѣ трѣнѣјс мѣјстора. Свѣ ѣна сѣма спрѣмѣла, трѣпутъ јѣли и за дѣсетъ дѣнѣ сазѣйдамъ кѹћу. Па уквѣрили смо је и сазѣдѣли смо тѹ кѹћу и бѣло свѣ ѹрѣѣено. Ё, пѣсле, ја нѣ знамъ којѣ гѣдине бѣше, дѣе да прѣву ѣвѹ кѹћу. Прѣвите. Уну уквѣру, опрѣлѣј. И ѣто, такѣ ѣстѣла.

О вину и ракѣји

Видѣшъ кѣко, бѣла ѣтѣла и цѣрна се не прѣска, тѣ је бѣло. Мѣ смо имѣли и кѣле, али мѣѣе, а бѣлу и цѣрну ѣтѣлу имѣли смо трѣ йладе чѣкот. И ѣндакъ и вѣно дѣбро и ракѣја дѣбра и тѣко тѣ смо имѣли. Ја и ѣна смо рѣйѣали. Нѣје ко сѣд. Изѣру с трѣкторомъ, а прѣ смо рѣйѣали. Изѣрешъ с крѣве и сас кѣѣи, онѣ пѣсле вѹчѣшъ ѣвѣмо, онѣ рѣйѣашъ затрѣпѣјешъ ѣнѣј шѣнацъ што се рѣйѣа. Прѣ је бѣло двѣ ашѣва да рѣйѣашъ за винѣградъ, нѣма трава пѣсле. И такѣ, имѣо самъ по четрѣс ѣкова вѣна.

Муѣѣча да мѹѣа. Бѣрешъ сас нѣж и онѣ и пѣсле у кѣрпе, а на кѣла мѣтешъ мушѣму. Нѣсиле се и кѣце, алъ кѣла са мушѣму. И ѣнда котъ кѹѣе кѣце постѣимъ тѹнѣ и муѣѣчимо рѹчно, ѣбрѣешъ и мѹѣашъ грѣжѣе. Пѣсе кадъ бѹде измѹѣлано, ѣтѣчешъ у бѹради. Пѣс у бѹради врѣи, па катъ прѣѣе пѣсле нѣко врѣме, ѣпѣтъ га прѣтѣчишъ и пѣсле стојѣи.

Ймамо нѣшъ кѣзан. Табѣрка тѣ држѣи вѣду, ѣнда кѣзанъ што мѣѣешъ кѣмину ѣнѹ сѣпашъ, ѣндакъ йма, зѣптијешъ кѣпакъ ѣдозгѣр. Ё, ѣнда крѣзъ кѣпакъ йма йде онѣ лѹла. Пѣсле ложѣшъ тѣмо, дѣно пѣѣе ракѣја. Пѣтока. Сѣдъ нѣмамо мнѣго. Вѣѣе веѣ двѣ гѣдине нѣкако нѣ можъ да ... Сѣ тѣрашъ кѣлко ѣѣешъ тѣ дѣсетъ, двѣнѣјс, петнѣјс и двѣјс степѣни йде ѣко ѣѣешъ тѣ. Сѣмо мѣ тѣ, прѣо да ти кѣжемъ, ја ѹпште пѣѣе (не трошимъ) ... ја самъ свѣ дѣ(в)ѣ на рѣдъ и ракѣју и вѣно. Бѣло кодъ нѣс четрѣс кѹѣе, Цѣгани имѣло кодъ нѣс, сирѣтѣѣа, јѣс, имѣло кодъ нѣс у

сѣло, а сѣд гажѣи него ми и бѣље кѣѣ имѣју од нас. А прѣ ѣни и ѣндак ја, нѣма кѣј да ни рѣди, сѣмо ја и бѣба, ја, дѣца јѣш бѣли мѣли, а ја преко зѣмѣ, а ѣни па трѣжу ракѣју, вѣно, ѣни белѣжу кѣлко ѣзну, ја белѣжим кѣлко им дѣм и пѣсле превѣдемо рачѣн. Уни рѣду код мѣн тѣлко и тѣлко нѣднице, ја им плѣтим што рѣду, стѣлно сам и(м) дѣо / дѣо пѣѣ, пѣре нѣсам и(м) дѣо, него пѣѣ, ракѣју, вѣно. Сѣт су ѣни бѣгаѣи. Тѣ кад би отѣшо тѣм да вѣш какѣ кѣѣ напраѣли, да се чѣдиш. Па свѣ у Ђустрију, па цѣо Бѣтовац у Ђустрију. На пољопрѣвреду не мѣш се обѣгѣти. Не мѣже нѣкако, па с уби рѣдѣуѣи, не мѣже. Мѣј сѣн бѣо двѣјз гѣдине рѣдио тѣм и мнѣго и рѣдио и побѣло се, изгубѣо здравѣѣ, ал мнѣго стѣко. И ја јѣдно прѣсе нѣсам прѣдо, а трѣ трѣктора ѣмам, двѣ рѣковице и пѣтсто четрѣз двѣ трѣѣи, прикѣлице, свѣ, плѣгови, свѣ машинѣрије, сѣјалице, свѣ ѣн тѣ кѣпио.

Прѣблеми сѣљака

Не мѣжеш на пољопрѣвреду. Сад ѣма ѣден кѣје ѣден кѣје ѣвѣм вѣгѣн кукурѣза. Нѣѣе да кѣпи нѣко, нѣмаш кѣм да га продѣш, а дрѣго, сѣдам дѣнара кѣла, штѣ да кѣпиш за сѣдам дѣнара. Не мѣже нѣшта чѣек. Бѣло је дѣбро, сѣд нѣма ни дѣсет дѣнара (за млеко). Продѣдѣ кад и(м) прѣтѣкне, ѣни продѣду (сир). Инаѣе, не мѣжеш да бѣдеш пѣметан. Ако ѣднѣсѣш мѣлко вѣше, ѣни ѣбѣру и нѣмаш нѣшта. Јѣ сам имѣо по двѣнѣјс крѣва мѣзара, а сѣд ѣстѣле четѣѣри и тѣ на мѣ прѣму, на мѣ нѣ да прѣму, нѣс пристѣо нѣкако.

Умамо ѣвце, свѣѣе, десѣтѣну двѣнѣјс брѣва ѣвце, такѣ и свѣѣе десѣтѣну брѣва свѣѣе. Умамо ѣвце, крѣве и ѣто. Имѣо сам ја и фиѣкер, али нѣѣеду дѣца, нѣма рачѣна (да држе коѣѣ). Нѣма нијѣдан. Не вѣрујѣм да ѣма сѣд, нѣма, мѣсим нијѣдан кѣѣи, а прѣ кѣки. Па кат свѣдба бѣде, па кат пѣчнемо да се брѣмо, кѣј брѣжи с кѣѣи. Имѣли смо волѣви. Имѣло кѣј рѣдио с волѣви, ѣро свѣ. Симѣнтѣлци вѣѣѣном. Па јѣрам. Јѣ сам волѣо тѣ. Имѣо сам и бѣкови. Пѣштѣо сам нѣрѣду на крѣве докле нѣје, сѣд абулѣнта ѣма. Нѣмаш рачѣн сѣд. Јѣ сам волѣо, прѣво да ви кѣжем и нѣсам се стѣдѣо, пољопрѣвредник сам. Кад не тѣрале Швѣбе, а ѣн не разѣме штѣ му ја прѣчам, а ѣн мѣне, ја ѣѣму. Јѣ му кѣжем: ја сам Срѣбин па ме тѣрај дѣ ѣѣш. Румѣни пѣштили, а ја му кѣжем: ја сам Срѣбин па ме тѣрај дѣ ѣѣш. Њѣног брѣта тѣли да ѣбију. Море, ја нѣ знам кѣји су. Сирѣта рѣнила и партизѣни ѣни, плѣкала код ѣѣ тѣна да ју не пѣбију дѣцу. А бѣло је свѣга и свѣчега. Мѣ смо Срѣби ѣпасни, ѣпасни. На кѣгли земѣѣанској нѣма што је Срѣбин рѣдѣник, а да смо невалѣѣли - невалѣѣли.

Вѣдим јѣтрѣс прѣчѣју помѣжу ји сас нѣфту што бѣла сѣша па да им дѣдѣу мѣл тѣм нѣфте. Па штѣ не дѣдѣу цѣбе лѣудма!? Јѣ глѣдам Днѣвник, сѣмо не рѣди се тѣ што трѣба да се рѣди. Па него рѣди, брѣ, кат прѣчаш на телѣвѣзији, ѣно ка те слѣша нѣрод, уради тѣ. Него стѣлно, брѣ, сѣт се покрпѣли јѣдан дрѣгога тѣжу, коферѣнције, нѣ знам ѣвѣј тѣ, нѣ знам ѣвѣј тѣ.

Поново о ропству

Он (газда) није знао ...сломио тџчак, а он чупа кџсу, нѣ зна дѣ ће да угџди тџчак. рѣтно стање, нѣће мајстори да раде, а ја му кажем, реко, Тџмас, у идѣћу недељу ће да буде тџчак готџв, ма, нѣ. Кад је бѣло у идѣћу недељу, тај дѣће из мѣг сѣла и за дан га љѣом опѣсо саз дрвѣно онѣ. Мајстор прѣвио кѣла, наплѣти, пѣоци, свѣ, шѣна. И он му направио. Кад му направио, нѣ зна штѣ ће да му дѣ. Ми смо за свѣ, ал ѣмамо јѣдну жѣцу неваљѣлу.

Јѣ сам за чѣтир ѣ по гѣдине док сам бѣо у рѣпсто, мѣје панталѣне на дѣпе нѣ се ицѣпѣле, а ѣвде кот кѣће свѣ поцѣпам на дѣпе. Тѣмо радња, радња, радиш, ал бѣр знаш зѣ шта радиш.

О откупѣ

Па што узѣмали. Мѣн тѣрали ѣдма, сѣм кѣлко сам преноћѣо ѣдма ме отѣрали от кѣће. Видѣш тѣ сѣд, ја сам се свѣђо, не маѣрим што сам ја тѣро мѣе, испрѣзнио сам кѣш и готѣво, али што ме тѣрали пѣс ко дрѣгог д ѣдем да товѣрим. А бѣло је свѣга, а мѣрало је зѣмља да с изгради. Сѣмо ја вам тѣ кажем и тѣ свѣд мѣг да кажем да Тѣта је бѣо ... по(д) Тѣту пѣт бѣка урѣниш - трактор кѣпиш, са двѣјс не мѣж да кѣпиш сѣд.

О женидби

Као што сам ви прѣчо. Јѣ сам, али дѣда, прѣ је бѣло у кафѣни изѣђе дѣда и разговѣрају кѣка је тѣ девојка, стѣри љѣди разговѣрају се. Јѣ сам тѣо дрѣгу јѣдну девојку, али дѣда кѣже мѣне: Слѣшај, кѣже, сѣнко, није дѣбар раденик тѣ девојка шта тѣ дѣеш, маза (је), него, кѣе, ѣма код, кѣже, Мѣтра, ѣтац ју се звѣо Мѣтар, а дѣда Стѣван, а мѣј дѣда ѣсто Стѣван, кѣже, ѣма код мѣјега имеѣака, прѣчају ми љѣди, дѣбра девојка, радин - и плетѣ, и вѣзѣ, и на ѣѣву, свѣ. И такѣ, ја послѣшам дѣду и бѣло ми шеснѣјз гѣдин и ја послѣшам бѣбу и дѣду. Јѣ сам спѣво с бѣбу и дѣду, овѣко и(х) грѣлим док нѣсам се оженио. Сѣд, брѣ, нѣко те не пѣта, овѣ дѣца, а кѣка бѣба, кѣки дѣда, девојке ѣсто.

Кад јѣдан дан, дѣће ми тѣтка, мѣје маѣтере сѣстра, и онѣ вѣкала мѣјега дѣду бѣто. Кѣжи, бѣто, јеси рѣшио да жѣниш Ўву? -Па ја г убеђѣјем јѣднако, оматорѣо сам, кѣже, истѣро би жѣљу мѣл саз дѣте. -Па кѣко штѣ мѣсиш? -Па ѣзо би Мѣтрову онѣ ѣѣрку. Кѣже, ја ћу д ѣдем да пѣтам. И такѣ и бѣло. Ѣна отѣшла пѣсле онѣ, није долѣзила недељу дѣнѣ, вѣљда, не мѣг бѣш да знам, али такѣ. И ка дѣшла, и ѣна рѣкне да ѣће да је дѣдѣ за мѣне. И јѣдно вѣче, увѣтимо мѣ пѣт, отѣднемо код ѣѣ. Нијѣдна бѣба није ѣшла, нег дѣда и мѣа маѣти. И такѣ договѣримо се. Кат смо се договорѣли, ѣјде јѣдне недеље да прѣвимо, даровнѣна се звѣала, знаш, прѣстен тај и такѣ. И пѣсле кад бѣло Мѣсовеђи, прѣ се ѣнда прѣвило весѣље, веђѣном о Мѣсовеђи, и закажемѣ прошѣвину у четврѣтак, у недељу свѣдба, у понедѣљак пѣѣђани и такѣ превѣдемо тѣ весѣље. Пѣло се, лѣпмовало се, мѣзика дѣбра бѣла онѣ, свѣ кѣла ... у виолѣну, ѣмѣне, бѣс, сѣдам у дрѣштво бѣли. Није бѣла армѣника, ѣндак није имѣло, ѣндак није имѣло ка сам се ја женио хармунѣка, али бѣло ... Тѣу смо мѣ

имали Цигани наши. Били опасни музиканти, (у) целу ову околину свирали. И он (деда) дође и погодио музику. Кат смо погодили музику, дође тај дан, четвртак прошевина, ишли смо ми код њи там у гости, пили лумповали до пола ноћи. Кад било четвртак, петак спрема се код мене, коље се, овце, ма клали смо пет овна смо клали и две свиње смо клали. И тунâ то кад било у суботу играња код мене, напољу у двориште је било, тамо кот куће ди је била. Кат сутра дан недеља, ајде покупимо се с коњи, десет кочија било и пешкири преко коњи се метули и уџитимо и отиднемо за девојку. Кат смо љзели девојку, ајде сад у Дубравицу, ту црква била. Отиднемо у цркву, венчају нас там, шта ти ја знам, везали ни руке с онџи пешкири, ајд око онџи иконе смо се обртали тунâ. Кад завршено то, посџдамо, отиднемо у Пџжаревац на сликовање. Тамо у Пџжаревац смо се сликали. Ис Пџжареваца се вратимо, ај сад, овај друм што вичемо, ви сте сат с џутобус, а ми џнда с коњма то и ајде са(д) да вџдимо чији ће коњи најбржи да бџду. А у кола џмамо двоја позади, двоја у средини и двоја напред, шџс у свака кола. Ајде тркамо се, а ја обџжем теб, а обџжеш ти мџн и тако дођемо до куће. Кат смо дошли кот куће, на врати корџто се ставило, вода у корџто и двојџца држу два кола и мџшају то корџто. Пџсле рџчак било, кат сутра дан, понедељак тридесет душа џегџви фамилија дошли код мене, те тако понедељак преко-ноћ ноћ завршимо (у) уџорак. Ё(т) тако ти је било весџље. Раџимо, џремо, сџемо, копамо, дџбро је џшло и слагали смо се дџбро и данâс џна ... баба била чџџр баба, вредна била. Сџднемо у кола и поведемо чџтир-пџт раџеника и наз двоја, а ја с коњи теџрам, а џна спреми рџчак ноћу па уџутру овако држи лџнци у колима и онџ... Дџбра је била. Била је здџва, али како тај мој сџн џмро, џна се трџсла, лџпа-ла главу. Ја ју кажем ће ти шџџди, са то ју највише шџџди. Не да жиџви него лџпа главу бије с пџснице. Није могла ништа да стџџри. Ја ју кажем: Дџро, отвџри вџрата, ја ћу д џдем д отвџрим вџрата нек изџђе он, ја ћу д џђем жиџв, ал неџма ништа о(д) тоџа. Ё(т) то је тако било, живот код наџ.

О пореклу

Па ту џма од раџни крајева, ал веђином од Неџотина, ис Крајине дошли су џвд. Мој деда, џни су били чџџири бџрата и јџндак кат су били тамо у Крајину, џни ту долазили да прџву цџглу код наџ, за пџру, да раду џџди и раџили ту по Баџовац. То ми деда прџчаџо и тако и било. И џндак деда, свиђџло му се тунâ и раџиџо, зараџиџо, џни чџџири бџрата, раџили сви зајџдно, зараџили пџре, кат су зараџили те пџре, џни су џнда кџпили зџмљу џвџџна. И џндак плаџ је бџо там кад улаџиш у сџло, тамо била ми кућа прџ. И јџндак ожџнили се, подџлили се сви чџџири бџрата, напџравили свиџма куће имџли, дџ нису то биле овакве куће. Дџџкше, али дџбре куће смо имџли. И јџндак деда, чџџири бџрата подељу тај плаџ на чџџири и напџраву кућу свиџма и ту пџсле џстаџи да жиџџ, нису се вџртили тамо. Ту и(м) се свиђџло и зџве се сад та маџа Крањска маџа се зџве - Крајџнска маџа, пџсле Бџџња маџа, шта ти знам, али то је била

Крањска ма́ла, та́ ди би́ли ђни, тѣ чѣтири бра́та. Па мо́ј чуку́н де́да (је дошо), ал нѣ знам то́, не се́хам се ко́јѣ го́дине би́ло до́шли.

Прича Нада, 1934. годиште:

О детињству

Нѣ знам ја госпѡцки, јел и ја сам сеља́чко де́те. Ја сам чѣтри го́дине са́мо йшла у шкѡлу. Прѣ је то́ тако́ би́ло. О́тац ми до́шо из дру́го се́ло у кѹ́ху код ма́јке. Мѡа ма́јка је би́ла једини́ца, ни́ј има́ла бра́ће, ни́ј има́ла се́стре. Она́ је ўзела мо́јег ѡ́ца. Он, из Брѣжане ми ѡ́тац. Ђни, каже, да зна́ду и вла́шки, ал мо́ј ѡ́тац ни́је зна́о вла́шки. Ми нѣ знамо. И ѡ́н до́ђе ту́ код мо́је ма́јке, до́но зе́мљу, пѣт ла́наца до́но зе́мљу. Да́ л зна́те ла́наца, пѣт ла́наца, а код ва́с јѹ́тро, а код на́с сад ѣ́ктори. И тако́ мо ма́јка га ўзела и ја пѡ́се пора́стѣм, пора́сли смо и да́ду ѡ́ни ме́не, а бра́т оста́не. И ўмре ми ѡ́тац педѣсет дру́ге го́дине. Ма́јка оста́ла сас бра́та. И та́ј се бра́т мѹ́чио, ја́дан. Из јѣдан пла́ц се пресѣлио у дру́ги пла́ц. Би́ла и(м) кѹ́ха на кра́ју. И ѡ́ни ту́ кѹ́ху пѡ́се порѹ́ше па напра́ве у дру́ги пла́ц. Ђн кѹ́пи пла́ц пѡ́се дру́ги и напра́ву у се́ло. И се́ се то́ тако́ ја́дан мѹ́чио и ма́јка с њѣга, и де́да и ба́ба. Пѡ́се ўмре ба́ба, па ўмре и де́да. Посе́ буде са́мо ма́јка и бра́т. И ѡ́н се ожѣни, из Ли́па му би́ла же́на. Скѣлом се йшло у Ли́пе.

О жетви и вршидби

Па ка́ко пла́ви нас во́да. Та́мо Што́ ймамо њѣве, нѣкад ни опла́ви во́да, а ѡ́вде што́ ймамо ми пѡ́љску зе́мљу, то́ не пла́ви во́да. Ми ве́йном ймамо пѡ́љску зе́мљу. Нѣшто ма́ло ймамо моравску ко́ју пла́ви во́да. Йшла сам на њѣву ѡ́дма. Ма́ла сам би́ла и ѡ́дма ме те́рали да йдем на њѣву. Ўжа смо плѣли од жѣта. Ичѹ́паш жѣто и(з) зе́мље, па ѡ́нда ста́виш јѣдно па́смо одѡвуд јѣдно ова́ко и искрѣстиш са́ ту́. Па́смо (је) жѣто ше́-се́дам (струка) да нѣ би се пре́кйнуло кат се ве́же снѡп. И ѡ́нда тако́ се саста́и. Ђнда овѡ́ се заплетѣ ова́мо, овѡ́ се заплетѣ ова́мо и пѡ́сле се то́ трѣгне и тако́ га ўви́јемо и тако́ га оста́имо. Кат пѡ́чнемо да жње́мо жѣто, ѡ́нда то́ се прѹ́жа и ме́те два́ рѹковѣта жѣто тако́ и тако́. Јѣдан пѡ́се везѹе - то́ је би́ло веза́ч. Ђнда скѹ́пљамо жѣто у трѣйна́јс, ја́ мѣсим да трѣйна́јс снѡпа у трѣ́нак. И тако́ то́ утре́на́чимо. Ђнда пѡ́сле врше́мо. Прѣ су би́ле ра́бе, то́ се зва́ло ра́бе, дрвѣно, знаш, и ѡ́нда на те́ ра́бе тако́ натовари́мо и ве́жемо с па́жвани. Донѣсе́мо кѹ́ћи и ѡ́нда пра́имо ве́лики пла́с. Код мо́јег ѡ́ца смо пра́вили, код мо́јега де́де пра́имо пла́с. Ова́ко пѡ́чнемо ве́лики пла́с у кру́г и ѡ́нда ре́ђа, јѣдан го́ре сто́ји на та́ј пла́с, нѣко ба́ца и ѡ́нда се то́ свѣ́ тако́ - тако́ и свѣ́ го́ре и скѹ́пља се. Вла́т йде унѹ́тра, а йде овѡ́ што се кѡ́си. Пла́с ди́ ће да врше́мо ка́ ће да до́ђе маши́на, знаш, да врше́, ми ка́жемо то́ е гу́мно. И кат се заврѣши та́ј пла́с го́ре и нѣко пѡ́крије, нѣко заврѣши ова́ко удари́ нѣки ко́лац да нѣ би то́ па́ло, знаш. И ка́ до́ђе пѡ́сле дрѣш, прѣ је би́ло тако́, ѡ́нда седи́ јѣдан го́р на дрѣш и се́чѣ ўже́ то́ са ср́п - ср́пом се́чѣ то́ ўже́ и јѣдан сто́ји ра́ни маши́ну и то́ йде: бу́, бу́. Ова́мо на́род кѹ́-

пи слăму, паршиѝна, чўдо. Прѣ се нăрод мўчио, није ко сăд. Ђнда тѣ йде слăма се гўра тăмо, прăви се вѣлика камăра, камăра се зовѣ тѣ. Дўгачко се пѣчне, а није бăш такѣ ширѣко и ѡнда се тў бăца слăма, нѣко бăца, нѣко гѣр прăви, тѣ равнă и такѣ се тѣ подигне двă мѣтра, трѣ мѣтра, кăко кўј и кѣлко йма жѣта. Такѣ је тѣ прѣ бѣло.

О осталим ратарским пословима

И јă сам тѣ рăдѣла и кўпила сам дѣтелину код ѡца, копăла, свѣ. Па сѣјали смо кромпѣр, лўкац, крăставце, мѣја бăба покѣјна, мѣа мăјка, посѣјемо такѣ ў пролећ кад бўде, да би имăли свăшта: шаргарѣпу, свѣ што гѣд ... шаргарѣпу и кромпѣр ... пăшканац. И мѣ унўка сăт кўпи сѣме и посѣје енѣ тăм ди ймамо бăшту, ѡна посѣјала тăмо, сă ће да вăди кад бўде. Ђна тѣ мѣће у сўпу. И онѣ што се сѣцка у сўпу овăко сѣтно, кăко се бѣше тѣ зовѣ, заборăвила сам. Йма свăшта: грашак йсто йма мѣ унўка за у замрзивăч тѣ стăви, грашак, буранѣју. Ђна кўпи сѣме сăде. Прѣ имăло нѣка ширѣка па такѣ посѣем, такѣ као прѣ. Па тѣ вѣлу вѣше на тепсѣу, а мѣже и чѣрба. Мѣ тѣ очѣстимо тў ширѣку, такѣ што је тăко ширѣка и мăло на дўже се исѣчѣ такѣ, као прѣ па на двă и ѡнда тѣ овăмо запăримо у вѣду врѣлу, па кат се тѣ пѣсле мăло стојѣ у тў вѣду, ицѣдимо тў вѣду, а овăм упрѣжимо лўкац и ѡнда тѣ прѣжимо у тѣ и мѣтемо папрѣку, мăло брăшно и мѣја унўка тѣ на тепсѣју напрăви. Већѣном ѡна кўва, овăј млăд нăрод, ѡни нѣће да јѣду ка стăрци. Дѣбро, кўвам и јă, сăт сам скўвала кўпус млăди сас парадăјз. И такѣ, јă спрѣмам штă мѣ јѣдемо, а ѡна спрѣма штă ... дѣца нѣће да јѣду штă јѣдемо мѣ стăрци. Је л знăш кăко, дѣца вѣлу свѣ да и(м) нѣшто лѣпо, шѣницле ели роштилѣ, помфрѣ, дабѣме, такѣ тѣ нѣшто, вѣлу дѣца. Нѣће ѡни да јѣду штă ми кўвамо. Ймам, ймам крўпан, ймамо тѣтовац ймамо и овăј сѣтан. Прѣ су бѣли, нѣки градиштăнац. Јă сам прѣ сѣјала тăј градиштăнац. Ђн није млѣго крўпан, није сѣтан, али ѡн слăбо родѣ. Ђн је лѣп за прѣдају, али мѣј истѣра лѣзу - лѣзу и пѣсле нѣма такѣ нѣма рѣд. И сăт сам нѣга изгубѣла, тѣ сѣме, него сѣјем нѣки тѣтовац, ѡн се па пѣње у(з) стрўк и мѣраш да га бѣреш. И пѣсле га излўскамо ... И сăд, унўка, йшли водѣла Ромўне тăмо почупăли и дѣнела кўћи па смо сўшѣли на сўнце, па с трăктор, прѣ вѣлом лўпамо и трѣсѣмо, а ѣво с трăктор. Јăко бѣо сўв и ѡна га истўцала сас трăктор, пѣсле смо га сăмо истрѣсли. Јă сам га извѣјала, на пўту, јѣдан дăн бѣло дўвăо вѣтар и јă га такѣ извѣем. Нѣмам пўно, јѣдна колица онăко овршѣна ймам. За јѣло ймам. Имăла сам прѣшле гѣдине ... Знăм штă је решѣто. Имăо јѣдан чѣвек код нăс прѣ ка такѣ сѣјемо жѣто, тијарѣшу жѣто код нѣга, одвăја од ѣўбре, али сă тăј чѣвек ўмро и ѡн тăј трѣјар кѣм је остăвио, нѣ би знăла. Сăт се купўе и сѣме за жѣто и кукўруз, свѣ се тѣ купўе сăд, сăд не трѣба трѣјар, не трѣба нѣшта. И ѣто, такѣ смо жѣвѣли, жѣвѣли смо бѣдно, јăдно, е сăт ка трѣбамо да жѣвѣмо, ймамо мăло пăре, сăт смо бѣлесни.

О раду у Аустрији

Ја сам рађила осамнајз године, човек рађио двајс три године. У Аустрију смо рађили, нисмо у Немачку. Па ја сам рађила као чистачица, бидинѐрка сам била. По фирмама сам ... нисам тако пуно рађила, рађила сам јутру три сата, попóдне чëтир сата, а јзмеђу, то време сам имала по кћама, по жëна, ðпет сам чистила. Йдем, например, у кћу као код неке гóспође, ðнда опајам кћу, па ју обрйшем прóзðри, па ју убрйшем лустери, па ју опëрем пãтос, па све ју убрйшем, прашину, што гòд йма по кћи. И то сам имала скоро свãки дãn. И ја ðнда у нò време сам лëпо зараћивала. Ё, пòсе кад, знаш, ðни то пëнзийу ти глëдају на рãдан стаж кòлко си имãо, плãту. Ђни то пòсе глëдају по плãту, глëдају свë, а ја нисам пòслен тако имала млòго вëлику пëнзийу. Чòвек ðн йма вëлику пëнзийу. Ђн је рађио двајс три године свë у јëдну фирму. Ђн није мëњаò, свë у јëдну фирму рађио. Мајстор на машину рãдио, штëлово машинë, то је било, сëко се картòн. На ту машину сëчëш, а ðн је то свë штëлово. Ђн је мòраò то да уштëлуе, слòва, фãрбу. Кат се прãву слòва на кутйју, ðн је ту мòраò свë да зна. И ðн је тако то пуно рађио и ðн йма вëћу пëнзийу него ја. Па дòста, па штã да рãдимо, за óвде за овò је дòвољно, штã да рãдим. А да није то, не мòж да се живй. Свë се дотйра.

Проблеми у пољопривреди

Ёво, ми тољко рãдимо, ёво видите штã је кукýруз и овãмо ймамо кукýруз пуно зрна, нисмо имãли цãци. Празнили кòш, плаћãли смо да крýну Румýни сãд. По дëсет ёвра смо плаћãли нãдницу. Јòј, нëмаш кòм да продãш, нëмаш кòм. А кòлко смо то плãтили: сëме, ћýбре, нãфта, прскање, то свë а плýс, дëте, што је ўнук ми, мисим, рãлио, што је ðро, што је срећиво зëмљу, то је уби бòже штã је улòжено. Улòжено млòго, а сãд нëмаш кòм да продãш. И ёто, тãко смо, мўчимо се сãде, ðни одòнуд шãљу пãре, ми мãло ту нãшу пëнзийу. Ђн тако ту стòку. Ймамо стòку, ймамо, чëтри краве мýзëм, правимо и сйра, сãмо вйше нòсимо млëко. Млëко нòси унўка по четрëс кйла мýзë, свãки дãn четрëс кйла, овã унўка, ðна мýзë краве, мýзалицу ймамо, али свë то мòра ðпет да се приклўчи, да се опëру сйсе, да се намëсти, да се пëре мýзалица, да се пëру кãнте од млëка. Ёво, видите кòлко кãнте, то свë мòра да с опëре. И ја ју помажем. Већном ја кот краве почйстим штãлу. Ђн је сãд дòшо, ðн је бйо ... Мòраш, па кò ће. па кãко. И гýрам колица још ћýбре, дãску смо стãвили ... па мòрам, нëма кўј, мòрам да ју помòгнем, не мòж ни ðна. Вйте какã је ðна слãба. Ўнук и ðн рãди, запослийо се, дëца у шкòлу. Ђна мòра дëцу да опëре, мòра да спрëми да јëду, мòра, знаш, јутру се дйгну, вëлики пòсо, вëлики пòсо на сëлу. Ђни сã тражу да йду и ðни. Нë знам сãд штã ће да бýде. Па свë ће д остãне. А и ðн сãд не мòже, ðн је сãд нòгу оперйсо. Отйшо у јýни, пëтнајстог, шëснајстог, сëдãмнајстог тако отйшо, ёво, сã дòшо. Бйо је на оперãцију, оперйсо нòгу. Ја сам била мëсец дãна код нëга кат се оперйсо. Па је пòсле, ðни ðдма шãљу у бању. Нëма ту ко код нãс. Ђдма су дòшли кад га оперйсали

дѡђу тѣ из бѡње и пѣтѡју га је л ѡће д ѣде у бѡњу и ѡн пристѡо и сѡд је бѣо мѣ-сец дѡна у бѡњи. Ало мѡрѡо сѡ да плѡти, плѡтио је стѡ педѣсет ѣвра, али тѡ је и хрѡна и спѡвѡње, тѡ је свѣ бѣло. Па ѣто га рѡди, етѣ га чѣеш. И ѡн нѣкако нѣма мѣра. Сѡ трѣба бѣрба. Цѡмба код нѡс такѡ кѡжу, цѡмба. Пѣрчин, код нѡс кѡжу пѣрчин, ѡнѡ гѡр што истѣра тѡ је пѣрчин. Кѡрен, ѡн бѣде по средѣни, ѡнѡ тулѣзина, тулѣзије. Дѡбро, нѣки кѡже тулѣске, тулѣзије кѡко кѡ ѡће. Тѡ ложѣмо. Ымамо котѡо дѡле, ложѣмо кѡто зѣми, знѡш, ѣумѣр купѣмо дѡл. Ѳвде сѡмо нѣмамо, а ѡвѣ трѣ оделѣња, тѣ ни купѡтило, ѣмамо тѣ купѡтило и ѡвѣ двѣ сѡбе. Јѡ спѡвам тѡм, дѣда спѡва ѡвѡм и тѣ нѣмамо, тѣ ложѣмо шпѡрет. Нѣ, млѡди спѡвѡју у кѣђу и дѣца. Ѳни су тѣ свѣ. Мѣ тѡмо, ѣма ѡн његѡву сѡбу, јѡ ѣмам мѡју сѡбу и сѣн и снѡја ка дѡђу и ѡни имѡју њѣну сѡбу и такѡ да преко зѣмѣ ложѣмо, цѣлу кѣђу грѣемо. Ымамо тѡ пѡрно грѣјање. Прѡшле гѡдине смо изгорѣли ѣумѣр, мнѡго бѣла зѣма ѡпасна. Па ѣто тѡ, свѣ чѣвамо нѣсмо нѣшта нѣком дѡли, ѣмамо тѡмо пѣни, ѡвѡ смо мѡло напѣнили кѡрпе, а ѣмамо тѡмо тулѣзје пѣну прикѡлицу јѣдну напѣнили па такѡ узѣмамо кад ни трѣба и напѣнили Румѣни, у пѡдрѣм вѣкли, кат с тѣ крѣнили, ѡни вѣкли ...

О породици

Ел ѣдеш, сѣне? Ёто тѡ ми је парѡнѣк. Ѳн ѣде у Зѡбелу, ѡн је сѡд у сѣдми.

Па, ѣто, вѣдите кѡко ... Јѡ сам се ѣдалѡ млѡда у седѡмнајс гѡдине, па ѡнда сѣна смо женили прѣ ѡрмије, па ѡнда унѣка прѣ ѡрмије и ѣто сѡд вѣдите кѡлку ѣнѣк ѣма дѣцу. Мѡј ѣнѣк, ѣма јѡш њѣгѡви врснѡци кѡјѣ су мѡмци. А мѡј сѣн, смѣјали смо се, мѡјега сѣна јѣдан другѡр, сѡт прѡвио свѡдбу, мѡј сѣн педѣс трѣће рѡђен, а и тѡј му другѡр бѣо педѣс трѣће, а ѡн сѡт прѡвио свѡдбу. Оженио се, а дѣте ѣма ѡвѡко сас мѡјега парѡнѣка, дѣте ѣма. А мѡј кат се породѣо, породѣла му се жѣна, а мѡј Сѡша кѡже, мѡј ѣнѣк, па, кѡже, кѡко тѡ, кѡже, ѡн ѣма дѣте, а ѡн је мѡтор ко тѡјка, ко њѣгѡв ѡтац, мѡј ѣнѣк кѡже. Па, реко, сѣне, ѡн се нѣје женио млѡд, женио се мѡтор и пѡсе жѣна док му тѡ дѣте родѣла, ѡна је сѡд врснѡка сас Нѣнада. Тѡ жѣна је млѡђа и јѡш девѡјка је бѣла. Па ѡн је бѣо бѡцѣн кат се женио. Девѡјку ѣзо, нѣ, па девѡјка кѡжу, нѣје бѣла удѡвана.

Па знѡте кѡко, кѡко кѡ ѣма пѡра, такѡ је кѡ ѣма пѡра, ѡн и прѡви свѡдбу. Па мѣ смо прѡвили свѣ кѡко трѣба. Мѣ кат смо и сѣна женили, ѣсто мѣ смо прѡвили ... Мѡј сѣн ѣзо ... побѣгла је девѡјка за њѣга. Нѣј ме тѣо пѣта, ѡн је бѣо јѣдинац и ѣто такѡ је бѣо размѡжен, напѣштен, нѣј ме такѡ бѡш ... Ѳтац му бѣо у Ѳустрију, јѡ сам бѣла кѣђи с њѣга, ѡн нас нѣје бѡш такѡ пѣтѡо. И ѡн ѣзне девѡјку. Мѣ тѣ девѡјку нѣсмо мѣсили њѣ д ѣзѣмо, али ѡн је волѣо и ѡн је ѣзо. Знѡте кѡко, прѣ се мѡло глѣдало и фѡмилијѡрно, па се глѣдало и пријѡтѣлѣсто, тѡ такѡ свѣ. Ѳн тѡ нѡс нѣје пѣтѡо. Ожѣни се ѡн, мѣ нѣсмо бѣли бѡш такѡ рѡди, ал дѡбро прѡшло мѡло врѣме, ѡна је бѣла дѡбра, рѡдѣла, слѣшѡла

не, прем да је ђна била, мисим, сйн ми крупан такѠ, мѠжда већи и од вас, а снаја ми прѣситна, није му била такѠ прѣлика. И кат пѠсе прође ма̀ло вре́ме, напра́вимо сва̀дбу. Њѣн Ѡтац ра̀диѠ йсто у Аустрију, Ѡн напра́ви прошѣвину, па ми сас фамйлију, па смо водйли та̀мо у прошѣвину, Ѡн је то свѣ дарйваѠ, ѡѣн Ѡтац, што гѠд је бйло, Ѡн је свѣ то да́рио. А ма́јка је оста́вила па отйшла за дру́гога, се ўдала, оста́ла код Ѡца и Ѡнда то Ѡтац свѣ мо́раѠ да испўни Ѡн, да напра́ви ту прошѣвину. Ја не мо́г да ка́жем, Ѡни нйсу бйли такѠ на́ша прѣли́ка, али Ѡн је то свѣ дотйраѠ да то бу́де ка́ко тре́ба, као да је била и ма́јка, ко да је бйло свѣ, а́ко није имала ма́јку. И такѠ смо ту претѣрали за сйна. Ё, пѠсле кад је бйло за унўка ... А йсто и сйна смо шкѠловали. И Ѡн је мо́го да бу́де ве́лики чѠвек. Цн са̀д ка́же такѠ ви́ше пу́та: Ти си ми то крйва, ти си ми то напра́вила. Јѣсам, зна́те. Прѣ ни се то шкѠловало, а ми смо и ѡѣга шкѠво́вали. А́јде сматра́ли смо да га шкѠлуемо ма̀ло да заврши не́што. Кат пѠсле тре́ба да се запѠсли, ми не да́мо - ће д оста́не то све пу́сто, кўј ће да се́дй у те́ кўће. И јаѠј, БѠже, Ѡн ка́же: ви сте ми то напра́вили. Ја би са̀д бйѠ ве́лики чѠвек, мо́ји су дру́гови свй ве́лики лўди, ко́ји су с ме́не у шкѠлу йшли, а шкѠла му йшла Ѡпасно. А ми та́м у Аустрију, Ѡн пѠс, разма́йѠ га де́да и ба́ба кўћи. Цн отйдне крос про́зор, Ѡни са́крију та́шну не да́ду му д йде у шкѠлу. Цн то ўвек ми такѠ говѠри.

И а́ј ми ка́жемо кат се такѠ оже́нйѠ, бйло прѠшло ... Кат пѠсле за ѡйгѠвог сйна сам ре́кла: сй́нко, и ти да ймаш сйна па да такѠ се оже́ни да те не пи́та. Ни не пи́таѠ, Ѡпште не ни́је пи́таѠ кат се оже́нйѠ и ўзо ту дево́јку. Ми такѠ је нй́смо ба́ш волѣли, али дѠбро, пѠсле ка́ко то бйло прѠшло. Кат стйго ѡйгѠв сйн, йсто и Ѡн ѡѣга ни́је пи́таѠ. Ово́ дово́ дево́јче, ѡна йшла у шкѠлу у Косто́лац, та́мо ста́новала код не́ке те́тке, Ѡн йшо, та́мо се упйсаѠ у не́ки фўдбал. Цн је заврйшй трѠѠвачку шкѠлу. БйѠ се и запослыѠ у ПѠ́жаревац, у прода́вницу. И Ѡн йшо, йшо та́м код ѡѣ и ѡна оста́не тру́дна с овѠга ма́лога, што са̀д дѠшо и(з) шкѠле. И ми смо бйли у Аустрију ја и мо́ј чѠек и мо́ја сна́ја ме́не телефо́нйра и ка́же: ма́мо, зна́ш шта́ йма нѠво? и ја ка́жем шта́, ка́же, та́ка и та́ка ства́р, Са́ша Ѡће да се же́ни и Ѡће да ўзме, мо́ра да је ўзме јел ѡна је тру́дна. Па шта́ ћете, реко, мо́рате, ка сте такѠ, бйли сте кўћи и вйдели сте дй йшо, а Ѡн је волѣѠ. И Ѡн са́мо ѡў и ѡў, узыма́јте то и ћутите. И ѣ(т) такѠ. ПѠсе Ѡни доведў ѡѣног Ѡца, ѡѣну ма́јку и такѠ се догово́ру и пѠсе напра́ви ѡѣн Ѡтац сва̀дбу и ма́јка. Овде ди дѠм кўћа па преко пу́та з де́сне стра́не кад йдете одовўд ту је з де́сне стра́не. ДѠбри су лўди, не́ма ту шта́. Прија́тељсто смо имали сўпер и йма и де́ду. Де́да ју са́мо кўћи са́да, а ба́ба ју умрла прѣ него што је ѡна дѠшла код на́с, ба́ба умрла. И Ѡтац и ма́јка и(м) у Аустрију и одведў и бра́та ју, а имала јѠш јѠдну се́стру. Та се́стра се уда́ у Пѣ́тку, а ѡна ту код на́с, а се́стра ју мла́ђа. И такѠ фа́ла БѠгу да са̀д дѠбро бйло, мисим. Ова́ј ма́ли се пѠсе родйѠ, ўчи дѠбро шкѠлу ...

О Божију

Лёпо смо славили. Ја знам мѡја бѡба, имѡла сам бѡбу живу јѡш, па мајка ми била, па тѡ смо мѡсили о(д) тѡста. Прѡја се зовѡ чѡснийца. Ми чѡсницу зовѡмо прѡју. Йде у њѡ нѡвац, ѡнда йде дѡлек, йде пасѡљ, йде от кѡѡе, маѡло исѡчѡ, мѡа свѡкрва, ѡна тѡ рѡдила док мѡгла, осѡчѡ маѡло ди с уѡѡзи у кѡѡу, маѡло дрѡво, тѡ дрѡво завѡчѡ, и босѡљак, и зрѡно кукѡруз, свѡ тѡ такѡ ѡна измѡѡша, измѡѡша у прѡју и кат се сѡчѡ ѡнда исѡчѡ прѡво у крѡг, прѡја, у средѡину, прѡво у крѡг се сѡчѡ, извѡди се, тѡ је ко за кѡѡу, ѡнда сѡчѡѡш овѡко пѡрче јѡдно, наприѡмер кѡ је најстарѡји у кѡѡу, па пѡсе ѡпет такѡ рѡдом, рѡдом и цѡлу прѡју такѡ исѡчѡм. И ѡну пѡру што ѡзмемо, тѡ се кѡпи сѡ, каже, за тѡ пѡру, не смѡѡш дрѡго нѡшта. Ми у цркви кад йдемо, мѡтемо за икѡну, а штѡ знам, нѡ знам овѡко. Сѡмо ѡвече кад бѡде, йду ѡни, овѡ маѡли, прѡ сам йшла јѡ, сѡд йду овѡ маѡли. Мајка и(м) вѡче: кѡц, кѡц, кѡц, ѡтац кукурѡче, дѡца пѡју, пѡју и ѡнда йду ѡзму слѡму и донѡсу слѡму и кѡжу: Хрѡсто се рѡди, вѡистину се рѡди, ѡни који бѡду у кѡѡу и ѡнда се пѡта штѡ нѡсите - нѡсимо живѡта и здравѡе у кѡѡу, и такѡ смо тѡ запѡнтили. інда прѡ смо јѡли на зѡмѡли, прѡстремо цѡк па ѡнда тѡ стѡвимо пасѡљ, па стѡвим, мисим, пѡсан пасѡљ се направи, па ѡнда се направи, испечѡмо бѡли дѡлек, ѡнда тѡ колѡчи што мѡсимо, у таѡйр стѡвимо вѡно, у чѡшу, бѡло дѡи. інда од свѡки колѡча сѡчѡмо маѡло и стѡвимо у тѡ вѡно. інда дѡца ѡзму тѡ вѡно, ѡзму тај хлѡб и такѡ стѡву ѡста, свѡки тѡ и ми, ко причес. Пѡју дѡца маѡло тѡ вѡно и тѡ правѡ ѡјутру пѡсе кад бѡде, ми о(д) дрѡна ѡзмемо о(д) дрѡна пѡпоѡци онѡи и ѡпет стѡвимо у вѡно и дамо децѡма да пѡпију маѡло вѡно и по јѡдно да прогѡну да бѡду здравѡи ко дрѡн. И ми тѡ такѡ смо ѡвек децѡма. Дрѡжали смо такѡ. інда ѡзмемо грѡну о(д) дрѡна и тѡрамо дѡцу да пѡлају у вѡтру. Јѡ нѡ знам сѡт код вѡс да л йма тѡ. Ајде да пѡлате и ѡни вѡчу: пѡлу, гѡсу пѡличѡи, јѡганчѡи, ѡвце, свѡѡе, краѡе, тѡлиѡи, дѡца, живѡта и здравѡа у кѡѡу највѡше. И ми стѡимо пѡру тѡнѡ и кѡжемо да бѡду цуцѡти пѡлиѡи, голошијѡни, гаѡѡни.

О пиладѡји

Јѡ нѡмам бѡш такѡ тѡ пиладѡју, мисим, такѡ тѡ, гаѡасте, ймамо ѡјурке-пѡјке. Ймам двѡјс и пѡт овѡ гѡдине сам такѡ лёпо излѡгле се и двѡјс пѡт ѡјурѡта ймам и ймам нѡке матѡрке, ймам нѡког ѡураѡа. Ймам плѡвке, онѡ мутѡве, онѡ шарѡене. Нѡмам пѡно. Нѡ, нѡмам пѡно ни тѡ (плѡвчиѡи), ѡ(т) такѡ уѡѡзу у штѡлу па и краѡе свѡ погѡзѡле, кѡко се којѡ излѡжѡи, ѡна је згѡзи. Па сѡд нѡма (творѡви), фѡла Бѡгу, а прѡшле ... па зимѡске веѡ ѡшло ни нѡшто па ни ѡвце пѡдѡвилѡ, ѡвце ймамо тѡмо затѡрене. Па тѡ је дѡшло нѡшто, нѡ знамо ни ми. Јѡдна је бѡла мрѡтва. іјутру кат смо ми отѡшли, а онѡ јѡриѡло и свѡ прѡскѡчилѡе и дѡшле прѡт кѡѡу, прѡт штѡлу, упѡѡшили се и свѡ прѡскѡчилѡе жѡцу и дѡшле тѡ, јѡдну свѡ удѡвилѡ, јѡдна мрѡтав. Откѡд знам. Сѡмо ѡјутру кат смо изѡшли, а ми вѡдимо ѡвце тѡнѡ у ѡвлију. Штѡ тѡ ѡвце тѡнѡ, а нѡсу свѡ. Кат смо ми отѡшли, имѡли смо штѡ и да вѡдимо - јѡдна ѡвца лежѡ мрѡтва, дрѡга

лежи поред ње и једна је удавена, тако да је то било чудновато, а није само нама, још ту на неке комшије, исто јел ту има ... близу била Морава некако па ту има врбаџи, знаш, па ту мора да је нека аждаја изашла, исто и тем човеку тако све подавила и тако и нама, ал то само тад и више није. Пиладију нисмо тако осетили. Па има каже, не знам ни ја како то они кажу, куне неке, дне пiju, каже, крв овцама, овцама пiju крв. Лисице нису пиладију, обично лисице ели они (кобац) твдор. То с улџи, а пре смо то имали дрвљаници, сат се дрва спрему и онда се сва дрва исџакују, спакују и са то нема. Него имамо неке старе сламе тамо мањ па се ту нешто запати, шта знам, не знам, ал немам тако да преметим ништа пиладију да ми дѣра, ваља нема. Са ту има и ове комшије, онда има там треће комшије. Пре нису били тако, ретко биле куже па они се улџу негде па псе иду тако. Па сад баш кат смо ту крунили, они видели једног пацова и мој љнук да г удари, да га љбије с лопату и ни га потрѣвио и побего му, негде се завуко, а само тога једнога смо видели, а пре смо имали много пацова, сад нема. Миша ми зовемо миш-мишеви. Овде има овај мој комшија, има пауни, а плац му је мали и онда ти његови пауни све љу ту код нас, стално, он и(х) слабо и рани ... једу кукљруз, јарму, све једу. Онда имамо виндград ту ми, там на крај плаца, дне дођу и цвѣкају грѣже овако цвѣкају, цвѣкају. О, Бѣже, Бѣже, реко, ће све поједу, а да и(м) кажеш, они се љуту, па пауни они нису за ту, они су за, овај, жѣлоски врт да се шѣта, да иде тамо. Он и(х) ту кљпѣо, тај мој комшија, волѣо и кљпѣо, каже, да се лѣгу. Он имѣо само два, сад има пѣно. Ништа не знам и он се сат спрема да иде за Аустрију.

О породици

Наше ће сѣло да остане ... џабе, џабе, још које куже, немамо ми тако, а ви д уватите овѣм да видите какве куже. Ми смо то одавно правили, нисмо сад. Сат смо трѣбали ми то све да реведѣрамо, ал не мѣже, не мѣже да се стѣгне. Он је бѣлесан, мој љнук се запослѣо, у Пѣжаревац рѣди, у војску, у војски шѣфер. Па ѣто тако све пѣре, пѣре, трѣба пѣре, дѣца тражу сваки дан. Дѣда, знаш какѣ је, кад дѣе да, кад неѣе, он чѣва. Сад знѣте л ви кѣлко нас кѣштају овѣ старци? Јѣо, па љѣзи пѣмпар(с) сваки, месѣчно, дан мора пѣмпарс, а знѣте како је то сѣпо. Па њѣму долѣзи трипут месѣчно, долѣзи му мѣња му катѣтер, дѣсет ѣвра и сто дѣнара узѣма, што доѣе за пѣт минѣта, па лѣкѣви, љѣзи лѣкѣви, па њѣму лѣкѣви, а ѣто нису за ништа, ѣто тако, али шта да рѣдиш. Не мѣжеш да и пѣстиш да љмру. Па ја тамо ѣмам фрѣј лѣчѣње, фрѣј лѣкѣви, он исто има там фрѣј лѣкѣви, лѣчѣње фрѣј и он ће да и доглѣда до живѣта и ѣто тако. Сѣн и сѣја, они неѣају бѣгзна какве плѣте у Италију. Сѣн сат кљпѣо кѣла седамнајс ѣљаде ѣвра. На кредѣт кљпѣо кѣла, са то трѣба да с исплаѣуе. Па неѣе да се врату. И сад пѣднео и мали, онда кљј ће то, то ће све да пропѣдне. Сѣн би дошо, а сѣја неѣе, неѣе сѣја. Мѣло су нѣзгѣдни они, ѣто ја сам трѣла. Пре се то, дѣте, трѣло, а сад неѣе да трѣи ники никога.

Ќони вѡлу да рѣкну, ѡни, матѡри, тѡ су чвѡрови вѣлики, а ѡмладина нѣће тѡ да трѣпѣи, нѣће. Мѡ унѡка кѡже, па штѡ ѣу јѡ да и трѣпѣим, нѣће. Тѡ је параунѡка. Ђ(т) такѡ јѡ мѡрам свѣ да испуњѡвам да би тѡ бѣла кѡѣа, да би тѡ бѣло дѡбро.

Долѡзили су из Пѡджаревца ѣсто не такѡ снѣмѡли, чѡдно и(м) знѡш. Чѡдно и(м) тѡ такѡ кѡко тѡ, от колѣно на колѣно. Сѣн ми је мнѡго пѡметан и ѣнук ми пѡметан, не мѡгу да кѡжем, дѣцу ѣмам сѣпер, али ѣто тѡко тѡ што ѡни вѡлу да рѣкну, овѣи, овѣи. Па кѡжем, јѡ трѣпѣим и трѣпѣим и трѣпѣела сам, али нѣће свѡко, нѣће, па не мѡжеш тѣ сѡд јѣднако да ми комѣндуеш. Ќони вѡлу да комѣндују. Ќони нѣсу за нѣшта, видѣш, такѡ седѣу у крѣвет, а штѡ нѣсте такѡ, штѡ нѣсте овѡко, бѡље овѡко. Јѡ такѡ кѡжем: ел нѣсте за нѣшта и немѡјте да прѣчате. Сѡд бѣо ни пѣн кѡш кукѣруз и ѣнук кѡже јѡ ѡѣу д испрѡзним кѡш да окрѣним кукѣруз и д испрѣскам кѡш и да стѡвим нѡв кукѣруз ...Зѡшто, зѡшто, нека стојѣи стѡри кукѣруз, нѣма бѡгзна кѡки нѡв. Па, кѡже, дѣи ѣу да мѣтем нѡв кукѣруз!? А ѡни тѡ вѡлу да кѡжу такѡ да тѡ бѣде такѡ кѡко ѡни кѡжу. Па зѡшто се плѡѣају Румѣне, па ѡн кад је бѣо, нѣје плѡѡ Румѣне, овѡј матѡри, па зѡшто тѡ, па зѡшто овѡ, а јѡ сам уз дѣцу. Јѡ кѡжем да тѡ такѡ трѣба, мѡра тѡ такѡ да бѣде. Јѡ сам дѡнела мѡју пѣнзѣју и кѡжем унѡку: ѣво јѡ ѣу да плѡћам рѡденици и да вѣчу ѣѡбре и да крѣну и свѣ и ѣѣма сѡд и тѡ нѣје по вѡљи и тѡ и(м) нѣје дѡбро - штѡ такѡ, штѡ овѡко. Дѣца прѡдали нѣке свѣѣне, ѣмамо тѡмо јѡш јѣдну кѡѣу у сѣло, на крај сѣла, от шкѡле па скрѣне се лѣво. Нѣко не жѣвѣи у ѣѡ, мѣ смо мѣслили, тѡ смо напрѡвили кад јѡ и ѡн дѡѣемо у пѣнзѣју да ѣдемо тѡм да жѣвѣмо јѡ и дѣда. Ќони отѡше пѡс у Итѡлију, кѡј ѣе кѡѣи, нѣма кѡј кѡѣи, а ѡн ѡѣе д ѣма крѡве. Сѡд мѣ тѡмо ѣмамо ѡсам брѡвѡ бвце, тѡмо. Јѣтро-вѣче овѡ унѡка на мѡтѡр и ѣде тѡмо и нѡсимо кукѣруз тѡмо и тѡмо сѣпамо вѡду. Ќвде нѣмамо плѡц вѣлики, такѡ нѣмамо вѣлики плѡц, а тѡмо ѣмамо ѣктор ѣ по, и тѡ је трѡва, и тѡ је тѡмо вѡѣе, и шлѣйве, и јѡбуке, и крѡшке, свѣ ѣмамо, винѡград ѣмамо, ѣмамо грѡжѣе, кѡко лѣпо сѡд грѡжѣе ѣмамо. Свѣ тѣ рѡдѣили, цѣло лѣто смо тѣ обѡљѡли и рѡдѣили, прѣсѡо и флѣзѣрѡо, и копѡо, копѡли смо, залѡмѡли, свѣ смо рѡдѣили, имѡли смо нѣки Румѣни, тѣ стѡновѡли код нѡс цѣло лѣто.

О Ускрсу

Па Вѡскрс кад бѣде, мѣ ѣсто ... кад бѣде Вѣлики пѣтак, мѣ фѡрбамо јѡја кѡлко кѡј ѣма, такѡ ... мѣ по стѡ смо фѡрбѡли, јел мѣ смо вѣлика глѡта. Мѡ унѡка кѡпи фѡрбе, а нѣкат смо у лѡковину, па сам онѣ травѣце купѡвѡла па те травѣце јѡ стѡвим на јѡје, па ѡнда вѣжем чарѡпу, овѣ нѡјлон чарѡпе па ѡнда ... старѣнско, па у лѡковину, па скѣвам, па кат скѣнем тѡ, онѡ грѡна на јѡје. А сѡд ѣма, сѡд унѡка и нѣке слѣчице купѣје па ѡна тѡ прелѣпи, па тѡ свѣ тѡ такѡ.

О унуки

И сѡд и ѡна се с тѣ дѣцу мнѡго мѣчи, вѣлико учѣње дѣца имѡју сѡд. И јѡо, ѡна је свѣ бѣла вѣковац кад је ѣшла у шкѡлу. Ќона је заврѣшила, нѣје ни заврѣшила, трѣбала јѡш двѣ гѡдине д ѣде, па пѡсе код нѡс заврѣшила кад је дѡшла.

За компјутори ђна учйла да рѣди на компјутори, у тѹ школу. Ђна је ђпасна, нѣма од нѣ се није ђтелo нйшта, мисим, и ђна ка ти нацрта нѣшто, тѢ ймаш да глѣдаш сѣмо кѣко ђна црта. И сѣд ђна и сас тѹ дѣцу рѣди и мѢра да рѣди и сас нйма и мѢра да рѣди и у пѢле, мѢра да рѣди и у кѹћу, и да почйсти, и да опѣре, и да обрйше. вѣш, вйдите вй штѣ смо мй у кѹћу, ђна свй пѣре, свй пѣре. Није ни ђна здрѣва, али нѣшто сѣд, нѣку мѣну добйла па је гѹши. Гѹши је кат прашйна, кад нѣка вѣлика прашйна. Кад је прашйна, и ђна ... сѣт смо бѣш тѢ кад ми бйо, сѣд ми сйн и снѣја бйли су цѢо ѣвгус кѹћи и крѹнйли мѣло тѹ кукѹруз и ђна пѢсе је гѹши, гѹши. Јѣ кѣжем мѢјем сйну: вѢди је, брѣ, код лекѣра, ѹнук нйје бйо тѹ, на пѢсо. Ђна кѣже па дй ћу д йдем, нег ђна оперйсала крајнйци и ђна смѣтра да ју тѢ од ... Ђна йшла и код лекѣра, мнѢго йма нйзак прйтисак, прйтисак нйзак йма, нѣ знам због чѣга, ђна је млѣда, млѣда је ђна. Јѣ кѣжем, јѣ кат сам бйла у нѣне гѢдине, јѣ нйсам нйшта осѣћала да ме боли, јѣ сам только рѣдйла.

О прављењу цигле

Па се тѢ прѣ прѣвиле цйгле, ел знѣш блѣтѣре онѣ, па сам јѣ тѢ свѣ рѣдйла на прѣсу прѣсовача, тѢ је свѣ зйдано от прѣсоваче цйглѣ. ТѢ смо мй имѣли нѣшу прѣсу, па ђнда кад бѹде преко зймѣ, мй извѣдимо зѣмљу тѣмо на нйву, па кад бѹде пѢсе ѹ пролећ, мй тѢ прѣвимо цйглу. И јѣ сам тѢ рѣдйла. Него се прѣ прѣвиле и блѣтѣра, прѣвили смо и тѢ. Кад онѢ у кѣлуп па прѢстреш сѣмо блѣто, тѢ лѹди прѣву, гѣзу. ПрѢво се осѹши, у банкѣте се мѣте па с осѹши, рѣтко онѣко се зйдају банкѣте па с осѹши, па кат с осѹши, ђнда зйдамо вѣлику вурѹну, па се олѣпи Ѣколо, па се ложй пѢсен, ложй се на двѣ вѣтре, се тѹ вѣлика дрѣва дѹгачка, толѹзина, штѣ кѹј йма и ђнда тѹ тѣ ... стѣљају и ђнда тѢ горй. ТѢ испечѣмо и ђна бѹде црѣвна овѣко, а ка се прѣви блѣтѣра, ђна бѹде бѣла, бѣла бѹде, такѢ, а пѢсе кад је испечѣмо, ђна бѹде такѢ црѣвна.

О себи

И такѢ смо тѢ прѣ, свѣ сам јѣ тѢ рѣдйла прѣ, а ђна нйје такѢ, ђна се шкѢловала ко дѣте и штѣ да ти кѣжем. Нй ми ни ѹнук такѢ мнѢго здрѣв, и Ѣн је, Ѣн је йграо фѹдбал па ђнда укѣари нѢгу па е йшо, оперйсали му колѣно. Па нйје ни Ѣн бѣш такѢ мнѢго здрѣв и такѢ да мѣне жѣо за нй да и мѹчим. А ђнда јѣ ко смѣтрам ... Сѣмо ме сѣд мѣне тѣј кѹк зајебѣва, тѢ ми је сѣд, а јѣ мѢгу јѢш да рѣдим. Ймам и вѢљу да рѣдим. Кѣже ми мѢј сйн, сѣд бйо кѹћи, јѣ му кѣжем: ТѢплице, сйне, јѣ би имѣла вѢљу сѣд јѢш нѣшто да ви помѢгнем: удѣримо дрѹги олѹци, па да, реко, фѣрбамо, д удѣримо овй галѣндери дрѹги, па да унѹтра, трѣбамо ... ГѢрнй спрѣт смо заврйшли, него дѢнйи спрѣт, а Ѣн ми кѣже: Тй такѢ ймаш вѢљу да рѣдиш, реко, ймам. Йсто и чѢвек. Мй кат смо бйли млѣди, мй смо мнѢго волѣли да рѣдимо. Мй смо прѢви све пораћйвали у сѣло: ако да се посѣје, ако да се окѢпа, ако бѣште, ако виногрѣди, тѹ винѢград, тѣм винѢград, јѣ тѢ сам волѣла и да зѣлијем, и да окѢпам, и да расѣдим, да свѣ ймам, да мѣн (с) чйни да ми бѹде нѣјбѢље, а сѣд не мѢгу, не мѢгу. Али овѣ

ѿмладина нѣће такѿ. Ја се слажем и не мѿрају, ја кажем, и не мѿрају, нека се чувају, нека се и чувају. Видиш како каже мѿј свѣкар да ми помажала свѣкрва, да ми кѿпала врсту, есте чули, а ја сам дѿшла млада у седамнајз гѿдине, да простите, ѿдма сам остала у другем стању и ѿдем, ѿни ѿдма на њиву, нѣма тѹ да те ѿни оставу кѹћи. Мѿ унѹка није йшла на њиву. Мй њу нисмо тѣрали дйде на њиву и дан данй је не тѣрамо. ѿдма и дѣте и свѣ на њиву, такѿ је прѣ било. Љулка, како се вѣже тамо, па ... дѣте с остави у љулку, кѿпаш па подѿјиш га нѣма. Прѣ је такѿ било, а сад, сад није, ал дѿбро не кажем. Па јѣсте, ѿна је вредна била, ја не мѿгу да кажем, али и ја сам радила, нису ѿни сѿмо радили. ѿни нису имали ништа кат сам ја дѿшла. Имали зѣмљу, ал није имѿо кѿј да ради. ѿн је бйо чѣтри гѿдине у заробљеништо, мѿј мѹж, имали су јѿш једнога сйна, ѿни су били дѣца и ѿнда није имѿо кѹј да ради. ѿна је остала сама с тй два дѣтѣта. Имали су тѹна две згаде, није била јѣдна, две зграде су биле зидане, а имѿ прѿлаз йзмеђу тѣ две зграде. Кѹћа је била сазидана кат сам ја дѿшла, а нйј имала тишлерѿј, на пѿла, пѿла кѹће било тишлерѿј, пѿла није имало. Ё, мѿј чѿвек пѿсе кат смо се мй ѹзели, ја и ѿн, ѿн је загрѣбо да ради ди гѿд се радйло, ѿн је радио. Прѣ се радйло на камен, гѹрала колица, па йшо на снймање, имали смо кѿњи, йшо на снймање, па зарађивѿ, па трчо свѹд рѣдом, па смо мй тѿ свѣ пѿсе створйли како сам ја дѿшла. Свѣ што гѿд йма тѿ је опрѿљено како сам ја дѿшла. Тѿ је квѿрено, кажем, имали смо, тѹ је бйо кѿш, стѿри кѿш, ѿни су тај кѿш пѿсе срѹшили па смо направили тѹ зграду, па смо кѿш премѣстили тамо, па смо пѿсе тѹ кѹћу порѹшили, није била она, нйј имала, била је завршена, завршили смо је, а и измалтерйсана била, па је порѹшимо, па пѿсе направимо овѹ кѹћу и овѣ зграде смо свѣ пѿсе правили. Тамо што ймамо шѹпе, свѣ тѿ пѿсе прѿљено како сам ја дѿшла. Ја сам радйла. Свѣкрва, ѿна је свѣке гѿдине йшла у бању, сѿмо није тѣ гѿдине ... Ја ка сам дѿшла, њѿј су биле двајс пѣт гѿдине, од двајс пѣт гѿдина ѿна је йшла свѣке гѿдине у бању. Била бѿлесна од жуца, а ѣво видите кѿлко је доживѣла. ѿна тѿ није прйчала ви да је била у бању. Свѣке гѿдине у Врњачку Бању, сѿмо није тѣ гѿдине йшла кад ју сйн ѹмро, кад је ѹмро сйн, тѣ гѿдине није йшла, вѿко је свѣке гѿдине ѿна йшла у бању, а ја сам свѣ тѿ подапйрала и радйла. Мајстори баш кат су овѹ зграду правили, а ја сама кѹћи, мајстори знѣте како кад у авлију - дај овѿ, дај овѿ, дај пѿјван, дај сикйру, тестѣру, а рѹчак спрѣмам, рѿнила сам и, свѣ сама ... и ѣто видите сад не мѿгу сас тај кѹк, тѿ ме зајѣбава, а кажем да ймам вољу јѿш да радим.

Мйслите, чѣка, али мѿ фамйлија свѣ пѿмрла у седамдѣсет и три гѿдине свй у грѿб, свѣ. ѿтац ми ѹмро кад ми се сйн родйо, пѣдѣсет и трѣће, колко сѿм дѿшла тѹ, ѿдма ми ѹмро ѿтац... Пѿсе ми ѹмре баба, па ѹмре дѣда, па ѹмре ми мајка у седамдѣсет и три гѿдине. Ёво мѣн су вѣћ седамдѣсет гѿдине и ја се не надам више живѿта до седамдѣсет и две-три. Ја кад ѿдем на грѿбље, ја ймам тѿ свѣ јѣдан до другога спѿменици и ја глѣдам свѣ је тѿ до седамдѣсет и

двѣ гѡдине - до седамдѣсет трѣх, а вѣдите њигови, мајка деведѣсет и трѣх, штѣ мѣсите кѡлко ѡна се слѹжи. Знѣте, ѡна се слѹжи, ѡна се нѣгуе, и ѡна и ѡн обо-
јѣца се нѣгују. Ђн ми кѣже: Мнѡго ми је лѣп жѣвот код вѣс, а њѣна сѡрта свѣ
пѡмрло, нѣко нѣма, њигови другѣри и њѣне другѣрице, тѡ је свѣ пѡмрло. Нѣ
знам дѣ л ѣма јѣдна жѣна, мѣсим, да је сѣд остѣла јѡш, а сѣд нѣ знам дѣ л је
ѡна старѣја од нѣ дѣ л је млѣђа у сѣло. И ѡн ѣма једнѡга другѣра, овѡ су свѣ
пѡмрли. Ђни су нѣјстарѣји у сѣлу. А јѣ кѣжем такѡ, па рѣѣв ви жѣвот да, затѡ
жѣвите стѡ гѡдине што ви рѣѣв жѣвот. Лѣп жѣвот. И ѡни такѡ се нѣјѣду, пѡс
у крѣвет и тѡ се прѣча, и тѡ се жѣви. И тѡ кѣко, ѡн свѣко јѹтро пѣје пѡла кѣ-
ла млѣко, удрѡби сас хлѣб, стѣви кѣфу, стѣви шѣћер. Мѣ нѣшта не шпѣрамо,
мѣ ѣмамо, мѣ свѣ тѡ дотѣрамо што гѡ(д) трѣба. Ако нѣма шѣћер, мѡј чѡвек
ѡде кѹпи. Сѣ(д) трѣ цѣка кѹпѣо шѣћер, па ѡнда брѣшно ѣмамо нѣше, ѹѣе дон-
ѣсе из Ђустрије, па прѣшак из Ђустрије, па перѣнач из Ђустрије, па свѣ
жѣво, свѣ жѣво, мѣ нѣшта не шпѣрамо да нѣшто кѡ нѣма. Па кѣжем, али ѣто
ѡн ми нѣки пѹт кѣже па млѡго ми лѣп жѣвот код вѣс, рѣѣв ти, реко. Штѣ да
рѣдиш? Ђто тѣко, али сѣд овѣ ѡмладина ѡни нѣћеду такѡ, нѣће да трѣпу.

Пѣс, сѣ ћу т ѹбијем јѣ тѣбе, несрѣћо јѣдна, па ѣто, тѣко, тѣкав је жѣвот -
нѣко ѣма проблѣми, нѣко нѣма, нѣком лѣпо, нѣкем лѡше и такѡ мѡра да се
жѣви. Тѣко дѣнци пролѣзу.

О брању кукуруза

Умамо тѹ њѣву ширѡку, знаш, ѡна, ѹнук мнѡго трѣба да с обѣлѣзи сас
берѣч, да бѣре, ѡнда ће тѹ средѣном да ... мѡра да се обѣру трѣ врѣстѣ, знаш, и
да посѣчѹ да би ѡн маѣе окрѣћѣо ... трѣба мнѡго да ѣде, ѡн би вѣћ изѣшо с јѣ-
дну врѣсту докле тѡ ѣде да обѣлѣзи ели ѣма дѡста и да бѣре ел кѣжу да кѣља-
во, сѣд нѣ знам штѣ ће да рѣди. Цѣло лѣто нѣје бѣла кѣша, а сѣд да је тоѣко
пѣдала и нѡћ и двѣ дѣна и нѣтопѣла зѣмљу и сѣд јѣдан ѣшо бѣш чѡвек да бѣре
и кѣже кѣљаво, мѡр да се гѣзи. Умамо тѡ, тѡ вѹчѣ гѡр, а нѣкад сас кѡрпе па
носѣли лѹди, сѣпали у кѡш. Тѡ се прѣ свѣ такѡ, а сѣд бѣле комесѣије код нѣс
па лѹда зѣмљѣ свѣ, ѣмамо њѣве свѣ вѣлике, сѣчѹвај Бѡже, трѣба мнѡго да се
рѣди.

Моравка (воденица)

Па бѣле су ранѣје воденице, мѡј дѣда је, док јѣ нѣсам се ѹдала, имѣо мор-
ѣвку, воденицу на Морѣву. Имѣли смо мѣ воденицу нѣшу и тѡ је тѣко
обрѣало и млѣли смо, па црна погѣча, црна, а сѣд ѣма млѣнови овѣ на стрѹју
па се тѡ мѣље па тѡ лѣпо брѣшно, лепѡта јѣдна хлѣб бѣо лѣп.

Јова

Умаш пешкѣр тѣм, Јѡво, нѣси вѣдо, ѣмаш, реко, тѣм пешкѣр, нѣси вѣдо.
И ѣ(т) такѡ се жѣвѣло нѣкако и прѣ и сѣт се жѣви, ал нѣма се здрѣвље сѣд.
Сѣт ка трѣбамо да жѣвиѡ маѡ ... нѣко жѣви, али мнѡго свѣта млѣдог умѣру,
бѡлѣсти тѣшке. Јѡво, јѣси глѣдан? Јѡво, д идѣш да кѹпиш пѣво. Ђјд, ѣди да кѹ-
пиш . Мѣхѣничар, јѣ чѹем пѣлите трѣктор тѣм, штѣ рѣдите? Тѣј Циганчѣћ ѡн

код нас тѹ мал помаже такѡ, па нѣма кѹј да рѣди. Ђјд, љзмено нѣга, платимо, бѣдан, јадан, овако штѧ трѣба нѣшто да помѡгне.

О одласку у Аустрију

Ўнук и ѡн ѡре, бар је ѡро до сѣде, а сѣд нѣ знам дѧ л ће да мѡже да ѡре. Ўнук посѣје кукѹруз, посѣје жѣто, посѣје свѣ, него сѣд нѣ се ѡн одѧвно ни запослюо, нѣма јѡш гѡдину дѧнѧ. Рѣдио бѣо кѹћи, ѣшо мал и у Аустрију, прѡбѧо па нѣје мѡго да нѧће пѡсо, ѡн остѧви па дѡђе, па бѣо рѣко да нѣће д ѣде, кат сѧ ће да ѣде ѡпет, вѹчѣ и ѡпет тѧм. Лѧкше тѧм. тѧмо се знѧ и рѹчак, знѧ се и вечѣра, а ѡвде се нѣ зна ни краја ни рѣда, и ѣто такѡ. Ђни тѡ не вѡлу да и(м) тѡ такѡ. Ова мѡа унѹчица што ве довѣла јѹтрос, ѡна ми кѧже јучѣ: јѣдва чѣкам да ѣдем у Аустрију, а јѧ кѧжем: Па дѡбро, сѣне, ће д ѣдеш у Аустрију, а реко, с кѡга ћу јѧ да остѧнем - па ће д остѧне тѹ кѹћи, ако те жѧо, тѣ дѡђи, ѣмаш стѧн у Бѣчу па дѡђи тѧм код нас. Па, реко, а кѡга ће д остѧвимо ѡвдѣнака кад јѧ дѡђем. Мѣне, реко, жѧо да ви ѡдете свѣ, а овѡ свѣ да остѧвите. Мѣ смо вѧма, реко, свѣ кѹпили и ѡни ѣмају компјѹтор гѡр, ѣмају телевизор вѣлики, па нѣје јѣдан, имѧју кѹј знѧ кѡлко телевизора имѧју, смо и(м) дѡнели свѣ тѡ из инострѧнста, па нѣма нѣшто да нѣма у кѹћу, пѹна кѹћа свѣ. Каже, пѧре, нѣмамо пѧре, а јѧ ју кѧжем: па дѡбро, сѣне, реко, мѣ ће ... каже, нѣма кѡ да нам дѧ пѧре, па, реко, дѡбро, мѣ ви дѧјемо пѣнзѣју, јѧ и Дрѧги ће ви дѧјемо пѣнзѣју, а ви кад ѹмрете, а кѹј ће пѡсле да ни дѧјѣ. А јѧ кѧжем па ће ви дѧје бѧба и дѣда, па дѣда и бѧба нѣсу јѡш у пѣнзѣју, ѡни јѡш рѣду. И такѡ се претерѹем с њѡм, а ѡна ми кѧже: прегрѣзла јѣзик кѧко мѡлиш Бѡга да не ѣдем. Реко, дѡбро, сѣне, дѡбро, али јѧ знѧм да ће те тѧмо бѣју Тѹрчићи, ће те бѣју Швалпчѣћи па ћу те пѣтам пѡсле, ће прѧвиш да се вратѣш кѹћи. Ма нѣћу, јѣдвѧ чѣкам д ѣдем. Отишла ју сѣстра нѣка тѧмо сѣд, нѣје кѧко да кѧжем, од снајѣ брѧта унѹче, а ѡне се такѡ дрѹжиле и стѧлно су бѣле зѧједно - е ѡна код онѣ, ѡна код онѣ, ѡна је малѡ млѧђа и такѡ се игрѧле. А ѡна ми кѧже: Знѧш тѣ да мѣне млѡго сѧ(д) тѣшко за Јѡку, мѣне Јѡка млѡго недостѧје сѣде. Јѧ сам навѣкла сас њѡм и сѣд јѣдвѧ чѣкам да ѣдем у Аустрију да је вѣдим. И јѧ кѧжем: Бѡже, сѣне, Бѡже, реко, д остѧвите кѹћу, па зал нѣшта ве нѣје жѧо, сѧмо ве за Јѡку жѧо. Ма, каже, жѧо ми за Јѡку ћу д ѣдем јѧ тѧмо. Па, дѡбро, реко, сѧт ка ће д ѣдете, ѣдите, штѧ мѡгу да причам. Толѣко су ѹпорни да идѹ и сѣд натѣрали овѡга мѡјега дѣду да ѹзне држављѧнсто, ел не мѡже ѹнук да се запѡсли, да трѣба ѡн д ѹзне држављѧнсто па да га ѡн одведѣ тѧмо као да ѣма ѡн пратѣоца да га нѣко прѧти. И ѡнда, а и њѡна мѧјка је тѧмо и ѡтац и мѧјка ју ѹзела држављѧнсто, и ѡнда да такѡ вѡлу тѧм. Јѧ му кѧжем такѡ ... ѣмамо пѹно тѹ стѡку, да продѧмо, ѡн се лѹти кад му кѧжем. Па не мѡгу. А јѧ јѡш ти кѧжем да трѣба да ѣдем у јѧнуар да бѹдем тѧмо до мѧрта да оперѣшем и ако се кѧд оперѣшем зѧ шта сам, јѧ вѣше нѣсам за нѣшта. Малѡ да се крѣћем, да рѧдим нѣшто. Проблѣми, свѣт су мѹке, каже, нѣсу јѣднѧке, штѧ знѧм.

Супреци

Живимо лѐпо (с комшијама). Прѐ ранѝје се тѐ изађе, кад бѹде недѣља, кад бѹде тѐ врѣме, сѣд као што је у овѐ врѣме. Пасѹљ се чупѧ, тѐ се прѐ скѹпу комшијѣ, бѧш тѹ код нѧс на ћѐшки, ѓвде је бѝло. Изнѣсе кѐ тулѹзину, кѐ слѧму, кѐ пасуљѣвину от пасуљѧ и залёжу дѣца вѧтру и ѓнда изађу жѣне старѝје, нѣка прѣдѣ, нѣка препрѣда, свѧка нѣшто рѧди. И ѓнда се напрѧву нѣки стѧрци, нѣке бѧбе обѹчу нѣко нѧкарадно одѣло и такѐ изађу и тѹ дёжу ко тѣ вѧтре и дѝрају дѣцу и дѝрају такѐ тѣ стѧрце, тѣ, и тѐ је смѣј, шѧла, такѐ је тѐ прѣ бѝло, прѣ, а сѣд нѣма. Нѣма кѐкице, сѧмо тѐ такѐ се залёжи вѧтра, ѓнда се скѹпу око тѣ вѧтре и тѹ се сѣдѝ на клѹпе на столѝце и тѧко се смејѣмо мѧло, нѣкат се сѣдѝ до двѧнај(с) сѧти, нѣкад до јѣдан, кѧт кѧко, а сѣд нѣма, сѧт се тѐ свѣ изгубѝло. Сѧт кафѝћи, ѝду тѣ девојчићи по кафѝћи, тѝ момчићи, такѐ тѐ, нѣма, ѝду у гѣрд, у Пёжаревац, тѧмо ѝма на кёрзу шѣтња, свѧшта.

Па кѧже да је тѐ прѣ бѝло (моба), али јѧ кѧко сам дёшла, није бѝло. Тѐ се прѣ, кѧе, такѐ скѹпу по двѣ-трѝ домаћинста па се ѝде да се вршѣ, да се кёси жѝто, а врша је бѝла, тѐ пѧнтим, бѝла је врша.

Параунук

Їма јѣднёга другѧра што ѝде с нѣга у шкёлу, ѓн е убё се на вѝлу, на прѣс и сѧ(д) дѣте не ѝде у шкёлу и ѓн му сѣд нёси књѝге нѝгёве да вѝди да ... и тѐ се, каже, оперѝсали му, загнёјѝло па тѐ оперѝсали, па чѝстили тѐ, али, каже, нѝшта му није дёбро, нѝшта није му дёбро детѣту, и сѣд ѓн стѧлно држи књѝге од нѣга да му однѣсе.

О сѣлу

Нѣмамо цѣркву, нѝкад није ни бѝла. Па нѧше сѣло је мѧло, ѝма трѝста домаћинста. Трѝста дёмова. Ел трѝста дёмова ѝмамо у сѣло? Нѣмамо ни двѣста дёмова у сѣло. Нѣма двѣста, сѣд нѣке кѹће и опѹстѣле, нѣки зѧумрели, нѣки отѝшли по Аустрију, инострѧнсто, код нѧс се, нѝко не долѧзи да нѣко тѹнѧ прѧви нѣшто, нег кѹј е прѧвио прѣ, тѐ остѧло такё. Нѣмамо мѝ избѣглице. Їмамо овѣ Врцѧни, тѐ су ранѝје дёшли, нѣколико кѹћа, мёжда ѝма пѣ-шес кѹће, нѣма вѝше, о тѝ Врцѧни да ѓни дёшли тѹ прѧвили кѹће. Тѐ ранѝје, а сѣд нѝко не долѧзи. Сѧт се напрѧвило от Пёжареваца, есте вѝдели, према Зѧбели, тѐ су свѣ насѣљени. Сѣд је састѧљен Пёжаревац и Зѧбела, тѐ је свѣ састѧљено, тѐ се свѣ насѣлили тѹнѧ нѧрод, долѧзили, каже, ѝма и Врцѧни. Влѧси, па свѣ испрёдѧвѧли тѧмо на планине што су бѝли нѣки такё, па су тѹ кѹпили. Нѣма тѐ свѣ побѣгли у гѣрд, нѣће нѝко у сѣло. И дѣца вёлу свѣ у гѣрд да ѝду. Тѧ мёа бѣртеница што је, ѓна је пропѧла, ѹмрла, јѧёј, ѓна остѧло ју дѣте мѹшко о(д) дѣсет гёдине и ѓни ѝду тѧмо код нѣга у стѧн, ѓни ѝграју се, вёлу, вёлу у гѣрд.

Грёбље

Сам јучѣ ѝшла на грёбље, па нёси се код нѧс, нѝсам јѧ носѝла сѣд нѝшта, носѝла сам сѧмо грёжје, свѣће, цвѣће, а нѣкат кад ѝдем овѧко, кад бѹду нѣке

Задушнице с кóрпе йдемо, јòш йду код нáс сас кóрпе, свáко на свòјега мртвá-ца, али пòсе се тó дèли, знаш. Ўзмеш па подèлиш тй онòј жèни, òна тèби и такò. Па мòж и да се јèде, нèкад јèдемо, нèкад не јèдемо, кàт кàко кò òће. Тò је ранйје бiло (софра), сà такò на рèд, жèне, на грòбље, тò је прè бiло, сàд нè, нèма сàд. Дй знáм. Прè се тò такò стàви на рèд, рèд и такò се тò дèли. Па штà знáм, èто сàд вèћ и не йду тò вйше с кóрпе. Бàш је прòшле гòдине ўмро у Ђустрију млáд чòвек, млáђи од вáс, нйје млáђи, чèкај, лàжем и јà, старйи, от срца, пàо и црко моментàно. И дòнели су га тўнà и тàј њйгов сйн кàже: не мòже тò да òн јèде од грòбља, што се нòси на грòбље да јèде. И сàд не йду нй-како на грòбје, ни на дàће кат су били четрèс дàнà и пòла гòдине и гòдина. Сàт су му дáли гòдину, ўмро је сàд у àвгус, али òни не јèду.

Сàндра нйје тў, Мйлице, па нè знам, сйне, òде нèгде сас мотòр.

И такò, да òни, каж, не мòже да јèду од грòбља и не йду нйкако на грòб-ље, сàмо свèће, цвèће и тò такò. Ни Швáбе. Па знáм, али мòја свèкрва трийез гòдине кàко ју ўмро сйн, òна је йшла на свàки блáг дàн на грòбље, свàки блáг дàн док је мòгла. Нòси кóрпу и спрèмимо свàшта, печèмо пйле и прàсе и свè тò нòси, мèсо, колáче, тòрта, вòће, свè. Врàтимо кўћи, сàмо однèсемо и тàмо кáдимо и намèнимо и врàтимо кўћи. Па нèкад и пóпа бўде и кòљиво, жйто самèљемо па с орàси. Тò је лèпо. И такò напрàви и однèсе тàмо и мèте се. Мй ймамо, мй смо прàвили њйнем сйну, прйчàли ти òни, као сòба и унўтра йма стò и двè столйце, а дóле рўпа и зйдана цйгла. Ймамо мй за њй, òни сà кад ўмру, тò је свè готòво, сàмо да се пўсту дóле и да се затвòру врàта, ко пòдрум, грòбница, удàрена плòча. Вй да òдете код нáс на грòбље па преглèдате кàко је тò урађено, дè, мисим, нйсмо мй такò рáдили, тò је вèћ трийез године кàко је урађено, али сàт што су нèки прàвили ко цркве, цркве су напрàвили. Мрт-вaц бўде у кўћу док се не изнèсе, а кат се изнèсе, прàво на грòбље. У кўћу очитà и пòсе йма пòчас се дàјè, фамйлија дàје пòчас. Зустàви пóпа и кàже: Послèдњи пòмен дàје тàј и тàј по ймену тòме и тòме, свàки кој òће да плàти от фамйлије, ако нèће, òнда ...

Имена

Сáша, Сáшо, мòј ўнук, сйн ми Тòплица, овàј мáли Нèнад, овà мáла Сàнд-ра. Йма, сàт се врàћа тà имèна стàра. Ймамо тў бàш јèдно дèте Андрèја, а тò му бйò дèда, дèда му је бйò, кўј знà којй дèда, нèко колèно, Андрèја и òни сàд наðели дèте мáло Андрèја. Мòј òтац се звàò Борйслав. Бòрйна ёёрка, мàјка ми се звàла Рáда, брàт ми се звàò Жáрко.

Прича праунука Сандра, 1993. годиште:

Разно

Йграмо се учитељйца мòја другàрица Јèлена и јà. Па напрàвимо учйò-ницу и òнда ёàке и òнда се йграмо. Понèкад се йграмо и продавачйце. Данàс у шкòлу смо имàли српски, матемàтику и друштво и фйзичко. Дòбро, имàли

смо двапут фйзичко, нѣ, трй чѣса фйзичког, одмор, имѣли смо српски, мат-емѣтику и друшто. Скѣро стѣлно се йграмо. Прѣшле гѣдине кат смо бйли, мѣни се свйдело и сѣд јѣдва чѣкам да ... Имѣла је кўћа страха, кўћа смѣха, нѣ-ки огрѣман балѣн и ѣнда тў ўћу двѣје и ѣнда пўсту га далѣко скѣро до нѣбо, мнѣго далѣко йде. Па јѣ нйсам летѣла, вйдела сам друге кѣко ... и йшла сам у кўћу страха, бйло је страшно. Мѣй брѣт и мѣй ўјка су бйли тѣмо де се йде пѣшке, а мѣја бѣба и Нѣнад и јѣ йшли тѣмо де се йде онйм возйћем. Па сам йшла, возйла сам се на кйшобран йду далѣко, далѣко и ѣнда се спўсту дѣле. И на авйјѣни сам се возйла. Па бйла сам код мѣје бѣбе у фйрму нѣну, сѣм чйстила с нѣм салѣн. Йма мнѣго фрйзерке рѣднице, шѣф нѣн, па долѣзи такѣ муштерйја да се шйшају. Па јѣдино такѣ кат смо бйли у нѣку продѣвни-цу, па смо шѣтѣли кроз град. Вйдела сам жирѣфу, нйлског кѣња, мѣдведа, змйју, пўно живѣтиње. Зѣчеви, кўце, мѣце, крѣве, свйње, ѣвце, кокѣшке, ћўр-ке, плѣвке, тѣ ѣбично, тў врѣпци, гѣлуби, ймамо и рѣде ѣвдѣ. Напрѣве гнѣздо и такѣ мѣли, гѣре на крѣв ѣвѣј и ѣнда тў спѣвају, а ўвече слѣпи мйшеви.

Нѣјвйше вѣлим ѣнѣ кѣсе хѣййне и сўкње, вѣлим и панталѣне, свѣ. Ймамо ѣпштину, кўће вѣлике, йма јѣдна кўћа бѣш је огрѣмна и тѣмо јѣш мѣ-ло напрѣт се йде и тў. Ймамо ѣнда јѣдну, лѣпа је кўћница, јѣдна мѣла па лѣпа и нйшта вйше ... кафйћи, дискѣтѣка, кафѣна.

Причају ученици од 1. до 4. разреда основне школе:

Разне кратке приче и доживљѣји

Йзгубљено пйле (игра): јѣдан крйје пйле, игрѣчку, и када сѣкријемо, ѣн ўће и тражи.

Јѣгње и вўк: стѣнемо у круг и јѣгње стѣне у круг, а вўк нѣпоље и пйта вўк јѣгње: јѣго, јѣго, хѣнемо да се йграмо? – Нѣћу и пѣчне да га јўри. Кад га ўхва-ти, ѣн ...

Ўчили смо (причу) Бйк и зѣц: Бйк је пѣсо на зѣленој лйвади и срѣо је зѣ-ца како је трѣчо. Зѣдйвио се зѣцу како је бйо брз и бйк пожѣлео и ѣн да бўде ко зѣц брз, а зѣц да ўзме рѣгове од бйка.

Ко(д) тѣтке у Брѣжану ... йшли смо на Морѣву кўпали се. Ймам бѣбу, дѣ-ду, мѣму, тѣту, парѣбабу, брѣта, тѣтку и тѣчу. Ёво ѣнѣ, йма дўгу кѣсу, мѣла је, зѣве се Сѣндра Лѣѣтић. Зѣто што сѣдимо зѣјѣдно и стѣлно се лўљѣмо на ѣд-мору. Йграмо се с лўткама, јўримо се. Ймам крѣвѣтац, столйћ, сѣбу за Бѣрб-ику, ймам кўхињу, колѣвку за лўтке, ствѣри од лўтке: хѣййницу, панталѣне, дўксѣричицу, прслук, бермўде, звѣнциѣрице, јѣлек, блўзе.

Бйла сам у Кѣстѣлцу код ўјке, бѣбе и дѣде. Йгрѣла сам се с брѣтом, йгрѣ-ли смо се ћѣраве бѣке, жмўрке ... Вѣже се мѣрама ѣко ѣчи ѣнда се заврѣти се јѣдноми пѣсле крѣне и тражи, јѣ бѣгам кад ухвѣћа, ѣнда сам јѣ, врће ме.

На једној сочној ливади био је бик. Пасо је траву и видео како брзо трчи зец. И зец стаје и похвалио му се како брзо трчи, а он је рекао: Мени се свиђају твоје рогове, а бик је рекао: а мени твоја брзина.

Била једна коза и три јарета. И коза отишла да ўзе млеко, а вућ кўцну на врата. Кўца и јагње види да је вућ, а он у брашно и прави се ко мајка. Јагње ... се прдопо на лўстер и поједе га. Кад им дошла њихова мајка, она је видла... вућ се направи да је њихова мајка, и видела је да нема јагњићи. Ўбију вука и изваду јагњићи и баце га у Мораву ... у бунар. И от је свѣ.

Никола. Ја сам био на море у Петрѡвац. Купао сам се, пушто сам се на тѡбоган у воду, гњуро сам се, сунчо сам се, играо сам се, правио сам от пѣска кўле. Јѣдем кромпири, сўпу, рнгану/ регану, тѡ је от сйра и јája. Имамо краве, свйње, морке, кокѡшке, прѣпелице, кикирѣзи, дванајс, маѡке, кўчићи, ѡвце, телићи, јаганци, прасйћи, бўрићи.

Саша. Ја сам био код браћа у Костѡлцу. Ўшо сам на плажу, йшли смо на пѣцање. Мѣте се глиста и само се баѡи у воду и ѡнда чѣкам кад ми загнўри плѡвак. Зависи, ймаш рйбу: караше, штўке, сѡмчићи ... шкрѓе, балѡнчићи. Ја се йграм фўдбалом, жмўрке, ѡраве баке и нйшта вйше.

Глѣдо сам, али йма домаћи Ѳтпйсани. Тў се ратуе, партизани против Нѣмци. Рѣнци се бйју, слаби против јачи. Ради се о њиховом шѣфу како су га правили ... А шѣф им се зѡве Ђлфа и ѡни се бѡре против нѣпријатеља.

Снежана и седам патўљака

Прйчаћу Снежана и седам патўљака. Жйвела једна Снежана и бйла је јѣдна вѣштица. Она је хтѣла да ўбије Снежану да би бйла најлѣпша на свѣту. И јѣдном је Снежана йшла, йшла, у шўми је найшла на јѣдну кўйицу и ўшла је у њў. Бйло је свѣ от седам: седам тањйра, седам крѣвета, свѣ. И ѡна је спрѣмила рўчак и тада су дошли патўљци и видели су Снежану како спава и ѡни су се удружили с њў и тако су жйвели. И када су патўљци ѡтишли на пѡсаѡ, дошла је злѡ вѣштица, претвѡрила се у баку и дѡнела је јѡбуку и рѣкла је Снежани: Ако загрйзнеш ѡву јѡбуку, свѣ жѣље ће ти се ѡствѡрити. И када су патўљци дошли, видели су Снежану мртва. И тада су је сахранили, али нйсу ймали срца да је ѡдмах закопају, па је тада дошо прйнци, пољўбио је и ѡна је ѡстала и тако су ѡни жйвели срѣћно до краја жйвѡта.

Црвенкапа

Жйвела јѣдном једна девѡјчица која се звѡла Црвенкапа и ймала је маму. Мама јѡј је рѣкла: Йди ѡднеси баки колаче, али с нйког нѣмој да разгѡвѡраш кога срѣтнеш. Она је рѣкла: Дѡбро, мама. Нѡсила је, и нѡсила и срѣла вука. Вућ јѡј рѣкао: Штѡ нѡсиш тѡ у кѡрпи? Колачи, йдем код баке. А вућ је пѡтрчо и стйго је прѣ код баке, прѡгуто је баку и ѡвўко се у њѣно ѡѣло. И када је дошла Црвенкапа код баке, ѡна је пѡкуцала, а вућ јѡј је рѣкао: Нѣ могу да ѡтворим, ўђи и сама. Она је ўшла, а вућ је бйо у крѣвет. Црвенкапа ју је рѣкла: Бако, зашто ймаш тако вѣлике ўши? - Да те бѡље чўем. Зашто ймаш та-

ко велик нѡс? – Да те бѡље омиришем. Зашто ймаш тако велика уста? – Да те бѡље појѣдем. И ѡн је пѡјео Црвенкапу. Ђнда је нѡишо лѡвац, ўбио вўка, извадио баку и Црвенкапу. И чйча мйча и гѡтова прйча.

Три прасета

Живели јѣдном трй прасета. Јѣдан је рѣкао: Хѡјде да направимо кўћицу от слѡме. Ђни су направили кўћицу от слѡме и тада је дѡшо вўк и пѡкуцо је - кўц, кўц. Прасйћи су свй рѣкли: Кѡ е? – Јѡ, вўк, ѡтвѡрите! Ако не ѡтворите, јѡ ћу да дўнем, вѡтру сўнем и срўшићу кўћицу. А прасйћи су рѣкли: Хѣ, хѣ, нѣ можеш. Вўк дўну, вѡтру сўну и кўћица ѡдлете. Јѣдно прѡсе кѡже: Хѡјде да направимо кўћу о(д) дѡсака. Ђни направе кўћу о(д) дѡсака. Вўк дѡђе - кўц, кўц: Кѡ је? – Јѡ сам, вўк. ѡтвѡрите! Ако не ѡтворите, јѡ да дўнем, вѡтру сўнем и срўшићу кўћицу. А прасйћи кѡжу: Хѣ, хѣ, а ѡва кўћица нйје от слѡме, ѡна је о(д) дѡсака. Вўк дўну, вѡтру сўну, кўћица ѡдлете. Прасйћи направе ... Јѣдно прѡсе, нѡјстѡрије, кѡже: Хѡјде да направимо кўћицу от цйгла. Ђни направе кўћицу о(т) цйгла. Вўк дѡђе, пѡкуца на вѡрата и кѡже: ѡтвѡрите! Ако не ѡтворите, јѡ ћу ѡпет да вам срўшим кўћицу. А прасйћи свй: Хѣ, хѣ, нѣ можеш, ѡва кўћица нйје от слѡме, ни о(д) дѡсака, ѡна је о(т) цйгла. Вўк дўну, вѡтру сўну, кўћица стојй. Вўк дўну јѡш јѣдѡнпут, сўну, кўћица стојй. Вўк се нѡљути и ѡде у шўму и вйше се нйје вѡћаѡ. ... И ѡнда ўшо крос комйн. Јѣсте, па ѡни залѡжйли вѡтру.

Бик и зец

На јѣднѡј великој сѡчној лйвади бйк је пѡсао трѡву и ўгледаѡ је зѣца. Зѣц је трѡчаѡ, што брже је мѡгаѡ, а бйк му је зѡвидео на брзйни и дѡшо је, дѡшо је и рѣкао, и када су се упѡзнали, бйк му је рѣкао: И јѡ бих вѡлеѡ да сам тако брз. Нйшта вйше нѣ бих вѡлеѡ, него да сам тако брз, а зѣц се нѡсмеја и ѡдгѡвори му: Хѣ, хѣ, дѡѡ би јѡ свѡју брзйну, дрўгар, за твѡје јѡко снажне рѡгове. Бѡље је не цѣлог вѣка сѡмѡтно бѣгати, него се цѣлог вѣка бѡрити.

Отписани

Дѡ ли мѡже Ѣтписани? Ѣтписани су се бѡрили против Нѣмци. авек су побеђйвали. авек се сѡкрију прѣ Нѣмци и ўвек и пѡбеде. И кад им пѡставе бѡмбе, ўвек Нѣмци настрѡдају. авек су и вйше убйјали и на крају су ўбили Кригера. И тада је бйѡ крај сѣрије и ѡнда су партизѡни бйли пѡбѣдили и рѡнили су бйли Мрѡја.

Нйнце кѡрњаче

Нйнце кѡрњаче се бѡре против Шрѣдера и Нйнце кѡрњаче ўвек пѡбеде. Када се Шрѣдеров, кѡко се бѣше зѡве, залѣдио, ѡнда је Шрѣдер ѡтишо у нѣку велику кўћу и ѡн је рѣкао ѡном нѣговом другѡру да прѣтйсне нѣко дўгме и ѡн се ѡдлѣдио и нѡишаѡ је и прѡво је пѡѡ на Нйнце кѡрњаче, ал су га Нйнце кѡрњаче спрѣчиле. И Нйнце кѡрњаче су ўвек побеђйвали. И ѡни су ймали ўчитѣља Спрйнтера, а Нйнце кѡрњаче су се зѡале Леѡнѡрдо, Рафаѣло, Дон-атѣло и Микѣланђело. Ђни су ўвек побеђйвали Шрѣдера и нйкад нйсу мѡгли

да љзгубе. И ђни су љмали нѣку кѡрњачу и Шрѣдер је нѣу бѣо хвѣто и ђнда су се ђни бѣли против нѣ, ал ђна је ѣвек побеђѣвала. Тѡ је свѣ.

Мач у камену

Бѣо јѣдан дѣчак и звѣо се Ђртур и ђн нѣје имѡ мѣјку и тѣјку и ђнда је љшао и нѣишо, и ђнда су ђни љстерали, и ђн је љшо и нѣишо је на јѣдног чарѡбњѣка кѡји се звѣо Мѣрлин и ђни су се дрѣжили. Ђн је, тѣј чарѡбњѣк нѣга претвѣрао у рѣбе, свѣ, али је јѣдног дѣна, када су се бѡрили, ђн је, Ђртур је забѡравио од нѣгѡвог брѣта мѣч. И јѡнда је ђн дѡшао, а врѣта су бѣла зѣтвѡрена и ђн је ѣзео мѣч у кѣмену и ђдно и(м) и ђни су прѡчитали. Пѣсало је нѣшто - мѣч у кѣмену. И тѣко је Мѣрлин дѣо нѣму мѣч и ђн је пѡсто крѣј (крѣљ).

Остали догађаји

Јѣ сам се љграо са бѣрићима и јѣ сам се љграо с јѣдног мѡг другѣра у Дѣбравицу, ђн је као бѣо гусѣн и ђн је као јѣрио, а нѣгова сѣстра је као трѣжила бѣрићи, а ђн као нѣје дѣо да се ѣзму бѣрићи. Бѣје се да му не ѣзму. Пѡбио (се) с овѡга јѣче и ђн је плѣкао и љграли смо фѣдбал и јѣ сам се сѣплео и јѣ сам га ѣхватио за панталѡне и ђн је пѣо и пѡсле је Нѣца љшо да пријѣви и пѡсле нѣсмо имѣли ни фѣзичко. Па јѣ сам се кѣћи бѣо с нѣга, а ђн се кѣћи бѣје са бѣбу и дѣду.

Концентрѣт, јѣрму, кукѣруз, хлѣб, пѣју вѡду, нѣрану свѣње. Дѣда не мѡже, нѣга је дрмнуо бѣо шлѡк. Бѣба нарѣни свѣње и пѡсле ѡпет тѣкѡ. Кѣва рѣчак, бѣлу чѡрбу. Када се љграмо, ђни су нам Нѣмци, а мѣ смо партизѣни. Свѣње бѣду Нѣмци, а мѣ партизѣни. Йграмо се Отпѣсани ... ис пѣшке, ис пиштѡља, пиштѡљи на кѣпсуле, мѣ смо нѣправили орѣжја од лѣма. Стѣвимо нѣшто и тѡ нам је шаржѣр и ка тѡ избѣцимо, мѣ кобојѣги напѣнимо и тѡ нам је пиштѡљ. Јѣ и ђн смо направили јѣдну пѣшку о(д) дрѣвета.

Сѣњо сам да сам рѣнцер и као да сам се бѡрио са нѣки нѣпријѣтели и да сам бѣо код мѡг шѣфа Ђлфе и да сам прѣшао са ђни нѣпријѣтели... Бѣјемо јѣстук, бѣјемо се јѣ и ђн и нѣшта вѣше... шутѣрамо лѡпту преко крѡва и пѡсле се Сѣлетова мѣма љѣти, не дѣ нам да ѣдемо да ѣзмемо лѡпту. Двѣпут сам избѣо преко крѡа. Јѣ сам бѣо поцѣпо лѡпту. Сѣино сам јѣ ђно и поцѣпо сам јѣ шлѣук. Сѣидали смо је камѣњем, пѡпела ми се бѣла на дрѡ, на бѣгрем.

Ймамо брѣскве, крѣшке, јѣбуке, кѣсѣје, грѡжје, дулѣци, кѣпус, кромпѣри, шаргарѣпе, лѣк, црѣни лѣк, бѣли лѣк, парадѣјз, крѣставци, буранѣју, грѣшак, пасѣљ; гѡлуби, лѣста, врѣбац. гугѣтка. Йма и понѣка рѡда. Јѣ сам вѣдо чѣпљу. Тѣ је бѣло кат смо мѣ бѣли у прѡвом рѣзреду, тѣ е бѣло гнѣздо од рѡде. Кѡбац ... јѣ сам вѣдео кѡпца како лѣти и вѣта мѣшеве. Јѣ сам јѣдну направио за гѡлуба. Узо сам вѣлов и дрѡ и вѣзѣо сам ѣзице, продѣжио сам... Јѣ сам прѣвио у Дѣбравицу за кокѡшке зѣмку. Стѣвио сам кѣнту и завѣзао сам и стѣвио сам кукѣруз и кад је кокѡшка дѡшла, јѣ сам је ухватио. А јѣ сам бѣо ухватио врѣпца.

Мѡје кўче се зѡве Дѡлта. Ѣна је црна и рѡса је рѡт фѡјлер и ймам јѡш јѡдног/к мѡлог/к, и мй га пўштамо и пѡсле га јўримо да г увѡтимо.

Мѡје кўче се зѡвѡ Снўпи. Ѣн вѡли да вѡта кокѡшке. Црно-жўте бѡје, мѡли, лѡје. Мй га бйјемо да би ћўтаѡ. Кат се йграмо, мй га нервйрамо и ѡн је поцѡпо јѡдну лѡпту, скочйѡ и са зўби ухвѡтиѡ.

Џѡни ти овѡкав. Нйје Џѡни ти овѡлки. Тѡлко кўче ймаш. Овѡлко, брѡ, ће се ми окѡти јѡдна кўчка, ал ѡна вѡта кокѡшке. Јѡ сам имѡ вўчјака, ал ми је лйпцо. Нѡшто му бйло на ўши, нѡке краѡсте му се појѡвиле на ўши и црко.

Др Жарко Бошњакѡвич

ДИАЛЕКТНЫЕ ТЕКСТЫ ИЗ ДЕРЕВНИ БАТОВАЦ (ВБЛИЗ ГОРОДА ПОЖАРЕВАЦ)

Резюме

В этой статье, наряду с диалектными текстами, приведен краткий обзор просодической системы говора села Батовац как и его отношение к соседним говорам.

ОСНОВНЕ ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА РАЂЕВСКОГ СЕЛА БЕЛА ЦРКВА*

*Рађено под руководством
проф. др Мате Пижурице*

САЖЕТАК

У овом раду бавила сам се фонолошким описом говора рађевског села Бела Црква. Мој циљ био је да прикажем основне акценатске и фонетске одлике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Дијалектологија, шумадијско-војвођански дијалекат, фонетске особине, Бела Црква.

1. Увод

У северозападној Србији, у области Рађевина, налази се Бела Црква, село које припада општини Крупањ. Бела Црква је од Лознице удаљена 34, а од Шапца 52 км.

Бела Црква се први пут помиње у дубровачким изворима, где се с почетка 1422. године помиње место са истим данашњим називом.

Легенда каже да је село добило име по цркви брвнари која је кречена у бело и налазила се на месту данашње цркве. Како је била у равници, Турци су са планине Сокола могли лако да је опазе и притом су говорили: "Ено, бели се црква" и по томе данашње село, Бела Црква, доби име. (Ђурђев 1989:7)

Грађу за овај рад сакупљала сам од децембра 2002. до фебруара 2003. године. Приликом сакупљања материјала нисам имала посебних проблема, а посао ми је олакшавала и чињеница да сам и сама припадник овог говора и да све становнике села лично познајем. Запазила сам да информатори када се снимају настоје да дотерају свој говор, тј. не говоре као у спонтаном разговору. Информатори са којима сам сарађивала јесу: Босиљка Грујић, рођена Поповић (1922), Гроздана Марковић, рођена Протић (1923), Момчило Марковић (1922), Павле Петровић (1928), Љубица Поповић, рођена Ракић (1924), Мара Симић, рођена Петровић (1922).

1.1. Основне акценатске одлике белоцркванског говора

- Белоцрквански говор има четвороакценатску систему млађих новоштокавских говора.
- Као сремски, мачвански и тршићки тако и говор Беле Цркве не познаје кановачко дужење.
- Добро се чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине.

* Овај прилог резултат је рада на пројекту 1599- Дијалектолошка истраживања српског језичког простора, који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

- Преношење акцента на проклитику углавном се креће у оквиру Вуковог и Даничићевог стандарда.
- Нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине, мада се боље чувају него у Мачви, а поготову боље него у Срему.

1.2. Основне фонетске одлике

- Познате су разне редукције, контракције и елизије вокала.
- Говор Беле Цркве не познаје сугласник *х*.
- Често уместо *ф* долази *в* или *п*.
- Пажњу привлаче и појаве у сугласничким групама.

2. Акценат

Детаљнијој обради комплетне прозодијске проблематике говора рађевског села Беле Цркве мораће се посветити посебна студија и ја бих овога пута тај обимни посао оставила за неку другу прилику. Међутим, да би се добила бар основна представа о овдашњим акценатским приликама, неке чињенице се ипак морају изнети, јер и Слободан Реметић у својој студији **Говори централне Шумадије** каже: "Без увида у прозодијске особености не може се сагледати ни степен кохерентности, односно унутрашње издиференцираности области, нити пак одредити њено место према суседним и сличним идиомима" (Реметић: 1985: 39).

Као говор са новоштокавском акценатском системом, говор села Бела Црква добро чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине, а што се дистрибуције тиче, она одговара оној у стандардном језику. У ретка одступања спадају примери *земљорађник*, *Југославија*.

Слогови после акцента у Белој Цркви могу бити и дуги и кратки, а они испред акцента једино кратки: *ви́ко*, *дошо́*, *зеле́ника*, *зида́р*, *јуна́к*, *коменди́јати*, *ку́тња̋к*, *по́шо*, *пу́тњи̋к*, *ра́чун*, *ра́дни̋к*, *радио́ни̋ца*, *ра́дио̋ница*, *у́мем*, *учио́ни̋ца*, *учио́ница*.

Говор Беле Цркве не познаје тзв. кановачко дужење, али је зато дужење пред сонантом жива категорија (*но́вац*, *сино́вац*, *удо́вац*, *ло́вац*, *жи́вац*).

2.1. Даничићеве неакцентоване дужине

У говору Беле Цркве дужине се добро држе, али ипак нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине. Скраћивање дужине зависи пре свега од говорног темпа: при споријем говору боље се чувају, а при бржем лакше губе. За судбину дужина, у начелу и овде, од значаја је квалитет и квантитет акцента. Дужине се боље чувају после узлазних него после силазних и боље после кратких него после дугих. Најлакше се губе после дугосилазног (ˉ) мада има примера где се чувају и у тој позицији: *ку́ми*, *ку́тња̋к*, *ма́ли̋*, *пра́вни̋к*, *пу́тњи̋к*, *ра́ди̋*, *ра́дни̋к*, *пра́зни̋к*, *се́дми̋*, *си́е̋ва̋*, *сту́пи̋*, *ту́пи̋*. Овде је дужина слабије изражена него после краткоузлазног (˘) где се она и чува најбоље: *за́нат*, *зида́р*, *и́мам*, *и́маи̋*, *јуна́к*, *ко́ва̋ч*, *копа́ч*, *лу́да̋к*, *пра́ва̋к*, *пе́ва̋ч*, *ра́чун*, *у́чи̋м*. Добро се држе и после дугоузлазног (ˊ) и после краткосилазног акцента; (ˋ): *брзѐ̋*, *брзѐ̋м*, *вучѐ̋*, *главѐ̋*, *гледѐ̋*, *да́на̋*, *дрва̋*, *живѐ̋м*,

зімє, кра́де, мі́ри, мр́зим, прѣ́де, ру́ке, сѣ́че, стра́на, тра́ве, тра́вѡм; бѣ́жѡ, вѣ́ди, др́жсали, кѣ́не, кѹ́ди, мѣ́сли, нѣ́кне, ѡ́рали, ѡ́не, слáви, стáне, ў́змє, чѹ́ди. Нагласила бих да су дужине израженије и боље се чувају после краткосилазног него после дугоузлазног акцента.

На судбину дужина битно утиче и то да ли је последњи слог у речи отворен или затворен. Обично се лакше губе у последњем отвореном слогу, али у Белој Цркви то није случај - подједнако се држе и у отвореном и у затвореном слогу.

Последњи отворени слог

1. Дужина после краткоузлазног акцента:

а) Непосредно иза акцента добро се чува: *ва́кѡ, вѣ́нча, вѡ́дѣ, дѣ́сна, дѡ́шѡ, до́нєсє, до́нєсѹ, до́вѣдѣ, зѡ́рє, зѡ́вє, ѡ́шѡ, ѡ́ма, ѡ́мѡ, изнѣ́сє, кѡ́сє, на́кѡ, ѡ́лѡвку, ѡ́стѡ, пѡ́шѡ, пѡ́сѡ, пѡ́стѡ, прегѡ́рє, рѡ́сє, сáзнѡ, сѣ́стрє, та́кѡ, тр́чи, ў́шѡ, ў́да, унѣ́сє, увѣ́дє, чи́та.*

б) Ако се не налази непосредно иза акцента, дужина се такође чува, али је мање изражена него у претходном случају: *ѡ́длазє, ѡ́мајѹ, јàучє, ѡ́дмори, ѡ́перє, ѡ́ставља, пѡ́сѣдајѹ, пѡ́тковицє, сáзовє, ў́лазє, ў́мори, чи́тајѹ.*

в) Често сам бележила добро чување две узастопне дужине од којих је ова друга на отвореној ултимии: *дѣ́војáкa, на́рѹгa, нє́ прѣ́жє, ѡ́дижє, пѡ́љуби, прѣ́лама́ пѡ́слѹ́жи, прѡ́лама́, спорѣ́д ко́ла, упрáжња́ва.*

2. Дужина после дугоузлазног акцента:

а) Непосредно иза акцента добро се чува: *да́јѹ, да́на, др́ва, глѣ́ди, ка́зѡ, кра́дѹ, Ми́рє, ми́ри, напѣ́сѡ, огри́зє, Па́јє, Пѣ́рє, пѣ́сѡ, прѣ́дє, Ру́жє, ру́ке, стра́на, тра́вє, ту́чє, јѹ́и, ву́чє, зі́мє.*

б) Ако се не налази непосредно иза акцента, дужина се скраћује: *вѣ́нчавају, дози́вају, дрѣ́мају, зѣ́вају, изво́лєвају, ле́ка́рима, нѣ́мају, погле́дају, ску́пила, спрѣ́мају, сви́рају.*

3. Дужина после краткосилазног акцента:

а) Непосредно иза акцента чува се добро: *бѣ́жѡ, бѹ́дє, вѹ́нє, дѣ́гѡ, дѡ́нєли, дрѹ́ги, згѹ́снє, ѡ́гра, ко́њски, крѣ́шє, мѣ́не, нѣ́кне, нѡ́гѹ, ѡ́не, слáви, свáдбє, свáкѡ, те́ткє, трѣ́ба, ў́зєли, ў́змє, ў́зѡ, ў́мрѡ.*

б) Чува се и кад се не налази непосредно иза акцента: *ба́лєгє, ѡ́длијє, на́лијє, ѡ́пијє, ѡ́бавѣ́знѡ, пѡ́лијє, пр́стєновáње, ў́вијє, ў́мијѹ.*

в) Забележила сам примере *гѡ́дина, нѣ́дара́, нѡ́вина́, прѣ́прѣ́ка*, где се чувају две дужине иза краткосилазног акцента.

4. Дужина после дугосилазног акцента:

Забележила сам десетине примера где се дужина чува непосредно иза акцента: *бѹ́димѡ, врѣ́на, да́не, ѡ́не, га́на, га́на, гњѣ́чимѡ, гр́димѡ, гѹ́ра, ку́на, му́ти, на́не, нѣ́ма, пѡ́не, прѡ́не, слѹ́жимѡ, ту́ра, ў́не, фа́лимѡ, чу́ва, шѣ́шимѡ.* При бржем говору информатора ове дужине могу бити слабије изражене или чак и потпуно скраћене.

Забележила сам само примере непосредно из акцента где се дужина чува: *ви́римо, гле́димо, да́јемо, кра́демо, ти́љимо, пра́шење, чу́мимо.*

3. Дужина после краткосилазног акцента:

а) Доследно се чува ако је непосредно иза акцента: *ба̋џи̋мо, дѣ̋нѣмо, ја̋шѣмо, ко̋си̋мо, лѣ̋гнѣмо, ђ̋дѣмо, ђ̋ра̋ја, ђ̋ра̋ли, ђ̋рѣмо, пр̋дсӳта, сѣ̋да̋јте, сѣ̋днѣмо, ӳзмѣмо.*

б) Кад није непосредно иза акцента такође се чува: *бо̋лова̋ла, за̋снова̋ла, њ̋затка̋ла, њ̋зор̋али, мо̋мкова̋ли, на̋ора̋ли, ђ̋снова̋ла, по̋дора̋ли, ра̋дова̋ла, ӳзор̋али.*

4. Дужина после дугосилазног акцента:

Непосредно иза акцента чува се: *вра̋ти̋мо, вр̋ши̋мо, га̋та̋мо, до̋ђѣмо, кре̋нѣмо, ме̋си̋мо, пи̋та̋мо, по̋ђѣмо, по̋ђѣмо.*

Дужина вокала *е* у презентским наставцима доследно се чува код глагола који на слогу непосредно испред наставка имају дугоузлазни акценат: *вуч̋ѣм, зе̋4-бе̋5м, прѣ̋дѣм, ра̋стѣм, трѣ̋сѣм, туч̋ѣм* итд. Та дужина јавља се и у множини: *вуч̋ѣмо, зе̋бѣ̋мо, прѣ̋дѣмо, ра̋стѣмо, трѣ̋сѣмо, туч̋ѣмо.*

Глаголске именице у говору Беле Цркве редовно имају дужину: *вра̋ча̋ње, га̋та̋ње, гӳра̋ње, ки̋ја̋ње, ми̋шље̋ње, не̋ма̋ње, о̋да̋ње, пи̋са̋ње, рӳга̋ње.*

2.2. Неакцентоване дужине којих нема код Даничића

У извесном броју категорија јављају се дужине којих нема код Вука и Даничића.

1. Дужење пред сонантима јавља се у овим категоријама:

а) Присвојна заменица 3. л. јд. м. р. у Белој Цркви гласи *њѣ̋го̋в.*

б) Суфикси присвојних придева на *-ов / -ев* и *-ин* доследно имају дуг вокал: *ба̋бѣ̋ин, Дра̋гѣ̋ин, ђ̋дѣ̋ов, зѣ̋то̋в, Јо̋вѣ̋ин, кӳмо̋в, ма̋тери̋н, Ма̋рко̋в, мо̋мко̋в, њѣ̋го̋в, Ра̋до̋во̋в, свѣ̋кро̋в, сѣ̋стри̋н.*

ђ) Код именица страног порекла на *-изам* јавља се дужина на ултими: *комӳни̋за̋м, орга̋ни̋за̋м, со̋ци̋ја̋ли̋за̋м, фа̋ши̋за̋м.*

2. У радном придеву наставак *-о* је дуг и кад није постао контракцијом: *ви̋ди̋о̄, во̋ди̋о̄, да̋о̄, до̋вати̋о̄, зго̋дови̋о̄, њ̋зумро̄, ми̋сли̋о̄, на̋ме̋ни̋о̄, на̋сло̋дни̋о̄, ђ̋днѣ̋о̄, па̋о̄, по̋ко̋дла̋чи̋о̄, по̋ро̋ди̋о̄, по̋тр̋ди̋о̄, ӳнѣ̋о̄, ӳвати̋о̄, ӳто̋вари̋о̄.*

3. Именице *доба* и *подне* у говору Беле Цркве гласе: *до̋ба̄, по̋днѣ̄.*

4. Именице и-основе на *-ост* са старим акцентом на основном вокалу по правилу чувају дужину у наставку и у косим падежима: *ве̋сел̋ости, ми̋ло̋сти, ра̋до̋сти*, мада се могу чути и без дужине- *ве̋селости, ми̋лости, ра̋дост*.

5. У Белој Цркви наставак ген. множ. *-ију* има дуг први а кратак други вокал: *го̋сти̋ју, ко̋сти̋ју, ко̋ко̋ши̋ју, но̋кти̋ју, пр̋сти̋ју, ӳши̋ју.*

6. Дуг је наставак ген. и акуз. једн. личних заменица 1. и 2. лица, повратне заменице, личне заменице 3. л. јдн. и заменице *ко, шта*: *ко̋да̄, ме̋нѣ̄, њѣ̋га̄, се̋бе̄, те̋бе̄, че̋га̄.* Таква дужина не постоји у дат. и у лок., који гласе *ме̋ни, те̋би, се̋би.*

7. Дужине се јављају и код прилога: *да̋на̄с, зи̋мус̄, је̋се̋на̄с, јӳтро̄с, јуч̄е, ка̋да̄, но̋ма̄д, но̋ћа̄с, пр̋о̋ле̋то̄с, са̋да̄, си̋но̄ћ, та̋да̄.*

8. Дуг је наставак 3. л. мн. презента глагола *хте̋ти*: *до̋ћӯ.*

9. Трпни придев глагола на *-ну/-не* има дужину на *-у* и када је дуг претходни слог: *за̋вр̋нӳт, кре̋нӳт, на̋вр̋нӳт, па̋гнӳт ӳвр̋нӳт, до̋те̋гнӳт, прѣ̋те̋гнӳт, са̋гнӳт, ӳпре̋гнӳт,*

10. За деминутивни формант *-ић* имам потврде и са дужином и са краткоћом: *би́чић, врати́ћ, гради́ћ, коњи́ћ, црви́ћ; би́чић, брѣшчи́ћ, врати́чић, врати́ћ бѣкалић, ма́чић.*

Имајући у виду прилике у неким суседним говорима (Колубара, в. Николић 1970: 104), навешћу примере у којима се, за разлику од "комшилука", у Белој Цркви те дужине не јављају.

1. Нема дужине наставак *-ама* у Д –И –Л множине именица женског рода а-основе: *во̀дама, ја̀букама, ја̀ругама, крѹ́шкама.*

2. Нема дужине инфинитивни наставак *-нути, -ати, -ити*: *брѣ́нути, ми́сли-ти, црѣ́тати.*

3. Нема дужине прид. наставака *-ав, -аст*: *га̀рав, ки́тња́ст.*

2.3. Акцентоване дужине

У слоговима са силазном интонацијом које затварају сонанти после којих долази слог који почиње сугласником – не изостаје дужење вокала: *здрáвље, зе́ље, ја́рца, кли́нца, Ма́рка, сла́мка, ста́рца, сѹ́нце, тра́вка, Ту́рци.*

Као и код Вука, и у Белој Цркви присутно је дужење код збирних именица средњег рода на *-је* код којих се завршни сугласник основе јотује пред овим наставком: *звѣ́жђе, грѣ́мље, грѣ́бље, грѣ́жђе, зе́ље, и́ње, ли́шће, прѣ́шће, рѣ́бље, са́ће, снѣ́пље.*

Заступљено је дужење старог краткосилазног акцента у ном. једн. именица мушког рода типа: *брѣ́д, дѣ́м, кра́ј, крѣ́в, нѣ́ст, рѣ́г, рѣ́в.*

Слажући се опет са Вуком, ни у говору Беле Цркве нема скраћивања вокалнога *р*: *брѣ́на, брѣ́но, брѣ́ну, крѣ́в, крѣ́љу, оцрѣ́нила, оцрѣ́нити, црѣ́ква, црѣ́н, црѣ́нка, црѣ́в.*

2.4. Преношење акцента на проклитику

Преношење акцента на проклитику жива је категорија у говору Беле Цркве, мада има и примера са непренесеном акцентуацијом. Испитивано подручје зна за старо и ново преношење.

Примери са старим преношењем акцента: *ко́д мене́, на́ ноге, на́ ру́ку, на́ воду, на́ земљу, не́ ваља́, не́ зна́м, ни́ с ки́м, ни́з брѣ́до, ђѣ́ гла́ди, прѣ́ ду́шу, прѣ́ тобо́м, прѣ́-ко да́на, прѣ́ко ле́та, у́ колу, у́ гла́ву, у́ мене́, у́ планину, у́ ру́ку, у́ во́јску, у́ воду, у́з брѣ́до, за́ ду́шу, за́ ноге, за́ ру́ке, за́ себе́.*

Примери са новим преношењем акцента: *више́ куће́, да́ види́м, за́ нама, и́ да-њу, и́ ноћу, и́ но́ј, и́с цр́кве́, ко́д куће́, на́ кућу, на́ свадбу, не́ иде́, не́ носѣ́м, не́ прѣ́ђе́, не́ ра́де́, не́ се́да́, не́ сиса́ју, не́ сме́, не́ тре́ба́, са́ онѣ́м, са́ њима, спорѣ́д ко́ла, у́ шко́лу, у́ шуму, у́ ба́шчу, у́ друго́м, у́ колма, у́ кућу, у́ славу, у́ собу, у́ трећо́ј, у́ њи-ву.*

Много доследније се преноси акценат с глагола на негацију (објашњење даје Николић 1970: 107), него у везама да + презент (уп. *да да́м, да бу́дне...*).

4. Инфинитивна основа већине глагола VII врсте типа: *лѣтити, жи́вила*, (према и у презентској основи): *врѣдило, гр̣мио̄, жи́вило, зарудила, изблѣдило, лѣтила, обѣлила, оглѣвила, ождѣдила, ђстарили, поскѣпила, поцр̣нила, прежи́вила, сѣдио̄, ште́дила*, али је *ви́дићеш*.

Група јат + ј дала је *иј* као и у јекавском наречју. Примери за то су:

1. Компаративи са наставком -ији: *здр̣авија̄, здр̣авије̄, здр̣авијӣ, зелѣнија̄, зелѣнијӣ, зрѣлија̄, зрѣлијӣ, кр̣упнијӣ, ми́лијӣ, нѡвија̄, нѡвијӣ, ситнија̄, сла́бија̄, ста́рија̄, ста́ријӣ*. Нагласила бих да је ово интервокално -ј- редуковано, али ја сам га из практичних разлога означаваала графijом *ј*.

2. Одрични облик *није* (а према њему и *ни́сам, ни́си*, итд.) *ни́смо, ни́сте, ни́су*.

3. Глагол *додѣјати* (*додѣјало, додѣјала, додѣјаће*). Међутим, доследно је *вѣјати, грѣјати, сѣјати, смѣјати се*.

У говору Беле Цркве имамо доследно: *са сѣкир̣ом, сѣкира, сѣкирица, сѣкиру*. Доследно је и: *сикѣра̄иш, сикѣра̄м, сикѣрати се, сикира́ција, сикира́мо се, сикира́те*.

У суседству групе *гњ* јат може да се чује и као *и*: *гњи́здо, угњи́здио се, у гњи́здету* (ови примери су ређи), али и *гње́здо, угње́здио, у гње́здету*.

Што се ијекави́зама тиче, у Белој Цркви сам забележила: *ћѣд, ћѣшо, пра́нћед*.

Како се и очекује, у Белој Цркви се чује *ѡрај*.

У говору Беле Цркве познате су разне редукције, контракције и елизиге вокала ради уклањања вокалских група.

1. Позната је афере́за типа: *не́кција, не́кције, не́кцију, ова́кав, ва́кӣ, ва́мо, нѡма̄д, кла́гија, кла́гију, на́ка̄, на́кӣ, на́ко̄, со́вина, со́винѣ̄*.

2. Када је реч о синкопи, најчешће се и редукује: *бе́ште, ви́дла, ви́дло, во́лкѡ, говѡрте, до́ждѣ̄, ко́лко, не́колко, нѡ́лкѡ, ста́ндѣ̄, то́лкѡ*. У Белој Цркви се каже *ка́дјѡнца*.

Од информатора који брже говоре може се чути *канцѣла́рија* ум. *канцѣла́рија*. Поред овог примера, вокал *е* често изостаје у другом лицу јединине презента глагола *моћи*, па имамо *мо́жеш* и *мо́ш*.¹

Ако се испред редукованог вокала налази неки од сонаната *л* или *н*, а за њим долази сугласник, при изговору се ствара нека врста вокалног *л* или *н*: *вр̣шала̄ца, гра́нца, окрѣ́нили, порѡ́дла, ро́дла, шѣ́нца*. Ова појава чешћа је у Босни.

Ако се после редукције вокала нађу један до другог два иста сугласника или сонанта, не долази до губљења једног од њих, већ се оба изговарају као један дуг: *во́лли, изва́лли, Ми́рјанну, разва́лли, сла́нну*, али су много чешћи и обичнији примери где је изостала: *Дра́ганину, Мари́нину, одва́лили, разва́лили, сла́нину*.

3. Може се рећи да је апокопа на овом простору и обична и честа појава. Нарочито се вокал *и* на крају речи у неким категоријама понаша као покретни. Међу примерима са необавезним *и* предњаче везници *али, или*, речца *ли*, везник *нити*:

¹ " Наши дијалектолози краћи облик тумаче на два начина: а) чувањем старог оптатива и б) редукцијом -Е- " (Реметић 1985: 131).

ал ја ђћу, ал коњи што су, ал то му ма́ло, да́ л је ле́па, да́ л су овр́ли, ил је лу́д ил јо́к, је л ишо́ кўћи, је л је зи́ма, нит смо ми́ ишли ње́му нит он на́ма, у́зми ил о́ста-ви, иа́бѣ ал не́ће ни́ко. Међутим, завршно -и у инфинитиву има чврсту позицију: бр́ати, ва́лити, ва́рити, ва́тати, ве́зати, ви́кати, гу́рати, до́лити, до́ћи, ди́ћи, му́-сти, на́пити, о́тпити, си́рити, ски́дати, пи́ти, по́мустити, узва́рити.

Прилошке речи и облици придевско-заменичке промене могу послужити као потврда покретних вокала. Том проблему и Реметић је посветио пажњу и каже: "То је доказ више да је необавезност изговора финалног вокала у ствари последица деловања првенствено морфолошких фактора (аналошка прекрајања, укрштања облика именичке и заменичко-придевске промене и сл.)" (Реметић 1985: 133) *во́д-во́де-во́дена, ка́д - ка́да - ка́де, но́д - но́де-но́дена, сву́д - сву́да, ту́д-ту́де-ту́дена.*

Речца нека обично долази без -а: *нек ви́ди, нек да́, нек до́ћу, нек има́, нек ми́-сли, нек но́си, нек у́зме,* али имамо *не́ка га, не́ка им, не́ка је, не́ка су.*

Овим проблемом бавио се С. Реметић: "Овакво понашање финалних вокала у наведеним и сличним категоријама познато је практично целом штокавском наречју, што значи и дијалектима и говорима у ближем и даљем суседству наше зоне" (Реметић: 1985: 134).

4. У говору Беле Цркве и елизија је честа и обична појава. Колико сам запазила најчешће се елидирају вокали *а* (везник *да*, предлози *на*, *за*), *е* (негација *не*), *о* (првенствено у случајевима елидирања другог вокала).

4.1 Вокал а

д-и́гра, д-и́грају, д-и́де, д-и́деи, д-и́деи, д-и́ду, д-и́зађе д-и́звини́и, д-и́згини́мо, д-и́ма, д-и́маи, д-и́скипи́, д-и́спи́рамо, д-и́спаднѣ, д-о́бићем, д-о́дем, д-о́кусим, д-у́-бију, н-а́стал, н-о́ву стра́ну, н-о́но ме́сто, з-о́ту ва́шу, з-о́не там, з-и́нат.

4.2. Вокал е

н-у́мем, н-у́ме, н-у́мемо, н-у́му, н-у́меју; елизију вокала *е* имамо и у примеру *да с-о́беси́.*

Занимљиво је да уз глаголе кретања не долази до елизије вокала *е*: *не и́де, не и́деи, не о́длази.*

4.3. Вокал о

На-ва́ вра́та, на-ву́ стра́ну, на-ну́ стра́ну, око́ не́ кў́ће, па́-нда́к, у-во́ до́ба,

4.4. Вокал и

ја́ б-и́шо, ја́ б-у́била, ми́ б-о́тишли, он б-и́мо пра́во, шта с има́ла.

Избегавање хијата помоћу елизије познато је не само у Белој Цркви већ и у суседним сличним говорима.

5. Контракција вокала

Када је у питању контракција вокала, у Белој Цркви је та појава нарочито честа код финалних група *ао*, *ео*, с главним упориштем у глаголском придеву радном.

5.1. Група -ао > ђ

5.1.1. У глаголском придеву радном: *ва́то, ве́зо, ве́нчо, ви́ћо, ди́го, до́шо, за-шо, и́грђ, и́мо, и́шо, мо́го, на́шо, пи́со, пи́то, по́шо, прђно, прђшо, ре́ко, су́мњђ, у́шо* итд.

У случајевима кад је *a* у вокалској групи *ao* носилац акцента, не долази до контракције, па имамо примере типа: *д̌а̌о̌, зна̌о̌, кра̌о̌, па̌о̌, сна̌о̌, ста̌о̌*.

5.1.2. У неколико именица на *ao* (с непостојаним *a*): *ко̌то̌, п̌е̌то̌, по̌со̌*.

У речи *нева̌љао* чува се вокалска група *ao* иако је ван акцента.

Група *-eo > ǒ* углавном под истим условима као и *-ao :*

до̌но̌ сам до̌но̌, њ̌но̌, на̌но̌ др̌ва̌, до̌но̌ је, по̌ј̌о̌ све, по̌по̌ се та̌м, пр̌е̌зо̌ на̌ се.

Да је стање непреврело, показује и чињеница да се исте речи, чак и од истих информатора, могу чути са и без контракције: *во̌ле̌о̌ и во̌ло̌, до̌не̌о̌ и до̌но̌, њ̌не̌о̌ и њ̌но̌, по̌не̌о̌ и по̌но̌, пр̌о̌кле̌о̌ и пр̌о̌кло̌, у̌не̌о̌ и у̌но̌*, или је (што је можда вероватније) реч о утицају књижевног језика.

У речима *кле̌о̌, пле̌о̌* и *се̌о̌ e* је носилац акцента, па самим тим не долази до контракције.

Овде нема сажетих ликова типа *весо, дебо, кисо*, који се могу чути у Срему (в. Николић 1964:122), већ се искључиво чује *ве̌сео, де̌бео, ки̌сео*.

5.3. Група *-uo > ǒ*

ви̌кно̌, ди̌рно̌, ди̌рно̌, ду̌но̌, з̌и̌но̌, из̌да̌но̌, ко̌ра̌кно̌, по̌гино̌, по̌кр̌е̌но̌, ски̌но̌.

6. Вокалска група *-ae > ě* код бројева од једанаест па надаље: *два̌н̌е̌с, је̌да̌-не̌с, ос̌а̌м̌н̌е̌с, се̌да̌м̌н̌е̌с, три̌н̌е̌с, ш̌е̌с̌н̌е̌с*.

7. Гласовни лик поредбене речи као у Белој Цркви гласи *ка̌, ко̌* и *ка̌ј - он̌ је ка̌ и она̌, ка̌ ме̌так, ко̌ ру̌жа, ко̌ мато̌рац, ти̌ си ка̌ј дево̌јчица*. Кај је вероватно настало из синтагматског израза *како̌ је, као̌ (што̌) је*.

8. Код предлога *према* постоји и облик *спрам-спра̌м њ̌е̌*.

9. Међу одступања од језичке норме спадају и она која се тичу замене вокала у речима страног порекла. Таквих примера овде нема у оној мери коју помињу истраживачи неких периферних говора, билингвистичких зона, где су контакти са другим језицима непосреднији.

9.1. А ум. о

апат̌е̌ка, апат̌е̌ку, ап̌е̌рис̌а̌н, ап̌е̌рис̌ати, ап̌е̌ра̌ција.

9.2. Е ум. а

ва̌шер, ва̌шер̌ила, де̌кле̌му̌ју̌, де̌кле̌му̌ј̌е̌м, ма̌гист̌ер, ми̌ни̌стер.

9.3. Е ум. и

вет̌ри̌на, вет̌ри̌ну, ко̌ме̌си̌ја, ко̌ме̌си̌ју̌, ле̌пе̌ња, ме̌де̌ци̌на, ме̌де̌ци̌на̌ска, на̌мер̌нице.

9.4. У ум. о

Ар̌му̌ника, ар̌му̌ни̌ка̌ш, по̌љу̌пр̌ив̌ре̌да.

Као и у књижевном језику, и овде је *бор̌а̌ни̌ја*.

3.2. Консонантизам

Систем консонаната не разликује се битно од система већине суседних штокавских говора. Инвентар консонантских фонема:

Сонанти: *в, ј, л, р, н, м, љ, њ*.

Опструенти: *б, п, д, т, з, с, ђ, ћ, ц, ч, г, к, ж, ш, ц (ф)*.

Систем сонаната исти је као и у књижевном језику, а разлика у домену опструената, што се инвентара тиче, огледа се у одсуству фонеме *x*, а делимично и

ф, јер је његова фреквенција ниска, али се ипак не може говорити о његовом потпуном уклањању.

1. Сонант *ј*

У Белој Цркви, као и у већини наших других дијалеката, сонант *ј* изговара се различито, све у зависности од околних гласова, положаја у речи, акцента, темпа говора, артикулационих способности појединих информатора и других сличних фактора.⁶

Иницијално *ј* се по правилу добро држи: *јабука, јагода, јагодица, јасан, јасен, ја, јарам, јесен, један, једеш, једем, јесам, јесмо, јесенас, јок, Јово, јунак, јутро, јутрос, јутру, јунак, јуне, јуница* и сл.

Забележила сам само један пример губљења *ј* у иницијалној позицији - *Евреји*.

У Белој Цркви *ј* се добро чува и на крају речи: *бој, гледај, гној, дај, дрешај, зној, крај, мој, насј, носј, онај, остај, отај, овај, нитај, плаћај, пој, пробај, ра-збој, рој, спавај, строј, свој, тај, тељај, тој, твој, уживај, устај* итд.

У медијалној позицији *ј* се добро чува ако се нађе у суседству неког другог сугласника: *ајдемо, барјак, војник, војска дајте, двојнице, гајтан, жујце, кајмак, курјак, кујна, мајка, пјевајте, плаћајте, полдожајник, тепајте, тројка, ујна*.

У погледу изговора интервокалног *ј* нема ничег специфичног ни у говору Беле Цркве, ничег необичног за досад испитане суседне говоре. Сонант *ј* се на овом терену између вокала изговара приметно редуковано. Врло ретко се губи јер је овде приметна тенденција избегавања хијата. У ствари, и зев настао губљењем сугласника *х* често се уклања уметањем управо сонанта *ј* или *в*.

Примери са интервокалним *ј*: *бајје, блејимо, бојимо, брџе, брџи, бројимо, гајим, гајили, дајје, додијо, доји, дојимо, који, комишија, моји, награјисала, остајје, одгајили, пије, предајје, пугује, стоји, стојимо, сџје, трајје, твоји, удајје, устајје*.

У овој области јавља се протетичко *ј*: *јеге, јулар*, али једино је *јужина, ексер*.

Секундарно *ј* је још чешће у зеву насталом губљењем неког другог сугласника (пре свега *х* и ређе *в*). Примери: *аждаја, креја, леја, Миљолдан, Мијило, драји, проја, снаја, стрџа*.

2. Сонант *в*

У погледу изговора и судбине *в* Бела Црква се ничим битно не разликује од суседних и сродних говора. У већини случајева, без обзира на место акцента и природу суседних гласова, овај сонант се изговара као и у књижевном језику. Увек је: *ваш, вџели, вино, вода, вредан, вуна, звџден, зџва, нџв, плаџ*.

Када су у питању групе *ств, штв* сонант *-в-* се такође чува: *богаство, дежурство, детињство, домаћинство, задовољство, искуство, јунаштво, наслџство, рџнство, срдство, убиство* итд.⁷

⁶ " У досадашњим истраживањима српскохрватских дијалеката највише пажње је посвећено питању судбине и статуса међувокалног *ј*, где је његова артикулација тесно везана са квалитетом вокала између којих стоји, као и са удаљеношћу од акцента. У већини говора регистрована је ослабљена артикулација испред палаталних вокала, са тенденцијом његовог потпуног ишчезавања (Реметић 1985: 147).

⁷ "Испадање *-в-* у овој позицији готово је редовна појава на терену К-Р дијалекта, за разлику од Ш-В подручја, где је *-в-* у примерима типа *детињство, јунаштво* изгледа врло постојано. У већини ра-

Када је у питању група –*вљ*–, у итеративним глаголима на –*вљати* долази до упрошћавања: *забаља̄, забаљају, набаља̄иш, набаљали, набаљено, напраљен, напраљено, обаља̄, обаљају, подпраљали, подстаља̄, састаља̄, упраља̄.*

За распрострањеност ове појаве в. Реметић 1985: 152. Међутим, ова појава није захватила групу -вљ- добијену новим јотовањем, јер је увек: *дибљака, дибљи, дивљака, дивље, дивљи, здравље, крављача*. Увек се чује *Вѡјислављев, Мирослављев, Радосављев*.

Изостављање *-в-* у консонантском суседству изван групе *-вљ-* није честа појава. Забележила сам лексеме *мртац*, *рѝзѝрни*, које се увек чују без *-в-*. Лексема *квочка* може чути као *кѝчка* и *квѝчка*. Именице *брѝсква*, *грѝдва*, *рѝтка* доследно су са *-в-*.

Увек је: *ди̋гнѐм, ди̋гнѐш, ди̋гнѐмо, ди̋гнѐте, по̋дигне, по̋дигните.*

Међувокалско -в- добро се држи: *бикови, дланови, главица, ладовина, направи, прѣви, прѣвѣм, рдгови, састави, сѣнови, свѣтови, вѣлови, вѣзови.*

У секвенци *-ове* - међувокалско *-в-* доследно испада у лексеми *повесмо* па имамо: *пòдесмо, пòдесма, пòдесму, пòдесмо, пòдесма, пòдесму*, а недоследно се губи кад је лексема *чòвек* у питању па имамо: *чòек* и *чòвек*.

Секундарно -в- се не среће нарочито често. Њиме се обично разбија вокалска група па тако имамо: *јанувар̄, сакòви, свирéна, трикòви, фѣбрувар̄*.

У Белој Цркви имамо секундарно -в- испред вокала задњег реда у примерима типа: *жа̀во*, *за̀вова*, *јѐво*, *на̀вопа̀ко*, *по̀јево*, *чу̀во* и сл. али доследно се чује *па̀у̀к*, *па̀у̀чина*.

Наравно, и овде је доследно *ўво*, *сўво*, *кўвати*, *дўвати*, али је *греџта*.

3. Сонант л

Артикулационо својство сонанта *л* практично се не разликује од вредности која се сматра нормалном у већини новоштокавских говора и у књижевном језику.

Сонант *л* на крају слога, одн. речи јавља се у туђицама: *àlāl* *ти вѣра*, *àstāl*, *bòkāl*, *karànfīl*, *zūmbul*, али и у речима *òbal*, *tònal*.

4. Сугласник ф

Овај глас, неједнаке судбине на штокавском терену, у највише случајева супституише се сугласником *в*: *а̀свалт*, *ва̀милија*, *ва̀рба*, *ва̀брички*, *ва̀брика*, *ва̀јда*, *ва̀личан*, *ва̀култѣт*, *вѐњер*, *вѐдер*, *Ви́лип*, *вла̀ша*, *ву̀руна*, *ву̀руна*, *ка̀ва*, *ко̀ва*, *на̀вара*.

Знатно мање има примера где се *ф* замењује гласом *п*: *Пѿлип*, *сѿпра*, *Стѿпан*.

Забележила сам и лексему *пòтребити*, где долази до супституције *ф* са *б*.

Чињеница је да се *ф* најчешће супституише другим гласом, и то углавном са *в*, али ипак се не може рећи да је оно изгубило статус члана фонолошког система. Таквом евентуалном закључку опонирају следећи примери: *кафеџија*, *коферат*, *фалта*, *фијакер*, *фино*, *шофер*.

У неколико случајева долази *ф* уместо *в* као резултат хипокорекције у изговору страних речи: *фа́л*, *фа́та*, *фиоли́на*.

5. Сугласничка група хв

У коренима *хват-* и *хвал-* секвенца *хв* своди се на *в*: *ва́та*, *ва́тамо*, *ва́тате*, *ва́лиши*, *ва́лимо*, *ва́ла*, *дòвати*, *зàватили*, *прèвати*, *у̀ваћен*, *у̀вате*; ретки су случајеви са *хв* > *ф*: *пòфа́лимо*, *фа́ла*, *фа́лим*, *фа́лимо*.

6. Сугласник х

Глас *х* темељито је уклоњен из фонолошког система. У највећем броју случајева ишчезао је без икаквог трага: *а́јде*, *а́јдемо*, *а́јдук*, *а́јдучица*, *а́љина*, *а́ртија*, *е́кла*, *е́кламо*, *е́клање*, *е́кта̄р*, *за́ма̄нѐм*, *и́љада*, *ла́д*, *ла́дан*, *ла́дно*, *ла́дòвина*, *лѣ́б*, *ма́ом*, *ма́овина*, *на̀рѣ́ни*, *о̀ћеш*, *о̀дма̄*, *одрáнили*, *ра́на*, *ра́нили*, *са̀рана*, *сара́нили*, *сти́го*, *стра́ота*, *трѣ́бу*, *уапсѣ́*, *у̀стадо*.

Зев настао испадањем *-х* - често се уклања убацивањем сонанта *ј* или *в*.

а) Уметање *ј* бележила сам у следећим примерима: *о̀раје*, *о̀рајево*, *о̀раји* (у ном. и ак. је *о̀рај*), *чо́ја*, *чо́ја̄нò одѣ́ло*, и *чо́јано одѣ́ло*, *Ми́ја̀ило*, *ма́и́ја*, *сна́ја*, *сна́јка*, *сна́ји*, *сна́јѐм*, *стрѣ́ја*. Може се чути и *сна́ама*, *о̀рова̄ љу́ска*, *о̀ровина*.

б) У ограниченом броју примера зев је уклоњен помоћу секундарног *-в* - : *бу̀ва*, *бу̀ве*, *бу̀вама*, *глу́ва*, *ду̀ва̄н*, *па́зув*, *па́зува*, *су̀во*, *у̀во*. Такав начин уклањања зева познат је и у другим штокавским говорима.⁸

Има примера где се глас *х* замењује са *к*: *ка̀уба*, *кра́бра*, *кра́бри*, *Кри́стос*, *Кри́стовѣ*, *Мика́јло*, *плѣ́к*, *плекáнѐ* и *плекáнѣ*, *Ти́комӣр*. Према књижевном *дрхта-ти* налазим једино *о̀рктати*, *о̀ркти́мо*, *о̀ркти́те*, *о̀ркти́ши*, *о̀ркѣ́м*. Овде се доследно чује *пѣ́тије*.

7. Сугласник њ

Што се тиче изговора гласова *и*, *ђ*, *ч*, *ћ*, нема битнијег одступања од прилика у књижевном језику. Посебне пажње једино су вредне неке појаве из области дијстрибуције *и* и *ђ*. Ту првенствено мислим на њихов међусобан однос и супституцију са другим сугласницима.

Не би се могло рећи да је консонант *и* чест у свакодневном говору, али је ипак чешћи него у књижевном језику. Бележила сам првенствено:

а) у туђицама: *бу́џа*, *ка̀нџа*, *о̀ма̄к*, *о̀ма̄клија*, *са̀нџа̄к*, *ма̄к*, *ма̄ка* *ма̀втара*, *ма̀да*, *ма̀кови*, *ѝемпер*, *ѝемпѣ́рић*, *и́џбра*, *и́жела*.

б) у оријенталним суфиксима типа *-џија*: *бо́јаџија*, *казáнџија*, *кафе́џија*, *про́водаџија*, *рачу́нџија*, *шали́џија*.

в) у резултату различитих, не увек сасвим јасних, асимилационих процеса у неким консонантским групама чији је први члан сугласник *ж*: *ибу́н*, *ибу́нић*, *ибу́-*

⁸ "Око уклањања зева у нашој зони исма, дакле, практично ничега што би било необично у многим другим српскохрватским дијалектима. Подоста лексема са -В- и -Ј- добијеним на овај начин стекло је, уосталом, право и у савременом језику. За сагледавање места наше зоне на овом делу штокавштине подсећамо на сличне прилике у осталим Ш-В говорима, као и на К-Р и С-В терену" (Реметић 1985: 164-165).

нови и мбунови, мбуње (поред ређих облика са ж: жбу̑н, жбу̑ње). Биће да је асимилацијом добијено и ма̑нда̑р, ма̑нда̑ри, ма̑ндам̑ерија (примери са ж знатно су ређи: жма̑нда̑р, жма̑нда̑ри).

У говору Беле Цркве није нарушена фонолошка опозиција између тврдих и меких африката. Колебања између *м* и *ћ* забележила сам углавном у примерима који и у књижевном језику гласе двојако. Тако сам према књижевном *ме̑зва* и *ће̑зва* на свом терену забележила доследно *ће̑зба*, *ће̑збе*, *ће̑збица*.

У вези са односом *ћ*: *ј* на првом месту треба поменути чињеницу да се овде паралелно чују ликови типа: *гд̑спо̑ђа* и *гд̑спо̑ја*, с тим што је мало чешће *гд̑спо̑ја*, *гд̑спо̑је*, *Госпо̑јина*, *гд̑спо̑јица*.

8. Јотовање

Ново јотовање извршено је готово у свим категоријама и случајевима: *бра̑ћа*, *бра̑ће̑*, *бра̑ћи*, *грож̑ђе*, *гво̑жђе*, *ди̑бљака*, *ди̑бљи̑*, *ди̑вља̑*, *ди̑вљака*, *ди̑вље̑*, *здрав̑ље*, *здрав̑љу*, *ли̑иће̑*, *сно̑пљу*, *сно̑пље* итд.

Код глагола изведених од основа *пусти-* и *-мести-* има облика са обостраним морфонолошким утицајима: *на̑ме̑штити*, *пу̑штити*, *пу̑штѣм*, *пу̑штити*, *распу̑штити*, *см̑е̑штити*, *спу̑штити*, *упу̑штити* итд., поред *на̑мест̑е̑*, *по̑пуст̑е̑*, *пу̑ста-ју̑*, *пу̑ст̑е̑*, *см̑е̑ст̑е̑*.

Што се тиче остатка јекавског јотовања, забележила сам само неколико примера где се оно јавља: *ће̑д*, *пра̑нће̑д*, *ће̑шо*, *за̑ће̑вице̑*.

У сложеницама глагола *ити* јотовање је извршено доследно. Нема примера типа *до̑јем*, *до̑је* већ искључиво *до̑ћем*, *до̑ћеш*, *иза̑ћи*, *оти̑ћи*, *у̑ћи*.

Дисимилацијом су уклоњени резултати јотовања у примерима као што су: *за-пале̑ње*, *оболе̑ње*, *оде̑ле̑ње*, *те̑ле̑ње*, али - *ми̑шље̑ње*.

У вези са судбином групе *-шт-* наводим да се овде, према очекивању, говори искључиво: *дво̑рѣ̑ште̑*, *ко̑си̑ште̑*, *ло̑жѣ̑ште̑*, *шта̑п*, *шта̑пом*, *ште̑на̑д*, *ште̑не*, *ште̑нци̑*, *ште̑та̑*, *ште̑тити̑*.

9. Консонантске групе

У области дистрибуције фонема у српском језику посебно место заузима проблем броја могућих консонантских група. Ово питање интересантно је још од времена испадања слабог полугласа (појаве која је повећала број могућих консонантских секвенци). Фонетски процеси растерећења новодобијених група одвијали су се путем :

- а) испадања одговарајућих сугласника
- б) супституције на бази асимилације и дисимилације.

9.1. Консонантске групе у иницијалној позицији

У многим говорима почетне консонантске групе састављене од плозива и другог опструента елиминисане су ишчезавањем првог члана. Прилике у Белој Цркви илустроваћу следећим примерима:

пт- : *ти̑ца̑*, *ти̑це̑*, *ти̑цу̑*, *ти̑чи̑ца̑*, *ти̑чи̑ја̑*, *ти̑чи̑је̑*, *ти̑чу̑рина̑*.

пч- : *че̑ла̑*, *че̑лама̑*, *че̑лица̑*, *че̑ли̑ћи̑*, *че̑ле̑*, *че̑ла̑̑*.

пш- : шѣница, шѣнице̄, шѣнично̄, шѣнично̄г̄.

пс- : а) псѣто, псѣћи /жѣвот?.

б) сѹје.

кћ- : ћѣр, ћѣри, ћѣрка, ћѣркама, ћѣрко.

тк- : ко̄, ко̄м, ко̄мѣ, али је тка̄м, тка̄ш, мада је много чешће чѣм, чѣш.

гд- : дѣ̄.

бз- : зѣва, зѣвѣ, зѣву.

дг- : гѹѣа, гѹѣе (обичније) и дѹѣа, дѹѣе.

Ипак постоје иницијалне сугласничке групе у којима не долази до упрошћавања, што се може потврдити овим примерима:

шт- : шта̄п, шта̄пић, штѣна̄д, штѣне, штѣнци.

шп- : шпијѹни, шпијѹн, шпѣрет, шпѣрета.

мл- : мла̄д, мла̄да, мла̄да, мла̄к, мла̄ко, млѣко, млѣка̄рица.

ст- : ста̄рац, ста̄рӣ, ста̄кло, ста̄бло, стѣна, стѣнѣ, стѣтина, стѣтӣ, стѹб, стѹбић.

стр- : стрѣна, стрѣг, стрѣј.

ср- : сра̄м, срамѣта.

зр- : зра̄к, зра̄чӣм, зра̄чити, зрѣ̄.

зн- : зна̄дѣм, зна̄дѣш, зна̄м, зна̄мо, зна̄те, зна̄ш, знѣј, знѣјав.

Супституција на принципу асимилације и дисимилације у иницијалним групама не представља никакву реткост у многим нашим дијалектима, па ни на терену Беле Цркве. Уп. нпр.:

шк- : чко̄ла, чко̄ли, ѹ чко̄лу, али чешће је шко̄ла, шко̄лѣ, шко̄ли, ѹ шко̄ли.

жб- : мбӯн, мбӯнови, мбунӣћи, мбунӣћи.

жг- : мгла̄бак, мгла̄бови.

жм- : жма̄рӣ, жма̄рѣ, али и жма̄рӣ, жмӣрка̄, жмӣрӣ.

гн- > гњ- : гњѣздо, гњѣздо, гњѣздѹту, гњѣздѹту, гњѣцав, гњѣцава али има и гнӣла, угнӣлили.

дл->гл: глѣ̄це, глѣ̄ца.

кл->кљ-: кљѣ̄шта, кљѣ̄шѹтима.

жл->жљ- : жљѣ̄б, жљѣ̄бови.

Супституција на бази дисимилације ређа је:

мн->мл- : млѣ̄га, млѣ̄го, млѣ̄ги, намлѣ̄жило се, умлѣ̄жило се, помлѣ̄жи.

9.2. Промене у сандхију и сродне појаве у додиру морфема

Кад се у сандхију и између префикса и основе нађу сугласници различити по звучности, обично долази до регресивне асимилације: бѣш-чара̄па̄, з-бо̄ка, з-бра̄-ћѣ̄м, з-Бѹгарима, з-гѣ̄ведима, з-др̄вета, з-дрӯштвом, ис-ко̄рѣна, ѹс-кӯћѣ̄, јѣс ѣ̄ава-ла, јѣ̄ж гѣ̄рѣ̄, крѣ̄с-прсте̄, ѣ̄т-кӯћѣ̄, пѣ̄тнѣ̄з да̄на̄, ѹс-кӯћу и сл.

У Белој Цркви има случајева тзв. африкатизације у секвенци *т, д + с*: бра̄-цкӣ, љѹ̄цкӣ, али је у сличним позицијама много обичнија и чешћа потпуна редукција дентала: гѣ̄споски, гѣ̄спѣ̄ски, ѣ̄ска̄чѣ̄, ѣ̄стӯпила, ѣ̄суство, прѣ̄сѣ̄дник, свѣ̄скӣ,

сускѣ. Исту ситуацију налазимо и у сандхију: *ка-сам се ўдāла, ка-смо се рāста-ли, ка-су бīли, ка-су се врати́ли, кў-смо по́шли, ђ-смеја, са-се ја сѣти, са-се са́ми ўзму*.

У радном придеву глагола *отићи* долази понекад до потпуне редукције вокала *-и-* и стварања африкате *ч*: *ѡчѡ-је, ѡчла, ѡчѡ*. У осталим случајевима, а углавном се ради о сандхију, секвенца *-ти-*, одн. *-ди-* - отклања се редукцијом дентала : *на́с пе-шес, ѡштету*.

9.3. Консонантске групе у медијалној позицији

Супституције настале асимилацијом бележила сам углавном у примерима тип:

-мт- > -нт- : *зāпāнтила, зāпāнтио, плāнти, пāнтим, пāнтимо, пāнтиш, ўпāнтијѡ, ўпāнтила*.

-нп- > -мп- : *једāмпут, црвѣмпѣрка, црмпураст*.

-нб- > -мб- : *зелѣмбаћ, зелембаћи, зелембаћу*, али доследно се чује *болбѡне, болбѡна*.

-вн- > -мн- : *дāмно, ѡдāмно, ода́мно, ра́мно*, али ипак претежу примери са очуваном групом *-вн-*: *брвнара, брвно, дāвно, зѡвнѣ, кўпѡвна, ѡдāвно, ода́вно, ра́вна, ра́вно*. Доследно се чује: *зата́мнити, та́мно, та́мница, тамнѡвати*.

-вњ- > -мњ- : *жрмња, жрмњали, порамњају, порамњамо, порамња́те, пѡрамнѡ, рамња, рамњали*, али ови примери чују се и са неизмењеном секвенцом *-вњ-* : *жрвњеви, жрвња, равња, равњали, равњамо, равња́те*.

-мљ- > -мњ- : *земњани́ по́д, уземње́ње*, али ови примери чују се и са групом *-мљ-*: *земља́ни, тймљан, уземље́ње*.

Промену *-нк-* у *-њк-* забележила сам само у примеру *штра́њака*.

Дисимилацијом по месту творбе долази до *-њч- > -нч-* : *на́конче, на́кончета, сви́нче, сви́нчета, сви́нчету*, али се чује и *на́коњче, на́коњчета, сви́нче, сви́нчета, сви́нчету*.

Измене у медијалним секвенцама на бази дисимилационих процеса бележене су углавном у примерима и ситуацијама познатим суседним и сличним говорима:

-пч- > -вч- : *клўвко, клўвка, клўвча́д*, али и: *клўко, клўче, клўчета; кѡвча, кѡвче, за́ковчај, откѡвча́ва, прекѡвча́ва, скѡвчѡ, шйвчи́ца*.

-пш- > -вш- : *ѡштина, ў овшину, лѣвша, лѣвши, лѣвше, лѣшиа, лѣшиш, лѣвинѣ*.

-пс- > -вс- : *тѣвсија, тѣвсије, тѣвсију, лйвсѡ, лйвсала, пѡливсали*, али *ѡсује*.

-пк- > -вк- : *шйвка, шйвки, шйвкѡм*, али ова сугласничка група може бити упрошћена губљењем првог опструента у примерима типа *ѡклада, ѡкладили, ѡкладѡм, ѡкладѡш*.

-пт- > -вт- : *Шйвтѡр, Шйвтѡри, овту́жили, левти́рић*, али доследно је *лѡпта, лѡптѣ, лѡптама*.

-мн- > -вн- : *гу́вно, гу́вна, та́вница*. Не тако ретко чује се и: *гу́мно*, а једино *гу́мно, гу́мна, гумну, та́мно, та́мница, тамнѡвати*.

-мњ- > -мљ-: *сумља, сумља̄, сумља̄ш, пòсумља̄ш, сумљив*, али и: *сумња̄м, сумња̄ш, сумња, сумњив*.

Група -ћн- не прелази у -тњ- већ у говору Беле Цркве имамо само -ћн- и -ћњ-: *бòджићнӣ, бòджићњӣ*. Али је *срѣтна, срѣтни, срѣтно*.

У Белој Цркви не долази до дисимилованог упрошћавања секвенце -ич- па имамо: *болѣщина, зàвѣшчић, гѣшчићи, дàшчица, крѣшчица, рòшчић, ишчупам, брѣшчић, ашчија, бо́шча, бòшча, бошчàлук, ба́шча, ба́шча*.

9.4. Елизија неких сугласника

Сонант *м* изостаје у речи *абуланта, абуланте*.

Губљење велара *к* и *г* регистровала сам у примерима: *ѣсплòзија, есплòдѣра, есплòдѣрало, јабòме*.

Изговор страних речи у српском језику праћен је губљењем и избацивањем појединих консонаната и у примерима: *атиљѣрац, цикулар, матрѣтира̄. Бòрисав Владисав, Вòјисав, Дрăгосав, Вòјисављев, Дрăгосављевò, Дòбросављевò* "Маретић мисли да је -л- код наведених именица изгубљено најпре у облицима присвојних придева (било је на кратком растојању од -љ-), а одатле се потом појава ширила на проста имена "(Реметић 1985-202).

Као ни у суседним говорима, нема упрошћавања секвенце -гњ- у именици *ја̄гње* и њеним изведеницама: *ја̄гњета, ја̄гњад, сја̄гњена, òјагњила*.

Сугласник *т* се губи у речима: *àсма, асмàтичан, дѣрекну*.

У сандхију је прилично често уклањање финалних дентала *д, т* и фрикатива *з, с*.

О-др̄вета, о-дàсàкà, о-дудà, јèдно ò-другò, ò-тебе, ò-јутра, кà-ћѣ сàрана, кѣ-ћеш, сà-ћу, прè-шталòм, ò-шàкà, ò-шталè.

9.5. О неким међуконсонантским односима

Забележила сам више примера у којима се огледају одређени консонантски односи; у питању је прилагођавање туђих речи нашем изговору.

Однос *т*: *д*: *àтреса, атресирати, атрѣсира̄м, атрѣсира̄н*.

Однос *н*: *њ*: *жуња, жуње, òграњци, лѣњ, лѣњи, лѣња*.

Однос *н*: *м*: *ба̄грѣн, ба̄греново, ба̄греновина, ба̄грѣње, багрѣња̄к, багрѣња̄ку*.

9.6. Уметање сугласника

Истраживања су показала да је уметање сугласника познато већини наших говора, па је тако и у говору Беле Цркве.

а) Сугласник *р* долази у следећим случајевима : *брѣз, брѣзòбразан, брѣстар, брѣстра, брѣстри, брѣстрòм, òзбристрила, брѣзòбрàзлук, брѣспослен*.

б) Паразитско *н* налазимо у примерима: *кòмѣндија, комендија̄мо, комендија̄те, комендија̄ју, прàнѣд*.

в) Секундарно *м* имамо у : *прàмбаба, октòмбар, òктòмбар, октòмбра*.

г) Уметнуто *г* налазимо у примеру *жглѣзда, жглѣзде, жглѣзду*.

Уз веома ретке потврде облика *пуж*, у Белој Цркви је много чешће и обичније *спуж*, *спужеви*, *спужом*.

Забележила сам и лексему *двѡглед*.

9.7. Метатеза

Као и у већини српско-хрватских дијалеката и овде је дошло до метатезе у турској речи *баурак*: (Реметић 1985:216) *бѡрјак*, *бѡрјака*, *бѡрјаџи*, *барјѡктѡр*, *барјѡктѡра*.

Метатезом се могу тумачити и неки прилози: *вѡд*, *вѡде*, *вѡдена*, *нѡдена*.

Скрећем пажњу на чињеницу да овде нема метатезе типа: *грѡјзе*, *гвѡјзе*, *пѡјси*, *пројсак*, *којзи*, *гарван*, већ се доследно чује- *грѡжђе*, *гвѡжђе*, *пѡјји*, *прѡсјѡк*, *кѡзји*, *гѡврѡн*.

9.8. Судбина финалних сугласничких група

Завршне консонантске групе *-ст*, *-шт*, *-зд* чувају се у домаћим речима: *чврст*, *брѣст*, *вѣшт*, *вѡст* *глуност*, *грѡзд*, *жѡлѡст*, *кѡст*, *лѡдѡст*, *мѡст*, *мѡдѡст*, *пѣст*, *пришт*, *рѡдѡст*, *слѡст*, *стѡрѡст* и сл., али изузетак је група *-ст* када су у питању бројеви и у том случају долази до њеног упрошћавања: *пѣтнѣс*, *шѣснѣс*, *осѡмнѣс*, *девѣтнѣс*.

4. Закључак

Говор села Бела Црква припада групи млађих штокавских говора са четвороакцентском системом, где се добро чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине. Што се дистрибуције акцената тиче, она је иста као у стандардном језику, уз неколико ретких и шире познатих изузетака код сложеница.

На посматраном терену Даничићеве неакцентоване дужине држе се добро, али ипак нису све очуване. Насупрот томе, у извесном броју категорија јављају се дужине којих нема код Даничића.

У говору Беле Цркве преношење акцента на проклитику жива је категорија, мада има и примера где се оно не врши.

Бела Црква припада шумадијско-војвођанском дијалекту, и то групи говора са незамењеним јатом - јат чува своју фонолошку посебност. Овај говор има доста икавицама и то је већина оних који су се појавили аналошким путем.

Вокалски систем садржи шест фонема и вокално *р*. Присутне су разне редукције, контракције и елизије вокала.

Консонатски систем суштински се разликује од стандардног језика једино у одсуству фонеме *х* и делимично *ф*.

Дијалекатски текстови

Зѡбаљала се сѡ њѡм и пѡслѣ се договѡрили. Дѡшли дрѡѡи дѡн Мѡлѣ Госпѡјѡнѣ и мѣни дѡли пѡре. Дѡшѡ Јѡван, њѣгѡв ѡтаџ и јѡш јѣдан кѡмишија. Њѡ трѡјиџа и мѣни дѡли пѡре. Нѣ зѡѡм кѡлко нѡвџа, нѡсам зѡпѡнтила. А јѡ њѡма дѡла дѡрове. Свѣкру кѡшуљу, чѡрапе и пѣшѡир и тѡкѡ дѡла Јѡвану и тѡкѡ дѡла и ѡнѡм кѡмишији што је дѡшѡ сѡ њѡма. Тѡкѡ је ѡнѡдѡ бѡло. Свѡдба нам је бѡла трѣћѡи дѡн Бурђѡиџа. ѡнѡдѡ су дѡшли свѡтови с кѡлима. Мѣнѣ су одвѣли, ѡтишли, вѣнчали се, дѡшли кѡћи. Сѡмо

ми кйша бйла. У свѣтовма стѣри свѣт и кѣмишије, рѣдбина. Стѣри свѣт вѣди рѣд, а кѣм сѣди у прѣднѣм чѣлу. Он кѣжѣ кад трѣба да се пѣжѣ са млѣдѣм и кад трѣба дѣл да се стйгнѣ. Он запѣвѣдѣ кѣко трѣба, а кѣм сѣди кѣ кѣм. Бйјѣ је чѣйш, само нйје свѣдѣ. Кѣд менѣ нйје бйјѣ. Њѣму нѣправѣ гѣре кѣпу и мѣтнѣ нѣ глѣву. Дѣјѣ дѣра. Дѣрујѣ га, вѣш, пѣшкйр. Он прйчѣ, комендијѣ, шѣли се, будѣли се. Тѣ јѣ бйјѣ мушкѣрац.

Кѣд сам дѣшла ѡвѣ у кућу, у Пѣповићѣ, кѣд су ме довѣли и кѣд сам у колма устала, дѣли ми нѣкончѣ. Јѣ га трй путѣ пѣдигнѣм и пѣлѣбйм. Дѣм му дѣровѣ. Вѣш, ѣлѣвкѣ, свѣшта кѣје чѣгѣ, слѣткйшѣ. И ѣндѣ кад ѣни ѣзмѣ дѣте ѣшчије дѣнесѣ зѣб и мѣтнѣ спорѣд кѣлѣ и јѣ ѣндѣ сйћѣм, стѣнѣм на зѣб. Тѣкѣ је тѣ прѣ бйло. И ѣндѣ стѣри свѣт нѣс пѣслѣжй, млѣду и млѣдѣжѣнѣу и ѣндѣ ѣзмѣ зѣб, бѣцйм гѣр трй путѣ, бѣцйм нѣк на кућу, зѣбѣцйм. И ѣндѣк ѣлазйм у кућу. Дѣјѣ ми дѣвѣ лѣба пѣд рѣкѣ, и дѣвѣ лйтра, ѣндѣк лйтрови бйли. Лйтар дѣјѣ вйна. Тѣкѣ ѣнесѣш. Кѣд ѣлазйш на вѣрата, млѣдѣжѣнѣа вѣкѣ стѣви рѣку, млѣда пѣлазй а ѣн вѣкѣ ѣчини рѣкѣм по лѣћима, и ѣндѣк ѣћѣм у кућу. Ундѣк ѣнѣ ѣд менѣ ѣзмѣ, а лѣбовѣ ѣдмѣ, чйм у кућу, лѣбови пѣдајѣ нѣ земљѣ. Тѣкѣ, да ѣћѣ млѣда пѣни рѣкѣ, да бѣдѣ срѣтна кѣћа, да бѣдѣ пѣна кѣћа, д ѣмѣ срѣћѣ. Ундѣ тѣм кѣд дѣлазйм свѣкар и свѣкровѣ сѣдѣ, а дѣвѣ јѣстучѣта пѣнла сам, јѣ дѣнѣла, мѣтла свѣкрови у кѣило. И ѣндѣк свѣкрови сѣднѣм у кѣило и ѣу зѣгрлйм и мѣтнѣм рѣку у нѣдра и ѣзѣдйм шѣћѣра и мѣтнѣм у мѣп. А свѣкра пѣлѣбйм у рѣку и пѣлѣбймо се. Ундѣ дѣнесѣ ѣни мѣни послѣжѣнѣе. Пѣслѣжйм свѣкра и свѣкровѣ. Ундѣ рѣдарѣ ѣнѣ ѣднесѣ. Ундѣ ѣни ѣстанѣ, ѣзѣћѣмо и ѣдѣмо там ѣстѣлу дѣ је сѣѣ кѣм, стѣри свѣт и свѣтови. Нйје бйло шѣтрѣ. Млѣда стѣјй спорѣд кѣма. Млѣда стѣјй, нѣ сѣдѣ за ѣстѣл. Дѣврй дѣклѣ гѣд вѣчѣрајѣ. Кѣд вѣчѣрајѣ кѣм, стѣри свѣт и свѣтови, ѣндѣк ѣна мѣло ѣдйћѣ. Удѣ у собу ѣѣну да мѣло ѣдмѣри на јѣј тѣ дѣнесѣ да мѣло јѣдѣ. Нѣ вѣчѣрѣ млѣда са свѣтовма. И пѣслѣ ѣгрѣ се дѣклѣ кѣ дѣћѣ. Кѣд нѣћѣ ѣдѣше кѣћи. Млѣда ѣндѣ јѣдна сѣћйла се. Сутрѣдѣн сам ѣстѣла кѣ млѣда. Пѣчйстйла и сѣдйла кѣћу и свѣ лѣпо сѣдйла. Сѣћѣвала кѣву сѣ ѣнйм шѣћѣром и зѣслѣдйла шѣто сам ѣзѣла из свѣкровинй нѣдѣрѣ. И ѣндѣ послѣжйла свѣкра и свѣкровѣу и јѣш гѣстйју шѣто је бйло: рѣдарѣ и ѣшчије. А тѣ је кѣжѣ жѣнѣ да се млѣда бѣлѣ слѣжѣ са свѣкром и свѣкровѣм, са кѣћѣнйма, са кѣмишијѣма и са свйма. Да бѣдѣ лѣпо. Нйкѣд се нйсам свѣћѣла нй с кйм. Са свйма сам лѣпо жйвйла, са свѣкровѣм и са свѣкром, са кѣмишијѣма и дѣнѣс дѣйѣ.

Ундѣ вѣнчѣаницѣ нйсу пѣстојѣлѣ. Ундѣ су ми кѣпйли сѣкѣнѣу и блѣзу и свѣ шѣто трѣба, кѣпѣт, кѣстйм. Ундѣ су ми кѣпйли и цйпѣлѣ и вѣл. Мй смѣ тѣ прѣ зѣвѣли фѣл. Фѣл дѣ земљѣ дѣгѣчѣк. Бйѣ је бѣѣ. У менѣ бйла бѣрдѣнска блѣза, блѣза бѣрдѣн, сѣкѣнѣа пѣвѣа, а гѣр ѣвѣ кѣ сѣд кѣвѣлатѣ, на гѣр ѣдѣ фѣл. Дѣвѣр ми је бйла Јѣванѣва рѣћѣка. Мѣг мѣжѣа рѣћѣка. Њѣговѣ тѣткѣ ћѣрка. Уна ми бйла дѣвѣр. Њѣј дѣла пѣшкйр. Јѣ јѣј спрѣмѣла дѣровѣ: кѣшуљѣу и јѣш пѣнѣшѣто. Млѣда за свѣдѣбу пѣвѣ дѣрујѣ кѣма и стѣрѣг свѣта, дѣвѣра, свѣкра, свѣкровѣу и кѣћѣнѣ. Дѣрујѣ свѣјѣту свѣкровѣу

и свѣкровину својту. Сестре, браћу, кога има младоджења. Мој није имо ни сестра ни браће. Ја нисам кад нисам имала ни дјевера ни заову.

А нако иначе кад сам остала у другом стању. Нисам могла да понесем дете дуже. Годину дана. Ишле су у мене мами и свѣкрови једној жѣни. Она ми је ушила неки ушивотак код неке врачаре. Знам само да је бијо коњски клин од коњске потковице. Знам да ми је то била ушила. После кад сам ја раскопала, ја видла то. Све да једем кад сам била трудна. Само не сме се да прѣлази прѣпрека. То ако је нешто свѣзано. Пазила сам да се нико не наругам, оће дете да се руга, да ништа не украдем туђе. Д узмеш нешто, шљиву ил нешто и ако то одбереш и машиш се за себе, останѣ знака на детету.

Колѣвчице биле. Мѣтнеш мало сѣна у колѣвчицу, озгор застрѣмо крпичу. Мѣтнеш јастучић, мѣтнеш мало глоговине, бѣлог лѣка, мѣтнеш кожурѣцу сланине. Све то да не нападне штогод. Неке лептирице дођу, дође па сиса дете. Узмеш дете за сисѣцу, а оно вришти, болѣ, а тврдо ко камен. И онда кад то буде, ја узмем дѣтињу нечист, кад каки дете, и кокошиње балеге и то намажеш и оно нестане. И данас дањи ко оће он то упражњава и то ради. Дете морѣ да се шѣша у првој години мало, ил у трећој. И ставља се на калем, да дете расте, да буде здраво ко калем.

Кад је жѣна у другом стању не сме да тучѣ маичку, ни мукелу ногом.

Прѣ девојке нису смѣле да носѣ прѣстен на дѣсној руци. Бабе не дају. Кажѣ три пута Сунце задркти кад види у девојке прѣстен на дѣсној руци. Кажу то је грѣк, а кад се удају, онда на дѣсној.

Данас се момак и девојка љубе. Прѣ то није смѣло бити. Ја кад сам била девојка, ја играм у колу, а Јован вако штипне ме за руку. Ја ко да доити главом гор у шакато, од мукѣ, па њему шамар. После Јован дошо мени код стоке.

Маме су прѣ сви носили, и девојке и жѣне. Само ваишер главни кад је, Госпојина ил Преображење, које се ођу д удају, оне иду гологлаве. И то оне годинѣ кад љу да се удају. Коју носиле у пуњу, плетѣнице двѣ и како ко оће. А пуштѣну коју јок.

Она је вола да насочи девојку за момка и да нађе момка и оствари јој се и доведѣ момак ту цуру. Оде, само кажѣ тај је момак добар, лѣпо се живѣ и ајде ти пођи за њѣга ако немаш момка заговореног. Она кажѣ немаш и она то збрља нешто, прича и шта ти ја знам. Није ништа гатала, знам да није, него нако с рѣчима. То се зовѣ насочи. Имала је пуно тога. Ишло јој то за руком. Само дође девојци и помене јој момка, а знам да није ништа. Не знам нако душом да л је. Само, нако, ишло јој то од руке.

Дошли и донели ми прстен. То се зове прстеновање. Јован донео прстен. И то је дошло десторо, двајесторо народа. Бијо ручак, музика. После прстена иде свадба. На свадбу зову чутуром. Како се чутура креће, нара народ даје, дар, у нарама, ко шта има. Од дарова пре рата нису ишли вешеве, него чоране, пешкир, марица.

Пре као зет намести сламарицу и намести кревет и као увече отвори врата и луна там. То је зато да се не роди главо дете. Други дан свадбе млада полива да се кућани љмију. Ђме пешкир чист да се убришу и они њу дарују. Дају по пет динара, један динар. Онда су биле паре скупе.

Ми љели да предемо, мами моја, ја и сестре. Кроз прозор је само ко мачка узлетило се. Моја мама повика " Јој моја ће Нада умрети, виде шта оде ус прозор ". Кад није прошло сат-два, једна Радожка, стрина ми, изиђе из њене собе, дође де смо ми и вели мојој матери: " Јој, сејо, умре ти ја ". Тамо њу болео стомак, а она мученица била у другом стању, па је нешто радила да то дете избаци и снађе је. Одма њу лекару, дотрају је од доктора и умре. То се звало прёказа, она мачка. Прёказало се да ће смрт да буде. Каку болницу. Није било доктора. Сама ко зна шта је турила. Моја је мами нашла стрину у торбици кукурек. Нека жена јој рекла кукурек. Она турала кукурек и он јој прогризо материцу и умрла. Кукурек се меће свињама у увета. Метне данас, сутре мора д извади се. Он огризе и остане рупица. То за здравље свиња. Колко је жена тако умрло. Моја је мами родла нас десторо, није теља то радити, а живила осамдесет четири године, а она једна, стрина, умрла, четрес година имала.

Пре је било каже вампир. Чули смо дрекавац. Дрекавац се чује. Дрекавац куд прође кроз село, то неко мора д умре. Њега не море нико да види, а плаче ко дете. Ко дете мало кад плаче. То се нђу чује.

Кад неко умре мора да се чува док се не истра на гробље. Ту код мрца мора неко да буде да не пређе мачка. Не ваља да буде сам. Ако пређе мачка ће се поклачи. Стављала се шареница, јастук се направи и спусти се доле. Подкровом се покрије. Ново одело се обуче обавезно. Има и чоране. Пре били опанци. Неко буде само у чорапама, а неко и у опанцима. Пре се јукало гласно. Кад умре отац, мајка, јукала деца, ћери, вмилија, родбина јуче наглас и то по баичи. Свако јетро и свако вече излази се у баичу и јуче. Тако је до даће. Даћа је за четрес дана. Кад прође даћа онда се више не јуче. Мушкарци носе око врата канане, а жене мараме црне.

Литература

- Белић, Александар (1951). Из новије акцентуације. *Наш језик*. Нова серија, књ. II, свеска 7-10 : 227-237. Београд.
- Група аутора (1986). *Рађевина у прошлости*. Скупштина општине Крупањ. Крупањ.
- Ђукановић, Петар (1983). Говор села Горње Цапарде (код Зворника). *Српски дијалектолошки зборник XXIX* : 191-294. Београд.
- Ђурђевић, Александар (1989). *Бела Црква*. Бела Црква.
- Ивић, Павле (1999). Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 308-337. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1950). Још један пример са и на месту старог јата у нашем књижевном језику екавског наречја. *Наш језик*. Књ. II, Свеска 3-4. 117-124. Београд.
- Ивић, Павле (1956). Једна доскора непозната група штокавских говора : говори са незамењеним јатом. *Годишњак Филозофског факултета I*. 146-160. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1956/57). *Дијалектологија српскохрватског језика*. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1962-63). Инвентар фонетске проблематике штокавских говора. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. Књ. VII: 99-110. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој*. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1999). Вокалске групе у српскохрватском књижевном језику. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 505-511. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1999). Пuteви развоја српскохрватског вокализма. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 308-337. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1999). Фонолошки описи српских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 599-710. Нови Сад.
- Ивић, Павле и Лехисте, Илсе (1965). Прилози испитивању фонетске и фонолошке природе акцента у савременом српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику VII* : 75-117. Нови Сад.
- Куљбакин, Ст. (1921). Акценатска питања. *Јужнословенски филолог*, књ. II, св.1-2. 80-110. Београд.
- Московљевић, С. Милош (1928). *Акценатски систем поцерског говора*. Београд.
- Московљевић, С. Милош (1929). Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор IX*. 109-123. Београд.
- Николић, М. Берислав (1966/67). Упитник за испитивање акцента у штокавским говорима. *Јужнословенски филолог XXVII* Св. 1-2. 307-336. Београд.
- Николић, М. Берислав (1968). Тршићки говор. *Српски дијалектолошки зборник XVII*. 367-463. Београд.
- Николић, М. Берислав (1964). Сремски говор. *Српски дијалектолошки зборник XIV*. 201-412. Београд.

- Николић, М. Берислав (1970). *Основи млађе новоштокавске акцентуације*. Институт за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога. Нова серија, књ. I. Београд.
- Николић, М. Берислав (1965). Напомене о данашњем тршићком акценту. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику VIII*. 185-199. Нови Сад.
- Николић, М. Берислав (1966). Мачвански говор. *Српски дијалектолошки зборник XVI*. 185-314. Београд.
- Николић, М. Берислав (1969). Колубарски говор. *Српски дијалектолошки зборник XVIII*. 1-71. Београд.
- Николић, М. Берислав (1972). Говор Горобиља. *Српски дијалектолошки зборник XIX*. 619-746. Београд.
- Николић, М. Берислав (1966). Главније акценатске особине у говору Ваљавске Колубаре. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику IX* 77-95. Нови Сад.
- Николић, М. Берислав (1961/62). Акценатски речник шабачког говора. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику IV-V*. 225-234. Нови Сад.
- Николић, М. Берислав (1962). Акценатски вид проклизе и енклизе у српском језику. *Наш језик. Књ. XII*. 156-178. Београд.
- Павловић-Стаменковић, Звездана (1966/67). Консонантске групе СЦ и ШЧ у штокавском дијалекту. *Јужнословенски филолог XXVII*. Св. 1-2 . 349-356. Београд.
- Пешикан, Митар (1966/67). О пореклу словенских акценатских типова. *Јужнословенски филолог XXVII*. Св. 1-2 . 237-266. Београд.
- Реметић, Слободан (1985). Говори централне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник XXXI*. Београд.
- Реметић, Слободан (1981). О незамењеном јату и икавизмима у говорима северо-западне Србије. *Српски дијалектолошки зборник XXVII*. 7-105. Београд.
- Тешић, Милосав (1978). Фонетске особине азбуковачког села Узовнице. *Јужнословенски филолог XXXIV*. 169-191. Београд.
- Тешић, Милосав (1977). Говор Љештанског. *Српски дијалектолошки зборник XXII*. 159-328. Београд.
- Фонолошки описи српскохрватских / хрватскохрватских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом*. Редактор Павле Ивић (1981). Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине. Сарајево.

Мириана Петровић

ОСНОВНЫЕ ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОВОРА СЕЛА БЕЛАЯ ЦЕРКОВЬ В РАДЖЕВИНЕ

Резюме

Говор данного села относится к группе "младших" штокавских говоров с четырехакцентной системой ударения. Дистрибуция ударения такая же, как и в стандартном языке, исключение составляют некоторые сложные слова (*земљорадник, Југославија*).

В данном говоре неударенные долготы Даничи́ча сохраняются хорошо (пу́тнѣӣк, ра́днѣӣк, за́нѣӣт, ко́вѣӣч, зи́мѣӣ, кра́дѣӣ) но все же не полностью.

Перенос ударения на проклитику является живой категорией (на̄ воду, на̄ рӯку, нѣз брдо, ѱ главу, да̄ ви́дѣӣм, на̄ кӯћу, ѱ кӯћу) хотя есть примеры и без переноса.

Говор села Белая Церковь относится к шумадийско-воеводинском диалекту, к подгруппе говоров с "незамененным ять" (бе́ло, де́воѣ̄жа, де́те, ко́лѣ̄вка, ле́на). Система гласных включает шесть фонем и слоговое "р".

САДРЖАЈ

Гордана Штрбац: Деривација именица са значењем лица у делима Стефана Провенчаног	5
Дејан Средојевић: Два деветнаестовековна издања Стеријине комедије <i>Покондирена ђишква</i> (1838. и 1884. год.)	31
Страхиња Степанов: Падежне и предлошко-падежне конструкције са значењем узрока у делу Проте М. Ненадовића и Лазе Лазаревића	77
Исидора Бјелаковић: Преглед приступа у изучавању пасивних конструкција	103
Biljana Radić-Bojanić: Kontrastivna analiza glagola kuvanja u engleskom i srpskom jeziku	119
Goran Injac: Pozajmljenica ili promena koda? Engleski jezik u srpskom i poljskom pisanom diskursu	125
Vesna Požgaj-Hadžić i Ina Ferbežar: Tekst između slovenskog i srpskog jezika (Tipične pisane pogreške na ispitima iz znanja slovenskog kao drugog jezika)	137
Milivoj Alanović: Antepozicija determinatora imeničkog tipa	147
Милан Ајџановић: Нови приступ именицама типа <i>nomina agentis</i>	157
Гордана Штрбац: Прилог изради речника валенције глагола емоционалног садржаја	173

Zorica Kežević:	
Nazivi zanimanja u žargonu	197
Marijana Čanak:	
Obeležje novosadskog omladinskog žargona	207
Жарко Бошњаковић:	
Дијалекатски текстови из Батовца (код Пожаревца)	235
Мирјана Петровић:	
Основне фонетске особине рађевског села Бела Црква	269

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.163.41

ПРИЛОЗИ проучавању језика / главни и одговорни
уредник Љиљана Суботић. – 1965, 1– . – Нови Сад :
Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику,
1965–. – Илустр. ; 24 cm

Годишње.
ISSN 0555-1137

COBISS.SR-ID 42732295